Agnia Grigas

CRIMEEA

ŞI NOUL IMPERIU RUS

Colecţie coordonată de LAVINIA BETEA

Agnia Grigas

CRIMEEA

ŞI NOUL IMPERIU RUS

Traducere din limba engleză de Cristina Ispas Prefaţă de Dan Dungaciu

-2017-

AGNIA GRIGAS este expert în cadrul Consiliului Atlantic, fiind specializată în domeniul energiei şi riscurilor politice din Europa, Rusia şi fostul spaţiu sovietic. Este autoarea lucrărilor *The Politics of Energy and Memory Between the Baltic States and Russia* (2013) şi *The New Geopolitics of Gas* (în curs de apariţie în 2017). A lucrat vreme de un deceniu în calitate de consilier pentru dezvoltarea afacerilor, analiza şi reducerea riscurilor. A îndeplinit funcţia de consilier pe probleme energetice şi economice în Ministerul Afacerilor Externe din Lituania. Este licenţiată a Universităţii Columbia şi doctor în relaţii internaţionale al Universităţii Oxford.

Redactare: Dan Criste

Tehnoredactare computerizată: Mihaela Ciufu Design copertă: Dan Mihalache

Ilustraţie copertă: Instantaneu din timpul unui protest organizat în martie 2014, la Washington, împotriva anexării Crimeii de către Rusia. e Andriy Blokhin/ Shutterstock.com

ISBN: 978 – 606 – 793 – 187 – 7
Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României GRIGAS, AGNIA
Crimeea şi noul imperiu rus / Agnia Grigas; trad. din lb. engleză de Cristina Ispas; pref. de Dan Dungaciu.
— Bucureşti: Corint Books, 2017 ISBN 978 – 606 – 793 – 187 – 7
I. Ispas, Cristina (trad.)
II. Dungaciu, Dan (pref.)

Prefaţă

5

Imperiul contraatacă. Funcţia strategică a minorităţilor „etno”-imperiale

Bufniţa Minervei zboară în amurg, zicea bătrânul Hegel. Altminteri spus, înţelepciunea şi clarviziunea asupra fenomenelor vin mai degrabă atunci când acestea se vor fi consumat sau sunt pe cale să se consume. Abia în acel moment ştim despre ce este vorba, înţelegem şi vedem limpede. Devenim, retroactiv, înţelepţi.

Despre un asemenea tip de fenomen discutăm şi aici. Cartea americancei de origine lituaniană Agnia Grigas, *Crimeea şi noul imperiu rus*, vrea să dea seama de ceea ce s-a întâmplat cu Crimeea şi ceea ce se poate petrece de aici înainte. Totul era acolo, piesele erau aranjate pe tablă, căderea Ucrainei era aproape o fatalitate dacă am fi înţeles din timp şi eficace jocul perfid şi profund al unei Rusii care niciodată nu poate să fie altceva decât un imperiu. Vehiculul imperial, de fapt al *reimperializării*, a fost şi este – iată teza cărţii – populaţia URSS rămasă în afara Federaţiei Ruse după „cea mai mare catastrofă geopolitică a secolului al XX-lea” (Vladimir Putin), adică prăbuşirea Uniunii Sovietice. Nu e vorba doar de ruşii propriu-zişi, etnic vorbind, ci de „compatrioţi”, intrând aici şi rusofonii (vorbitorii de rusă) şi cei care se identifică drept parte a „Lumii Ruse” (*Russki Mir*), un concept vag, care amestecă etnia, limba rusă, religia ortodoxă, chiar adeziunea la valorile şi simbolurile ruseşti.

Din anii 1990 încoace, de la aşa-numita „doctrină

Karaganov”, indiferent de cine se afla în fruntea statului – Elţîn, Medveedev sau Puţin – Rusia şi-a construit cu îndărătnicie o strategie de revenire la imperiu (*reimperializare*), uzând – şi abuzând! – de „compatrioţii” părăsiţi pe teren după retragerea carcasei imperiale a URSS în conturul naţional al Federaţiei Ruse. Acolo, în acel proiect, trebuie căutată explicaţia pentru toate gesturile revanşarde ale Moscovei, cele care au fost şi cele care stau să vină, inclusiv agresiunea din Ucraina.

E convingătoare teza? Şi da, şi nu.

Minorităţile „etno”-imperiale. Uz şi abuz începem cu partea care, incontestabil, face din cartea de faţă un volum care nu trebuie să lipsească din nicio bibliotecă de specialitate.

După ce imperiile se retrag, iar carcasa imperială dispare, ceea ce rămâne în urma lor este o populaţie extrem de semnificativă de *cetăţeni imperiali*, deveniţi acum minorităţi, o populaţie dedicată absolut Centrului iniţial, dispreţuitoare faţă de băştinaşii cărora nu s-a sinchisit niciodată să le înveţe limba, localizată îndeobşte în mediul urban şi, în medie, mai înstărită şi mai educată decât aceştia, cu o conştiinţă atroce a superiorităţii sale şi forţată acum să trăiască în state nefuncţionale, multe dintre ele, conduse de autohtonii priviţi de sus până mai ieri.

Acelaşi lucru s-a petrecut şi cu zecile de milioane de ruşi sau rusofoni rămaşi în afara Federaţiei Ruse după ce URSS s-a pulverizat. Aceste populaţii „etno”-imperiale trăiesc de fapt în altă realitate, cea a imperiului care le asigura superioritatea indiscutabilă, şi se adecvează cu greu noilor realităţi ale statelor naţionale – bazate pe egalitatea cetăţenilor şi o (altă) limbă oficială – ivite din cenuşa imperiului.

Ce e de făcut cu această populaţie impresionantă şi resentimentară? Teza cărţii este că ea a intrat într-un proiect strategic încă de la început, din 1992, când faimosul Serghei Karaganov a publicat un articol în care se sugerează că Rusia ar trebui să joace un rol activ ca fostă

putere imperială şi să le ofere protecţie vorbitorilor de limba rusă. Articolul devine chiar „doctrina Karaganov”, căci include o viziune strategică fundamentală pentru arhitectonica volumului: „Trebuie să facem tot ce putem pentru a-i păstra pe vorbitorii de limba rusă în regiunile în care aceştia trăiesc acum. Nu numai că nu ne permitem să primim înapoi mulţimi imense de refugiaţi, dar trebuie să avem în vedere şi avantajul pe care îl pot reprezenta ei pentru noi în perspectivă, în termeni de influenţă, acolo unde sunt”.

Plecând de la aceasta, autoarea identifică un soi de linie roşie a politicii ruse, care constă în mobilizarea, seducţia, paşaportizarea, dezinformarea, implicarea etc., etc. acestor populaţii în diverse forme de intruziune politică şi geopolitică a Moscovei, mai cu seamă în ceea ce ruşii numesc „străinătate apropiată”, dar nu numai: statele baltice, Ucraina, Republica Moldova, Belarus, Armenia, Georgia, statele din Asia Centrală. Deşi Karaganov nu a folosit conceptul, încă de la începutul anilor 1990, dar cu mai multă insistenţă de la mijlocul anilor 2000, „Moscova a căutat să câştige simpatia diasporei ruse, inventând conceptul de *compatrioţi*” şi căutând să o reunească în „Lumea Rusă”, inclusiv prin acordarea de paşapoarte ruseşti. Rusia a trecut apoi la „acordarea de măsuri de protecţie pentru aceşti compatrioţi şi proaspăt deveniţi cetăţeni, nu numai la nivel declamativ, ci şi în plan diplomatic şi chiar militar, pentru ca, la final, să-i folosească în scopul satisfacerii propriilor ambiţii teritoriale în fostul spaţiu sovietic”. Teza e susţinută de invocarea şi analiza a circa 20 de politici şi legi ruseşti privitoare la compatrioţi, adoptate între 1994 şi 2015.

Firul roşu de care vorbeam are etape şi gradaţii, pe care Agnia Grigas le identifică scrupulos. Sunt şapte paşi în aşa-numita politică de „reimperializare”: 1) măsurile necoercitive, 2) politicile umanitare, 3) politicile propriu-zise privind compatrioţii, 4) paşaportizarea, 5) războiul informaţional, 6) măsurile de protecţie şi 7) controlul informai sau anexarea oficială a teritoriilor locuite de

compatrioţi. Agnia Grigas le cercetează prob şi sistematic, aşa cum au fost ele aplicate pe fiecare stat analizat în parte.

Teza are coerenţă, amplitudine. E rotundă. Doar că, în final, te întrebi: dacă totul e aşa de clar, cum se face că nu am văzut cu toţii asta şi cum Crimeea ne-a luat atât de tare prin surprindere? Şi dacă lucrurile stau cum spune autoarea, suntem în buza unor războaie bazate pe utilizarea enormei mase de populaţie post-sovietică ataşată Moscovei, care devin iminente în contextul *reimperializării* Rusiei – miezul argumentativ al acestui volum impresionant. Aşa să fie?

Câteva nuanţe interogative

Punctăm acum o serie de interogaţii, nuanţe, tonuri analitice care au menirea mai degrabă de a deschide un dialog fructuos în jurul unei cărţi cu certe valenţe euristice.

Negocierea statutului în primul rând, ideea de *reimperializare* constantă a Federaţiei Ruse prin intermediul „compatrioţilor", care, în final, ar decripta just şi complet evoluţia Moscovei de la căderea URSS până azi, dând seama şi de Crimeea, şi de secesionismul din Donbas, pare puţin exagerată. În plus, îi dă Moscovei, într-o manieră excesivă, o aură de coerenţă şi statornicie instituţională pe care nu a avut-o. Pot fi citate nenumărate cazuri de eşecuri sau incongruenţe, iar acest lucru se poate face inclusiv prin referinţă la materialul pe care ni-l pune autoarea la dispoziţie. A fost surprinzătoare, abilă, cu pulsaţii imperiale neostoite – da! Dar coerentă şi eficace în tot ce a întreprins, nu. Şi e suficient să invocăm cazul statului de origine al autoarei: unde au fost mişcările de protest, ieşirile masive în stradă ale populaţiilor ruse şi rusofone din statele baltice atunci când acestea s-au integrat în NATO sau UE? Nu au fost. Pentru că inclusiv „compatrioţii" nu sunt o simplă masă de manevră la dispoziţia Moscovei şi pot înţelege virtuţile unei apartenenţe la spaţiul occidental care conferă avantaje certe (prosperitate, protecţie, liberă circulaţie), mai cu

seamă în faţa unei Rusii obosite şi ineficace.

E doar un exemplu, care vrea să ilustreze ideea noastră: Rusia a fost totuşi mai slabă şi mai incoerentă în dosarul „compatrioţilor" decât ne sugerează autoarea de origine lituaniană.

Geopolitica existenţială în al doilea rând, explicaţia pentru anexarea ilegală a Crimeii sau existenţa conflictelor îngheţate nu ţine doar de prezenţa „compatrioţilor" acolo. În realitate, miza Moscovei a fost, de fiecare dată când a putut – dar nu a putut de fiecare dată! – *oprirea înaintării frontierei euroatlantice* (*U* ŞI *NATO*) *spre est*, de unde şi reacţiile surprinzătoare (dar eficiente) prin apel la „conflictele îngheţate", realizate, e adevărat, inclusiv cu ajutorul „compatrioţilor".

„Compatrioţii" *nu* sunt scop în sine, ci instrumente pentru punerea în aplicare a unor instrumente şi mai sofisticate, numite „conflicte îngheţate"[1], parte a unui proiect strategic mai amplu: oprirea înaintării Vestului spre Rusia, dar şi, prin recul, o accelerare a înaintării frontierei ruse (a prezenţei ruseşti) în „străinătatea apropiată". Autoarea admite acest lucru în finalul volumului, dar, probabil, cu el ar fi trebuit început[2].

În realitate, „străinătatea apropiată" a Rusiei este spaţiul care se suprapune „parteneriatului estic", respectiv vecinătăţii spaţiului occidental. E o bătălie a mişcării frontierelor în direcţii diferite, dar o bătălie inegală: pe de-o parte, Occidentul incomparabil mai puternic decât Rusia (U ŞI NATO), dar mai nemotivat, pe de altă parte, Rusia,

---

1 Dan Dungaciu, „Conflicte îngheţate", în Dan Dungaciu (editor), Enciclopedia relaţiilor internaţionale, Editura Rao, Bucureşti, 2016,2 voi.

2 A se vedea, de pildă, următorul paragraf: „Statutul neclar încă al Transnistriei prezintă un interes special pentru Moscova, în contextul în care acesta micşorează şansele Moldovei de a deveni membră UE sau de a se apropia mai mult de NATO. De fapt, problemele nesoluţionate legate de delimitarea graniţelor Moldovei, Georgiei şi Ucrainei constituie un avantaj pentru Rusia, prin faptul că încetinesc expansiunea NATO în regiune şi constituie un instrument util în punerea în practică a tacticii «dezbină şi stăpâneşte» în ceea ce priveşte treburile interne ale acestor ţări."

mult mai slabă, dar pentru care spaţiul are dimensiuni *existenţiale*, care ţin de siguranţa şi securitatea ei imediată. Că e reală sau falsă, senzaţia ruşilor că sunt implicaţi într-o *geopolitică existenţială* în această zonă e acută. Occidentul nu simte asta, iar interesul său pentru zonă e incomparabil mai mic decât al Rusiei. Rusia ar încălca orice normă a dreptului internaţional şi şi-ar sacrifica ostaşii pentru Crimeea, pentru a nu o lăsa să cadă în mâna Vestului: Occidentul, nu. Asta exprimă, în fond, diferenţa enormă de percepţie şi victoriile Rusiei în acest spaţiu, nu doar prezenţa, atragerea şi manipularea „compatrioţilor".

Cine suntem noi?

În al treilea rând, se simte în text tentaţia – des întâlnită la mai mulţi autori – de inocentare a elitelor locale din „străinătatea apropiată". În realitate, atitudinea acestora e responsabilă în mare măsură, dincolo de intenţiile Rusiei, de destinul acestor state[3]. Nu compoziţia etnică, respectiv prezenţa minorităţilor imperiale, explică totul. Dacă ar fi aşa, proporţia demografică a „compatrioţilor" din statele baltice, incomparabil mai mare decât în Republica Moldova de pildă, ar fi trebuit să transforme Lituania, Letonia sau Estonia în „state semieşuate", iar Republica Moldova, în stat U şi NATO. în realitate, a fost invers! Şi asta pentru că elitele din statele baltice, *având o conştiinţă naţională acută şi indiscutabilă*, au reuşit, în numele ei, să decidă imediat după căderea URSS încotro trebuie să se îndrepte: spre Vest, pentru că de acesta aparţin istoric şi de drept, în numele identităţii lor naţionale pe care şi-au asumat-o plenar.

„Dacă nu ştim cine suntem, nu putem avea o politică externă", spunea Samuel Huntington într-o carte clasică. Niciunde nu s-a dovedit acest lucru mai adevărat decât în

3 Dan Dungaciu, „Nationale Interessen und nationale Identitäten in Europas Nachbarschaft", https://www.deutscheakademie.de/en/activities/projects/2014/europa/debates-on-europe-iii-v/bukarest/ dan-dungaciu-nationale-interessen-und-nationale-identitaeten-in-eu- ropas-nachbarschaft (accesat la 30.09.2017).

fostele state sovietice. Doar cei care au ştiut cine sunt au reuşit să evadeze, indiferent de numărul „compatrioţilor" de pe teritoriile lor. Titulescu spunea în perioada interbelică: „Daţi-mi o politică internă bună şi vă dau o politică externă bună". După căderea URSS, adevărul a fost invers: *daţi-mi o politică externă bună şi vă dau o politică internă bună*. Altminteri spus, doar cei care au ales corect vectorul euroatlantic şi l-au asumat în pofida contextului (e drept că şi în faţa unei Rusii incomparabil mai slabe) au reuşit.

Din această cauză au eşuat Republica Moldova şi Ucraina – pentru că nu au ales cu adevărat niciodată. Şi nu au ales niciodată pentru că nu au ştiu *cine sunt cu adevărat*. De aici şi negocierea suveranităţii când cu Estul, când cu Vestul, deschiderea pieţelor media către televiziunile ruseşti (care nu transmiteau sau nu transmit ilegal nici în Ucraina, nici în Republica Moldova, ci pe baza unor legi şi contracte votate şi gestionate de elitele locale corupte!).

„Viţelul deştept suge de la două vaci" – aceasta a fost politica externă a statelor respective, care reflecta perfect lipsa de răspuns la întrebarea „cine suntem?" Ucrainei i-a trebuit un război cu Rusia să afle răspunsul, iar moldovenii nici până azi nu s-au dumirit până la capăt.

În această parte de lume, în fosta URSS, nu „compatrioţii" sunt puternici, ci statalităţile – bazate pe identităţi naţionale volatile – sunt slabe.

Şi câteva precizări despre Republica Moldova

Pentru o traducere dedicată publicului din România, se cuvin câteva precizări în plus legate de referinţele din volum cu privire la Republica Moldova.

Prima precizare ţine de ceea ce am sugerat mai sus. Nu există vreun caz, probabil, în care formula lui Samuel Huntington deja invocată să fie mai adevărată decât în cazul

Republicii Moldova. Eşecul republicii constă în faptul că elitele politice de acolo nu au avut nici în 1990 şi nu au nici astăzi un răspuns la întrebarea „cine suntem noi?"

Dacă şi-ar fi asumat dintru început identitatea românească, peste 70% fiind populaţie românească, zisă moldovenească, politica externă ar fi fost în consecinţă, iar, astăzi, acel teritoriu (mai puţin Transnistria) ar fi fost în U şi NATO. Pentru că identitatea românească asumată ar fi mişcat fatal Chişinăul către România şi către Occident. Utilizarea şi asumarea ca formulă oficială de stat a etnonimului „moldovean”, diferit de român, sau a glotonimului „limbă moldovenească” – invenţii sovietice prin excelenţă – nu fac decât să te ducă înspre Rusia sau să te lase în preajma ei. Acest lucru s-a petrecut, indiferent de culorile guvernării, cu Chişinăul, pe care lipsa alegerii identitare l-a făcut să aibă şi azi o statalitate precară, „multietnică”, neputincioasă, incapabilă să scoată republica coruptă şi lipsită de orizont din zona gri, a semieşecului endemic, în care se află. *Eşecul Republicii Moldova este eşecul unei* (*ne*) *asumări identitare*.

A doua precizare e o referinţă istorică. Autoarea scria: „Împărtăşind aceeaşi limbă şi cultură cu România vecină, principatul Moldovei a ajuns sub influenţa Moscovei la începutul secolului al XIX-lea, când a fost încorporat în Imperiul Rus”. Trecând peste faptul că împărtăşim poate chiar mai mult decât limba şi cultura, prima observaţie ţine chiar de titulatură: nu e vorba despre „Moldova”, ci despre Republica Moldova. Distincţia nu e scolastică, iar confuzia aceasta nu este deloc inocentă. Odată conştientizată, i-ar fi permis autoarei să nu greşească referinţele istorice. Căci nu *„principatul Moldovei* (subl. ns.) a ajuns sub influenţa Moscovei la începutul secolului al XIX-lea”, ci o treime din el, adică ceea ce numim relativ impropriu Basarabia, regiunea dintre Prut şi Nistru, anexată de Imperiul Ţarist la 16 mai 1812. Încă o dată: nu principatul Moldovei ca atare, căci partea acestuia din dreapta Prutului (două treimi din teritoriu), cea mai importantă din punct de vedere simbolic şi istoric (capitală, cetăţi de scaun, repere istorice etc.), a devenit element constitutiv al României, de unde şi asumarea de către România în discursul identitar a

principatului Moldova.

Confuzia după care Moldova *este* Republica Moldova, dincolo de confuziile istorice pe care le produce, are şi o însemnată încărcătură politică şi strategică. E o teză stalinistă şi comunistă, care presupune nu doar că moldovenii nu sunt români şi nu vorbesc limba română, dar şi că legatarul firesc al principatului Moldovei şi al memoriei lui Ştefan cel Mare, de pildă, ar fi actuala Republică Moldova. Ceea ce este, evident, un abuz şi un fals istoric. Confuzia nu e inocentă pentru că, astăzi, este apanajul tuturor celor la Chişinău şi nu numai (a se vedea harta principatului Moldova pe care preşedintele Putin i-a înmânat-o preşedintelui Igor Dodon cu ocazia vizitei acestuia la Moscova), care acreditează direct sau indirect distincţiile radicale emolingvistice dintre cele două maluri ale Prutului: stalinişti, comunişti, voronieni, dodonieni sau europenişti moldovenişti care s-au perindat şi se perindă la conducerea republicii din stânga Prutului. Cu rezultatele pe care le-am invocat deja mai sus.

A treia referinţă ţine de anii 1990. Autoarea acreditează ideea că interesul pentru regiune ar fi generat de faptul că „atât Imperiul Rus, cât şi Uniunea Sovietică au aspirat să controleze teritoriile din bazinul Mării Negre (inclusiv Moldova) şi Delta Dunării, care jucau rolul de coridor comercial către Balcani şi care înlesneau lărgirea sferei de influenţă, promovarea intereselor Rusiei şi întărirea securităţii în regiune”. În realitate, această perspectivă este azi desuetă. Ce nevoie ar mai avea Rusia de „gurile Dunării”?

Explicaţia e în altă parte şi autoarea o sugerează totuşi, chiar dacă pe plan secund: „Din cauza disputelor teritoriale cu Rusia, Ucraina, Georgia şi Moldova vor întâmpina mari dificultăţi în misiunea de a deveni membre U şi NATO, acesta fiind unul dintre principalele obiective urmărite de Moscova prin declanşarea acestor dispute. Pentru Moscova, conflictele îngheţate şi teritoriile separatiste reprezintă o soluţie ieftină, dar extrem de eficientă la problemele pe care le are, pentru că, prin

crearea acestor zone, reuşeşte să le facă viaţa grea vecinilor recalcitranţi şi, totodată, U şi NATO”.

Perfect adevărat! Cu o precizare însă: războiul de pe Nistru, în urma căruia a fost îngheţat conflictul transnistrean, este o consecinţă *nu* a potenţialei integrări în U şi NATO a Republicii Moldova – pe atunci nici măcar nu se putea problema – ci a convingerii ferme (şi logice!) a Moscovei că România se va uni cu Republica Moldova după modelul german deja acreditat cu doi ani în urmă (la 3 octombrie 1990). Era logic şi coerent acest punct de vedere şi, la vremea respectivă, o percepţie larg răspândită pe plan internaţional[4]. Războiul transnistrean a fost declanşat pentru ca regiunea transnistreană, cu rămăşiţele Armatei a XIV-a şi imensul depozit de la Cobasna, aflat pe teritoriul ei (unde se găseau armamentul şi muniţia fostelor trupe sovietice retrase din Est), să nu fie încorporată şi ea României. Aceasta a fost miza reală.

Până la urmă, lucrurile au evoluat altfel, reunirea nu s-a produs, regiunea transnistreană e sub controlul Moscovei, care încearcă astăzi cu abilitate să o plaseze Chişinăului spre gestiune, sub forma unei federalizări sau a unei autonomii extinse, ştiind inclusiv că astfel va mai adăuga în câmpul electoral al Republicii Moldova, şi aşa devastat, alţi „compatrioţi” din Transnistria, reprezentând circa 10% din populaţie (cam atât ar însemna, din punct de vedere electoral, reintegrarea). Suficient pentru ca, în Parlamentul de la Chişinău, să se poată vota nestingherit intrarea în Uniunea Eurasiatică.

Dar asta e deja altă poveste şi, eventual, o altă confirmare a extrem de utilei cărţi semnate de Agnia Grigas, *Crimeea şi noul imperiu rus*, pentru a cărei traducere Editura Corint merită toate felicitările şi mulţumirile noastre.

Dan Dungaciu

Pentru Julius

Capitolul 1

4 Mai pe larg despre aceste chestiuni, în Dan Dungaciu, Petrişor Peiu, Reunirea, Editura Litera, Bucureşti, 2017.

Întoarcerea la imperiu

Anexarea Crimeii de către Rusia în martie 2014 şi războiul care a urmat în estul Ucrainei au alarmat puterile europene şi Statele Unite ale Americii şi le-au stârnit îngrijorarea cu privire la o posibilă continuare a violenţelor. Cu numai un an înainte de preluarea Crimeii, în timp ce mulţi dintre experţii specializaţi în spaţiul rus anticipau o politică economică externă activă a Rusiei în raport cu statele vecine şi o luptă hotărâtoare privind asigurarea supremaţiei asupra Ucrainei, nimeni nu se aştepta la o ameninţare militară care să amintească de marile conflicte ale secolului al XX-lea sau de epoca Războiului Rece1. De fapt, înainte de anexarea Crimeii, părea chiar neverosimil să mai existe vreo ameninţare serioasă la adresa spaţiului post-sovietic. După Crimeea, Doneţk, Lugansk şi Mariupol însă, capacitatea Rusiei de a redesena harta Europei şi de a incita la război a devenit evidentă. Dacă ne gândim la curentul separatist prorus şi la conflictele din Osetia de Sud, Abhazia şi Transnistria din anii 1990 şi 2000, conflictul din Ucraina sugerează existenţa unei traiectorii politice continue şi îngrijorătoare. Revanşardă şi rebelă, Rusia pare gata să conteste actuala ordine mondială instaurată la sfârşitul Războiului Rece. În 2015, majoritatea cercetătorilor, analiştilor şi liderilor occidentali au ajuns să perceapă guvernul rus condus de Vladimir Putin mai degrabă ca pe un rival decât ca pe un partener al Europei şi al Statelor Unite2. Indiferent cum va evolua actualul război ruso-ucrainean în următorii ani, şansele ca tensiunile dintre Rusia şi Occident să scadă sunt slabe, atât timp cât cauzele fundamentale ale conflictului vor persista. Întrebările la care vor trebui să răspundă în următorul deceniu cercetătorii interesaţi de Rusia, factorii de decizie politică şi strategii militari vor fi aceleaşi: va căuta Rusia să se extindă şi mai mult în Europa de Est şi în fostele state sovietice? Va încerca Rusia să-şi reconfigureze graniţele pentru a include fostele republici sovietice? Anexarea Crimeii şi războiul din estul Ucrainei, pe care Rusia îl poartă din umbră, sub pretextul

protejării aşa-zişilor compatrioţi ruşi, demonstrează că o reevaluare a obiectivelor teritoriale ale Kremlinului în funcţie de diaspora rusă din fostele republici sovietice este imperativă. Pe cine paşte pericolul? Ce instrumente militare, umanitare, de propagandă şi politice necoercitive va utiliza Moscova? Unde are Rusia cele mai mari şanse să-şi atingă scopurile? Unde are Kremlinul cele mai mari şanse să dea greş? Vom aborda fără ocolişuri toate aceste probleme în paginile care urmează.

Încă de la începutul anilor 2000, Rusia a căutat să-şi menţină şi să recâştige influenţa asupra fostelor republici ale Uniunii Sovietice, intensificându-şi totodată eforturile de expansiune teritorială. Mai multe teorii au fost vehiculate în legătură cu factorii determinanţi ai acestor politici. Influenţa actuală a Rusiei asupra politicii externe, economiei, sistemelor politice şi sectoarelor energetice din fostul spaţiu sovietic şi din Europa a fost deja studiată. Aici însă vă voi spune o poveste care a fost ignorată, dar pe care Moscova o repetă cu încăpăţânare – povestea „compatrioţilor” ruşi. Acest concept vag, adoptat de

Kremlin la începutul anilor 1990 face referire la o masă mare de oameni, între 25 şi 150 de milioane, care trăiesc în afara graniţelor Federaţiei Ruse. În mare, „compatrioţii” pot fi împărţiţi în două grupuri, pe care va trebui să le diferenţiem în cele ce urmează. În primul rând, în sensul cel mai strict al termenului, prin „compatrioţi” înţelegem etnicii ruşi care trăiesc în afara graniţelor Rusiei, pe care-i voi considera ca atare sau pur şi simplu ca fiind ruşi. Într-un sens mai larg însă, această categorie îi include atât pe etnicii ruşii, cât şi pe cei care, deşi nu sunt de etnie rusă, folosesc limba rusă în viaţa lor de zi cu zi în foarte mare măsură sau exclusiv şi pe care eu îi voi numi „vorbitori de limba rusă” sau „rusofoni”. În sensul cel mai larg, guvernul rus a aplicat termenul de „compatrioţi” urmaşilor cetăţenilor din fosta Uniune Sovietică în general, inclusiv acelor indivizi şi grupuri etnice care, deşi nu vorbesc limba rusă, au anumite afinităţi culturale, politice şi spirituale cu Federaţia Rusă, cu Imperiul Rus din trecut

şi cu „Lumea Rusă”. În cele ce urmează, voi folosi eu însămi, adesea, termenul „compatrioţi ruşi” sau „compatrioţi” pentru a face referire la toate aceste trei grupuri; în schimb, multe state foste sovietice refuză să folosească acest termen, asemenea multora dintre cei cărora Moscova îl aplică. Prin urmare, voi folosi şi termeni mai neutri, cum ar fi „diaspora rusă”, „minoritatea rusă (minorităţile ruse)”, „minoritatea (minorităţile) vorbitoare de limba rusă” şi alţii asemenea, când voi discuta despre etnicii ruşi şi vorbitorii de limba rusă care trăiesc în străinătate.

Mulţi etnici ruşi au ajuns să locuiască în afara Federaţiei Ruse sau în fostele republici sovietice după ce au emigrat în căutarea unui loc de muncă ori au fost strămutaţi forţat în epoca sovietică sau chiar pe vremea ţarilor. După dezintegrarea

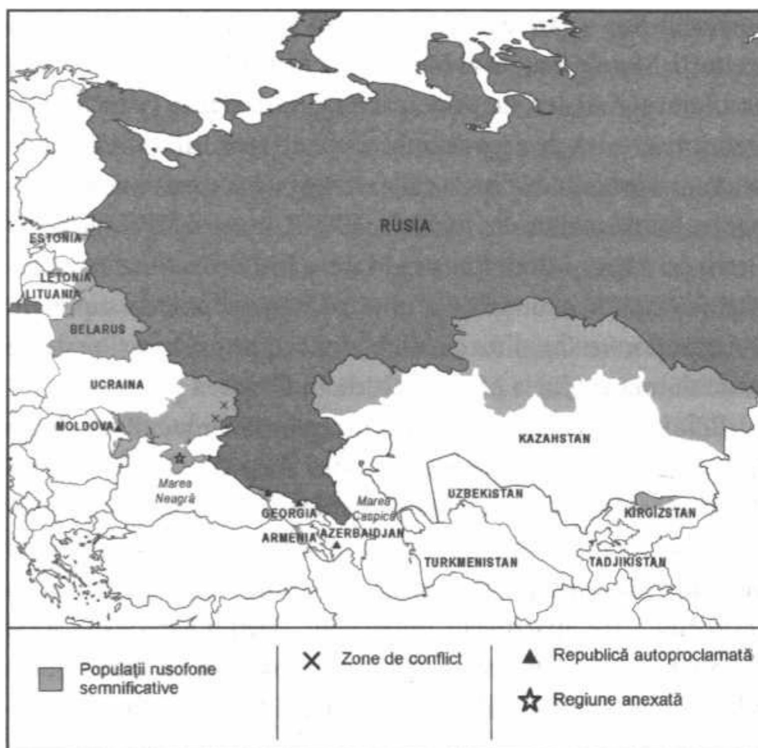
Uniunii Sovietice, cei mai mulţi au rămas în ţările respective, devenind cetăţeni ai noilor state independente. De-a lungul timpului, această diasporă rusă, reconstruită politic de Moscova sub titulatura de compatrioţi, a devenit un instrument al politicii neoimperialiste a Rusiei. Voi arăta în această carte cum, începând cu anii 1990 şi în special după anul 2000, Moscova s-a folosit tot mai mult de compatrioţii ruşi, mai ales de etnicii ruşi şi vorbitorii de limba rusă din străinătate, pentru a dobândi influenţă asupra altor state şi pentru a le contesta suveranitatea, iar în răstimpuri, chiar pentru a le lua teritorii. Ceea ce voi demonstra aici este faptul că Moscova foloseşte în mod eficient aceste grupuri ca pretext şi instrument al politicii sale externe expansioniste.

Deşi Moscova s-a folosit în permanenţă de diaspora pentru a-şi menţine influenţa după anii 1990, conflictul ruso-georgian din 2008 a constituit primul război în toată regula dintre Rusia şi un fost stat sovietic al cărui obiect l-au constituit compatrioţii ruşi. Şi totuşi, de atunci încoace, prea puţini au văzut vreo legătură între politicile Rusiei privind compatrioţii, agenda sa umanitară, politica de acordare a cetăţeniei ruse şi războiul informaţional din

regiuni îndepărtate ale fostului spaţiu sovietic.

Cu toate acestea implicaţiile teritoriale ale politicilor duse de Moscova cu privire la compatrioţi s-au putut vedea în Crimeea şi în teritoriile estice ale Ucrainei, în Osetia de Sud şi Abhazia din Georgia, precum şi în Transnistria Moldovei. Răspândirea vorbitorilor de limba rusă şi a etnicilor ruşi în ţările membre ale fostei Uniuni Sovietice şi în actualele regiuni separatiste şi zone de conflict este prezentată în harta 1. Politicile ruseşti legate de compatrioţi au amplificat tensiunile în Găgăuzia (Moldova), în districtul Ida-Viru (Estonia), în regiunea

Latgalia (Letonia), în nordul Kazahstanului, Armenia şi în alte părţi ale fostului spaţiu sovietic. Evoluţia situaţiei din Ucraina, Georgia şi celelalte regiuni a arătat că politica rusească privind compatrioţii este inextricabil legată de ambiţiile expansioniste şi neoimperialiste ale acestei ţări. Aceste politici au pentru Moscova o funcţie integrativă – de unificare a tuturor ruşilor şi, totodată, de unificare cu ţara-mamă a teritoriilor în care aceştia locuiesc.

Harta 1

Răspândirea populațiilor rusofone în teritoriile disputate din fostele state sovietice. Hartă elaborată de Giedrė Tamašauskaitė.

Deşi neoimperialismul este o trăsătură evidentă a epocii Puţin, el îşi are de fapt originea în istoria Imperiului Rus. Există o continuitate istorică de netăgăduit între proiectele imperialiste ale Rusiei de astăzi şi proiectele din trecut ale Romanovilor şi sovieticilor. De aceea, în multe privinţe, se poate spune că Federaţia Rusă calcă pe urmele predecesorilor ei şi va continua să facă acest lucru datorită aceloraşi factori ideologici, culturali, de securitate şi geopolitici înrădăcinaţi în experienţa de secole a celor trei imperii – Federaţia Rusă, Uniunea Sovietică, Imperiul Rus – care au ocupat acelaşi spaţiu politic şi aceleaşi teritorii. Marele Cnezat al Moscovei a fost la început, la sfârşitul secolului al XIII-lea, un principat fără ieşire la mare, care a dus o politică agresivă de expansiune, ocupând teritorii, cucerind popoare şi dobândind acces la căile navigabile.

Expansiunea ulterioară a Romanovilor din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, sub Petru cel Mare şi Ecaterina cea Mare, a fost determinată de aceeaşi dorinţă de acumulare a unor pământuri noi, de supunere a naţiunilor vecine şi de cucerire a unor porturi funcţionale pe toată durata anului la Marea Baltică, în Crimeea şi în Caucaz.

Politicile practicate de Rusia în legătură cu locuitorii de pe întreg cuprinsul imperiului au rămas şi ele neschimbate timp de secole. De-a lungul istoriei, politica imperialistă a Moscovei a dus la crearea unor enclave considerabile de etnici ruşi şi vorbitori de rusă, precum şi de alte minorităţi strămutate în teritoriile care aparţineau imperiului. Ţarii au impus o serie de politici de rusificare, declarând limba rusă ca limbă oficială şi folosirea alfabetului chirilic ca fiind obligatorie în majoritatea teritoriilor cotropite şi interzicând limbile populaţiilor autohtone. Tot ei au dus o politică de purificare etnică, de strămutare şi deportare a localnicilor din teritoriile cucerite şi de colonizare a aceloraşi teritorii cu etnici ruşi, pentru a forma astfel populaţii multietnice3. În perioada imperiului sovietic, politicile etnice ale lui Stalin au urmat traiectoria ţaristă. Procesul de rusificare a continuat în întreaga perioadă sovietică, în ciuda declaraţiilor oficiale privind acordarea unor drepturi egale pentru toate naţiunile. Politicile din epoca sovietică privitoare la imigraţie au urmărit creşterea procentului de ruşi şi diminuarea în acelaşi timp a ponderii grupurilor etnice locale în fiecare dintre republicile sovietice, cu excepţia Rusiei. Erau urmărite astfel trei lucruri. În primul rând, se avea în vedere dezvoltarea industrială a republicilor sovietice prin creşterea forţei de muncă locale. În al doilea rând, imigraţia şi crearea de societăţi multietnice ajutau la stabilirea unei noi identităţi, a „naţionalităţii sovietice”. În al treilea rând, cele 15 republici sovietice din cadrul uniunii trebuiau să se integreze total din punct de vedere etnic, cultural, politic şi economic4. Rezultatul tuturor acestor politici etnice şi al politicilor imperialiste sovietice a fost că, după prăbuşirea URSS, graniţele fostelor

republici nu au mai reflectat întotdeauna realităţi etnice, politice şi economice de la faţa locului, nici pentru ruşi şi nici pentru neruşia. Astfel, moştenirea vechilor proiecte imperiale ale Rusiei, şi în special a politicilor etnice ţariste şi staliniste, a dus la crearea mijloacelor, cauzelor şi condiţiilor propice renaşterii Rusiei imperiale. Iar începând cu anii 2000, această renaştere a fost facilitată şi determinată de pretextul protejării compatrioţilor ruşi din fostele republici sovietice.

Scenariile şi dezbaterile care au urmat Războiului Rece

Analiza politicii externe a Rusiei a fost în mare măsură influenţată de contextul istoric şi geopolitic. Sfârşitul Războiului Rece, perceput şi ca triumful democraţiei şi capitalismului, a marcat un declin al interesului faţă de Rusia şi fostul spaţiu sovietic. În 1989, politologul american Francis Fukuyama susţinea că „am putea fi martorii nu doar ai sfârşitului Războiului Rece sau al unei perioade din istoria noastră postbelică, ci chiar ai sfârşitului istoriei ca atare: cu alte cuvinte, am putea asista la sfârşitul evoluţiei ideologice a umanităţii şi la universalizarea democraţiei liberale occidentale ca ultimă formă de guvernământ” 6. Conceptul de „sfârşit al istoriei” a căpătat popularitate în rândul specialiştilor în relaţii internaţionale şi al factorilor de decizie politică, influenţând studiile despre Rusia şi despre spaţiul post-sovietic. De asemenea, tânăra democraţie rusă înfiripată sub conducerea preşedintelui Boris Elţîn şi lărgirea, la sfârşitul anilor 1990 şi pe parcursul anilor 2000, a NAT ŞI UE în scopul includerii statelor din Europa Centrală şi de Est au contribuit la întărirea acestui concept de „sfârşit al istoriei”. Războiul Rece părea să aparţină trecutului închis între copertele cărţilor de istorie. Elţîn a retras trupele sovietice din estul Europei, a redus drastic cheltuielile din sectorul militar şi a permis Ucrainei să-şi păstreze locul în Flota Sovietică a Mării Negre – fără a încuraja însă separatismul din Crimeea. Nici regimul lui Elţîn şi nici următorul, al lui Putin, nu au recunoscut independenţa

Osetiei de Sud sau a Abhaziei din Georgia. Moscova nu a recunoscut nici până astăzi independenţa regiunii separatiste Transnistria. De asemenea, sub conducerea lui Elţîn şi Putin, Rusia a acceptat două runde de lărgire a NATO, în 1999 şi 2004, când au aderat la organizaţia respectivă state membre ale fostului Pact de la Varşovia şi fostele republici sovietice Estonia, Letonia şi Lituania. În anii 2000, Puţin a închis bazele militare ruseşti din Cuba şi Vietnam, în timp ce Statele Unite ale Americii şi-au deschis noi baze militare în Asia Centrală. Începând cu 1991, Rusia şi SUA au continuat să colaboreze în domeniul eliminării armelor de distrugere în masă şi în lupta împotriva terorismului după evenimentele din 11 septembrie. Rusia părea să fi devenit un posibil partener al Occidentului. Unde s-a întrerupt însă această poveste frumoasă despre întâlnirea dintre Vest şi Est? E cu putinţă oare ca, de fapt, cooperarea dintre Rusia şi Occident să nu fi fost niciodată una reală? Unii se întreabă astăzi dacă nu cumva Occidentul a împins prea departe lucrurile în relaţia cu slăbită şi umilita Rusie, nereuşind să-i înţeleagă nici interesele naţionale strategice şi nici preocupările legate de securitate. Sau poate că a existat de la bun început un scenariu alternativ?

După cum observa politologul Alexander Motyl în 2001, „comunităţile nu devin naţiuni numai pentru că aşa vrem să ne închipuim noi; regimurile nu devin democratice doar pentru că aşa le catalogăm noi; entităţile politice nu devin – sau nu încetează să fie – imperii numai pentru că este la modă să se considere astfel” 7. La mijlocul anilor 2000, devenise deja clar că Rusia nu se transformase într-un stat democratic şi nici sfârşitul istoriei nu-i spulberase aspiraţiile imperialiste. Tensiunile legate de ordinea mondială stabilită la sfârşitul Războiului Rece şi de graniţele post-sovietice s-au făcut simţite din nou. Extinderea NATO şi a UE a ajuns până la graniţele Rusiei şi ale aşa-ziselor state din vecinătatea ei imediată, pe care Moscova le considera ca aflându-se în mod inerent în sfera ei de influenţă. În aceeaşi perioadă, Rusia a mers pentru

prima dată la război în afara graniţelor sale, împotriva Georgiei, în 2008.

Cu toate acestea renaşterea imperialismului rus a părut o idee secundară în contextul mai larg al politicii externe a ţării din anii 1990 şi de la începutul anilor 2000. Neoimperialismul a fost îmbrăţişat mai mult la nivel retoric şi într-o manieră superficială de o mână de politicieni radicali ruşi, precum Vladimir Jirinovski, sau a fost folosit de Putin şi anturajul lui, tot la nivel pur declarativ, pentru a retrezi sentimentele naţionaliste în rândurile populaţiei. Unii au pus această renaştere a imperialismului pe seama creşterii economice şi a încrederii Rusiei determinate de preţurile mari practicate la petrol la jumătatea anilor 2000 e. Alţii au invocat din nou nevoia firească de a repara pretinsa „umilinţă" suferită de Rusia după prăbuşirea URSS9. În urma crizei economice globale din 2008 şi a manifestaţiilor interne împotriva regimului Putin din 2011 – 2013, unii au văzut în Rusia o ţară izolată, asediată, defensivă, care încerca să se împotrivească acestor constrângeri impuse de situaţia internaţională10. Alţii au lăsat a se înţelege că naţionalismul şi agresivitatea din ce în ce mai pronunţată constituiau reacţia lui Putin la scăderea popularităţii sale şi la intensificarea opoziţiei întâmpinate pe plan intern, precum şi o încercare de mobilizare a ţării în jurul stindardului rusesc11. Puţini însă au luat în serios aceste semnale din ce în ce mai numeroase privind uriaşele ambiţii imperialiste ale Rusiei. Mai mult decât atât, în ultimii cinci ani, majoritatea cercetătorilor şi-au justificat indiferenţa spunând că Rusia nu mai era decât o umbră a ceea ce fusese şi că armata sa nu mai prezenta nicio ameninţare la adresa continentului european şi a ordinii internaţionale12. De exemplu, în 2011, Dmitri Trenin, savant rus şi director, la acea vreme, al Centrului Carnegie de la Moscova, a exprimat o părere pe care o împărtăşeau şi alţii în momentul respectiv: „Dezinteresul remarcabil al Rusiei faţă de trecutul ei imperialist a fost egalat de distanţarea fostelor republici sovietice de fostul centru al

imperiului". 13 Odată războiul din Georgia uitat, semnele neoimperialismului rus nu au mai fost aşa de evidente.

Unii cercetători şi comentatori – în special dintre cei mai apropiaţi de această parte a lumii – au anticipat însă tot timpul acest impuls imperialist al Rusiei. În 1994, norvegianul Johan Galtung, profesor universitar şi iniţiator al studiilor despre pace şi conflict, declara că Rusia este expansionistă şi că, cel mai probabil, îşi va construi agenda pe „cultura slavă şi religia ortodoxă, cu scopul de a fauri o a doua Uniune Sovietică, având drept temelie Rusia, Belarus, Ucraina Răsăriteană şi Kazahstanul de Nord" 14. În 2001, americanul de origine ucraineană Motyl argumenta că Rusia nutreşte încă „o dorinţă insidioasă de refacere a imperiului" 15. În 2008, fără să existe însă prea mulţi care să-i împărtăşească punctul de vedere la momentul respectiv, Edward Lucas, analist britanic şi colaborator la *Economist*, opina că Rusia lui Putin duce deja „un nou război rece" împotriva Occidentului16. În 2009, Emil Pain, politolog moscovit născut la Kiev, fost consilier al lui Elţîn, făcea o observaţie care, deşi dezamăgitoare, contrazicea în mod evident concepţia consacrată, şi anume că Rusia manifesta un „sindrom imperial" şi căuta să-şi „păstreze teritoriile", menţinând sau recreând un imperiu17. Eu însămi am afirmat, cu ceva timp înainte de anexarea Crimeii în martie 2014, că suntem martorii aplicării unei strategii expansioniste – ai eforturilor Moscovei de a acapara teritorii din fostul spaţiu sovietic sub pretextul protejării compatrioţilor ruşi 18.

S-a discutat mult, după anexarea Crimeii, despre reacţia pe care ar fi trebuit s-o adopte Occidentul faţă de revanşismul Rusiei, dar dezbaterea nu era nouă. Încă din anii 2000, capacitatea Rusiei de a deveni un adevărat partener al Vestului a fost pusă la îndoială de cei care continuau să vadă în această ţară o potenţială ameninţare. Sub conducerea lui George W. Bush, Statele Unite ale Americii au susţinut expansiunea NATO în Ucraina şi Georgia, precum şi instalarea unui scut antirachetă în Europa Centrală şi de Est. Preşedintele Barack Obama a

căutat să „reaşeze” relaţiile cu Moscova, înregistrând şi câteva progrese, înainte ca iniţiativa lui să eşueze. După agresiunea Rusiei din estul Ucrainei, şeful Comitetului senatorial pentru relaţii externe, Robert Menendez, împreună cu alţi senatori, a susţinut înarmarea Ucrainei în lupta împotriva Rusiei 19. În decembrie 2014, Congresul SUA a votat pentru o nouă serie de sancţiuni dure aplicate Moscovei20. La începutul anului 2015, după atacurile cu rachetă lansate din regiunile separatiste sprijinite de Rusia împotriva oraşului ucrainean Mariupol, UE a înmulţit sancţiunile la adresa Rusiei. Motyl a susţinut în *Foreign Affairs* că politica de „stăvilire” formulată de George F. Kennan în timpul Războiului Rece cu privire la Uniunea Sovietică ar trebui să fie aplicată Rusiei contemporane pentru a contracara expansionismul acesteia din Ucraina şi din fostul spaţiu sovietic21. Totuşi, pentru a formula o reacţie pe termen lung la adresa strategiei neoimperialiste a Rusiei, este esenţial să înţelegem politicile adoptate de Rusia, precum şi factorii determinanţi şi finalitatea acestora. În centrul politicilor expansioniste ale Moscovei se află chestiunea „compatrioţilor” ruşi.

Traiectoria politicii de reimperializare

Premisa principală a acestei cărţi este aceea că, încă din anii 1990 şi îndeosebi începând cu anii 2000, a existat în politica externă a Rusiei o tendinţă crescândă de reimperializare în fostul spaţiu sovietic, care a vizat în special teritoriile locuite de compatrioţii ruşi. Cu Puţin la putere, politicile Moscovei vădesc un efort din ce în ce mai bine pus la punct de folosire a compatrioţilor ruşi din statele vecine în scopul acaparării oportuniste de teritorii şi al reconstituirii treptate a fostului imperiu, în contextul unor condiţii favorabile atât pe plan intern, cât şi pe plan extern. În ultimul deceniu, Moscova a încercat să exercite o anumită influenţă asupra ruşilor şi vorbitorilor de limba rusă din diaspora, cărora le-a acordat cetăţenia rusă şi paşapoarte ruseşti, afirmând în cele din urmă necesitatea protecţiei lor militare şi juridice. Acest fapt a avut ca rezultat anexarea *de facto* sau *de jure* a unor teritorii

locuite de compatrioţii ruşi, după cum s-a văzut în Ucraina, Georgia şi Moldova. Mai mult decât atât, cererea adresată de Putin Senatului Rus pe 1 martie 2014 de a aproba o intervenţie militară în Ucraina cu scopul „de a proteja interesele cetăţenilor şi compatrioţilor ruşi” 22 a scos în evidenţă politicile cândva aparent inofensive cu privire la compatrioţi, formulate în urmă cu două decenii. Scopul aparent al acestor politici, ale căror origini şi evoluţie le voi explica în detaliu în capitolul 3, a fost acela de a le oferi protecţie şi ajutor etnicilor ruşi şi rusofonilor din imediata vecinătate a ţării. Ele ar putea părea o componentă a eforturilor Moscovei de a-şi exercita puterea necoercitivă şi influenţa culturală. În schimb, aceste eforturi de protejare a compatrioţilor trebuie înţelese ca parte a politicii consecvente a Rusiei şi a regimului Putin de obţinere a unor câştiguri teritoriale în fostele republici sovietice, mai ales acolo unde se poate constata prezenţa a trei factori: 1) o mare concentrare de etnici ruşi şi de vorbitori de limba rusă; 2) apropierea de graniţa cu Rusia; 3) receptivitatea populaţiei din teritoriile respective la influenţa Rusiei.

În cuprinsul acestei cărţi, voi arăta cum foloseşte Rusia puterea necoercitivă, politicile umanitare şi cele privind compatrioţii, războiul informaţional şi politica de „paşaportizare” (acordarea sistematică a cetăţeniei ruseşti) pentru a pune la cale politici militare agresive sub pretextul existenţei mişcărilor separatiste şi conflictelor civile, al menţinerii păcii şi al ajutorării compatrioţilor. Rezultatul ar putea fi declanşarea unui război hibrid – sau aplicarea unei strategii care să combine perfect tacticile militare convenţionale cu cele mai puţin convenţionale, cum ar fi implicarea civililor, războiul de gherilă şi folosirea tehnologiei moderne în scopul dobândirii unui avantaj atât pe teren, cât şi în spaţiul cibernetic. Cu ajutorul acestor metode, Rusia reuşeşte să-şi atingă scopurile expansioniste şi să-şi satisfacă ambiţiile teritoriale. Eu afirm că există o evoluţie coerentă a politicilor Rusiei faţă de fostele republici sovietice şi

populaţiile acestora, şi mai ales faţă de teritoriile în care locuiesc compatrioţi ruşi, o evoluţie care urmăreşte şapte etape. Ceea ce numesc eu „traiectoria politicii ruse de reimperializare” începe cu 1) exercitarea puterii necoercitive şi continuă cu 2) politicile umanitare, 3) politicile privind compatrioţii, 4) războiul informaţional, 5) „paşaportizarea”, 6) protecţia şi, în fine, 7) anexarea.

În această carte, voi arăta cum este urmată practic această traiectorie de reimperializare prin studii de caz dedicate aproape tuturor fostelor state. În unele cazuri, am ales să grupez ţările supuse analizei în funcţie nu de factorul geografic, ci de punctul în care se află ele acum pe această traiectorie. Astfel, voi grupa Ucraina cu Georgia şi Moldova pentru că am observat că aici au fost parcurse toate etapele traiectoriei politicii de reimperializare a Rusiei, inclusiv anexarea *de jure* sau *de facto* a unor părţi din teritoriile acestor ţări. Statele baltice, în care trăiesc foarte mulţi etnici ruşi şi vorbitori de limba rusă, vor fi analizate împreună pentru a arăta amploarea, limitele şi riscurile pe care politicile ruseşti cu privire la compatrioţi le implică pentru statele membre ale U şi NATO. Statele din Asia Centrală au avut un succes relativ în a respinge aceste măsuri ale Moscovei, inclusiv paşaportizarea etnicilor ruşi şi a minorităţilor vorbitoare de limba rusă.

Mă voi concentra asupra situaţiei din Kazahstan, ţară care, din cauza vastelor sale teritorii învecinate cu Rusia şi locuite de o numeroasă minoritate rusă, este şi ea ameninţată de separatism şi declanşarea unui conflict. De asemenea, voi discuta împreună cazurile Belarusului şi Armeniei, state vasale Rusiei, care sunt cel mai puţin susceptibile de a suferi agresiunea Rusiei. Voi acorda în schimb mai puţină atenţie Azerbaidjanului şi altor state din Asia Centrală, care nu oferă foarte multe date noi cu privire la eforturile de reimperializare ale Moscovei, iar în cazul celor din urmă, accesul la informaţii publice este limitat.

Pentru a contrabalansa datele şi cifrele privitoare la realităţile trecute şi contemporane corespunzătoare

politicilor Moscovei cu privire la compatrioţi şi diasporei ruse, mă voi bizui pe vocea caldă a acestor oameni în mare măsură greşit înţeleşi, dar foarte politizaţi. Fiecare studiu de ţară va include portrete ale unor etnici ruşi şi vorbitori de limba rusă selectaţi în urma a aproape o sută de interviuri. Am încercat să discut în special cu ruşi şi rusofoni mai tineri, născuţi după dizolvarea Uniunii Sovietice. Aceştia reprezintă generaţia viitoare a unei populaţii pe care Rusia ar vrea să şi-o revendice sub titulatura de „compatrioţi" şi care va influenţa probabil, în anii ce vor urma, relaţiile ţărilor lor cu Moscova. Am ales cu precădere vorbitori de limba rusă, nu doar etnici ruşi, având în vedere faptul că, în majoritatea ţărilor studiate, limba, identitatea, apartenenţa etnică şi naţionalitatea nu merg întotdeauna mână în mână. Mai mult decât atât, din oportunism, Rusia îi consideră adesea compatrioţi pe cei care vorbesc limba rusă, indiferent de relaţia acestora cu celelalte categorii, sau pur şi simplu pe cei care au o legătură culturală sau spirituală cu Rusia sau cu Biserica Ortodoxă Rusă. Fără îndoială că acesta nu este un studiu ştiinţific, din moment ce nu am putut alcătui un eşantion reprezentativ pentru fiecare categorie etnică, de vârstă sau socioeconomică. De asemenea, am păstrat numai părerile celor care au fost de acord să se facă auziţi aici. În multe cazuri (nu în toate), ei sunt oameni mai occidentalizaţi, mai deschişi şi poate mai îndrăzneţi decât semenii lor. Unii dintre ei, care locuiesc în colţuri îndepărtate ale unor ţări cu regimuri autocratice sau teritorii afectate de conflicte îngheţate, au fost prea înfricoşaţi ca să participe la studiul meu sau pur şi simplu au fost inabordabili. Prin urmare motivul pentru care am lăsat să fie auzite aceste voci nu a fost acela de a face un portret ştiinţific al compatriotului rus, ci de a pune discuţia într-o lumină mai umană şi de a ilustra într-un mod mai convingător complexitatea sentimentelor celor implicaţi. De asemenea, această carte spune povestea unor ţări, a unor oameni şi a unor probleme care, până de curând, n-au beneficiat de multă atenţie din partea majorităţii

cercetătorilor şi analiştilor. Drept urmare am căutat să spun această poveste într-o manieră cât mai autentică, completând informaţiile aflate de mine în urma cercetării documentelor, politicilor, relatărilor din presă şi studiilor academice cu observaţiile unor cercetători şi experţi locali. De asemenea, abordarea mea este determinată de dorinţa de a arunca lumină asupra problemelor complexe şi pluridimensionale presupuse de eforturile Moscovei de a-i atrage şi a-i coopta pe compatrioţi. Multe dintre politicile Moscovei respectă principiul „câştigării inimii şi minţii” 23 populaţiei vizate – astăzi acceptat pe scară largă – deşi se apelează la constrângere, război informaţional şi ameninţarea cu agresiunea militară. După cum o vor arăta studiile de caz, Moscova a întrecut ţările vizate în eforturile de atragere a minorităţii ruse. Cu toate acestea un răspuns eficient la politicile Moscovei, sub forma unor strategii de contracarare, va fi posibil numai după ce vor fi mai bine înţelese aceste populaţii vizate, alcătuite din „compatrioţi”. Această carte vă va ajuta să cunoaşteţi mai bine un grup de oameni răspândiţi în Ucraina, Georgia, Moldova, statele baltice, Kazahstan, Kîrgîzstan şi alte regiuni, pe care Moscova încearcă să-i atragă de partea sa, dar pe care atât ţările lor de baştină, cât şi Occidentul ar face bine să-i ţină aproape.

„Imperiul” Rus – evoluţia unui concept

Pe lângă studiul compatrioţilor ruşi, voi aborda în această carte şi proiectul reimperializării Rusiei. Îmi dau seama că unii termeni de care mă voi folosi, cum ar fi „imperiu” sau „reimperializare”, ar putea părea dramatici şi anacronici. Şi totuşi cercetătorii vorbesc mai mult despre imperiu în zilele noastre decât o făceau în urmă cu 25 de ani. Ce înţelegem însă prin aceşti termeni? Reimperializarea înseamnă reapariţia, resuscitarea sau reconstituirea imperiului24. Specialistul în relaţii internaţionale Michael Doyle defineşte imperiul ca pe „o relaţie, oficială sau neoficială, în care un stat controlează suveranitatea politică efectivă a unei alte societăţi politice. Acest control poate fi dobândit prin forţă, cooperare în

plan politic, dependenţă economică, socială sau culturală” 25. Pentru Motyl, noţiunea de imperiu se referă mai mult la direcţionarea resurselor de la periferie spre centru. În viziunea lui, imperiul constituie „un sistem politic organizat ierarhic, având o structură radială – ca o roată cu spiţe – în cadrul căruia o elită şi un stat central domină elitele şi societăţile periferice acţionând ca intermediari în principalele interacţiuni ale acestora şi canalizând fluxurile de resurse de la periferie spre centru şi înapoi spre periferie” 26. Îmi propun să pornesc în această carte de la considerentul că Federaţia Rusă contemporană este un „imperiu” şi, totodată, moştenitoarea imperiilor sovietic şi ţarist – un concept care necesită câteva explicaţii, în special legate de Uniunea Sovietică.

Istoria Rusiei este istoria unui imperiu. Imperiul Rus a fost proclamat oficial de către ţarul Petru cel Mare în 1721 şi a durat până la prima revoluţie rusă din (februarie) 1917. În culmea gloriei sale, imperiul se întindea până în Europa, Asia şi America de Nord şi includea colonii în Alaska şi nordul Californiei. Ca suprafaţă, a fost unul dintre cele mai vaste imperii din istorie, fiind întrecut numai de imperiile britanic şi mongol. Imperiul Rus s-a născut însă cu mult mai devreme – dezvoltându-se din Rusia Moscovită în secolul al XV-lea, în special după ce Ivan cel Groaznic a fost proclamat ţar în 1547. O trăsătură importantă a Imperiului Rus a reprezentat-o iobăgia – ţărani lipsiţi de pământ care aparţineau unui moşier. Acest concept era aproape echivalent cu cel de sclavie, dat fiind că stăpânul avea putere nelimitată asupra iobagilor şi familiilor acestora, care, în 1857, reprezentau aproape 40% din populaţia imperiului27. Statornicit încă din secolul al XI-lea, sistemul a fost abolit prin decret în 1861 (acelaşi an în care a izbucnit Războiul Civil American, care a dus la abolirea sclaviei), dar multe aspecte specifice iobăgiei au persistat.

Într-adevăr, în istoria rusă, ideile de imperiu, ţar şi iobăgie sunt firele dominante care se prelungesc până în Rusia de azi şi în politica externă a ţării. Ideea unui lider

puternic (ţarul) şi a unor mase mari de supuşi (iobagii) continuă să influenţeze societatea şi identitatea rusească, precum şi, după cum voi demonstra în capitolul 3, politicile Moscovei privind „compatrioţii”, care presupun o abordare de sus în jos. Ideea de imperiu aşa cum este definită ea de Motyl, ca mecanism de direcţionare a resurselor dinspre periferie spre centru, derivă şi ea din caracteristicile imperiului rus. Sistemul iobăgiei a fost introdus de Moscova în noile teritorii cucerite, care au fost colonizate cu tot mai mulţi moşieri ruşi sau loiali Moscovei, pentru a se facilita drenarea resurselor de la periferie spre centru.

În timp ce nimeni nu contestă faptul că Rusia ţaristă a fost un „imperiu”, nu acelaşi lucru se poate spune despre Uniunea Sovietică. În timpul Războiului Rece, în lumea academică liberală, Uniunea Sovietică nu era percepută ca un imperiu, în ciuda caracterului ei multinaţional şi hipercentralizat. Iar faptul că unele republici sovietice mai sărace primeau mai multe resurse decât dădeau constituia un argument în plus. În general, în mediul academic, această etichetă, aparent peiorativă, era pusă pe seama unui „anticomunism înverşunat” sau al unui „mesianism tipic Războiului Rece”, corespunzând caracterizării de „imperiu rău” făcute Uniunii Sovietice de preşedintele Ronald Reagan28. Economiştii John A. Hobson şi Rudolf Hilferding, precum şi Lenin însuşi au susţinut că numai capitalismul duce la imperialism, motiv pentru care Uniunea Sovietică nu putea fi un imperiu. Spre indignarea multor sovietologi, cercetătoarea franceză Hélène Carrère d’Encausse a fost unul dintre primii academicieni care au afirmat că noţiunea de „imperiu” descria perfect Uniunea Sovietică, ea făcând acest lucru într-o lucrare fundamentală apărută în 1979, în care a prevăzut prăbuşirea regimului sovietic29. Abia după dezmembrarea Uniunii Sovietice a început să fie în sfârşit acceptată această etichetare – în parte datorită folosirii termenului, în ultimii ani ai perestroikăi, spre sfârşitul anilor 1980, de către fronturile populare neruse şi analiştii sovietici ruşi 30.

Care este legătură dintre actuala Federaţie Rusă şi imperiile istorice ale Uniunii Sovietice şi ale ţarilor? Federaţia Rusă este succesoarea Republicii Sovietice Federative Socialiste Ruse (RSFSR) şi a Uniunii Sovietice, moştenind atât obligaţiile financiare, cât şi privilegiile nucleare ale URSS. RSFSR nici nu a fost de fapt un stat naţional propriu-zis, ci mai degrabă o uniune de regiuni administrative diferite, organizate pe criteriul etnic31. La fel ca o *matrioşkă* rusească, alcătuită din mai multe păpuşi de lemn din ce în ce mai mici care intră una în alta, RSFSR a fost un mic imperiu în interiorul marii URSS, care, la rândul ei, făcea parte dintr-un imperiu sovietic mai vast, incluzând mai multe state-satelit, precum cele din Europa Centrală şi de Est, membre ale organizaţiei Tratatului de la Varşovia, şi Mongolia. În realitate însă, RSFSR, URS şi Blocul Sovietic nu au funcţionat deloc ca trei imperii distincte. Ele au constituit unul şi acelaşi imperiu rus, care era condus în mare parte de ruşii de la Moscova şi care, dacă nu luăm în considerare cea mai mare parte a Europei Centrale şi de Est, avea cam aceleaşi graniţe cu cele ale imperiului ţarist. Uniunea Sovietică a ocupat aproape acelaşi teritoriu ca imperiul ţarist, în timp ce graniţa de astăzi a Federaţiei Ruse coincide cu cea a RSFSR. Sfera declarată de interese a Federaţiei Rusie este mai întinsă şi urmează graniţele Uniunii Sovietice. Exceptând ideologia comunistă, diferenţa dintre proiectul imperialist al sovieticilor şi cel al Romanovilor a fost foarte mică, fiind încă şi mai mică faţă de cea a Rusiei lui Putin, pentru care se pare că imperialismul a redevenit ideologia principală. Moscova s-a aflat dintotdeauna în centru, pe când celelalte state şi teritorii i-au fost vasale în acest proiect imperial întins pe durata mai multor secole.

În timp ce foarte puţini contestă istoria Rusiei ca imperiu, se pune întrebarea cât de mult determină această istorie prezentul ţării. Cu alte cuvinte, impune oare trecutul Rusiei o ideologie imperialistă sau o politică externă de reimperializare, cum se afirmă în această carte? Politologul şi cercetătorul rus Daniel Treisman

susţine contrariul: „Bineînţeles, trecutul contează: dar urmele paşilor nu-l conduc pe cel care umblă. Ţările îşi retrăiesc trecutul şi încearcă să fugă de el, iar acele istorii de care vorbim nu sunt poveşti izolate, ci albume de poveşti, distincte şi adesea contradictorii, care oferă multiple posibilităţi în ceea ce priveşte modul în care pot fi continuate”. 32 Şi totuşi politicile ţariste şi cele sovietice au creat condiţiile răspândirii, pe întreg continentul eurasiatic, a diasporei ruse şi a minorităţilor rusificate, care s-au menţinut până în zilele noastre şi deschid calea ambiţiilor imperialiste ruse. La aceasta se mai adaugă faptul că Rusia se consideră mai degrabă un stat naţional decât un stat civic. În ochii Moscovei, naţiunea rusă rămâne divizată de graniţele fostelor state sovietice, aşa cum au fost ele trasate după prăbuşirea Uniunii Sovietice33. Aşa cum a declarat Puţin în discursul său din 18 martie 2014, după anexarea Crimeii, „milioane de oameni s-au dus la culcare într-o ţară pentru a se trezi în alta, devenind peste noapte minorităţi etnice în fostele republici ale Uniunii, în timp ce poporul rus a devenit unul dintre cele mai mari, dacă nu chiar cel mai mare grup etnic din lume despărţit de graniţe” 34. Ignorând faptul că aceşti oameni locuiesc de mai multe generaţii în teritorii care, între timp, au devenit state independente, se pare că intenţia Moscovei este să reunească diaspora rusă şi teritoriile locuite de ruşi sub steagul Federaţiei Ruse.

Guvernul rus evită însă eticheta de imperiu sau de putere care vizează reimperializarea. În cazul anexării Crimeii, Moscova a pretins că n-a făcut altceva decât să îndrepte o greşeală istorică, recuperând un teritoriu rus care îi fusese cedat în mod greşit Ucrainei de către liderul sovietic Nikita Hruşciov în 1954. În cazul Georgiei sau al ţărilor care fac parte din Comunitatea Statelor Independente (CSI), Moscova împreună cu aliaţii ei au susţinut că Rusia nu a făcut decât să încerce să-şi protejeze sfera de influenţă şi interesele ameninţate de expansiunea UE şi a NATO. De exemplu, în urma războiului ruso-georgian din august 2008, preşedintele de atunci al

Rusiei, Dmitri Medvedev, a susţinut că, „la fel ca în cazul altor ţări, există unele regiuni unde

Rusia are interese privilegiate" 35. În 2014, secretarul Consiliului de Securitate al Rusiei, Nikolai Patruşev, s-a grăbit să evidenţieze „posesiunile" Rusiei, afirmând în tot acest timp că Statele Unite ale Americii sunt interesate de expansiune în dauna intereselor Rusiei. Potrivit lui Patruşev, în anii 1990, „Rusia a renunţat unilateral la posesiuni în faţa întregii lumii, fără să primească vreo compensaţie" 36. Şi totuşi, dincolo de toate aceste argumente privind sferele de influenţă, teritoriile şi „posesiunile" fireşti ale Rusiei, se simte acelaşi ton al unei puteri imperiale care caută să-şi menţină imperiul sau să reimperializeze. Iată ce observă Motyl: „Păstrându-şi importanţa ca realitate istorică, categorie conceptuală şi instrument analitic, imperiile refuză să dispară". 37 în cazul Rusiei, compatrioţii devin un pretext şi, câteodată, un motor ideologic în această întreprindere mai largă de restabilire a imperiului care oferă o misiune, (uneori) resurse economice şi umane mai mari şi, cel mai adesea, un sentiment de securitate sporită şi o distragere de la problemele interne.

Înainte de a analiza forţele motrice ale politicii externe a unui stat, e util să stabilim natura acestora. Sunt ele în mod fundamental structurale? Sunt determinate de agenţii istoriei? De marile personalităţi? Confruntaţi cu aceste perspective total opuse privind situaţia Rusiei, ne-am putea întreba: se datorează reimperializarea Rusiei unor factori structurali, cum ar fi echilibrul global de forţe şi echilibrul de forţe şi resurse dintre Rusia şi statele vecine? Sau ar trebui să considerăm figura lui Vladimir Putin ca fiind una centrală în raport cu aceste politici de reimperializare? Cu siguranţă, Puţin a fost un arhitect important al reconfigurării politice a diasporei ruse într-o comunitate a compatrioţilor ruşi şi a avut un cuvânt important de spus în lansarea politicii de protecţie militară a acestora din anii 2000, în baza principiului protejării „drepturilor şi intereselor legitime" ale cetăţenilor ruşi din

străinătate38. Diaspora rusă şi dorinţa Rusiei de a crea un imperiu îi preced însă cu câteva secole lui Putin şi probabil că vor continua să existe mult timp după retragerea acestuia de la putere. Politicile lui Putin reflectă în multe privinţe ambiţiile societăţii ruse şi ale statului rus, după cum o demonstrează cota de încredere de 85% de la sfârşitul lui 201439. Nu mă interesează, în această carte, să disec mecanismul de luare a deciziei de la Kremlin, dar mă interesează diferiţii actori ai politicii externe ruse, cum ar fi conducerea executivă, ministerul de externe şi armata rusă, urmând să mă concentrez asupra unor persoane ca Putin şi chiar asupra moştenirii pe care a lăsat-o Stalin. Concluzia pe care o trag la final este că predilecţiile structurale şi istorice ale Rusiei au jucat un rol-cheie în procesul reimperializării, în timp ce autoritatea lui Putin şi celelalte circumstanţe politice interne, deşi au contribuit şi ele din plin, nu au jucat un rol central în urmărirea acestui obiectiv. În cuprinsul acestei cărţi, mă voi concentra asupra potenţialilor factori structurali, ideologico-istorici, economici şi politici ai reimperializării Rusiei, raportându-mă la fiecare grup de state analizat.

Factorii determinanţi ai renaşterii imperiale

Pe scurt, ceea ce voi încerca să demonstrez în această carte este faptul că reimperializarea – fie prin recâştigarea teritoriilor pierdute, fie prin menţinerea influenţei şi, uneori, recâştigarea ei acolo unde era pierdută – reprezintă scopul ultim al politicilor Moscovei. Structura politică a compatrioţilor ruşi constituie unul dintre mijloace. În anumite privinţe, această dorinţă de reimperializare este mai puţin controversată decât pare, din moment ce una dintre teoriile fundamentale ale relaţiilor internaţionale, realismul, afirmă că interesul primar al unui stat rezidă în maximizarea puterii şi a resurselor. Aceasta nu explică însă de ce, punând în balanţă propriile posibilităţi şi constrângeri, precum şi costurile şi beneficiile, Rusia ar fi interesată de reimperializare. Ce anume determină elita rusă şi guvernul lui Vladimir Putin să caute să reconstruiască imperiul rus?

Factorii ideologico-istorici, structurali, politici şi economici din spatele motivelor şi intereselor ruse pot fi aceiaşi sau pot fi diferiţi în cazul diferitelor state foste sovietice. Regimul lui Putin a scos în evidenţă temele ideologice ale reunificării naţiunii ruse divizate şi misiunii Rusiei în lume, izvorâte din identitatea culturală a ţării, de cămin al civilizaţiei slave şi creştine ortodoxe. Rusia se percepe ea însăşi ca imperiu, iar ideologia ei a fost creată de-a lungul mai multor secole de istorie în care statul rus a fostul unul multietnic imperial, în cadrul căruia naţiunea rusă a avut o poziţie privilegiată. Aşa cum ideea de imperiu rus este puternic legată de spiritul naţional rus, tot aşa imperialismul rus este legat de naţionalismul rus40. Sondajele de opinie arată că, între 1996 şi 2012, printre primele aşteptări ale populaţiei de la preşedintele ei era aceea legată de refacerea sau menţinerea „statutului de superputere al Rusiei” 41. Civilizaţia rusă, naţiunea şi, la rândul lor, compatrioţii ocupă un loc proeminent în raţionamentul ideologic, istoric şi cultural al Moscovei legat de reimperializare. În acest amestec unic de ideologie naţionalistă şi imperialistă, compatrioţii sunt parte din „trupul” Rusiei şi al civilizaţiei ruse.

Imperiul rus a servit în istorie şi ca mijloc de apărare a Moscovei. Moscoviţii au fost atacaţi şi dinspre Europa, şi dinspre Asia, începând cu hoardele mongole din secolul al XIII-lea şi până la armatele napoleoniene, în 1812. Statele din Caucaz şi din Asia Centrală, împreună cu teritoriile aferente, au servit, în sud, ca o zonă-tampon pentru Rusia împotriva civilizaţiilor islamice din Orientul Mijlociu. Ucraina, Belarus şi Moldova continuă să servească şi astăzi ca zone-tampon împotriva Europei şi NATO, în timp ce statele baltice (acum membre NATO) sunt cu totul ieşite din zona de influenţă a Moscovei, în acelaşi timp, Rusia şi toate fostele republici sovietice (cu excepţia statelor baltice) fac acum parte din programul Parteneriatul pentru Pace al NATO. Cu toate acestea discuţiile repetate cu privire la aderarea la NATO a unor ţări precum Georgia sau Ucraina au provocat o reacţie violentă (atât la propriu,

cât şi la figurat) din partea Moscovei. În ciuda dreptului pe care îl au cele două guverne, de la Tbilisi şi de la Kiev, de a-şi stabili singure politica externă, Moscova percepe încă aceste state ca făcând parte din proiectul ei neoimperialist.

Analizând priorităţile din politica externă a Rusiei faţă de fostele republici sovietice, ne-am putea întreba dacă planurile Moscovei vizează nu reimperializarea, ci doar limitarea opţiunilor fostelor republici sovietice în ceea ce priveşte politica lor externă – împiedicarea integrării lor în U şi NATO şi aderarea lor la instituţiile economice şi politice conduse de Moscova. Aceasta ar garanta „relaţiile de bună vecinătate" dintre Rusia şi lumea post-sovietică42. Şi totuşi această perspectivă derivă din ideea că Rusia este îndreptăţită să aibă interese speciale într-o anumită sferă de influenţă sau, cum spune Doyle, că „un stat controlează suveranitatea politică efectivă a unei alte societăţi politice" 43. De asemenea, am mai putea trage concluzia că Moscova caută să creeze o nouă ordine, alternativă în spaţiul post-sovietic. Acest lucru a determinat cel puţin crearea Uniunii Economice Eurasiatice – o uniune economică şi politică condusă de Moscova, formată din Rusia, Armenia, Belarus, Kazahstan şi Kîrgîzstan şi creată în 2015, care a înlocuit Uniunea Vamală Eurasiatică din 2010 şi fosta Comunitate Economică Eurasiatică din 2000. Planurile Moscovei pentru spaţiul post-sovietic ar include însă şi crearea unei noi entităţi politice, care ar cuprinde între graniţele sale Rusia, Ucraina, Belarus şi Kazahstan44.

În motivarea politicii de reimperializare prin nevoia de a asigura securitatea ţării, compatrioţii ruşi joacă şi ei un rol important. Prin luarea în stăpânire a teritoriilor locuite de compatrioţi, Moscova este în măsură să-şi asigure bastioane de apărare şi graniţe mai puternice decât cele pe care le-ar avea dacă ar ocupa teritorii care s-ar putea să-i fie mai puţin loiale. Mai mult decât atât, securitatea naţională şi puterea depind în mare măsură de dimensiune. Populaţia Rusiei reprezintă numai jumătate

din cea a Statelor Unite ale Americii, cam o treime din cea a Uniunii Europene şi numai o optime din cea a Chinei. Politica Rusiei cu privire la compatrioţi cuplată cu reimperializarea îi aduc o populaţie mai numeroasă şi un teritoriu mai mare.

În plus, există o întreagă serie de factori electorali interni care îi alimentează lui Putin dorinţa de expansiune. Isprăvile militare ale Rusiei – înăbuşirea răscoalei cecene, victoria repurtată în războiul ruso-georgian, reanexarea Crimeii, „protejarea" ruşilor din sud-estul Ucrainei – au crescut foarte mult popularitatea lui Putin. Acesta s-a distins pentru prima oară ca preşedinte proaspăt ales după ce a trimis trupe în Cecenia în ianuarie 2000, când cota sa de încredere în rândul populaţiei s-a ridicat la 84%[45]. În 2014, înainte de anexarea Crimeii, cota de încredere a lui Putin a fost de 72%, aceasta înregistrând cel mai mare nivel din ultimii trei ani, după mai mulţi ani de declin. Ea a continuat să crească până la 85% spre sfârşitul anului 2014, aproape de nivelul atins în 2008 în urma războiului din Georgia, când cota de încredere ajunsese la 88%[46]. Compatrioţii se numără şi ei printre cauzele interne ale reimperializării, fiindcă încorporarea lor în Federaţia Rusă are legătură mai mult cu dimensiunile etnice şi culturale solide ale cetăţeanului rus decât cu identitatea civică. În sfârşit, un alt factor intern al politicii ruseşti de reimperializare sau, mai exact poate, al efortului Rusiei de a-şi menţine sfera de influenţă sunt dorinţa de a bloca mişcările populare care au avut loc în tot spaţiul post-sovietic şi care cer schimbarea regimului şi teama că acestea vor avea succes. Revoluţiile populare „colorate" au început cu Revoluţia Trandafirilor din Georgia, din 2003, urmată de Revoluţia Portocalie din Ucraina, din 2004, Revoluţia Lalelelor din Kîrgîzstan, din 2005, Revoluţia Strugurilor sau Revoluţia „Twitter" din Moldova, din 2009, şi Maidanul din Ucraina, din 2013 – 2014. Răsturnarea regimurilor stagnante şi corupte nu putea decât să servească drept exemplu ruşilor, protestele masive care au avut loc la Moscova în 2011 – 2013 nefăcând decât să

întărească ideea existenţei acestei posibile ameninţări la adresa regimului lui Putin.

Există de asemenea factori economici care determină Rusia să nutrească mai departe ambiţii imperialiste în fostul spaţiu sovietic. Rusia s-a străduit să menţină fostele state sovietice în sfera ei de influenţă economică prin înfiinţarea Uniunii Vamale Eurasiatice şi a Uniunii Economice Eurasiatice. Cu toate acestea multe dintre statele CSI încă se simţeau atrase de alternativă de a deveni membre ale UE, printre ele numărându-se Georgia, Moldova, Ucraina, Armenia şi Azerbaidjan, care au sfidat Moscova, începând să negocieze acorduri de asociere şi să depună eforturi pentru a îndeplini condiţiile de aderare. Nu este o coincidenţă faptul că ciocnirile dintre Rusia, pe de o parte, şi Moldova, Georgia, Armenia sau Ucraina, pe de altă parte, au apărut în momentul în care aceste ţări au căutat să se apropie de UE. Conflictele care au urmat şi ameninţările la adresa integrităţii teritoriale a Moldovei, Georgiei şi Ucrainei vor reprezenta în viitor un obstacol semnificativ în calea aspiraţiilor acestor state de aderare la UE.

Ceea ce trebuie să înţelegem atunci când analizăm interesele economice şi motivele care stau în spatele politicii de reimperializare a Moscovei este că economia Rusiei se bazează în mare măsură pe resursele naturale. Ţările care fie posed aceste resurse, fie dispun de infrastructura de transport, pe uscat sau pe apă, necesară exportului constituie şi au constituit şi în trecut ţinte potenţiale ale expansiunii Rusiei. Prin Ucraina şi Belarus trec conductele prin care Rusia îşi exportă resursele energetice către pieţele europene. Conducta care traversează Ucraina transportă până la jumătate din gazul exportat de Rusia în Europa, în timp ce porturile din Crimeea oferă un acces rapid la estul Mediteranei, Balcani şi Orientul Mijlociu. De asemenea, până la jumătatea anilor 2000, Rusia s-a folosit de porturile statelor baltice pentru a-şi transporta petrolul şi produsele petroliere către pieţele europene. Kîrgîzstanul, Uzbekistanul şi

Turkmenistanul posedă ele însele vaste resurse de cărbune, petrol şi gaz. Prin Georgia trece oleoductul concurent Baku-Tbilisi-Ceyhan, al doilea ca lungime din fosta Uniune Sovietică, care duce petrolul din Marea Caspică (în loc să-l ducă pe cel din Rusia) în Turcia şi regiunea mediteraneană47. Vastele resurse energetice ale Rusiei au servit şi ele ca mijloace puternice de influenţă în ţările din imediata vecinătate. Diaspora rusă a jucat şi ea rolul ei în această poveste a influenţei energetice. Dacă ne uităm la statele membre CSI, la statele baltice şi mai departe, vedem că politicienii şi oamenii de afaceri loiali Moscovei (adesea, dar nu neapărat, etnici ruşi cu relaţii la Kremlin) au ştiut să beneficieze de contracte lucrative în domeniul energetic şi să încheie afaceri avantajoase48. Corupţia a adus la mâna Moscovei mai mulţi politicieni nu numai din ţările aflate în imediata ei vecinătate, dar din ce în ce mai mult şi din UE49.

Dar de ce ar alege Moscova să practice acest neoimperialism militarizat costisitor şi sfidător, cu achiziţii de noi teritorii, când numai resursele energetice de care dispune i-au permis până acum să-şi menţină statutul de putere economică imperială în raport cu statele din jur? Cel mai probabil din cauza strategiilor de diversificare energetică pe care Europa şi chiar câteva dintre fostele state sovietice le practică pe o scară din ce în ce mai largă. Începând cu anul 2009, reglementările adoptate de UE au afectat monopolul rus din sectorul gazului în statele membre prin Pachetul III Energetic, ceea ce a dus deja la divizarea activelor deţinute de Gazprom în Europa. În 2015, în urma unei anchete care a durat trei ani, Comisia Europeană şi-a prezentat acuzaţiile antitrust împotriva practicilor Gazprom. Printre altele, statele baltice şi Ucraina iau în considerare varianta terminalelor de gaz natural lichefiat (GNL), prin care ar avea acces la surse de gaz alternative, în timp ce Asia Centrală şi statele din zona Caucazului au început deja să exploateze cu destul succes propriile resurse energetice şi să le exporte în China şi Europa prin conducte care nu sunt controlate de Rusia.

Între timp, în America de Nord, exploatarea masivă a gazelor de şist de către SUA a făcut ca această ţară să devină im important producător mondial de petrol şi gaze în anii ’2010. Tehnologiile americane de export şi import de GNL le vor facilita ţărilor interesate importul de gaze din aproape orice loc de pe planetă, ceea ce va avea ca rezultat o mai mică dependenţă de vechile conducte de gaz controlate de Rusia. În sfârşit, în timp ce Moscova a reuşit totuşi să păstreze loialitatea câtorva dintre fostele regimuri sovietice prin încheierea, cu anumite elite şi grupuri de interese favorabile Kremlinului, a unor afaceri avantajoase pentru acestea în domeniul energetic şi economic, astăzi, opinia publică din aceste ţări militează din ce în ce mai mult (deşi nu întotdeauna în mod consecvent) pentru transparenţă, reforme şi schimbare. În anumite privinţe, regimul lui Putin exercită mai puţină influenţă asupra spaţiului post-sovietic în comparaţie cu cel al lui Elţîn, dar, în locul unei retrageri paşnice, el ameninţă că va continua agresiunea folosindu-se de compatrioţii ruşi.

Eforturile Moscovei de a renaşte ca imperiu vor atrage însă cu siguranţă costuri economice. În timp ce monopolul pe care Rusia încă îl deţine în sectorul energetic a făcut imposibilă până acum impunerea de către Occident a unor sancţiuni economice mai dure după anexarea Crimeii în 2014, chiar şi sancţiunile moderate aplicate au avut un impact semnificativ asupra Rusiei în mai puţin de un an. Pe tot parcursul anului 2014, indicatorii economici şi fiscali au fost afectaţi de scăderea tranzacţiilor cu ruble la niveluri-record, în timp ce inflaţia şi ratele dobânzilor practicate de banca centrală au crescut. În 2014, exodul oficial de capital a depăşit valoarea de 130 de miliarde $, deşi estimările neoficiale au fost mult mai mari50. Prăbuşirea preţurilor mondiale la petrol în 2014 a adus o nouă serie de probleme, în condiţiile în care câştigurile din vânzarea petrolului şi gazelor sunt esenţiale pentru economia Rusiei, însemnând mai mult de jumătate din veniturile acestei ţări. Anul s-a

încheiat cu un preţ mondial la petrol de 60 $ pe baril, cel mai mic din ultimii cinci ani, pe când în iulie 2008, în timpul războiului ruso-georgian, barilul de petrol atinsese preţul-record de 147 $. Potrivit estimărilor făcute de Ministerul rus al Finanţelor în 2014, Rusia va pierde în jur de 140 de miliarde $ pe an din cauza scăderii preţurilor la petrol şi a sancţiunilor impuse de Occident51. Deşi Moscovei îi este mult mai uşor să urmeze calea reimperializării când preţul petrolului este mare, iar Europa este vulnerabilă pe plan energetic, costurile economice implicate nu descurajează agresiunea, după cum o demonstrează cazul Crimeii.

În ciuda acestor costuri, nu a existat nimic care să indice că presiunea economică sau izolarea pe plan internaţional ar fi afectat strategia expansionistă a Rusiei după evenimentele din Crimeea. Aceasta înseamnă că, în ceea ce priveşte eforturile lui Putin de a contesta graniţele fostelor republici sovietice, mai importante decât aspectul economic au fost aspectele istorico-ideologice şi cele care ţin de politica internă şi de securitate. Aşa cum declara fostul preşedinte rus, aparent mai liberal, Medvedev, în august 2008, după războiul georgian, „nu ne e frică de nimic, nici măcar de perspectiva unui nou Război Rece” 52. La fel, politicile duse de Putin în anii ’2014 şi 2015 lasă a se înţelege (şi unele surse de la Kremlin o confirmă) că acesta este mai puţin interesat de economie şi mai mult de politica de mare putere a Rusiei, mai ales de rămânerea sa la putere53. După Crimeea, Moscova a devenit din ce în ce mai îndrăzneaţă, trimiţând trupe şi arme în estul Ucrainei, în ciuda presiunilor NATO, a doborârii avionului malaezian care efectua cursa MH17 de către miliţiile sprijinite de Rusia, a acordului de încetare a focului Minsk I, a atacului cu rachetă asupra unor ţinte civile din oraşul Mariupol, din sudul Ucrainei, şi a acordului Minsk II din februarie 2015. Dimpotrivă, intensitatea şi gravitatea incidentelor în care au fost implicaţi militari ruşi şi occidentali, plus agenţii de securitate, au crescut vizibil. Numai în 2014 au avut loc mai mult de 40 de incidente de la Marea Baltică până în

Nordul îndepărtat şi Canada, printre care violări ale spaţiului aerian naţional, decolări de urgenţă ale unor avioane militare, coliziuni evitate în ultima clipă în plin zbor, întâlniri la mică distanţă pe mare, simulări de atacuri şi alte acţiuni periculoase care s-au întâmplat în mod regulat54, în octombrie 2014, NATO a raportat intercepţia a mai mult de o sută de avioane ruseşti, de două ori mai multe decât în 2013 – dintre care multe violaseră spaţiul aerian al statelor baltice55. Într-adevăr, nu există nimic care să indice faptul că Putin şi-ar putea abandona în anii următori proiectul de reconstrucţie imperială din cauza costurilor economice şi diplomatice mari.

Prezentare generală în următorul capitol voi expune cele şapte etape pe care le-am identificat în traiectoria politicii de reimperializare a Rusiei. Voi arăta legătura strânsă dintre mijloacele mai blânde de influenţă şi tacticile dure folosite de Rusia pentru a-şi atinge scopurile de anexare teritorială. Traiectoria propusă ar trebui să fie considerată un instrument explicativ mai degrabă decât un calendar pentru viitoarele aventuri expansioniste ale Rusiei.

În capitolul 3 voi examina politicile Moscovei şi legislaţia rusă privind diaspora, în vigoare între 1990 şi 2015, pentru a demonstra cum s-a ajuns în timp la conceptul politic de „compatrioţi”, aplicat etnicilor ruşi, vorbitorilor de rusă, dar şi altor minorităţi din afara graniţelor ţării. Voi urmări în special evoluţia acestor politici ale Moscovei pe parcursul anilor 2000, din momentul în care compatrioţii au început să reprezinte o problemă până când au început să fie priviţi ca o potenţială resursă, de care Rusia se putea folosi în împlinirea aspiraţiilor ei geopolitice. Voi studia originile termenului „compatriot”, precum şi politicile etnice ale lui Stalin, care au creat premisele existenţei diasporei ruse şi a statelor multietnice de astăzi.

În capitolul 4 voi prezenta mai multe studii de caz pentru a descrie evoluţia progresivă a traiectoriei politicii de reimperializare a Moscovei, de la politicile necoercitive

şi politica de protecţie a compatrioţilor până la politicile separatiste şi, în final, la anexare. Plasând războiul din Ucraina, din 2014 – 2015, în cadrul mai larg al politicilor Rusiei, voi arăta cum s-a ajuns treptat la anexarea Crimeii, ca şi la conflictul separatist care continuă să se desfăşoare în estul Ucrainei, prin practicarea la început a unor politici necoercitive, a paşaportizării şi a războiului informaţional. Cazul Ucrainei va fi discutat în comparaţie cu politica dusă de Moscova în raport cu regiunile separatiste georgiene, Osetia de Sud şi Abhazia, şi cu cele din Moldova, Transnistria şi Găgăuzia.

Cazul unic al statelor baltice, membre U şi NATO, va fi discutat în capitolul 5. Voi analiza implicaţiile politicilor ruse privind compatrioţii din Estonia, Letonia şi Lituania, mai ales modul în care acestea evoluează dincolo de instrumentele necoercitive, spre paşaportizare şi război informaţional. De asemenea, voi analiza în acest capitol succesele şi eşecurile politicilor Rusiei, precum şi probabilitatea unui viitor conflict pornind de la unele exemple mai vechi, cum ar fi tensiunile de la Tallinn stârnite de Moscova în anii 2000, şi de la comparaţia cu conflictele din estul Ucrainei, Georgia, Moldova şi mai departe.

În capitolul 6 voi trece la analiza ţărilor din Asia Centrală, Kazahstan, Kîrgîzstan, Tadjikistan, Turkmenistan şi Uzbekistan, din punctul de vedere al politicilor ruse privind compatrioţii şi voi arăta cum Kazahstanul se află în poziţia cea mai riscantă în ceea ce priveşte implicaţiile expansioniste pe termen lung ale acestor politici din cauza numărului mare de etnici ruşi şi vorbitori de rusă din teritoriile situate la graniţa cu Rusia. Tot în acest capitol mă voi apleca asupra variaţiilor înregistrate în politica de reimperializare a Rusiei în ceea ce priveşte statele din Asia Centrală, unde i-a fost mult mai greu să facă următorul de pas de la politicile necoercitive, umanitare şi de la sprijinul acordat compatrioţilor, din cauza regimurilor autoritare şi a politicilor naţionaliste din aceste ţări.

Despre ultimul grup de ţări avute în vedere în

această carte, Belarus şi Armenia, voi vorbi în capitolul 7. Aceste state au rămas printre cei mai apropiaţi aliaţi ai Rusiei după obţinerea independenţei, oferindu-ne o perspectivă unică asupra modului în care funcţionează, în fostele state sovietice extrem de cooperante, dependente de Rusia şi vulnerabile în faţa ei, politicile de reimperializare ale Moscovei care au la bază principiul protecţiei compatrioţilor. Analiza va demonstra că aceste state au o capacitate redusă de rezistenţă atât în faţa mijloacelor mai blânde de influenţă ale Rusiei, cât şi în faţa celor mai coercitive, astfel încât ele fac parte *de facto* din proiectul imperial al Rusiei, fără a mai fi nevoie să se recurgă la agresiuni făţişe.

În concluzie voi rezuma evoluţia politicilor expansioniste ale Moscovei privind compatrioţii, pornind de la cele mai clare şi mai actuale exemple şi terminând cu acele cazuri de ţări din vecinătatea Rusiei care prezintă cel mai mare risc de a-i cădea victimă în viitor. Voi arăta de asemenea de ce consider că Moscova a reuşit deja să-şi implementeze strategia de reimperializare în Ucraina, Georgia, Moldova, a înregistrat mari progrese în statele baltice, a dat roade semnificative în Armenia şi Belarus şi a dat greş în general în Asia Centrală. Voi evalua în plus consecinţele pe termen lung ale politicilor neoimperialiste ale Rusiei, inclusiv conflictele îngheţate şi capacitatea voalată a ţărilor ameninţate din punct de vedere teritorial de a acţiona independent în politica externă. În sfârşit, voi analiza implicaţiile constatărilor mele din această carte pentru politica occidentală faţă de Rusia şi compatrioţii ruşi, precum şi politicile ţărilor din imediata vecinătate a Rusiei cu privire la minorităţile rusofone şi alte comunităţi minoritare.

Capitolul 2

Reimperializarea Rusiei

DE LA POLITICA NECOERCITIVĂ LA ANEXARE

[Puţin] vorbeşte despre nevoia de a reconstrui ordinea mondială, despre dreptul imprescriptibil al Rusiei la propria sferă de influenţă, despre necesitatea de a

proteja minorităţile ruse din străinătate. Kremlinul se foloseşte de aceste minorităţi, de problemele de limbă şi cultură pentru a dinamita ţările vecine din interior.

Boris Nemţov, februarie 2015

Prăbuşirea Uniunii Sovietice a fost primită cu bucurie de mulţi oameni din cele 14 republici sovietice subjugate, dar şi de foarte mulţi ruşi care îşi doreau să vadă Federaţia Rusă transformată într-un stat civic, născut din ruinele unui imperiu. Totuşi, pentru unii din vechea gardă de la Kremlin, destrămarea Uniunii a reprezentat un dezastru, care, în două săptămâni, a dus la dispariţia unei superputeri cu circa 293 de milioane de cetăţeni sovietici şi un teritoriu de aproximativ 22 de milioane de kilometri pătraţi, întins din Europa până în China. Primii ani ai tinerei democraţii din Rusia, sub conducerea preşedintelui Boris Elţîn, au fost marcaţi de reforme dureroase şi o criză economică datorată în mare măsură preţurilor scăzute practicate la petrol în anii 1990[1]. Sub conducerea lui Elţîn şi a primului său ministru de externe, Andrei Kozîrev (1991 – 1996), a existat un efort de abandonare a ambiţiilor imperialiste ale Rusiei – demonstrat de retragerea trupelor ruseşti din estul Europei la începutul anilor 1990, reducerea bugetului armatei, recunoaşterea graniţelor cu ţările vecine, iar în cazul Ucrainei, menţinerea Kievului în Flota Mării Negre şi, în acelaşi timp, neîncurajarea separatiştilor din Crimeea. Apariţia pe scena politică rusă a dominatorului preşedinte Vladimir Putin în 1999 şi îmbunătăţirea situaţiei economice în urma creşterii preţului mondial la petrol au reaprins dorinţa Moscovei de a-şi redobândi puterea şi influenţa de altă dată pe baza moştenirii istorice a Uniunii Sovietice şi chiar a imperiului Romanovilor. Ba chiar a existat un efort de lărgire a sferei de influenţă a Moscovei (dacă nu a teritoriului ei efectiv), în ideea refacerii graniţelor istorice ale imperiului rus. După cum remarca Puţin în ianuarie 2012, Uniunea Sovietică „a fost de fapt Marea Rusie a cărei temelie s-a format în secolul al XVIII-lea”[2].

În acest capitol voi expune ideea principală a acestei

cărţi, arătând că guvernul rus, în special în timpul regimului lui Vladimir Putin, s-a folosit în mod constant de ruşii şi vorbitorii de rusă din străinătate pentru a-şi extinde influenţa şi pentru a-şi lărgi graniţele atunci când a permis-o situaţia internă şi internaţională, cu scopul reimperializării fostului spaţiu sovietic. Reimperializarea reprezintă scopul final al politicilor Moscovei, iar diaspora rusă – reconstruită politic sub titulatura de „compatrioţi” – constituie mijlocul prin care Moscova încearcă să-şi atingă acest scop. Încă de la începutul anilor 1990, dar mai ales de la mijlocul anilor 2000, Moscova a căutat să câştige simpatia diasporei ruse, inventând pentru ea conceptul de „compatrioţi” şi urmărind să o înglobeze într-o „Lume Rusă” şi să-i acorde paşapoarte ruseşti. Rusia a trecut apoi la acordarea de măsuri de protecţie pentru aceşti compatrioţi, proaspăt deveniţi cetăţeni, nu numai la nivel declarativ, dar şi în plan diplomatic şi chiar militar, pentru ca, la final, să-i folosească în scopul satisfacerii propriilor ambiţii teritoriale în fostul spaţiu sovietic. În cazuri precum cele ale Ucrainei şi Crimeii, precum şi în cazul Osetiei de Sud şi al Abhaziei din Georgia, aceste manevre au avut ca rezultat anexarea la propriu a teritoriilor locuite de compatrioţii ruşi şi de vorbitorii de rusă. Chiar dacă într-o măsură mai mică, acelaşi lucru s-a întâmplat şi în Transnistria. De asemenea, lucrurile par să se întâmple la fel în Estonia, Letonia, Lituania, Belarus, Kazahstan, precum şi în celelalte state din imediata vecinătate a Rusiei.

După cum văd eu lucrurile, se pot distinge şapte etape parcurse de Moscova, cu din ce în ce mai multă consecvenţă, în politica de reimperializare construită pornind de la conceptul de compatrioţi: 1) politica necoercitivă, 2) politicile umanitare, 3) politicile propriu-zise privind compatrioţii, 4) paşaportizarea, 5) războiul informaţional, 6) măsurile de protecţie, 7) controlul neoficial sau anexarea oficială a teritoriilor locuite de compatrioţi. Totul porneşte de la influenţa culturală, economică şi lingvistică a Rusiei asupra populaţiilor de

compatrioţi şi asupra statelor-ţintă. Ca o consecinţă sau simultan, Moscova a dus o politică umanitară de ajutorare şi de protecţie a diferitelor drepturi ale vorbitorilor de limba rusă din alte state, la nivel unilateral, bilateral sau prin intermediul instituţiilor multilaterale. Următoarea etapă constă în instituţionalizarea comunităţii compatrioţilor din diaspora reconstruite politic, prin intermediul diferitelor politici şi legi, programe şi organizaţii, cum ar fi Fundaţia „Russki Mir" („Lumea Rusă"), creată de statul rus, şi reţeaua „Russki Dom" („Casa Rusă"). Politica de paşaportizare – prin care etnicilor ruşi, vorbitorilor de rusă şi celorlalte minorităţi care ocupă anumite teritorii din fostele republici sovietice le este oferită cetăţenia rusă – ajută la coagularea unor puternice comunităţi de cetăţeni ruşi în afara graniţelor ţării. În acest moment, toate condiţiile au fost create pentru ca Moscova să poată declanşa o adevărată campanie mediatică adresată tuturor compatrioţilor săi, interni sau externi, proclamând nevoia „urgentă" de protejare a acestora şi a cetăţenilor ruşi din afara graniţelor ţării. Ultima etapă constă în alimentarea aspiraţiilor separatiste ale acestor cetăţeni, încheindu-se cu anexarea de către Rusia sau controlul direct asupra teritoriilor locuite de compatrioţi. Unele dintre aceste etape ale traiectoriei politicii de reimperializare a Rusiei pot interfera, pot avea loc simultan sau pot decurge într-o ordine puţin diferită, numai prima etapă, cea de cooptare a etnicilor ruşi şi a vorbitorilor de limba rusă, şi ultima, cea în care are loc expansiunea teritorială sub pretextul protecţiei acordate compatrioţilor sau altor minorităţi, în cadrul unui război informaţional fulger, vor rămâne neschimbate.

Mai degrabă însă decât un calendar sau un set de politici oficiale, ceea ce ne dezvăluie acest scenariu propus în şapte etape sunt scopul şi contextul în care se încadrează toate acele politici aparent disparate duse de Rusia până acum pe neobservate. Nu putem şti dacă şi când va trece Moscova la măsuri militare şi la anexarea de

teritorii sub pretextul protejării compatrioţilor ruşi în să zicem, Kazahstan şi Estonia. Oricum, dacă lucrurile se vor desfăşura conform acestui scenariu, în statele care au trecut deja prin primele cinci etape ale politicii necoercitive, măsurilor umanitare, politicii privind compatrioţii, paşaportizării şi campaniei mediatice, terenul este deja pregătit pentru trecerea în viitor la tactici probabil mai agresive. Rusia a atins deja cote diferite de succes în diversele republici foste sovietice în ceea ce priveşte aceste politici. Şi totuşi faza de anexare rămâne în continuare mai degrabă o posibilitate decât un rezultat sigur. La fel, în ciuda unor politici consecvente care au pregătit terenul pentru ca Rusia să îşi poată exercita influenţa sau să poată controla teritoriile locuite de compatrioţii ruşi, rezultatul nu poate fi nici prezis şi nici garantat.

Unii ar putea spune că politicile duse de Moscova în Ucraina, Georgia, Moldova şi alte regiuni au fost mai degrabă hazardate decât planificate şi că nu există o traiectorie coerentă care să se poată discerne în politica guvernului rus. După cum voi arăta însă în următorul capitol, politicile Moscovei privitoare la compatrioţi au avut nevoie de timp pentru a se dezvolta, nefiind statornice şi coerente la început. În orice caz, cele aproximativ 20 de politici şi legi diferite privitoare la compatrioţi, adoptate de Rusia între 1994 şi 2015, pe care le prezint în următorul capitol, demonstrează cât se poate de clar atenţia sporită pe care Kremlinul a acordat-o diasporei ca instrument de politică externă. De asemenea, este cât se poate de rezonabil să conchidem că acţiunile lui Putin şi în special sincronizarea acestora au fost ghidate de oportunism. În mod cert, revoluţia ucraineană din Piaţa Maidan, din 2014, care a izbucnit pentru că se dorea o mai mare apropiere a ţării de Occident şi care s-a terminat într-o baie de sânge, ca urmare a ciocnirilor dintre proruşi şi militanţii prooccidentali de la Kiev, dar şi cu demiterea preşedintelui ucrainean Viktor Ianukovici, a creat instabilitate în Ucraina şi, în acelaşi timp, o bună ocazie

pentru Moscova de a lua înapoi Crimeea şi de a alimenta un conflict în partea de est a ţării3. Tot aşa, operaţia militară georgiană din 2008, de recuperare a teritoriului separatist Osetia de Sud, unde erau staţionate trupe ruseşti de menţinere a păcii, a reprezentat un alt moment oportun pentru Rusia de a-şi transfera oficial trupele din Osetia de Sud în Abhazia. Deşi constituie un incident de proporţii mult mai mici, decizia guvernului eston din 2007 de mutare a monumentului soldatului sovietic de la Tallinn a oferit Moscovei o altă ocazie de a instiga la revoltă minoritatea rusă din Estonia.

Cu toate acestea, oportunismul poate merge mână în mână cu planificarea atentă. „Norocul îi ajută pe cei îndrăzneţi" spune un proverb latinesc, dar Louis Pasteur spunea că „norocul îi ajută pe cei pregătiţi". Ambele maxime se potrivesc foarte bine procesului de reimperializare.

În continuare, voi detalia cele şapte etape ale procesului de reimperializare, trasând astfel un fel de foaie de parcurs a politicii externe practicate de Rusia în raport cu fostele state sovietice pe teritoriul cărora locuiesc mari comunităţi de etnici ruşi sau alte minorităţi vorbitoare de limba rusă şi, totodată, un cadru pentru studiile de caz individuale de care mă voi ocupa în capitolele următoare, centrate pe ţări precum Ucraina, Georgia, Moldova, Estonia, Letonia, Lituania, Belarus, Armenia, Kazahstan şi altele avute în vedere de Rusia. Mai degrabă în aceste studii de caz, şi nu aici, voi oferi mai pe larg şi astfel de exemple de politici de reimperializare. Tot în aceste capitole voi arăta şi că există un moment comun pentru diferitele ţări aflate pe traiectoria reimperializării când politicile necoercitive sunt înlocuite cu cele agresive. De obicei, acest moment a coincis cu acela în care ţări precum Moldova, Georgia, Ucraina şi Armenia au ales să se întoarcă spre Occident şi au căutat să aibă relaţii mai strânse cu NATO sau UE. în acel moment, statele în cauză au cunoscut o trecere rapidă de la politicile necoercitive practicate de Rusia la dezlănţuirea unui război

informaţional, politici de înarmare şi pregătire a grupărilor separatiste şi paşaportizare.

Faza I: puterea necoercitivă

Potrivit politologului american Joseph Nye, care se numără printre cei mai importanţi specialişti în domeniul puterii necoercitive, această formă de putere reprezintă capacitatea unui stat de a-şi exercita influenţa pe baza culturii sale, a valorilor politice şi a politicilor externe practicate, care trebuie percepute ca fiind legitime şi având autoritate morală. Puterea necoercitivă vine în ajutorul diplomaţiei publice a unui stat prin construirea unor relaţii pe termen lung care influenţează contextul apariţiei politicilor guvernamentale4. În ultimele decenii, specialiştii s-au întrebat dacă se poate vorbi de o putere necoercitivă în cazul Rusiei şi, dacă da, ce anume diferenţiază această putere necoercitivă a Rusiei de cea a altor state. James Sherr, specialist în probleme ruseşti, a demonstrat că influenţa Rusiei se bazează pe „o diplomaţie dură" şi pe „o constrângere blândă". Ultima sintagmă se referă la „o influenţă prin care constrângerea este exercitată în mod indirect, prin metode ascunse (infiltrare, mită, şantaj) " 5. Tot el arată că Rusia obişnuieşte să coopteze diferite grupuri de oameni de afaceri, politicieni sau persoane particulare, împreună cu care formează reţele bazate pe interes reciproc, pentru a-şi promova astfel obiectivele6.

Obiectivele Rusiei şi mijloacele folosite pentru a le atinge provoacă îngrijorare în statele avute în vedere. Discursul şi politicile Rusiei demonstrează determinarea acesteia de a menţine „o zonă de interes privilegiat" în fostele state sovietice şi în Europa postcomunistă, adeseori indiferent de voinţa acestor state. Pentru a atinge aceste obiective, Moscova foloseşte o combinaţie de politici necoercitive şi de forţă. Este greu însă de stabilit care dintre politicile folosite de Rusia sunt necoercitive şi care de forţă, cele dintâi fiind adesea ascunse, implicit coercitive sau de o legalitate îndoielnică7. Din acest motiv şi din cauză că Moscova abordează împreună diferite zone-

problemă, în această carte voi trata metodele necoercitive, bazate pe cultură, religie sau limbă, laolaltă cu cele mai dure, care nu intră de obicei în sfera puterii necoercitive, cum ar fi constrângerea şi sancţiunile economice. Mai mult decât atât, după cum o demonstrează studiile de caz, Moscova se foloseşte de puterea necoercitivă nu pentru a evita politica de forţă, ci pentru a pregăti terenul în vederea folosirii acesteia din urmă8.

În timp ce instrumentele folosite de Rusia în scopul menţinerii influenţei asupra celorlalte state au variat de la exporturile de energie la promovarea culturii şi crearea unor reţele de afaceri, toate aceste instrumente au fost incluse în mare măsură în sfera securităţii naţionale. Cu alte cuvinte, guvernul rus a acordat aceeaşi importanţă intereselor culturale şi de afaceri ca şi celor militare şi de securitate, legitimând astfel recurgerea de către Moscova la unele mijloace mai puţin obişnuite în lupta împotriva ameninţărilor, percepute sau închipuite, la adresa limbii şi culturii ruse. De exemplu, cultura rusă este definită în „Analiza politicii externe” a Ministerului rus al Afacerilor Externe ca „un instrument menit să asigure protejarea intereselor economice şi de politică externă, precum şi imaginea pozitivă a ţării în lume” 9. Cultura rusă nu aparţine numai etnicilor ruşi, ci şi vorbitorilor de rusă şi celor care se află sub influenţa Rusiei10. Compatrioţii ruşi au constituit totodată o ţintă a politicii necoercitive a Rusiei şi un instrument pentru Moscova, care, datorită lor, a putut pune în aplicare această politică în ţări ca Ucraina, Letonia şi Kazahstan. În sfârşit, spre deosebire de majoritatea statelor unde puterea necoercitivă este de fapt produsul societăţii civile, Rusia controlează instituţiile şi indivizii care ajută la conturarea imaginii ţării ca putere necoercitivă, cum ar fi instituţiile mediatice, ONG-urile, personalităţile culturale, universităţile şi biserica11.

Aşa cum politicile necoercitive şi cele coercitive folosite de Rusia se întrepătrund adesea, tot aşa se întâmplă cu politicile umanitare şi cu cele privind compatrioţii. Sherr susţine chiar că, în percepţia Rusiei,

aceste trei elemente sunt în esenţă sinonime12. În această carte m-am referit la politici necoercitive precum eforturile de întărire a afinităţilor lingvistice, culturale, economice şi religioase cu statele vecine, ca şi la cooptarea diferitelor grupuri de interese. Limba rusă constituie un instrument important şi un pretext pentru Rusia de a recurge la metode mai blânde sau mai dure cu scopul de a-şi păstra influenţa în anumite zone. Înainte de prăbuşirea oficială a Uniunii Sovietice în 1989, aproximativ 139 de milioane de oameni din 14 foste republici sovietice (în afară de Rusia) ştiau mai mult sau mai puţin bine limba rusă şi aveau, într-o mai mică sau mai mare măsură, anumite legături culturale, sociale, politice şi economice cu Rusia13. Dintre aceştia, aproximativ 25 de milioane erau etnici ruşi care se identificau cel mai mult cu statul rus14. După cum voi arăta în următorul capitol, a fost nevoie de mai mulţi ani pentru a dezvolta o politică şi mecanisme coerente faţă de diaspora rusă, deşi eforturile Moscovei de privilegiere a limbii ruse în administraţia şi învăţământul din fostele state sovietice au început mult mai devreme.

Elevata cultură rusă, cu autorii clasici, compozitorii şi coregrafii ei, continuă să fie foarte bine privită în cea mai mare parte a lumii, motiv pentru care poate constitui o componentă legitimă şi eficientă a politicii necoercitive a ţării. De fapt, adevărata putere necoercitivă trebuie să atragă, şi nu să păcălească sau să constrângă. Cultura populară rusă rămâne şi ea relevantă pentru multe ţări din fosta Uniune Sovietică, unde limba rusă continuă să fie vorbită pe scară largă. După cum a remarcat Fiona Hill, expertă în probleme ruseşti, într-un moment în care puterea necoercitivă a ţării se afla probabil în punctul ei cel mai înalt, în 2004, Rusia oferă „o cultură populară înfloritoare, răspândită cu ajutorul televiziunii prin satelit, o industrie a filmului care a căpătat avânt, muzică rock, bine-cunoscutele romane ruseşti, precum şi o renaştere a celor mai importante realizări ale tradiţiei artistice ruseşti” 15. Această cultură înfloreşte nu numai în rândurile generaţiilor mai în vârstă, ci şi în rândurile tinerilor din

spaţiul post-sovietic, în ciuda puternicei influenţe pe care o exercită cultura populară a Statelor Unite, Europei şi Asiei. Oricum, se pare că numai atracţia resimţită faţă de cultura rusă nu a fost suficientă pentru a susţine obiectivele geopolitice ale Kremlinului de refacere a imperiului16. Prin urmare Rusia a trebuit să apeleze şi la unele mijloace instituţionalizate de exercitare a puterii necoercitive, precum şi la diferite organizaţii sponsorizate de stat.

Majoritatea instrumentelor care ţin de politica necoercitivă a Rusiei operează în cadrul unui concept şi al organizaţiilor aferente, cunoscute sub denumirea de „Lumea Rusă" – un cuvânt telescopat care desemnează fostul spaţiu sovietic locuit de o comunitate specială din punct de vedere spiritual şi civilizaţional. Cu toate că termenul se pretează la o întreagă paletă de interpretări, Marek Menkiszak, de la Centrul de Studii Răsăritene din Varşovia, crede că el semnifică în general „comunitatea de vorbitori de limba rusă din preajma Rusiei, care se identifică cu religia şi cultura creştină ortodoxă şi care preţuieşte aceleaşi valori, indiferent de cetăţenia şi etnia membrilor" 17. Lumea Rusă a dobândit un caracter oficial datorită Fundaţiei „Russki Mir", care caută să deprindă comunitatea rusofonă cu politica necoercitivă a Rusiei, fiind recunoscută pe scară largă ca un instrument al geopoliticii Moscovei. Importanţa strategică pe care guvernul rus a acordat-o acestei fundaţii nu trebuie subestimată. Înfiinţată în 2007, printr-un decret semnat de preşedintele Putin, fundaţia este rezultatul unei asocieri a Ministerului Afacerilor Externe şi a Ministerului Educaţiei, care caută să promoveze limba şi cultura rusă în toată lumea. Fundaţia estimează că Lumea Rusă este formată din aproximativ 35 de milioane de indivizi din peste 90 de ţări, majoritatea din Comunitatea Statelor Independente şi statele baltice18. De la înfiinţarea ei, fundaţia l-a avut ca preşedinte al comitetului executiv pe Viaceslav Nikonov. Nepotul ministrului de externe al lui Stalin, Viaceslav Molotov (cel cu celebrul Pact Ribbentrop-Molotov, prin care Europa de Est a fost împărţită între nazişti şi

sovietici), Nikonov a fost subalternul lui Gorbaciov, Elţîn şi Putin, precum şi asistentul şefului KGB în perioada 1991 – 1992. Este de asemenea un foarte bine văzut politolog. Sub îndrumarea sa, fundaţia s-a transformat într-o organizaţie puternică. Pentru modul în care promovează cultura rusă, finanţând diferite proiecte în şcolile ruseşti şi cursuri de limba şi istoria rusă în străinătate, Fundaţia „Russki Mir" a fost percepută în general pozitiv de membrii diasporei 19. În anumite privinţe, ea poate fi comparată cu Consiliul Britanic sau cu Organizaţia Internaţională a Francofoniei. Totuşi principala diferenţă dintre „Russki Mir" şi alte organizaţii similare constă în evidenta sa dimensiune politică, după cum se poate vedea din legăturile pe care Nikonov le are cu Kremlinul şi cu KGB, precum şi din ideologia adoptată, care îi include în Lumea Rusă numai pe ruşii care continuă să fie loiali Rusiei, excluzându-i, de exemplu, pe ruşii care au sprijinit înlăturarea monumentului sovietic din Estonia în 200720. De asemenea, fundaţia se implică în campanii de presă care tind de obicei să capete proporţii exagerate, legate de diferite „nedreptăţi" suferite de membrii minorităţilor ruse din ţările în care aceştia locuiesc – acţiuni care nu se regăsesc în activitatea Consiliului Britanic sau a Organizaţiei Francofoniei21.

Biserica Ortodoxă Rusă a devenit şi ea un instrument al puterii necoercitive a Rusiei sub conducerea patriarhului Chirii I

al Moscovei. Ales în 2009, Chirii, asemenea lui Putin, s-a născut la St. Petersburg. Se pare că el mai are un lucru comun cu Putin – faptul că ar fi avut legături cu KGB în perioada sovietică, ca agent cu numele de cod „Mihailov" 22. În plus, patriarhul a fost criticat de presa occidentală şi pentru sprijinul necondiţionat acordat regimului lui Putin, a cărui epocă a numit-o chiar „o minune a lui Dumnezeu" 23. Tot el a sprijinit politica faţă de „Lumea Rusă", explicând în 2014: „Civilizaţia Rusiei face parte din ceva mult mai mare decât Federaţia Rusă. Această civilizaţie noi o numim lumea rusă... Din această lume pot face parte şi

cei care nu aparţin lumii slave, dar care îmbrăţişează componenta culturală şi spirituală a acestei lumi, ca şi cum ar fi a lor". 24 Mai mult decât atât, capul Bisericii Ortodoxe nu se sfieşte să vorbească despre rolul Rusiei în afacerile internaţionale. Într-un interviu din 2014, acesta declara că „Rusia nu este numai o ţară, ci reprezintă o întreagă civilizaţie, o poveste care se întinde pe o mie de ani, un creuzet cultural, o putere enormă" 25. Patriarhul chiar a fost numit „cel mai eficient instrument al politicii necoercitive duse de Rusia în «imediata ei vecinătate» „26.

Influenţa crescândă a bisericii ruse atât pe plan intern, cât şi pe plan extern poate fi pusă şi pe seama unei renaşteri a ortodoxismului după 1990. Deşi toate religiile, inclusiv biserica rusă, au fost oprimate în perioada sovietică, ponderea adulţilor ruşi care se declarau creştini ortodocşi a crescut, între 1991 şi 2008, de la 31% la 72%27. La nivelul întregii lumii există 150 de milioane de adepţi ai Bisericii Ortodoxe Ruse, care, deşi autocefală (autonomă), face parte din Biserica Ortodoxă Răsăriteană, care numără în jur de 250 de milioane de credincioşi. Biserica, condusă de patriarhul Moscovei, are jurisdicţie asupra majorităţii creştinilor ortodocşi din fostele republici ale URRS şi din diaspora. Dintre toate bisericile ortodoxe răsăritene din fostele state sovietice, numai biserica autocefală georgiană este independentă de Moscova2. Biserica Apostolică Armeană, cea mai veche biserică naţională din lume, care ţine mai degrabă de ortodoxia orientală decât de cea răsăriteană, s-a situat şi ea dintotdeauna, *de jure* şi *de facto*, în afara influenţei Moscovei. Datorită influenţei sale crescânde, biserica rusă a devenit un instrument important al puterii necoercitive exercitate de Rusia în străinătate şi o parte integrantă a traiectoriei reimperializării, după cum vom vedea în capitolele dedicate studiilor de ţară.

Faza a II-a: politicile umanitare

Proeminenţa crescândă a drepturilor omului în legislaţia internaţională a determinat introducerea unei „dimensiuni umanitare" şi în politica externă a Rusiei,

aceasta constituind cea de-a doua etapă a traiectoriei reimperializării. Până în prezent, această dimensiune umanitară a fost foarte puţin studiată. În primul rând, ceea ce înseamnă politică „umanitară" pentru Occident nu înseamnă şi pentru Rusia, unde sintagma *gumanitarnoie sotrudniceştro* (cooperare umanitară) este folosită în locul celei de „diplomaţie publică" şi se referă la politicile de tipul „oameni pentru oameni", „diplomaţie neguvernamentală" şi „diplomaţie culturală" 29. În ultimul număr din 2007 al *Revistei ruse de politică externă* se remarcau patru aspecte ale „tendinţei umanitare" din politica externă: activitatea consulară, protecţia drepturilor omului, cooperarea ştiinţifică şi culturală şi politicile privind compatrioţii30. Înainte însă de a trece la prezentarea pe larg a paradigmei reimperializării, voi examina politicile umanitare ale Rusiei separat de instrumente complementare cum ar fi puterea necoercitivă, politicile privind compatrioţii şi eforturile consulare de genul paşaportizării. În schimb, voi include aici exacerbarea de către Moscova a problemelor legate de drepturile omului, cu referire la compatrioţii ruşi, asistenţa acordată diasporei ruse şi chiar operaţiile de menţinere a păcii.

Relaţia Federaţiei Ruse cu drepturile omului este una întrucâtva paradoxală. Pe de o parte, Moscova a respins criticile venite din afară cu privire la încălcarea drepturilor omului. A cerut ca nu atât standardele impuse din exterior, cât standardele regionale privind drepturile omului să respecte nevoile culturale şi istorice ale fiecărei societăţi în parte. Pe de altă parte, Moscova proclamă încă natura universală a acestor drepturi. În practică, singurele momente în care Rusia intervine la nivel internaţional în probleme legate de respectarea drepturilor omului sunt acelea în care sunt implicaţi etnici ruşi, vorbitori de rusă sau cetăţeni ruşi care trăiesc în ţări din imediata ei vecinătate. Spre deosebire de normele comunităţii umanitare internaţionale care stipulează faptul că asistenţa umanitară ar trebui să se ghideze după

principiile umanităţii, imparţialităţii şi neutralităţii, fără nicio legătură cu alte obiective politice, economice şi militare, eforturile Rusiei în ceea ce priveşte protecţia drepturilor omului sunt strâns legate de ideea de asistenţă şi protecţie a drepturilor compatrioţilor31. Cel mai adesea, eforturile umanitare servesc Rusiei ca pretext pentru atingerea obiectivelor sale geopolitice. De fapt, asemenea versiunii ruseşti de putere necoercitivă, politicile umanitare ale Rusiei reprezintă un construct unic.

Pe măsură ce drepturile omului au devenit din ce în ce mai importante în relaţiile internaţionale şi în timp ce Rusia însăşi s-a lovit din ce în ce mai des de critici privind situaţia drepturilor omului, Moscova a început să se folosească tot mai mult de politicile umanitare ca instrument de politică externă32. Potrivit unui studiu din 2009 intitulat *„Dimensiunea umanitară" a politicii externe ruseşti faţă de Georgia, Moldova, Ucraina şi statele baltice*, „Rusia a ales să abordeze de pe o poziţie ofensivă problemele legate de respectarea drepturilor omului, considerând o asemenea poziţie ca fiind cea mai bună formă de apărare" 33. Ca rezultat, Rusia a început să caute „pseudoprobleme artificiale" legate de respectarea drepturilor omului în statele din imediata ei vecinătate34. Acest contraatac serveşte mai multor scopuri. În primul rând, distrage atenţia comunităţii internaţionale de la cazurile de încălcare a drepturilor omului din Rusia. În al doilea rând, pune sub semnul întrebării măsura în care state precum cele baltice sau Ucraina sunt capabile să protejeze drepturile minorităţilor lor, precum şi legitimitatea guvernelor acestor ţări, într-o tentativă de a „discredita aceste ţări în ochii comunităţii internaţionale" 35. Campania zgomotoasă a Moscovei privind drepturile diasporei ruse i-a permis să internaţionalizeze şi chiar să legitimeze această chestiune. În sfârşit, politica externă a Rusiei a inclus protecţia drepturilor omului în momente în care nu se putea folosi de legislaţia internaţională pentru a-şi promova propriile interese. De exemplu, în condiţiile în care era evident că nu se putea apăra făcând apel la

legislaţia internaţională în cazul Crimeii şi al estului Ucrainei, Moscova a luat decizia de a-şi apăra propriile acţiuni prin invocarea unor noţiuni cu sens larg cum ar fi cele de protecţie a compatrioţilor, legitimitate, justiţie şi, mai presus de orice, interes naţional36.

Bineînţeles că, începând cu anul 1991, diferitele minorităţi din spaţiul post-sovietic, inclusiv cea a etnicilor ruşi şi a vorbitorilor de rusă, au avut parte ocazional, şi în unele cazuri s-ar putea spune chiar constant, de un tratament discriminatoriu, posibile dificultăţi de natură economică şi de integrare culturală. Totuşi, începând cu a doua jumătate a anilor 1990, Moscova a catalogat toate aceste probleme inerente unor societăţi multiculturale şi de tranziţie ca fiind „încălcări ale drepturilor omului", aducând chiar acuzaţii de „fascism" acolo unde acest lucru servea scopurilor sale de politică externă37. Retorica antifascistă a Moscovei îndreptată împotriva unor presupuşi atentatori la drepturile compatrioţilor ruşi pare cu atât mai paradoxală cu cât se cunosc foarte bine legăturile apropiate dintre regimul lui Putin şi partidele europene neofasciste şi de extremă dreapta, inclusiv împrumutul de 9 milioane de euro acordat partidului francez de extremă dreapta, Frontul Naţional, în 201438. În aceste condiţii, este clar că eforturile contrariante ale Moscovei de a „lupta împotriva fascismului" din fostele republici sovietice servesc unui alt scop. Înfăţişându-şi oponenţii din statele baltice şi de la Kiev ca „fascişti", guvernul rus şi apropiaţii acestuia pozează în „antifascişti". De exemplu, Puţin a comparat conflictul din 2014 dintre armata ucraineană şi miliţiile proruse din oraşul ucrainean Doneţk cu lupta eroică antifascistă a ruşilor din timpul extraordinarului asediu de doi ani asupra Leningradului, din timpul celui de-al Doilea Război Mondial39. Paradoxal, la începutul anului 2015, presupusul lider antifascist prorus al autoproclamatei Republici Populare de la Doneţk, Aleksandr Zaharcenko, a declarat că oraşul Kiev era în realitate condus de nişte „evrei mizerabili" 40. Lăsând retorica la o parte,

„antifascismul” rus din zilele noastre nu are nimic de a face cu adevăratul antifascism, care implică respectarea principiilor democraţiei, a legislaţiei internaţionale şi a drepturilor omului[41].

Rusia continuă să apere drepturile compatrioţilor ruşi fie prin intermediul organizaţiilor internaţionale, fie prin intermediul celor pe care şi le-a creat singură. În cadrul organizaţiilor internaţionale, Rusia a fost implicată, într-un fel sau altul, în cazuri de încălcare a drepturilor omului discutate în şedinţe ale Organizaţiei Naţiunilor Unite, Consiliului ONU pentru Drepturile Omului, OSCE, Adunării Parlamentare a Consiliului Europei şi Curţii Europene a Drepturilor Omului[42]. Deosebit de vehementă a fost în cazul denunţării presupusei încălcări a drepturilor omului de către statele baltice, când a şi încercat să blocheze accederea acestor state la organizaţii internaţionale cum ar fi Consiliul Europei şi Uniunea Europeană[43]. Cu toate acestea planul Rusiei a eşuat, concluzia diferitelor comisii fiind că cele trei state baltice respectau întru totul standardele internaţionale privind drepturile omului[44]. Poate că cea mai importantă organizaţie rusă care activează în domeniul drepturilor omului este Institutul Rus pentru Democraţie şi Cooperare, înfiinţat în 2007 şi finanţat de „donatori privaţi”, care rămân absolut secreţi[45]. Avându-şi sediul la New York, respectivul ONG este descris în mod oficial ca fiind un „grup neguvernamental de experţi a cărui misiune este să analizeze, să definească şi să promoveze înţelegerea reciprocă dintre Rusia şi Statele Unite ale Americii” [46]. Institutul publică rapoarte privind diversele cazuri de încălcare a drepturilor omului în democraţiile occidentale, cum ar fi *The State of Human Rights in the U.S.* („Starea drepturilor omului în SUA”, octombrie 2013). Filiala de la Paris a institutului se concentrează pe „relaţia dintre suveranitatea statului şi drepturile omului”, pe „interpretarea drepturilor omului şi a modului în care aceste drepturi sunt respectate în diferite ţări” şi pe „modul în care memoria istorică este folosită în politica

contemporană” 47. Studiile organizaţiei au avut o nuanţă geopolitică în 2013, 2014 şi 2015, cu titluri precum „Postmodernismul occidental şi noul Război Rece cultural”, „Geopolitica noii multipolarităţi”, „Raportul ONU nu este nici realist, nici credibil” (privitor la Comisia de anchetă cu privire la situaţia din Siria a Consiliului Naţiunilor Unite pentru Drepturile Omului) sau „Ideologie şi geopolitică în două războaie reci” 48. Spre deosebire de Rusia, care critică situaţia drepturilor omului din SU ŞI UE, mai multe organizaţii internaţionale respectate, cum ar fi Amnesty International şi Human Rights Watch, condamnă Rusia pentru tratamentul aplicat minorităţilor etnice din interiorul graniţelor ţării.

Politicile umanitare ruseşti au şi o dimensiune militară ascunsă, în special dacă ne gândim la operaţiunile de menţinere a păcii conduse de Rusia. Mai ales în cazul Georgiei, poate şi al Tadjikistanului, pe care le voi discuta în capitolele următoare, aceste operaţiuni i-au asigurat Rusiei o prezenţă militară pe termen lung şi posibilitatea de a-şi crea baze militare pe teritoriul altor state, sub pretextul nevoii de a-i proteja pe compatrioţii ruşi sau alte minorităţi.

Pe scurt, politicile umanitare ruseşti reprezintă un mijloc de creştere a influenţei Rusiei în afara Federaţiei Ruse şi sunt strâns legate de puterea necoercitivă a Rusiei, politicile privind compatrioţii şi campaniile de propagandă. În general însă, aceste politici au fost percepute greşit, ca neavând nicio legătură cu pretenţiile teritoriale ale Rusiei sau cu eforturile de reimperializare. Această foaie de parcurs a traiectoriei politice a reimperializării Rusiei demonstrează însă cum, puse laolaltă, toate aceste politici necoercitive favorizează eforturile Moscovei de a le asigura compatrioţilor ruşi o protecţie inclusiv militară şi de a controla teritoriile locuite de aceştia.

Faza a III-a: politicile privind compatrioţii în timp ce cuvântul „compatriot” se referă în general la un concetăţean, echivalentul în limba rusă, *sootecestrenik*, a ajuns să denote diaspora rusă care reprezintă comunitatea

ruşilor ce trăiesc în afara graniţelor Federaţiei Ruse şi are conotaţii etnice, culturale, lingvistice, politice şi chiar spirituale. Cel mai adesea, termenul se referă la etnicii ruşi care locuiesc în fostele state ale Uniunii Sovietice, deşi el a fost lărgit de Moscova pentru a-i include şi pe vorbitorii de rusă, care pot fi de diferite naţionalităţi, cum ar fi ucraineni, bieloruşi, tătari, abhazi, oseţi şi alţii, rusificaţi în epoca sovietică, şi chiar şi pe cei care nu vorbesc rusa, dar au anumite legături culturale, rebgioase sau istorice cu Rusia. Voi examina îndeaproape originea şi evoluţia acestei categorii (şi terminologii) nebuloase a „compatrioţilor", precum şi, în capitolul următor, dezvoltarea politicilor Rusiei privind compatrioţii începând cu anii 1990. În plus, în acelaşi capitol voi arăta cum regimul lui Putin a insistat tot mai mult pe consolidarea conceptului de „compatrioţi ruşi" ca posibil instrument folosit în politica externă. Rusia a început să se folosească de compatrioţi ca de o „entitate geopolitică" în anii 2000, cel mai adesea cu scopul de a promova nu atât interesele compatrioţilor, cât interesele naţionale49. Moscova face acest lucru indiferent de legile şi preferinţele ţărilor în care trăiesc aceşti compatrioţi sau de cele ale compatrioţilor înşişi. Cu toate că este posibil ca eforturile naţionaliste şi în plan cultural ale Rusiei legate de diaspora să fie sincere, acestea pălesc în comparaţie cu modul în care Moscova înţelege să-i manipuleze şi să-i folosească pe compatrioţi ca pe un instrument de exercitare a influenţei asupra statelor din vecinătate sau ca pretext pentru trecerea la agresiuni militare, în scopul ocupării de teritorii. În acest capitol voi arăta pe scurt legătura dintre politicile Moscovei privind compatrioţii şi celelalte instrumente din arsenalul Rusiei. Compatrioţii constituie elementul central al politicilor de reimperializare practicate de Rusia în imediata ei vecinătate şi, totodată, firul care leagă o multitudine de alte mijloace la care apelează Rusia pentru a-şi extinde sau a-şi păstra influenţa.

Compatrioţii ruşi nu numai că figurează în toate

etapele traiectoriei de reimperializare, dar constituie însăşi forţa motrice a acesteia. De exemplu, puterea necoercitivă exercitată de Rusia asupra statelor învecinate se datorează în mare parte unei prezenţe masive în ţara respectivă a etnicilor ruşi şi a minorităţilor vorbitoare de limba rusă. În acelaşi timp, eforturile Moscovei de menţinere a unui control bazat pe mijloace necoercitive asupra acestor minorităţi fac imposibilă în anumite privinţe integrarea cu succes a acestora în statele în care locuiesc, în timp ce presupusele nemulţumiri ale compatrioţilor ruşi îi permit Rusiei să se implice într-o serie de eforturi de protecţie a drepturilor omului. Nemulţumirile lor, denumite „abuzuri asupra drepturilor omului”, sunt folosite apoi ca pretext în faza următoare, cea a paşaportizării, în cea de susţinere a mişcărilor separatiste şi în efortul final de asigurare a protecţiei şi uzurpare de teritorii. După cum o vor demonstra studiile de caz pe ţări, abuzurile la adresa drepturilor omului îndurate de compatrioţii ruşi sunt adesea pure invenţii, aduse la cunoştinţa opiniei publice prin intermediul unor campanii mediatice, în scopul exacerbării tensiunilor cu statele vecine. În cadrul fazelor ultime ale traiectoriei de reimperializare a Moscovei, la fel ca şi în cazurile Osetiei de Sud, Abhaziei şi Crimeii, necesitatea protejării compatrioţilor constituie justificarea Rusiei pentru intervenţia militară.

Complicatele interconexiuni dintre politica referitoare la compatrioţi şi celelalte instrumente şi obiective ale Rusiei urmărite în politica externă se pot vedea analizând modul în care diferitele instituţii guvernamentale strategice supraveghează şi susţin politica privind compatrioţii, printre care se numără Ministerul Afacerilor Externe, Ministerul Culturii şi cel al Educaţiei. Cea mai importantă instituţie federală care s-a ocupat de aceste politici a fost Agenţia Federală pentru Comunitatea Statelor Independente, Compatrioţii din Străinătate şi Cooperarea Umanitară Internaţională (pe scurt, Rossotrudniceştro). Această agenţie a fost înfiinţată cu

scopul explicit de a „menţine influenţa Rusiei în Comunitatea Statelor Independente şi de a cultiva legături de prietenie care să ajute la promovarea intereselor politice şi economice ale Rusiei în aceste state” 50. Rossotrudniceştro poate fi considerată şi unul dintre cele mai ambiţioase instrumente folosite în promovarea intereselor Rusiei în străinătate: din momentul înfiinţării sale, în 2008, această organizaţie s-a extins rapid, deschizând nu mai puţin de 93 de filiale în 80 de ţări51. În 2013, preşedintele Putin a semnat un ordin de majorare a bugetului agenţiei de la 2 miliarde de ruble (aproximativ 37 de milioane $) la 9, 5 miliarde de ruble (circa 174 de milioane $) până în 2020, transformând-o astfel în cel mai costisitor instrument de sprijin al compatrioţilor din afara ţării52.

Instituţiile guvernamentale locale, regionale şi federale s-au implicat şi ele în implementarea politicilor privind compatrioţii. De la sfârşitul anilor 1990 până spre sfârşitul anilor 2000, Consiliul Municipal Moscova şi Iuri Lukov, care a fost mult timp primar al Moscovei (1992 – 2010), s-au numărat printre cei mai proeminenţi susţinători ai acestor politici. În timpul mandatului său de primar, Lukov se pare că ar fi cheltuit în ţările din imediata vecinătate a Rusiei sute de milioane de dolari din bugetul consistent de care dispunea Moscova53. Printre alte iniţiative s-a numărat şi aşa-zisa bursă Lukov pentru studenţii de etnie rusă din fostele state sovietice (pe lângă bursele oferite de Ministerul rus al Educaţiei). În 2003.

Moscova şi-a lansat propria politică privind compatrioţii prin intermediul Departamentului pentru activităţi economice externe şi relaţii internaţionale54. Aceste politici includ programe de asistenţă economică şi politică pentru compatrioţii din Crimeea, încurajând în acelaşi timp populaţia din peninsulă să devină din ce în ce mai autonomă faţă de Kiev55.

Fondurile destinate diverselor cauze privindu-i pe compatrioţi au fost alocate simultan prin intermediul unor programe şi organizaţii guvernamentale dintre cele mai

diverse. De exemplu, în 2011, Ministerul Afacerilor Externe a alocat anual 400 de milioane de ruble (aproximativ 14 milioane $), prin intermediul ambasadelor, pentru politicile privind compatrioţii56, în acelaşi timp, Ministerul Ştiinţei şi Educaţiei a aprobat un buget aferent anilor ’2011 – 2015 pentru Programul de promovare a limbii ruse de 2, 5 miliarde de ruble (aproximativ 88 de milioane $) 57. În mai 2011, preşedintele Medvedev a anunţat crearea Fundaţiei pentru Ajutorarea şi Protejarea Drepturilor Compatrioţilor din Străinătate, sub auspiciile Ministerului de Externe, „ca un sistem permanent de protecţie a intereselor compatrioţilor noştri” 58. Obiectivul principal al fondului era să „ofere asistenţă juridică şi instituţională compatrioţilor ale căror drepturi sunt încălcate în afara graniţelor ţării... Noua organizaţie va urmări şi dacă sunt încălcate drepturile acestora” 59. Aceeaşi fundaţie se pare că ar fi acordat şi ajutor financiar grupărilor separatiste şi miliţiilor din estul Ucrainei. În mai 2014, serviciile de securitate ucrainene au confiscat sumele aflate în conturile bancare ale organizaţiei ucrainene Dar *Jizni („D*arul Vieţii”), care primise, în aprilie 2014, fonduri în valoare de 8 milioane de ruble (aproximativ 250.000 $) de la această fundaţie, fonduri pe care, după cum reiese dintr-o decizie a justiţiei ucrainene, le folosise pentru a-i sprijini financiar pe extremiştii din Donbas şi pentru a demara o campanie în presă, ajutând astfel cauza separatismului şi propaganda prorusă60.

Moscova îi instituţionalizează pe compatrioţi şi prin intermediul diferitelor organizaţii culturale, printre care se numără Fundaţia „Russki Mir” şi reţeaua „Russki Dom”. Pe tot parcursul anilor 2000, conceptul ideologic de „Lume Rusă” a căpătat tot mai multă consistenţă, în principal datorită organizaţiei Russki Dom, creată în 1999 pentru a promova valorile ruseşti, limba şi cultura rusă şi pentru a le oferi protecţie juridică ruşilor61. Până în 2011, bugetul anual al Russki Dom s-a ridicat la circa 30 de milioane $, această organizaţie având deschise peste cincizeci de birouri în toată lumea, inclusiv în Germania, Letonia,

Statele Unite, Elveţia şi Mexic62. În acelaşi mod, Rusia sprijină diferitele mişcări şi organizaţii transnaţionale din spaţiul post-sovietic care au afinităţi istorice sau culturale cu Rusia şi care sunt considerate ca făcând parte din Lumea Rusă. Printre acestea se numără comunitatea cazacilor, o populaţie de slavi răsăriteni cu tradiţii militare şi creştine ortodoxe puternice, care trăiesc în Rusia, Ucraina, Caucaz, Asia Centrală şi mai departe. Această comunitate s-a bucurat de sprijinul politic şi financiar al Moscovei şi chiar de sprijin militar pentru mişcările lor separatiste şi a luptat la rândul ei de partea Rusiei în timpul războaielor din Transnistria, Georgia şi, mai recent, Ucraina, unde a format, pentru scurt timp, în estul Ucrainei, autoproclamata Republică Populară Căzăcească, dizolvată în cele din urmă şi integrată în Republica Populară Lugansk63.

De asemenea, Rusia organizează diverse evenimente de mare amploare pentru compatrioţi, cum ar fi Congresul Mon: dial al Compatrioţilor Ruşi, care are loc în Rusia o dată la trei ani, începând cu anul 2003, când reprezentanţi din fostele ţări sovietice se întâlnesc pentru a discuta cu preşedintele rus şi alţi şefi de stat. Temele de discuţie sunt dintre cele mai diverse, de la drepturile minorităţilor şi întoarcerea acestora în Rusia până la păstrarea legăturilor culturale şi lingvistice cu patria64, în unele privinţe, acest congres aminteşte de începuturile Cominternului sovietic sau ale Internaţionalei Comuniste, care, în anii 1920 – 1930, a organizat la Moscova astfel de congrese mondiale, la care participau reprezentanţii partidelor comuniste europene şi de peste tot din lume. Cominternul constituia o unealtă a politicii externe a Uniunii Sovietice, în timp ce Kremlinul domina în mod categoric aceste congrese, prin intermediul cărora îşi promova ideile revoluţionare, aşteptându-se ca participanţii străini să-şi arate loialitatea în primul rând faţă de Moscova şi abia apoi faţă de ţările de provenienţă65. După acelaşi principiu, Kremlinul se aşteaptă ca reprezentanţii compatrioţilor ruşi să agreeze politicile promovate de Moscova în ceea ce-i priveşte, fără

a se putea însă implica prea mult în configurarea acestor politici66. Potrivit participanţilor, ambasadele Rusiei participă la procesul de recrutare a reprezentanţilor la aceste congrese şi îi instruiesc dinainte pe compatrioţi în legătură cu ce trebuie şi nu trebuie să facă acolo67. În acest context, nu constituie o surpriză faptul că rapoartele au consemnat o scădere a numărului compatrioţilor participanţi la întâlnirile Congresului Mondial, de la circa o mie în 2009 la puţin peste cinci sute în 201268. Aspectul cel mai îngrijorător în legătură cu statele foste sovietice (aspect pe care îl voi sublinia în detaliu în capitolele următoare, dedicate studiilor de ţară) este însă faptul că organizaţiile menite să-i sprijine pe compatrioţi îi încurajează pe cei din diaspora să emită pretenţii cum ar fi schimbarea politicilor în domeniile limbii şi cetăţeniei, iar în cele din urmă să militeze pentru separatism şi să ceară autonomia regiunilor lor, precum şi să propage interpretări istorice specifice, al căror scop este divizarea societăţilor pe criterii etnice.

Faza a IV-a: paşaportizarea

Guvernul rus era de mult timp atras de ideea de a-i înzestra pe etnicii ruşi, vorbitorii de rusă şi pe alţii din statele foste sovietice cu paşapoarte ruseşti. În cadrul etapei următoare, la începutul anilor 1990, Moscova a căutat să consolideze principiul cetăţeniei duble în spaţiul post-sovietic şi, în acelaşi timp, să „paşaportizeze" regiuni întregi din afara graniţelor sale. La nivel mondial, există un număr de state care acceptă principiul cetăţeniei duble, astfel încât se poate argumenta că eforturile Moscovei de a negocia acest principiu cu statele suverane foste sovietice (în special cu cele din Asia Centrală) nu au fost ieşite din comun. Oricum, politicile de paşaportizare ale Moscovei, care încalcă adesea legile statelor avute în vedere, diferă semnificativ de normele internaţionale acceptate. Politicile Moscovei au dus la subminarea suveranităţii statelor în cauză, încurajând adesea activităţile ilegale de eliberare a paşapoartelor, favorizând în acelaşi timp anumite grupuri de persoane, formate din etnici ruşi şi vorbitori de rusă din

teritorii situate în afara graniţelor Rusiei, de care aceasta din urmă era interesată. De asemenea, Rusia avea în vedere şi alte grupuri minoritare, cum ar fi cele ale oseţilor sau abhazilor care locuiesc în teritoriile separatiste din Georgia. În acest context, mai multe ţări s-au opus atât eforturilor depuse de Rusia în cadrul procesului de paşaportizare, cât şi principiului aferent al cetăţeniei duble. În 2006, Medvedev, pe vremea aceea prim-viceprim-ministru, afirma că, în timp ce „practica internaţională a ultimelor decenii” a respins cetăţenia dublă, aceasta putea deveni relevantă în contextul în care CSI atinsese un nivel de integrare comparativ cu cel al UE69. Şi totuşi, dintre statele care fac parte din CSI, numai Tadjikistan are încheiat un acord oficial cu Rusia care permite acordarea cetăţeniei duble, în timp ce Kîrgîzstan şi Armenia nu au oficializat încă un astfel de acord, deşi legile lor privind cetăţenia ar permite-o. Totuşi practicile semilegale de obţinere a cetăţeniei ruse continuă să se perpetueze în lumea post-sovietică, încă de la începutul anilor 1990.

În unele cazuri, faptul că rezidenţii fostelor republici sovietice nu au dobândit cetăţenia noilor state independente foste sovietice (fie din cauza unor constrângeri de natură legală, fie pentru că nu au vrut) i-a furnizat Moscovei încă o justificare pentru pobtica de paşaportizare. Guvernul rus a continuat să susţină că, dacă foştii cetăţeni ai Uniunii Sovietice nu au primit cetăţenia noilor state, atunci „Rusia este obbgată, în calitatea ei de succesoare a Uniunii Sovietice, să le confere acestor oameni cetăţenia şi toate drepturile prevăzute în Constituţia Rusiei” 70. Această logică s-a dovedit deosebit de folositoare în Estonia şi Letonia, ţări care, aşa cum vom discuta mai în detaliu în capitolul dedicat statelor baltice, nu le-au acordat în mod automat cetăţenia emigranţilor din epoca sovietică, printre care se numărau foarte mulţi ruşi şi vorbitori de limba rusă. Politicile autorităţilor de la Tallinn şi Riga împreună cu populaţiile rămase fără paşaport ca urmare a acestor pobtici i-au prins cum nu se poate mai bine Moscovei, furnizându-i un motiv mai mult

sau mai puţin justificat pentru a duce o politică de paşaportizare, precum şi un motiv de nemulţumire pe plan internaţional. În ceea ce priveşte Osetia de Sud şi Abhazia, din Georgia, şi Transnistria, din Moldova, în timp ce autorităţile de la Tbilisi şi Chişinău le acordaseră automat cetăţenia tuturor locuitorilor din aceste teritorii, mişcările separatiste i-au împiedicat pe foarte mulţi să obţină paşapoartele georgiene, respectiv moldoveneşti. În aceste teritorii, politicile de paşaportizare ale Moscovei au fost acceptate imediat. Cu toate acestea, în majoritatea fostelor republici sovietice, cum ar fi în Ucraina, în Crimeea, sau în nordul Kazahstanului, Moscova a acordat unor cetăţeni străini cetăţenia rusă în mod clandestin şi adesea ilegal. Foarte interesant este însă faptul că naţionalitatea rusă nu a reprezentat o condiţie necesară pentru acordarea de paşapoarte în Moldova şi Georgia. De exemplu, în cazul Osetiei de Sud, conform recensământului din 1989, practic nu existau cetăţeni de etnie rusă sau vorbitori nativi de limba rusă, în condiţiile în care oseţii reprezentau 66% din populaţia regiunii, iar georgienii, 29%71. Indiferent însă dacă au avut ca ţintă populaţia de etnie rusă sau alte naţionalităţi, politicile de paşaportizare ale Moscovei au jucat un rol important în configurarea şi întărirea curentelor separatiste din Transnistria, Abhazia, Osetia de Sud şi Crimeea.

De fapt, acordarea de paşapoarte nu ţine de activitatea obişnuită a consulatelor. În timp ce majoritatea ţărilor îşi concentrează activităţile consulare pe turism, schimburi culturale şi educaţionale şi pe migraţia forţei de muncă, Rusia s-a folosit de activitatea consulatelor sale pentru a-şi satisface ambiţiile teritoriale şi pentru a-şi urmări interesele de securitate. Ca urmare a politicilor Moscovei de protejare a intereselor cetăţenilor săi şi ale compatrioţilor din afara graniţelor, toate statele foste sovietice au rămas suspicioase, pe bună dreptate, cu privire la activitatea desfăşurată de consulatele ruseşti72. Potrivit antropologului Florian Muhifried, fenomenul paşaportizării reprezintă un caz clar de „formă nouă pe

care a luat-o imperialismul prin folosirea mijloacelor civile” 73. S-a spus că originile acestui imperialism datează din perioada Războiului Rece, când noţiunea de solidaritate socialistă internaţională a fost folosită ca justificare pentru diferitele intervenţii care au avut loc peste tot în lume. În epoca Puţin, această noţiune a fost înlocuită cu o ideologie paternalistă, prin care se pretinde că se oferă ajutor concetăţenilor şi compatrioţilor aflaţi la nevoie – o ideologie formulată în limbajul modern ai drepturilor omului74.

Principalii participanţi la procesul de paşaportizare, în afară de consulatele ruseşti, au fost organizaţiile publice, forţele din teren sau brigăzile speciale care au mers din uşă în uşă şi, câteodată, chiar anumiţi indivizi. În Georgia, odată cu simplificarea procedurilor în urma adoptării noii Legi a cetăţeniei de către Rusia în 2002, guvernul rus a înfiinţat centre de eliberare a paşapoartelor în Abhazia şi Osetia de Sud75. În acelaşi timp, o organizaţie publică, Congresul Comunităţilor Ruseşti, a devenit vârf de lance în procesul de paşaportizare din Abhazia, echipe speciale călătorind până în satele izolate de munte pentru a distribui noile paşapoarte76. În Crimeea, consulatul rus din Simferopol a dus o politică agresivă de paşaportizare în anii premergători conflictului din 201477. Politicile de paşaportizare au înregistrat un oarecare succes. Potrivit Serviciului Federal Rus al Migraţiei, între 2000 şi 2009, aproape trei milioane de oameni din teritoriile care aparţinuseră Uniunii Sovietice şi se aflau acum dincolo de graniţele Federaţiei Ruse au primit cetăţenia rusă78. Mulţi dintre aceştia aveau cetăţenie dublă, în special în Moldova şi Ucraina.

În general, Rusia nu i-a forţat nici pe cei din diaspora şi nici pe cei de alte naţionalităţi să devină cetăţeni ruşi. Cetăţenia rusă a prezentat un oarecare interes pentru minoritatea rusă şi alte naţionalităţi, aşa cum s-a văzut în Osetia de Sud, Abhazia, Transnistria, Estonia, Letonia şi Armenia. În primul rând, orice cetăţenie poate prezenta interes pentru oameni fără paşapoarte, ca în Estonia şi

Letonia. În al doilea rând, a existat şi o motivaţie economică pentru cei care se hotărau să devină cetăţeni ruşi, cum ar fi faptul că devenea mai uşor şi mai puţin costisitor pentru ei să călătorească în Rusia, având în vedere că dispărea necesitatea vizei – o variantă atractivă pentru cei din Moldova, Georgia şi Armenia. Ruşii îşi puteau dori să călătorească frecvent în Rusia pentru a-şi vizita rudele, iar cei de alte naţionalităţi, pentru a lucra în Rusia sau a călători acolo în scop de afaceri, dacă locuiau în apropierea graniţei. În al treilea rând, cetăţenia rusă le aducea deţinătorilor şi alte beneficii, cum ar fi posibilitatea de a studia în Rusia, de a primi alocaţii pentru copii, servicii medicale gratuite, ajutor social pentru familiile numeroase, pensii, inclusiv pentru militari, precum şi dreptul de a vota în alegerile prezidenţiale din Rusia şi în cele pentru Duma79. O parte a acestor beneficii însă erau acordate în mod selectiv şi în special în teritoriile separatiste. De exemplu, în 2008, cetăţenii ruşi care locuiau în Transnistria primeau pensii suplimentare, pe când cetăţenii ruşi care locuiau în alte regiuni din Moldova nu primeau astfel de suplimente80. În sfârşit, atracţia pe care o exercita ideea de a dobândi cetăţenia rusă reflectă succesul pe care Rusia l-a avut ca urmare a eforturilor depuse în cadrul politicilor necoercitive pentru a-şi asigura în continuare loialitatea etnicilor ruşi şi a vorbitorilor de rusă din străinătate şi pentru a atrage alte naţionalităţi.

Faza a V-a: războiul informaţional

9

Cele patru etape preliminare ale traiectoriei neoimperialiste pregătesc calea pentru războaiele informaţionale fulger duse de Rusia şi marchează în acelaşi timp un moment crucial, înainte de declanşarea propriu-zisă a agresiunilor de către Moscova. Războiul informaţional presupune utilizarea agresivă a propagandei de către Moscova în scopul destabilizării, demobilizării şi manipulării publicului-ţintă şi în scopul obţinerii unui avantaj asupra unui adversar, căruia încearcă să-i denigreze, să-i nege, să-i corupă sau să-i distrugă sursele

de informare. Într-o oarecare măsură, propaganda, definită în sens larg ca informaţie viciată, folosită în scopuri de manipulare, menită să promoveze o anumită cauză politică sau un punct de vedere, este folosită în mod curent de către toate statele, inclusiv pe timp de pace, fiind adesea percepută ca parte a eforturilor depuse în cadrul politicilor necoercitive ale statului în cauză. Şi totuşi folosirea războiului informaţional indică o escaladare a tensiunilor şi, uneori, chiar posibilitatea unui conflict militar. În 2000, în „Concepţia de securitate naţională a Rusiei", termenul „război informaţional" era introdus pentru a descrie ameninţările la adresa Rusiei şi pentru a semnala, într-un mod destul de ambiguu, „îmbunătăţirea şi protejarea infrastructurii informaţionale interne şi integrarea Rusiei în sistemul informaţional global" 81. Atunci când se referă la ameninţările războiului informaţional intern şi extern cu care se confruntă ţara, analiştii ruşi susţin că un asemenea război „presupune «o ocupaţie netradiţională», şi anume posibilitatea pentru învingător de a controla teritorii folosindu-se exclusiv de acest tip de resurse, fără a fi nevoie să se deplaseze fizic în teritoriile celor învinşi" 82. În cadrul celor şapte etape ale traiectoriei pe care am propus-o, războiul informaţional reprezintă un moment crucial în care se realizează conceptualizarea nevoii „urgente" de „protejare" a compatrioţilor şi cetăţenilor ruşi. Războaiele informaţionale sunt precedate însă de decenii întregi de propagandă mai discretă, campanii de răspândire a unor relatări istorice favorabile Rusiei şi eforturi continue din partea companiilor media controlate de statul rus de a capta atenţia publicului din fostele state sovietice.

Ţintele vizate de propaganda rusă sunt o sumedenie: diaspora rusă, publicul mai larg din ţările aflate în sfera de influenţă a Rusiei, publicul intern şi comunitatea internaţională. În timp ce media rusească poate aborda uneori aceste ţinte diferite în etape diferite sau conform unor scenarii diferite, sunt şi momente în care le abordează simultan. Cel mai adesea, primii asupra cărora

tind să se concentreze aceste eforturi mediatice sunt compatrioţii ruşi, în special cei din fostele republici sovietice, cărora Moscova le prezintă o versiune distorsionată a evenimentelor prezente şi trecute. Treptat, acestora le este indusă ideea unei ameninţări existente la adresa lor din partea unor forţe ostile din Europa, America, din partea naţionalităţii titulare – a grupului etnic dominant din ţara respectivă – sau din partea grupărilor „fasciste" şi naţionaliste din acea ţară. Gradul ridicat de acceptare a ceea ce propaganda rusă şi războiul informaţional dirijat de la Moscova încearcă să impună, atât în plan intern, cât şi în fostele republici sovietice, este strâns legat de faptul că mass-media controlată de statul rus tinde să domine spaţiul informaţional al întregii regiuni foste sovietice. Mass-media locală nu dispune de suficiente resurse sau pur şi simplu nu este suficient de bine organizată încât să poată concura cu cea finanţată de statul rus. În acest context, dată fiind prevalenţa limbii ruse, în marea lui majoritate, acest public-ţintă optează pentru mass-media în limba rusă, în dauna celei în limba engleză sau în alte limbi străine, în noiembrie 2014, agenţia de presă Rossia Segodnia, aflată în proprietatea statului rus, anunţa lansarea unui nou proiect mediatic internaţional, Sputnik, care implica difuzarea de programe în patruzeci de limbi şi deschiderea de agenţii-satelit în toate statele foste sovietice, cu excepţia Turkmenistanului83. De asemenea, guvernul rus intenţiona să mărească în 2015 cu 40%, respectiv 200% fondurile alocate reţelei internaţionale de televiziune Russia Today şi agenţiei Rossia Segodnia, care încorporează şi postul de radio Vocea Rusiei, precum şi agenţiei internaţionale de presă RIA Novostie4. Cu toate acestea, având în vedere fluctuaţiile extrem de mari ale rublei pe piaţa valutară, la începutul anului 2015 moneda rusească pierzând aproape 50% din valoare prin raportare la dolar, în realitate, totalul fondurilor injectate în Russia Today şi Rossia Segodnia a scăzut de la 695 de milioane $ în 2014 la 335 de milioane $ în 201585.

Războaiele informaţionale sunt menite să creeze disensiuni şi diviziuni în societăţile vizate din imediata vecinătate, în timp ce, în plan intern, scopul lor este de a asigura sprijinul populaţiei pentru campaniile militare ale Rusiei. Aceste războaie fie au loc simultan, fie sunt ulterior extinse pe plan internaţional, scopul lor fiind acela de a prezenta evenimentele într-o lumină agreată de Kremlin şi de a justifica alegerile politice ale Rusiei. După cum o vor arăta studiile de caz, tactica războiului informaţional dirijat de la Moscova a fost pusă în practică în timpul conflictelor din Georgia şi Ucraina, unde a fost folosită pentru a atinge obiectivele militare ale Rusiei. În cazul Kîrgîzstanului, se poate pretinde în mod rezonabil că aceste campanii de propagandă bine direcţionate ale Moscovei au contribuit la răsturnarea unui regim.

Aparatul de propagandă al Moscovei a constituit o maşinărie complicată încă din perioada celui de-al Doilea Război Mondial, aceasta având scopul precis de a induce în eroare şi de a manipula. Teoria care stă la baza războiului informaţional dus de Rusia derivă direct din teoria *speptropaganda* (propaganda specială), prima studiată ca disciplină separată la Institutul Militar Rus în Limbi Străine în 1942. Deşi ea a fost eliminată ulterior din programă după prăbuşirea URSS, a fost reintrodusă odată cu lansarea de către Putin a „Doctrinei de securitate informaţională”, în septembrie 2000. În general, doctrina a fost interpretată ca o tentativă a statului de a prelua controlul asupra mass-mediei şi de a o subordona, astfel încât să servească nevoilor guvernului şi securităţii naţionale86. Printre măsurile schiţate pentru menţinerea securităţii informaţionale în politica internă a fost şi aceea de a „lansa acţiuni de contrapropagandă cu scopul de a preveni rezultatele negative ale dezinformărilor privind politicile interne ale Rusiei” 87. În acel moment, Institutul Militar Rus a fost redenumit, devenind Departamentul de informaţii militare externe al Universităţii Militare a Ministerului Apărării din Federaţia Rusă88. Potrivit directorului adjunct al Centrului de Studii Răsăritene de la

Varşovia, Jolanta Darczewska, în cadrul acestui departament, militarii ruşi pregătesc specialişti în „organizarea informaţiilor externe şi a comunicaţiilor militare”, „analiza informaţiilor” şi „urmărirea şi valorificarea informaţiilor militare” 89. Războiul informaţional nu se limitează însă la această instituţie: începând cu anul 2014, au existat cel puţin 74 de instituţii ştiinţifice şi de cercetare, care au format Asociaţia Ştiinţifică şi Metodologică a Instituţiilor de învăţământ Superior din Federaţia Rusă Specializate în Securitatea Informaţiei, înfiinţată la iniţiativa FSB (fostul KGB) 90.

Tradiţia războiului informaţional modern rus se diferenţiază de cea a altor state prin folosirea pe scară largă a unor concepte precum *strateghiceskaia maskirovka* (mascare strategică) şi control reflexiv. Cele mai înalte cadre din conducerea Kremlinului au studiat această ştiinţă, inclusiv viceprim-ministrul Dmitri Rogozin, responsabil cu conducerea industriei de apărare a Rusiei din anul 2011. Rogozin provine dintr-o familie de specialişti în ştiinţe militare şi s-a numărat printre primele şapte persoane sancţionate de guvernul SUA după anexarea Crimeii în martie 2014. El a analizat în scrierile sale conceptul de mascare strategică, care se referă de fapt la tehnicile de inducere în eroare şi manipulare a adversarului91. Potrivit lui Rogozin, mascarea strategică este gândită la cel mai înalt nivel politico-militar, mai multe unităţi militare fiind însărcinate cu bruierea emisiei radio, dezinformarea prin intermediul mass-mediei şi manipularea adversarului prin intermediul rapoartelor false cu privire la acţiunile militare92. Această strategie a fost pusă în practică în timpul războaielor din Ucraina şi Georgia, unde mass-media nerusă a fost imediat blocată în teritoriile ocupate, în timp ce comunicaţiile strategice militare şi guvernamentale ale acestor ţări au fost întrerupte şi compromise. Controlul reflexiv este definit de Rogozin ca o metodă prin care oponentului îi sunt furnizate informaţii pregătite în mod special sau informaţii denaturate, cu scopul de a-l face să ia în mod benevol

decizia dorită de iniţiatorul întregii acţiuni93. Toate aceste acţiuni implică exploatarea unor factori de natură morală, psihologică şi de altă natură care-l vizează pe oponentul în cauză94. În practică, aceste tactici pot duce la scăderea moralului trupelor sau societăţii adversarului, care devin astfel mai puţin apte să reziste unei agresiuni militare.

Alături de instituţiile speciahzate care se concentrează pe instruirea specialiştilor în războiul informaţional, Rusia operează şi cu instituţii care se ocupă cu fabricarea şi răspândirea propagandei în rândul maselor. În St. Petersburg, câţiva oameni de afaceri ruşi administrează o adevărată fabrică de comentarii pe internet, Internet Research LLC, în cadrul căreia în jur de 250 de angajaţi, care lucrează neîntrerupt în schimburi de 12 ore, scriu texte favorabile Kremlinului. Legătura dintre fabrica de comentarii şi Kremlin nu a fost dovedită, dar asemenea legături sunt şi foarte dificil de stabilit în contextul multiplelor forme pe care le poate lua războiul informaţional şi cibernetic95. Angajaţii de la Internet Research lucrează în majoritatea timpului pe platforma de blogging rusă Live Journal şi pe o reţea de socializare tip Facebook denumită Vkontakte96. Unii dintre ei scriu texte, alţii le comentează. Textele cuprind întotdeauna laude aduse lui Putin şi politicilor acestuia şi critici aduse Occidentului97 – de exemplu, se sugerează că Ucraina ar fi condusă de o juntă proamericană de la Kiev sau de nazişti proamericani98.

Pe lângă această fabrică de blogging, există percepţia că guvernul rus deţine o întreagă armată de hackeri, care duc campanii specifice războiului cibernetic, în sprijinul politicii externe şi al atingerii obiectivelor militare ale ţării. Războiul cibernetic se bazează pe computere şi alte echipamente electronice, cu ajutorul cărora sunt sparte şi distruse sistemele informatice ale adversarului, precum şi resursele tactice sau strategice ale acestuia, în scopuri de spionaj sau sabotaj. Şi, într-adevăr, mulţi experţi în securitate cibernetică sunt de acord că, începând cu anii 2000, Rusia şi-a creat cea mai mare

capacitate cibernetică din lume, pe care o foloseşte în primul rând pentru a-şi atinge obiectivele de politică externă, spre deosebire de China, care, dispunând de o capacitate cibernetică aproape la fel de mare, se concentrează în schimb pe spionajul cibernetic pus în slujba realizării obiectivelor economice. Deşi Kremlinul neagă acest lucru, Rusia a fost prima ţară din lume care a lansat un atac cibernetic în cadrul unei campanii militare, atunci când hackerii ei se pare că ar fi colaborat cu trupele ruse în timpul invaziei din Georgia, din 2008, ţinta lor fiind atunci infrastructura de internet georgiană99. Mai înainte, în Estonia, în 2007, hackerii proruşi au desfăşurat o campanie foarte similară de atacuri DDcă (atacuri cibernetice de blocare a serviciului) împotriva firmelor şi guvernului eston, în cadrul unei dispute diplomatice între Tallinn şi Moscova100. La fel, începând cu 2014, hackerii ruşi au desfăşurat o campanie de spionaj cibernetic împotriva guvernului ucrainean şi chiar împotriva NAT0101.

Mass-media rusească se numără printre principalii difuzori ai propagandei Kremlinului. Începând cu anul 2004 sau, de fapt, odată cu venirea lui Putin la putere, mass-media rusească a devenit rapid un instrument în mâinile statului. O carte din 2014 a lui Peter Pomerantsev, scriitor britanic de origine rusă şi producător de televiziune, descrie metodele autoritare folosite de Putin pentru a se asigura că presa este controlată în totalitate de Kremlin, ceea ce implica practic crearea unei realităţi alternative102. Cele mai importante trei canale ruseşti de televiziune fie sunt deţinute direct de Kremlin, fie sunt companii de stat, în timp ce singurul canal de televiziune independent al Rusiei, TV Ploaia (Telekanal Dojd), se confruntă cu o presiune enormă din partea Agenţiei Federale de Supraveghere pentru Comunicaţii şi Tehnologiile Informaţiei (Roskomnadzor) 103. Studiul realizat de Freedom House şi intitulat *Freedom of the Press 2014* rezumă astfel gravitatea situaţiei:

Atmosfera din mass-media rusească... este

caracterizată de disponibilitatea justiţiei de a-i persecuta pe ziariştii independenţi, politica de impunitate faţă de hărţuirea fizică şi asasinarea unor ziarişti şi controlul continuu al statului sau influenţa exercitată de stat asupra cvasitotalităţii mass-mediei tradiţionale. În 2013, guvernul rus a adoptat unele restricţii suplimentare ale libertăţii de exprimare... în timp ce bloggerii şi ziariştii, precum şi canalele de radio şi televiziune folosesc cu succes internetul pentru a se adresa unui public interesat de surse alternative şi mai echilibrate de informare, guvernul a început să folosească o combinaţie de legi, instanţe judecătoreşti şi presiuni în sfera reglementărilor pentru a-şi extinde represiunea şi asupra mass-mediei on-line104.

Specialiştii în aparatul mediatic de propagandă rus susţin chiar că acesta a devenit „mecanismul central al unui nou tip de autoritarism, mult mai subtil decât cel din secolul al XX-lea” 105. Garry Kasparov, activist politic rus şi mare maestru de şah, a făcut următoarea remarcă privind rolul jucat de opoziţie, în 2014, în confruntarea cu propaganda de stat: „Din nefericire, suntem nevoiţi să repetăm că albul este alb şi negrul este negru. Pentru că, astăzi, ţara trăieşte într-o minciună totală, alimentată timp de 24 de ore pe zi, şapte zile pe săptămână, de aparatul de propagandă al statului”. 106

De asemenea, propaganda rusă a evoluat de aşa natură, încât combină cultura populară cu războiul informaţional. De exemplu, la sfârşitul anului 2014, un bine-cunoscut actor rus a fost arătat trăgând sau prefăcându-se că trage cu o armă automată spre forţele ucrainene în timpul unui acord de încetare a focului, purtând pe cap un coif făcut dintr-un ziar. Acest incident a fost condamnat în mod unanim de autorităţile ucrainene, care l-au acuzat pe actorul respectiv de „complicitate la activităţi teroriste” 107. Actorul a fost însă criticat şi în ţara sa de Uniunea Ziariştilor şi de şeful filialei de la Moscova a uniunii108. Participarea unei personalităţi populare din Rusia la războiul ucrainean a avut probabil scopul de a ridica moralul şi de a încuraja susţinerea

războiului în Rusia.

În afară de mass-media dominată de stat, guvernul rus a mai înfiinţat o serie de organizaţii menite să prezinte lumii o perspectivă asupra istoriei agreată de Kremlin. Astfel, în 2009, a fost înfiinţată, sub o denumire paradoxală, Comisia prezidenţială pentru prevenirea falsificării istoriei. Scopul acestei organizaţii este de a proclama istoria aşa cum a fost ea stabilită de regimul sovietic, dacă nu chiar de a o revizui pur şi simplu. La fel ca în cazul „Russki Mir”, această organizaţie este sprijinită de o serie de funcţionari de la cel mai înalt nivel din administraţia prezidenţială şi din cadrul Ministerului Afacerilor Externe. Comisia caută atât să „explice” istoria, cât şi să „prevină tentativele de a o rescrie [care] devin din ce în ce mai stridente, defectuoase şi agresive” 109. Printre temele istorice sensibile se numără represiunile staliniste, ocupaţia sovietică, statele baltice şi Pactul Molotov-Ribbentrop. La sfârşitul anului 2014, Puţin însuşi a încercat în câteva ocazii să reabiliteze acest pact anterior condamnat, care prevedea fragmentarea Europei de Est. În timpul unei întâlniri avute la Moscova cu tinerii istorici, Puţin a spus: „Uniunea Sovietică a semnat un tratat de neagresiune cu Germania, iar oamenii au spus: «Oh, asta e rău.» «Dar de ce să fie rău dacă Uniunea Sovietică nu voia să lupte, ce e aşa de rău?» „110 De asemenea, în 2008, la Moscova a fost înfiinţată Fundaţia pentru Memorie Istorică, cu scopul oficial de a contracara eforturile statelor europene de a „rescrie istoria” secolului al XX-lea, când, în realitate, aceste state caută să afle mai multe despre atrocităţile din epoca sovietică, comise atât în ţară, cât şi peste hotare. Fundaţia este condusă de controversatul Aleksandr Diukov, care şi-a făcut un nume din încercările sale de a nega existenţa sau de a diminua amploarea represiunilor sovietice. Acesta are interdicţie de intrare în mai multe ţări europene din Spaţiul Schengen111.

Ideea de fascism, pe care se concentrează autorităţile ruse atunci când vine vorba despre drepturile

omului, nu lipseşte însă nici când vine vorba de războaiele informaţionale ale Rusiei sau de viziunea Kremlinului asupra istoriei. Fără îndoială că lupta împotriva forţelor naziste din timpul celui de-al Doilea Război Mondial a lăsat o urmă de neşters în cugetul omului sovietic şi al rusului. În războiul împotriva fasciştilor, au murit între 20 şi 30 de milioane de cetăţeni sovietici de diverse naţionalităţi – mai mulţi morţi decât au fost înregistraţi în oricare altă ţară. Începând cu anii 2000 însă, guvernul rus a folosit din ce în ce mai mult ideea de fascism ca instrument politic, iar istoricii ruşi promovează tot mai mult linia dictată de la Kremlin112. Într-adevăr, fascismul a servit Kremlinului ca instrument extrem de folositor în lupta împotriva adversarului – indiferent că acesta era reprezentat de statele baltice, Occident în general sau, din 2014 încoace, de guvernul ucrainean. Existenţa acestui proces, prin care alte ţări, împreună cu cetăţenii acestora, sunt transformate în duşmani cu ajutorul mass-mediei, a fost demonstrată în cazul Letoniei de către Nils Muiznieks, politolog leton de origine americană şi comisar pentru drepturile omului din partea Consiliului Europei, dar un proces asemănător poate fi observat şi în cazul altor state113. Aceste eforturi de a fabrica un „sine” opus „celuilalt” servesc şi la unificarea societăţii ruse, prin intermediul unor concepţii ideologice centrate pe cei trei piloni ai identităţii naţionale ruse: ortodoxismul creştin, victoria împotriva fascismului în cel de-al Doilea Război Mondial şi antiamericanismul 114.

Două motive posibile determină eforturile depuse de Rusia în domeniul istoriei. În primul rând, regimul lui Putin i-a reabilitat în mod conştient pe liderii din epoca sovietică, transformându-i în simboluri şi întorcându-se la interpretarea sovietică a istoriei115. În al doilea rând, revizionismul istoric practicat de Moscova caută să contracareze eforturile Europei Centrale şi de Est în ceea ce priveşte studiul persecuţiilor şi deportărilor sovietice, cărora le-au căzut victimă atât ruşi, cât şi alte naţii, în UE, a existat un curent de recunoaştere a faptului că

anvergura crimelor comise de sovietici a egalat-o pe cea a crimelor săvârşite de nazişti. În aprilie 2009, cu sprijinul membrilor din statele baltice şi din Polonia, Parlamentul European a adoptat o rezoluţie privind conştiinţa europeană şi totalitarismul, care a fost cât pe ce să pună semnul egalităţii între crimele sovietice şi cele naziste116. De asemenea, UE a instituit Ziua Panglicii Negre sau Ziua Europeană a Comemorării Victimelor Stalinismului şi Nazismului, precum şi un proiect educaţional, „Platforma pentru memorie şi conştiinţă europeană". Regimul lui Vladimir Putin se bazează însă pe dezinformare şi reinterpretări istorice, al căror scop nu este să reconsidere trecutul, ci să contribuie în prezent la realizarea obiectivelor de politică externă – mai ales atunci când vine vorba de „protejarea" aşa-zişilor compatrioţi şi de formularea unor pretenţii asupra unor teritorii şi populaţii percepute ca aparţinând, din punct de vedere istoric, Rusiei.

Faza a VI-a: protecţia

Cele cinci etape precedente ale traiectoriei de reimperializare corespund în mod tradiţional unor forme mai blânde de influenţă statală. În cazul Rusiei însă, aceste instrumente necoercitive au fost intens exploatate, de o manieră care reflectă mai degrabă o „constrângere blândă" decât exercitarea puterii necoercitive, aşa cum este ea percepută în mod tradiţional. Cea de-a şasea etapă, prin care se asigură „protecţia" compatrioţilor ruşi, marchează o îndepărtare clară de metodele necoercitive şi înlocuirea lor cu tactici agresive. Aceasta este etapa în care ar putea începe campanii militare, deşi cel mai corect ar fi să vorbim despre un război hibrid decât despre unul convenţional.

Noţiunea implicită de protecţie a compatrioţilor ruşi este prezentă în aproape toate cele cinci faze menţionate anterior.

Politicile umanitare se referă în mod specific la protecţia drepturilor compatrioţilor ruşi. După cum voi arăta în capitolul următor, legile, politicile şi strategiile

ruseşti privind compatrioţii promovează, instituţionalizează şi legalizează această protecţie, chiar şi în situaţiile în care o astfel de practică apare ca neobişnuită în contextul legislaţiei internaţionale. Eliberarea unui paşaport echivalează în esenţă cu o promisiune de protecţie din partea statului – atât pe teritoriul Rusiei, cât şi în afara graniţelor ţării. În sfârşit, războiul informaţional se concentrează adesea pe presupusele încălcări ale drepturilor ruşilor, ameninţări venite din partea unor mişcări fasciste şi chiar pe acuzaţii absurde de genocid împotriva diasporei ruse, pronunţate de principala autoritate federală din domeniul investigaţiilor, Comitetul Investigativ Rus, în timpul conflictului ruso-ucrainean de la sfârşitul anului 2014117. Prin urmare politica de protecţie a compatrioţilor practicată de Moscova devine o continuare firească a politicilor ruseşti amintite înainte.

Noţiunea de protecţie, aşa cum este ea înţeleasă de autorităţile de la Moscova, în sens foarte larg, include aproape toate nuanţele posibile, ca răspuns la diferitele grade de ameninţare. Primele politici ale Moscovei privind protejarea compatrioţilor din străinătate prin intervenţii militare au fost consemnate într-un proiect de doctrină militară dat publicităţii în lima mai 1992. Această doctrină definea una dintre sarcinile fundamentale ale armatei ca fiind apărarea „drepturilor şi intereselor cetăţenilor ruşi din străinătate şi a tuturor celor care, din punct de vedere etnic sau cultural, se simt legaţi de Rusia” 118. În timp ce varianta finală a acestei doctrine militare, dată publicităţii în 1993, a restrâns la cetăţeni categoria celor care aveau dreptul la protecţie din partea statului rus, ea încă defineşte „suprimarea drepturilor, libertăţilor şi intereselor legitime ale cetăţenilor ruşi din străinătate ca o sursă de pericol militar” 119. În vremurile recente, politicile practicate de Rusia în Georgia şi în special în Ucraina au consacrat două criterii pe baza cărora Kremlinul poate face uz de forţă în numele protejării compatrioţilor ruşi. În primul rând, atunci când există o ameninţare la adresa

siguranţei acestora (la viaţa sau integritatea lor fizică) 120. În al doilea rând, atunci când compatrioţii ruşi (dar nu neapărat reprezentanţii lor legali) cer ei înşişi ajutor Rusiei121. Cu toate acestea guvernul rus a declarat în mai multe ocazii că misiunea lui este aceea de a-şi proteja compatrioţii din străinătate nu numai când aceştia sunt ameninţaţi de un pericol, dar şi când au loc încălcări ale „demnităţii" şi „onoarei" acestora. De exemplu, în timpul războiului ruso-georgian din august 2008, Medvedev a reiterat faptul că „protejarea vieţii şi demnităţii cetăţenilor noştri, indiferent unde s-ar afla ei, constituie o prioritate absolută pentru ţara noastră" 122. Rusia şi-a justificat prezenţa militară în Osetia de Sud prin nevoia de a apăra „demnitatea şi onoarea cetăţenilor ruşi" 123. În sfârşit, după cum a demonstrat-o cazul Ucrainei în 2014, această protecţie nu necesită o solicitare oficială din partea compatrioţilor şi nici măcar aprobarea acestora. După toate aparenţele, Kremlinul a luat de unul singur decizia de a acţiona în scopul protejării compatrioţilor din estul Ucrainei de noul guvern de la Kiev. De exemplu, la o lună după anexarea Crimeii, în aprilie 2014, Organizaţia Gallup a realizat un sondaj de opinie în Ucraina şi a constatat că numai 8% din populaţia din estul Ucrainei a răspuns „categoric da" la întrebarea dacă şi-a dorit protecţia armatei ruse. Pe de altă parte, 52% dintre ucrainenii din estul ţării au răspuns „categoric nu" la aceeaşi întrebare. La fel, 11% au răspuns „mai degrabă da", iar 17% „mai degrabă nu" 124. Deşi acurateţea eşantionului pe baza căruia a fost realizat acest sondaj, sau oricare alt sondaj, poate fi oricând pusă la îndoială, nu există nicio dovadă care să indice că (dincolo de numărul mic al separatiştilor insurgenţi sprijiniţi de miliţiile ruse) ucrainenii din estul ţării ar fi cerut protecţia Moscovei.

În ultimă instanţă, preşedintele Putin înţelege să se folosească de orice ameninţare la adresa conceptului supranaţional de „Lume Rusă" ca de un pretext pentru luarea măsurilor de protecţie. În cazul Ucrainei, pe 24 iunie 2014, Puţin a afirmat: „Îi vom proteja întotdeauna pe

etnicii ruşi din Ucraina, precum şi acea parte a populaţiei ucrainene care se simte indisolubil legată de Rusia din punct de vedere etnic, cultural şi lingvistic şi care se simte ca făcând parte din marea *Russki Mir*" 125 După cum au conchis unii experţi în politica rusească, precum Marlene Laruelle, conceptul de „Lume Rusă" „serveşte ca justificare pentru ceea ce Rusia consideră a fi dreptul ei de a supraveghea evoluţia ţărilor vecine şi, uneori, dreptul ei la o politică intervenţionistă" 126. În plus, interesele statului rus, şi nu doar interesele minorităţilor ruse pot justifica acordarea acestei protecţii. De exemplu, aşa cum a reiterat preşedintele Medvedev la sfârşitul lui august 2008, după încheierea războiului ruso-georgian, „ruşii au interese speciale în fosta Uniune Sovietică şi sunt în relaţii de prietenie cu fostele state sovietice. Intervenţia altora în aceste regiuni, intervenţie care subminează regimurile proruse, va fi privită ca o ameninţare la adresa intereselor speciale ale Rusiei" 127. Aceste declaraţii au fost repetate şi în cazul unor state precum Armenia, Belarus şi alte state aliate Rusiei. Cu toate acestea protecţia minorităţilor ruse sau chiar a intereselor statului rus nu constituie neapărat un scop final pe traiectoria reimperializării.

Faza a VII-a: anexarea

Ultima etapă a traiectoriei pe care o discutăm aici este reprezentată de anexarea formală sau *de facto* a teritoriilor locuite de compatrioţi. Reimperializarea de către Rusia a fostelor teritorii sovietice şi politicile care pot duce la anexare ar trebui înţelese însă ca un proces în curs de desfăşurare, gândit pe termen lung, nu ca o măsură finală. În decursul acestui proces, sunt invocate încălcări ale drepturilor omului, dreptului la protecţie şi dreptului la autodeterminare. Pot fi realizate sondaje de opinie şi pot avea loc referendumuri. Chiar şi referendumul rapid din Crimeea şi anexarea regiunii contrazic aplicarea în regiune, vreme de mai mulţi ani, a politicilor de paşaportizare ale Moscovei, după cum se va vedea în capitolul 4. Faptul că există unele diferenţe cu privire la calendarul şi condiţiile pe fondul cărora s-au

desfăşurat eforturile Rusiei de expansiune teritorială în fostul spaţiu sovietic nu contrazice în niciun fel existenţa unui plan coerent de preluare a controlului asupra teritoriilor locuite de compatrioţi. Propaganda dedicată protejării compatrioţilor ruşi ajută Rusia să realizeze o versiune modernă a Anschluss-ului, moment în care Germania nazistă a invadat şi a încorporat Austria în conformitate cu propria campanie de propagandă privind unificarea etnicilor germani şi a teritoriilor locuite de aceştia într-un singur stat.

Până în prezent, Crimeea constituie singurul caz de anexare propriu-zisă. Acesta reprezintă un caz deosebit, ar putea afirma susţinătorii Moscovei, având în vedere faptul că, în urmă cu cincizeci de ani, acest teritoriu, aparţinând la origine tătarilor, făcea parte din statul rus. În schimb, Moscova nu a recunoscut încă independenţa Transnistriei şi nici nu a încercat să anexeze acest teritoriu, în ciuda faptului că regiunea şi-a declarat independenţa faţă de Moldova încă din 1990. Deşi nu a fost recunoscută pe plan internaţional (decât de Osetia de Sud şi Abhazia), Transnistria a devenit un teritoriu-marionetă al Moscovei. Regiunile Osetia de Sud şi Abhazia din Georgia şi-au declarat independenţa şi ambele caută să strângă legăturile cu Federaţia Rusă. Regiunile ucrainene Lugansk şi Doneţk, conduse de militanţi, şi autoproclamatele „republici populare” sunt şi ele pe cale să urmeze exemplul Osetiei de Sud, Abhaziei şi Transnistriei. Forţele separatiste din cele două zone de conflict beneficiază de armament, trupe şi sprijin din partea Rusiei (deşi Moscova neagă acest lucru), în timp ce „independenţa” separatiştilor poate avea parte în viitor inclusiv de recunoaşterea oficială a Moscovei, dacă nu va duce direct la anexare.

În ciuda afirmaţiilor Kremlinului privind dreptul de a-şi proteja compatrioţii şi cetăţenii oriunde s-ar afla aceştia, în special în imediata vecinătate a Rusiei, puterea de la Moscova a manifestat unele rezerve, preferând să fie prevăzătoare şi să nu se grăbească să-şi trimită trupele în

scopul îndeplinirii acestui scop sau al anexării. Armata rusă a atacat trupele georgiene în Osetia de Sud şi Abhazia, dar a subliniat că a făcut acest lucru numai după ce regimul de la Tbilisi şi-a trimis trupele pentru a recuceri teritoriile rebele. În Ucraina, Moscova a preferat să se bazeze pe războiul hibrid. Este grăitor faptul că, până la jumătatea anului 2015, în ciuda tuturor dovezilor contrare, Kremlinul a refuzat să admită, atât pe plan intern, cât şi pe plan extern, faptul că trupele ruseşti erau cele care luptau în realitate în estul Ucrainei. În schimb, unii funcţionari de rang înalt, cum ar fi ministrul rus de externe Serghei Lavrov şi reprezentantul rus la ONU, Vitali Ciurkin, au pretins că soldaţii ruşi care luptau în regiunea ucraineană Donbas nu erau decât nişte voluntari128. Conform aceluiaşi principiu, soldaţii ruşi aflaţi la faţa locului au explicat că, în timp ce îşi petreceau vacanţa în estul Ucrainei, le dădeau şi o mână de ajutor separatiştilor129. Scopul unor asemenea afirmaţii a fost să nege intervenţia trupelor ruseşti, astfel încât să rezulte că întregul conflict se desfăşura mai degrabă între conducerea de la Kiev şi un grup de rebeli locali, fără implicarea forţelor ruseşti. Mai mult decât atât, în mai 2015, Puţin a emis un decret prin care numele soldaţilor ruşi morţi sau răniţi în timpul „operaţiilor speciale” puteau fi considerate secrete militare, inclusiv pe timp de pace130. Acesta a blocat efectiv orice încercare a publicului de a afla informaţii despre implicarea soldaţilor ruşi în conflictul din Ucraina şi despre victimele rezultate.

Această preferinţă pentru războaie camuflate şi ascunse pare să aibă la origine „doctrina Gherasimov”, apărută în februarie 2013 în publicaţia rusă *Curierul militar-industrial*. În articolul său, şeful Marelui Stat Major al Federaţiei Ruse, generalul Valeri Gherasimov, a propus opt etape de desfăşurare a războiului hibrid modern, în scopul subminării altor state şi câştigării controlului asupra unor teritorii, fără a se recurge la mijloacele militare convenţionale. Generalul Gherasimov a conchis că „chiar «regulile războiului» s-au schimbat” şi că, astăzi,

mijloacele neagresive, cum ar fi „folosirea măsurilor politice, economice, informaţionale, umanitare şi a altor măsuri nemilitare, aplicate în tandem cu exploatarea potenţialului protestatar al populaţiei” poate depăşi „în eficienţă puterea armelor”, în timp ce „la forţa armată – adesea sub pretextul unor misiuni de menţinere a păcii şi de rezolvare a crizelor – este indicat să se recurgă numai într-o ultimă fază, în special pentru a se asigura succesul final în cadrul unui conflict” 131. Folosirea războiul hibrid în dauna campaniilor militare clasice a devenit crucială în cadrul eforturilor de reimperializare ale Rusiei, presupunând, printre alte tactici, şi anumite eforturi de câştigare a inimii şi minţii populaţiei civile, plus o componentă de război informaţional şi cibernetic.

Pe termen lung, simt şanse crescânde ca Moscova să nu poată acoperi costurile presupuse de expansiunea teritorială şi de campaniile militare din cadrul efortului de reimperializare a altor teritorii foste sovietice. Deşi Rusia şi-a modernizat recent armata, la un moment dat, costurile modernizării s-ar putea dovedi prohibitive. Şi totuşi Moscova s-a dovedit deja extrem de abilă în gestionarea cu costuri reduse a unor războaie hibride şi crearea unor zone de conflict îngheţat în Transnistria, Osetia de Sud, Abhazia şi, probabil, în Lugansk şi Doneţk. Conflictele îngheţate definesc acele situaţii în care, deşi lupta armată a încetat, nu a fost încheiat încă niciun acord de pace sau politic care să reprezinte o soluţie la tensiunile existente. Într-o zonă de conflict îngheţat, suveranitatea internă poate fi dobândită de către un teritoriu separatist, dar numai cu condiţia dobândirii „suveranităţii externe” (care echivalează cu recunoaşterea de către comunitatea internaţională) 132. Termenul de „conflict îngheţat” este aproape întotdeauna asociat cu teritoriile separatiste foste sovietice care au rezultat în urma eforturilor depuse de Moscova în cadrul politicii de protejare a compatrioţilor. Deşi existenţa unor asemenea conflicte nu echivalează cu anexarea propriu-zisă, ele au ca rezultat separarea teritoriilor respective de statele de care aparţin, plasarea

lor sub directa influenţă a Rusiei şi pregătirea terenului pentru o viitoare expansiune teritorială a Rusiei. De pe urma acestor conflicte beneficiază diverse grupări de interese naţionale şi transnaţionale (inclusiv grupări ruseşti), implicate în transportul de mărfuri, operaţiuni de spălare de bani, crimă organizată şi trafic de arme. După ani de zile în care statutul unor astfel de regiuni rămâne cel al unor entităţi nerecunoscute, aflate în zona gri a comunităţii internaţionale, ele sfârşesc prin a căuta să-şi formeze legături cât mai strânse cu Rusia, pentru ca, în cele din urmă, să fie integrate în Federaţia Rusă, renunţând a mai încerca să-şi dobândească independenţa, după cum s-a dovedit în cazurile Osetiei de Sud, Abhaziei şi Transnistriei. În timp ce conflictele îngheţate pot fi un prim pas spre anexarea de către Moscova, ele se dovedesc la fel de eficiente în destabilizarea statelor vizate, cum ar fi Moldova, Georgia sau Ucraina. Punând sub semnul îndoielii integritatea acestor state, Moscova reuşeşte să contracareze strădaniile lor de a deveni membre UE sau NATO, punându-le piedici în politica externă şi păstrându-le astfel în propria sferă de influenţă – ceea ce constituie obiectivul-cheie al guvernului rus în cadrul traiectoriei de reimperializare.

Cele şapte faze care formează, după părerea mea, traiectoria politicii de reimperializare a Rusiei ne ajută să înţelegem mai bine multitudinea de procese care se derulează, aparent fără nicio legătură între ele, în cele 14 state membre ale fostei Uniuni Sovietice. Ele oglindesc eforturile depuse de Kremlin cu scopul de a-şi extinde influenţa şi de a acapara noi teritorii dintre cele care aparţin fostelor republici sovietice, indiferent de dorinţele acestor state sau ale aşa-zişilor compatrioţi. Paradigma celor şapte faze nu constituie un calendar al anexărilor iminente de noi teritorii de către Moscova. În schimb, ea evidenţiază modul în care aceste faze pregătesc terenul pentru escaladarea militară a conflictului şi modul în care se poate ajunge la război hibrid, anexare, separatism şi conflicte îngheţate. Etapele mai agresive ale politicii de

reimperializare apar sau în anumite momente favorabile, sau atunci când ţările avute în vedere caută să se apropie mai mult de UE sau de NATO, după cum a fost cazul cu Ucraina, Georgia, Moldova şi Armenia. Statutul de membru al UE sau NATO, după cum au dovedit-o statele baltice, nu constituie însă nici el un obstacol în calea tacticilor necoercitive de reimperializare ale Rusiei şi nici nu exclude complet posibilitatea unor mişcări separatiste sau conflicte armate.

Politicile ruseşti privind compatrioţii constituie în acelaşi timp aspecte distincte ale procesului de reimperializare a Rusiei şi fundamente pentru toate cele şapte etape ale traiectoriei politice a reimperializării. Ele au fost puţin studiate până în prezent şi constituie, din mai multe perspective, tema centrală a acestei cărţi. Prin urmare politicile ruseşti privind compatrioţii şi politica externă aferentă, securitatea naţională şi strategiile legate de cetăţenie vor fi analizate în detaliu în capitolul următor. După ce am demonstrat faptul că scopul final al acestor politici privind compatrioţii îl constituie renaşterea imperiului, în cadrul următorului capitol voi urmări modul în care diaspora rusă şi vorbitorii de rusă au făcut obiectul conceptualizării şi al politizării, fiind transformaţi în compatrioţi şi devenind astfel un instrument în politica externă a Rusiei de după 1990.

Capitolul 3

Originile şi evoluţia politicilor Rusiei privind compatrioţii

...Prăbuşirea Uniunii Sovietice a constituit un dezastru geopolitic major al secolului. Iar pentru naţiunea rusă a însemnat o dramă autentică. Zeci de milioane de concetăţeni şi compatrioţi de-ai noştri s-au trezit în afara teritoriului Rusiei.

Vladimir Putin, Discurs privind starea naţiunii, 25 aprilie 2005

Nu există concept mai nebulos care să poată avea un mai mare impact asupra geopoliticii fostului spaţiu sovietic decât cel de „compatrioţi ruşi”. Compatrioţii au jucat un

rol important în cadrul obiectivului Rusiei de a se reimpune ca mare putere pe scena mondială. Începând cu anii 2000, politicile privind compatrioţii au avut o funcţie integrativă: aceea de a reuni poporul rus şi teritoriile străine locuite de aceştia sub steagul Federaţiei Ruse. Moscova a avut nevoie de mai multe decenii pentru a defini conceptul de „compatriot", în ciuda importanţei geostrategice pe care acest concept a avut-o pentru Rusia. Deşi termenul „compatriot" se referă în general la „un concetăţean sau o concetăţeană", cuvântul rus *sootecestrennik* (al cărui sens literal este „cei care sunt cu patria") a ajuns să se refere cel mai adesea la etnicii ruşi şi la vorbitorii de rusă care locuiesc în afara Federaţiei Ruse, comportând conotaţii etnice, culturale, lingvistice, politice şi chiar spirituale. Aproape orice vorbitor de limba rusă care trăieşte în afara Rusiei sau chiar oricine s-a născut în Uniunea Sovietică a fost la un moment dat etichetat de Moscova ca fiind un compatriot rus. Naţionalitatea rusă şi limba rusă nici măcar nu mai reprezintă o precondiţie pentru includerea cuiva în această categorie. Oricine aparţine unuia dintre cele aproximativ 185 de grupuri etnici care au trăit de-a lungul timpului pe teritoriul Federaţiei Ruse sau al Uniunii Sovietice poate fi considerat compatriot.

Un bunic şi veteran rus de război, de exemplu, care a trăit în Tallinn (Estonia) din perioada celui de-al Doilea Război Mondial poate fi considerat compatriot rus. La fel de bine însă poate fi compatriot rus şi un student din Brighton Beach (Brooklyn, SUA), ai cărui bunici evrei au sosit de la Odessa (Ucraina) în anii '50 ai secolului trecut, fugind de regimul sovietic. Un oset care locuieşte într-un sat de munte aflat pe teritoriul Osetiei de Sud, o regiune separatistă a Georgiei, şi care are ca limbă maternă iraniana poate şi el să fie încadrat în aceeaşi categorie – la fel cu o fată tătară care vorbeşte limba rusă şi trăieşte în oraşul istoric Samarkand (Uzbekistan), din inima Asiei Centrale. Cele două lucruri care-i unesc pe aceşti aşa-zişi compatrioţi ai Moscovei împrăştiaţi prin toată lumea sunt

faptul că vorbesc în mod obişnuit limba rusă şi descind, eventual, din foşti cetăţeni sovietici sau ruşi ori aparţinând unor naţiuni care locuiesc în fostele teritorii imperiale ale Rusiei. Compatrioţii sunt etnici ruşi numai în cel mai restrâns sens al termenului. În 1991, în jur de 25 de milioane de etnici ruşi locuiau în afara graniţelor Federaţiei Ruse, în fostele republici sovietice1. Aceştia reprezentau un procent semnificativ din populaţia Kazahstanului (38%), Letoniei (34%), Estoniei (30%) şi Ucrainei (22%) 2. În anii '2010, numărul vorbitorilor nativi de limba rusă care locuiau dincolo de graniţele Federaţiei Ruse se ridica la 30 de milioane3. Dacă luăm însă în considerare întreaga populaţie a fostelor republici sovietice independente, numărul total al indivizilor care descind din cetăţeni sovietici şi care au fost catalogaţi de Moscova şi identificaţi, cu diverse ocazii, drept compatrioţi ruşi este de aproape 150 de milioane4. În timp ce Rusia tinde să-i definească pe aceşti compatrioţi pornind de la limbă sau descendenţă, în realitate, aceşti indivizi simt extrem de diferiţi – din punct de vedere geografic, etnic, lingvistic, generaţional şi social. De-a lungul mai multor decenii, Moscova a încercat, dar nu prea a reuşit să creeze un statut legal pentru aceşti compatrioţi, ale căror drepturi şi responsabilităţi diferă în mod semnificativ de cele ale cetăţenilor ruşi. Cu toate acestea guvernul rus a susţinut în mai multe ocazii necesitatea de a le acorda compatrioţilor sprijin şi protecţie. Această protecţie poate implica multe lucruri, de la sprijinirea programelor de învăţare a limbii şi a programelor culturale până la sesizarea organizaţiilor internaţionale în vederea combaterii discriminării la care sunt supuse minorităţile ruse şi la măsuri de protecţie militară, ca în Ucraina şi Georgia.

Termenul de „compatriot" a început să fie folosit în mod oficial numai după dizolvarea Uniunii Sovietice, la începutul anului 1993, fiind întrebuinţat de reprezentanţi ai Ministerului Afacerilor Externe şi ai altor ministercă. Nu există nicio dovadă că termenul ar fi fost folosit cu aceleaşi

conotaţii politice şi în perioada imperiului rus sau în epoca sovietică. După cum se arată în *Marea enciclopedie sovietică*, până în 1990, termenul *sootecestrennik* nu era altceva decât o versiune în limba rusă a cuvântului francez *compatriote* (concetăţean, concetăţeană) 6. Conform ediţiei din 1955, în care este dat şi un citat din Lenin, termenul *sootecestrennik* era folosit ca traducere a cuvântului latin *patriota* (care înseamnă tocmai „compatriot") 7. Stalin a folosit cuvântul *sootecestrennik* cu exact acelaşi înţeles în discursul ţinut cu ocazia capitulării Germaniei în 19458. Nici Lenin însă şi nici Stalin nu au folosit acest termen cu conotaţiile politice pe care le-a căpătat şi care i-au fost atribuite din ce în ce mai mult începând cu anii 1990.

Acest concept politizat şi fundamentat de „compatriot", ca şi, bineînţeles, ideea de protecţie a compatrioţilor unei ţări (mai degrabă decât a cetăţenilor ei) care locuiesc sau chiar sunt cetăţeni ai altor state sunt oarecum neobişnuite în context internaţional, deşi nu lipsite de precedent. De exemplu, deşi oferă cetăţenie evreilor în general, Israelul îi încurajează mai degrabă să se întoarcă în patrie decât să încerce să-i protejeze în străinătate. La fel, în timpul invaziei americane din Grenada, din 1983, preşedintele Ronald Reagan a susţinut că unul dintre motivele care au dus la această invazie a fost necesitatea de a-i proteja pe studenţii americani medicinişti aflaţi în insulă. România, Ungaria, Croaţia, Serbia şi alte ţări au practicat şi ele astfel de politici de sprijinire a diasporei. De la jumătatea anilor 1990, aceste ţări au oferit diferite avantaje în domenii precum cel educaţional, ocupaţional şi social nu numai compatrioţilor, ci şi celor care deţineau paşapoarte ale ţării respective sau chiar, cum a fost cazul pentru scurtă vreme în Ungaria, deţinătorilor de cărţi de identitate ungureşti9. Deşi aceste politici au atras multe critici pe motiv că aveau ca scop subminarea suveranităţii statelor învecinate, ele pălesc în comparaţie cu politicile privind compatrioţii practicate de Rusia10. Amploarea, consecvenţa şi tenacitatea cu care

sunt puse în practică politicile ruseşti privind compatrioţii sunt suficiente pentru a le plasa într-o categorie cu totul nouă. Bineînţeles că nu orice politică de sprijinire a compatrioţilor trebuie considerată în mod automat ilegitimă. Ţările au dreptul lor de a cere altor state să respecte drepturile omului şi drepturile civile ale conaţionalilor lor sau ale altora.

Pentru atingerea unor astfel de scopuri pot fi folosite canalele diplomatice. Programele de finanţare a iniţiativelor culturale şi educaţionale reprezintă de asemenea măsuri des întrebuinţate. Este însă vital să distingem între diferitele forme pe care astfel de politici le pot lua – lansarea unor programe culturale de televiziune nu se poate compara cu trimiterea tancurilor. Deplasarea de trupe într-o altă ţară sub pretextul protecţiei acordate compatrioţilor sau refuzul de a le retrage nu mai are nicio legătură cu iniţiativele culturale sau diplomatice. În anumite privinţe, politica Rusiei privind compatrioţii duce cu gândul mai mult la politicile postcoloniale, care amintesc de caracterul imperial al Uniunii Sovietice şi de efectele negative, cu caracter neoimperialist provocate de prăbuşirea acesteia. De exemplu, după ce India şi-a câştigat independenţa faţă de Imperiul Britanic în 1947, indienii au rămas supuşi britanici până în anul 1950. Ulterior, persoanele care nu au obţinut cetăţenia indiană şi-au menţinut statutul de „supuşi britanici fără cetăţenie”. Spre deosebire însă de cazul Rusiei, aceste categorii au fost definite fără echivoc şi în mod legal, de comun acord de India şi Marea Britanie11.

În parte, unicitatea politicilor ruseşti privind compatrioţii în vremurile de astăzi se datorează amplorii acestei chestiuni şi naturii imperiului sovietic, care a strămutat, a deportat şi a stabilit în colonii populaţii numeroase de diferite naţionalităţi. Peste noapte, odată cu prăbuşirea URSS, Rusia a pierdut în jur de 25 de milioane de etnici ruşi, plus alţi vorbitori de limba rusă, în favoarea altor state. Aceşti oameni au fost cetăţeni ai Uniunii Sovietice. Din moment ce statul rus este succesorul oficial

al Uniunii Sovietice, acceptând toate fostele obligaţii ale Uniunii Sovietice, era firesc ca Moscova să-şi asume răspunderea şi pentru emigranţii ruşi din epoca sovietică şi deportaţii de toate etniile din teritoriile sovietice cuprinse între Marea

Baltică şi stepele Asiei Centrale. Situaţia a fost complicată de faptul că unele state abia reconstituite, precum Estonia şi Letonia, nu au reuşit să acorde imediat cetăţenie imigranţilor din epoca sovietică, în timp ce în Georgia au izbucnit conflicte etnice, iar unele ţări din Asia Centrală, cum ar fi Uzbekistan, au înţeles să-şi creeze o identitate naţională prin favorizarea populaţiei majoritare. Ca rezultat, o parte dintre membrii diasporei ruse s-au trezit fără nicio cetăţenie. Situaţia s-a complicat şi mai mult din cauză că emigranţii ruşi sau rusofoni din epoca sovietică reprezentau de fapt un grup extrem de divers şi fragmentat, iar mulţi nu aveau nicio dorinţă să se întoarcă în patrie după ce se ataşaseră de ţara de adopţie şi păstraseră puţine legături cu Federaţia Rusă. După cum voi demonstra în cadrul acestui capitol, în anii 1990, Rusia se confrunta cu propriile dificultăţi economice şi nu se afla deloc în postura de a-i putea ajuta să se întoarcă. În schimb, Moscova i-a distribuit în rolul de compatrioţi.

Înainte, politicile Moscovei privind compatrioţii au fost studiate ca o formă de putere necoercitivă şi ca reprezentând dimensiunea umanitară a politicii externe a ţării12. Spre deosebire de puterea coercitivă, puterea necoercitivă vizează dobândirea influenţei prin raportare la afinităţile culturale şi istorice şi la valorile comune13. Deşi a fost deja acceptat faptul că Rusia se foloseşte de compatrioţi pentru a câştiga influenţă în plan geopolitic14, nu este nici pe departe clar care este semnificaţia deplină a acestor politici dincolo de ceea ce implică aplicarea unor politici necoercitive15. De asemenea, s-a considerat că dimensiunea umanitară a politicii externe a Rusiei nu are nimic de a face cu sancţiunile de natură militară sau economică16. Politicile ruseşti privind compatrioţii s-au transformat însă într-un instrument strategic de realizare a

politicii externe şi a ambiţiilor geopolitice ale ţării şi ar trebui înţelese ca atare17. Compatrioţii au constituit unul dintre elementele importante ale „Concepţiei de politică externă a Rusiei” din 2000, el fiind reiterat şi în versiunea actualizată a acesteia din anul 2013, şi constituie totodată un element esenţial al politicii de reimperializare a Rusiei. După cum am arătat deja, conceptul de „compatrioţi” şi definiţia lui nu sunt bătute în cuie, făcând trimitere în aceeaşi măsură la indivizi, ca şi la identitatea naţională rusă şi la politica externă a Rusiei. Oricum, ideea centrală a acestei cărţi este că politicile umanitare, politicile privind compatrioţii şi politicile necoercitive ale Rusiei sunt din ce în ce mai greu de disociat de tacticile militare şi ambiţiile ei teritoriale.

În acest capitol mă voi ocupa de această etapă, care este şi cea mai importantă componentă a traiectoriei reimperializării. Politicile Moscovei şi cadrul legal referitor la compatrioţi au avut un început destul de incoerent în anii 1990. În schimb, în anii 2000, cadrul politic şi legislativ a cunoscut o schimbare categorică, iar politicile privind compatrioţii au început să fie asociate cu ambiţiile geopolitice şi revizioniste ale Rusiei. Un scurt rezumat al politicilor etnice ale lui Stalin, care au ajutat la constituirea numeroaselor minorităţi de etnici ruşi sau rusofoni în fostul spaţiu sovietic, ne va furniza contextul istoric de care avem nevoie. Vom urmări apoi evoluţia definiţiei termenului de „compatriot” şi dezvoltarea politicilor aferente, de la Boris Elţîn până la Vladimir Putin.

Politicile etnice ale lui Stalin în anii 1930, Iosif Vissarionovici Stalin iniţia o politică în urma căreia un număr mare de ruşi şi vorbitori de rusă aveau să fie răspândiţi pe un teritoriu vast, care se întindea de la Marea Baltică până în Asia Centrală. Haiducul-revoluţionar născut în Georgia şi devenit dictator şi-a petrecut întreaga viaţă încercând să fie mai rus decât ruşii înşişi, în ciuda puternicului său accent georgian şi a înfăţişării care trăda originile sale caucaziene18. Nu se încredea în loialitatea

diferitelor naţionalităţi de pe teritoriul Uniunii Sovietice, spre sfârşitul vieţii luând în considerare eliminarea sau rusificarea lor. Multe dintre politicile sale au dus la deportarea diferitelor naţionalităţi din ţările de baştină în alte părţi ale Uniunii Sovietice şi la aducerea de muncitori ruşi cu scopul de a crea populaţii mixte. După cum afirma istoricul american Timothy Snyder, Stalin a dus o politică etnică diferită în comparaţie cu predecesorul său, Lenin, şi alţi bolşevici 19. Stalin nu credea în discriminarea pozitivă în alegerea neruşilor pentru proiectul construcţiei Uniunii Sovietice (deşi el însuşi fusese ales şi favorizat). El căuta instrumente care să-l ajute să consolideze societatea sovietică din punct de vedere ideologic şi să pună bazele unei identităţi comune. Stalin percepea naţionalismul, mai ales al celorlalte naţiuni sovietice, ca pe o ameninţare la adresa bolşevismului20. Prin urmare promovarea limbii şi a culturii ruse împreună cu ideea că ruşii erau „primii între egali” într-o „prietenoasă familie sovietică a naţiunilor” aveau ca scop crearea unui sentiment al unităţii în statul sovietic.

În dorinţa lui de a întări imperiul sovietic şi propria putere, Stalin a ordonat lichidarea şi deportarea multor naţiuni (inclusiv a ruşilor) în lagărele de muncă sovietice, în aşa-zisul Gulag21. Până la sfârşitul anilor 1930, Stalin ucisese deja prin împuşcare 250.000 de cetăţeni sovietici numai pe criteriul naţionalităţii22. Înainte de al Doilea Război Mondial, lagărele de muncă serveau unui dublu scop: asigurau forţa de muncă necesară creşterii economiei sovietice şi îi pedepseau pe „duşmanii statului” 23. Pe măsură ce se apropia războiul, Stalin era din ce în ce mai preocupat de apărarea graniţelor Uniunii Sovietice. A urmat un proces de purificare etnică, în cadrul căruia minorităţile care locuiau în regiunile de graniţă au fost strămutate mai în interiorul ţării, pe considerentul că o separare de teritoriul de baştină le-ar fi făcut mai uşor asimilabile în societatea sovietică24. În locul lor au fost aduse alte naţionalităţi (adesea ruşi).

În perioada 1935 – 1938, cel puţin nouă naţionalităţi

sovietice au suferit de pe urma procesului de purificare etnică, iar între 1941 şi 1948, totalul celor exilaţi sau strămutaţi ajunsese la aproximativ 3, 3 milioane de oameni25. Înainte, în timpul şi după cel de-al Doilea Război Mondial, polonezii, românii, germanii de pe Volga, estonii, letonii, lituanienii, finlandezii, tătarii din Crimeea, grecii din Crimeea şi alte naţionalităţi au suferit deportări în masă în lagărele de muncă. Deşi motivele pentru care aceste naţiuni au fost supuse procesului de purificare etnică au variat (de exemplu, tătarii din Crimeea erau suspectaţi că pot forma o „coloană a cincea”[5], pe când cecenii erau suspectaţi că ar fi nutrit aspiraţii separatiste), valului de deportări i-a urmat un val de imigraţie rusă în teritoriile noupurificate26. Marea foamete din Ucraina, din 1932 – 1933, care se presupune că a fost provocată şi care a fost considerată „un exemplu clasic de genocid sovietic”, a ucis în jur de 5 milioane de ucraineni27. În 1944, mai mult de 190.000 de tătari au fost deportaţi din Crimeea în Uzbekistan, pierzându-şi autonomia naţională28. Numai 40% dintre tătarii din Crimeea de dinainte de război au rămas în peninsulă până în 194529. În perioada strămutărilor şi a campaniei de industrializare care a avut loc în statele baltice, o mulţime de muncitori, angajaţi ai armatei şi (în anii 1980) deţinuţi ruşi au sosit aici din alte părţi ale Uniunii Sovietice30. Ca urmare ponderea ruşilor din Letonia a crescut de la 10, 5% în 1935 la 35% în

1989, iar în Estonia, de la 8% în 1934 la 30% în 198931. Numai în Lituania creşterea a fost ceva mai mică, de la 3% în 1939 la 9% în 198932. Astfel, statele baltice, Ucraina, Crimeea, ţările din Asia Centrală şi altele au rămas cu populaţii mixte din punct de vedere etnic şi cu o minoritate rusă considerabilă. În acelaşi timp, Uniunea Sovietică a aplicat o politică naţională contradictorie de păstrare a graniţelor naţionale ale republicilor sovietice, încercând în acelaşi timp să creeze o identitate sovietică monolitică (dar rusificată). Aceasta a contribuit mai

5 în sensul că pot constitui o forţă capabilă să creeze panică prin acte diversioniste şi sabotaj (n. red.).

departe la răspândirea pe întreg teritoriul Uniunii Sovietice a unor mase mari de vorbitori de limba rusă de diferite etnii.

Stalin a rămas la putere aproape treizeci de ani, iar în aceste decenii a reuşit să realizeze prin violenţă multe planuri. În 1991, când a avut loc prăbuşirea Uniunii Sovietice, fostele republici sovietice care şi-au câştigat independenţa aveau deja o structură etnică mixtă. Foarte mulţi ruşi şi vorbitori de rusă erau concentraţi în anumite teritorii din fiecare stat independent din fosta URSS, situaţie în mare parte rămasă neschimbată până astăzi. Federaţia Rusă, care s-a format în 1991, a moştenit această problemă, împreună cu o dilemă ideologică: trebuia ca, în cadrul noului stat, conceptul de „naţiune rusă" să includă şi diaspora rusă? Naţiunea rusă trebuia să se bazeze pe principii civice, etnice sau imperialiste? Acestea erau întrebările la care aveau să răspundă în timp preşedinţii Boris Elţîn şi Vladimir Putin, împreună cu consilierii lor.

Naţiunea rusă şi compatrioţii

Conceptul de „compatriot rus", aşa cum este înţeles el astăzi, îşi are rădăcinile şi este legat totodată de o înţelegere mai largă a ceea ce înseamnă naţiunea rusă. În cartea sa intitulată *Russia*, profesorul de studii ruse Vera Tolz identifică în dezbaterile intelectuale şi declaraţiile politice cinci concepţii distincte despre naţiunea rusă în perioada post-sovietică33. Prima concepţie scoate în evidenţă identitatea uniunii (sau a imperiului). Ruşii sunt văzuţi ca fiind destinaţi să creeze şi să menţină un stat multinaţional. Acest punct de vedere este sprijinit de comuniştii cu vederi naţionaliste, ultranaţionalişti şi adepţii eurasianismului. Proiectul lor politic, în forma lui maximală, constă în refacerea Imperiului Rus sau a URSS. Potrivit acestei concepţii referitoare la naţiunea rusă, în categoria compatrioţilor ruşi intră toţi foştii cetăţeni ai URSS, împreună cu descendenţii acestora. Potrivit altei concepţii, naţiunea rusă include întreaga comunitate a slavilor răsăriteni: ruşi, ucraineni şi belaruşi, care vorbesc

limbi înrudite şi au în comun credinţa creştină ortodoxă. Această viziune asupra identităţii ruse ar putea corespunde unei definiţii mai restrânse a compatrioţilor ruşi, bazate pe afinităţi culturale şi religioase. În schimb, o a treia concepţie înclină spre o accepţie mai largă a ceea ce ar însemna naţiunea rusă, incluzându-i şi pe aceia care folosesc rusa ca primă limbă sau care vorbesc rusa în mod obişnuit, indiferent de etnie. Aceasta ar duce la o redesenare a graniţelor ruseşti, pentru a include şi acele părţi din Ucraina, Moldova, Kazahstan, Letonia, Estonia şi cea mai mare parte, dacă nu tot Belarusul, populate de vorbitori de limba rusă. O a patra concepţie propusă de Tolz este bazată pe rasă, aici fiind incluşi strict cei cu sânge rusesc. Ideea din spatele acestei concepţii este de a-i exclude din naţiunea rusă pe evrei şi popoarele din Caucaz şi din Asia Centrală. După cum indică aceste abordări, multitudinea de concepţii prin care se încearcă definirea naţiunii ruse include atât viziuni înrădăcinate în vechile prejudecăţi istorice şi religioase, cât şi altele care ţin mai mult de o gândire profană.

Cea de-a cincea concepţie despre naţiunea rusă este una civică, în care sunt cuprinşi toţi cetăţenii Federaţiei Ruse. Tolz remarcă faptul că Elţîn, Putin şi unii dintre miniştrii acestora care, în teorie, sunt adepţii definiţiei civice a naţiunii ruse, în practică se referă de multe ori, atunci când vorbesc despre naţiunea rusă, la etnicii ruşi şi la „populaţiile care vorbesc limba rusă”, aflate pe teritoriul fostelor republici sovietice, dintre care numai o mică parte sunt cetăţeni ai Federaţiei Ruse. După cum observă cercetătorul Charles Ziegler, termenul „compatriot” se referă în general la popoarele rusificate prin cultură şi la etnicii ruşi care locuiesc în cele 14 state independente ale fostei Uniuni Sovietice34.

În discursul adresat naţiunii ruse cu ocazia Anului Nou, în ianuarie 1994, Elţîn a făcut apel în mod expres la toţi vorbitorii de limba rusă din ţările aflate în imediata vecinătate a Rusiei (în loc să se adreseze numai cetăţenilor sovietici), spunându-le: „Dragi compatrioţi, voi sunteţi

nedespărţiţi de noi şi noi suntem nedespărţiţi de voi. Am fost şi vom rămâne împreună. În baza legii şi a solidarităţii, vă apărăm şi vă vom apăra interesele, precum şi interesele noastre comune. În Noul An, 1994, vom face acest lucru cu şi mai multă energie şi determinare”. 35 Elţîn a repetat această afirmaţie în acelaşi an, cu ocazia apariţiei sale anuale în faţa Adunării Federale. Deşi Elţîn n-a reuşit în general să-şi transpună vorbele în faptă, discursul său ne dezvăluie cum a apărut acest nou concept de „compatrioţi”, precum şi faptul că noţiunea de „stat civil” reprezenta încă o noutate în Rusia în anii 1990. În schimb, definiţia specificului rus pune accentul pe limbă şi cultură36. Fără îndoială, dizolvarea oficială a Uniunii Sovietice în 1991 i-a găsit pe mulţi etnici ruşi şi rusofoni în afara graniţelor Federaţiei Ruse – aceştia constituind o populaţie care încă preferă să se ia după ce spune

Moscova, nu după ce spun capitalele respectivelor state foste sovietice. Răspunsul Moscovei la această dilemă şi posibilă oportunitate va întârzia însă aproape două decenii, până când va fi în sfârşit formulat şi articulat în aproximativ douăzeci de documente date publicităţii între 1994 şi 2014 (vezi tabelele 1 şi 2 pentru o listă a principalelor politici ale lui Elţîn şi Putin privind compatrioţii).

Epoca Elţîn: primele politici referitoare la compatrioţi

La începutul anilor 1990, politica externă rusă era încă la începuturile ei, astfel încât Moscovei i-a trebuit ceva timp până să înceapă să facă din compatrioţi un concept şi să elaboreze în mod oficial politicile privind compatrioţii37. În timpul preşedinţiei lui Elţîn, au fost trasate şase politici importante care au legătură cu compatrioţii (vezi tabelul 1). Faptul că Moscova a întârziat, din 1991 până în 1994, furnizarea unui răspuns cu privire la problema arzătoare a milioanelor de compatrioţi ruşi rămaşi în afara graniţelor Rusiei s-a datorat în parte dificultăţilor cu care ţara s-a confruntat pe plan intern la începutul anilor 199038. În plus, condiţiile economice

precare au făcut imposibilă implementarea de politici de ajutorare a compatrioţilor, împământenind ideea că o posibilă întoarcere în patrie a ruşilor din străinătate ar fi constituit o povară economică, pe care toată lumea îşi dorea s-o evite39. Deşi aparenta dorinţă a lui Elţîn de a-i vedea pe ruşi şi vorbitorii de rusă integraţi în ţările „gazdă” putea fi văzută ca un semn că Rusia era pregătită să sprijine suveranitatea noilor republici independente, realitatea din teren avea să demonstreze în curând că aceşti compatrioţi puteau constitui un factor de influenţă.

În ciuda faptului că nici noţiunea de „compatriot” şi nici cea de „politică privind compatrioţii” nu fuseseră încă formulate, la începutul anului 1992 existau deja unele indicii privind modul în care compatrioţii erau folosiţi de Moscova în politica externă şi în special în realizarea obiectivelor sale militare. Un foarte bun exemplu în acest sens ar putea fi acela al procesului de negociere în scopul retragerii a 120.000 de soldaţi sovietici din statele baltice (proces finalizat în Lituania în 1993 şi în Letonia şi Estonia în 1994). Pe durata negocierilor cu capitalele ţărilor baltice, partea rusă şi-a justificat prezenţa militară în regiune prin necesitatea de a proteja drepturile compatrioţilor ruşi de aici40. Retragerea trupelor ruseşti a fost împiedicată de Elţîn în 1992, pe motiv că era „profund îngrijorat de numeroasele încălcări ale drepturilor vorbitorilor de limba rusă” 41. Ulterior, în acelaşi an, Elţîn a mai subliniat un fapt, acela că relaţiile ruso-baltice „depind în mare măsură de situaţia populaţiei vorbitoare de limba rusă” 42. După cum vom vedea în capitolul 5, la baza îngrijorării lui Elţîn trebuie să se fi aflat în primul rând faptul că cele două state baltice, Estonia şi Letonia, hotărâseră să nu le acorde în mod automat cetăţenia celor care imigraseră în aceste ţări în epoca sovietică (printre care se numărau şi mulţi ruşi), în timp ce Moscova nu era pregătită să-i primească acasă nici pe acei soldaţi împreună cu familiile lor. Invocarea compatrioţilor ca pretext pentru refuzul de a retrage trupele din aceste ţări a constituit unul dintre primele semne ale intenţiei

Moscovei de a se folosi de diaspora pentru a-şi atinge scopurile în politica externă şi pentru a-şi spori influenţa. Declaraţii asemănătoare, care trădează rolul jucat de ruşii şi populaţiile vorbitoare de limba rusă din fostele republici sovietice în politica externă practicată de Rusia faţă de aceste republici, s-au făcut de multe ori în următoarele decenii de către succesorii lui Elţîn.

În contextul tensiunilor crescânde care s-au iscat în jurul compatrioţilor ruşi, Serghei Stankevici, istoric şi consilier prezidenţial între 1992 şi 1993, s-a impus ca unul dintre primii factori de decizie politică ai Rusiei în acest domeniu. Împreună cu opoziţia politică, Stankevici a afirmat că ruşii din imediata vecinătate trebuiau să fie văzuţi ca parte integrantă a naţiunii ruse43. Acesta s-a numărat printre primii care au dat de înţeles că, în loc să fie privită ca o eventuală problemă, diaspora rusă ar fi trebuit să fie privită ca o sursă de putere în fostul spaţiu sovietic44. Privind în trecut, Stankevici părea a fi genul de personaj surprinzător care poate să joace un rol esenţial în elaborarea politicilor ruseşti cu privire la compatrioţi şi să devină un instrument în eforturile de reimperializare ale Rusiei. Fost activist glasnost şi perestroika, profesorul de istorie cu trăsături infantile nu avea mai mult de treizeci de ani când a devenit consilierul lui Elţîn. Căderea în dizgraţie i-a fost însă la fel de fulgerătoare ca ascensiunea – în 1996 a fost acuzat de luare de mită într-un caz de delapidare de fonduri publice în valoare de 6 milioane $, destinate unui concert de gală care a avut loc în Piaţa Roşie. După aceasta s-a retras în străinătate45. Însă până la înlăturarea sa, în 1993 Stankevici a întocmit şi i-a prezentat lui Elţîn un raport privind diaspora rusă intitulat „Consideraţii asupra unor măsuri urgente privind cooperarea socioculturală dintre cetăţenii Federaţiei Ruse şi compatrioţii lor din străinătate”. Acesta este primul document oficial în care se menţionează problema compatrioţilor şi în care întâlnim probabil primele formulări şi utilizări ale termenului, aşa cum se vor împământeni ele în deceniile următoare. Raportul

Stankevici cerea să se ia măsuri oficiale prin care să fie stabilite anumite legături între compatrioţi şi statul rus, precum şi să se înfiinţeze organizaţii publice care să se ocupe de acest lucru46.

Tabelul 1

Documente oficiale legate de politica privind compatrioţii datând din perioada Boris Elţîn (1993 – 1999)

DATĂ	DOCUMENT	REZUMAT
Ianuarie 1993	„Raport asupra unor măsuri urgente privind cooperarea socioculturală dintre cetăţenii Federaţiei Ruse şi compatrioţii lor din străinătate".	Primul document oficial care face referire la problema compatrioţilor şi în care apar probabil primele formulări şi utilizări ale termenului.
11 august 1994	Decretul prezidenţial nr. 1681, „Directive referioare la politica de stat privind compatrioţii care locuiesc în străinătate"3	Primul document care se referă la politicile privind compatrioţii din străinătate, deşi nu oferă o definiţie clară a termenului de „compatriot". Documentul aduce în discuţie şi ideea de cetăţenie dublă.
31 august 1994	Hotărâre a Guvernului Rus nr. 1064, „Lista principalelor	Completează Decretul prezidenţial nr. 1681 (vezi mai sus).

	măsuri de sprijinire a compatrioţilor din străinătate” b	
8 decembrie 1995	„Declaraţie despre susţinerea diasporei ruse şi protejarea compatrioţilor ruşi”.	Prima definiţie oficială a compatrioţilor: „toate persoanele născute în URS şi Rusia şi toţi descendenţii lor, indiferent de cetăţenie şi etnie, limbă, religie, sex, ocupaţie, domiciliu şi alte circumstanţe”.

DATĂ	DOCUMENT	REZUMAT
17 mai 1996	Hotărâre a Guvernului nr. 590, „Program de acţiune pentru protejarea compatrioţilor din străinătate” 6	Arăta necesitatea de a crea „o definiţie legală a conceptului de «compatriot» şi a modului în care va fi folosit în continuare în legislaţie” f. Preciza că Rusia era gata „să ajute guvernele noilor state independente” în misiunea de a se asigura că ruşii beneficiau de toate drepturile cuvenite.
24 mai 1999	Legea federală privind politica de stat a	Acest document reglementa relaţiile cu compatrioţii. Termenul „compatriot” a fost

	Federaţiei Ruse referitoare la compatrioţii din străinătate nr. 99-FZH	aplicat automat tuturor persoanelor care, în trecut, au locuit în fosta URSS şi descendenţilor acestora (dar excluzându-i pe acei descendenţi ai membrilor naţiunilor titulare din alte state).

Note:

a. Ucaz Presidenta Rossiskoi Federaţii „Ob osnovnih napravleniah gosudarstvennoi politiki Rossiskoi Federaţii v otnoşenii sootecestrennikov, projivaiuşih za rubejom” ot 11 avgusta 1994 g., No. 1681, http://base. consultant. ru/cons/cgi/online. cgi? req = doc; base = EXP; n = 218892.

b. Postanovlenie Pravitelstra Rossiskoi Federaţii „O merah po podderjke sootecestrennikov za rubejom” ot 31 avgusta 1994 g., No. 1064, http://www.consultant. ru/document/cons doc LAW 106359/.

c. Deklaraţia Gosudarstvennoi Dumî Federalnogo Sobrania Rossiskoi Federaţii „O podderjke rossiskoi diasporî i o pokrovitelstre rossiskim sootecestrennikam”, http://igrunov. ru/gdrf/sng/sng-archive/ declar sng.html.

d. Ibid.

e. Postanovlenie Pravitelstra Rossiskoi Federaţii ot 17.05.1996 No. 590 „O programme mer popodderjke esootecestrennikov za rubejom”, http://www.lawinix. ru/pprf/108396/.

f. Ibid.

g. Ibid.

h. A fost urmată de o serie de amendamente, cele mai semnificative fiind cele din iulie 2010 (vezi mai jos, tabelul 2). Federalnîi zakon ot 24.05.1999 No. 99-FZ „O gosudarstvennoi politike Rossiskoi Federaţii v otnoşenii sootecestrennikov”, http://base. consultant. ru/cons/cgi/online. cgi? req = doc; base = LAW; n = 150465.

În ciuda unor tărăgănări iniţiale, raportul lui Stankevici nu a trecut neobservat. În februarie 1994, Elţîn a declarat oficial în faţa Adunării Federale necesitatea de a formula o politică referitoare la compatrioţii din străinătate. Tot el a trasat liniile directoare privind viitoarele conceptualizări şi discursul legat de compatrioţii ruşi: Rusia trebuie să-şi ajute compatrioţii nu să se întoarcă „în pământul natal”, ci să se stabilească acolo unde sunt. În discursul său, Elţîn a spus că, „indiferent în ce ţară se află, compatrioţii noştri trebuie să se simtă cetăţeni cu drepturi egale” şi a fixat totodată o serie de obiective pentru politica externă, menite să sprijine „interesele ruşilor din ţările CSI şi din statele baltice” 47. Lăsând la o parte faptul că, în momentul respectiv, aceste măsuri erau menite în primul rând să-i ajute pe ruşi să se stabilească în ţările de reşedinţă, odată cu ele a fost sădită sămânţa viitoarei politici practicate de regimul lui Putin, în cadrul căreia compatrioţii sunt văzuţi ca un mijloc de exercitare a influenţei în fostele republici sovietice. Din acel moment, politicienii ruşi au reţinut că au o anumită datorie de a apăra drepturile ruşilor şi ale vorbitorilor de limba rusă în faţa elitelor etnice din fostele republici sovietice, care, în viziunea Moscovei, începuseră un proces de „decolonizare” 48.

Mecanismele de sprijinire a compatrioţilor ruşi erau însă departe de a fi puse la punct, până când, în august 1994, guvernul a adoptat o hotărâre prin care erau aprobate două documente: „Directive referitoare la politica de stat privind compatrioţii din străinătate” şi „Lista principalelor măsuri de sprijinire a compatrioţilor din străinătate”. Totodată, guvernul a constituit o Comisie guvernamentală pentru problemele compatrioţilor din străinătate, compusă din reprezentanţi ai guvernului, preşedinţiei şi ai unor organizaţii sociale, precum şi ai altor grupuri49. Lăsând la o parte eşecul înregistrat în definirea „compatrioţilor”, documentele mai sus menţionate stabileau că această politică de stat urma să vizeze două categorii de persoane: emigranţii din Rusia şi

URSS (şi descendenţii acestora) şi populaţia vorbitoare de limba rusă din fostele republici sovietice[50]. Două politici diferite au fost propuse în ceea ce priveşte aceste două categorii de compatrioţi. Emigranţii din Occident urmau să fie încurajaţi să-şi recapete cetăţenia rusă şi să se întoarcă în „pământul natal" al Rusiei. Dintre aceştia, probabil că autorităţile nu se aşteptau să se întoarcă prea mulţi în Rusia. În schimb, în cazul vorbitorilor de rusă din ţările aflate în imediata vecinătate, pobtica era „să se prevină o migraţie în masă" din fostele republici ale Uniunii Sovietice în Rusia. Sociologul Hilary Pilkington a remarcat pe bună dreptate faptul că, în momentul respectiv, guvernul rus îşi dorea mai degrabă să-i „oprească" pe „compatrioţi" să devină „repatriaţi" [51]. Această politică de limitare a repatrierii a constituit unul dintre principalii factori de schimbare a dinamicii migraţiei populaţiei ruse din Asia Centrală, care scăzuse rapid, dar într-un ritm mai lent, după limitele impuse în 1994. În acel an, 234.000 de ruşi au emigrat din Kazahstan în Rusia, număr care a scăzut la 144.000 în 1995; 93.500 de ruşi au părăsit Uzbekistanul în 1994, comparativ cu numai 64 200 în 1995; de asemenea, 42 900 au părăsit Kîrgîzstanul în 1994 şi numai 13 400 în 1995[52]. Cu toate acestea majoritatea ruşilor care au vrut să se repatrieze o făcuseră deja la începutul anilor 1990.

Fără îndoială, pare o ironie faptul că, deşi Moscova a lăsat impresia că vrea să revendice această populaţie, ea nu ţinea neapărat să o şi aducă în ţară. Deşi este imposibil să pui această politică pe seama unui singur motiv, iată cele câteva variante pe care le-am putea lua în considerare. În primul rând, în contextul în care populaţia din ţară se confrunta deja cu dificultăţi economice grave după căderea URSS, Moscova nu avea cum să susţină încă 25 de milioane de repatriaţi. Sistemul locativ, sistemul de pensii, sistemul educaţional şi cel de sănătate se confruntau deja cu mari probleme. În al doilea rând, şomajul şi gradul de subocupare creşteau într-un ritm ameţitor în Rusia anilor 1990, aşa încât pur şi simplu nu ar

fi existat locuri de muncă pentru aceşti repatriaţi. În al treilea rând, este foarte posibil ca autorităţile de la Moscova să fi intuit deja potenţialul strategic al compatrioţilor, atât timp cât aceştia rămâneau în imediata vecinătate a Rusiei. După cum vom vedea mai târziu, unii dintre sfătuitorii de la Kremlin, cum ar fi Serghei Karaganov, subliniau rolul pe care compatrioţii l-ar fi putut juca în politica externă a ţării. În epoca sovietică, minorităţile ruse din republicile unionale jucaseră un rol în administraţie, în aparatul birocratic, în spionaj şi în plan militar. De asemenea, mai târziu, ele au căpătat adesea un rol important în plan economic şi mai puţin în plan politic în fostele state sovietice devenite independente, servind astfel în continuare ca un foarte folositor grup de interese pentru Moscova53. Mai mulţi factori au influenţat decizia Rusiei de a promova integrarea diasporei în noile state independente, în acelaşi timp cu o politică protecţionistă.

În primul rând însă, Moscova trebuia să găsească o definiţie pentru termenul de „compatriot”. Prima definiţie oficială a apărut la finalul anului 1995, când Duma de Stat a adoptat „Declaraţia privind susţinerea diasporei ruse şi protejarea compatrioţilor ruşi” 54. Conform definiţiei din document, în categoria compatrioţilor ruşi intrau „toţi cei născuţi în URS şi Rusia şi toţi descendenţii lor, indiferent de cetăţenie şi etnie, limbă, religie, sex, ocupaţie, domiciliu şi alte circumstanţe, care nu sunt cetăţeni ai Federaţiei Ruse, dar care se declară în mod explicit ca având afinităţi de natură spirituală şi culturală, precum şi legături etnice cu Federaţia Rusă sau cu orice district din Federaţia Rusă şi care recunosc această legătură” 55. Declaraţia nu arată cum ar trebui demonstrată această afiliere spirituală, culturală sau etnică56. Este limpede că definiţia era mult prea largă. Astfel, la sfârşitul anului 1995, aproape oricine nu era cetăţean rus, dar avea legături cu Rusia sau cu URSS putea fi considerat compatriot rus. De asemenea, orice fost cetăţean al Rusiei sau al URSS şi orice descendent direct al unui astfel de cetăţean putea fi considerat „compatriot rus” dacă îşi exprima singur

preferinţa în acest sens. Deşi declaraţia şi definiţia inclusă în ea nu au un efect practic semnificativ asupra compatrioţilor ruşi, ele au constituit un prim indiciu al faptului că Rusia încerca să dea termenului o definiţie cât mai largă.

În scurtă vreme, s-a văzut că această definiţie mult prea generoasă îngreuna procesul de adoptare a politicilor, astfel încât „Programul de acţiune pentru protejarea compatrioţilor din străinătate”, adoptat de guvernul rus în mai 1996, invita la „definirea din punct de vedere juridic a conceptului de «compatriot» şi la folosirea lui ulterioară în legislaţie” 57. Noul document reitera poziţia din 1994 privitoare la limitarea repatrierilor şi arăta că toţi compatrioţii ruşi „trebuiau să trăiască şi să-şi croiască propriul destin în condiţii politice, economice, sociale, culturale şi psihologice complexe, având nevoie de ajutor şi sprijin atât din partea statelor în care locuiesc, cât şi din partea Rusiei” se Statul rus opta încă o dată mai degrabă pentru integrarea compatrioţilor în ţările de reşedinţă decât pentru repatrierea acestora. Rolul guvernului rus era astfel preconizat a fi unul destul de limitat – „Rusia, în calitatea ei de succesoare a URSS, are o responsabilitate morală faţă de compatrioţi” şi trebuie să ajute celelalte state în apărarea drepturilor lor59. Documentul din 1996 mai constata că „problema compatrioţilor constituie un factor semnificativ în stabilirea relaţiilor dintre Rusia şi statele membre ale CSI şi statele baltice” 60. În iunie 1995, aflat într-o vizită la Kaliningrad, Elţîn declara deja că „garantarea drepturilor şi libertăţilor elementare ale compatrioţilor noştri [din statele baltice] constituie una dintre priorităţile mele” şi că „abuzurile la adresa drepturilor civile ale ruşilor din Letonia şi Estonia îngreunau tentativele Moscovei de îmbunătăţire a relaţiilor cu statele baltice” 61. Minorităţile ruse din Estonia şi Letonia chiar se confruntau cu un oarecare disconfort legitim în ceea ce priveşte procesul de naturalizare, precum şi cu o incertitudine legată de viitorul lor statut rezidenţial, însă, având în vedere faptul că guvernul rus nu

încuraja repatrierea compatrioţilor şi nici nu stabilise încă prin lege o definiţie clară a termenului de „compatriot”, exagerările retorice legate de „drepturile şi libertăţile elementare” ale acestora pun sub semnul îndoielii sinceritatea preocupărilor lui Elţîn.

Condiţiile politice interne din Rusia au influenţat şi ele procesul de adoptare a acestor documente. Alegerile parlamentare şi prezidenţiale din decembrie 1995 şi iulie 1996 au prilejuit dezbateri ample pe tema compatrioţilor şi a obligaţiilor pe care ţara le avea faţă de cetăţenii ruşi 62. De asemenea, un alt posibil motiv care a făcut ca Moscova să nu formuleze definiţii oficiale şi politici cu privire la diaspora, în ciuda milioanelor de etnici ruşi care locuiau în afara Federaţiei Ruse, a fost acela că, începând cu anul 1993 şi până spre sfârşitul deceniului, aceasta a aplicat faţă de compatrioţi o strategie care contrazicea de fapt conţinutul documentelor sale politice – dintre care unul îi transforma pe compatrioţi în cetăţeni sovietici. La începutul anilor 1990, Moscova n-a aplicat în mod sistematic politica sa de paşaportizare, care presupunea acordarea cetăţeniei ruse atât ruşilor, cât şi vorbitorilor de rusă care erau rezidenţi sau cetăţeni ai altor state, concentrându-se în schimb pe promovarea conceptului de dublă cetăţenie în fostele republici sovietice. Până la urmă însă, ambele metode de acordare a cetăţeniei ruse aveau să servească politicilor expansioniste ale Moscovei în Crimeea, Transnistria, Osetia de Sud şi Abhazia. Totuşi, iniţial, strategia dublei cetăţenii fusese preferată de un alt tânăr reformator din echipa lui Elţîn, ministrul de externe Andrei Kozîrev (1991 – 1996). Numit în funcţie la 39 de ani, Kozîrev era un diplomat rafinat, experimentat, deţinător al titlului de doctor în istorie. La fel ca alţi apropiaţi ai lui Elţîn, şi el credea în idealurile democratice liberale ale Occidentului, insistând în acelaşi timp pe ideea că Rusia trebuia să fie tratată ca o mare putere pe scena politică internaţională. Kozîrev susţinea că promovarea politicilor privind dubla cetăţenie putea servi ca „un instrument vital” în politica externă a Rusiei privind ţările

din imediata ei vecinătate, intenţia lui fiind aceea de a emite paşapoarte ruseşti pentru toţi etnicii ruşi din fostele republici sovietice, precum şi pentru toţi membrii grupurilor etnice care aveau legături istorice cu Rusia63.

Ca ministru de externe, Kozîrev a căutat personal să semneze acorduri privitoare la dubla cetăţenie cu fostele republici sovietice, care nu s-au arătat însă prea entuziasmate de această idee. Cu excepţia Estoniei şi Letoniei, toate fostele republici sovietice au acordat cetăţenia proprie tuturor locuitorilor lor, inclusiv imigranţilor din epoca sovietică. În noiembrie 1993, preşedintele kazah, Nursultan Nazarbaev, a spus foarte clar că ţara sa nu avea nevoie nici de paşapoartele şi nici de protecţia Moscovei. Omul care refuzase cândva oferta lui Mihail Gorbaciov de a-l numi vicepreşedinte al Uniunii Sovietice respingea din nou avansurile Moscovei. Avertismentul rostit de Nazarbaev la acea dată s-a dovedit a fi profetic: „Când începe cineva să vorbească de protejarea ruşilor din Kazahstan, şi nu din Rusia, eu îmi amintesc de Hitler, care a început la un moment dat să le acorde «sprijin» germanilor sudeţi. Încep să mă îngrijorez profund în legătură cu soarta ruşilor care locuiesc în afara Rusiei. De fapt, ei nu au cerut să fie apăraţi, nu-i aşa? Ei sunt cetăţeni ai Kazahstanului”. 64 Singurele state care au încheiat acorduri privind dubla cetăţenie au fost Turkmenistan, în 1993, când şi Elţîn a primit, cu tot ceremonialul de rigoare, un paşaport turkmen, şi Tadjikistan, în 1995. Când vom vorbi despre Asia Centrală, vom vedea însă că Turkmenistanul a făcut tot ce i-a stat în putinţă spre a-şi împiedica cetăţenii să-şi facă paşapoarte ruseşti şi s-a retras din acest acord în 200365. Acordarea cetăţeniei ruseşti nu a înregistrat cine ştie ce succese, dar asta nu înseamnă că Moscova a abandonat acest proiect.

Moştenirea lăsată de Elţîn: *crearea unui cadru legal pentru compatrioţi* în 1999, după un deceniu, autoritatea suferindului Elţîn se afla într-un declin evident. În ciuda faptului că, începând cu

1994, adoptase patru documente referitoare la

compatrioţi, guvernul rus nu reuşise încă să creeze un cadru legal coerent pentru cele 25 de milioane de ruşi care trăiau în fostele state sovietice, nemaisocotindu-i pe vorbitorii de limba rusă şi alte persoane de origine rusă împrăştiate pe tot globul. Procesul de paşaportizare a compatrioţilor nu înregistrase nici el cine ştie ce progrese. În general, apelul lui Elţîn la sprijinirea şi protecţia compatrioţilor ruşi se dovedise a fi avut un rol mai mult retoric, diplomatic şi tactic (ca în cazul statelor baltice). În ciuda retoricii însă, Elţîn a urmat în general o politică de respectare a graniţelor internaţionale, după cum o demonstrează refuzul său de a politiza situaţia vorbitorilor de rusă din Crimeea, care militau deja pentru autonomie şi separare de Ucraina la începutul anilor 1990, negocierea de către acesta a Tratatului de prietenie cu Ucraina din 1997, prin care se recunoşteau graniţele acestei ţări, şi retragerea în cele din urmă a trupelor ruseşti din statele vecine, fără să i se garanteze nimic în schimb în legătură cu comunităţile locale vorbitoare de limba rusă. Aşa cum au demonstrat-o politicile lui Elţîn, compatrioţii nu au constituit niciodată cu adevărat o prioritate pentru guvernul rus.

În mai 1999, cu niciun an înainte de demisia lui Elţîn, guvernul a adoptat „Legea federală privind politica de stat a Federaţiei Ruse referitoare la compatrioţii din străinătate”. Această lege stabilea în sfârşit un cadrul legal şi o definiţie a compatrioţilor. Ei erau definiţi ca fiind acele persoane „născute în unul dintre state [ale Uniunii Sovietice sau în Rusia], care locuiesc ori au locuit într-un astfel de stat” şi care „împărtăşesc aceeaşi limbă, istorie, moştenire, tradiţii şi obiceiuri”, precum şi descendenţii direcţi ai acestora „care locuiesc în afara teritoriului Federaţiei Ruse şi au legături cu popoarele care trăiesc de multă vreme pe teritoriul Federaţiei Ruse”, cu excepţia acelor „descendenţi ai persoanelor care aparţin naţiunii titulare a unui stat străin” 66. De exemplu, o femeie de etnie rusă împreună cu urmaşii ei care locuiesc în Ucraina vor fi mereu consideraţi compatrioţi, în timp ce o femeie

de etnie ucraineană, născută în perioada sovietică va fi considerată compatrioată, fără însă ca şi copiii ei născuţi în Ucraina după prăbuşirea URSS să fie consideraţi compatrioţi. La fel, un oset şi urmaşii lui care trăiesc în Georgia sau Uzbekistan vor rămâne pe vecie compatrioţi ruşi. Această contradicţie trebuie pusă în parte pe seama politicilor faţă de naţionalităţi practicate în perioada lui Stalin şi a propagării de către acesta a conceptului de *naţionalnost* (apartenenţă etnică mai degrabă decât cetăţenie, care este consemnată de obicei în paşaport), păstrat până astăzi în politicile Rusiei privind compatrioţii.

Mai mult decât atât, nici pomenita femeie de etnie rusă, nici femeia ucraineană şi nici nimeni altcineva nu putea cere să devină compatriot rus. Noua lege elimina dreptul stabilit în 1995 pentru cetăţenii ruşi de a cere să li se acorde statutul de compatriot. În schimb, acest statut le era conferit în mod automat atât cetăţenilor fostei URSS, cât şi urmaşilor emigranţilor ruşi care se identificau ca atare. Autoidentificarea, asemenea conceptului de compatriot în sine, constituia o chestiune destul de ambiguă. Era definită ca o identificare cu Rusia sau spiritul rus sau ca o declaraţie de loialitate faţă de Federaţia Rusă, deşi în practică nu a existat niciodată un proces bine stabilit în acest sens67. Legea prevedea şi eliberarea de cărţi de identitate pentru compatrioţi, numai că nu s-a găsit niciodată un moment oportun pentru ca acest proiect să se şi materializeze, astfel încât, până la urmă, asemenea cărţi nu au mai fost emise68.

Ca urmare două elemente distincte puteau fi identificate înainte de 1999 în politica Rusiei privind compatrioţii: impunerea acestei definiţii altor state şi popoare şi crearea unei posibilităţi pentru compatrioţi de a se autoidentifica astfel. Este puţin probabil ca Moscova să-şi fi propus să revendice, apelând la această definiţie a compatrioţilor, întreaga populaţie de 150 de milioane de locuitori a fostelor republici sovietice, din moment ce majoritatea acestora nu s-ar fi identificat ca atare, dar este foarte posibil să fi avut în vedere cele 30 de milioane de

vorbitori de limba rusă.

De fapt, acest concept general de „compatrioţi" era contradictoriu din mai multe puncte de vedere. În primul rând, exista o ierarhie în cadrul căreia un „cetăţean" rus se afla pe o treaptă superioară faţă de un „compatriot" rus. Un compatriot nu avea cum să fie vreodată egal cu un deţinător de paşaport rus care locuia în afara graniţelor Rusiei (un expatriat), dar un expatriat putea fi şi el considerat compatriot. În al doilea rând, conceptul îi includea şi pe emigranţii ruşi din perioada ţaristă şi din epoca sovietică, împreună cu urmaşii acestora. Astfel, o femeie care avea origini americane şi ruse sau franceze şi ruse, ai cărei înaintaşi fugiseră de regimul sovietic după Revoluţie, avea să fie inclusă şi ea în această categorie. În practică, se făcea totuşi o distincţie pe criterii geografice între regiunile în care Moscova căuta să-şi protejeze şi să-şi sprijine compatrioţii, în general, Rusia era mai interesată să facă acest lucru în fostele republici sovietice, pe care le percepea ca făcând parte din sfera sa specială de influenţă. În ciuda existenţei şcolilor în limba rusă finanţate de stat şi a statutului special pe care îl avea limba rusă în majoritatea fostelor state sovietice – privilegii de care vorbitorii de limba rusă din Occident nu aveau parte – Rusia a adoptat o poziţie combativă în ceea ce priveşte chestiunea drepturilor compatrioţilor din fostele republici sovietice. Compatrioţii din alte părţi ale lumii, cum ar fi America de Nord sau Europa Occidentală, unde Moscova nu se bucura de cine ştie ce influenţă, au beneficiat în general de mai multă atenţie69. În ciuda contradicţiilor şi a ambiguităţii însă, legea din 1999 a rămas în vigoare timp de un deceniu, cele mai importante revizuiri ale ei intrând în vigoare în iulie 20I070.

Epoca Puţin: compatrioţii ca instrument de politică externă

Politicile privind compatrioţii la începutul anilor 2000
în momentul investirii sale ca preşedinte în mai 2000, stând alături de Elţîn, care se simţea din ce în ce mai rău, Vladimir Putin a părut a fi întruchiparea tinereţii, vigorii şi

puterii – o nouă speranţă pentru Rusia. La nici cincizeci de ani, Puţin avusese deja o ascensiune spectaculoasă din cercul loialiştilor lui Elţîn, îndeplinind, printre altele, funcţiile de prim-ministru, şef al FSB (succesorul KGB) şi prim-adjunct al şefului administraţiei prezidenţiale. Cu toate acestea, în mai 2000, puţină lume şi-ar fi imaginat că acest personaj puţin cunoscut, apărut pe scena politică de la Moscova abia în 1996, avea să conducă Rusia timp de mai multe decenii, atât ca preşedinte, cât şi ca prim-ministru. De fapt, dacă va fi reales în 2018 pentru al patrulea mandat de preşedinte, Puţin va fi stat efectiv la putere aproape 25 de ani, din decembrie 1999 până în mai 2024, aproape cât Stalin, care a deţinut puterea timp de 29 de ani.

În perioada în care s-a aflat la conducerea statului, pornind de la politicile etnice ale lui Stalin şi legile lui Elţîn privind diaspora, Puţin a conturat politica Rusiei privind compatrioţii ca un instrument eficient utilizat în politica externă a ţării, în scopul reimperializării teritoriilor fostelor republici sovietice. Puţin a fost probabil puternic influenţat de un alt ideolog din perioada Elţîn care a participat la configurarea politicii privind compatrioţii, Serghei Karaganov, influent politolog, şef al Consiliului Rus pentru Politică Externă şi Apărare, fost consilier prezidenţial între 2001 şi 2013, numit printre primii o sută de intelectuali de renume internaţional de către publicaţia *Foreign Policy* în 200571. În 1992, acesta a publicat un articol care proclama ceea ce mai târziu avea să se numească „doctrina Karaganov", care dă de înţeles că Rusia ar trebui să joace un rol activ ca fostă putere imperială şi să ofere protecţie vorbitorilor de limba rusă72. Deşi nu a folosit propriu-zis termenul de „compatrioţi", Karaganov a înţeles pe deplin importanţa nu numai a etnicilor ruşi, dar şi a rusofonilor. El însuşi spunea în 1992 că „trebuie să facem tot ce putem pentru a-i păstra pe vorbitorii de limba rusă în regiunile unde aceştia trăiesc acum. Nu numai că nu ne permitem să primim înapoi mulţimi imense de refugiaţi, dar trebuie să avem în vedere

şi avantajul pe care îl pot reprezenta ei pentru noi în perspectivă, din punctul de vedere al influenţei, acolo unde sunt” 73. Se pare că Putin şi-a însuşit ideile lui Karaganov, iar anii 2000 i-au adus şi momentul oportun în care să le aplice74. Astfel, pe parcursul mandatului lui Putin, aveau să fie adoptate în jur de 15 documente şi politici (vezi tabelul 2) şi demarate o serie întreagă de alte iniţiative privitoare la compatrioţii ruşi.

În ianuarie 2000, când a devenit preşedinte interimar, Vladimir Putin a adoptat „Concepţia de securitate naţională a Federaţiei Ruse”, document întocmit şi aprobat încă înainte de retragerea lui Elţîn în decembrie 1999. Deşi accentul principal nu cădea pe problema compatrioţilor, documentul făcea totuşi referire oportună la cetăţenii ruşi din străinătate. În el se susţinea că politica externă a Federaţiei Ruse ar trebui să se concentreze în primul rând pe protejarea „drepturilor legitime ale cetăţenilor ruşi din străinătate, inclusiv prin luarea de măsuri politice, economice şi de altă natură” 75. Ideea că un stat trebuie să-şi protejeze propriii cetăţeni prin mijloace politice, economice şi de altă natură nu este deloc neobişnuită. Această politică a căpătat însă noi dimensiuni în Federaţia Rusă având în vedere că, începând cu anii 1990, Ministerul rus de Externe a încercat să impună cetăţenia dublă în fostele state sovietice, pentru a-i transforma astfel pe ruşii din diaspora în cetăţeni ai Rusiei şi a-i putea apoi proteja. Acest atac pe două fronturi al politicii externe ruse, menit 1) să le confere compatrioţilor ruşi din imediata vecinătate cetăţenia rusă şi 2) să protejeze „drepturile şi interesele legitime” ale cetăţenilor ruşi din străinătate, se va menţine şi în viitorul previzibil. De fapt, în mai 2009, la mai puţin de un an de la încheierea războiului ruso-georgian, care a avut ca miză tocmai protecţia cetăţenilor şi compatrioţilor ruşi, a apărut un document actualizat, intitulat „Strategia de securitate naţională a Rusiei până în anul 2020”, în care se reiterează şi se subliniază nevoia de apărare a drepturilor şi intereselor cetăţenilor ruşi din străinătate.

Între timp, înainte ca aceşti compatrioţi să fie transformaţi în cetăţeni ruşi prin metodele folosite în Osetia de Sud, Abhazia, Transnistria şi Crimeea, trebuia găsit un răspuns la întrebarea legată de definirea statutului lor şi de mijloacele prin care li se putea acorda ajutor până atunci. În iunie 2000, Puţin a aprobat un nou document, „Concepţia de politică externă a Federaţiei Ruse” – primul document de politică externă în care se făcea în mod explicit referire la compatrioţi. În el se specifica faptul că „Federaţia Rusă va căuta să obţină garanţii adecvate cu privire la respectarea drepturilor şi libertăţilor compatrioţilor din statele în care aceştia au statut de rezident permanent, precum şi să dezvolte legături puternice cu aceştia şi cu organizaţiile din care fac parte” 76. Două luni mai târziu avea să fie în sfârşit formulată şi o definiţie mai clară a conceptului de „compatriot”, în august 2001 a fost dată publicităţii şi „Concepţia cu privire la sprijinul acordat compatrioţilor din străinătate de către Federaţia Rusă în perioada actuală”. A fost pentru prima dată când Uniunea Sovietică era complet eliminată din definiţia termenului de „compatriot”, iar foştii cetăţeni sovietici, împreună cu urmaşii lor, au fost implicit lăsaţi deoparte în efortul de conceptualizare a acestei categorii. Mai mult decât atât, compatrioţii nu mai trebuia să fi fost în trecut cetăţeni ai Rusiei sau descendenţi ai unor astfel de cetăţeni. În schimb, accentul a început să se pună exclusiv pe legăturile, mai mult sau mai puţin semnificative, pe care aceştia le aveau cu Rusia, în contextul în care compatrioţii erau definiţi ca persoane „care locuiesc în mod constant în străinătate, dar care au legături de natură istorică, etnică, culturală, lingvistică sau spirituală cu Rusia, care încearcă să-şi păstreze autenticitatea spiritului rus şi care simt nevoia de a menţine legăturile şi de a coopera cu Rusia” 77. Din nou, definiţia era foarte vastă şi vagă, datorită întrebuinţării unor concepte abstracte şi flexibile precum legăturile culturale sau spirituale cu Rusia. Deşi noua definiţie era întrucâtva mai restrânsă decât cea veche,

având în vedere excluderea cetăţenilor Uniunii Sovietice, în final, ea acoperea un grup mult mai larg de persoane decât cel al etnicilor ruşi şi vorbitorilor de rusă din străinătate, făcând aluzie, se pare, şi la popoarele imperiului rus din trecut.

Tabelul 2

Documente oficiale referitoare la politicile privind compatrioţii, adoptate sub conducerea lui Vladimir Putin şi Dmitri Medvedev (2000 – 2014)

DATA DOCUMENTUL REZUMAT

(PREŞEDINTE)

10 ianuarie 2000 Decretul prezidenţial nr. 24, Unul dintre obiectivele politicii externe a Rusiei

(Puţin) „Concepţia de securitate naţională a se referă la protecţia drepturilor şi intereselor le-Federaţiei Ruse” „gitime ale cetăţenilor ruşi din străinătate, inclusiv prin luarea unor măsuri politice, economice sau de altă natură.

28 iunie 2000 (Puţin) „Concepţia de politică externă a Fe-Este pentru prima dată când compatrioţii sunt deraţiei Ruse” b incluşi într-un document de politică externă.

30 august 2001 „Concepţia privind sprijinul acordat Compatrioţii sunt definiţi ca fiind persoane „care

(Puţin) compatrioţilor din străinătate de către locuiesc în mod constant în străinătate, dar care

Federaţia Rusă în perioada actuală” e au legături de natură istorică, etnică, culturală, lin gvistică sau spirituală cu Rusia, care încearcă să păstreze autenticitatea spiritului rus şi care simt nevoia de a menţine legăturile şi de a coopera cu Rusia” d.

DATA DOCUMENTUL REZUMAT

(PREŞEDINTE)

31 mai 2002 (Puţin) Legea federală nr. 62-FZ privind Simplifică procedura pentru cei care vor să doacordarea cetăţeniei de către Federabândească cetăţenia rusă şi prevede posibilitateaţia Rusă6 eliberării de paşapoarte pentru apatrizi din fosta

Uniune Sovietică.

28 noiembrie 2002 „Principii directoare privind spriji-Se referă la schimbarea discursului oficial prin

(Puţin) nirea compatrioţilor din străinătate vând compatrioţii. Consideraţi înainte ca rede către Federaţia Rusă în perioada prezentând o problemă, compatrioţii devin o

2002 – 2005 „f resursă.

18 iunie 2005 (Puţin) Documentul guvernamental nr. MFD ocumentul pune accent pe îmbunătăţirea pe

P12 – 2990, „Program de măsuri orgatermen lung a politicii privind migraţia şi pe lunizatorice, juridice, administrative şi area unor măsuri economice de stimulare a străsocioeconomice destinate stimulării mutărilor voluntare, pe termen lung a strămutării voluntare a compatrioţilor din străinătate în Rusia” 8

8 iulie 2005 (Puţin) Documentul guvernamental nr. MFP rezintă măsuri destinate compatrioţilor din P2 – 3405, „Sistem de măsuri pentru străinătate şi stimulării strămutării voluntare, sprijinirea compatrioţilor ruşi din inclusiv asistenţă financiară şi transport, străinătate şi facilitarea strămutării voluntare a acestora în Federaţia Rusă” h

29 decembrie 2005 Decretul guvernamental nr. 833, Sprijină predarea limbii ruse ca bază de dezvol

(Puţin) „Programul federal ţintă pentru învăţare a procesului de integrare în CSI. Urmăreşteţarea limbii ruse 2006 – 2010” 1 de asemenea satisfacerea nevoilor lingvistice şi culturale ale compatrioţilor din străinătate.

22 iuniek 2006 (Puţin) Decretul prezidenţial nr. 637, „Pro-Prevede un plan de repartiţie a celor nou-sosiţi gramul naţional de sprijinire a miân Rusiam. Urmăreşte să soluţioneze criza demograţiei voluntare a compatrioţilor din grafică din Rusia, străinătate către Federaţia Rusă” 1

2 octombrie 2006 Decretul guvernamental nr. 1370-i, Printre priorităţile acestui program se numără

(Puţin) „Programul de cooperare cu comconsolidarea diasporei ruse, acordarea de sprijin patrioţii din străinătate” în perioada pentru realizarea de materiale

tipărite şi site-uri

2006 – 2008” ° pe internet, susţinerea eforturilor de păstrare a tradiţiilor naţionale şi culturale.

27 martie 2007 Ministerul Afacerilor Externe, Fede- Distinge o dimensiune separată a politici ex

(Puţin) raţia Rusă, „Analiza politicii externe»p terne, numită „tendinţa umanitară”, care se referă şi la protecţia compatrioţilor din străinătate.

12 mai 2009 Decretul prezidenţial nr. 537, „Stra- Stabileşte ca obiectiv „apărarea într-un mod mai

(Medvedev) tegia de securitate naţională a Rusiei eficient a drepturilor şi intereselor legitime ale până în 2020” q cetăţenilor ruşi din străinătate” r.

DATA DOCUMENTUL REZUMAT

(PREŞEDINTE)

23 iulie 2010 Amendamentul nr. 179-FZ la Legea Dincolo de principiul autoidentificării.com

(Medvedev) federală privind politicile de stat ale patriotul trebuie să depună eforturi pentru a

Federaţiei Ruse referitoare la compapăstra limba şi cultura rusă şi să se implice în trioţii din străinătate8 activităţile organizate de comunitate.

7 mai 2012 (Puţin) Decretul prezidenţial nr. 605 privind Stabileşte nevoia de suplimentare a bugetului măsurile de implementare a politicii destinat implementării proiectelor dezvoltate externe a Federaţiei Ruse1 de Comisia guvernamentală pentru problemele compatrioţilor din străinătate11.

12 februarie 2013 „Concepţia de politică externă a Fe-Urmăreşte să asigure „protecţia pe toate planu

(Puţin) deraţiei Ruse, >vrile a drepturilor şi intereselor legitime ale ce tăţenilor şi compatrioţilor ruşi din străinătate, lărgirea şi menţinerea spaţiului de manifestare a limbii şi culturii ruse, sprijinirea organizaţiilor compatrioţilor”.

4 aprilie 2014 (Puţin) Rezoluţia Dumei de Stat nr. 4077 – 6 Simplifică procedurile pentru obţinerea cetăţe- GD, „Amendamente la articolul 14 mei ruse de către

cetăţenii străini şi apatrizi redin Legea federală privind cetăţenia cunoscuţi ca vorbitori nativi de limba rusă, în Federaţia Rusă” *

Note:

a. Ukaz Presidenta Rossiskoi Federaţii ot 10 janvaria 2000 g. N 24 „O Koncepţii naţionalnoi bezopasnosti Rossiskoi Federaţii”, https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/gazetaO 12400.htm.

b. *Concepţia de politică externă a Federaţiei Ruset* 28 iunie 2000, http://www.fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/ econcept.htm.

c. „Koncepţia podderjki Rossiskoi Federaţii sootecestrennikov za rubejom na sovremennom etape”, http://www.whiteworld. ru/rubriki/000122/.000/01101302.htm.

d. *Ibid*.

e. Legea federală nr. 62-FZ privind acordarea cetăţeniei de către Federaţia Rusă, 31 mai 2002, http://www.legislationline.org/documents/action/popupzid/ 4189.

f. Rasporiajenie Pravitelstra Rossiskoi Federaţii ot 28.11.2002 No. 1663-i. „Osnovnie napravlenia podderjki Rossiskoi Federaţiei sootecestrennikov zarubejom na 2002 – 2005 godi”, http://docs. procspb. ru/content/part/63062.

g. „Programma mer organizationnogo, pravovogo, administrativnogo, socialno-ekonomiceskogo haraktera, napravlennih na dolgosrocinoie stimulirovaniedobrovolnogo pereselenia v Rossiu sootecestrennikov iz-za rubeja”, utverjdennaia Pravitelstrom Rossiskoi Federaţii 18 iunia 2005 g. (No. MI-P12 – 2990).

h. „Kompleks mer po podderjke rossiskih sootecestrennikov za rubejom i sodeistriu în dobrovolnomu pereseleniu v Rossiskuiu Federaţiu”, utverjdennîi Pravitelstrom Rossiskoi Federaţii 8 iulia 2005 g, http://www.materick. ru/ index. php? section = analitics &

bulid = l 158 cbulsecţionid = l 1284.

I. Programul a fost actualizat ulterior. Vezi Decretul guvernamental nr. 492, „Programul federal pentru învăţarea limbii ruse 2011 – 2015, 20 iunie 2011” (Postanovlenie Pravitelstra Rossiskoy Federaţii ot 20.06.2011 No. 492. „O federalnoi televoi programme «Russki iazik» na 2011 – 2015 godi”), http://www.consultant. ru/document/ cons doc L AW 161668/.

continuare

Tabelul 2 (continuare)

j. Postanovlenie Pravitelstra Rossiskoi Federaţii ot 29.12.2005 No. 833. „O federalnoi televoi programme «Russki iazik (2006 – 2010 godi)»”, http://www.consultant. ru/document/cons doc LAW 101301/.

k. Semnat la data simbolică de 22 iunie – începutul Marelui Război de Apărare a Patriei din 1941 – 1945. O nouă versiune a programului a intrat în vigoare în iulie 2010. Vezi Alexander Zhuravsky şi Olga Vykhovanets, „Compatriots: Back to the Homeland”, Consiliul Rus pentru Relaţii Internaţionale, 31 mai 2013,http://russiancouncil. ru/enzinner/? id 4 = 1908 top.

l. În alte surse este numit şi „Programul de stat pentru asistarea compatrioţilor rezidenţi în străinătate în procesul de strămutare voluntară în Federaţia Rusă”. (Ukaz Presidenta Rossisko Federaţii ot 22.06.2006 No. 637, „O merah po okazaniu sodeistria dobrovolnomu pereseleniu v Rossiskuiu Federaţiu sootecestrennikov, projivaiuşih za rubejom”), http://base. garant. ru/189653/.

m. Profilul de ţară al Federaţiei Ruse, *Focus Migration*, nr. 20 (iulie 2010), http://focus-migration. hwwi. de/Russia n-Federation.6337.O.html? & L = 1.

n. Ulterior, programul a fost actualizat de trei ori. Vezi Decretul guvernamental nr. 1646-i, „Program de cooperare cu compatrioţii din străinătate în perioada 2009 – 2011”, 10 noiembrie 2008 (Rasporiajenie Pravitelstra Rossiskoi Federaţii ot 10.11.2008 No. 1646-i. Ob utverjdenii Programmî raboti’s sootecestrennikami za

rubejom na 2009 – 2011 godi), http://www.consultant. ru/document/cons doc LAW 81532/, şi Decretul guvernamental nr. 1799-i, „Program de cooperare cu compatrioţii din străinătate în perioada 2012 – 2014”, 13 octombrie 2011 (Rasporiajenie Pravitelstra Rossiskoi Federaţii ot 13.10.2011 No. 1799-i. Programma po rabote’s sootecestrennikami za rubejom na 2012 – 2014 godi), http://government. consultant. ru/page. aspx? 1576773, şi Decretul guvernamental nr. 2321-i, „Program de cooperare cu compatrioţii din străinătate în perioada 2015 – 2017”, 19 noiembrie 2014 (Rasporiajenie Pravitelstra Rossiskoi Federaţii ot 19.11.2014 No. 2321-i. Programma raboti’s sootecestrennikami, projivauscimi za rubezom, na 2015 – 2017 godi), http://government. ru/media/fi les/ZXIQGZ – whewc. pdf.

O. Rasporiajenie Pravitelstra Rossiskoi Federaţii ot 02.10.2006 No. 1370-i, Programma raboti’s sootecestrennikami za rubejom na 2006 – 2008 godi, http://russia. bestoravo. ru/fed2006/dataol/textl0044.htm.

p. Ministerstro inostrannih del Rossiskoi Federaţii, Obzor uneşnei politiki Rossiskoi Federaţii, http://www.mici. ru/brp 4. nsf/spus/3647DA97748A106BC32572AB002AC4DDE %D0%92%D0%92%D0%95%D0%94%D0%95%D0% 9D %D0%98%D0%95.

q. Ukaz Presidenta Rossiskoi Federaţii ot 12.05.2009 No. 537, „O Strateghii naţionalnoi bezopasnosti Rossiskoi Federaţii de 2020 goda”, http://www.rg. ru/2009/05/19/strategia-dok.html.

r. *Russia’s National Security Strategy to 2020 y* 12 mai 2009,http://rustrans. wikidot.com/

russia-s-national-security-strategy-to-2020.

s. Federalnii zakon ot 23.07.2010 No. 179-FZ, O unesenii izmeneni v Federalnii zakon „O gosudarstvennoi politike Rossiskoi Federaţii v otnoşenii sootecestrennikovza rubejom”, http://www.rg. ru/2010/07/27/sootech-dok.html.

t. Ukaz Presidenta Rossiskoi Federaţii ot 07.05.2012

No. 605, „O merah po realizaţii uneşnepoliticeskogo kursa Rossiskoi Federaţii”, http://Kremlin. ru/acts/15256.

u. Vezi mai multe în Grigory B. Karasin, „Lumea Rusă devine realitate”, *Rossiskaia Gazetay* 24 octombrie 2012, http://www.mici. ru/bdomp/brp 4.nsf/f68 cd37 b847116 llc3256 fbd00541094/35 bddd904894089944257 aae004 c4 b41! Open Document.

V. *Concepţia de politică externă a Federaţiei Rusey* 12 februarie 2012, http://www.mici.rU/brp 4.nsf/O/76389FECL 68189ED44257B2E0039B16D.

w. *Ibid*.

X. Gosudarstvennoi Dumî Federalnogo Sobranija Rossiskoi Federaţii ot 04.04.2014 No. 4077 – 6 GD, „O Federalnom zakone «O unesenii izmeneni v staţi 14 i 27 Federalnogo zakona „O grajdanstve Rossiskoi Federaţii”» (proiekt N 417698 – 6)”, http://www.rg. ru/2014/04/23/grazhdanstvo-dok.html.

y. „On Submission to the State Duma of a Draft Law Simplifying Procedures for Receiving Russian Citizenship for Some Categories of Foreigners”, Guvernul Rus, 4 martie 2014, http://government. ru/en/news/10896.

Şi de data aceasta, deşi îi reclama pentru sine pe compatrioţii ruşi, Moscova nu avea nici cea mai mică intenţie să-i lase să se întoarcă acasă, impunând chiar o „restricţie asupra migraţiei necontrolate către Rusia78. În 2001, această decizie a părut cumva surprinzătoare. Pe de o parte, Rusia încerca încă să-şi revină după criza economică din 1998 şi probabil că nu ar fi putut suporta costurile implicate de afluxul milioanelor de imigranţi. Pe de altă parte, preţurile la petrol au început să crească rapid şi, odată cu aceasta, situaţia economică a Rusiei s-a îmbunătăţit, ceea ce presupunea şi o creştere a necesarului de forţă de muncă, în special în contextul crizei demografice din Rusia79. Mai mult decât atât, Puţin declara, în octombrie 2001, că „Rusia este interesată să-i vadă pe ruşi întorşi din străinătate” 80 şi admitea că cooperarea cu compatrioţii ruşi nu fusese eficientă. Şi totuşi începutul anilor 2000 a reprezentat o perioadă în

care Rusia a aplicat politici imigraţioniste rigide[81]. De asemenea, Concepţia din 2001 păstra în mare parte vechile politici ale Rusiei faţă de ruşii din străinătate, concentrându-se asupra ajutorării acestora în „strădania lor de a se adapta şi de a se integra în ţările de reşedinţă, păstrându-şi în acelaşi timp identitatea etnică şi culturală”[82].

Anul 2002 a reprezentat un moment de cotitură în ceea ce priveşte definirea conceptului de compatriot rus. La finalul lunii mai, Putin a semnat „Legea federală nr. 62-FZ privind acordarea cetăţeniei de către Federaţia Rusă”. Noua lege înăsprea regulile generale de naturalizare în comparaţie cu legea din 1991, deşi, pe de altă parte, le permitea cetăţenilor fostei Uniuni Sovietice deveniţi apatrizi să obţină mult mai uşor paşaportul rus[83]. Imediat după adoptarea acestei legi, în Georgia a început o amplă acţiune de paşaportizare, fiind înfiinţate centre la care doritorii puteau solicita eliberarea paşaportului chiar şi în cele mai izolate regiuni din Abhazia şi Osetia de Sud. Potrivit surselor oficiale ruseşti, în decurs de numai patru ani de la demararea acestei campanii de paşaportizare în 2002, proporţia cetăţenilor ruşi din Abhazia a crescut de la 30% la 80%, în timp ce, în Osetia de Sud, ea a crescut de la 40% la 90%[84].

În mai, Puţin a cerut de asemenea Ministerului de Externe să elaboreze un ansamblu de principii directoare pentru compatrioţii din străinătate[85]. Aceste „Principii directoare privind sprijinirea compatrioţilor din străinătate de către Federaţia Rusă în perioada 2002 – 2005”, aprobate de guvern în noiembrie 2002, au schimbat discursul Rusiei referitor la diaspora rusă. Aşa cum susţine politologul Maria Nojenko, dacă în cei opt ani anteriori puterea politică văzuse în diaspora o problemă pe care Rusia trebuia s-o rezolve, acum, vorbitorii de rusă din fostul spaţiu sovietic erau consideraţi o resursă de politică externă, care putea fi folosită în raporturile cu alte state[86]. Aşa cum avea să declare Puţin la câteva luni după adoptarea acestui document, „asemenea activităţi

«umanitare» [politicile privind compatrioţii] sunt la fel de importante pentru interesele ţării ca şi activităţile pe care le desfăşoară în străinătate firmele ruseşti” 87. „Principiile directoare” atrăgeau atenţia asupra „rolului [compatrioţilor] în lărgirea cooperării Federaţiei Ruse cu alte state şi continuarea transformărilor economice la nivelul Federaţiei Ruse” 88. Deşi recomandările nu ieşeau nici acum din sfera puterii necoercitive, era pentru prima dată când compatrioţii erau menţionaţi în mod oficial în politicile guvernului ca jucând un rol în politica externă a Rusiei.

Anii 2000 au marcat o creştere a rolului compatrioţilor în exercitarea puterii necoercitive şi a influenţei Rusiei pe plan extern. După cum remarcam în capitolul anterior, folosirea din ce în ce mai deasă a sintagmei „Lumea Rusă” pentru a desemna diaspora, extinderea reţelei Russki Dom şi înfiinţarea Fundaţiei „Russki Mir” şi a Rossotrudniceştro reflectau îmbunătăţirea situaţiei economice a Rusiei, amplificarea fenomenului naţionalist şi consolidarea regimului lui Putin. Vara lui 2008 a adus atât izbucnirea războiului ruso-georgian, cât şi atingerea unui nou nivel maxim al preţului petrolului, care a ajuns la 145 $/baril. Cu numai câţiva ani mai înainte, în aprilie 2005, Puţin rostise vorba citată de mulţi de atunci: „Prăbuşirea Uniunii Sovietice a constituit un dezastru geopolitic major al secolului trecut”. Mulţi au uitat însă între timp că, în momentul respectiv, Puţin făcea de fapt referire la problema compatrioţilor ruşi – „zeci de milioane dintre concetăţenii şi compatrioţii noştri s-au trezit dintr-odată că locuiesc în afara teritoriului rus” 89. Ceva trebuia făcut pentru ca Moscova să ia în sfârşit şi măsuri reale în privinţa compatrioţilor. La mijlocul acestui deceniu de renaştere a Rusiei atât ca putere politică, cât şi ca putere economică, în iunie 2006, cu ocazia celei de-a şaizeci şi cincea aniversări a începerii Marelui Război de Apărare a Patriei (care a marcat momentul intrării Rusiei în cel de-al Doilea Război Mondial), a fost emis un decret prezidenţial prin care se lansa „Programul naţional de

sprijinire a migraţiei voluntare a compatrioţilor din străinătate către Federaţia Rusă”. Rusia – prietenul din interes al compatrioţilor – avea în sfârşit să-i invite pe aceştia să se întoarcă acasă. Invitaţia nu era însă nici de această dată făcută din pură bunăvoinţă. Programul avea ca scop soluţionarea crizei evidente cu care se confrunta piaţa forţei de muncă din Rusia şi eliminarea dezechilibrelor din economie90. Între 1992 şi 2004, situaţia demografică a ţării se deteriorase în mod semnificativ – diferenţa dintre numărul deceselor şi cel al naşterilor a atins 10, 4 milioane de persoane, contribuind la declinul forţei de muncă calificată91. Aşadar, în cadrul acestui program, compatrioţii erau invitaţi să se stabilească în anumite regiuni indicate de guvern, care se confruntau cu o scădere a numărului de locuitori sau cu lipsa forţei de muncă. Strălucirea şi farmecul Moscovei şi al St. Petersburgului nu erau destinate compatrioţilor ruşi; în schimb, aceştia erau invitaţi să se stabilească în Orientul îndepărtat şi în Siberia92. Acest program de strămutare a compatrioţilor a demonstrat faptul că Rusia se folosea cu cinism atât de termen, cât şi de oameni – de compatrioţi – nu atât în beneficiul compatrioţilor, cât din dorinţa de a satisface nişte interese naţionale imediate.

N-a constituit o surpriză pentru nimeni faptul că prea puţini compatrioţi au acceptat oferta de a se muta în Orientul îndepărtat şi Siberia, acolo unde Stalin îi trimisese pe deportaţii din Gulag. Contrar planurilor iniţiale, care prevedeau întoarcerea a 50.000 – 100.000 de compatrioţi pe an, cifra maximă atinsă în 2011 a fost de numai 32.500 (mult mai mult decât s-a înregistrat în toţi anii dinainte) 93. De exemplu, în perioada 2007 – 2009, din Estonia s-au repatriat numai între 20 şi 37 de persoane, în ciuda acuzaţiilor constante ale Moscovei că minoritatea rusă din Estonia suferă din cauza diverselor discriminări94. Rezultatele slabe ale acestui program pot fi puse însă şi pe seama faptului că a venit foarte târziu (la aproximativ 15 ani după căderea Uniunii Sovietice), dar şi pe fondul izbucnirii crizei financiare globale din 2008, care

a afectat piaţa internaţională a muncii95. În plus, până la această dată, probabil că aceia dintre compatrioţi care avuseseră dorinţa să emigreze în Rusia o făcuseră deja. Privind retrospectiv, avem toate motivele să ne întrebăm în ce măsură a fost Moscova vreodată cu adevărat sinceră în eforturile sale de strămutare a compatrioţilor şi în ce măsură a vrut numai să facă paradă de aceasta cu ocazia aniversării Marelui Război de Apărare a Patriei. Dacă Moscova a intenţionat cu adevărat să-i aducă înapoi acasă pe o parte dintre compatrioţi, atunci aceasta a constituit numai o mică parte din strategia multivectorială a ţării legată de compatrioţi Peste numai doi ani, în vara lui 2008, tancurile Rusiei aveau să pătrundă în teritoriile georgiene din Osetia de Sud şi Abhazia spre a proteja populaţia locală căreia Moscova îi dăduse plină de scrupulozitate paşapoarte în anii precedenţi.

Mai târziu, tot în 2006, au fost lansate mai multe astfel de programe care-i vizau pe compatrioţi. Acestea au devenit strategii pe termen lung, având ca scop sprijinirea compatrioţilor din străinătate, dar şi poziţionarea lor ca potenţială resursă pentru viitor. Aceleaşi programe au stat la baza campaniilor de propagandă de mai târziu destinate compatrioţilor ruşi şi a războiului informaţional îndreptat împotriva Georgiei, Ucrainei şi altor state. „Programul de cooperare cu compatrioţii din străinătate în perioada 2006 – 2008” s-a concentrat, printre altele, pe asigurarea suportului informaţional, care putea consta în crearea şi administrarea de site-uri de internet, a unor publicaţii şi a unor programe de radio şi televiziune, colaborarea cu mass-media de limba rusă din străinătate96. Puţin însuşi a subliniat importanţa programului la Congresul Mondial al Compatrioţilor Ruşi din 2006, lăudându-se cu faptul că resursele financiare alocate de Rusia în acel an pentru problemele compatrioţilor au crescut de şapte ori comparativ cu anul 200097.

„Programul de cooperare cu compatrioţii din străinătate” a fost actualizat de trei ori, menţinându-se însă pe aceeaşi direcţie strategică. Astfel, în timp ce

versiunea iniţială din 2006 – 2008 punea accent pe îmbunătăţirea legislaţiei ruse referitoare la compatrioţi, cea din 2009 – 2011 se concentra pe asistenţa oferită în cadrul evenimentelor culturale şi pe promovarea presei de limbă rusă. Comparativ cu versiunile anterioare, programul pentru 2012 – 2014, adoptat în 2011, făcea referire la „asistenţa oferită compatrioţilor în organizarea acestora la nivel profesional" şi „asistenţa oferită în încurajarea morală a compatrioţilor, inclusiv prin ceremonii de premiere" 98. De asemenea, acest program stabilea ca prioritate creşterea rolului Consiliului Mondial de Coordonare a Compatrioţilor Ruşi (înfiinţat în 2006) şi al filialelor acestuia la nivel de ţară, precum şi susţinerea organizaţiilor compatrioţilor cu tipărituri şi resurse de internet99. Cea mai recentă versiune a programului, cea pentru anii '2015 – 2017, se concentrează pe tânăra generaţie de compatrioţi şi include, ca o nouă prioritate, „asistenţa oferită în consolidarea organizaţiilor de tineret ale compatrioţilor", cum ar fi şcolile de vară, evenimentele şi competiţiile sportive internaţionale100, în ultimul deceniu, Rusia a atras deja tineri compatrioţi ruşi inclusiv prin organizarea unor tabere paramilitare anuale.

Pe ansamblu, spre deosebire de eforturile legate de repatrierea celor din diaspora, se pare că programele menite să ofere compatrioţilor sprijin informaţional au avut succes. După cum o vor arăta şi studiile de caz, în 2012, la aproape 25 de ani de la dizolvarea Uniunii Sovietice, diaspora manifestă, în întregul spaţiu fost sovietic, o preferinţă clară pentru programele de televiziune, presa, portalurile de ştiri online şi reţelele sociale în limba rusă. Totuşi este greu de spus în ce măsură această preferinţă trebuie pusă pe seama autoidentificării diasporei cu Rusia sau se datorează mai degrabă avantajelor semnificative de care s-a bucurat mass-media rusă sub aspectul anvergurii şi finanţării în comparaţie cu modestele posibilităţi ale mass-mediei din fostele republici sovietice mai mici.

Pentru a ajunge să exercite o influenţă prin

intermediul informaţiilor difuzate compatrioţilor ruşi, Rusia trebuia să se asigure însă că aceştia, alături de alţi cetăţeni din fostele republici sovietice, nu-şi pierd cunoştinţele de limba rusă. Puţin a numit „menţinerea teritoriilor în care se vorbeşte limba rusă" unul dintre obiectivele „prioritare" ale Rusiei, care urma să fie atins cu ajutorul compatrioţilor ruşi 101. Aşadar, după ce a fost aprobat în decembrie 2005, „Programul federal ţintă pentru învăţarea limbii ruse 2006 – 2010" a fost lansat în 2006 şi actualizat în 2011 pentru perioada 2011 – 2015. Programul avea un dublu scop: acela de a promova „limba rusă ca bază de dezvoltare a procesului de integrare în Comunitatea Statelor Independente" şi acela de a veni în întâmpinarea „nevoilor lingvistice şi culturale ale compatrioţilor din străinătate" 102. Mijloacele prin care se încearcă atingerea acestor obiective includ organizarea de programe de cercetare şi predare, evenimente educaţionale şi culturale, furnizarea de materiale educaţionale despre limba, literatura şi cultura rusă, precum şi crearea unor posibilităţi de învăţare a limbii ruse la distanţă. Pe de altă parte, fondurile alocate acestor programe erau minime. În 2011 – 2015, Rusia a alocat acestui program în jur de 28 de milioane $ (1, 5 miliarde de ruble), în condiţiile în care 46% dintre fonduri erau investite în „satisfacerea nevoilor lingvistice şi culturale ale compatrioţilor din străinătate" 103. Prin comparaţie, Institutul German „Goethe" are un buget anual de 320 de milioane $, din care 40% este alocat programelor de limbă104. Aceasta arată că, în ciuda publicităţii făcute, Rusia nu este pregătită să irosească bani cu programele culturale şi de limbă destinate compatrioţilor.

În martie 2007, aspectele necoercitive şi umanitare ale politicii externe a Rusiei au continuat să fie conceptualizate în „Analiza politicii externe a Federaţiei Ruse". A trecut aproape un deceniu de când compatrioţii au fost pentru prima dată menţionaţi în mod oficial ca făcând parte din strategia de politică externă a Rusiei, odată cu adoptarea „Concepţiei de politică externă" din

2000. Noua analiză introducea conceptul de „tendinţă umanitară" a politicii externe a Rusiei. În afară de apărarea drepturilor omului, acest concept făcea referire şi la protecţia care trebuia acordată compatrioţilor din străinătate. Analiza este interesantă din mai multe puncte de vedere, în primul rând, compatrioţii erau menţionaţi printre cei care aveau o contribuţie importantă la formarea „imaginii obiective" a Rusiei în străinătate105. În al doilea rând, pentru implementarea conceptului de „tendinţă umanitară", se punea un accent foarte mare pe instrumentele de „putere necoercitivă", care fuseseră folosite cu rezultate favorabile de marile puteri ale lumii106. În scurt timp însă, Rusia avea să se folosească de compatrioţi pentru a-şi atinge scopurile militare şi teritoriale în războiul din Georgia.

Cu numai câteva luni înainte de începerea războiului, Dmitri Medvedev a fost investit preşedinte al Rusiei, funcţie în care a rămas până în anul 2012, sub ochiul atent şi mâna despotică a prim-ministrului Putin. În vârstă de numai 42 de ani, fostul profesor de drept roman şi civil părea să reprezinte o alternativă mai tânără, mai liberală şi mai modernă a lui Putin. Ceea ce îi lipsea însă era caracterul puternic al acestuia. În cele din urmă, Medvedev nu a reuşit niciodată să iasă din umbra prim-ministrului său. Între timp, vara anului 2008 s-a dovedit a fi una victorioasă pentru duetul Medvedev-Putin. Războiul de Cinci Zile, cum a fost numită invazia rusă în Georgia, a venit şi a plecat. Lumea s-a arătat îngrijorată; lumea a bombănit; dar tot ea a uitat foarte repede. Sigur este însă că Rusia a câştigat acest război, nu numai pe câmpul de luptă, ci şi prin separarea permanentă a Osetiei de Sud şi Abhaziei de Georgia. A fost numai una dintre victoriile înregistrate de Rusia în contul strategiei pe termen lung cu privire la compatrioţi. După cum vom vedea în capitolul 4, vorbitorii de limba rusă şi cetăţenii ruşi din Osetia de Sud şi Abhazia deveniseră de bunăvoie posesori de paşapoarte ruseşti şi, totodată, protejaţi ai Rusiei. Înainte de intrarea trupelor ruseşti în Georgia, Medvedev declara că, „potrivit

legislaţiei şi constituţiei federale... datoria mea este să protejez viaţa şi demnitatea cetăţenilor ruşi oriunde s-ar afla” 107. Mai târziu, Medvedev a reiterat acest pretext când s-a referit la locuitorii Osetiei de Sud, spunând că „protejarea vieţii şi demnităţii cetăţenilor noştri, oriunde s-ar afla aceştia, reprezintă o prioritate de necontestat a ţării noastre” 108 şi, totodată, „una dintre priorităţile politicii noastre externe” 109. Fără îndoială că prima acţiune militară a Georgiei întreprinsă împotriva teritoriilor separatiste a făcut ca discursul Rusiei cu privire la necesitatea de a garanta protecţia cetăţenilor şi compatrioţilor ei să pară cu atât mai legitim.

Îmbătat de succesul repurtat în Georgia, în septembrie 2008, Medvedev a fondat Agenţia Federală pentru Comunitatea Statelor Independente, Compatrioţii din Străinătate şi Cooperare Umanitară Internaţională. Această agenţie autonomă, aflată sub autoritatea Ministerului rus al Afacerilor Externe şi condusă de unul dintre membrii Consiliului Federal al Adunării Federale a Rusiei, Konstantin Kosaciov, este responsabilă de sprijinirea şi dezvoltarea relaţiilor Rusiei cu CSI, precum şi cu alte ţări, inclusiv de gestionarea problemelor de care se lovesc compatrioţii110.

În mai 2009, Medvedev a adoptat prin decret prezidenţial „Strategia de securitate naţională a Federaţiei Ruse până în anul 2020”. Noul document reiterează şi totodată readuce în discuţie ca obiectiv pe termen lung „apărarea într-un mod mai eficient a drepturilor şi intereselor legitime ale cetăţenilor ruşi din străinătate” 111. Având în vedere faptul că Rusia tocmai dusese un război de apărare a intereselor compatrioţilor şi cetăţenilor ruşi din străinătate, această formulare mai degrabă ambiguă pare să nu facă aluzie doar la simple iniţiative diplomatice de sprijinire a compatrioţilor. Şi deşi această strategie nu face referire în mod direct la compatrioţi, mulţumită eforturilor de paşaportizare depuse de Moscova, mulţi dintre compatrioţi se aflau deja la un pas de a deveni cetăţeni112. Documentul consemna şi

importanţa exploatării „potenţialului cultural al Rusiei" în scopul întăririi securităţii naţionale prin intermediul programelor de radio şi televiziune, al internetului şi al operelor cinematografice. Asemenea iniţiative mediatice vor deveni cu timpul instrumente importante nu numai în exercitarea puterii necoercitive a Rusiei, ci şi în campaniile de război informaţional.

Politicile şi legile actuale privitoare la compatrioţi

În luna iulie a anului 2010 a avut loc cea de-a patra încercare de definire a conceptului de „compatriot rus" printr-un amendament adus „Legii federale privind politicile de stat ale Federaţiei Ruse cu privire la compatrioţii din străinătate" din 1999. Cea mai nouă definiţie, considerată finală, era însă la fel de ambiguă, dacă nu şi mai ambiguă ca precedenta. Amendamentul includea şi vechea definiţie din 1999, conform căreia compatrioţii erau persoane născute în acelaşi stat (Rusia şi fosta Uniune Sovietică), ataşate de cultura rusă. Aceasta contrazicea în mod direct definiţia introdusă în 2001 în „Concepţia de sprijinire a compatrioţilor", în care nu era menţionată deloc Uniunea Sovietică. Pentru prima dată, cetăţenii ruşi cu domiciliu permanent în străinătate erau şi ei incluşi printre compatrioţi. Noua definiţie adăuga însă o nouă categorie, de „persoane care trăiesc în afara Federaţiei Ruse şi aparţin naţiunilor al căror trecut istoric este legat de teritoriul Federaţiei Ruse şi care au ales de bunăvoie să păstreze legături spirituale, culturale şi juridice cu Federaţia Rusă" 113. Potrivit acestei definiţii, nici etnia rusă şi nici limba rusă nu sunt necesare pentru ca o persoană să poată fi considerată drept compatriot rus, la fel cum nu e neapărat necesar ca persoana respectivă să fi deţinut în trecut cetăţenia rusă sau sovietică. Cu alte cuvinte, oricine simte o afinitate spirituală sau culturală cu Rusia şi descinde din oricare dintre cele 185 de naţionalităţi care locuiesc în prezent pe teritoriul Federaţiei Ruse sau care s-au aflat la un moment dat în istorie pe teritoriul Imperiului Rus poate fi numit compatriot.

Noutatea esenţială constă însă în faptul că amendamentul din 2010 elimină necesitatea unei autoidentificări legale a compatrioţilor, fiind suficientă, în schimb, o participare activă la proiectele culturale şi politice ale Rusiei. Prevederea anterioară (niciodată aplicată) privind cărţile de identitate ale compatrioţilor a fost astfel anulată şi, odată cu ea, încadrarea acestora într-o categorie recunoscută prin lege114. În schimb, compatrioţii aveau datoria să se implice şi să demonstreze „că desfăşoară o activitate civică sau profesională cu scopul de a contribui la păstrarea limbii ruse şi a limbilor materne ale popoarelor din Federaţia Rusă, contribuind astfel la promovarea culturii ruse în străinătate, la întărirea relaţiilor dintre ţările de reşedinţă ale compatrioţilor şi Federaţia Rusă, şi de a sprijini asociaţiile comunităţilor de compatrioţi, de a contribui la protejarea drepturilor compatrioţilor şi la menţinerea legăturilor culturale şi spirituale cu Federaţia Rusă prin orice alte mijloace liber alese” 115. Prin urmare dacă, până în 2010, propria identitate era suficientă pentru ca un compatriot rus să poată fi recunoscut ca atare, conform noii definiţii oficiale, persoana respectivă trebuia să facă dovada statutului de membru al unei organizaţii relevante sau să-şi demonstreze prin propriile activităţi apartenenţa la categoria compatrioţilor. Ca să fii compatriot se pare că trebuia să desfăşori o oarecare activitate politică sau să fii activist.

Această schimbare nu a rămas fără consecinţe. Pe de o parte, diferenţa de abordare marchează un efort de conceptualizare a compatrioţilor mai degrabă ca membri activi decât pasivi ai Lumii Ruse. Pe de altă parte, condiţia acfivismului mai curând subţiază rândurile acestora. După cum remarcă politologul Oxana Şevel, amendamentul din 2010 îi permite din nou Moscovei să îi includă pe toţi foştii cetăţeni sovietici în categoria compatrioţilor, fără a mai fi nevoie să o facă şi în mod oficial116. Mai mult decât atât, conceptul de autoidentificare rezolva parţial şi situaţia paradoxală creată în 1999, când aproximativ 150 de

milioane de foşti cetăţeni sovietici puteau fi catalogaţi drept compatrioţi, conform legii, inclusiv (respectând formularea din amendament) „rezidenţii din Finlanda şi Polonia, dat fiind că aceste ţări au fost cândva cuprinse în teritoriul statului rus, precum şi Miheil Saakaşvili şi elitele din statele baltice, care erau din fosta URSS” 117. Bineînţeles că preşedintele georgian Miheil Saakaşvili, care tocmai dusese un război împotriva Rusiei, nu se putea număra printre compatrioţii ruşi, chiar dacă deţinuse în trecut cetăţenia rusă. În schimb, la fel de bine puteau fi incluşi în această categorie locuitorii din Osetia de Sud şi Abhazia, dat fiind că ambele regiuni făcuseră parte la un moment dat din Imperiul Rus şi prin prisma faptului că mulţi dobândiseră deja cetăţenia rusă118.

În acelaşi timp, au continuat diversele iniţiative de ajutorare a compatrioţilor. În primăvara anului 2011, Medvedev a înfiinţat Fundaţia pentru Ajutorarea şi Protejarea Drepturilor

Compatrioţilor din Străinătate, având ca scop asigurarea „sprijinului necesar pentru ruşii din străinătate în vederea protejării drepturilor şi intereselor legitime ale acestora în ţările lor de reşedinţă” 119. De asemenea, în acelaşi an, Ministerul Afacerilor Externe a lansat un site, cuvek. ru – un portal destinat compatrioţilor ruşi – pentru a-i asista pe aceştia în procesul de strămutare voluntară în Rusia120.

O schimbare importantă a avut loc în politica externă a Rusiei faţă de compatrioţi după întoarcerea lui Putin la preşedinţie. În mai 2012, acesta a semnat un decret „privind măsurile de implementare a politicii externe a Federaţiei Ruse”, care a marcat o diferenţă importantă faţă de „Strategia de securitate naţională a Federaţiei Ruse până în 2020”, adoptată în 2009, şi faţă de „Concepţia de politică externă a Rusiei” şi „Concepţia de securitate naţională”, ambele din 2000: pentru prima dată, se spunea clar că ţara trebuia să-i protejeze pe compatrioţii ruşi, pe lângă cetăţenii ruşi. Prin acest decret, Ministerul rus al Afacerilor Externe şi alte agenţii de la

nivelul executivului erau instruite „să asigure protecţia completă a drepturilor, libertăţilor şi intereselor legitime ale cetăţenilor ruşi şi compatrioţilor din străinătate” 121. Documentul cerea şi o creştere a bugetului alocat proiectelor relevante, care urmau să fie implementate prin intermediul Fundaţiei pentru sprijinirea şi Protejarea Drepturilor Compatrioţilor din Străinătate şi al vechii Comisii guvernamentale pentru problemele compatrioţilor din străinătate, înfiinţată în 1994122. Această comisie, condusă de ministrul afacerilor externe, Serghei Lavrov, avea misiunea de a coordona organele executive federale şi regionale în dezvoltarea şi implementarea politicii de stat referitoare la „ruşii cu domiciliul în străinătate” – termen care pare din nou să pună semnul egal între compatrioţii ruşi şi ruşi în general123. În acelaşi an, la al IV-lea Congres Mondial al Compatrioţilor, Puţin avea să declare că documentele referitoare la politica privind compatrioţii nu mai erau vagi, în contextul în care „sprijinul acordat diasporei ruse constituie una dintre cele mai importante politici ale statului nostru” 124.

În februarie 2013, Ministerul Afacerilor Externe a dat publicităţii o nouă „Concepţie de politică externă a Federaţiei Ruse”, care reitera ideea de protecţie acordată atât cetăţenilor ruşi, cât şi compatrioţilor. Printre obiectivele menţionate în document se număra şi acela de a asigura „o protecţie completă a drepturilor şi intereselor legitime ale cetăţenilor ruşi şi ale compatrioţilor din străinătate” prin intermediul mecanismelor oferite de legea şi tratatele internaţionale. Un alt obiectiv îl constituia „întărirea organizaţiilor compatrioţilor, pentru a-i ajuta să-şi apere singuri drepturile în ţările de reşedinţă, păstrând în acelaşi timp identitatea culturală şi etnică a diasporei ruse şi legăturile acesteia cu patria istorică” 125. După cum vom vedea în următorul capitol, această concepţie, care îi face pe compatrioţi egalii cetăţenilor, a fost pusă în practică în 2014 în Crimeea şi estul Ucrainei, deşi politicile protecţioniste ale Moscovei nu au avut nimic de a face acolo cu legile şi tratatele internaţionale, ci mai

degrabă cu mijloacele militare folosite în scopul anexării.

La scurt timp după anexarea Crimeii în martie 2014 şi la începutul conflictului din estul Ucrainei, în primele zile ale lunii aprilie 2014, Duma a aprobat un proiect de lege care simplifica procedura de obţinere a cetăţeniei ruse pentru străinii vorbitori de limba rusă. Nevoia de a avea proceduri simplificate pentru acordarea cetăţeniei fusese deja exprimată limpede la sfârşitul anului 2012 de către Putin, care anunţase într-un discurs public că „Rusia are nevoie de sânge nou” 126 şi că procesul de obţinere a cetăţeniei era prea complicat Amendamentele la articolul 14 al „Legii federale privind acordarea cetăţeniei de către Federaţia Rusă” specificau că de noua procedură pentru obţinerea cetăţeniei ruse puteau beneficia cetăţenii străini şi apatrizii recunoscuţi ca vorbitori nativi de limba rusă care, de exemplu, vorbeau fluent rusa şi o foloseau în mod frecvent acasă, în anumite cercuri sociale şi culturale şi în alte contexte, şi ai căror înaintaşi avuseseră la un moment dat domiciliul stabil pe teritoriul Imperiului Rus sau al URSS, însă cu condiţia să renunţe la cetăţenia pe care o deţineau în prezent De asemenea, potrivit aceluiaşi amendament, o comisie specială avea să stabilească printr-un interviu dacă o persoană era sau nu era vorbitoare nativă de limba rusă127. Condiţia ca noii cetăţeni ruşi să renunţe la paşapoartele străine marchează o îndepărtare faţă de politica anterioară a Rusiei, al cărei obiectiv era să extindă dubla cetăţenie în fostul spaţiu sovietic. Ea poate fi interpretată ca o tentativă de delimitare mai clară a taberei de partea căreia se află compatrioţii. În momentul în care nu mai există nicio ambiguitate legată de cetăţenia compatrioţilor, devine mult mai uşor pentru Rusia să revendice dreptul de a-i proteja şi, eventual, dreptul de a acapara teritoriile locuite de aceştia.

În multe privinţe, se poate spune că politicile Rusiei privind compatrioţii urmează arcul format din puterea, ambiţia şi lupta Rusiei pentru identitate naţională. Între 1994 şi 2015, guvernul rus a promulgat peste douăzeci de politici, programe şi legi axate pe conceptualizarea şi

asistarea compatrioţilor. Acestea au constituit în acelaşi timp o dilemă şi o ocazie pentru Moscova; în orice caz, maniera în care Moscova a ales să se implice şi, câteodată, să ignore problema celor 30 de milioane de ruşi şi vorbitori de rusă a variat în aceste două decenii. La începutul anilor 1990, în timp ce Rusia se lupta cu o criză economică severă şi îşi asuma o nouă statalitate, situaţia compatrioţilor a rămas neclară, şi statutul lor, vag definit Mai înainte, Moscova hotărâse că diaspora nu trebuia să fie invitată să se întoarcă în Rusia şi adoptase anumite prevederi pentru a bloca repatrierea în masă a membrilor ei. După numai 15 ani, au urmat câteva tentative şovăielnice de readucere a compatrioţilor în ţară. Cu toate acestea, chiar şi în timpul lui Elţîn, au existat anumite eforturi de a pune în legătură unele chestiuni de politică externă cu problema compatrioţilor, cum a fost cazul statelor baltice şi al eforturilor ratate de a introduce cetăţenia dublă în fostele state sovietice.

După 2000, sub conducerea lui Putin, în timp ce economia şi poziţia Rusiei pe scena lumii s-au îmbunătăţit odată cu creşterea preţurilor la petrol, problema compatrioţilor a început să capete din ce în ce mai multă importanţă. Rusia s-a redefinit ca o mare putere mondială şi ca lider al civilizaţiei specifice ţărilor slave, rusofone şi creştine ortodoxe – cu alte cuvinte, al Lumii Ruse. Ruşii, vorbitorii de rusă, dar şi membrii altor minorităţi din imediata vecinătate a Rusiei constituiau o parte esenţială a acestei lumi, fiind politizaţi şi conceptualizaţi sub eticheta de compatrioţi. Multe dintre politicile iniţiale privind compatrioţii au început să pară confuze şi brutale, ca tentative de exercitare a puterii necoercitive. Astfel, sub conducerea lui Putin, compatrioţii au devenit din ce în ce mai conceptualizaţi ca o resursă folosită de Rusia în politica sa externă şi în realizarea ambiţiilor sale geopolitice în ţările din imediata ei vecinătate. După războiul din Georgia, din 2008, în care miza au reprezentat-o compatrioţii, politicile Rusiei au devenit mai clare şi mai axate pe protejarea cetăţenilor şi a

compatrioţilor din străinătate.

În acest capitol am demonstrat de asemenea faptul că politicile Rusiei privind compatrioţii nu pot fi analizate izolat Compatrioţii nu fac parte numai din programele umanitare ale Rusiei, ci sunt incluşi de asemenea în legile naţionale şi în programele lingvistice, culturale şi informaţionale ale Rusiei. Mai mult decât atât compatrioţii sunt parte a fundamentului statului rus: a strategiilor de securitate naţională, a concepţiilor de politică externă şi a definiţiilor cetăţeniei. În sfârşit politicile privind compatrioţii nu trebuie văzute ca o reflectare a anumitor epoci sau a concepţiei unor conducători. Dacă, pentru Elţîn, compatrioţii au constituit o moştenire rămasă în urma prăbuşirii Uniunii Sovietice şi un rezultat al politicilor etnice ale lui Stalin, ei vor rămâne o chestiune de interes mult timp după retragerea lui Putin de la putere. Compatrioţii ruşi vor rămâne importanţi pentru Europa şi Asia în deceniile următoare, indiferent cine se va afla în fruntea Kremlinului După cum am arătat în capitolul precedent, compatrioţii ruşi joacă un rol-cheie în contextul traiectoriei politice de reimperializare, al cărei scop este de a menţine influenţa neoimperială a Rusiei şi de a recâştiga terenul pierdut de aceasta în fostele republici sovietice. Următoarele patru capitole, care vor fi tot atâtea studii de caz, vor arăta modul şi măsura în care aceste politici privind compatrioţii şi traiectoria de reimperializare au fost puse în practică în Ucraina, Georgia, Moldova, statele baltice şi Asia Centrală, precum şi în Belarus şi Armenia.

Capitolul 4

Separatism şi anexare

MOLDOVA, GEORGIA ŞI UCRAINA

Pericolul cel mai evident era acela că populaţia vorbitoare de limba rusă se simţea ameninţată, iar aceste ameninţări erau cât se poate de concrete şi palpabile, Iată ce i-a determinat pe locuitorii Crimeii, pe cei care trăiesc acolo, să se gândească la viitorul lor şi să ceară ajutorul Rusiei.

Vladimir Putin, *17 aprilie 2014*

La prima vedere, cele trei foste republici sovietice Moldova, Ucraina şi Georgia par să aibă foarte puţine lucruri în comun. Moldova este o ţară mică, de numai patru milioane de locuitori, înghesuită între Ucraina şi România. În ciuda legăturilor sale istorice, culturale şi lingvistice cu România, care este membră U şi NATO, Moldova a rămas un loc uitat al Europei după dezintegrarea Uniunii Sovietice. În comparaţie cu Moldova, vecina sa Ucraina e un adevărat colos. Ucraina este cea mai mare ţară ca întindere aflată în întregime pe continentul european, cu o populaţie la fel de semnificativă, de 43 de milioane de locuitori1. Numită adesea „grânarul Europei", ţara a constituit vreme de sute de ani un obiect de dispută între puterile vecine, cum ar fi Polonia, Lituania, Hanatul Crimeii, Imperiul Otoman şi Rusia. Ucrainenii fiind tot slavi, ruşii continuă să vadă în ei nişte „fraţi". Pe ţărmul opus al Mării Negre, cuibărită între stâncile Munţilor Caucaz, se află Georgia. Georgienii, sau kartvelebii, sunt astăzi în număr de doar 5 milioane şi, ca urmare a poziţionării lor la întâlnirea dintre Europa de Est şi Asia de Vest, posedă un alfabet, o limbă şi o identitate unice.

Şi totuşi aceste ţări foarte diferite au şi multe lucruri în comun. Toate trei au avut îndelungate şi dificile relaţii istorice cu Rusia imperială şi sovietică, fiind supuse unei politici agresive de rusificare şi deportărilor în masă. O mare parte din populaţia acestor trei ţări aparţine Bisericii Ortodoxe Răsăritene, trăsătură pe care o au în comun cu Rusia. Toate s-au luptat cu regimuri corupte şi rămân printre cele mai sărace ţări din Europa, cu un PIB anual pe locuitor de mai puţin de 4.000 $. Parţial şi din cauza acestui lucru, toate trei s-au confruntat cu revoluţii „colorate", mişcări civile care căutau să răstoarne guvernul şi să îndrepte ţara spre Occident: Revoluţia Trandafirilor în Georgia, în 2003, Revoluţia Portocalie în Ucraina, în 2004 şi Revoluţia Strugurilor sau Revoluţia „Twitter" în Moldova, în 2009. De asemenea, aceste ţări au

avut cele mai bune rezultate în cadrul Iniţiativei Parteneriatului Estic al UE de la lansarea acesteia în 20092.

Poate că cel mai important lucru pe care îl au în comun Moldova, Georgia şi Ucraina este claritatea cu care istoria acestor ţări a revelat traiectoria politicii de reimperializare a Rusiei. La fel de izbitoare este asemănarea dintre modurile în care au fost implementate, în aceste ţări, în momente diferite, politicile Rusiei (în special politica de paşaportizare, războiul informaţional şi politica de protejare a compatrioţilor). Astfel, în timp ce, pentru cei mai mulţi, anexarea din 2014 a Crimeii a constituit un şoc, procesul de paşaportizare şi discursul legat de necesitatea protejării compatrioţilor ruşi au vizat toate cele trei state încă de la începutul anilor 1990.

La graniţa de est a Moldovei, Transnistria continuă să fie, încă din anii 1990, un teritoriu separatist aflat sub tutela Rusiei, dar nerecunoscut ca atare de comunitatea internaţională. De asemenea, Moscova a început să instige la separatism în regiunile Osetia de Sud şi Abhazia din Georgia încă din anii 1980, până când a reuşit să transforme aceste teritorii în simple state-marionetă, în urma războiului ruso-georgian din 2008. Baza reprezentată de anexarea Crimeii şi mişcarea separatistă din cele două proaspăt autoproclamate „republici populare” din estul Ucrainei – Republica Populară Lugansk şi Republica Populară Doneţk – a fost pusă în ultimele decenii. În 2015, ambele „republici populare” menţionate par să aibă toate şansele să se transforme în zone de conflict îngheţat, la fel ca Transnistria, Abhazia şi Osetia de Sud.

Aşa cum scria pentru *Washington Post* cel care a fost preşedintele Georgiei între anii ’2004 şi 2013, Miheil Saakaşvili, în martie 2014, când criza din Ucraina era în plină desfăşurare, „există anumite similitudini izbitoare între modul în care s-au derulat primele etape ale agresiunii ruse împotriva Georgiei şi ce se întâmplă acum în Ucraina” 3.

Actualul preşedinte georgian, Ghiorghi Margvelaşvili,

a repetat acest lucru, spunând că, „din nefericire, ceea ce s-a întâmplat în 2008 a avut un ecou în Crimeea, Doneţk, Lugansk şi Mariupol” 4. Într-adevăr, traiectoria de reimperializare urmată de Rusia a fost aproape identică în Ucraina, Georgia şi Moldova.

HARTA 2

Repartiţia populaţiilor rusofone şi a teritoriilor disputate în Belarus, Ucraina şi Moldova. Hartă elaborată de Giedrė Tamašauskaitė.

Există însă şi unele diferenţe importante de abordare între Ucraina, Georgia şi Moldova în ceea ce priveşte eforturile de reimperializare ale Rusiei. De când a avut loc conflictul din Transnistria, în 1991, şi până la anexarea Crimeii, în 2014, Rusia a trecut prin unele schimbări importante, la nivel de conducere şi politici, perioadă în care s-a schimbat şi contextul geopolitic din Europa – toate

acestea influenţând desfăşurarea

HARTA 3

Repartiţia populaţiilor rusofone şi a teritoriilor disputate în Caucaz. Hartă elaborată de Giedrė Tamašauskaitė.

evenimentelor din ţările despre care discutăm. Parţial, participarea Rusiei la conflictul din Transnistria a fost o reacţie caracteristică vechiului imperiu sovietic (şi trupelor sovietice aflate la faţa locului) la o situaţie avantajoasă (din punctul lor de vedere). Războiul ruso-georgian din 2008 s-a dovedit a fi fost un experiment de succes în cadrul efortului de reimperializare depus de regimul Putin, în special ca urmare a foarte slabei reacţii din partea Occidentului. În acest context, anexarea Crimeii şi războiul din estul Ucrainei reprezintă un fel de încununare a acestor măsuri puse în practică în mod sistematic de

Kremlin încă din anii 2000. Moscova a invocat în nenumărate rânduri, în toate cele trei ţări, în Transnistria, în Osetia de Sud şi Abhazia, în Crimeea şi în teritoriile

estice ale Ucrainei, necesitatea de a-i proteja pe compatrioţii ruşi ca justificare pentru implicarea sa şi pentru operaţiunile militare. Înainte însă de a vedea în ce a constat politica dusă de Rusia în cele trei state, este bine să stabilim poziţia geografică a acestora (vezi hărţile 2 şi 3) şi să facem o scurtă prezentare a diferitelor categorii de compatrioţi ruşi, a legăturilor pe care aceştia le au cu Rusia şi a contextului în care au izbucnit respectivele conflicte.

Contextul

Georgia

Populaţiile formate din vorbitori de rusă şi aşa-zişi compatrioţi ruşi din Georgia, Moldova şi Ucraina sunt cât se poate de diferite, dat fiind faptul că vorbim de etnii diferite. În cazul Georgiei şi al Moldovei, este chiar surprinzător că Moscova consideră că în categoria compatrioţilor intră şi acele populaţii. Oseţii din Georgia, care nu sunt mai mult de cincizeci de mii, au prea puţine legături cu Rusia din punct de vedere etnic, lingvistic sau cultural. Oseţii sunt descendenţii alanilor, triburi războinice care vorbeau o limbă asemănătoare cu persana şi care au trăit aici încă din Evul Mediu timpuriuă. Timp de sute de ani, oseţii din sud şi georgienii au trăit în armonie, iar majoritatea oseţilor vorbesc şi georgiană, pe lângă osetă. Afinitatea lor recentă faţă de Rusia poate fi explicată prin apropierea geografică de Osetia de Nord (locuită tot de oseţi), care face parte din Federaţia Rusă. De asemenea, georgienii, abhazii şi oseţii au în comun cu Rusia credinţa lor creştină ortodoxă. La fel ca oseţii, abhazii din Georgia reprezintă şi ei un grup etnic distinct, care, în prezent, numără numai câteva sute de mii de oameni. În secolul al VIII-lea, aceştia au format un regat creştin, care a avut legături strânse atât cu Georgia unită, cât şi cu Principatul Georgiei, până când a trecut sub stăpânirea otomană şi apoi sub cea a Imperiului ţarist. În secolul al XIX-lea, regimul ţarist a aplicat o politică de purificare etnică de-a lungul coastei de nord-est a Mării Negre şi în Caucazul de Nord, care a dus la lichidarea a

aproximativ 1, 5 milioane de localnici şi la expulzarea din regiune a unui număr similar de abhazi, cerchezi şi musulmani6. În continuare, ruşii, armenii, grecii şi georgienii au colonizat regiunea7. Georgian la origine, Stalin a aplicat o politică agresivă de georgianizare în Abhazia, care a avut ca rezultat deteriorarea pentru totdeauna a relaţiilor abhazo-georgiene. În schimb, abhazii au început să se bazeze din ce în ce mai mult pe sprijinul Moscovei8.

Moldova în Moldova, faptul că Moscova vede în minorităţile locale şi chiar în moldoveni nişte „compatrioţi" este la fel de greu de înţeles. Împărtăşind aceeaşi limbă şi cultură cu România vecină, Principatul Moldovei a ajuns sub influenţa Moscovei la începutul secolului al XIX-lea, când a fost încorporat în Imperiul Rus[6]. În următoarele două sute de ani, Moldova a fost supusă politicilor de rusificare, în timp ce limba maternă, româna, a fost eliminată ca limbă oficială9. În epoca lui Stalin au avut loc execuţii şi deportări masive ale localnicilor în Siberia şi Asia Centrală, iar aici au fost aduşi muncitori rusofoni10. În plus, a fost introdusă limba „moldovenească", aceasta fiind în esenţă aceeaşi limbă cu româna, numai că se scria cu litere chirilice11. Conflictul din Transnistria a izbucnit după ce Moldova şi-a căpătat independenţa faţă de URSS, şi Chişinăul a reintrodus româna ca limbă de stat, iar în 1990 Transnistria şi-a declarat independenţa faţă de Moldova, exprimându-şi în schimb dorinţa de a continua să facă parte din Uniunea Sovietică12. Iniţial, Kremlinul s-a arătat sceptic faţă de independenţa Transnistriei şi capacitatea noilor autorităţi de a controla regiunea, în timp ce presa sovietică a descris mişcarea de independenţă ca „o rebebune împotriva perestroikăi" 13. Activiştii din Transnistria au cochetat şi cu ideea de a deveni parte integrantă a Ucrainei, dar până la urmă a câştigat din ce în ce mai mult teren varianta autonomiei şi a identităţii legate de istoria sovietică a Moldovei14. Astăzi, populaţia din Transnistria, pe care Moscova caută

6 Doar partea răsăriteană, denumită Basarabia (n. red.).

de mult s-o ia sub aripa sa protectoare, sub pretextul că ar fi formată din compatrioţi ruşi, este de fapt împărţită în mod aproximativ egal în moldoveni, ucraineni şi ruşi, cei mai numeroşi fiind moldovenii. În Moldova mai simt două regiuni cu înclinaţii separatiste, susţinute de Rusia: raionul Taraclia, unde 65% dintre locuitori sunt etnici bulgari vorbitori de limba rusă, şi regiunea autonomă Găgăuzia, unde 80% din populaţie este reprezentată de găgăuzi – un popor de creştini ortodocşi răsăriteni care descind din turci şi bulgari. Deşi găgăuzii au propria lor limbă turcică, majoritatea sunt astăzi rusofoni, în principal ca urmare a pobticilor sovietice de rusificare15.

Ucraina

Spre deosebire de Georgia şi Moldova, Ucraina este o naţiune slavă, Kremlinul având astfel o misiune mai uşoară în a-şi impune propria versiune privind cultura şi istoria locului, în scopul integrării Ucrainei în proiectul imperial al Rusiei. Moscovei îi place să promoveze ideea că Rusia Kieveană a fost leagănul civilizaţiei slave (ruse, potrivit Moscovei) de pe teritoriul Ucrainei, ca o dovadă a faptului că ucrainenii şi ruşii sunt de fapt unul şi acelaşi popor16. În schimb, ucrainenii îşi revendică dreptul la propria istorie şi identitate, argumentând că „Rusia” istorică se referea de fapt la popoarele ucrainean şi belarus şi la pământurile locuite de acestea. Până în 1547, Rusia nici nu a avut această denumire, fiind cunoscută de fapt, după numele capitalei, drept Moscovia – Marele Cnezat al Moscovei. Conceptul relativ modern de Rusia a apărut abia în timpul domniei lui Ivan cel Groaznic, care a moştenit titlul de mare cneaz al Moscovei de la tatăl său, Vasili al III-lea, în 1547 luându-şi titlul de mare cneaz şi ţar al tuturor ruşilor17. În cel mai bun caz, ucrainenii acceptă că au avut aceleaşi rădăcini etnice cu ruşii până în secolul al X-lea, deşi o parte dintre ei contestă inclusiv faptul că ruşii ar fi cu adevărat un popor slav18. Relaţia Ucrainei cu aşa-zisa naţiune-soră a fost dificilă încă de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, când Kievul şi-a pierdut total autonomia faţă de Imperiul Rus 19. În secolul al XIX-lea, poporul

ucrainean a fost supus unei politici agresive de rusificare de către Moscova, principala instituţie de învăţământ superior din ţară, Academia Movileană de la Kiev, fiind închisă atunci, în timp ce cultura ucraineană a fost suprimată, cărţile, interzise, la fel învăţământul în limba ucraineană, fiind interzisă inclusiv construirea de biserici în stilul baroc ucrainean20. Cea mai cruntă pentru Ucraina a fost însă epoca stalinistă. În anii 1930, majoritatea intelectualilor şi înalţilor funcţionari ucraineni au fost reprimaţi şi ucişi, în timp ce represiunea ţăranilor ucraineni a luat forma unei foamete motivate politic, cunoscută ca *Holodomor* (exterminare prin înfometare), în timpul căreia au pierit în jur de 5 milioane de ucraineni21. Politicile de rusificare şi afluxul de imigranţi ruşi în Ucraina au continuat de-a lungul întregii perioade sovietice.

Rusificarea a fost însă mai pronunţată în estul Ucrainei. Înainte de 1850, regiunile Doneţk şi Lugansk, din estul Ucrainei, erau locuite în special de ţărani ucraineni, dar tot aici puteau fi întâlniţi şi ţărani de alte etnii – ruşi, greci, germani, tătari şi alţii. Odată cu industrializarea însă, au început să sosească valuri de emigranţi din Rusia Centrală şi din alte părţi22. În perioada sovietică, mulţi deţinuţi de pe tot cuprinsul Uniunii Sovietice au fost deportaţi în Donbas şi puşi să muncească în minele de cărbuni şi în fabrici, rezultând astfel, în regiunile Doneţk şi Lugansk, un amestec etnic mult mai divers decât oriunde în altă parte a Ucrainei23. Totuşi, în ciuda popularităţii de care se bucura limba rusă, etnicii ucraineni au rămas majoritari24.

Istoria Crimeii este diferită de cea a Ucrainei. Peninsula a fost stăpânită de Hoarda de Aur, după care a făcut parte din Hanatul Crimeii din secolul al XV-lea până în secolul al XVIII-lea. Imperiul Rus a anexat Crimeea în 1783, ceea ce a dus la emigrarea şi deportarea populaţiilor locale de tătari şi greci, în timp ce peninsula a fost colonizată în special de ruşi 25. În 1944, în noaptea de 18 spre 19 mai, Stalin i-a deportat pe restul tătarilor din

Crimeea în Uzbekistan, în alte republici din Asia Centrală şi în Siberia26. Mânaţi spre gări şi înghesuiţi în vagoane pentru vite, mulţi dintre tătari au murit pe drum, în timp ce alţii au pierit de foamete şi boli în lagărele în care au fost duşi 27. După cum remarcă Lilia Muslimova, consiliera liderului tătarilor din regiune, Mustafa Jemilev, „acest tragic eveniment a avut ca rezultat moartea a 46% dintre tătarii din Crimeea, Rusia punând în practică ceea ce mulţi istorici consideră a fi dorita soluţie finală – o Crimee fără tătari” 28. Cel mai recent recensământ transparent al populaţiei din Crimeea, cel din 2001, a arătat că 58, 5% dintre aceştia se declară a fi ruşi, 24, 4% ucraineni, 12, 1% se declară tătari, restul populaţiei fiind constituit din alte grupuri etnice29. Muslimova mai spune că, „în secolul al XXI-lea, tătarii din Crimeea se luptă din nou pentru demnitatea şi patria lor, în contextul ocupării ilegale şi brutale a peninsulei de către Federaţia Rusă” 30.

Profiluri de rusofoni

Pentru a ilustra complexitatea punctelor de vedere şi a sentimentelor nutrite de rusofonii şi „compatrioţii” din Ucraina, Georgia şi Moldova, mă voi baza în această secţiune pe o serie de discuţii avute cu persoane vorbitoare de rusă, spre a le face cunoscute cititorilor părerile şi trăsăturile unor oameni pe care datele şi cifrele nu le pot contura. Există o diferenţă importantă între rusofonii din teritoriile separatiste, cum ar fi Transnistria, şi cei care locuiesc în restul Moldovei sau în Georgia. Rusofonii din Transnistria, Osetia de Sud sau Abhazia au fost supuşi unei rusificări mai agresive, devenind din ce în ce mai loiali Moscovei în ultimele două decenii. Rusofonii din Moldova, Georgia şi Ucraina sunt mai bine integraţi în statele lor, astfel încât există şanse mai mari ca aceştia să se considere mai degrabă moldoveni, georgieni sau ucraineni. Toate aceste observaţii au fost confirmare în mod indirect de un sondaj realizat pe internet în septembrie 2014 de către liderul opoziţiei ruse, Aleksei Navalnîi, şi Fundaţia Anticorupţie, pe care acesta o conduce. Scopul sondajului a fost să afle poziţia a doua

dintre regiunile ucrainene tradiţional proruse, Odessa şi Harkov, faţă de separatism şi de implicarea Rusiei în evenimentele din Ucraina. Deşi a reflectat clar scepticismul cu care oamenii priveau guvernul de la Kiev (26% dintre ei spunând că aveau o părere „negativă” faţă de guvern, 25% exprimând o părere „neutră” şi doar 11% având o părere „pozitivă”), sondajul a dezvăluit şi alte tendinţe sociologice. Astfel, 34% dintre subiecţi s-au arătat a fi de acord cu afirmaţia conform căreia „viitorul Ucrainei ar trebui să fie legat de Europa” (comparativ cu 17%, câţi au ales un viitor alături de Rusia), 50% au arătat că aveau o părere „negativă” despre Putin (în timp ce numai 12% aveau o părere „pozitivă”) şi, cel mai important, 87% s-au arătat de acord cu afirmaţia „mi-ar plăcea să văd regiunea mea ca făcând parte din Ucraina”, în timp ce numai 3% au spus că ar fi preferat ca regiunea lor să devină „parte a Rusiei” şi 2% ar fi preferat ca regiunea lor să devină „parte a Novorossiei”) 31. După cum spuneam în introducere, interviurile care urmează nu ar trebui considerate ca făcând parte dintr-un studiu ştiinţific, fiindcă nu a fost posibil să alcătuiesc eşantioane reprezentative pentru fiecare categorie de vârstă şi grup social, mai ales având în vedere războiul în plină desfăşurare din Ucraina şi conflictele îngheţate din Transnistria, Abhazia şi Osetia de Sud. În schimb, aceste interviuri ne oferă posibilitatea de a ne forma o primă impresie în special despre tinerii vorbitori de limba rusă de la sfârşitul anului 2014. Am pus accentul pe tânăra generaţie, născută după prăbuşirea Uniunii Sovietice, pentru că ea reprezintă viitorul compatrioţilor ruşi din aceste ţări. Această generaţie poate să influenţeze semnificativ poziţia pe care ţările lor o vor adopta în cele din urmă faţă de politica de reimperializare a Rusiei.

În Ucraina, tinerii intervievaţi erau din al treilea oraş ca mărime al ţării, Odessa. În 2014, Puţin sublinia faptul că Odessa făcea parte din regiunea istorică Novorossia (Noua Rusie), care în trecut aparţinuse Imperiului Rus, dând astfel de înţeles că această regiune ar trebui să facă

parte din Federaţia Rusă32. Astăzi, oraşul-port Odessa are o populaţie multietnică dinamică, aici convieţuind mai mult de zece naţionalităţi. Deşi etnicii ucraineni reprezintă peste 60% din populaţie, cei mai mulţi localnici vorbesc limba rusă, în contextul în care majoritatea ucrainenilor sunt vorbitori nativi de rusă. Subiectul pe care îl voi numi Mărgărită vorbeşte ruseşte şi este studentă la logistică marină la Universitatea din Odessa33. Visează să lucreze în marina comercială. Având origini ruseşti dinspre tată, ea se consideră pe jumătate rusoaică, dar în niciun caz o compatrioată sau patriotă rusă. Explicaţia ei este că „Rusia şi Ucraina sunt două ţări diferite" şi că „eu niciodată nu am trăit şi nu voi trăi în Rusia". Ar prefera ca rusa să fie a doua limbă oficială în Ucraina, astfel încât rusofonii să poată studia şi îndeplini actele administrative în limba maternă. Nu crede însă că rusofonii ucraineni au nevoie de protecţia Rusiei şi consideră că „toate probleme pot fi rezolvate în interiorul graniţelor ţării noastre".

O altă vorbitoare de limba rusă din Odessa, pe care o voi numi Viktoria, lucrează în marketing34. Îi place să vorbească limba engleză şi speră să călătorească într-o bună zi în America. La fel ca Mărgărită, nu crede că ar fi o compatrioată rusă şi nu întâmpină niciun fel de probleme ca vorbitoare de limba rusă în Ucraina. Ea spune că, „într-o societate democratică, toată lumea are dreptul să vorbească limba pe care şi-o alege. Nu suntem o societate fascistă sau totalitaristă. Nimeni nu ne dictează limba pe care s-o vorbim aici şi, cu siguranţă, nu în regiunea din care provin eu". Crede totodată că nici sprijinul şi nici protecţia Rusiei nu sunt necesare şi că, de fapt, „Rusia ar trebui să-şi concentreze atenţia asupra propriilor probleme interne, şi nu asupra problemelor interne ale unei ţări vecine".

Elena, proaspăt absolventă a Universităţii din Odessa, s-a mutat la Kiev nu cu mult timp în urmă pentru a-şi căuta o slujbă35. Născută şi crescută în Odessa, într-o familie de ucraineni, a vorbit de mică limba rusă. Dar, spune ea, „deşi aici toată lumea vorbeşte ruseşte, noi nu

suntem ruşi. Suntem vorbitori de limba rusă şi patrioţi ai ţării noastre”. Bazându-se pe experienţa personală, ea respinge mitul conform căruia rusofonii ar fi discriminaţi, persecutaţi sau intimidaţi în vreun loc din Ucraina, inclusiv în regiunile vestice, unde se vorbeşte preponderent ucraineana. Respinge de asemenea în mod hotărât perspectiva unei protecţii din partea Moscovei – „mă întreb de cine o să ne protejeze Rusia? De noi înşine? Toate deciziile legate de ceea ce se întâmplă în ţara noastră ar trebui să fie luate în interior şi nu avem nevoie de un ajutor din afară”.

La fel par să creadă şi rusofonii din Găgăuzia, o regiune a Moldovei în care aceştia sunt majoritari. Denis este un tânăr ziarist, vorbitor nativ de limba rusă36. „Mama mea este moldoveancă şi tatăl meu este găgăuz, dar între ei vorbesc rusa, pentru a se putea înţelege. Din acest motiv, şi eu vorbesc limba rusă încă din copilărie”. El spune că, în oraşe, majoritatea găgăuzilor vorbesc rusa, dar, în provincii, vorbesc găgăuza, deşi toţi ştiu rusa foarte bine şi acolo. Nu este de acord să fie considerat compatriot rus, afirmând: „Eu sunt cetăţean al Moldovei. Ţara mea este Moldova! M-am născut aici şi îmi iubesc ţara!” Nu s-a simţit niciodată discriminat în Moldova, în afară de cele câteva ocazii în care i s-a cerut, aflându-se în capitala Chişinău, să vorbească în limba română. Este convins că „nimeni de aici nu îşi doreşte protecţia Rusiei”.

În regiunea moldovenească separatistă Transnistria, părerile sunt însă împărţite. Evgheni are în jur de treizeci de ani şi este membru al principalului partid politic37. El reprezintă avangarda compatrioţilor proruşi din Moldova. Se consideră compatriot rus şi rus pentru că „m-am născut şi am fost crescut într-un mediu rusesc şi am o singură patrie – Rusia”. Fiind un patriot rus devotat, Evgheni militează activ pentru integrarea Transnistriei în Rusia şi transformarea acesteia într-o parte a Novorossiei şi a Uniunii Economice Eurasiatice.

Când a fost întrebat despre nemulţumirile pe care le are, răspunsul lui a fost: „Numai guvernul moldovenesc

care contează pe sprijinul Occidentului le cauzează probleme rusofonilor”. El mai crede că „protecţia Rusiei este necesară şi că ar fi nevoie de câteva baze militare pentru a potoli oficialităţile prooccidentale de la Chişinău”. În final, când a fost întrebat despre politicile duse de Rusia în 2014 faţă de Ucraina, răspunsul lui a fost că „Crimeea a aparţinut Rusiei dintotdeauna” şi că astfel „a fost reparată o mare greşeală istorică”.

Konstantin are în jur de cincizeci de ani. Este manager de vânzări şi veteran al Războiului din Transnistria38. La fel ca Evgheni, are o pronunţată atitudine prorusă. Deşi deţine paşaport transnistrean, moldovenesc şi rus, se consideră rus pentru că s-a născut în Rusia şi s-a mutat în Transnistria abia spre sfârşitul anilor 1990. Şi el este un devotat patriot rus, explicând că „am crescut în URSS, familia mea a vorbit dintotdeauna limba rusă şi noi am susţinut dintotdeauna lupta împotriva Occidentului”. Deşi este un susţinător înrăit al anexării Crimeii, are o atitudine ambivalentă când vine vorba de implicarea Rusiei în estul Ucrainei sau Novorossia, cum o numeşte el – „pur şi simplu pentru că această regiune nu este de maximă importanţă în acest moment”.

Iana, profesoară de liceu, care se apropie de treizeci de ani, reprezintă segmentul cel mai puţin prorus al vorbitorilor de limba rusă din Transnistria39. Deşi acum vorbeşte limba rusă, se consideră a fi ucraineană, pentru că „în familie am vorbit întotdeauna ucraineana” şi nu se consideră o compatrioată rusă ori făcând parte din Lumea Rusă. Întrebată despre protecţia pe care Rusia intenţionează să le-o acorde rusofonilor din Transnistria, ea a răspuns că „Rusia a făcut multe promisiuni Transnistriei şi poporului ei, dar, în realitate, foarte puţine lucruri s-au schimbat. Din nefericire, singurul sprijin pe care ni-l poate furniza Rusia este cel militar”. Ea a adăugat că „prietenii mei ruşi sunt nemulţumiţi atât de politicile Moldovei, cât şi de cele ale Rusiei”. Iana este foarte critică la adresa implicării Rusiei în Ucraina: „Am mulţi prieteni care locuiesc în Crimeea şi în estul Ucrainei, prin urmare

nu am o părere bună despre agresiunea Rusiei. Oamenii mor degeaba acolo”.

În cazul Georgiei, a fost din cale afară de greu să primim răspunsuri de la locuitori din regiunile separatiste Abhazia şi Osetia de Sud, cărora le este teamă să discute despre identitatea lor naţională şi sentimentele pe care le au faţă de Rusia. Câţiva au acceptat totuşi să ne spună părerea lor, cu condiţia să rămână complet anonimi. Boris, un bărbat în jur de patruzeci de ani, cu studii universitare, locuieşte cu familia în Abhazia, dar conduce o firmă în Rusia40. Are sentimente oarecum ambigue faţă de Rusia. Deşi abhaza este limba lui maternă, în prezent se foloseşte mai mult de rusă. Susţine însă că asta nu i-a afectat identitatea: „Nu mă consider rus, pentru că sunt abhaz. Nu sunt compatriot rus, pentru că nu m-am născut şi nici n-am trăit niciodată în Rusia... Patria mea este Abhazia”. Şi totuşi consideră că Abhazia are nevoie de protecţia Rusiei, „pentru că este o ţară mică şi nu poate să-şi rezolve singură problemele”. În aceeaşi logică, el sprijină politica dusă de Moscova în estul Ucrainei şi Crimeea.

Soslan este născut în Osetia de Sud, are în jur de cincizeci de ani şi o înclinaţie evidentă spre scepticism41. Locuieşte în Osetia de Sud, dar călătoreşte adesea în Rusia şi admite că, parţial, se poate considera compatriot rus dat fiind că s-a născut în Uniunea Sovietică şi are cetăţenia rusă. În schimb, identitatea lui de oset este foarte puternică. „Vorbesc rusa fluent, dar nu sunt rus, sunt oset, iar paşaportul rusesc nu reprezintă altceva pentru mine decât un document de care am nevoie pentru a călători”, spune el. „Să nu mă înţelegeţi greşit, noi nu avem nimic împotriva ruşilor. De fapt, chiar apreciem sprijinul pe care aceştia ni l-au acordat în lupta împotriva georgienilor, în august 2008. Totodată însă, mi se pare o prostie să iubeşti Rusia, o ţară care, deşi este incredibil de bogată, îşi tratează atât de prost propriul popor. Cum ar putea cineva să admire o ţară atât de nedreaptă?” Surprinzător, Soslan nu este de acord nici cu anexarea Crimeii – spre deosebire de mulţi alţii, rămâne sceptic în faţa poveştilor pe care le

debitează mass-media rusească.

Aşa cum se deduce din aceste interviuri, mulţi ruşi şi rusofoni din Ucraina şi din regiunile separatiste ale Georgiei şi Moldovei nutresc sentimente amestecate faţă de Rusia. Chiar dacă unii par să caute protecţia Moscovei sau sprijinul pe care aceasta îl poate acorda poporului sau regiunii lor, nu toţi se consideră compatrioţi ruşi. În final, nu se poate trage altă concluzie decât că nerăbdarea cu care Moscova revendică, folosindu-se de conceptul de „compatrioţi”, diverse minorităţi etnice din Georgia, Moldova şi Ucraina serveşte mai degrabă intereselor naţionale ale Rusiei decât celor ale aşa-numiţilor compatrioţi.

Motivele şi interesele Moscovei

Moscova are o serie de motive ideologice, militare, politice şi economice pentru care vrea să menţină Moldova, Georgia şi Ucraina în sfera ei de influenţă şi, eventual, să reîncorporeze părţi din teritoriile acestor ţări în Federaţia Rusă. Toate trei sunt percepute ca făcând parte din sfera intrinsecă de influenţă şi interese a Rusiei. Moldova şi Ucraina sunt membre CSI, în timp ce Georgia este fostă membră a aceleiaşi organizaţii. Printre principalele interese ale Rusiei se numără acela de a bloca aderarea statelor CSI la structurile occidentale, cum ar fi UE şi în special NATO, şi de a nu le lăsa să găzduiască baze militare americane42.

Moldova

Poate părea paradoxal faptul că Rusia caută să controleze sau să influenţeze astfel de ţări mici, sărace şi fără ieşire la mare cum e Moldova. Din perspectivă istorică însă, atât Imperiul Rus, cât şi Uniunea Sovietică au dorit să controleze teritoriile din bazinul Mării Negre (inclusiv Moldova) şi Delta Dunării, care jucau rolul de coridor comercial către Balcani şi care înlesneau lărgirea sferei de influenţă, promovarea intereselor Rusiei şi întărirea securităţii în regiune43. Transnistria este situată la graniţa cu Ucraina, aproape de teritoriile ucrainene pe care Rusia le numeşte „Novorossia”. Statutul neclar încă al

Transnistriei prezintă un interes special pentru Moscova, în contextul în care acesta micşorează şansele Moldovei de a deveni membră UE sau de a se apropia mai mult de NATO. De fapt, problemele nesoluţionate legate de delimitarea graniţelor Moldovei, Georgiei şi Ucrainei constituie un avantaj pentru Rusia, prin faptul că încetinesc expansiunea NATO în regiune şi constituie un instrument util în punerea în practică a tacticii „dezbină şi stăpâneşte” în ceea ce priveşte treburile interne ale acestor ţări.

Georgia

Poziţia Georgiei la Marea Neagră şi în Caucaz, la contactul dintre Europa de Est şi Asia de Vest, prezintă în mod evident un interes strategic pentru Rusia. Încă de la începutul anilor 1990, Kremlinului i-a devenit clar că influenţa Rusiei în Marea Neagră depindea de prezenţa trupelor sale pe coasta de vest a Caucazului. Astfel, Abhazia, cu lunga ei linie de coastă de la Marea Neagră, este importantă din punct de vedere militar pentru Rusia, la fel cum sunt şi resursele de petrol din vecinătatea coastei cu care se laudă această ţară (în prezent, controlate de monopolul rus Rosneft). În ce priveşte Osetia de Sud, deşi este o regiune montană săracă şi slab populată, ea îi poate oferi Moscovei pârghia prin care poate influenţa minorităţile care trăiesc aici, diminuând problemele interne ale acestora. De partea cealaltă a graniţei ruseşti şi a munţilor Caucazul Mare se află Osetia de Nord, o republică autonomă care face parte din Federaţia Rusă, locuită de etnici oseţi şi legată de Osetia de Sud prin tunelul Roki. De asemenea, Moscova poate preîntâmpina orice mişcare de radicalizare sau separatistă în Osetia de Nord, prin simplul fapt că poate menţine prin promisiuni iluzia unei unificări cu Osetia de Sud44. După cum o arată şi interviurile mele, mulţi naţionalişti oseţi speră de fapt că, într-o zi, teritoriile lor s-ar putea reuni. Temerile Moscovei privind o posibilă radicalizare a etniilor minoritare sunt considerabile, în special în contextul în care situaţia din regiunea de nord a Caucazului este deja

tulburată de mişcări separatiste şi islamiste, iar regiunile învecinate, cum ar fi Inguşetia, Cecenia şi Daghestan, chiar de grupări afiliate ISIS45. În plus, conflictul îngheţat şi anarhia care domneşte în Osetia de Sud şi Abhazia facilitează spălarea de bani şi crima organizată, care, adesea, au legătură cu Rusia46.

În afară de accesul la Marea Neagră şi poziţionarea în zona strategică şi instabilă a Caucazului, Georgia oferă şi câteva bogăţii sau resurse naturale tentante pentru Rusia. Georgia rămâne însă unul dintre jucătorii imposibil de neglijat din Caucaz în ceea ce priveşte resursele energetice, având în vedere mai ales interesul Europei de a-şi diversifica aprovizionarea cu energie mai degrabă cu resurse din Marea Caspică decât cu resurse ruseşti. Ca superputere energetică, Rusia caută să controleze conductele de petrol şi gaze care ar urma să pornească din Marea Caspică şi să traverseze teritoriul georgian, inclusiv conducta petrolieră Baku-Tbilisi-Ceyhan, conducta de gaze Baku-Tbilisi-Erzurum şi proiectata conductă de interconectare a reţelelor de gaze Azerbaidjan-Georgia-România47. În sfârşit, prin poziţia ei geografică, Georgia taie legătura directă a Moscovei cu aliata ei regională Armenia, unde are şi o bază militară.

Ucraina

Dimensiunea teritoriului şi a populaţiei Ucrainei, porturile de la Marea Neagră şi poziţia geografică, care o fac să fie în acelaşi timp o zonă-tampon şi o rampă de lansare împotriva Occidentului, alături de rolul acesteia de furnizor de produse alimentare şi, totodată, de piaţă de desfacere pentru bunurile ruseşti au făcut din aceaşţă ţară, vreme de secole, un fel de recompensă strategică pentru proiectul imperial al Rusiei. Ucraina împarte cu Rusia o graniţă lungă, limba rusă, pe care o bună parte din populaţia ţării o vorbeşte, şi credinţa creştină ortodoxă. Motivele de natură ideologică pe care îşi fundamentează Moscova pretenţiile imperialiste nu sunt deloc de neglijat. După cum observa Zbigniew Brzeziński, „nu poate fi subliniat îndeajuns faptul că, fără Ucraina, Rusia încetează

să mai fie un imperiu, în timp ce, cu o Ucraină coruptă şi apoi subordonată ei, Rusia devine automat un imperiu” 48. Ucraina ar constitui cea mai apreciată achiziţie dacă s-ar alătura Uniunii Economice Eurasiatice, din care Belarus şi Kazahstan deja fac parte. În acelaşi timp însă, Rusia se opune cu tărie unui acord de asociere a Ucrainei cu UE. Parte din ideologia imperialistă cu privire la Ucraina se bazează pe ideea că Rusia şi Ucraina ar fi două „naţiuni slave surori”, concepţie despre care am discutat deja aici. Cu numai câteva zile înainte de anexarea Crimeii, în data de 18 martie 2014, preşedintele Vladimir Putin afirma că Ucraina şi Rusia sunt inextricabil interconectate, spunând că „suntem un singur popor... şi nu putem trăi unul fără altul” 49. Puţin a repetat acest lucru în august 2014: „Eu cred că popoarele rus şi ucrainean sunt practic acelaşi popor, indiferent ce ar spune alţii... Cei care au trăit în ţara pe care o numim astăzi Ucraina îşi spuneau ruşi”. 50 Ucrainenii, în schimb, au sentimente contradictorii când vine vorba de acest concept al „frăţiei slave” însoţit de ameninţări51. De asemenea, Ucraina ocupă un loc central în cadrul percepţiei ruseşti despre imperiu. Scriitorul rus Aleksandr Prohanov, un influent antioccidental şi extremist de dreapta, susţine că Rusia intră acum în etapa celui de-al Cincilea Imperiu: „Primul imperiu rus a fost Rusia Kieveană, al doilea a fost Regatul Moscovei, al treilea a fost Imperiul de la St. Petersburg al Romanovilor, [al patrulea] Imperiul Roşu al Uniunii Sovietice”, iar al cincilea este cel care se formează acum sub conducerea preşedintelui Puţin52. În sfârşit, Moscova mai este preocupată de repercusiunile pe care o reorientare a vecinei Ucraina spre UE şi opţiunea acesteia pentru reforme şi o societate democratică le-ar putea avea asupra climatului intern din Rusia53. Ea se mai teme probabil de faptul că o nouă versiune a Revoluţiei Portocalii din Ucraina, din 2004, sau a mişcării Maidan, din 2013 – 2014, ar putea avea loc de data aceasta în Rusia, de unde şi încercările de delegitimare, dacă nu chiar de demonizare a tulburărilor civile, etichetate ca radicale, fasciste,

înscenate şi, în plus, influenţate de amestecul Occidentului.

Dincolo însă de aceste motive ideologice, Rusia are şi un număr de interese economice în Ucraina. Ţara constituie o piaţă de desfacere semnificativă pentru gazele naturale, petrolul şi combustibilul nuclear rusesc54. În 2013, conform datelor puse la dispoziţie de Gazprom, compania a vândut Ucrainei gaze de aproape 11 miliarde $, reprezentând 16% din totalul exporturilor de gaze ale Gazprom şi 16% din venitul total al companiei55, în urma conflictului din Ucraina şi a schimbării guvernului din 2014, Ucraina şi-a redus consumul de gaze la jumătate, la mai puţin de 4 miliarde S56. Şi mai important este faptul că exporturile de energie ale Rusiei depind de Ucraina. Prin Ucraina trec atât conducta rusească de gaze Urengoi-Pomari-Ujgorod, cât şi conducta petrolieră „Drujba” (Prietenia), care transportă resurse energetice ruseşti către pieţele europene. Economia Rusiei depinde foarte mult de veniturile obţinute din petrol şi gaze, pieţele europene înghiţind 80% dintre exporturile de gaze ale ţării. Jumătate din această cantitate care are ca destinaţie Europa traversează teritoriul Ucrainei. Treisprezece ţări europene – Croaţia, Franţa, Grecia, Germania, Polonia, Italia, Republica Cehă, Ungaria, Slovacia, Slovenia, Austria, Bulgaria şi România – primesc gaz prin Ucraina57. Astfel, pentru Rusia, este vital ca ea să continue să controleze acest teritoriu traversat de cea mai importantă rută de export a sa şi de care depinde principala sa sursă de venit. Anumite documente oficiale care reflectă politica guvernamentală a Rusiei şi care au fost dezvăluite de presă în februarie 2014 au arătat că, în urma schimbării situaţiei politice din Ucraina, Rusia nu-şi poate asuma riscul „de a pierde nu numai piaţa ucraineană ca piaţă de desfacere pentru energia rusească, ci, încă şi mai important, inclusiv controlul indirect asupra reţelei de transport al gazelor din Ucraina. Aceasta ar afecta poziţia deţinută de Gazprom în Europa Centrală şi de Sud-Est şi ar aduce astfel un prejudiciu semnificativ economiei

naţionale” 58.

Ucraina are şi ea semnificative resurse naturale. Rezervele de gaze ale Ucrainei se ridică la 1 200 de mii de miliarde de metri cubi, iar dacă producţia ar creşte, ţara ar putea să-şi acopere singură în întregime nevoile interne, în timp ce, pe termen lung, ar putea chiar să devină principalul furnizor de gaze naturale al Europei59. În estul Ucrainei, exploatarea gazelor de şist a fost lansată în 2013, în Doneţk şi Lugansk, regiuni care au devenit focare ale mişcării separatiste susţinute de Rusia, fiind totodată zone puternic industrializate şi foarte bogate în zăcăminte de cărbune şi fier. Potrivit Serviciului Naţional de Statistică al Ucrainei, PIB al regiunii Doneţk reprezintă aproape 12% din PIB al Ucrainei, în timp ce PIB al regiunii Lugansk reprezintă 4%60. Totodată, 70% din cărbunele Ucrainei se află în minele din Doneţk şi Lugansk61. Încă din momentul izbucnirii conflictului în 2014, cărbunele ucrainean din Lugansk a început să fie transportat în afara ţării, în Rusia62. În faţa interesului crescând manifestat de Occident şi China, companiile de stat şi cele private din Rusia au căutat să privatizeze companiile şi întreprinderile de stat din Ucraina, inclusiv conductele de gaze şi petrol, companiile din domeniul energetic, industria constructoare de maşini şi terenurile agricole63.

Potrivit politologului rus Dmitro Kondratenko, principalele interese ruseşti în Ucraina sunt de natură militară. Industria militară a Ucrainei fabrică elicoptere şi motoare pentru rachete de croazieră, în timp ce Rusia se bazează pe Ucraina pentru întreţinerea rachetelor sale nucleare SS-18, precum şi pe industria ucraineană de aeronave, toate acestea fiind localizate în estul Ucrainei64. Şi mai semnificativ este însă faptul că, pentru Rusia, Ucraina serveşte drept culoar de trecere spre Europa Centrală, Balcani şi Transnistria65. Pe 23 mai 2015, Ucraina a anulat o serie întreagă de înţelegeri pe care le avea cu Rusia privind cooperarea în domeniul militar şi pe probleme de securitate reciprocă şi, încă şi mai important, a retras în mod oficial permisiunea trupelor ruseşti de a

mai folosi Ucraina pe post de coridor spre Transnistria66. Portul ucrainean Sevastopol, în prezent anexat de Rusia, a primit de la Putin denumirea idealizată de „Gloria Rusească” 67 şi a fost comparat cu „Muntele Templului din Ierusalim”, în ciuda faptului că nu există niciun fel de bază istorică pentru un asemenea raţionament68. Sevastopolul are în primul rând o importanţă militară – a găzduit Marina Rusă, oferind Rusiei un acces rapid către estul Mediteranei, Balcani şi Orientul Mijlociu69. Moscova a arătat în nenumărate rânduri că chiar şi posibilitatea teoretică a unei asocieri îâitre Ucraina şi NATO ar avea implicaţii semnificative pentru securitatea Rusiei. Iată ce declara Puţin pe 18 martie 2014 cu referire la presupusa apropiere a Ucrainei de NATO: „Ce ar fi însemnat acest lucru pentru viitorul Crimeii şi al Sevastopolului? Ar fi însemnat că forţele navale ale NATO s-ar afla acum chiar aici, în acest oraş, care aminteşte de gloria militară a Rusiei, ceea ce ar crea nu o ameninţare iluzorie pentru întreg sudul Rusiei, ci o ameninţare reală”. 70 Prin anexarea Crimeii, Rusia a pus mâna şi pe diverse echipamente – rachete, vase, aeronave, tancuri şi vehicule de luptă ale infanteriei – de la bazele militare ucrainene71.

Puterea necoercitivă

Puterea necoercitivă a Moscovei, aşa cum a fost exercitată ea în Moldova, Ucraina şi Georgia (precum şi în teritoriile separatiste), s-a bazat în primul rând pe prevalenţa limbii ruse, a Bisericii Ortodoxe, a mass-mediei ruseşti şi a legăturilor puternice de afaceri. Moştenirea lăsată de cultura sovietică comună şi atracţia pe care o exercită cultura populară rusă contemporană au jucat şi ele un rol, mai ales în Ucraina, Moldova şi în teritoriile separatiste din Georgia. Toate acestea s-au manifestat mai pregnant în regiunile separatiste, parţial şi din cauză că aceste regiuni mici ca suprafaţă, nerecunoscute pe plan internaţional, depind acum complet de patronajul Rusiei. După cum observam în capitolul 2, puterea necoercitivă a Rusiei nu se limitează la aceste mijloace de influenţă, ajunge să semene cu şantajul şi constrângerea şi poate

include sancţiuni economice.

Ucraina

Rusia a dus numeroase războaie comerciale împotriva Ucrainei, în special după ce a avut loc Revoluţia Portocalie din 2004. Ceea ce încerca să facă în primul rând Rusia prin presiunea economică pe care o exercita asupra Ucrainei era să forţeze mâna acestei ţări pentru a o determina să se alăture Uniunii Vamale conduse de Rusia şi, ulterior, Uniunii Economice Eurasiatice72. Tăierea gazului destinat Ucrainei, pe fondul tensiunii generate de unele datorii, preţuri şi politici (inclusiv celebrele tăieri din 2006 şi 2009, care au afectat aprovizionarea cu gaz a Europei), a constituit cel mai important şi des folosit instrument de constrângere economică şi politică a Rusiei şi, totodată, un mijloc de exercitare a influenţei asupra Kievului73. Alte embargouri ruseşti au vizat produsele agricole, cele prelucrate din metal şi alte bunuri fabricate în Ucraina74. Rusia a dus o politică economică de stimulente alternate cu sancţiuni în raport cu Ucraina. De exemplu, în industria aeronautică, din când în când, Rusia îi promitea Ucrainei o nouă colaborare în schimbul unor concesii politice75.

Începând cu anii 2000, puterea necoercitivă a Rusiei s-a manifestat în Ucraina prin intermediul centrelor culturale ruseşti, inclusiv în oraşul Lvov din vestul Ucrainei şi în peninsula Crimeea. Centrul din Crimeea, considerabil ca dimensiune şi bine finanţat, pe lângă evenimentele culturale organizate şi distribuirea de manuale şi steaguri ruseşti, ducea o politică consecventă de alterare a identităţii locuitorilor din Crimeea şi instigare la separatism, inclusiv prin sprijinirea grupării militare proruse a cazacilor din regiune76. De asemenea, a organizat frecvent evenimente pentru a sărbători Ziua Rusiei, Ziua Moscovei sau Ziua Reunificării Crimeii cu Rusia77. În fiecare săptămână, studioul de televiziune al centrului transmitea programul *Kuranti* („Clopote”) adresat locuitorilor Crimeii, care oferea informaţii cu privirile la activităţile instituţiilor guvernamentale ruseşti,

ale Fundaţiei „Moscova-Crimeea” şi altele asemenea. În anii ’2010, Ucraina a importat din Rusia de trei ori mai multe cărţi decât s-au publicat în ţară, în timp ce cinematografele ucrainene şi canalele de televiziune au cheltuit mai mult de 100 de milioane $ anual pe filme produse în Rusia78. Este evident însă faptul că, în anii 2000, puterea necoercitivă a Rusiei s-a manifestat mai degrabă printr-o presiune ideologică puternică exercitată asupra ucrainenilor decât prin evenimente culturale79.

Adesea cu ajutorul unor mijloace culturale şi politice de influenţă, influenţa economică a Rusiei a fost copleşitoare în ultimii 20 de ani. Cetăţenii ruşi deţin 10% din capitalul primelor 200 de companii strategice ucrainene80. Companiile şi oamenii de afaceri ruşi donează bani diferitelor organizaţii proruse, ceea ce duce adesea la o estompare a liniilor de demarcaţie dintre factorul economic, cel cultural şi cel politic în exercitarea puterii necoercitive a Rusiei. De exemplu, oligarhul şi miliardarul de origine rusă Vădim Noviński este un bine-cunoscut sponsor al Bisericii Ortodoxe Ucrainene, care face parte din

Patriarhia Moscovei81. De asemenea, el a ajutat la alegerea unui candidat prorus ca mitropolit al acestei biserici, care se subordonează direct patriarhului Chirii de la Moscova şi concurează cu cele două Biserici Ortodoxe Ucrainene independente, Patriarhia Kievului şi Biserica Ortodoxă Autocefală, care nu sunt subordonate Moscovei82.

Moldova

Şi în Moldova, puterea necoercitivă a Bisericii Ortodoxe Ruse este la fel de importantă ca în Ucraina. Biserica Mitropolitană a Moldovei este subordonată canonic Patriarhiei Ruse, în contextul în care administrează aproximativ 70% din totalul parohiilor ortodoxe din ţară şi beneficiază de statutul de cea mai credibilă instituţie83. De regulă, în preajma alegerilor, biserica şi-a acordat sprijinul partidelor politice proruse. În schimb, Partidul Comunist din Moldova, în perioada în

care a deţinut puterea, între 2002 şi 2008, a renovat o serie de biserici din bani publici84. O altă sursă culturală a puterii necoercitive a Rusiei, aşa cum se manifestă ea în Moldova, este nostalgia după epoca sovietică, reînviată progresiv după ce Partidul Comunist a devenit cel mai mare partid politic din Parlament, în 1998. Festivităţile care au loc în ziua de 9 Mai, cu ocazia comemorării victoriei sovietice în cel de-al Doilea Război Mondial, sunt cele care declanşează această nostalgie, prin cântecele de război sovietice, interpretate de cunoscuţi cântăreţi moldoveni şi ruşi invitaţi la Chişinău. Încă de prin 2012, Ambasada Rusă a pus bazele unei noi tradiţii, cea a sărbătoririi unui nou simbol naţionalist şi militar rusesc, Panglica Sfântului Gheorghe, adoptat cu entuziasm de Partidul Comunist Moldovenesc.

În Moldova şi Transnistria, Rusia şi-a consolidat poziţia de investitor dominant, furnizor de energie şi importator al vinului moldovenesc. Rusia contribuie la circa 40% dintre investiţiile care se fac în Moldova (inclusiv în Transnistria), având participaţii la aproximativ 350 de întreprinderi85. Deşi 10% din vinul consumat în Rusia provenea din Moldova în 2013, Rusia a impus acestei ţări mai multe interdicţii, inclusiv în 2006 şi 2013, când Moldova a semnat un acord de asociere cu UE86. În acelaşi timp, Rusia a început să favorizeze vinurile din regiunea găgăuză a Moldovei, sprijinind astfel, chiar dacă la nivel neoficial, tendinţele separatiste ale acestei regiuni87. Transnistria a fost şi ea momită de către Moscova cu gazul „gratuit” pe care l-a primit de la Gazprom şi care valora nu mai puţin de 5 miliarde $. Deşi autorităţile moldoveneşti nu dispun de finanţele necesare pentru a-şi plăti datoria, dacă ar accepta ca ea să fie trecută în contul Transnistriei, şi nu în cel al Moldovei, ar însemna să facă un pas înainte în sensul recunoaşterii independenţei regiunii – ceva ce Chişinăul nu este pregătit să facă89.

Georgia

La fel ca în Transnistria, Gazprom s-a folosit de

aceleaşi instrumente economice puse în slujba puterii necoercitive a Rusiei şi în regiunile georgiene Abhazia şi Osetia de Sud, pe care le-a aprovizionat cu gaz subvenţionat. În acelaşi timp însă, Moscova a continuat să pună presiune pe Georgia, care era total dependentă în acel moment de Gazprom, să îşi plătească imensa datorie energetică90. Pe fondul tensiunilor politice, în iarna lui 2006, cea mai rece din ultimii douăzeci de ani, nişte sabotori anonimi au aruncat în aer conducta de gaze care aproviziona Georgia şi Armenia91. Tbilisi a acuzat Moscova că a fost mâna ei, iar în anii următori a renunţat să se mai aprovizioneze cu gaz din Rusia, pe care şi-l procură în schimb din Azerbaidjan92. În acelaşi an, Rusia a mai aplicat Georgiei o serie de sancţiuni economice, blocând importurile de vin şi apă minerală din această ţară.

Comerţul pe care Rusia îl face cu regiunea respectivă s-a numărat printre instrumentele de exercitare a puterii necoercitive şi în Osetia de Sud. În anii 1990, autorităţile din Osetia de Sud au încasat un venit semnificativ din controlul comerţului ilegal cu benzină şi grâu rusesc, care se făcea pe marginea drumului către Vladikavkaz şi tunelul Roki, care leagă regiunea de Rusia. Guvernul din Osetia de Sud a revândut aceste bunuri Georgiei, aplicând însă „taxe de tranzit”, deşi, oficial, regiunea încă făcea parte din Georgia la acea dată. La fel, pe tot parcursul anilor 1990, Rusia a plătit în ruble, şi nu în lari georgieni salariile soldaţilor ruşi din trupele de menţinere a păcii care staţionau în regiune, pentru a lega şi mai mult din punct de vedere economic cele două teritorii de Rusia93. Până astăzi, cea mai mare parte a puterii economice necoercitive exercitate de Rusia în teritoriile separatiste se datorează comerţului ilegal şi redirecţionării resurselor către o mână de oameni din aceste regiuni sărace şi subdezvoltate. Vulnerabilitatea economică a acestor regiuni le face să devină ţinte atractive pentru următoarea etapă, a politicilor umanitare ale Rusiei, din cadrul traiectoriei de reimperializare.

Pe lângă politicile duse de Rusia în teritoriile separatiste, începând cu anii ’2010, în timp ce autorităţile de la Tbilisi se întorceau din ce în ce mai mult spre Occident şi NATO, Rusia şi-a intensificat activităţile specifice exercitării puterii necoercitive în raport cu politicile interne ale Georgiei. Din ce în ce mai multe semne indicau o infiltrare a serviciilor de informaţii ruseşti, inclusiv din zona administraţiei guvernamentale, la nivel de oficialităţi şi chiar în armată94. În 2012, ascensiunea rapidă a fostului prim-ministru georgian Bidzina Ivanişvili a fost descrisă ca „transformare subită a unui miliardar rus interlop într-un politician georgian populist”, iar unii au perceput-o ca pe „un complot organizat de Kremlin” 95. Dincolo însă de adevărul sau falsul acestor acuzaţii, ele au contribuit la o gravă polarizare a scenei politice din Georgia, la intensificarea climatului de neîncredere şi la o îndepărtare de priorităţile naţionale.

Biserica Ortodoxă Georgiană (BOG), una dintre cele mai vechi din familia bisericilor ortodoxe (datând din secolul al IV-lea), se bucură în acest context de o poziţie unică. Dintre toate bisericile ortodoxe răsăritene din fostele state sovietice, numai autocefala BOG este independentă de Moscova şi a reuşit să nu devină un instrument de exercitare a puterii necoercitive a Rusiei96. Osetia de Sud şi Abhazia aparţin încă oficial teritoriului canonic al BOG, care a reacţionat vehement împotriva planurilor Bisericii Ortodoxe Ruse de a construi biserici în bazele militare ruseşti din Abhazia97. În ciuda acestui fapt, se poate vedea clar faptul că societatea tradiţională georgiană a fost victima unei poveşti inventate de Rusia privind existenţa „unui front ortodox comun împotriva influenţei occidentale asupra societăţii” 98. În anii ’2010, agenda euroatlantică a Georgiei a mai avut de făcut faţă unei provocări, venite din interiorul ţării, în contextul în care mai multe ONG-uri şi organizaţii locale proruse, cum ar fi Alternativă Eurasiatică, Institutul Eurasiatic şi „Pământul este Patria Noastră”, au început să susţină

integrarea Georgiei în Uniunea Economică Eurasiatică99. De asemenea, ONG-urile şi grupurile de interese care primeau pe faţă finanţări din surse ruseşti, cum ar fi Centrul Public Ruso-Georgian, Fundaţia Popoarelor Rus şi Georgian şi Fondul „Gorceacov”, direct afiliat Ministerului rus de Externe, organizează în mod constant diverse evenimente la Tbilisi, inclusiv conferinţe, mese rotunde şi seminarii. Manifestaţiile proruse şi liderii politici care se opun integrării în NATO au devenit un fapt din ce în ce mai obişnuit, ceea ce demonstrează că exercitarea puterii necoercitive a Rusiei nu presupune doar o etapă care se termină cu un conflict, ci mai degrabă o serie de eforturi consecvente, depuse pe termen lung, care continuă şi după ce războiul ia oficial sfârşit100.

Politicile umanitare

Politicile umanitare ale Rusiei variază de la întrebuinţarea mijloacelor necoercitive de asistenţă până la metodele dure, cum ar fi aducerea trupelor, sub pretextul unei misiuni de pace, în Moldova şi Georgia. În Transnistria, Rusia a pus în mod constant sume mari la dispoziţia administraţiei de la Tiraspol, sub forma ajutoarelor umanitare, a gratificaţiilor, suplimentărilor de pensii, precum şi sub alte forme. Pentru a vedea care a fost amploarea acestor investiţii, să spunem că, în perioada 20072011, Rusia a cheltuit în jur de 75 de milioane $ pentru a plăti pensiile din Transnistria101. În altă ordine de idei însă, în Georgia, politicile umanitare ale Rusiei din anii 1990 au fost direct legate de activităţile militare. Astfel, prima prezenţă a trupelor ruse în regiune poate fi pusă în legătură directă cu „operaţiile umanitare” sau, mai exact, cu misiunile de menţinere a păcii de la începutul anilor 1990 din Osetia de Sud şi Abhazia, care au urmat războaielor duse în aceste două teritorii, în numele câştigării independenţei faţă de Georgia102. Pentru că, fără nicio îndoială, misiunile de pace ale Rusiei n-au avut nimic de a face cu menţinerea păcii, ci, în cel mai bun caz, au vizat câştigarea unei minime influenţe şi, în cel mai rău caz, iniţierea unor acte de agresiune, în contextul în care,

conform raţionamentului generalului Gherasimov, menţinerea păcii este o componentă importantă a noilor metode de război103. Primii pacificatori ruşi au sosit în Osetia de Sud în 1992, făcând parte dintr-o forţă multinaţională de pace, şi n-au mai plecat niciodată. În timpul războiului ruso-georgian din 2008, siguranţa trupelor de pace ruse (şi a locuitorilor din Osetia proaspăt deveniţi cetăţeni ruşi) a fost folosită ca justificare pentru intervenţia militară în Georgia104. Alte eforturi umanitare din Osetia de Sud au inclus o misiune a OSCE iniţiată în 1991 cu scopul de a ajuta la adoptarea unei declaraţii politice de pace, suspectată, în schimb, de a fi suferit influenţa puternică a statului rus105. La fel, în mai 1994, în urma unui acord de încetare a focului în timpul conflictului georgiano-abhaz, o misiune de menţinere a păcii urma să fie desfăşurată de ţările CSI, deşi, în final, numai Rusia şi-a trimis trupele, care au rămas pe teritoriul Abhaziei până la izbucnirea războiului, în 2008.

În anii 2000, eforturile umanitare ale Rusiei din Ucraina s-au concentrat nu pe trupele „de menţinere a păcii” (din moment ce aici nu existase un conflict), ci pe povestea apărării drepturilor minorităţii ruse din Ucraina. Merită spus totuşi că, de fapt, deşi a renunţat în final la idee, Rusia a luat în considerare folosirea acestor trupe „de menţinere a păcii” în 2014 în estul Ucrainei, atât înainte, cât şi după solicitarea făcută în acest sens de militanţii din Doneţk106. Interesul Moscovei faţă de politicile Ucrainei privind minoritatea rusă s-a intensificat în urma tentativelor Ucrainei de a se reorienta spre Occident şi a Revoluţiei Portocalii din 2004. Paradoxul acestor politici consta în faptul că nicio organizaţie internaţională de apărare a drepturilor omului nu primise niciodată vreo plângere din partea unui etnic rus sau rusofon din Ucraina107. În schimb, guvernul rus a încercat în mai multe rânduri să se adreseze înaltului comisar OSCE pentru minorităţile naţionale108. În octombrie 2008, ambasadorul rus în Ucraina, Viktor Cernomârdin, a cerut

OSCE să urmărească felul în care sunt respectate drepturile ruşilor din această ţară, pretinzând că Ucraina ar fi luat „măsuri restrictive, fără a ţine cont de interesele cetăţenilor vorbitori de limba rusă din ţară, care vin să se adreseze ambasadei ruse” 109. Rusia s-a plâns şi Consiliului Europei de aceleaşi presupuse încălcări ale drepturilor110. Cea mai surprinzătoare a fost însă afirmaţia Rusiei că recunoaşterea de către Ucraina a Armatei de Insurgenţă a Ucrainei, care a luptat împotriva invaziei naziştilor şi sovieticilor, reprezenta o încălcare a legii internaţionale şi o violare a drepturilor veteranilor armatei sovietice111. În acelaşi timp, toate aceste acuzaţii lipsite de orice logică privind încălcarea drepturilor omului în Ucraina erau susţinute şi de politicile ruseşti privind compatrioţii. Încă o dată, puterea blândă şi politicile umanitare au pregătit terenul pentru principala manevră politică aflată pe traiectoria de reimperializare – recâştigarea compatrioţilor ruşi.

Politicile privind compatrioţii

Georgia în Georgia şi Moldova, eforturile Moscovei de revendicare în calitate de compatrioţi ruşi a populaţiilor din Osetia de Sud, Abhazia şi Transnistria s-au făcut simţite încă de la începutul anilor 1990, odată cu lansarea misiunilor de menţinere a păcii şi a programelor umanitare şi culturale, cu mult timp înainte ca Rusia să-şi fi formulat pe deplin politica oficială privind compatrioţii. În anii 1990, Rusia promova învăţământul în limba rusă în Abhazia şi Osetia de Sud, regiuni în care numărul etnicilor ruşi nu depăşea 9%, respectiv 1%. Ca urmare, rusa a devenit limba de predare în şcolile şi instituţiile de învăţământ superior, în timp ce conţinutul educaţional a fost şi el astfel restructurat încât să promoveze o nouă identitate naţională112.

În aprilie 2008, înainte de războiul ruso-georgian din acea vară, Puţin a iniţiat un pachet de măsuri economice şi juridice pentru ajutorarea compatrioţilor ruşi şi, ulterior, un program oficial, intitulat „Principalele direcţii de dezvoltare a relaţiilor cu Abhazia şi Osetia de Sud”.

Programul era axat pe cooperarea şi asistenţa oferite de Rusia acestor regiuni în domeniile consular, economic, social, educativ şi cultural. Mass-media rusească l-a descris ca pe un pas înainte făcut în direcţia protejării „intereselor legitime” ale cetăţenilor ruşi „care locuiesc în republicile al căror statut nu a fost încă recunoscut” 113. Adevăratul obiectiv şi rezultatul acestor politici a fost acela de a trata regiunile separatiste ca state independente, marginalizând astfel guvernul georgian în propriile teritorii. În afara regiunilor separatiste, politicile ruseşti privind compatrioţii care au vizat diaspora rusă din Georgia au fost mult mai limitate şi nu s-au bucurat de un succes la fel de mare, în primul rând din cauza faptului că numărul etnicilor ruşi şi al rusofonilor era destul de mic şi, în al doilea rând, din cauză că aceştia reuşiseră în general să se integreze cu succes în societatea georgiană114.

Moldova

Moldova şi Transnistria au fost în egală măsură ţinte ale eforturilor oficiale ale Rusiei din cadrul politicii referitoare la compatrioţi. Deşi majoritatea acestor eforturi au debutat cu mult timp înainte ca Transnistria să-şi declare *de facto* independenţa, aici sprijinul propriu-zis acordat compatrioţilor aproape că nu diferă cu nimic de cel pe care-l presupuneau politicile de rusificare din epoca sovietică. În Transnistria, deşi rusa, ucraineana şi moldoveneasca sunt toate limbi oficiale, limba rusă este *de facto* limba folosită în comunicare. Potrivit unui raport oficial din 2014 dat publicităţii în Transnistria, etnicii moldoveni reprezentau 32% din populaţie, ruşii 30% şi ucrainenii 29%, în timp ce 96, 5% dintre elevi şi studenţi învăţau în limba rusă115. În 2009, din totalul de 182 de şcoli din Transnistria, numai treizeci şi trei erau cu predare în limba „moldovenească” şi două în ucraineană, în contextul în care majoritatea liderilor guvernamentali din regiune proveneau din Rusia, iar majoritatea procedurilor guvernamentale se desfăşurau în limba rusă116.

În Moldova, există o mulţime de organizaţii

neguvernamentale prin intermediul cărora Moscova le oferă sprijin aşa-zişilor compatrioţi ruşi. Comunitatea rusă (cu 26 de filiale regionale) şi Congresul Comunităţilor Ruseşti (compus din 11 organizaţii, plus 20 de filiale locale) fac ambele parte din Consiliul de Coordonare a Comunităţilor Ruse (incluzând alte 22 de asociaţii şi filiale teritoriale). Lăsând la o parte activitatea numeroaselor lor filiale, aceste entităţi organizează împreună şi o serie de evenimente în Găgăuzia. Multe dintre activităţile lor au caracter cultural (cum ar fi festivalul „Zilele Culturii Ruse”) sau educaţional (cum ar fi proiectul „E timpul să studiezi în Rusia”), dar militează şi pentru integrarea în Uniunea Economică Eurasiatică şi pentru „reunificarea cu Rusia” 117. Delegaţii Congresului Comunităţii Ruse din Moldova participă la Congresul Mondial al Compatrioţilor Ruşi 118. Una dintre organizaţiile mai mici, „Prietenii Rusiei”, militează pentru relaţii mai apropiate cu Rusia şi sprijină multe dintre personalităţile din Moldova, inclusiv pe fostul prim-ministru Vasile Tarlev, guvernatorul Găgăuziei, Mihail Formuzal (din 2006 până în prezent) [7], şi pe fostul viceprim-ministru Nicolae Andronic, care sunt membri ai acesteia119. În cadrul eforturilor dedicate sprijinirii compatrioţilor ruşi, se porneşte de la ideea oarecum surprinzătoare că guvernul de la Chişinău ar susţine de mult timp faptul că „Moldova este un stat multietnic” 120 şi că ar fi pus în aplicare cele mai bune politici din regiune cu privire la minorităţile etnice şi lingvistice121.

Ucraina în timpul regimului lui Putin, Ucraina s-a confruntat cu o intensificare a efortului Rusiei de punere în practică a politicilor referitoare la compatrioţii ruşi, în ciuda faptului că ruşii şi ucrainenii au convieţuit în pace timp de decenii, căsătorindu-se între ei, vorbind predominant limba rusă în anumite regiuni şi adesea având aceeaşi credinţă. Deşi, în jurul anului 2000, guvernul rus a început să înfiinţeze diferite organizaţii şi

7 Mihail Formuzal şi-a încheiat mandatul de guvernator al Găgăuziei în martie 2015 (n. red.).

centre culturale pentru compatrioţi, prin intermediul cărora le furniza acestora asistenţă juridică, financiară, informaţională, logistică şi organizaţională, acest gen de activitate s-a intensificat în cea de-a doua parte a deceniului 2000 – 2010122. După Revoluţia Portocalie din 2004, cetăţenii ruşi au început să înfiinţeze organizaţii mai mult sau mai puţin legale în Ucraina, unde membrii lor puteau participa la antrenamente paramilitare, până când Kievul le-a interzis unora dintre politicienii ruşi accesul în ţară123. De exemplu, organizaţia separatistă prorusă „Doneţkaia Republika" a fost înregistrată în 2006, iar din 2009 a început deja antrenamentele militare, conform unor relatări ale presei şi unor informaţii culese de pe reţelele de socializare124. Alte organizaţii ruseşti din Ucraina au devenit şi ele mai active în aceeaşi perioadă. În 2007, un fost membru al parlamentului ucrainean, Vădim Kolesnicenco, a devenit şeful noului Consiliu de Coordonare a Organizaţiilor Compatrioţilor Ruşi din

Ucraina – o poziţie pe care a menţinut-o până când a decis să se ascundă în Crimeea ocupată de Rusia în 2014125. Cea mai semnificativă politică legată de compatrioţii ruşi din Ucraina, Georgia şi Moldova este însă cea de paşaportizare.

Paşaportizarea

Georgia

Cazurile Georgiei şi Ucrainei constituie cele mai bune exemple de foste state sovietice în care Moscova a depus eforturi concertate pentru a se asigura că locuitorii anumitor regiuni primeau paşapoarte ruseşti. Procesul de acordare a cetăţeniei şi a paşapoartelor a mers adesea în paralel cu eforturile de refacere a identităţii politice şi ideologice a acestor cetăţeni străini şi de a-i transforma în compatrioţi ruşi. În Georgia, Rusia a început eforturile de paşaportizare încă din anii 1990, dar acestea s-au intensificat în timpul preşedinţiei lui Putin, în anii 2000. Tbilisi a acordat automat cetăţenia georgiană tuturor foştilor cetăţeni ai Republicii Socialiste Sovietice Gruzine, imediat după obţinerea independenţei – inclusiv celor din

Osetia de Sud şi Abhazia126. Cu toate acestea mulţi locuitori ai acestor regiuni nu au mers să-şi procure paşapoartele georgiene, nu numai din cauza convingerilor separatiste şi a tensiunilor cu guvernul de la Tbilisi, ci şi a faptului că mulţi dintre cei care locuiau în satele mai izolate nici nu considerau că aveau nevoie de ele. În 2000, Moscova a făcut o mişcare strategică şi le-a retras cetăţenilor georgieni dreptul de a mai călători fără viză în Rusia, lăsându-le în schimb acest drept numai abhazilor şi oseţilor. Acest lucru a avut consecinţe semnificative în plan economic pentru 600.000 – 900.000 de georgieni care munceau în Rusia şi în special pentru regiunile separatiste de la graniţa cu Rusia127. Pentru aceste regiuni sărace, comerţul cu Rusia vecină devenise cea mai importantă sursă de mijloace de trai. Prin urmare mulţi oseţi din Osetia de Sud şi abhazi, inclusiv cei pe care i-am intervievat aici, au obţinut paşapoarte ruseşti, determinaţi de necesitatea de a călători fără viză în Rusia. În plus, cetăţenia rusă le aducea şi unele beneficii suplimentare, cum ar fi pensii şi alocaţii, şi le câştiga loialitatea restului populaţiei128.

În 2002, Moscova a început distribuirea pe scară largă a paşapoartelor şi acordarea cetăţeniei ruse la scurt timp după ce fusese adoptată noua lege a cetăţeniei ruse, prin care era simplificată procedura de naturalizare129. Noua lege stipula că apatrizii din fosta Uniune Sovietică îşi puteau depune paşapoartele sovietice pentru a primi în schimb paşapoarte ruseşti. În ciuda faptului că abhazii şi oseţii din Osetia de Sud erau în mod oficial cetăţeni georgieni, în aceste regiuni a urmat un val de paşaportizare. De exemplu, în numai o lună de la adoptarea noii legi, erau deja înfiinţate centre de eliberare a paşapoartelor în şase dintre cele şapte regiuni din Abhazia, în timp ce brigăzile speciale de pe teren se ocupau cu distribuirea documentelor în satele îndepărtate şi inaccesibile din munţi. Ponderea cetăţenilor ruşi din Abhazia şi Osetia de Sud a crescut astfel semnificativ: de la 30% în Abhazia şi 40% în Osetia de Sud, în 2002, la

80%, respectiv 90% în 2016. În timpul războiului din luna august 2008, cei care s-au ocupat de procesul de paşaportizare au beneficiat de asistenţa trupelor ruseşti. De exemplu, în jur de 2000 de paşapoarte ruseşti au fost găsite într-un vehicul al unui ofiţer rus în capitala Osetiei de Sud, Ţhinvali. Constrânşi să accepte cetăţenia rusă au fost inclusiv localnicii din teritoriile ocupate în majoritate de etnici georgieni, deşi unii dintre aceşti etnici georgieni din regiunile apropiate, cum ar fi Gori, cu care am discutat, şi-au luat paşapoarte ruseşti şi din considerente economice. Până în 2009, aproape 90% din populaţia Abhaziei şi a Osetiei de Sud era formată din cetăţeni ruşi 130.

Ucraina în Ucraina, Rusia a început să acorde cetăţenia rusă şi paşapoarte ruseşti membrilor minorităţii ruse din Crimeea încă din anii 1990, intensificând procesul în anii 2000. În plus, ofiţerii demobilizaţi din Flota Mării Negre şi-au luat cetăţenia ucraineană şi au rămas în această ţară. În 2008, viceamiralul Ucrainei, Volodimir Bezkorovainîi, şi procuratura din Sevastopol au anunţat că în jur de 1 595 de puşcaşi marini şi marinari din flota staţionată în port dobândiseră ilegal cetăţenia ucraineană, păstrându-şi totodată cetăţenia rusă131. De asemenea, în 2008, presa ucraineană a început să relateze despre un bibliotecar din Sevastopol care se ocupa în mod sistematic cu distribuţia paşapoartelor ruseşti132. În timp ce estimările sugerau că numărul locuitorilor Crimeii care deţineau cetăţenia rusă varia între 8.000 şi 40.000 (O, 4%-2, lz din populaţia totală), oficialităţile ruse au continuat să nege că ar fi distribuit paşapoarte ruseşti în zonă133. În general, mulţi localnici, în special dintre etnicii ruşi, aveau deja o poziţie mai degrabă ambiguă faţă de cetăţenia ucraineană, astfel încât profitau adesea de şansa pe care o aveau de a obţine paşapoarte ruseşti134. Paşaportizarea rapidă a locuitorilor Crimeii a reflectat implementarea cu succes de către Rusia a etapelor preliminare de pe traiectoria reimperializării, cea de exercitare a puterii necoercitive şi de implementare a politicilor privind

compatrioţii.

Activităţile de paşaportizare ale Rusiei nu erau necunoscute oficialităţilor ucrainene, deşi Kievul nu a răspuns cu o politică pe măsură. La începutul anilor 2000, reprezentanţii tătarilor din Crimeea au prezentat dovezi despre activitatea mai mult decât intensă a consulatelor ruseşti din Simferopol şi Sevastopol, care se ocupau cu acordarea cetăţeniei ruse13S. în 2008, ministrul afacerilor externe, Volodimir Orizko, a confirmat şi el într-un interviu activitatea consulatului general rus din Simferopol legată de acordarea paşapoartelor ruseşti unui număr necunoscut de cetăţeni ucraineni136. În septembrie 2008, mai mulţi membri ai cabinetului prim-ministrului de la acea vreme, Iulia Timoşenko, au elaborat un proiect de lege care majora pedepsele pentru cei care se făceau vinovaţi de crime împotriva Legii ucrainene a cetăţeniei şi interzicea cetăţenia dublă, dar această lege nu a fost adoptată niciodată. În februarie 2015, Ministerul Afacerilor Externe şi-a declarat intenţia de a introduce „sancţiuni" împotriva celor care aveau cetăţenie dublă137. În realitate, ceea ce reiese clar din cazurile înregistrate în Georgia şi Ucraina este faptul că ezitările şi politica incoerentă pe care au dus-o aceste ţări cu privire la propriii cetăţeni şi la minorităţi, precum şi lipsa lor de reacţie în faţa modului în care s-a manifestat aici puterea necoercitivă a Rusiei şi în faţa modului în care au fost implementate politicile privind compatrioţii au permis ca, odată realizată, paşaportizarea să uşureze Rusiei sarcina trecerii la o serie de acţiuni mai agresive în cadrul planurilor de reimperializare.

Moldova

Procesul paşaportizării s-a desfăşurat întrucâtva diferit în cazul regiunii moldoveneşti a Transnistriei, în comparaţie cu Georgia şi Ucraina. Aici, paşaportizarea a urmat, nu a precedat mişcarea separatistă din regiune, ajutând mai mult la întărirea decât la instalarea înclinaţiilor separatiste şi proruse ale populaţiei. Explicaţia constă în faptul că, în Transnistria, tendinţa separatistă s-a manifestat cu mult înainte ca Rusia să înceapă să-şi

dezvolte politicile referitoare la compatrioţi şi cele cu privire la cetăţenie. Din momentul în care Transnistria şi-a declarat independenţa în 1990, aproape imediat după ce Moldova a devenit independentă, dar înainte de prăbuşirea Uniunii Sovietice, majoritatea transnistrenilor au rămas cetăţeni sovietici. În timp ce Transnistria elibera propriile paşapoarte (nerecunoscute pe plan internaţional), mulţi optau pentru cetăţenia rusă şi ucraineană. Conform estimărilor, la sfârşitul anilor 2000 erau în jur de 150.000 de cetăţeni ruşi în Transnistria, dintr-o populaţie totală de 500.000 de locuitori138. Totuşi, în comparaţie cu Osetia de Sud, Abhazia şi Crimeea, eforturile făcute de Moscova în sensul paşaportizării transnistrenilor au fost mult mai puţin concertate. În anii 2000, Moscova a deschis un consulat în capitala Transnistriei, Tiraspol, în ciuda obiecţiilor Chişinăului. Şi totuşi rapoartele indică faptul că transnistrenilor nu le este deloc uşor să obţină cetăţenia rusă, pentru care sunt de obicei nevoiţi fie să plătească comisioane consistente, fie să mituiască tot felul de intermediari139. Paşaportizarea transnistrenilor a devenit o afacere profitabilă pentru mulţi. În ultimă instanţă, locuitorii din Osetia de Sud, Abhazia şi Transnistria cedează cu toţii în faţa aceleiaşi necesităţi: cei care locuiesc în teritoriile nerecunoscute de comunitatea internaţională şi care nu au paşapoarte recunoscute internaţional nu pot face altceva decât să recurgă la obţinerea de paşapoarte ruseşti dacă vor să călătorească legal în Rusia sau în altă parte. După ce obţin paşapoartele însă, fie că vor, fie că nu vor, devin victime ale Moscovei, care începe să-şi revendice dreptul de a-i „proteja”.

Războiul informaţional

Poate cea mai eficientă şi mai sofisticată campanie specifică războiului informaţional desfăşurată de Rusia în tot spaţiul fost sovietic a fost cea care a ţintit Ucraina în anul dinaintea anexării Crimeii şi izbucnirii războiului separatist. La fel ca în cazul Abhaziei, Osetiei de Sud şi Transnistriei, războiul informaţional a fost favorizat şi aici de răspândirea limbii ruse şi de dominaţia mass-mediei

ruseşti, la care se ajunsese după mulţi ani de aplicare a unor politici necoercitive, eforturi culturale şi politici axate pe compatrioţi.

Ucraina în Ucraina, principalele ţinte ale războiului informaţional al Rusiei au fost ruşii şi rusofonii, localizaţi în special în partea de sud-est a ţării, şi într-o mult mai mică măsură vorbitorii de ucraineană140. Principalele canale prin care s-a derulat această campanie au fost televiziunile ruseşti şi cele în limba rusă, presa on-line şi reţelele de socializare. În toamna anului 2013, canalele de televiziune ruseşti, cum ar fi Pervîi Kanal, Rossia 24, Life News, Euronews (programul în limba rusă), Russia Today şi altele, au pus în aplicare o serie de strategii. Prima a fost să discrediteze eforturile Ucrainei de integrare europeană şi protestele din Piaţa Maidan141. Simultan, mass-media rusească a apelat şi la tactica ei favorită de a le aplica oponenţilor eticheta de „fascişti" şi a încercat să-i convingă pe ucrainenii din est şi sud de faptul că „fascismul renăştea" la Kiev şi în vestul Ucrainei142. Canalele de televiziune ruseşti i-au îndemnat pe rusofoni să opună rezistenţă şi chiar să fie agresivi împotriva autorităţilor şi împotriva vecinilor lor ucraineni143. Mass-media rusă a mai încercat să promoveze ideea de „federalizare a Ucrainei" – urmând ca, prin organizarea unor referendumuri, mai multe regiuni să devină mult mai autonome144. Ministrul de externe rus, Serghei Lavrov, a cerut şi el Ucrainei „să abandoneze poziţia unitară şi ucrainizarea" 145. Pe măsură ce trecea timpul, înainte de anexarea Crimeii şi de ciocnirile militare din

Doneţk şi Lugansk, autorităţile ruse au început să transmită ştiri false despre valurile de refugiaţi care părăseau Ucraina şi se îndreptau spre Rusia146. Mare parte din toată această propagandă era adresată celor care stăteau acasă în faţa televizorului, care trebuiau convinşi să treacă de partea Moscovei în această dispută.

La fel ca în cazul paşaportizării, Kievul era prea puţin pregătit să facă faţă evenimentelor care au urmat, lipsindu-i atât resursele, cât şi voinţa politică a Moscovei,

pentru a putea contracara o asemenea campanie informaţională. În general, se crede că televiziunile ucrainene au o atitudine pluralistă, fără să încline în mod explicit într-o direcţie anume, fie ea prorusă sau antirusă, cu excepţia, poate, numai a televiziunii Inter, care a fost lăsată să funcţioneze în continuare, deşi, în 2015, a fost acuzată de guvern că ar fi făcut „propagandă rusă” 147. Inter este a doua televiziune naţională din Ucraina, fiind deţinută de Dmitri Firtaş şi Serghei Levocikin, ambii oligarhi din anturajul preşedintelui înlăturat de la putere, Victor Ianukovici, care se presupune că ar avea strânse legături de afaceri cu Rusia148. Ucraina a interzis mai multor televiziuni ruseşti să emită pe teritoriul Ucrainei, deşi un cotidian prorus care apare la Kiev (plus pagina de internet aferentă), *Vesti*, continuă să funcţioneze din 2015, fiind aparent finanţate de Rusia cu bani-gheaţă149. În schimb, trupele ruseşti şi miliţiile proruse au închis imediat televiziunile ucrainene şi le-au redeschis pe cele ruseşti după ce au preluat controlul unor oraşe în conflictul izbucnit în 2014150. La mai puţin de un an de la anexarea Crimeii, utilizatorii de internet din peninsulă s-au lovit de cenzura rusească, care a blocat accesul la peste 11.000 de site-uri, inclusiv unele ucrainene151.

Pe lângă amplul atac informaţional, din anul 2014 hackerii ruşi au început să ducă şi un război cibernetic nu numai împotriva guvernului ucrainean, ci şi împotriva NATO. La scurt timp după fuga lui Ianukovici din Ucraina, în ziua de 28 februarie 2014, după ce au sabotat cablurile cu fibră optică şi au năvălit în sediul companiei ucrainene de telecomunicaţii Ukrtelecom, trupele ruseşti au tăiat practic orice cale de comunicare existentă între continent şi peninsula Crimeea152. În plus, principalul site al guvernului ucrainean a fost închis timp de 72 de ore, interval în care hackerii proruşi au reuşit să compromită şi telefoanele mobile ale parlamentarilor ucraineni153. Această tactică, care făcea parte din scenariul de război hibrid al Rusiei, a afectat grav comunicarea dintre trupele ucrainene şi factorii de decizie în cele câteva ore cruciale

dinainte de anexarea Crimeii. Mai mult decât atât, analiştii specializaţi în probleme de securitate au observat că zeci de computere din Ucraina au fost afectate de Snake – un virus sofisticat, creat probabil în Rusia, care îi permite hackerului să controleze de la distanţă şi să fure cantităţi mari de date154. De asemenea, după ofensiva Rusiei împotriva Ucrainei şi sancţiunile aplicate de Occident în 2014, s-a constatat o creştere substanţială a numărului de atacuri cibernetice care au în vedere NATO, o serie de obiective guvernamentale occidentale şi companii de telecomunicaţii – toate având probabil legătură cu grupuri de spionaj cibernetic din Rusia155.

Moldova

Atât în Moldova, cât şi în Transnistria, mass-media rusă este aproape la fel de răspândită. Potrivit rezultatelor „Barometrului de opinie publică al Moldovei din 2014”, mass-media este a treia instituţie ca încredere din această ţară, după biserică şi armată. Televiziunea constituie cea mai importantă sursă de informaţii pentru 83% dintre moldoveni156. Cel mai vizionat canal de televiziune din Moldova, Prime, retransmite în cea mai mare parte a timpului ceea ce difuzează televiziunea rusă Pervîi Kanal. Aproximativ jumătate dintre ziare sunt în limba rusă, şi majoritatea sunt publicate în Rusia, în timp ce câteva, cum ar fi ziarul de afaceri *Kommersant Plus*, sunt finanţate de regimul din Transnistria157. Mass-media moldovenească şi transnistreană prorusă face propagandă antieuropeană şi antioccidentală, în timp ce Rusia şi Uniunea Economică Eurasiatică sunt prezentate într-o lumină pozitivă, în cazul Transnistriei, s-a observat şi o tendinţă de a induce publicului un sentiment negativ faţă de Moldova, care, în momentele de tensiune dintre Chişinău şi Moscova, a fost descris ca devenind o adevărată „psihoză” 158.

Georgia în Georgia însă, în Osetia de Sud şi Abhazia, politicile ruseşti au depăşit limitele unor simple tactici propagandistice: la fel ca în cazul Ucrainei, propaganda a avut aici rolul de a justifica o eventuală invazie. Pe parcursul anilor 1990, Georgia şi-a pierdut atât spaţiul

informaţional, cât şi loialitatea Osetiei de Sud şi Abhaziei în favoarea Rusiei. În 2006, cele două regiuni separatiste au blocat emisia televiziunilor georgiene, acordând monopolul celor ruseşti159. Înainte de izbucnirea războiului din 2008, se putea observa cum presa rusă insista tot mai mult pe descrierea greutăţilor şi discriminării la care se presupunea că erau supuşi oseţii şi abhazii de către georgieni şi guvernul georgian160. Ca urmare a acestor acuzaţii, în primăvara anului 2008, Moscova a trimis trupe suplimentare de menţinere a păcii din Abhazia, cu misiunea de a utiliza forţa pentru a-i proteja pe cetăţenii ruşi din Abhazia în cazul începerii ostilităţilor. În iunie 2008, general-locotenentul rus Aleksandr Burutin a avertizat în legătură cu acuzaţiile de abuz: „Nu putem garanta că, pe viitor, soldaţii noştri vor mai reacţiona la fel de paşnic. Răbdarea lor nu este fără sfârşit. Vor fi consecinţe grave şi poate vărsare de sânge. Evident că tabăra georgiană va trebui să-şi asume responsabilitatea pentru aceste provocări şi consecinţele lor”. 161

În perioada premergătoare războiului, în vara lui 2008, războiul informaţional dus de Rusia devenise din ce în ce mai agresiv, georgienilor aducându-li-se acuze complet nejustificate de „genocid” şi „purificare etnică” 162. În timpul vizitei sale în Osetia de Nord din august 2008, prim-ministrul Putin declara că „vedem elementele unui fel de genocid împotriva oseţilor” şi că „e vorba în special de femei, copii şi bătrâni. Este de la sine înţeles că aceştia au fost martorii unei mari tragedii. Ceea ce mi-au spus depăşeşte orice regulă a războiului. Cred că putem vorbi despre elemente ale unui genocid” 163. Toate aceste relatări dramatice nu erau însă altceva decât piese ale unei campanii de dezinformare. Misiunea Internaţională Independentă de Anchetă, care s-a desfăşurat în timpul conflictului din Georgia şi s-a încheiat în 2009, a stabilit că nu există nicio dovadă de genocid comis în Georgia în timpul războiului sau după încetarea acestuia. Mai degrabă, conform acestui raport de anchetă, purificarea

etnică i-a avut ca ţintă pe etnicii georgieni din Osetia de Sud, atât în timpul războiului, cât şi după aceea164.

Pe măsură ce războiul se apropia, campania informaţională a Rusiei a căpătat amploarea unui adevărat război cibernetic, incluzând atacuri cibernetice asupra guvernului georgian şi asupra site-urilor mass-mediei165. Acesta a fost primul caz cunoscut (repetat mai târziu în Ucraina) de coordonare între un război cibernetic şi o campanie militară, hackerii proruşi conlucrând, se pare, îndeaproape cu trupele ruseşti166. Astfel, cu numai câteva săptămâni înainte de invazie, hackerii ruşi au început să atace infrastructura de internet a Georgiei, lansând simultan milioane de solicitări – aşa-zisele atacuri de tip DDcă[8] – supra-încărcând astfel serverele georgiene167, până când acestea au cedat. Atacurile de tip DDcă au vizat de asemenea paginile de internet ale preşedinţiei, parlamentului, ministerului de externe, agenţiilor de ştiri şi băncilor georgiene168. La final, în timp ce tancurile şi trupele ruseşti treceau deja graniţa georgiană şi bombardierele începuseră să zboare, hackerii au iniţiat un atac asemănător şi asupra site-urilor organizaţiilor militare georgiene, serviciilor de comunicaţii, serviciilor financiare şi guvernamentale (fiind vorba, în total, de cincizeci şi patru de ţinte), multe dintre acestea rămânând inaccesibile pe durata crizei şi contribuind astfel la răspândirea haosului şi a panicii169.

Protecţia

Moscova a aplicat tactici diferite în Moldova, Georgia şi Ucraina, revendicându-şi dreptul de a asigura protecţia compatrioţilor ruşi. În toate cele trei cazuri însă, trupele ruseşti se aflau deja pe teritoriul ţărilor respective, în misiuni de asigurare a acestei „protecţii”. La începutul anilor 1990, în Moldova se aflau staţionate trupe sovietice;

---

8 Un atac cibernetic de tip DDoS presupune un număr exagerat de mare de pachete de informaţie transmise către un site sau computer personal care, în contextul în care majoritatea conexiunilor de internet obişnuite sunt incapabile să gestioneze un flux de date atât de mare, nu va mai putea deservi şi alţi vizitatori şi se va bloca (n. tr.).

la începutul anilor 2000, în Georgia se găseau trupe ruseşti de menţinere a păcii; în 2014, în Ucraina, Rusia era prezentă la baza militară navală de la Sevastopol. Invocarea nevoii de a interveni pentru acordarea protecţiei şi operaţiile militare ulterioare din Georgia şi Ucraina au fost precedate de eforturi menite a câştiga simpatia şi a-i ademeni pe compatrioţii ruşi, ba chiar a le oferi pregătire paramilitară.

Ucraina în Ucraina, Moscova începuse deja să invoce sporadic nevoia de a-şi proteja compatrioţii imediat după Revoluţia Portocalie care a avut loc în 2004, în special ca reacţie la direcţia în care se îndrepta politica internă a Ucrainei după unele alegeri sau schimbări la nivel de conducere170. Din ce în ce mai mult însă, unii intelectuali şi politologi ruşi asociaţi cu Kremlinul au început să vorbească despre federalizarea Ucrainei şi preluarea de către Rusia a anumitor regiuni. Într-un interviu din mai 2009, un proeminent filosof rus care susţine cauza restaurării imperiului rus, Aleksandr Dughin, a vorbit despre integrarea regiunilor sudice ale Ucrainei în Rusia. El a descris inclusiv modul în care ar fi trebuit să se desfăşoare acest proces, spunând că locuitorii acestor regiuni ar fi trebuit să iniţieze un referendum pe tema alipirii lor la Rusia şi să organizeze proteste în cazul în care li s-ar fi interzis să organizeze acest referendum171. Un alt comentator politic rus născut la Odessa, Anatoli Wasserman, a propus ca fiecare comună din Ucraina să organizeze un referendum prin care să-şi întrebe locuitorii dacă vor să aparţină Rusiei172. Potrivit unui raport din 2015, început de Boris Nemţov şi încheiat de colegii săi după moartea acestuia, cu mult timp înainte de anexarea Crimeii, au fost recrutaţi de către serviciile de securitate ruseşti ofiţeri şi politicieni ucraineni, cerându-li-se să treacă în tabăra adversă şi să-i susţină pe separatişti în momentele-cheie, urmând ca, pentru eforturile depuse, aceştia să fie plătiţi de Moscova şi de oamenii de afaceri din Crimeea care primeau fonduri de la băncile ruseşti173. Şi, într-adevăr, evenimentele care au urmat în Crimeea,

Lugansk şi Doneţk s-au desfăşurat după instrucţiunile Kremlinului.

La începutul lui 2014, ca urmare a protestelor din Piaţa Maidan şi a plecării lui Ianukovici de la guvernare, pe 21 februarie, discursul Moscovei cu privire la necesitatea protejării compatrioţilor s-a transformat într-un război informaţional hibrid. În noaptea de 27 spre 28 februarie 2014, forţele speciale ruseşti au preluat controlul clădirii legislativului din Republica Autonomă Crimeea174. În timpul zilei, mai mulţi membri ai forului legislativ s-au adunat pentru a numi în mod ilegal un nou prim-ministru în Crimeea (fără a urma procedura standard, fără a se întruni cvorumul şi fără permisiunea preşedintelui ucrainean) 175. În acelaşi timp, trupele ruseşti, care înainte staţionaseră în Crimeea şi în oraşul Sevastopol, aflându-se sub incidenţa Tratatului Flotei Mării Negre din 1997, au început să atace forţele ucrainene, clădirile guvernamentale şi infrastructura, încălcând astfel în mod direct Memorandumul de la Budapesta din 1994, care garanta integritatea teritorială a Ucrainei176. Pe 16 martie, autorităţile ruse şi separatiştii proruşi au organizat un „referendum” ilegal în Crimeea şi Sevastopol pe tema alipirii la Rusia. Conform rezultatului anunţat, deşi este puţin probabil ca acesta să fie şi rezultatul real, 96, 7% din populaţie a votat pentru anexare. În acelaşi timp, preşedintele Consiliului Rus pentru Societatea Civilă şi Drepturile Omului scrisese pe un blog (închis la foarte scurtă vreme după aceea) că „50 – 60% au votat pentru unirea cu Rusia, procentul de participare la vot fiind de 30 – 50” 177. Puţin însuşi a admis mai târziu că, la data „referendumului”, erau prezenţi în Crimeea în jur de 20.000 de soldaţi ruşi, care probabil că avuseseră o mare influenţă asupra rezultatului178. La Sevastopol, autorităţile ruse au numit o nouă conducere, un aşa-zis primar popular, fără nicio procedură prealabilă. Pe 18 martie, după două zile de la „referendum”, Federaţia Rusă a semnat tratatul de aderare a Crimeii şi oraşului Sevastopol, înfăptuind astfel ceea ce întreaga lume

consideră a fi anexarea ilegitimă a acestor teritorii ucrainene.

În estul Ucrainei, primele atacuri violente săvârşite de câteva mici grupări militante au avut loc pe 1 martie. Adevărata luptă însă a început pe 11 aprilie, când un detaşament militar special rus, comandat de colonelul Igor Ghirkin (care a participat şi la cucerirea Crimeii), a trecut graniţa ruso-ucraineană şi a cucerit oraşul Sloviansk din regiunea Doneţk179. Miliţiile proruse au continuat apoi să avanseze şi să cucerească alte oraşe din estul Ucrainei. În ciuda eforturilor armatei ucrainene de a elibera regiunile Doneţk şi Lugansk, noi ofensive au avut loc în 2014 şi 2015, permiţându-le miliţiilor susţinute cu bani, arme şi oameni de către Rusia să păstreze controlul asupra unor teritorii. Pe 11 mai 2014, miliţiile ruse din Doneţk şi Lugansk au organizat referendumuri nerecunoscute pe plan internaţional, precum şi pseudoalegeri, pe 2 noiembrie 2014. Viitoarele consecinţe ale tuturor acestor acţiuni rămân însă în continuare neclare, în contextul în care militanţii au declarat deocamdată numai „suveranitatea statală”, dar nu şi independenţa aşa-numitelor republici populare Doneţk şi Lugansk180.

Pe 17 iulie 2014, conflictul a căpătat o dimensiune internaţională odată cu doborârea deasupra Doneţkului a avionului care efectua cursa MH17 a companiei Malaysia Airlines şi uciderea a 298 de persoane. Avionul a fost doborât cu o rachetă SĂ-11 Buk, probabil de provenienţă rusească, de către separatiştii proruşi, care se pare că l-ar fi confundat cu un avion militar ucrainean181. Încă de la început, ancheta a fost compromisă de dezinformările aparatului de propagandă rus, care încerca să dea vina pe Kiev pentru tragedie, prezentând fotografii false, aparent făcute la faţa locului, cu un avion de luptă ucrainean surprins lângă aeronava de pasageri, şi falşi martori oculari ai implicării Ucrainei182. În cele din urmă însă, toate dovezile au indicat contrariul. Pe 17 iulie 2014, cam în acelaşi timp cu pierderea legăturii cu MH17, colonelul Ghirkin posta pe reţeaua de socializare rusească Vkonakte

un mesaj despre doborârea unui avion ucrainean An-26 în estul Ucrainei, postare pe care a şters-o curând după aceea, când a început să se răspândească vestea despre prăbuşirea aeronavei MH17183.

Între timp, în august şi septembrie 2014, miliţiile proruse au cucerit oraşul Novoazovsk din regiunea Doneţk şi au încercat să cucerească oraşul Mariupol184. În septembrie 2014, a fost semnat între Kiev şi separatişti un acord de încetare a focului (Minsk-l), care a fost încălcat însă câteva zile mai târziu, când luptele au fost reluate pentru ocuparea aeroportului Doneţk185. În februarie 2015, a fost semnat un al doilea acord de încetare a focului (Minsk-2), dar şi de data aceasta forţele proruse au continuat bombardamentele186. Numărul victimelor pe care le-a făcut acest război, începând cu 2014 până la jumătatea lui 2015, s-a ridicat la peste 6.000 de morţi, zeci de mii de răniţi şi aproape 1, 3 milioane de persoane strămutate187.

Pe tot parcursul războiului, guvernul şi mass-media rusă au repetat întruna povestea „protecţiei” acordate compatrioţilor ruşi, ca un fel de justificare a intervenţiilor în forţă şi pseudoreferendumurilor. La începutul lui martie şi, din nou, la începutul lunii aprilie 2014, au existat unele relatări în mass-media rusă despre ruşii din Crimeea, Doneţk şi Lugansk, precum şi din Odessa, care ar fi solicitat intervenţia Rusiei188. În aprilie 2014, Puţin declara că protejarea rusofonilor constituia principalul motiv al anexării Crimeii de către Rusia.

Pericolul cel mai evident era acela că rusofonii se simţeau ameninţaţi, iar aceste ameninţări erau cât se poate de concrete şi palpabile. Iată ce i-a făcut pe locuitorii din Crimeea, pe cei care trăiesc acolo, să se gândească la viitorul lor şi să ceară ajutorul Rusiei. Iată ce i-a făcut să ia această decizie. Am mai spus-o cu ocazia unui discurs recent pe care l-am ţinut la Kremlin că Rusia nu a avut niciodată intenţia de a anexa aceste teritorii şi nu a planificat operaţii militare aici. Niciodată. Ne-am gândit însă şi am sperat întotdeauna că toţi ruşii şi

rusofonii care trăiesc în Ucraina îşi vor duce traiul într-un climat politic paşnic şi că nu vor fi ameninţaţi sau oprimaţi189.

Nu trecuse mai mult de o lună de când, fără a afişa aceeaşi atitudine studiat pacifistă, Puţin susţinuse cu cinism că nu era îngrijorat de un război cu Ucraina: „Dacă vom lua această decizie [de a porni la război împotriva Ucrainei], o vom face numai pentru a le acorda protecţie cetăţenilor ucraineni. Să-i vedem atunci pe aceşti soldaţi [ucraineni] cum îşi mai împuşcă propriii concetăţeni, când noi o să fim chiar în spatele lor – nu în faţa lor, ci în spatele lor. Să-i vedem numai dacă îndrăznesc să mai tragă în femei şi copii! Aş vrea să-i văd pe cei care ar îndrăzni să mai dea asemenea ordine în Ucraina”. 190 Într-adevăr, „protecţia” acordată de Rusia „compatrioţilor” nu este altceva decât un război hibrid, nerecunoscut ca atare, dus împotriva Ucrainei, al cărui obiectiv pare să fie distrugerea Ucrainei aşa cum se înfăţişează ea astăzi, ca stat unitar, astfel încât Rusia să poată prelua controlul asupra teritoriilor ucrainene.

Georgia

Şi în Georgia, la fel ca în Ucraina, propaganda făcută abuzurilor suferite de „compatrioţi”, în cazul acesta fiind vorba despre cei din Osetia de Sud şi Abhazia, a avut acelaşi rol, de a pregăti terenul pentru aplicarea măsurilor de „protecţie”. Privind retrospectiv, se pare că Georgia a servit ca un fel de repetiţie generală pentru modul în care Moscova a procedat mai târziu în misiunea de acaparare a teritoriilor ucrainene. Spre deosebire însă de cazurile Moldovei şi Ucrainei, în anul 2008 a avut loc o dezbatere aprinsă cu privire la nevinovăţia completă a Georgiei în legătură cu izbucnirea războiului ruso-georgian. Unii au susţinut atunci că Georgia era cea vinovată de escaladarea conflictului, după ce îşi trimisese trupele în Osetia de Sud şi Abhazia şi ucisese doi membri ai trupelor ruse de menţinere a păcii 191. Alţii au remarcat că soldaţii ruşi staţionau în regiune încă din anii 1990, sub pretextul menţinerii păcii şi că Moscova a aplicat politici tot mai

agresive în Georgia după ce, cu ocazia summitului de la Bucureşti din 2008, ţara şi-a manifestat intenţia de a intra în NATO. În sfârşit, conflictul ruso-georgian s-a transformat într-un război total, fără ca Rusia să se mai ascundă în spatele a tot felul de mandatari şi grupări paramilitare, cum a făcut în Ucraina sau Moldova. Sub conducerea preşedintelui georgian prooccidental Miheil Saakaşvili, războiul a luat în plus caracterul unui conflict personal între acesta şi Vladimir Putin. Fiind un avocat instruit la Universitatea Columbia, Saakaşvili a dobândit o imensă popularitate şi a avansat în carieră până la instalarea sa în funcţia de preşedinte datorită carismei şi atitudinii sale îndrăzneţe, hotărârii de a lupta cu corupţia din ţară şi predilecţiei pe care o avea pentru călătoria cu metroul în Tbilisi. În vara lui 2008, oseţii au început să bombardeze satele georgiene, în timp ce trupele ruseşti dotate cu echipamentul militar aferent avansau spre Georgia. În replică sau din dorinţa de a recupera teritoriul separatist, Saakaşvili a lansat o operaţie militară în noaptea de 7 spre 8 august. Pe 8 august, Rusia a pătruns oficial cu armata şi forţele aeriene în Osetia de Sud, unde avea staţionate deja contingente semnificative de „menţinere a păcii”, şi a iniţiat primele atacuri aeriene directe asupra Georgiei.

Rusia a considerat această operaţie ca fiind una „de impunere a păcii” 192. Pe 9 august 2008, ministrul de externe rus, Serghei Lavrov, declara că legile ruseşti şi Constituţia rusă făceau să fie „inevitabilă pentru noi exercitarea responsabilităţii de a proteja”, declaraţie care constituia ceva mai mult decât o simplă reinterpretare a conceptului R2P („Responsability to Protect” – responsabilitatea de a proteja), inventat de analiştii occidentali 193. Cu altă ocazie, el a repetat: „Rusia nu va permite ca moartea compatrioţilor ei să rămână nepedepsită”. 194 Intervenţia militară a fost justificată prin presupusul genocid comis împotriva populaţiei din Osetia de către forţele georgiene şi prin datoria de a-i proteja pe cetăţenii ruşi şi trupele ruseşti de menţinere a

păcii aflate în Osetia de Sud 195. Cu siguranţă, faptul că oseţii şi abhazii erau acum cetăţeni ruşi a făcut ca eforturile Rusiei de a-i „proteja” să pară mai îndreptăţite. Pe 10 august 2008, cu prilejul unei întruniri de urgenţă a Consiliului de Securitate al ONU, reprezentantul permanent al Rusiei, Vitali Ciurkin, a părut foarte afectat emoţional când i-a acuzat pe georgieni că duceau o politică de „purificare etnică” şi comiteau acte de „genocid” în Osetia de Sud. Ar fi prea puţin dacă am numi această declaraţie o exagerare. Ciurkin pretindea că atacurile georgiene asupra capitalei Osetiei de Sud făceau 2000 de victime pe zi, în marea lor majoritate oseţi care erau şi cetăţeni ruşi 196. „Putem oare vorbi de genocid când 2000 dintre cei 120.000 de oameni au murit în prima zi de război? Cât de mare ar trebui să fie [numărul] victimelor pentru a vorbi de genocid?” 197 Cu toate acestea Misiunea Internaţională Independentă de Anchetă a conchis că pierderile civile totale din timpul războiului din august 2008 s-au ridicat la 162 de victime, în loc de 2000 de victime pe zi, cum pretindeau oficialităţile ruse 198.

Moldova în schimb, în cazul Moldovei, pot fi distinse două scenarii în ceea ce priveşte punerea în practică a politicii Rusiei cu privire la compatrioţi. Primul corespunde anilor 1991 – 1992, când aproximativ 20.000 – 30.000 de soldaţi sovietici rămaşi în Moldova au luptat de partea separatiştilor din Transnistria, contribuind *defacto* la stabilirea independenţei acestui teritoriu. Implicarea trupelor ruseşti a fost justificată prin nevoia protejării ruşilor şi rusofonilor din Moldova. În timp ce, astăzi, trupele ruseşti rămân în teritoriu ca „trupe de menţinere a păcii”, se pare că Rusia le furnizează paşapoarte soldaţilor şi ofiţerilor transnistreni, care sunt antrenaţi prin rotaţie de ofiţeri ruşi de elită 199. Mai mult decât atât, în 2014, Rusia a făcut eforturi sistematice, similare cu cele depuse în Doneţk şi Lugansk, de destabilizare a regiunii moldoveneşti Găgăuzia. La fel ca Transnistria, Găgăuzia s-a declarat şi ea independentă în 1991, numai că guvernul de la Chişinău a reuşit în acest caz să tempereze spiritele,

conferindu-i acestei regiuni, în 1994, statutul de regiune autonomă. La începutul lunii februarie 2014 însă, Găgăuzia a organizat un referendum ilegal pentru a stabili dacă Moldova ar trebui să se alăture Uniunii Economice Eurasiatice, conduse de Rusia, sau UE, 98% dintre votanţi optând pentru Uniunea Eurasiatică. De asemenea, 99% dintre votanţi şi-au exprimat dorinţa ca Găgăuzia să-şi declare independenţa faţă de Moldova în cazul în care aceasta din urmă şi-ar pierde suveranitatea sau ar încerca să se unească cu România200. La începutul anului 2014, serviciile de informaţii ale Moldovei au reuşit să aresteze un număr de găgăuzi care participaseră la o serie de antrenamente militare în tabere speciale din Rusia, în timp ce alţii au scăpat, după ce au fugit în Rusia de frica arestării201. Se pare că mai mulţi tineri găgăuzi au fost recrutaţi de reprezentanţi din cercul apropiat *başcanului* (guvernatorului) găgăuz, Mihail Formuzal, pentru a fi antrenaţi într-o tabără militară din Rusia, în ideea de a învăţa să se apere de forţele speciale ale poliţiei şi, de asemenea, să atace, să facă cocteiluri Molotov şi să lanseze grenade202. La sfârşitul lui noiembrie 2014, alte organizaţii proruse au intrat în atenţia poliţiei moldoveneşti, printre care se numărau Anti Fa, Scutul Social, Restruct [sic] Moldova, Legiunea Rusă, Noua Legiune şi mişcarea cazacilor, după ce poliţia a descoperit cantităţi mari de muniţie, puşti, lansatoare de grenade şi valută în 15 locuri în care activau membrii AntiFa203. Mulţi moldoveni au ajuns la concluzia că aceste organizaţii s-au reactivat din cauza apropiatelor alegeri parlamentare din noiembrie 2014. Fostul director interimar al Direcţiei de Securitate Internă a Moldovei, Valentin Dediu, declara atunci: „Imediat după alegeri, aceste forţe vor încerca să destabilizeze cât se poate de mult situaţia, pentru că Federaţia Rusă vrea să creeze un nou Imperiu Rus”. 204 în esenţă, Dediu era de părere că, în contextul în care candidaţii proruşi ar fi pierdut bătălia electorală, ar fi putut avea loc proteste violente, cu implicarea unor grupuri de militanţi foarte bine antrenaţi. În mai 2015, 66

de organizaţii neguvernamentale transnistrene i-au cerut lui Putin să le protejeze teritoriul şi să garanteze pacea, în contextul în care Ucraina pusese capăt acordului încheiat cu Rusia privind tranzitul trupelor spre Moldova205.

Anexarea

Dintre cele trei ţări analizate în acest capitol, numai Ucraina, în cazul Crimeii, a avut experienţa unei anexări oficiale a unui teritoriu propriu de către Rusia. De fapt, Crimeea reprezintă unicul caz în care Rusia a anexat un teritoriu străin după căderea URSS. Deşi cea mai mare parte a comunităţii internaţionale a contestat validitatea referendumului din Crimeea şi a anexării ulterioare, cauza pare pierdută, cel puţin pentru următoarele decenii. Viitorul teritoriilor ucrainene Lugansk şi Doneţk pare a fi mai nesigur, deşi anexarea nu constituie cel mai probabil scenariu în viitorul apropiat sau pe termen mediu. Pe de o parte, sancţiunile impuse de Occident Rusiei începând cu anul 2014 şi scăderea preţului la petrol şi-au pus amprenta asupra economiei Rusiei, astfel încât este improbabil ca guvernul de la Kremlin să treacă la o confruntare directă în perioada următoare. Kondratenko şi un alt analist ucrainean, Inna Vedernikova, cred că scopul Rusiei este acela de a menţine aceste teritorii într-o stare de război de intensitate medie, sub drapel ucrainean, dar controlate aproape total de Rusia206. Această strategie mai puţin costisitoare ar putea ajuta Rusia să se amestece în treburile interne ale Ucrainei, să zădărnicească reformele pe care intenţionează să le facă Kievul şi planurile de a intra în U şi NATO, prin crearea de instabilitate şi întreţinerea unor probleme teritoriale. Este foarte probabil ca şi alte părţi ale Ucrainei să devină ţinte ale conflictului. Rusia ar putea să intervină şi în regiunile Harkov, Zaporijjea sau Dnipropetrovsk şi chiar mai departe, dar cu costuri mai mari. Deocamdată însă, situaţia încurcată din Lugansk, Doneţk şi Crimeea are toate şansele să se prelungească, iar aceste regiuni să devină un teritoriu al nimănui, la fel ca Transnistria, Osetia de Sud şi Abhazia, cu limitări ale statului de drept şi lipsa recunoaşterii

internaţionale.

În cazul Transnistriei, „independenţa" acestui teritoriu izolat nu a fost recunoscută niciodată de Rusia. De fapt, preşedintele sovietic Mihail Gorbaciov a anulat Declaraţia de independenţă a Transnistriei printr-un decret prezidenţial din decembrie 1990207. Deşi ce acest teritoriu a rămas izolat timp de un sfert de secol, cu Moscova ca singur susţinător şi protector, Rusia are în mâini toate cărţile viitorului Transnistriei. În martie 2014, după anexarea Crimeii, conducerea din Transnistria şi-a exprimat printr-o solicitare scrisă dorinţa de a se uni cu Federaţia Rusă, dar nu a primit nici până astăzi un răspuns208. Poziţia geografică a Transnistriei şi lipsa unei graniţe cu Rusia fac ca integrarea acesteia, în mod oficial, în Federaţia Rusă să pară improbabilă. Totuşi nu putem nici să excludem complet această posibilitate, în contextul în care Rusia nu este legată teritorial nici de regiunea Kaliningrad. Bineînţeles însă că anexarea oficială nu este necesară pentru realizarea ambiţiilor de reimperializare, Rusiei fiindu-i suficient să deţină un control *de facto* pentru a putea domina Transnistria şi a influenţa astfel indirect politica internă şi externă a Moldovei. Statu-quo-ul Transnistriei, la fel ca şi cel al estului Ucrainei, va continua să avantajeze grupările de crimă organizată şi chiar pe cele teroriste, după cum s-a văzut în Osetia de Sud şi Abhazia. Potrivit fostului ambasador moldovean în SUA, Ceslav Ciobanu, în Transnistria, infracţiuni precum „spălarea banilor, contrabanda, traficul ilegal de droguri, alcool, tutun şi arme" înfloresc, la fel cum se întâmplă şi în alte zone de conflict, „care au căzut în mâinile grupărilor criminale şi teroriste" 208.

„Independenţa" Osetiei de Sud şi a Abhaziei nu a primit recunoaştere internaţională decât din partea aliaţilor apropiaţi ai Moscovei210. Este foarte probabil că, în anii următori, aceste teritorii separatiste vor urma exemplul Crimeii şi se vor lăsa absorbite de Rusia. Unele semne indică deja acest lucru. Pe 24 noiembrie 2014, Rusia şi Abhazia au semnat Tratatul de alianţă şi integrare

propus de Moscova, privind înfiinţarea unor structuri comune de apărare şi de aplicare a legilor, precum şi integrarea regiunii în sistemele economic, social şi de sănătate ale Rusiei211. În martie 2015, Osetia de Sud a semnat un acord similar, prin care a cedat pur şi simplu Rusiei controlul asupra graniţelor, armatei şi economiei sale, urmând de asemenea să fie create o zonă de apărare şi securitate comună, precum şi birouri vamale comune212. Este foarte posibil ca Osetia de Sud să se unească cu Osetia de Nord, care aparţine Rusiei. În schimb, abhazii par că ar vrea să păstreze măcar un anumit grad de independenţă. În octombrie 2014, Aslan Basaria, un reprezentant important al clubului de presă abhaz Ainar, a cărui principală preocupare este să menţină cooperarea dintre Abhazia şi Rusia, oferea o perspectivă care pare să reflecte poziţia conducerii abhaze: „Sunt absolut convins că Abhazia ar fi mult mai folositoare Rusiei dacă ar rămâne un stat independent. Noi nu trebuie decât să dezvoltăm o concepţie privind modalitatea de integrare a ţării noastre în Uniunea Economică Eurasiatică”. 213 între timp, guvernul georgian şi cel abhaz din exil mizează în raporturile lor cu regiunea pe o politică de diplomaţie publică, de „implicare fără recunoaştere”. Ea are în vedere susţinerea şi cooperarea în domeniile sănătăţii şi învăţământului. Conform preşedintelui Consiliului Suprem al Republicii Autonome Abhazia (aflat în exil în Georgia), Elguja (Ghia) Gvazava, „astăzi, întărirea diplomaţiei publice este esenţială şi ar trebui luată în considerare la nivel politic. Alte şanse nu avem… Dacă vom continua să nu avem relaţii cu teritoriile ocupate, este clar că, atunci, conflictul va rămâne îngheţat şi va trebui să aşteptăm pur şi simplu să vedem ce ne va aduce viitorul… Trebuie să se înţeleagă nu numai în Georgia, dar şi de către toţi actorii internaţionali că, dacă vom renunţa la politica noastră de nerecunoaştere, chiar şi treptat, în timp, vom pierde aceste teritorii pentru totdeauna” 214.

Una peste alta, se poate ca, în anii următori, Rusia să-şi consolideze câştigurile obţinute pe traiectoria

reimperializării prin absorbţia teritoriilor care aparţin Ucrainei, Georgiei şi Moldovei. Cel mai probabil însă, ea va urma o strategie mai puţin costisitoare, dar foarte eficientă şi va opta pentru menţinerea acestor conflicte în situaţia în care simt acum şi pentru utilizarea în continuare a compatrioţilor ca instrument în atingerea obiectivelor de politică externă, îngreunând misiunea conducerilor de la Kiev, Tbilisi, Chişinău, precum şi ale NAT ŞI UE. Mai exact, lipsa integrităţii teritoriale cu care se confruntă aceste state va stopa ambiţiile pe care aceste ţări le au cu privire la integrarea lor în cele două organizaţii menţionate înainte, în cele din urmă, anexarea s-ar putea să nu constituie obiectivul final al Moscovei, în ciuda dorinţei de refacere a Imperiului Rus. Odată cu anexarea vin şi costurile – izolarea în cadrul comunităţii internaţionale, ameninţarea cu sancţiuni din partea Occidentului şi lipsa de legitimitate pe plan internaţional, în schimb, de pe urma conflictelor îngheţate, Moscova poate numai să câştige, în timp ce ţările dezbinate, Ucraina, Georgia şi Moldova, plătesc un preţ greu.

Capitolul 5

Punctul vulnerabil al NATO

STATELE BALTICE

Ne punem în continuare întrebări în legătură cu situaţia compatrioţilor noştri din anumite ţări ale Uniunii Europene, în special din statele baltice, unde anumite persoane încă sunt percepute, în contradicţie cu spiritul oricărei civilizaţii, ca fiind „lipsite de calitatea de cetăţean cu drepturi şi libertăţi”.

Vladimir Putin, 19 decembrie 2013

Dintre toate statele afectate de politica de reimperializare a Rusiei şi de politicile privind compatrioţii, cel mai mult ar trebui să ne îngrijoreze, din perspectiva răsturnării ordinii mondiale instalate odată cu sfârşitul Războiului Rece, statele baltice. Cele trei ţări baltice, Estonia, Letonia şi Lituania, ocupă un loc aparte între fostele republici sovietice, prin faptul că şi-au reconfigurat singure destinul geopolitic intrând în U şi

NATO în 2004. Spre deosebire însă de alte state care au devenit de curând membre ale U şi NATO, cum ar fi Polonia, Ungaria şi Republica Cehă, statele baltice sunt mai vulnerabile în faţa politicilor ruseşti prin intermediul cărora se pretinde că se asigură „protecţia compatrioţilor”, din cauza numărului mare de etnici ruşi şi rusofoni care trăiesc în aceste ţări. Încă din anii 1990, toate cele trei ţări s-au numărat printre ţintele principale ale politicii necoercitive, politicilor umanitare şi politicilor legate de compatrioţi duse de Moscova, ale războiului informaţional şi, într-o anumită măsură, chiar ale eforturilor de paşaportizare.

În urma anexării Crimeii de către Rusia în martie 2014, toate aceste politici legate de compatrioţi şi războiul informaţional s-au intensificat în statele baltice. Războiul pe care Rusia l-a dus din umbră împotriva Ucrainei a stârnit unele discuţii şi în statele baltice, şi în ţările aliate acestora, cu privire la probabilitatea ca Rusia să încerce astfel de manevre şi în aceste state, care sunt membre NATO, sfidând astfel alianţa şi garanţiile de securitate colectivă pe care aceasta le oferă prin articolul 5 al Tratatului NATO.

Singurul lucru cert deocamdată este că un succes repurtat de Moscova în destabilizarea integrităţii teritoriale a Estoniei, Letoniei sau Lituaniei ori în alimentarea unui curent separatist în aceste ţări va duce fie la o reacţie imediată din partea NATO, fie la discreditarea autorităţii alianţei şi, totodată, a întregului sistem internaţional construit pornind de la garanţiile de securitate pe care alianţa le oferă. De fapt, unii consideră că acesta este exact rezultatul scontat de Moscova, în contextul în care presiunea a crescut foarte mult asupra statelor baltice după anexarea Crimeii.

Deşi aceste trei ţări sunt adesea grupate sub denumirea oarecum arbitrară de „state baltice”, ca urmare a poziţiei lor geografice şi a istoriei comune legate de ocupaţia sovietică, în realitate, ele sunt destul de diferite.

Cea mai nordică dintre ele, Estonia, situată în Golful

Finlandei şi cu ieşire la Marea Baltică, este o ţară mică, a cărei populaţie depăşeşte cu puţin un milion de locuitori şi care are mai multe legături culturale şi lingvistice cu Finlanda decât cu Letonia şi Lituania. Încântătoarea ei capitală medievală, Tallinn, a fost odată un oraş prosper, care făcea parte din Liga Hanseatică. Faptul că, astăzi, se află la o distanţă de numai două ore de mers cu feribotul de Helsinki constituie încă o dovadă a apropierii sale geografice şi culturale de ţările nordice. De fapt, în anii 2000, Estonia a făcut mari eforturi pentru a se poziţiona mai degrabă ca o ţară nordică decât ca una baltică şi cu atât mai puţin ca una fostă sovietică. Cu toate acestea cincizeci de ani de dominaţie sovietică nu aveau cum să nu lase urme asupra Estoniei, atât capitala Tallinn, cât şi partea de est a ţării fiind în prezent locuite de mulţi ruşi şi rusofoni.

Letonia, cu care se învecinează la sud, este un pic mai mare decât Estonia, având aproape două milioane de locuitori. Este înghesuită între două întinderi de apă, Marea Baltică şi Golful Riga. Istoria Letoniei este strâns legată de cea a Estoniei din perioada în care ambele state făceau parte din Livonia germană, iar capitalele lor făceau parte din Liga Hanseatică. Dinamica ei capitală, Riga, are o frumoasă „colecţie” de clădiri Art Nouveau şi aminteşte de alte capitale scandinave. Astăzi însă, rusa poate fi auzită la fel de des ca letona pe străzile din Riga, unde trăieşte o mare comunitate de ruşi. Din punct de vedere lingvistic şi etnic, letonii au mai multe lucruri în comun cu vecina lor de la sud, Lituania, în contextul în care ambele naţiuni descind din triburile baltice antice.

Cea mai sudică dintre ţările baltice, Lituania, are o lungă istorie a statalităţii, care poate fi urmărită până în Evul Mediu. Majoritatea lituanienilor povestesc plini de mândrie despre faptul că, în secolul al XIV-lea, Marele Ducat al Lituaniei era cel mai mare stat din Europa şi includea părţi din Letonia, Polonia, Belarus, Ucraina şi Rusia de astăzi.

În apărarea statului lor, după cel de-al Doilea Război

Mondial, mulţi lituanieni s-au opus ocupaţiei sovietice, împotriva căreia au dus un război de gherilă până în 1953. Această ostilitate larg răspândită împotriva regimului sovietic plus faptul că în industrie se găseau mai puţine locuri de muncă au constituit principalele motive pentru care numărul imigranţilor sovietici care au venit în Lituania a fost mai mic decât cel din Letonia şi Estonia1. Capitala ţării, Vilnius, cu multe clădiri construite în stil baroc şi vopsite în culori pastelate, aminteşte de oraşele italiene; este un oraş viu, multicultural, unde evrei, polonezi, ruşi, belaruşi şi ucraineni au ştiut să trăiască în armonie timp de mai multe secole şi unde, şi astăzi, o parte considerabilă a populaţiei o reprezintă minorităţile.

Toate cele trei state baltice au însă aceeaşi problemă care le face vulnerabile în momentul în care Rusia începe să vorbească de „protecţia compatrioţilor": găzduiesc comunităţi mari şi foarte concentrate de etnici ruşi şi rusofoni de-a lungul graniţelor pe care le au cu Rusia. În special Estonia şi Letonia au minorităţi puternice de ruşi, care reprezintă 24%, respectiv 27% din totalul populaţiei, în timp ce comunitatea rusă din Lituania nu depăşeşte numeric 6% din populaţia acestei ţări. Rusofonii sunt încă şi mai mulţi în contextul în care, prin politicile de rusificare din epoca sovietică, membrii celorlalte minorităţi baltice, cum ar fi polonezii, ucrainenii, belaruşii şi cei cu origine etnică mixtă, au fost adesea nevoiţi să adopte rusa ca limbă maternă.

Rusofonii din Letonia reprezintă circa 34% din populaţie, cei din Estonia reprezintă cam 30% din populaţia acestei ţări, iar cei din Lituania, aproape 8%2. Chiar dacă este foarte posibil ca aceşti rusofoni din ţările baltice să nu se considere ei înşişi ruşi, locul lor rămâne unul foarte important pe traiectoria de reimperializare. În primul rând, pentru că politicile referitoare la „compatrioţi" nu îi au în vedere numai pe cetăţenii ruşi sau numai pe ruşi, ci au în vedere un grup mult mai larg de persoane, care au afinităţi lingvistice sau culturale cu Rusia. În al doilea rând, pentru că rusofonii se bazează

adesea pe informaţiile oferite de mass-media rusă, ceea ce-i face mult mai receptivi la politicile şi punctele de vedere exprimate de Kremlin.

Rusia a menţinut în ultimele decenii anumite legături politice, economice şi sociale cu ruşii şi rusofonii baltici, politicile sale umanitare şi cele privind compatrioţii în special evoluând de la mijloacele necoercitive la paşaportizare şi mult mai agresivul război informaţional. În ciuda faptului că sunt membre U şi NATO, e posibil ca statele baltice să devină a doua serie de foste state sovietice asupra cărora se vor concentra eforturile mai agresive de reimperializare ale Rusiei.

Spre deosebire de statele din Asia Centrală, care sunt conduse de regimuri mai autoritare, guvernele democratice ale ţărilor baltice au întâmpinat mai multe greutăţi în contracararea politicilor Rusiei. Totodată, comparativ cu aliatele tradiţionale ale Rusiei, Belarus şi Armenia, aceste state au fost ţinta unei retorici şi unor acţiuni mult mai agresive ale Moscovei. Iniţial, principala sursă de tensiune între Moscova şi statele baltice au constituit-o politicile legate de cetăţenie adoptate de Estonia şi Letonia după ce şi-au căpătat independenţa – politici pe care Moscova le-a exploatat din plin.

Harta 4

Distribuţia rusofonilor în statele baltice. Porţiunile haşurate din Estonia şi Letonia reprezintă regiuni locuite de o populaţie numeroasă de rusofoni: 80% în districtul Ida-Vtru, 36% în Harju, 40% în raionul Riga şi 55% în regiunea Latgalia. Prin comparaţie, porţiunile haşurate din Lituania ne arată o populaţie mult mai puţin densă de rusofoni, care reprezintă circa 20% din populaţia municipiului Vilnius, aproape 18% din populaţia municipiului Salâininkai, 17% din cea a municipiului Svencionys, 28% din populaţia municipiului Klaipėda şi în jur de 22% din cea a municipiului Zarasai. Hartă elaborată de Giedre Tamasauskaite.

Astfel, politicile privind cetăţenia continuă să fie

importante pentru grupul relativ mic, dar statornic de ruşi şi rusofoni fără cetăţenie din aceste ţări, însă creează şi un spaţiu de manevră pentru Rusia, a cărei politică de paşaportizare devine mult mai eficientă. În acest capitol voi evalua succesul şi eşecurile înregistrate de politicile Rusiei, pe baza unor exemple din trecut, cum ar fi tulburările provocate de mutarea Soldatului de Bronz din 2007, de la Tallinn, şi instigările la separatism care au început în anul 2014, şi le voi compara cu cazurile Ucrainei, Georgiei, Moldovei şi ale altor state foste sovietice. Pentru a înţelege complexitatea dinamicii cu care se confruntă populaţiile din statele baltice, voi prezenta mai întâi câteva profiluri de ruşi şi rusofoni şi punctele lor de vedere.

Profiluri de rusofoni

Nici rusofonii şi nici etnicii ruşi din statele baltice nu constituie comunităţi sau grupuri omogene, acestea variind de la ţară la ţară, de la generaţie la generaţie şi în funcţie de contextul socioeconomic. În cele ce urmează, îmi voi concentra atenţia asupra unor persoane născute după căderea Uniunii Sovietice şi după ce statele baltice şi-au căpătat independenţa, persoane care reprezintă generaţia tânără de „compatrioţi” ruşi din aceste ţări. Bineînţeles că aceşti oameni sunt mult mai integraţi în societatea locală şi se identifică mult mai uşor ca estonieni, letoni şi lituanieni în comparaţie cu părinţii sau bunicii lor, care au imigrat aici în timpul epocii sovietice. Perspectiva lor asupra relaţiei pe care o au cu Rusia este de asemenea mult mai nuanţată. Pe de o parte, ei evită să vorbească despre modelul de protecţie oferită de către Moscova compatrioţilor ruşi, aşa cum l-au văzut pus în practică în Crimeea şi estul Ucrainei. Pe de altă parte, unii dintre ei arată o deschidere faţă de cultura promovată de Rusia şi, uneori, nu resping nici ideea de a dobândi cetăţenia rusă şi paşaport rus. După ce şi-au petrecut toată viaţa în statele baltice, ei nu se identifică neapărat cu statul rus. În schimb, mai ales în Letonia şi Estonia, ei continuă să se confrunte, din cauza identităţii lor etnice, cu probleme

legate de integrarea în societate şi insuficienta reprezentativitate politică. Profilurile pe care le prezint aici ne ajută să ne facem o primă impresie despre opiniile şi identitatea compatrioţilor ruşi din ţările baltice, fără a realiza însă un studiu ştiinţific complet.

Daria este din Riga, oraşul în care locuieşte cea mai mare comunitate de rusofoni din statele baltice3. Este studentă, face un masterat despre Orientul Mijlociu şi are origini ruse şi poloneze. Născută şi crescută fiind în Letonia, se consideră rusofonă. Ezită însă când vine vorba să-şi aplice eticheta de „compatriot rus”, pentru că „nu am fost niciodată în Rusia şi nu ştiu foarte multe despre cultura rusă”. Cu toate că Daria este sceptică în privinţa sprijinului pe care Moscova l-ar putea obţine de la rusofonii din Letonia, după părerea ei, filosofia care stă la baza existenţei Letoniei ca stat naţional este problematică pentru alte etnii: „Cea mai mare problemă este, după părerea mea, faptul că, din punctul de vedere al Letoniei, vorbitorii de limba rusă intră în categoria «alţii». Aceştia din urmă se simt astfel înstrăinaţi şi indezirabili. O altă problemă este aceea că, şi dacă le-ar fi acordată cetăţenia, rusofonii tot nu se vor numi niciodată «letoni», în contextul în care în Letonia există o diferenţă clară între cetăţenie şi naţionalitate. Eu am cetăţenie letonă, dar naţionalitatea mea nu poate fi decât rusă sau poloneză. Ceea ce arată că această ţară, Letonia, s-a format din şi pentru o singură naţiune – letonii – în timp ce membrii celorlalte grupuri etnice vor fi numai «cetăţeni», dar nu şi letoni”. În timp ce această clasificare a cetăţenilor baltici în funcţie de „naţionalitate” a rămas ca o moştenire a epocii sovietice, ea continuă să genereze tensiuni în societăţile contemporane. Daria mai susţine că rusofonii baltici nu au nevoie de protecţia Rusiei şi că integrarea lor în societate ar putea fi rezolvată pe plan intern. În schimb, îi înţelege pe cei lipsiţi de cetăţenia letonă care caută să devină cetăţeni ruşi pe baza legăturilor etnice pe care le au cu această din urmă ţară.

Pe lângă problema limbii şi a identităţii, înclinaţiile

politice au şi ele rolul lor în poziţia pe care o adoptă în cele din urmă vorbitorii de rusă faţă de chestiunea compatrioţilor. Iată ce spune Artiom, un doctorand din Riga care, deşi se consideră rusofon, nu suportă ideea de a fi numit compatriot rus: „Nu, de ce m-aş considera aşa ceva? Sunt cetăţean leton şi nu am nici cea mai mică legătură cu proiectele politice ale Rusiei. În afară de asta, cred că Rusia cam rătăceşte în întuneric în perioada asta şi nu pot să accept sub nicio formă retorica lor naţionalistă agresivă”. 4 Referitor la protecţia pe care Putin pretinde că le-o acordă rusofonilor din Letonia în general, Artiom rămâne la fel de ferm. „Protecţie faţă de ce? Homosexuali şi libertatea de expresie? Toţi duşmanii rusofonilor baltici sunt imaginari. Retorica naţionalistă rusă se foloseşte de aceste imagini pentru a semăna discordie în sânul societăţilor multietnice”. La fel ca majoritatea ruşilor baltici intervievaţi, Artiom crede că un curent separatist n-ar putea apărea în statele baltice pentru că i-ar lipsi sprijinul majorităţii ruşilor baltici, dar şi datorită apartenenţei acestor ţări la NATO. El avertizează însă: „Asta nu înseamnă că Rusia nu vrea să-şi sporească influenţa politică pe plan intern în aceste trei ţări, prin intermediul aşa-ziselor «partide ruseşti», care promovează politica lui Putin, dar pretind că sunt preocupate de «chestiunea limbii»”.

Nadia este contabilă în Riga, are peste 40 de ani şi reprezintă generaţia de vârstă mijlocie a minorităţii ruse din Letonia A. Născută fiind în Rusia, în perioada sovietică, a învăţat letona la nivel elementar ca adult, spre deosebire de majoritatea ruşilor baltici mai tineri, care vorbesc fluent letona sau estona. Deşi Nadia se consideră rusoaică, nu se consideră o compatrioată rusă, pentru că face o diferenţă clară între cultura şi politica rusă: „Nu numai că nu sunt o simpatizantă a politicii Rusiei, dar chiar aş spune că poziţia mea este una critică. Având rusa ca limbă maternă, admir cultura rusă, care e şi cultura mea”. Întrebată dacă rusofonii ar avea într-adevăr motive să se plângă, a răspuns că, „în general, nu, deşi nu a fost deloc frumos să

nu li se acorde cetăţenia celor care s-au născut în Letonia”. (Aici ar trebui menţionat faptul că amendamentele la Legea cetăţeniei din 1998 au oferit urmaşilor celor fără cetăţenie posibilitatea să obţină cetăţenia letonă. În cazul în care un asemenea urmaş are sub 15 ani, părinţii lui trebuie să completeze un formular; urmaşii care au între 15 şi 18 ani pot să facă singuri cerere şi, după ce trec testul de limbă, pot obţine cetăţenia.) 6 Nadia s-a arătat sceptică şi faţă de protecţia pe care pretinde să o ofere Rusia, spunând că „legea, care se bazează pe valori umane comune, ar trebui să-i protejeze pe oameni, şi nu nişte interese politice”.

Anton este student la Tallinn, vorbeşte limba rusă şi consideră Estonia casa lui7. Respinge eticheta de „compatriot rus”: „Nu mă consider compatriot, pentru că, în afară de limbă, nimic altceva nu mă leagă de Rusia”, adăugând că el „a jurat credinţă Estoniei”. Când a fost întrebat dacă, după părerea lui, rusofonii din Estonia au motive reale să se plângă de ceva, s-a grăbit să răspundă: „Ce întrebare provocatoare… eu mă simt bine”. După care a adăugat însă, spiritual: „Cei care se plâng nici nu fac nimic. La şcoală ar fi trebuit să înveţe [limba estonă], nu să stea să bea pe stradă”. În legătură cu acei rusofoni care spun că au nevoie de protecţia Rusiei, răspunsul lui a fost unul scurt, dar ferm: „Dacă ei cred că au nevoie de protecţia Rusiei, atunci, poftim… bagajul, la gară şi în Rusia”.

Elena, o liceancă din Estonia, reprezintă un alt exemplu elocvent pentru cât de complicată este relaţia dintre Rusia şi Estoniae. Ea a ţinut să sublinieze că, deşi limba ei maternă este rusa, asta nu face din ea o compatrioată rusă. „M-am născut în Estonia”, zice ea. „Asta e ţara mea”. De asemenea, s-a declarat neîncrezătoare când a venit vorba de problemele reale cu care s-ar confrunta rusofonii din Estonia, afirmând că „unii îşi imaginează că ar avea probleme”.

Şi în Lituania, oamenii nutresc cam aceleaşi sentimente. Alisa este o tânără expertă, născută şi

crescută în Lituania, într-o familie rusească9. A urmat ciclul primar în limba rusă şi, mai târziu, a studiat la universitate în limba lituaniană, iar în prezent lucrează pentru o companie multinaţională americană. Se poticneşte puţin când vorbeşte în lituaniană şi recunoaşte că îi este mai uşor să vorbească engleza decât lituaniana. Se gândeşte bine când vine vorba de conceptul de „compatriot" şi conchide că, în conformitate cu definiţia strictă a termenului, ea este într-adevăr „o compatrioată rusă". Şi totuşi, subiectiv şi emoţional vorbind, îi este greu să accepte acest lucru: „Ruşii care s-au născut şi au crescut în Lituania sunt diferiţi de cei din Rusia. Majoritatea sunt mai aproape, din punct de vedere cultural şi intelectual, de lituanieni, chiar dacă se consideră ruşi". După ce se gândeşte la posibilele nemulţumiri pe care le-ar avea vorbitorii de rusă din Lituania, Alisa dă următorul răspuns: „Dacă omitem faptul că există într-adevăr, la nivelul sferei publice, un curent antirusesc predominant, care poate fi neplăcut dacă eşti rus, nu există alte probleme. Societatea lituaniană poate într-adevăr oferi unele exemple de discriminare, cu care te poţi confrunta (de exemplu, atunci când te afli în căutarea unei slujbe), dar ele nu sunt foarte numeroase. Şi cum nu există probleme, nu este nevoie nici de protecţie [din partea Rusiei]. Deşi un pic de sprijin n-ar strica totuşi, mai ales în domeniile cultural şi educaţional".

Mulţi dintre cei care sunt catalogaţi la modul destul de simplist ca rusofoni lituanieni au în realitate o identitate mult mai complexă. Iaroslav, un electrician de 20 şi ceva de ani, trăieşte împreună cu familia sa polonezo-rusă în satul natal din sud-estul Lituaniei10. Deşi a crescut vorbind limba rusă, pentru că la şcoală a urmat cursurile în limba lituaniană, vorbeşte fluent şi această limbă. Având în vedere faptul că numai tatăl lui este la origine rus, mama fiind poloneză, se consideră numai pe jumătate „compatriot rus", dar se socoteşte în schimb un adevărat „patriot" rus, pentru că admiră cultura şi istoria acestei ţări. Iaroslav nu crede că ruşii sau rusofonii din Lituania de

astăzi ar avea nevoie de protecţia Rusiei, dar crede că, în general, „Rusia trebuie să-i protejeze pe ruşi, pentru că fiecare naţiune trebuie să-şi protejeze «propriul popor», indiferent unde s-ar afla. Chiar şi protecţia militară devine necesară câteodată, în funcţie de situaţie… de exemplu, în cazul Crimeii, cred că a fost necesară”. În sfârşit, Iaroslav spune că sprijină politica practicată în ultima vreme de Rusia în estul Ucrainei şi Crimeea, având în vedere faptul că „acolo trăiesc mulţi rusofoni şi ruşi”, susţinând de asemenea puterea de la Moscova: „Îl sprijin pe Vladimir Putin; conduce o ţară imensă şi puternică, deci şi el trebuie să fie categoric şi puternic”. Natalia este profesoară de arte, are peste 50 de ani şi reprezintă generaţia mai vârstnică de rusofoni lituanieni11. Născută şi crescută fiind în Lituania, într-un mediu predominant lituanian, ea se consideră ucraineancă vorbitoare de limba rusă, şi nu compatrioată rusă. Nu crede că nemulţumirile rusofonilor din Lituania sunt legitime: „Auzeam în trecut tot felul de plângeri şi lamentări de la prietenii şi cunoştinţele mele rusofone din Lituania, dar probleme cu adevărat au numai cei care nu fac nimic şi cei care nu încearcă deloc să înţeleagă naţiunea în sânul căreia trăiesc”. Şi totuşi, întrebată fiind ce părere are despre evenimentele recente din Ucraina, se declară fără ezitare solidară cu Moscova: „Istoric, Crimeea aparţine Rusiei”, adăugând că „eu sunt ucraineană, dar mi-e ruşine de ucrainenii care au pus la cale masacrul din Ucraina”.

Cea mai vârstnică generaţie de ruşi şi rusofoni baltici, deşi nu cere în mod direct protecţia militară a Rusiei, tinde să fie mult mai puţin sceptică în legătură cu Rusia. De exemplu, Aliona, o pensionară de 64 de ani care trăieşte în Tartu (Estonia) şi care se consideră rusoaică şi rusofonă, spune că un sprijin din partea Moscovei şi unele măsuri de protecţie care să nu implice folosirea forţei ar fi binevenite: „Aş vrea să văd că Rusia ne protejează. Poate că Rusia ar trebui să înceapă negocieri şi să-i apere pe cetăţenii ruşi din Estonia, pentru că discriminare încă există şi este destul de evidentă”. 12 Este, de asemenea,

nemulţumită de guvernul eston şi crede că scenariul din Crimeea este realizabil şi în ceea ce priveşte oraşul de graniţă Narva: „... Oamenii sunt nemulţumiţi. Mulţi părăsesc Narva din cauza şomajului, în timp ce guvernul eston nu este capabil să creeze locuri de muncă pentru oameni”.

Lidia, o fostă profesoară de biologie în vârstă de 70 de ani, rusoaică de origine, locuieşte în prezent în oraşul eston Kohtla-Jărve, din districtul Ida-Viru, şi întâmpină dificultăţi în a se integra în societatea estonă din cauza barierei lingvistice şi critică faptul că sistemul educaţional de stat înclină din ce în ce mai mult balanţa spre predarea în limba estonă: „Nu ni se permite să ne educăm copiii în limba maternă, ceea ce face ca procesul educaţional să fie mai dificil. O profesoară care a predat toată viaţa ei în limba rusă trebuie acum să predea în limba naţională unor copii care abia dacă vorbesc estona”. 13 întrebată însă dacă, după părerea ei, Rusia ar trebui să-şi ajute compatrioţii să-şi rezolve aceste probleme, a răspuns că „aceste probleme ar trebui să fie rezolvate din interior, dar Rusia ar putea să pună mai multă presiune pentru ca acest lucru să se întâmple”.

La o primă privire, profilul rusofonului baltic tânăr nu pare să fie al unei persoane care se lasă uşor manipulată de Moscova. Niciunul dintre cei intervievaţi, chiar din generaţia mai vârstnică, nu a cerut Rusiei să vină să-i protejeze cu trupele la ei în ţară. De asemenea, niciunul nu s-a declarat adept al separatismului, ca în Ucraina sau Georgia. Şi totuşi, luând în considerare definiţia dată de Moscova „compatrioţilor”, majoritatea ruşilor şi rusofonilor baltici pot beneficia de statutul de protejaţi ai Moscovei, conform legilor şi politicilor actuale privind compatrioţii, chiar dacă nu se consideră ei înşişi compatrioţi. Discuţiile cu cei din generaţia mai tânără oferă o perspectivă ceva mai optimistă, din punctul de vedere al relaţiei sentimentale pe care o au cu Rusia, decât ne-o oferă minorităţile ruse în ansamblul lor. Potrivit politologului eston Raivo Vetik, interesat de problemele de

integrare socială ale Estoniei, mulţi ruşi şi rusofoni, în special din generaţia mai vârstnică, nutresc încă anumite nemulţumiri14. Laurynas Kasciunas, de la Centrul Lituanian pentru Studii Est-Europene, susţine de asemenea că, în timp ce ruşii şi rusofonii locali au adesea o atitudine ambivalentă faţă de politicile Rusiei, în perioadele tensionate sau de criză tind să adopte poziţia Moscovei15. Ceea ce nu e deloc surprinzător, având în vedere receptivitatea pe care majoritatea ruşilor şi rusofonilor baltici o au faţă de punctele de vedere şi propaganda Moscovei. Între timp, propaganda care acţionează în favoarea intereselor de politică externă ale Rusiei continuă să reprezinte un aspect important al traiectoriei reimperializării.

Motivele şi interesele Rusiei în urmă cu zece ani, când statele baltice au devenit membre U şi NATO, se credea că această dublă aderare avea să rezolve dilema din domeniul securităţii legată de hegemonia regională a Rusiei. Avea oare Moscova să rişte o confruntare cu Occidentul prin alimentarea tensiunilor şi destabilizarea situaţiei din unele state membre U şi NATO? Evident, apartenenţa la NATO şi articolul 5 din Tratatul de aderare le conferă statelor baltice o poziţie geopolitică mult mai puternică decât cea a Ucrainei, Georgiei şi Moldovei. De fapt, înainte de declanşarea războiului dintre Rusia şi Ucraina, un atac asupra statelor baltice părea improbabil, chiar dacă eforturile Moscovei de a-şi menţine influenţa în regiunea Mării Baltice erau de necontestat. Ce motive ar avea însă Moscova să vrea, dacă nu să reimperializeze, atunci să-şi impună dominaţia în statele baltice? Pentru că este clar că, în ceea ce-i priveşte pe compatrioţi, ei nu reprezintă decât un mijloc în tentativa de a atinge un scop mai important.

Dincolo de veşnica motivaţie ideologică a unirii tuturor ruşilor şi rusofonilor din imediata vecinătate sub steagul rusesc, Moscova are şi o serie de motive istorice, de securitate, politice şi economice care o determină să încerce să reintegreze statele baltice în „imperiul" său ori

cel puţin în sfera sa de influenţă16.

Rusia urmăreşte imperializarea şi rusificarea teritoriilor baltice încă din secolul al XVIII-lea. Prima dată când a reuşit să pună mâna pe unele dintre aceste teritorii, care astăzi fac parte din Estonia şi Letonia, a fost în 1721, în timpul lui Petru cel Mare17. În timpul Ecaterinei celei Mari, după ce părţi din Uniunea Statală Polono-Lituaniană s-au desprins în 1772, 1793 şi 1795, Lituania a fost încorporată în Imperiul Rus18. În toate cele trei state baltice, imperializarea Rusiei a avut ca rezultat suprimarea identităţii naţionale prin interzicerea cărţilor care nu erau scrise cu litere chirilice. A urmat apoi colonizarea cu înalţi funcţionari şi imigranţi ruşi 19. Perioada sovietică a însemnat un efort similar de rusificare, ducând şi la o scădere dramatică a populaţiei şi la un aflux de imigranţi ruşi şi rusofoni. Deportările, evacuările, refugierea şi execuţiile care au avut loc în plină expansiune germană şi sovietică au dus, între 1941 şi 1945, la pierderea a 20% din populaţia Estoniei, 30% din cea a Letoniei şi 15% din cea a Lituaniei20. De fapt, în timpul ocupaţiei sovietice, 10% din totalul populaţiei baltice adulte a fost fie deportată în alte teritorii sovietice sau ruseşti, fie în lagărele de prizonieri21. În locul lor au sosit soldaţii sovietici cu familiile lor, precum şi muncitori ruşi şi de alte naţionalităţi, care urmau să lucreze în industrie.

În perioada care a urmat Războiului Rece, Estonia, Letonia şi Lituania au rămas puncte de importanţă strategică pentru Rusia. Teritoriile baltice servesc ca o zonă-tampon între Rusia şi Europa Occidentală. Înainte de 2004, ele serveau ca zonă-tampon şi faţă de NATO; prin urmare aderarea statelor baltice la această alianţă a fost contestată puternic de Rusia22. Şi din perspectivă istorică, statele baltice au jucat rolul de tampon pentru Rusia: Estonia şi Letonia au stat în calea invaziilor scandinave şi germanice, în timp ce Lituania a stat în calea armatelor napoleoniene. Astăzi, teritoriul ocupat de Belarus şi Lituania separă exclava puternic militarizată Kaliningrad de restul Rusiei, distanţa dintre acestea fiind de

aproximativ 360 km. Micuţa exclavă prezintă o importanţă strategică vitală pentru Moscova, prin faptul că găzduieşte, în portul Baltisk – singurul port european al ţării în care apa nu îngheaţă – Flota Baltică, care numără 56 de nave, precum şi sistemele Iskander-M, capabile să lanseze rachete nucleare23. La începutul anilor 1990, au existat unele tensiuni diplomatice între Vilnius şi Moscova, în contextul în care Rusia a încercat fără succes să obţină prin negocieri un coridor prin Lituania pentru aprovizionarea trupelor sale din Kaliningrad, acordurile bilaterale de tranzit fiind semnate abia în 1993 şi 199424. Fiind nevoită să finalizeze demarcarea graniţei cu Rusia pentru a putea accede la UE, Lituania a trebuit să cedeze, iar la începutul anului 2003, a fost de acord să facă anumite concesii care au uşurat semnificativ traficul trupelor ruseşti prin Lituania, care rămâne însă în continuare strict reglementat25.

Nici interesele economice ale Rusiei în statele baltice nu sunt mai puţin importante. La fel ca în cazul Crimeii, care serveşte drept gazdă pentru Flota rusă a Mării Negre şi, totodată, drept poartă către Marea Mediterană, statele baltice deţin o serie de porturi în care apa nu gheaţă, cu ieşire spre Occident, care au atras atenţia Rusiei expansioniste încă de pe vremea lui Petru cel Mare26. În ciuda intensificării comerţului şi a legăturilor cu UE, economiile baltice şi cea rusească rămân conectate în multe feluri. Porturile din statele baltice au servit mult timp ca punct de plecare pentru transporturile de petrol şi produse petroliere ruseşti către pieţele europene. De exemplu, pe tot parcursul anilor 1990 şi până în momentul deschiderii terminalului din portul rusesc Primorsk, în 2001, terminalul leton Ventspils Nafta a fost al doilea ca mărime prin care se exporta petrolul rusesc şi cel mai mare aflat dincolo de graniţele Rusiei27. Începând cu anii 2000, Rusia şi-a redirecţionat fluxul de resurse energetice dinspre statele baltice, construind porturi, terminale şi noi sisteme de transport în nordul Mării Baltice şi la Marea Neagră28. Teritoriile şi porturile baltice continuă totuşi să

servească drept rute de tranzit pentru bunurile pe care Rusia le importă din Occident.

Deşi ţările baltice sunt în general sărace în resurse energetice, districtul Ida-Viru din Estonia stă foarte bine la acest capitol. Situat în partea de est a ţării, în apropierea graniţei cu Rusia, între Golful Finlandei şi lacul Peipus, acest district este locuit în mare parte de ruşi şi rusofoni. Cele mai mari zăcăminte de gaze de şist sunt folosite în producţia de energie termică şi electrică, acoperind 80% din nevoile de electricitate ale Estoniei. Pentru o ţară săracă în resurse naturale, care continuă să fie total dependentă de gazul rusesc, gazele de şist din Ida-Viru au o importanţă strategică deosebită, numai că, la fel ca minele de cărbuni din estul Ucrainei, pot fi tentante pentru forţele separatiste sau pentru Moscova.

În sfârşit, poziţia strategică şi ideologică adoptată de Rusia faţă de statele baltice, care le consideră parte a sferei sale de influenţă, în ciuda statutului acestor ţări, de membre U şi NATO, poate fi un alt motiv pentru eforturile de reimperializare prin mijloace necoercitive pe care le face Moscova. De exemplu, în 2008, preşedintele Dmitri Medvedev afirma dreptul Rusiei de a avea „interese privilegiate” în statele vecine şi „bineînţeles în regiunile aflate la graniţă [cu Rusia]” 29. Acest mod al Rusiei de a vedea lucrurile este însă problematic. Pe de o parte, Moscova tratează adesea statele baltice ca şi cum ar face parte din fostul spaţiu sovietic, din „imediata vecinătate”, şi ca şi cum ar fi state noi, create în 199130. În anumite cazuri (de pildă cel al politicilor privind compatrioţii), Rusia pare să fi adoptat aceeaşi atitudine faţă de statele baltice ca şi în cazul statelor membre ale CSI, făcând abstracţie de statutul diferit pe care îl au aceste ţări31. Fără îndoială însă că apartenenţa ţărilor baltice la U şi NATO constituie o oprelişte pentru Rusia, care nici nu-şi poate asuma deschis dominaţia şi nici nu poate desfăşura campanii militare agresive în regiune, aşa cum ar face-o în actualele şi fostele membre CSI. Acest lucru explică de ce Rusia se foloseşte în special de puterea necoercitivă şi de

unele măsuri de constrângere mai blânde în cazul statelor baltice.

Puterea necoercitivă încă de la începutul anilor 1990, cea mai mare parte a eforturilor de exercitare a puterii necoercitive făcute de Rusia în statele baltice au fost motivate prin dreptul ei prezumtiv de a-şi menţine o influenţă călăuzitoare în regiune. Influenţa de care încă se bucură Rusia în ţările baltice este inerentă, fiind moştenită de la imperiul ţarist şi cel sovietic, ca majoritatea politicilor actuale ale ţării. Puterea necoercitivă a Rusiei este mult amplificată de faptul că diaspora rusă şi cultura rusă şi sovietică au făcut parte din matricea socială timp de peste jumătate de secol32. În ultimii ani, Rusia şi-a exercitat această putere prin intermediul reţelelor sale de influenţă, constituite din grupuri de interese şi factori de decizie care operează în domeniile cultural, economic şi politic şi sunt loiale Kremlinului, a cărui agendă o şi promovează33. Deşi instrumentele folosite de Rusia în exercitarea puterii necoercitive se suprapun şi cuprind diverse domenii cu probleme, principalele mijloace folosite în statele baltice au fost limba, Biserica Ortodoxă, cultura şi sportul, precum şi afacerile şi legăturile politice.

Limba rusă rămâne un instrument important al influenţei ruseşti, în contextul în care populaţia baltică instruită înainte de prăbuşirea Uniunii Sovietice vorbeşte rusa ca prima limbă străină. În Letonia şi Estonia, unde trăiesc numeroşi ruşi şi rusofoni, limba rusă este încă şi mai răspândită. În orice caz, după 1990, s-a înregistrat un declin în popularitatea de care se bucură rusa printre balticii ruşi. Astfel încât, în 2008, Fundaţia „Russki Mir”, sponsorizată de statul rus, a deschis un centru de limba rusă în Estonia, două în Letonia şi, în 2009, unul în Lituania. Activităţile fundaţiei ţintesc însă dincolo de simpla promovare a limbii şi culturii ruse în statele baltice. Serviciile de securitate din Estonia au descoperit că „foşti agenţi ai serviciilor sovietice de informaţii acţionează în cadrul filialei estone” a Fundaţiei „Russki Mir”, dând astfel de înţeles că organizaţia lucrează şi în scopul promovării

intereselor Moscovei în statele baltice34, începând cu cea de-a doua jumătate a anilor 2000, Moscova a început să promoveze schimburile în domeniul educaţiei şi să ofere posibilităţi de studiu în Rusia pentru compatrioţii ruşi 35. De exemplu, Ministerul rus al Educaţiei, Culturii şi Ştiinţei acordă peste 90 de burse absolvenţilor şcolilor estone care vor să studieze în universităţile ruseşti36. Succesul acestor politici în statele baltice a fost însă mai degrabă redus, în contextul în care majoritatea tinerilor baltici, indiferent că sunt ruşi sau fac parte din naţiunea titulară, aleg să studieze fie acasă, fie în instituţiile din învăţământ din UE şi optează să studieze mai degrabă engleza decât rusa.

Biserica Ortodoxă Rusă a servit în grade diferite ca instrument de exercitare a puterii necoercitive a Rusiei în cele trei state baltice. În Estonia, ţară oficial protestantă, dar în care religia joacă, în general, un rol nesemnificativ în viaţa oamenilor, ortodocşii constituie cel mai mare grup religios, format în majoritate din membri ai minorităţii ruse. În Letonia, ortodoxia constituie al treilea cult religios ca amploare, după luteranism şi catolicism37. Biserica Ortodoxă din Estonia, cea din Letonia şi cea din Lituania, mai mică, sunt subordonate direct Patriarhiei Moscovei. Preoţii locali şi predicile lor sunt percepute ca fiind politizate şi puternic influenţate de Moscova, constituind un alt canal prin care Kremlinul îşi promovează politicile în statele baltice38. Uneori, ele se concentrează pe anumite chestiuni sociale. În Estonia, de exemplu, Biserica Ortodoxă a pledat împotriva proiectului de lege privind coabitarea persoanelor de acelaşi sex39. Vederile tradiţionale sprijinite de Biserica Ortodoxă Rusă şi de guvernul rus au avut răsunet şi în rândul anumitor segmente ale naţionalităţilor titulare din statele baltice. În Lituania, anumite grupuri dezamăgite de valorile liberale promovate de Occident şi UE s-au simţit atrase de imaginea Rusiei promovată de Putin şi de bastionul reprezentat de cultura tradiţională creştină40. În plus, s-a înregistrat o tendinţă crescândă din partea Moscovei de a exploata tensiunile sociale fireşti din statele baltice (şi din

Europa în general) în scopul adâncirii prăpastiei dintre adepţii valorilor liberale şi cei ai valorilor tradiţionale, curtaţi de Rusia41. Această tendinţă a fost observată în special printre etnicii lituanieni, care au adoptat poziţii contradictorii faţă de noţiunea de naţionalitate. După cum explică Kasciunas, „unii cred că lituanienii ar trebui să fie prooccidentali, în timp ce alţii cred că ar trebui să fie proruşi, iar un al treilea grup opinează că nu ar trebui să fie nici prooccidentali, nici proruşi", divergenţe care, până la urmă, au avut ca rezultat „o creştere semnificativă a numărului lituanienilor care îmbrăţişează mentalitatea rusă" 42.

Cultura rusă, atât cea elevată, cât şi cea populară, continuă să atragă generaţiile de baltici, rămânând în special în fruntea preferinţelor ruşilor şi rusofonilor. Evenimentele culturale ruseşti sunt predominant apolitice, deşi beneficiază adesea de finanţări şi sprijin atât din partea guvernului rus, cât şi din partea diverselor grupuri de afacerişti locali. În Letonia, probabil cel mai mare beneficiar şi consumator de cultură rusă dintre statele baltice, centrul cultural „Casa Moscovei" a jucat încă din 2004 un rol-cheie în promovarea culturii ruse, fiind finanţat de guvernul Moscovei. Un rol important îl joacă şi festivalurile culturale finanţate de guvern, cum ar fi „Zilele Culturii Ruse în Letonia" şi „Zilele Culturii Letone în Rusia", ambele lansate în 2007, în urma destinderii relaţiilor dintre Letonia şi Rusia. După succesul înregistrat de ediţiile din 2007 şi 2008 ale acestor festivaluri, Rusia şi-a extins prezenţa culturală în Letonia prin organizarea de noi festivaluri culturale43. Evenimentele dedicate culturii ruseşti elevate sunt adesea organizate şi sponsorizate de afacerişti locali, care fie sunt etnici ruşi, fie colaborează cu firme ruseşti. De exemplu, Vladimir Romanov, un afacerist lituanian de origine rusă, fost proprietar al Ukio Bank din Lituania, care astăzi nu mai există, şi al legendarei echipe lituaniene de baschet Kauno Zalgiris, organiza anual un eveniment cultural caritabil foarte mediatizat44.

Sportul constituie un alt mijloc prin care Rusia îşi

exercită puterea necoercitivă în statele baltice. Încă din 2008, Liga Continentală de Hochei pe Gheaţă a Rusiei a reunit echipe din fosta URSS, precum şi echipa letonă Dinamo Riga, sponsorizată de distribuitorul rus de gaze Itera45. Echipele din eşalonul de elită al baschetului din ţările baltice participă şi în Lâga Unită de Baschet VTB, organizată de Rusia şi sponsorizată de banca de stat VTB. Preşedintele ligii este Serghei Ivanov – înalt funcţionar al FSB, fost viceprim-ministru al Rusiei şi apropiat al lui Puţin46. Din 2014, echipele de baschet lituaniene s-au retras din această ligă drept reacţie la agresiunea Rusiei împotriva Ucrainei, dar echipele letone şi estone au rămas47. În trecut, unii dintre sportivii baltici alegeau să joace pentru echipele ruseşti sau să se antreneze în Rusia, unde primeau uneori mai mulţi bani.

Legăturile economice şi de afaceri pe care Rusia le are cu statele baltice fac şi ele parte dintre instrumentele de exercitare a puterii necoercitive. După obţinerea independenţei, statele baltice s-au bazat din ce în ce mai mult pe sursele energetice ruseşti: în primul rând, ele erau total dependente de gazul rusesc. Astfel, profitând de existenţa unor sisteme de plată netransparente şi prin ameninţări directe, Kremlinul a reuşit să-şi crească semnificativ influenţa în domeniile economic şi energetic, să înmulţească constrângerile şi să-şi consolideze structurile care fac lobby în statele baltice48. Gazprom şi alte companii energetice ruseşti s-au folosit de diferite canale pentru a-i convinge pe anumiţi politicieni binevoitori, ONG-urile şi comunităţile locale să boicoteze proiectele de diversificare a aprovizionării cu energie, care vizau alternative la sursele ruseşti49. După decenii întregi de vulnerabilitate energetică, Lituania a deschis un nou terminal de gaz natural lichefiat (GNL) la Klaipėda, în 2014, prin care a dobândit pentru prima dată acces, pe mare, la alte surse de gaz decât cel furnizat prin conductele Gazprom. Aceasta nu înseamnă însă că, din considerente de apropiere geografică şi comerciale, în viitorul apropiat, statele baltice nu vor rămâne dependente

în mare măsură de petrolul şi gazul rusesc50.

În sfârşit, dacă ne întoarcem la anii 1990, se pot distinge anumite perioade în care influenţa necoercitivă exercitată de Rusia asupra ţărilor baltice în general şi asupra rusofonilor în special a fost mai puternică şi perioade în care ea a fost mai slabă, în funcţie de evenimentele produse la scară globală, de rezultatele economice ale Rusiei în raport cu cele ale

Occidentului şi de condiţiile interne din statele baltice. De exemplu, în timpul crizei financiare din 2008 – 2009, care a avut un impact puternic asupra statelor baltice, Rusia şi conducerea de la Kremlin au început să fie văzute într-o lumină mai pozitivă de un segment mai larg al populaţiei în comparaţie cu perioada de avânt economic de la începutul şi jumătatea anilor 2000, care au fost plini de optimism legat de creşterea economică şi aderarea la NAT ŞI UE. în 2014, anexarea Crimeii de către Rusia şi războiul din estul Ucrainei au readus însă scepticismul şi au crescut îngrijorarea în rândul locuitorilor statelor baltice. Nici influenţa Rusiei asupra ruşilor şi rusofonilor baltici, pe care Kremlinul a încercat să-i atragă şi să-i sprijine prin intermediul diferitelor programe umanitare şi al politicilor privind compatrioţii, nu a rămas neschimbată.

Politicile umanitare

Rusia a început să implementeze aşa-zisele politici umanitare în statele baltice la scurt timp după dizolvarea URSS. Independenţa abia dobândită de cele trei state a avut ca efect imediat pierderea cetăţeniei sovietice de către un număr mare de imigranţi din Rusia şi din alte republici sovietice, sosiţi aici în perioada sovietică. Decizia autorităţilor de la Riga din 1991 şi cea a autorităţilor de la Tallinn din 1992 de a nu le acorda automat cetăţenia imigranţilor din perioada sovietică din Estonia şi Letonia a fost una dintre măsurile care au generat cele mai mari tensiuni cu Moscova şi sursa unor critici oarecum legitime privind politica referitoare la minorităţi adoptată de statele baltice. Chiar dacă legea nu-i viza în mod specific pe etnicii ruşi şi rusofoni, mulţi dintre aceştia imigraseră în perioada

sovietică, astfel încât, practic, erau direct afectaţi. Persoanele fără cetăţenie din Estonia şi Letonia au primit aşa-zisele paşapoarte pentru străini, prin care le erau restrânse în mod semnificativ drepturile civile, comparativ cu cetăţenii cu drepturi depline51. Motivele care au dus la o asemenea decizie au fost puternic legate de „doctrina continuităţii” statale şi de statutul cetăţeniei, în esenţă, ideea era că toţi locuitorii Estoniei şi ai Letoniei, plus urmaşii acestora (indiferent de naţionalitate) primeau în mod automat cetăţenia, în timp ce imigranţii din perioada sovietică (indiferent de naţionalitate) trebuiau să solicite acordarea cetăţeniei52. Cel mai probabil, guvernele eston şi leton au optat pentru această distincţie pentru a nu se trezi în situaţia în care votul majorităţii titulare în probleme legate de direcţia strategică a statului, cum ar fi păstrarea independenţei, integrarea în UE în loc de CSI şi aderarea la NATO, ar fi fost depăşit de cel al minorităţii ruse. Ruşii şi rusofonii erau temuţi şi pentru faptul că ar fi putut să joace rolul coloanei a cincea53. În acelaşi timp, Lituania, unde minoritatea rusă este mult mai puţin numeroasă, a acordat automat cetăţenia tuturor cetăţenilor săi.

Legile privind cetăţenia şi drepturile minorităţii ruse au devenit imediat un motiv de dispută în timpul negocierilor dintre statele baltice şi Moscova privind retragerea din aceste ţări de către Rusia a 120.000 de soldaţi sovietici în primii ani după câştigarea independenţei. La fel ca în cazul Moldovei, Rusia pretindea că retragerea trupelor ar fi putut înrăutăţi situaţia ruşilor şi rusofonilor şi cerea legi prin care drepturile acestora din urmă să fie garantate54. În octombrie 1992, preşedintele Boris Elţîn anunţa suspendarea planului de retragere a trupelor din cauza modului în care erau tratate minorităţile ruse din statele baltice, deşi adevăratul motiv se pare că a fost numărul insuficient de locuinţe de care dispunea Rusia pentru soldaţi şi familiile lor55. De asemenea, după cum am văzut deja, Moscova nu s-a grăbit, în anii 1990, să-i invite pe membrii diasporei ruse

(care îi includeau şi pe soldaţi) să revină în patrie. Cu toate acestea Elţîn a spus că este „profund îngrijorat de numeroasele încălcări ale drepturilor rusofonilor” şi a cerut adoptarea unor tratate care să reglementeze retragerea trupelor şi să garanteze luarea unor „măsuri de protecţie socială” pentru soldaţi şi familiile lor56. Elţîn a mai evidenţiat că relaţiile ruso-baltice „depind în mod semnificativ de situaţia populaţiei vorbitoare de limba rusă” 57. În 1994, referindu-se la legislaţia letonă privind cetăţenia, Elţîn spunea că, „în loc să-şi alinieze politica la practicile din lumea civilizată şi la standardele privind drepturile omului, Letonia a ales să-şi împartă locuitorii în cetăţeni de prima mână şi cetăţeni de mâna a doua... A legiferat discriminarea pe baze etnice” 58. Lăsând la o parte retorica lui Elţîn, în realitate au existat foarte puţine dovezi legate de o discriminare a minorităţii ruse în statele baltice, în afara controversatelor legi privind cetăţenia adoptate în Estonia şi Letonia neexistând alte politici sistematice care să poată fi percepute ca fiind îndreptate împotriva ruşilor şi rusofonilor59.

Politicile Moscovei referitoare la persoanele rămase fără paşaport au avut ca rezultat demararea unor acţiuni „umanitare” în regiune. Pe parcursul anilor 1990, Rusia a încercat să convingă organizaţiile internaţionale, cum ar fi Consiliul Europei, Organizaţia pentru Securitate şi Cooperare în Europa şi Organizaţia Naţiunilor Unite, să se implice în lupta pentru protejarea drepturilor minorităţilor ruse din ţările baltice. Ca urmare a unor acuzaţii puţin spus exagerate, formulate de Rusia, privind încălcarea drepturilor omului de către Letonia şi Estonia, guvernele celor două ţări au invitat observatori internaţionali specializaţi în drepturile omului, plus câteva misiuni internaţionale de investigare – dintre care cele mai notabile au fost cele conduse de Ibrahima Fall, directorul Biroului

Naţiunilor Unite pentru Drepturile Omului, din 1992, şi de Max von der Stoel, înalt comisar pentru minorităţile naţionale al Comisiei pentru Securitate şi Cooperare în

Europa, din 1993 – care nu au constatat o încălcare sistematică a drepturilor omului în Estonia şi Letonia60. De asemenea, Rusia a avut în 1993 o tentativă, care a eşuat în mod lamentabil, de a se opune aderării Estoniei la Consiliul Europei, pe motivul încălcării drepturilor omului de către această ţară61. În realitate, multe dintre aceste politici „umanitare” ale Rusiei au fost folosite mai degrabă în scop tactic, pentru a discredita statele baltice în ochii partenerilor lor europeni şi a pune astfel capăt eforturilor acestora de aderare la UE, decât în scopul protejării drepturilor minorităţilor ruse62. În ciuda faptului că Estonia şi Letonia şi-au modificat legile privitoare la cetăţenie spre sfârşitul anilor 1990, probleme legate de cetăţenie există încă în ambele ţări. Deşi numărul persoanelor fără cetăţenie este relativ mic şi scade în continuare, sunt încă destule, în special dintre cele mai vârstnice, care nu pot îndeplini sau aleg să nu îndeplinească cerinţa referitoare la trecerea examenului de limbă estonă sau letonă, pentru a putea dobândi astfel cetăţenia. În Estonia, aproximativ 7% dintre locuitorii ţării, în marea lor majoritate ruşi şi rusofoni, nu deţin cetăţenia estonă, în timp ce, în Letonia, ponderea este de 13% – numărul total fiind de 300.000 de persoane fără cetăţenie în ambele state63. Lăsând la o parte tensiunile cu Moscova, politicile referitoare la cetăţenie din Estonia şi Letonia au avut importante consecinţe negative pe termen lung, ducând, printre altele, la divizarea societăţii şi la blocarea efectivă a procesului de integrare a etnicilor ruşi şi a vorbitorilor de limba rusă64. De asemenea, se poate spune că ele au împiedicat edificarea unor state pe baza naţionalismului civic, nu a naţionalismului etnic65. Toate aceste probleme privind cetăţenia au creat altele, legate de securitatea ţărilor baltice, prin faptul că au facilitat implementarea politicii de paşaportizare a Moscovei, a cărei influenţă în regiune a crescut astfel.

Politicile privind compatrioţii şi politicile de paşaportizare în ultimele decenii, Rusia şi-a intensificat eforturile depuse în scopul menţinerii legăturilor politice,

economice şi sociale cu „compatrioţii" din statele baltice. Numeroase organizaţii culturale, academice, de veterani şi altele, asociaţii, comunităţi, uniuni, fonduri şi centre din statele baltice au fost înfiinţate special pentru etnicii ruşi şi rusofoni (61 în Estonia, 81 în Letonia, 97 în Lituania), multe fiind finanţate de „Russki Mir" 66, în Estonia, majoritatea organizaţiilor compatrioţilor sunt subordonate Uniunii pentru Coordonarea Compatrioţilor Ruşi din Estonia, o mare parte dintre activităţile pe care le desfăşoară concentrându-se pe promovarea în mass-media a unor evenimente legate de Marele Război de Apărare a Patriei şi de rolul jucat de armata sovietică în Estonia în timpul războiului, cum ar fi aniversarea eliberării oraşului Tallinn şi Ziua Marinei Ruse. De o atenţie specială se bucură şi aceia dintre ruşi şi rusofoni care nu pot obţine cetăţenia rusă din cauza incapacităţii lor de a îndeplini cerinţa cunoaşterii limbii67. Preşedintele Uniunii pentru Coordonarea Compatrioţilor Ruşi din Letonia, Victor Guşin, menţionează printre principalele lui preocupări protecţia şi promovarea limbii ruse ca „limbă maternă" în Letonia, precum şi promovarea drepturilor politice şi civile ale populaţiei vorbitoare de limba rusă, exprimându-şi în acelaşi timp speranţa că Federaţia Rusă va adopta în cele din urmă o poziţie fermă cu privire la aceste lucruri68. În Lituania, Congresul Compatrioţilor Ruşi stabilea, în 2011, că scopul organizaţiilor compatrioţilor ruşi era în primul rând acela de a contribui la păstrarea identităţii culturale ruse (în special în rândul tinerei generaţii) şi de a înlesni accesul la spaţiul informaţional al Rusiei69. După cum observă Vytis Jurkonis, profesor de relaţii internaţionale la Universitatea Vilnius, „aceste organizaţii şi activităţile pe care le desfăşoară pun constant sub semnul întrebării succesul tranziţiei postcomuniste, semănând neîncredere în instituţiile publice şi jucându-se cu nostalgia pentru trecutul sovietic" 70. Ainārs Lerhis, preşedintele consiliului director al Centrului pentru Studii Politice Est-Europene de la Riga, spune că „instituţiile ruseşti nici măcar nu încearcă să-şi ascundă eforturile de a reorienta

populaţia vorbitoare de limba rusă din Letonia în direcţia politicilor promovate de Moscova, în contextul mai larg al reinstaurării dominaţiei ruse asupra întregului spaţiu fost sovietic” 71. Conflictul ruso-ucrainean a avut printre altele şi darul de a încuraja unele dintre cele mai radicale organizaţii ale compatrioţilor din statele baltice să devină mai vehemente şi mai agresive. Andrei Zarencov, şeful comitetului „antifascist” din Estonia, susţine că „acum atenţia se concentrează asupra noastră. Se vede cum se feresc când vorbesc, de frică să nu ne rănească sentimentele. Le e frică să nu se repete scenariul din Donbas. Nord-estul Estoniei este la fel ca sud-estul Ucrainei” 72. Un alt membru al unei organizaţii „antifasciste” estone, „Nocinoi Dozor” („Rondul de noapte”), Maxim Reva, susţine şi el această declaraţie, adăugând că poziţia adoptată de Putin cu privire la „Russki Mir” şi disponibilitatea Moscovei de a-i proteja pe compatrioţii ruşi au constituit o sursă de inspiraţie pentru comunităţile de ruşi din statele baltice. Serghei Dmitriev, preşedintele Uniunii Ruşilor din Lituania, spune că anexarea Crimeii a fost interpretată ca reprezentând voinţa de autodeterminare a oamenilor de acolo şi că ruşii din Lituania au fost profund afectaţi de comportamentul pe care Kievul l-a avut în estul Ucrainei73.

Sprijinul acordat compatrioţilor ruşi nu a vizat însă numai domeniile cultural şi lingvistic. Moscova îi încurajează pe tinerii ruşi şi rusofoni din ţările baltice să participe la taberele cu caracter paramilitar, pentru a se instrui în domeniul militar şi în domeniul războiului informaţional, dar şi pentru a beneficia de pregătire psihologică. De exemplu, în anii ’2010, elevii liceelor cu predare în limba rusă din Estonia, Letonia şi Lituania obişnuiau să meargă în tabăra paramilitară Soiuz (Uniunea – ca în Uniunea Sovietică) 74. Un fost participant, liceanul lituanian Maxim Smeciov, s-a înscris ulterior la Academia Comandamentului Trupelor Aeropurtate din Riazan75. O altă politică dedicată compatrioţilor ruşi, cea privind întoarcerea celor din diaspora în Rusia, a fost lansată în

2006 şi a avut un succes limitat în statele baltice, în ciuda acuzaţiilor Moscovei privind abuzurile şi discriminarea la care ar fi supuse minorităţile ruse din regiune. Cel mai mare succes l-a avut în Letonia, unde 770 de persoane au ales să se mute în Rusia între 2007 şi 201476. În aceeaşi perioadă, numai 190 de ruşi s-au repatriat din Lituania în cadrul aceluiaşi program77. Din Estonia, numai 20 – 37 de persoane au ales să se repatrieze în Rusia între 2007 şi 200978. Pentru a ne face însă o idee mai bună despre ce au însemnat politicile de paşaportizare şi cele privind compatrioţii pentru ruşii şi rusofonii din statele baltice, cărora li se adresează, ar trebui să analizăm pe rând cazurile Estoniei, Letoniei şi Lituaniei.

Estonia

Minoritatea rusă din Estonia, care este destul de numeroasă, este concentrată în capitala ţării, Tallinn, şi în districtul Ida-Viru, reprezentând 24% din populaţia totală a ţării sau în jur de 315.000 de oameni. Numărul etnicilor ruşi din Tallinn depăşeşte 150.000, ei reprezentând 37% din numărul total de locuitori79. Numărul rusofonilor din Tallinn este chiar mai mare, aceştia reprezentând circa 46% din populaţia oraşului sau în jur de 200.000 de oameni80. Drept urmare partidele politice de stânga, care sunt preferatele minorităţii ruse şi rusofone, au dominat mult timp scena politică locală. După obţinerea independenţei, capitala Tallinn a avut nu mai puţin de trei primari din partea Partidului de Centru, care este susţinut de 75% dintre locuitorii oraşului de altă etnie decât cea estonă. În 2004, acest partid a încheiat un acord secret de cooperare cu partidul prorus „Rusia Unită” 81. Actualul primar, Edgar Savisaar[9], este şi „exponentul” Partidului de Centru. Corpolentul primar, de etnie estonă, care a îndeplinit această funcţie din 2001 până în 2004 şi iarăşi începând cu anul 2007, a devenit o figură controversată a scenei politice a capitalei Tallinn. În 2011, autorităţile estone au deschis o anchetă împotriva lui, acuzându-l că

9 Edgar Savisaar şi-a încheiat de fapt mandatul de primar al oraşului Tallinn la 30 septembrie 2015 (n. red.).

este „agent de influenţă” al Moscovei, în timp ce serviciile estone de securitate l-au numit „o ameninţare la adresa securităţii” [82]. Se pare că acesta ar fi primit 1, 5 milioane de euro pentru partid de la un ONG rusesc condus de Vladimir Iakunin, directorul Căilor Ferate Ruse şi fost ofiţer KGB. Cu toate că Savisaar s-a apărat spunând că banii urmau să fie folosiţi pentru construirea unei biserici ortodoxe ruse în Tallinn, momentul în care a fost făcută donaţia (înainte de alegerile parlamentare din 2011) a făcut ca afirmaţia lui să fie pusă la îndoială. Deşi, în final, s-a renunţat la acuzaţiile împotriva lui Savisaar, care şi-a păstrat postul de primar, opinia publică şi mass-media rămân critice la adresa lui. Pe ansamblu însă, la nivelul întregii scene politice din Estonia, partidele proruse nu au înregistrat un succes prea mare după 1990[83]. Singura dată când un partid care reprezintă interesele ruşilor a reuşit să intre în parlamentul naţional a fost în 1995, când Partidul Rus din Estonia a primit aproape 6% din totalul voturilor[84]. În 2015, majoritatea politicienilor ruşi şi rusofoni fie îşi abandonaseră deja carierele, fie se alăturaseră unor partide politice mai mari, care nu sunt constituite pe criterii etince.

Districtul Ida-Viru, unde politicile ruseşti de paşaportizare au înregistrat cel mai mare succes, are o relevanţă deosebită pentru relaţiile ruso-estone. Aici, etnicii ruşi reprezintă aproape 72% din populaţie, iar dacă îi adăugăm şi pe rusofoni, ajungem la 80%[85]. Nu mai puţin de 82% dintre locuitorii celui mai mare oraş din regiune, Narva, al treilea ca mărime din Estonia, sunt etnici ruşi, care, împreună cu rusofonii, reprezintă 97% din populaţia de sub 60.000 de locuitori a oraşului[86]. Deşi în scădere, rata şomajului continuă să fie destul de mare, de 10% în 2013, oraşul având şi cea mai mare pondere a bolnavilor de SIDA din UE, 3% din populaţia adultă, astfel încât Narva nu pare cel mai plăcut loc unde să locuieşti[87]. Şi totuşi unii localnici mai optimişti consideră că Narva este un oraş promiţător, cu potenţial de a atrage investiţii şi noi locuitori. Într-o carte scrisă de Katri Raik, directoarea

Colegiului Narva al Universităţii din Tartu, carte intitulată*minun arva* („Narva mea”), oraşul apare descris ca un loc exotic, tensiunile etnice fiind tratate şi ele cu umor88. Probabil cel mai relevant indicator statistic, care poate fi cu adevărat un mijloc de promovare a eforturilor Rusiei privind „protecţia compatrioţilor”, este însă cel al numărului cetăţenilor ruşi. În 2013, 36% dintre locuitorii Narvei (sau în jur de 23.000 de persoane) deţineau cetăţenia rusă89. Odată ce Moscova a înlesnit acordarea cetăţeniei în 2006, apoi, din nou, în 2014, o parte dintre locuitorii oraşului care nu dobândiseră cetăţenia estonă au ales să devină cetăţeni ruşi 90. Paşapoartele ruseşti le dădeau în plus dreptul la pensie, dreptul de a studia în universităţi ruseşti şi de a călători fără viză în Rusia91. La fel ca în cazul altor republici foste sovietice, cum ar fi Georgia, Moldova şi Armenia, nici aici nu trebuie subestimată tentaţia pe care o reprezintă posibilitatea de a intra fără viză în Rusia, în contextul în care mulţi locuitori sunt nevoiţi să-şi viziteze rudele, să călătorească în scopuri de afaceri sau să muncească în ţara vecină. Iar distanţa de la Narva la St. Petersburg este cam aceeaşi cu distanţa de la Narva la Tallinn. În plus, datorită permiselor de şedere în Estonia pe care le deţin, aceşti cetăţeni ruşi pot să călătorească fără probleme şi în Spaţiul Schengen, astfel încât ei se bucură de un dublu avantaj.

Numărul mare al cetăţenilor ruşi din Narva reprezintă un motiv de îngrijorare pentru Estonia din punctul de vedere al securităţii, în contextul în care politica Moscovei privind protecţia cetăţenilor ruşi este chiar mai explicită decât cea privind protejarea etnicilor ruşi şi a rusofonilor în general, după cum s-a văzut în Crimeea, Abhazia şi Osetia de Sud. Intelectualii, politicienii şi reprezentanţii ONG-ilor din Estonia sunt de părere că, în general, minoritatea ruşilor şi rusofonilor din Estonia nu este foarte receptivă la politica externă manipulatoare a Kremlinului şi la cea privind compatrioţii, astfel încât nu există un pericol iminent la adresa Estoniei.

Actualul primar din Narva, Eduard East[10], susţinea în 2014 că Rusia nu reprezintă o atracţie aşa de mare pentru locuitorii oraşului cum ar putea părea, având în vedere faptul că, în ultimii ani, „este greu să găseşti pe cineva care să vrea să facă parte din Rusia" 92. În ultimă instanţă, aşa cum observa Ivan Lavrentiev, coordonator al ONG-urilor rusofonilor din cadrul Reţelei Organizaţiilor Nonprofit din Estonia, „în Estonia, oamenii se consideră europeni, chiar dacă le poate plăcea şi de Putin. De asemenea, ei preferă să trăiască într-o societate stabilă, care să se bucure de stabilitate economică" 93. Şi totuşi numărul mare al cetăţenilor ruşi din Estonia indică faptul că politicile Moscovei privind compatrioţii şi cele de paşaportizare au avut un oarecare succes.

Letonia

Minoritatea rusă din Letonia este cea mai mare din statele baltice, reprezentând 27% din populaţia totală a ţării, de aproximativ 537.000 de oameni, fiind concentrată în Riga şi în regiunea Latgalia. În Riga, etnicii ruşi reprezintă 40% din numărul total de locuitori (în jur de 257.000 de oameni), iar dacă li se alătură şi rusofonii, ponderea creşte până la aproape 50% (în jur de 321.000 de oameni) 94. De fapt, Riga este un oraş bilingv, rusa fiind auzită peste tot pe străzi, fiind vorbită atât de localnici, cât şi de numeroşii turişti ruşi. Partidul minorităţii ruse, de centru-stânga, Centrul Armoniei, care pare să aibă legături strânse cu partidul lui Putin, Rusia Unită, domină scena politică locală încă din 200995. În acel an, Nils Usakovs, reprezentând Centrul Armoniei, a devenit primul primar vorbitor de rusă din capitala Letoniei. Realegerea acestui în funcţia de primar în 2013 demonstrează poziţia puternică pe care minoritatea rusă şi Centrul Armonie o au în politica locală. Centrul Armoniei a câştigat cel mai mare număr de voturi dintre toate partidele politice în alegerile parlamentare din 2011 şi 2014, dar nu a intrat în coaliţia guvernamentală a partidelor de centru-dreapta. În Riga nu au mai existat tensiuni etnice semnificative din anii 2000,

10 A fost demis în noiembrie 2015 (n. red.).

deşi minoritatea rusă a fost foarte activă în plan politic, beneficiind adesea de sprijinul mai multor organizaţii ale compatrioţilor. În 2014, un mic grup de rusofoni a protestat împotriva reformelor din educaţie, care stabileau că 60% dintre materii urmau să fie predate în limba letonă în şcolile ruseşti de stat. Este clar însă că această cauză şi-a pierdut relevanţa din 2004, când a scos în stradă mii de protestatari ruşi 96.

Regiunea Latgalia din estul ţării are graniţă comună cu Rusia, Belarus şi Lituania şi este cunoscută pentru numărul mare de ruşi şi rusofoni care trăiesc aici de mult timp. Deşi este una dintre cele mai sărace regiuni ale Uniunii Europene, spre deosebire de Ida-Viru, Latgalia are şi o oarecare importanţă strategică. Conducta care traversa regiunea şi care transporta petrol rusesc spre portul Ventspils din Letonia a fost închisă de Moscova în urma unei dispute politice şi comerciale cu Riga din 200397. Numărul ruşilor din Latgalia depăşeşte 100.000, aceştia reprezentând aproape 39% din totalul populaţiei98. Dintre rusofoni, o parte au strămoşi belaruşi şi polonezi, ei reprezentând 55% din populaţie99. Mulţi etnici ruşi s-au stabilit aici în perioada sovietică, alăturându-se celor sosiţi în timpul Primului Război Mondial sau cu câteva secole înainte. Primii emigranţi ruşi au făcut parte din comunitatea credincioşilor de rit vechi, care s-au desprins de Biserica Ortodoxă Rusă în secolul al XVII-lea. În cel mai mare oraş al regiunii, Daugavpils, numărul etnicilor ruşi reprezintă 79% din numărul total de locuitori100. Totuşi, spre deosebire de Narva, atât în Latgalia, cât şi în Daugavpils, numărul cetăţenilor ruşi este semnificativ mai mic – reprezentând 2%, respectiv 4% din populaţie101. Rapoartele indică faptul că un număr de 685 de locuitori ai Latgaliei au solicitat eliberarea unor paşapoarte ruseşti în 2011 şi 621 în 2012, tendinţă care a luat avânt în timpul crizei economice din 2009102. Principala lor motivaţie a fost aşadar de natură economică – în contextul în care vârsta de pensionare era mai mică în Rusia şi paşapoartele le permiteau să primească pensii ruseşti103. Având în

vedere numărul mic de cetăţeni ruşi, nici temerile legate de un posibil amestec al Rusiei în treburile regiunii nu sunt foarte mari. Unele temeri au început să apară totuşi după anul 2012, din cauza unor grupuri proruse care încearcă să proclame o identitate distinctă a regiunii faţă de restul ţării pornind de la dialectul latgal vorbit aici104. De asemenea, ruşii şi rusofonii din Latgalia şi-au exprimat în numeroase rânduri preferinţa pentru îmbunătăţirea statutului limbii ruse. Numai 15% dintre locuitorii din Daugavpils s-au opus iniţiativei care a făcut în 2012 obiectul unui referendum privind adoptarea limbii ruse drept a doua limbă oficială a statului105. În schimb, 75% dintre cetăţenii letoni au votat împotriva propunerii106.

În general, sentimentele pe care le nutresc ruşii şi rusofonii letoni faţă de Moscova, care a încercat să-i atragă de partea ei atribuindu-le titulatura de compatrioţi, sunt destul de complexe. Conform unui studiu realizat în 2013 de Universitatea rusă de Stat „Immanuel Kant”, numai 24% dintre etnicii ruşi din Letonia pot fi consideraţi „foarte receptivi” la politica Rusiei. În acelaşi timp, 42% dintre cei intervievaţi din familiile care alcătuiesc pătura de mijloc a societăţii spun că s-au adaptat la societatea letonă, iar 34% se declară indiferenţi la problemele politice şi la cele legate de statutul lor social107. Pe de altă parte, ruşii şi rusofonii letoni au aprobat de cele mai multe ori acţiunile Rusiei în Crimeea şi Ucraina din 2014. Sondajele de opinie realizate în Letonia în aprilie 2014 au arătat că 36% dintre rusofoni cred că amestecul Rusiei în afacerile interne ale Ucrainei nu este justificat, în timp ce 44% sprijină acţiunile Rusiei108. Un alt sondaj, din 2015, arată că 66% dintre ruşii din Letonia sprijină anexarea Crimeii109. După părerea lui Andis Kudors, director executiv al Centrului de Studii Politice Est-Europene din Letonia, cea mai mare problemă o reprezintă faptul că politicile ruseşti privind compatrioţii îi încurajează pe aceştia din urmă să ceară anumite schimbări legate de limbă şi cetăţenie în Letonia şi Estonia şi să promoveze anumite interpretări ale istoriei care produc diviziuni pe

criterii etnice în societăţile letonă şi estonă (dar şi în cea ucraineană şi în altele) 110. De exemplu, multe fonduri puse la dispoziţia ONG-urilor ruso-letone de către Fundaţia „Russki Mir” sunt investite mai degrabă în proiecte care promovează viziunea Kremlinului despre istorie decât în proiecte axate pe promovarea limbii şi culturii ruse. Aceste proiecte includ realizarea unor cărţi şi filme care laudă măreţia naţiunii ruse, dar ocolesc aspecte mai sinistre legate de URSS, cum ar fi crimele staliniste sau invadarea şi ocuparea statelor baltice111.

Lituania

Datorită numărului relativ mic de etnici ruşi şi rusofoni, Lituania a fost privită adesea ca statul baltic cel mai puţin vulnerabil la măsurile ruseşti privind compatrioţii. Într-un fel, se poate spune că factorii de decizie politică lituanieni chiar s-au complăcut în falsa idee că, prin acordarea cetăţeniei în mod automat tuturor locuitorilor ţării, au rezolvat problema minorităţilor încă din anii 1990112. Şi totuşi, la fel ca în Letonia şi Estonia, problema integrării ruşilor şi rusofonilor în societatea lituaniană este departe de a fi rezolvată. Minoritatea rusă din această ţară, nu la fel de numeroasă ca în celelalte două state baltice – reprezentând 6% din populaţie, adică în jur de 175.000 de oameni – este împărţită în trei regiuni. La fel ca în cazul oraşelor Tallinn şi Riga, în capitala Vilnius, ponderea vorbitorilor de limba rusă este mai mare decât în restul ţării. Astfel, ruşii reprezintă 12% din populaţia oraşului (în jur de 62.000 de oameni), în timp ce rusofonii reprezintă aproape 27% (în jur de 140.000 de oameni), dintre care mulţi sunt polonezi113. Ca urmare a politicilor de rusificare, 23% dintre polonezii din Lituania (reprezentând 7% din totalul populaţiei sau în jur de 200.000 de oameni) declară rusa ca fiind limba lor maternă114. De asemenea, oraşul-port Klaipéda, situat la Marea Baltică, în apropiere de exclava rusă Kaliningrad, are de asemenea o minoritate rusă mai concentrată decât la nivelul întregii ţări. Aici, ruşii reprezintă 20% din numărul de locuitori (în jur de 31.000), în timp ce rusofonii

reprezintă 28% (circa 44.000) 115. Klaipéda este şi un port de importanţă strategică: aici se realizează cea mai mare parte a schimburilor comerciale ale Lituaniei şi tot aici se află noul terminal „plutitor” de GNL. Cea de-a treia mare concentraţie de rusofoni din Lituania poate fi găsită în micul oraş estic Visaginas. La fel ca în cazul districtului Ida-Viru din Estonia şi al regiunii Latgalia din Letonia, regiunea Visaginas este şi ea una de importanţă strategică. Centrala nucleară Ignalina a funcţionat în regiune până în 2009, acelaşi oraş fiind ales ca loc de realizare a unui nou proiect nuclear propus de Lituania. Este singurul oraş lituanian cu 50% etnici ruşi, în timp ce rusofonii reprezintă nu mai puţin de 77% din totalul populaţiei de aproximativ 20.000 de oameni116. Mulţi dintre locuitorii orăşelului simt foşti angajaţi ai primei centrale nucleare, care a fost construită de specialişti ruşi şi rusofoni în perioada sovietică. În 2014, mass-media lituaniană a realizat mai multe interviuri şi reportaje în regiune, ajungând la concluzia că populaţia din Visaginas nu este receptivă la modelul aplicat în Crimeea, iar de atunci încoace nu a apărut nici cel mai mic indiciu referitor la existenţa unui curent separatist sau a unei dorinţe de obţinere a autonomiei117.

Din punct de vedere politic, situaţia din Vilnius, şi din Lituania în general, este mai complexă decât o arată numărul mic de ruşi şi rusofoni care trăiesc aici. Începând cu a doua jumătate a anilor 2000, minoritatea rusă a început să fie pusă în umbră de minoritatea poloneză, în special ca urmare a ascensiunii partidului polonez din Lituania, Acţiunea Electorală a Polonezilor din Lituania. În 2008, acesta a „absorbit” principalul partid politic al minorităţii ruse, Alianţa Rusă, iar din acel moment, ambele partide participă împreună la alegerile parlamentare şi municipale lituaniene şi la alegerile pentru Parlamentul European. Mulţi experţi sunt de părere totuşi că şi în acest caz avem de a face cu influenţa Rusiei: asociindu-i pe ruşi cu polonezii, Kremlinul a reuşit să construiască o masă critică suficientă pentru a-şi putea promova mai bine

propria agendă. După cum observă Kasciunas, „noul partid politic nu are niciun fel de legătură cu tradiţiile politice şi culturale adânc înrădăcinate ale polonezilor şi poate fi privit ca o simplă încercare a Rusiei de a se implica în politica internă a Lituaniei” 11. Minoritatea poloneză, prin intermediul liderului său, Valdemar Tomasevski, a ridicat problema discriminării ca explicaţie pentru subdezvoltarea economică a regiunilor reprezentate de partid, ca şi pentru atragerea etnicilor ruşi şi rusofoni şi pentru poziţionarea lor ca „voce” a tuturor minorităţilor din Lituania. De asemenea, în ultima vreme, Tomasevski a început să promoveze şi politicile proruse, sprijinind printre altele acţiunea Rusiei în Crimeea şi purtând un simbol patriotic şi militar rusesc, Panglica Sfântului Gheorghe. În schimb, influenţa Moscovei nu reprezintă o noutate în politica lituaniană. Cel care reprezintă Lituania în Parlamentul European, Victor Uspaskich, fostul preşedinte Rolandas Paksas (care a fost demis ca urmare a unor legături suspecte cu crima organizată rusă) şi fostul ministru al agriculturii Kazimira Prunskiene sunt toţi cunoscuţi pentru relaţiile lor apropiate şi controversate cu Rusia119.

Războiul informaţional

Războiul informaţional al Rusiei împotriva statelor baltice s-a axat pe propria interpretare a istoriei sovietice, defăimarea guvernelor şi societăţilor din aceste ţări ca fiind fasciste şi naziste şi pe o campanie de propagandă privind presupusele abuzuri la care ar fi fost supusă minoritatea rusă. De-a lungul timpului, au existat perioade în care aceste campanii informaţionale ale Rusiei au fost mai mult sau mai puţin intense. Totuşi, după anexarea Crimeii în 2014, povestea discriminării la care ar fi fost supuse minorităţile ruse a început să fie spusă cu tot mai multă insistenţă. Cu ajutorul propagandei, Moscova încearcă să se folosească de puterea necoercitivă în scopul creării unei reţele care să cuprindă toate comunităţile de compatrioţi din statele baltice şi, totodată, să semene discordie în societate între diferitele etnii. Scopul final este

acela de a-i încuraja pe ruşii şi rusofonii din statele baltice (şi nu numai pe ei) să devină loiali Rusiei moderne, inclusiv prin adoptarea interpretării pe care aceasta din urmă o dă istoriei şi evenimentelor curente120.

În ceea ce priveşte istoria, principala sursă de tensiune după 1990 a constituit-o modul în care a fost interpretată ocupaţia sovietică a statelor baltice. În primii ani ai mandatului de preşedinte al lui Elţîn, punctul culminant al relaţiilor ruso-baltice l-a constituit acordul semnat pe 29 iulie 1991 de Lituania şi Republica Sovietică Rusă. Prin acesta se recunoştea „anexarea”.

Lituaniei de către sovietici (Moscova a evitat folosirea cuvântului „ocupaţie”) 121. La jumătatea anilor 1990 însă, guvernul rus a început să dea înapoi şi să nu mai recunoască anexarea acestei ţări de către sovietici122. Este posibil ca ultima dată când oficialităţile ruse au recunoscut ocuparea de către sovietici a statelor baltice să fi fost în 1993, când un ministru de externe al Federaţiei Ruse, Andrei Kozîrev, a confirmat că Uniunea Sovietică a ocupat într-adevăr statele baltice în 1940123.

Odată cu începutul mandatului de preşedinte al lui Putin, în 1999, au crescut tensiunile privind modul în care sunt consemnate faptele istorice, pe măsură ce noul regim a început să reabiliteze foşti lideri şi personaje-simbol ale epocii sovietice şi versiunea sovietică a istoriei şi să nege din nou ocuparea statelor baltice124. De exemplu, în 2005, în timpul amplelor festivităţi dedicate celei de-a şaizecea aniversări a victoriei sovietice în cel de-al Doilea Război Mondial, Puţin declara: „Lumea nu a mai cunoscut niciodată un asemenea eroism… Oamenii noştri nu numai că şi-au apărat propria ţară, dar au eliberat şi 11 ţări europene”. 125 După aceea, liderii ruşi au început să interpreteze ocuparea statelor baltice fie ca o formă de eliberare de sub fascism, fie ca un act voluntar al statelor baltice, care ar fi vrut să facă şi ele parte din Uniunea Sovietică126. În 2005, şeful afacerilor europene de la Kremlin, Serghei Iastriembski, a urmat exemplul lui Putin şi a declarat: „Nu a existat nicio ocupaţie. Au existat unele

acorduri la acea vreme cu autorităţile alese în mod legitim în ţările baltice”. 127 în general, regimul lui Putin insistă să demonstreze că perioada în care statele baltice au fost independente şi suverane a reprezentat o „anomalie” comparativ cu perioada de „normalitate”, în care regiunea a fost condusă de Rusia sau de liderii sovietici128.

În mare parte, de propaganda Moscovei s-a ocupat mass-media rusă controlată de stat, ceea ce a ajutat la manipularea opiniei publice din statele baltice. Mass-media rusă a jucat un rol semnificativ în influenţarea mediului informaţional baltic, transmiţând ştiri internaţionale şi regionale adresate unor segmente largi ale societăţii din ţările baltice129. De exemplu, în 2013, principalele patru canale de televiziune ruseşti, NTV Mir, Primul Canal Baltic PBK, RTR Planeta şi Ren Lietuva, au atras un public reprezentând aproximativ 15% din numărul total al telespectatorilor din Lituania – un procentaj mai mare decât ponderea minorităţilor rusă şi poloneză în populaţia Lituaniei130. În schimb, televiziunea naţională lituaniană LRT atrage numai 8% din totalul telespectatorilor lituanieni. Televiziunile ruseşti, ziarele ruseşti şi cele locale de limba rusă, portalurile de ştiri de pe internet, dar şi posturile de radio care se adresează ascultătorilor din statele baltice au difuzat în mod constant informaţii care favorizează punctele de vedere ale Kremlinului.

Mass-media rusă a câştigat astfel un loc cert între preferinţele telespectatorilor baltici, iar, spre sfârşitul anilor 2000, investitorii ruşi au început chiar să se orienteze spre cumpărarea unor participaţii la instituţii din mass-media baltică, în special din cea lituaniană. De exemplu, între 2009 şi 2011, banca lituaniană Snoras, aflată în proprietatea statului rus, a deţinut 34% din cel mai mare grup mediatic lituanian, Lietuvos Rytas, format din principalul cotidian naţional, un canal de televiziune, un portal de ştiri, precum şi alte publicaţii131. Politologul Nerijus Maliukevicius, de la Institutul de Relaţii Internaţionale şi Ştiinţe Politice al Universităţii din Vilnius,

consideră expansiunea mass-mediei ruse ca făcând parte din sfera geopoliticii informaţiilor. Cu alte cuvinte, acesta susţine că, începând cu anii 2000, mass-media rusă a intrat pe piaţa europeană pentru a câştiga controlul asupra acestui „teritoriu mediatic” şi pentru a profita de pe urma reglementărilor flexibile din mass-media europeană, în folosul campaniilor informaţionale ale Moscovei132.

Există numeroase exemple de ştiri denaturate care fac jocul Kremlinului şi care vizează politica internă şi societăţile din statele baltice, dar cel mai faimos dintre acestea îl reprezintă o campanie care a contribuit la declanşarea revoltelor ruşilor şi rusofonilor din Tallinn în 2007. Tensiunile au început în momentul în care autorităţile estone au decis să mute un monument închinat soldaţilor sovietici într-un cimitir militar aflat departe de centrul oraşului. Momentul ales – cu numai câteva săptămâni înainte de sărbătorirea Zilei Victoriei sovietice pe 9 Mai – a fost unul foarte sensibil. După părerea părţii estone, Moscova a jucat un rol-cheie în stârnirea şi alimentarea nemulţumirilor, prin răspândirea de ştiri false în presa de limba rusă, spunând că atât monumentul, cât şi mormintele unor soldaţi necunoscuţi, aflate în apropiere, ar fi fost distruse. Aparent, Ambasada Rusiei a fost şi ea implicată în organizarea revoltelor, în timp ce activişti ruşi, printre care se numărau şi unii membri ai mişcării de tineret proruse „Naşi”, au venit din Rusia special pentru a lua parte la violenţe133. În ciuda faptului că nu apucaseră să trăiască în Uniunea Sovietică, adolescenţii estoni de origine rusă s-au revoltat şi ei, afişând pancarte cu mesajul „Uniunea Sovietică pentru totdeauna” 134. Tânărul Lavrentjev, care era încă licean la vremea respectivă, a reflectat asupra campaniei de propagandă din 2007: „Când ţi se spune ceva în fiecare zi la ştiri şi citeşti în presă, începi să crezi, chiar dacă nu vrei. Apoi nu mai contează dacă acolo au fost îngropaţi sau nu soldaţi, din moment ce, oricum, rezultatul [revoltelor] urma să fie acelaşi”. 135 Violenţele au fost însoţite de atacuri cibernetice care au vizat site-urile estone. Deşi Rusia a negat cu vehemenţă

orice implicare, anumiţi reprezentanţi ai guvernului eston au acuzat Moscova de blocarea site-urilor preşedinţiei estone, parlamentului, a numeroase partide politice, a celor mai mari şase organizaţii de presă, a doua dintre cele mai mari bănci şi ale unor companii specializate în telecomunicaţii136. Atacurile au determinat înfiinţarea unui Centru de Excelenţă NATO pentru Cooperare în Apărarea Cibernetică la Tallinn, în 2008137.

În Letonia, ca exemplu de influenţă exercitată de mass-media rusă avem alegerile parlamentare din 2010, când Primul Canal Baltic a făcut campanie pentru partidul minorităţii ruse Centrul Armoniei138. La fel, în timpul campaniei pentru referendumul din 2012 privind adoptarea limbii ruse ca limbă oficială, mass-media rusă a difuzat ştiri falşe cu scopul de a inflama spiritele, spunând că ruşii care îşi exprimaseră intenţia de a participa la vot au fost ameninţaţi de angajatorii lor că îşi vor pierde slujbele139. La fel, ca urmare a reformei care a avut loc în domeniul limbii în Estonia, în 1999, prin care funcţionarii publici erau obligaţi să vorbească în estonă la locul de muncă, trustul de presă Russia Today a prezentat subiectul într-o lumină diabolică, vorbind despre „inchiziţia limbii" care ameninţa să reducă la tăcere minoritatea rusă140. Pentru a contracara propaganda Kremlinului, postul public de televiziune eston şi cel leton au încheiat în 2015 un acord de cooperare în vederea înfiinţării, în ambele ţări, a unor canale special adresate populaţiei vorbitoare de limba rusă, care să difuzeze informaţii de calitate, bazate pe mai multe surse141.

La fel ca în cazul Ucrainei şi Georgiei, efectele cele mai puternice ale războiului informaţional dus de Rusia s-au văzut în perioadele marcate de tensiuni politice şi în cele premergătoare declanşării conflictelor militare. Fapt deloc surprinzător, în 2014, după anexarea Crimeii, Rusia şi-a intensificat atacurile informaţionale în statele baltice. Mass-media rusească a început să includă „ameninţarea baltică" la adresa Rusiei în discursurile ei îndreptate împotriva Ucrainei. În primul rând, influentul ziarist rus

Dmitri Kiselev a propus tot felul de teorii fantastice, pretinzând că în spatele evenimentelor din Piaţa Maidan, din Kiev, se aflau de fapt Suedia, Polonia şi Lituania, care ar fi vrut să se răzbune pe Rusia pentru victoria obţinută asupra Suediei într-o foarte veche bătălie, cea de la Poltava, din 1709142. În al doilea rând, televiziunea naţională rusă NTV (celebră pentru campania de denigrare pe care a dus-o împotriva ambasadorului american în Rusia, Michael McFaul, între 2011 şi 2014) a difuzat un pseudodocumentar care, printre multe alte afirmaţii false, inventa şi mitul lunetiştilor baltici care ar fi tras în mulţime în timpul agresiunii sovietice din 1991, de la Vilnius, şi în timpul protestelor de la Kiev, din 2014143. Drept urmare, în 2014, Comisia Lituaniană pentru Radio şi Televiziune a restricţionat emisia principalelor trei canale de televiziune ruseşti din ţară144.

Guvernul lituanian a început să recunoască public, din ce în ce mai des, ameninţarea reprezentată de campania informaţională a Rusiei. În 2014, serviciul de securitate internă al Lituaniei a anunţat că mass-media rusească face o propagandă intensă împotriva Lituaniei, încercând să „denigreze politicile interne şi externe ale Lituaniei” şi că, „deşi publicul receptiv la acest gen de informaţii nu este foarte mare, există totuşi riscul ca aceste campanii să inducă un sentiment de ostilitate şi nemulţumire faţă de guvern” 145. De asemenea, în raportul de activitate al serviciului lituanian de securitate internă pe anul 2014, se menţiona că atât serviciul de informaţii al

Rusiei, cât şi agenţiile de informaţii militare şi-au intensificat în mod substanţial eforturile în scopul obţinerii de informaţii despre planurile de apărare ale NATO şi politicile UE referitoare la Ucraina146. La sfârşitul anului 2014, preşedinta Dalia Grybauskaite declara: „În fiecare zi suntem martorii unor noi atacuri informaţionale a căror ţintă este poporul nostru. Iar ceea ce i se spune este să nu se încreadă în guvern, în istoria lui, în armată, în U şi NATO”. 147 în acest context, nu a mai surprins pe nimeni

faptul că, în martie 2015, serviciul de securitate internă al Lituaniei a efectuat descinderi în apartamentele a mai mult de nouă suspecţi, în cadrul unei investigaţii privind activitatea unor grupuri anticonstituţionale care proferaseră ameninţări la adresa preşedintei Lituaniei, instigaseră la atacuri împotriva statului lituanian şi contestaseră statutul acestuia de membru NAT0146.

Intensificarea campaniei informaţionale îndreptate împotriva statelor baltice a fost unul dintre aspectele cele mai vizibile ale traiectoriei de reimperializare din regiune. Această etapă este cu atât mai îngrijorătoare cu cât, de multe ori, atunci când face referire la „doleanţele" compatrioţilor, Rusia vorbeşte şi de nevoia de a-i proteja. În plus, este foarte clar că aceste „doleanţe" pot fi inventate şi politizate de mass-media, în special de cele care sunt controlate în întregime de statul rus. Tulburările separatiste şi războiul hibrid din estul Ucrainei au fost alimentate de maşinăria rusă de război informaţional, ceea ce a declanşat un semnal de alarmă şi în statele baltice. Un aspect important îl constituie însă şi faptul că, dată fiind dimensiunea mică a acestor state, propagarea informaţiilor false pe termen lung devine mai dificilă decât în Ucraina. După cum observă Lavrentjev, populaţia totală a Lituaniei este mult mai mică decât cea a regiunii Doneţk din Ucraina, astfel încât, deşi populaţia baltică poate fi manipulată şi chiar instigată pe termen scurt, şansele ca locuitorii din statele baltice să mai creadă după un timp în ştirile false scad vertiginos, în contextul în care, fiind puţini, ştiu mai bine ce se petrece în oraşele şi regiunile lor149.

Separatism, anexare, provocare în ciuda intensificării războiului informaţional dus de Rusia împotriva statelor baltice, până în prezent, aceste trei ţări membre NATO nu s-au confruntat cu măsuri militare luate de Rusia în scopul protejării patrioţilor ruşi. Totuşi, după cum declara Puţin în decembrie 2013, „continuăm să ne punem întrebări în legătură cu situaţia compatrioţilor noştri din unele ţări membre UE, în special din statele baltice, unde anumite

persoane mai sunt percepute, în contradicţie cu spiritul oricărei civilizaţii, ca «persoane fără cetăţenie, fără drepturi şi libertăţi» „150. În anii 1990 şi din 2014, au existat inclusiv unele mişcări separatiste minore, în diverse regiuni baltice. La scurt timp după anexarea Crimeii, în martie 2014, site-ul unor activişti, avaaz.org, a lansat o petiţie prin care se cerea ca oraşul-port Klaipėda din Lituania să devină un alt Kaliningrad. Însuşi Puţin a insinuat, în 2005, că această mişcare ar trebui să fie sprijinită, urmând exemplul lui Gorbaciov din timpul mişcării pentru independenţa Lituaniei151, căreia acesta i se opunea. Petiţia din 2014 nu a reuşit să strângă însă mai mult de o sută de semnături, fiind până la urmă abandonată, în contextul în care era clar că ea nu reflecta dorinţele majorităţii populaţiei ruse din Lituania. Tot aşa, nici populaţia regiunii Visaginas nu s-a arătat receptivă la modelul Crimeii152.

În aprilie 2014, o manifestaţie de mică amploare a avut loc în faţa ambasadei letone din Moscova, participanţii exprimându-şi dorinţa ca regiunea Latgalia să devină parte din Rusia, iar în 2015, un activist leton a fost arestat de autorităţi pentru că strângea semnături pentru o petiţie susţinută de site-ul avaaz.org, prin care se cerea ca Letonia să fie anexată de Rusia153. Totuşi aceste orientări separatiste constituie mai degrabă excepţii decât un curent general printre membrii minorităţii ruse atât din Latgalia, cât şi din întreaga Letonie154. În Estonia nu a existat niciun fel de curent separatist, nici în districtul Ida-Viru, nici în oraşul Narva şi niciunde în altă parte. Este însă foarte important să nu uităm că, în 1991 şi 1993, Narva a avut unele tentative de a-şi declara autonomia sau chiar independenţa, fiind organizate inclusiv referendumuri şi dezbateri în consiliile locale având ca subiect această iniţiativă. Rezultatul ultimului referendum, cel din iulie 1992, care a avut loc în oraşele Narva şi Sillamäe, a arătat că 98% dintre votanţi îşi doreau independenţa, în condiţiile unei participări la vot de 50%. Curtea de Stat a Estoniei a declarat rezultatul ca fiind

ilegal155.

Chiar dacă Rusia nu a reuşit decât în foarte mică măsură să creeze curente separatiste în diferitele regiuni din statele baltice, prin politicile ei recente a încălcat normele internaţionale privind relaţiile de vecinătate pe timp de pace. Un exemplu elocvent în acest sens îl reprezintă un incident provocator care a avut loc pe teritoriul Estoniei în 2014. Pe data de 5 septembrie a acelui an, un ofiţer al Serviciului Eston de Securitate Internă a fost răpit de către Serviciile de Securitate ale Federaţiei Ruse şi dus în Rusia, unde a fost acuzat de spionaj. Potrivit Serviciului Eston de Securitate Internă, în timp ce ofiţerul eston era reţinut ilegal sub ameninţarea armelor, răpitorii au bruiat comunicaţiile radio şi au aruncat o grenadă fumigenă156. Se pare că întregul incident s-ar fi petrecut pe teritoriul eston, reprezentând astfel o abatere de la respectul pe care Rusia îl avusese până atunci pentru statalitatea şi limitele teritoriale ale Estoniei.

Tot în 2014, guvernul rus a mai lansat o provocare, de data aceasta la adresa statalităţii Letoniei, prin tentativa sa de a implementa anumite legi sovietice care să fie respectate de cetăţenii lituanieni. Mai precis, în septembrie acel an, autorităţile ruse au redeschis o serie de cazuri penale vechi de 25 de ani împotriva lituanienilor care refuzaseră să-şi facă serviciul militar în armata sovietică în perioada 1990 – 1991. Practic, era vorba de aproximativ 1.500 de lituanieni care, în urma declaraţiei de independenţă de la Vilnius, din martie 1990, s-au eschivat ori s-au ascuns pentru a nu fi înrolaţi, adesea sfârşind prin a fi arestaţi şi judecaţi de autorităţile sovietice157. Decizia Moscovei este cu atât mai năucitoare cu cât este vorba despre aplicarea legilor unei ţări dispărute de pe harta lumii în urmă cu aproape 25 de ani. Guvernul lituanian a emis un avertisment pentru aceşti bărbaţi, ajunşi în jurul vârstei de 40 de ani, să nu călătorească în Rusia sau în alte ţări care nu sunt membre NATO, pentru a evita astfel să fie arestaţi şi judecaţi.

Ministrul lituanian al apărării, Juozas Olekas, susţinea în 2014 că decizia respectivă reprezenta în mod cert „o provocare lansată de Rusia”, iar Arturas Paulauskas, preşedintele Comitetului pentru securitate şi apărare naţională din parlamentul lituanian, o numea o provocare „nu la adresa acestor bărbaţi, ci a societăţii lituaniene în general” 158. Redeschiderea de către Moscova a acestor cazuri nu doar că demonstrează percepţia pe care Rusia o are despre sine, ca fiind continuatoarea Uniunii Sovietice, dar mai poate fi interpretată ca o nerecunoaştere a declaraţiei de independenţă a Lituaniei. Ca răspuns direct la amplificarea tensiunilor în relaţia cu Rusia şi în contextul crizei ucrainene, la începutul anului 2015, guvernul lituanian a reintrodus temporar serviciul militar obligatoriu159. Conform propunerii guvernului, în jur de 3.000 de bărbaţi cu vârsta cuprinsă între 19 şi 26 de ani aveau să fie înrolaţi anual, pentru serviciul obligatoriu, în timp ce orice bărbat până în 36 de ani putea să se înroleze voluntar160. Estonia a devenit şi ea mult mai conştientă de pericolul pe care îl reprezintă Rusia. În 2014, numărul înrolărilor în organizaţii precum Liga Estonă pentru Apărare a crescut simţitor, totalul celor care s-au alăturat de bunăvoie miliţiilor civile, conduse de ofiţeri din armata estonă, fiind de aproximativ 50.000 de oameni161.

Tot în 2014, statele baltice s-au confruntat cu o serie de provocări de natură militară din partea Rusiei, în special din zona Kaliningrad. Avioanele de luptă NATO care survolează spaţiul aerian baltic au înregistrat 68 de interceptări de-a lungul graniţei lituaniene, un număr-record pentru ultimii zece ani. Letonia a înregistrat şi ea 150 de astfel de „incidente” cu avioanele ruseşti, care s-au angajat în acţiuni provocatoare şi riscante, în timp ce Estonia a înregistrat, tot în 2014, cinci violări ale spaţiului său aerian162. În martie 2014, Flota Baltică a Rusiei a desfăşurat unele exerciţii tactice neaşteptate de-a lungul coastei Mării Baltice, la care au participat circa 3.500 de militari163. În acelaşi timp, Polonia a invocat articolul 4 al Tratatului nord-atlantic, care garantează dreptul oricărui

stat membru la consultanţă ori de câte ori îi este ameninţată integritatea teritorială, independenţa politică sau securitatea164. Astfel, în aprilie 2014, NATO şi-a întărit prezenţa în regiune prin deplasarea în statele baltice şi Polonia a şase avioane de luptă, împreună cu 600 de soldaţi, cu scopul de a asigura aceste ţări (mai degrabă la nivel simbolic) de faptul că alianţa îşi ia în serios angajamentele de apărare165. În iunie 2014, NATO şi-a consolidat şi mai mult prezenţa în zonă, după ce zece ţări membre (SUA, Canada, Danemarca, Estonia, Finlanda.

Letonia, Lituania, Polonia, Norvegia şi Marea Britanie) au început să desfăşoare exerciţii militare în statele baltice, cu 4 700 de soldaţi şi 800 de vehicule militare. Rusia a perceput această consolidare a poziţiei NATO în regiune ca pe un semn de agresiune, astfel încât a deplasat imediat 24 de nave de război şi bombardiere în Kaliningrad166. În noiembrie 2014, NATO a mai efectuat un exerciţiu militar internaţional în Lituania, care s-a întins pe parcursul a două săptămâni şi la care au participat 2.500 de soldaţi din cadrul alianţei167. În plus, având în vedere politica externă agresivă a Rusiei, NATO şi-a întărit efectivele militare pe care le avea staţionate de mult timp în statele baltice. La sfârşitul anului 2014, NATO a decis să creeze o forţă de reacţie rapidă cu un efectiv de 5.000 de soldaţi, care, în caz de necesitate, să poată respinge agresiunea Rusiei. Aceasta urmează să fie controlată din şase centre de comandă NATO, trei dintre ele urmând să fie amplasate în statele baltice168.

Toate aceste incidente şi evoluţii din 2014 şi 2015 – instigările la separatism, atacurile asupra reprezentanţilor statului eston, impunerea unor legi sovietice, violarea spaţiului aerian al statelor baltice şi exerciţiile militare – demonstrează intenţia Moscovei de a sfida în continuare nu numai graniţele, ci însăşi statalitatea ţărilor baltice, chiar dacă nu a vorbit încă despre necesitatea adoptării unor măsuri de protecţie militară pentru compatrioţii ruşi de aici. Acţiunile Moscovei din ultima vreme au ieşit de fapt din tiparul vechilor pretenţii privind interesele

privilegiate pe care ea le-ar avea în statele baltice. Acţiunile întreprinse de Rusia în 2014 seamănă mai mult cu genul de politici pe care te-ai fi aşteptat să le pună în aplicare faţă de protectoratele sale. Statutul de membre NATO, sprijinul militar pe care l-au primit recent de la aliaţi, precum şi Iniţiativa de Reasigurare Europeană adoptată de SUA, în valoare de 1 miliard $, par să mai fi alungat din temerile privind existenţa unui pericol imediat în statele baltice.

Poate că cea mai mare şi cea mai evidentă îngrijorare pe care o au statele baltice astăzi este legată de numărul mare al cetăţenilor ruşi din oraşul Narva, din Estonia, aflat la graniţa cu Rusia. În general, cea mai mare concentrare de ruşi şi rusofoni baltici se găseşte în regiunea Latgalia din Letonia, aflată tot la graniţa cu Rusia. În sfârşit, contrar opiniei comune, Lituania nu este nici ea imună la amestecul Rusiei în treburile minorităţilor ei naţionale. Modul în care Rusia a reuşit să ducă un război hibrid în Ucraina, intensificarea activităţii militare ruseşti în regiunea baltică şi accentul pus de Putin pe nevoia de a asigura protecţia compatrioţilor ruşi din străinătate reprezintă tot atâtea semnale de alarmă legitime pentru baltici şi aliaţii lor. Pe de o parte, în calitatea lor de membre, statele baltice se por prevala de articolul 5 al Tratatului nord-atlantic, pe care Ucraina nu l-a putut invoca. Pe de altă parte, după cum au demonstrat-o evenimentele din Ucraina, Rusia nu se mai bazează numai pe mijloacele de luptă tradiţionale, ci duce şi un război din umbră, folosindu-se de tot felul de grupări militare intermediare. Scopul este ca posibilului conflict militar să i se poată da aparenţa unui război civil sau a unei mişcări separatiste a minorităţilor ruse. De altfel, pentru a pune în aplicare aceste tactici, Kremlinul nici nu are nevoie de sprijinul majorităţii populaţiei ruse dintr-o anumită regiune, pentru atingerea obiectivelor sale neoimperialiste fiindu-i suficient sprijinul unei mici părţi a acestei populaţii169. E de ajuns numai o mică parte, dar loială şi bine organizată a populaţiei minoritare dintr-o anumită

regiune, ajutată de trupe speciale, pentru a destabiliza oraşele baltice în care trăiesc ruşi şi rusofoni, chiar dacă Rusia nu a dat încă semne clare că ar viza ocuparea statelor baltice. Cazul statuii din bronz de la Monumentul Soldatului Sovietic din Estonia, din 2007 a demonstrat deja cât de uşor poate fi stârnită o revoltă şi cât de uşor poate fi indus un climat de instabilitate.

De fapt, statele baltice au fost deja ţintele eforturilor de reimperializare ale Rusiei, având în vedere modul în care au fost folosiţi în alte părţi compatrioţii ruşi pentru atingerea ambiţiilor teritoriale ale Rusiei. Şi totuşi n-ar trebui să ne concentrăm numai pe politicile puse în practică de guvernul rus. Statele baltice trebuie să-şi revizuiască propriile politici privitoare la minoritatea rusă (iar în cazul Lituaniei, şi cele referitoare la minoritatea poloneză). Modul în care au reuşit să se mobilizeze recent partidele reprezentative ale minorităţii ruse din Letonia nu reprezintă un motiv de îngrijorare. Dimpotrivă, participarea activă şi transparentă a ruşilor baltici la viaţa politică din statele baltice va ajuta la întărirea coeziunii societăţilor din ţările baltice şi le va face mai puţin vulnerabile în faţa Moscovei. Participarea politică a minorităţilor ruse ar fi însă şi mai binevenită dacă partidele respective nu s-ar constitui pe criterii etnice, care scot în relief diviziunile existente în societate. Altfel, dacă statele baltice nu vor reuşi să integreze deplin minoritatea rusă şi celelalte minorităţi în societăţile lor sau dacă vor pierde războiul „necoercitiv” pe care-l duc în prezent cu Rusia pentru loialitatea lor, atunci este posibil ca aceste teritorii să devină mai vulnerabile în faţa expansionismului Rusiei.

Capitolul 6

Făurirea statului şi loialităţile schimbătoare y y

ASIA CENTRALĂ

De câte ori începe cineva să vorbească de protejarea ruşilor din Kazahstan, şi nu din Rusia, îmi amintesc de Hitler, care a început la un moment dat să le acorde „sprijin” germanilor sudeţi. Încep să mă îngrijorez profund

în legătură cu soarta ruşilor care locuiesc în afara Rusiei. De fapt, ei nu au cerut să fie apăraţi, nu-i aşa? Ei sunt cetăţeni ai Kazahstanului…

Nursultan Nazarbaev, preşedintele Kazahstanului, noiembrie 1993

Toate cele cinci state din Asia Centrală, Kazahstan, Kîrgîzstan, Tadjikistan, Uzbekistan şi Turkmenistan, au reuşit să-şi creeze noi identităţi după prăbuşirea Uniunii Sovietice – concentrându-se mai mult pe problemele interne şi îndepărtându-se de Moscova, înfăptuind proiecte de făurire a statului naţional şi încercând să devină independente în politica externă. Şi totuşi ele menţin o relaţie strânsă cu Rusia, dar şi cu celelalte state puternice, active în regiune, cum ar fi SU şi China. Totodată, reafirmarea unor curente naţionaliste în unele dintre statele din Asia Centrală, coroborată cu ascensiunea unor lideri locali puternici, a influenţat relaţia acestor ţări cu Rusia.

Faptul că unele dintre ele rămân izolate şi au la putere regimuri autoritare afectează inclusiv traiectoria politică de reimperializare a Rusiei, în condiţiile în care astfel de regimuri politice nu prea pot fi influenţate de Rusia. Controlul informaţiei, în special în Uzbekistan şi Turkmenistan, ridică de asemenea probleme de interpretare a politicilor acestora în raport cu iniţiativele Rusiei de protejare a compatrioţilor ruşi. În plus, fiecare dintre aceste cinci state are propria situaţie şi se află într-o relaţie diferită cu Rusia.

Când vine vorba de relaţiile dintre Rusia şi statele din Asia Centrală, tema reimperializării nu este foarte evidentă. Aceste ţări s-au numărat printre puţinele foste republici sovietice care nu şi-au declarat niciodată independenţa faţă de Uniunea Sovietică, ci s-au trezit pur şi simplu independente după ce URSS a fost dizolvată în mod oficial de Moscova. Liderii acestor state nu au fost nici măcar invitaţi la întâlnirea la care Rusia, Ucraina şi Belarus au pus bazele Comunităţii Statelor Independente, din 8 decembrie 1991. Toate acestea ar putea să pună în

discuţie măsura în care Rusia a fost interesată să menţină statele din Asia Centrală în „imperiul” ei sau să le supună proiectului de reimperializare.

În realitate, după 1990, politica Rusiei faţă de statele din Asia Centrală a urmat trei etape. La începutul anilor 1990, Moscova nu era foarte interesată de această regiune. Pe la mijlocul anilor 1990 în schimb, ministrul rus al afacerilor externe, Evgheni Primakov, a început să vorbească despre o implicare crescândă a Moscovei şi o afirmare a intereselor ruseşti în regiune. Începând cu anii 2000, sub conducerea lui Vladimir Putin, prezenţa Rusiei în Asia Centrală a devenit tot mai importantă, în ciuda faptului că multe dintre ţările din regiune s-au opus amestecului Rusiei, manifestat prin intermediul unor politici care vizau paşaportizarea diasporei, protejarea compatrioţilor şi incitarea la separatism2.

Contextul din Asia Centrală

Kazahstan

Fără îndoială, Kazahstanul este liderul incontestabil al acestei regiuni – fiind de departe cel mai întins şi cel mai bogat dintre cele cinci state. Deşi, ca dimensiune, este a doua republică din fosta Uniune Sovietică după Rusia, vastele stepe ale ţării sunt slab populate, ţara numărând în total circa 17 milioane de locuitori; vecina sa Uzbekistan, pe de altă parte, este cea mai populată dintre cele cinci ţări, cu cele 30 de milioane de locuitori ai săi. Ambele sunt însă mult superioare, ca număr de locuitori, vecinelor Tadjikistan (8 milioane), Turkmenistan (5 milioane) şi Kîrgîzstan (aproape 6 milioane). PIB pe locuitor al Kazahstanului, de 13 610 $, îl depăşeşte de aproape zece ori pe cel al Uzbekistanului (1 878 $), Tadjikistanului (1 037 $) şi Kîrgîzstanului (1 263 $) şi de două ori pe cel al Turkmenistanului (7 987 $) 3. Ţara abundă în resurse naturale şi ocupă un teritoriu foarte vast, locuit de o populaţie redusă numeric, astfel încât are un nivel de trai mult mai ridicat decât al ţărilor vecine, apropiat de cel al Rusiei şi al fostelor state comuniste din estul Europei, în ciuda diferenţelor mari dintre regiuni şi dintre zonele

urbane şi cele rurale. Kazahstanul este adesea lăudat pentru stabilitatea interetnică şi pentru modul în care reuşesc să coexiste aici paşnic minoritatea rusă şi naţiunea titulară. Spre deosebire de Uzbekistan şi Turkmenistan, care au regimuri mai autocratice, modelul politic al Kazahstanului poate fi descris ca un autoritarism „mai blând”, care recurge uneori la constrângeri, dar care, în cea mai mare, se bucură de consimţământul populaţiei4. Kazahstan este de asemenea una dintre cele două ţări din Asia Centrală – cealaltă fiind Uzbekistan – a căror conducere nu s-a schimbat de la obţinerea independenţei în 1991[11].

Preşedintele Kazahstanului, Nursultan Nazarbaev (1991 prezent), este caracterizat de obicei ca fiind un politician foarte experimentat şi abil, care a reuşit să acapareze puterea în tulburii ani 1990 şi să o păstreze până în prezent în ceea ce priveşte poziţia adoptată de acesta faţă de Rusia, lucrurile sunt destul de complicate: pe de o parte, a asigurat Moscova, în nenumărate rânduri, de loialitatea Astanei; pe de altă parte, Nazarbaev e cunoscut şi pentru remarcile critice pe care le face la adresa vecinei de la nord. De exemplu, în 2012, preşedinte kazah descria relaţiile dintre ţara sa şi Rusia după cum urmează: „La început, am fost o colonie a Imperiului Rus şi apoi a Uniunii Sovietice, în decursul acestor 150 de ani, kazahii şi-au pierdut tradiţiile naţionale, obiceiurile, religia şi limba”. 5 Cel mai clar reiese însă percepţia pe care o are acesta despre Rusia din următoarea replică: „Vecinii nu ţi-i alegi”. 6 Prin urmare, în ultimii douăzeci de ani, Nazarbaev a urmărit o politică pragmatică de cooperare cu Rusia, în cadrul politicii sale externe „multivectoriale”, trasând în acelaşi timp linii clare de demarcaţie faţă de această ţară vecină în momentele în care i s-a părut că securitatea sau interesele naţionale ale Kazahstanului erau puse în pericol. Cu toate acestea Nazarbaev a rămas cel mai apropiat aliat al Rusiei din regiune şi continuă să

11 între timp, a rămas singura, conducerea Uzbekistanului schimbându-se în 2016 (n. red.).

rămână astfel în ciuda celor întâmplate în Ucraina.

Uzbekistan

Uzbekistanul şi-a dorit dintotdeauna să deţină statutul de lider al regiunii pe care în prezent îl deţine Kazahstanul, preşedintele acestei ţări, Islam Karimov (1990-prezent) [12], constituind un alt exemplu de politician format pe vremea URSS care a reuşit să câştige puterea în ţara sa şi să o păstreze timp de peste două decenii7. Încă de la început, Karimov s-a bazat în făurirea statului pe principii naţionaliste şi pe ponderea predominantă a uzbecilor, câştigarea independenţei fiind interpretată aici ca o şansă de întoarcere la vremurile glorioase de altă dată ale naţiunii uzbece8. Ideologia liderilor uzbeci se bazează în primul rând pe mândria de a fi moştenitorii unui trecut glorios (adesea mitologizat), în special legat de cuceririle lui Timur cel Mare, care, în secolul al XIV-lea, a fondat în Asia Centrală dinastia conducătoare timuridă. Regimul lui Karimov a pus accent pe legătura istorică dintre acele timpuri şi Uzbekistanul contemporan. Printre simbolurile ţării se numără capitala Taşkent, fondată între secolele al V-lea şi al III-lea î.Hr. şi, în mai mică măsură, oraşele antice Buhara şi Samarkand, care, deşi extrem de bogate în monumente istorice, sunt privite adesea ca reprezentând mai mult cultura persană decât pe cea uzbecă. Spre deosebire de Nazarbaev, Karimov nu a încercat niciodată să pară un democrat, nu de puţine ori schimbându-şi radical abordarea în politica externă, încălcând angajamentele faţă de organizaţiile multilaterale din fostul spaţiu sovietic ori de câte ori nu se potriveau cu agenda sa personală. De exemplu, după ce a contribuit la înfiinţarea Organizaţiei Tratatului de Securitate Colectivă (OTSC), la Taşkent, în 1992, şi a apelat la Rusia pentru ajutor atunci când graniţele uzbece erau ameninţate de talibani, mai târziu a retras Uzbekistanul din OTSC şi din Comunitatea Economică Eurasiatică şi chiar s-a alăturat pentru scurt timp taberei adverse, aderând la Organizaţia pentru Democraţie şi Dezvoltare Economică GUAM

12 Islam Karimov a murit în 2016 (n. red.).

(Georgia, Ucraina, Azerbaidjan şi Moldova) între 1995 şi 2005. De asemenea, Karimov a pus bazele unor parteneriate atât cu SUA, cât şi cu Rusia, fără să favorizeze niciuna dintre părţi şi, în general, la fel ca liderii Kazahstanului şi Turkmenistanului, a dus o politică externă flexibilă9. În contextul planurilor de retragere din Afghanistan, în 2012, SUA au început să aprovizioneze Uzbekistanul cu arme pentru a se apăra de islamismul radical. Cu toate acestea Karimov a trebuit să apeleze din nou şi la Rusia, recunoscând că nu poate face faţă singur situaţiei din regiune10. Deşi nu a recunoscut încă oficial anexarea Crimeii, Karimov a susţinut în discursurile sale acţiunile Rusiei în Ucraina11.

Kirgâzstan

Vecina Kirgâzstan a fost mult mai dependentă faţă de Rusia, inclusiv din punct de vedere financiar, parţial ca urmare a problemelor economice şi a instabilităţii politice de după cele două revolte populare. Dintre ţările Asiei Centrale, Kîrgîzstanul a avut cea mai interesantă evoluţie din punct de vedere politic. El a fost considerat adesea cel mai democratic stat din regiune, ca urmare a reformelor iniţiate de primul preşedinte pe care l-a avut după câştigarea independenţei, Askar Akaev (1990 – 2005), şi a revoltelor care au avut loc împotriva regimurilor politice aflate la putere, cunoscute ca Revoluţia Lalelelor, din 2005, şi a Doua Revoluţie, din 2010. Următorii doi preşedinţi, Kurmanbek Bakiev (2005 – 2010) şi în special Almazbek Atambaev (2011-prezent), au văzut în Rusia un „partener strategic” 12. Cu toate acestea Bakiev a eşuat în negocierile cu Moscova, nevrând să rezilieze contractul de închiriere a bazei aeriene Manas, încheiat cu SUA. în general, Kirgâzstan rămâne un partener vulnerabil în relaţia cu Rusia13.

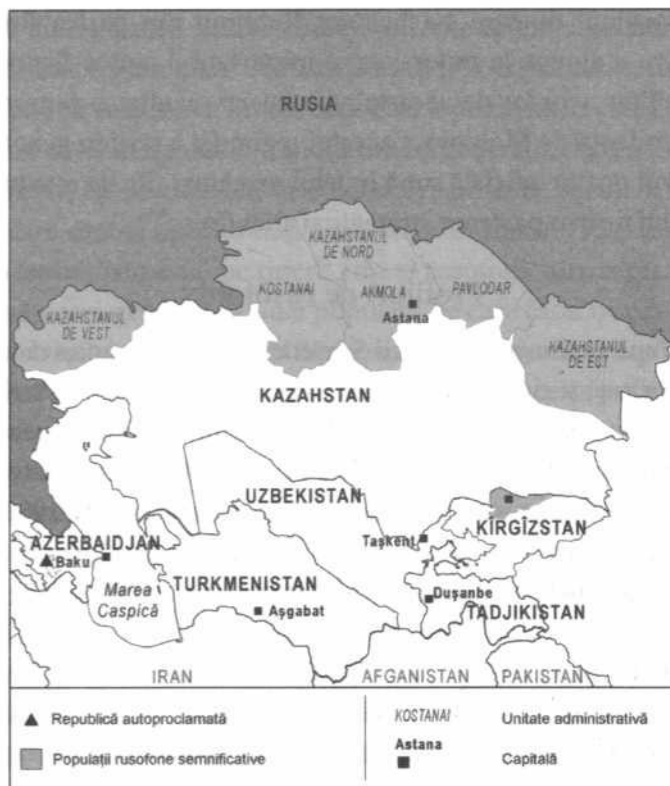
Turkmenistaţi

La polul opus Kîrgîzstanului, Turkmenistanul este cea mai autoritară şi mai izolată dintre ţările din regiune, fiind cunoscută mai ales pentru cultul personalităţii practicat de liderii ei. Simbolul Turkmenistanului este Palatul

Turkmenbaşi (Palatul Prezidenţial Oguzhan), construit în 1997 în capitala Aşgabat, din ordinul primului preşedinte, Saparmurat Niiazov (1990 – 2006). Luxul ostentativ al palatului reflectă atât puterea aproape absolută a preşedintelui, cât şi vastele resurse de gaz natural ale ţării, de care beneficiază în special elitele de la conducere14. În politica sa externă, Turkmenistanul se bazează pe doctrina „neutralităţii pozitive”, care implică autoizolarea şi evitarea oricăror alianţe. În realitate însă, ţara a avut mai multe colaborări cu instituţii şi organizaţii străine. De exemplu, capitala Aşgabat a jucat rolul de nod de transport pentru trupele americane şi cele ale NATO în timpul operaţiilor din Afghanistan15, în ciuda unor speranţe de schimbare şi reforme, cel de-al doilea preşedinte al ţării, Gurbangulî Berdâmuhamedov (2006-prezent), a adoptat acelaşi stil autoritar de guvernare, izolând ţara şi făcând-o inaccesibilă influenţelor externe. Cel mai apropiat partener economic al ţării este China, dar Berdâmuhamedov a numit atât Rusia, cât şi China ca fiind „partenerii strategici” ai Turkmenistanului, continuând să cocheteze şi cu SUA16.

Tadjikistan

Tadjikistan este probabil cea mai săracă în resurse naturale dintre ţările din Asia Centrală, având o topografie dificilă, constituită din munţi şi regiuni izolate. Originile persane ale tadjicilor îi diferenţiază de vecinii kazahi, kârgâzi, uzbeci şi turkmeni, care simt toţi Turciei. Tadjicii cred că reprezintă cel mai vechi grup etnic din Asia Centrală17. Din nefericire, Tadjikistanul ar putea fi considerat un stat eşuat, din cauza regimului corupt aflat la putere, a economiei subdezvoltate, a dependenţei de ajutoarele financiare externe, a lipsei de control asupra unor teritorii şi a traficului de droguri din Afghanistan, cu care se învecinează.

HARTA 5
Distribuţia minorităţilor ruse în Asia Centrală. Hartă elaborată de Giedrė Tamašauskaitė.

O parte dintre probleme sunt rezultatul violentului război civil (1992 – 1997) care a avut loc aici şi al incapacităţii ulterioare a guvernului de a consolida naţiunea şi de a centraliza puterea, după cum s-a văzut din ciocnirile dintre forţele preşedintelui Emomali Rahmon (1994-prezent) şi insurgenţii din centrul şi estul ţării, din 2010 şi 2012[18]. Guvernul Rahmon s-a dovedit incapabil şi, ceea ce poate contează şi mai mult, aproape deloc interesat de a soluţiona problemele ţării, printre care şi corupţia.

Sprijinul de care s-a bucurat Rahmon din partea Rusiei pentru a ajunge la putere, ca şi importantul ajutor financiar şi militar acordat de aceasta au avut ca rezultat o puternică dependenţă de Moscova a acestui regim (şi a

ţării în general), a cărui poziţie oficială sună în felul următor: „Rusia este principalul nostru partener strategic şi aliat firesc”. 19

Profiluri de rusofoni

După prăbuşirea Uniunii Sovietice şi migraţia masivă a etnicilor ruşi şi rusofoni din Asia Centrală, cei rămaşi au trebuit să se adapteze la noua realitate a statelor naţionale suverane, în care ruşii nu se mai aflau în postura elitei conducătoare, devenind doar o minoritate etnică. În perioada 1989 – 1999, în jur de 1, 5 milioane de ruşi au părăsit Kazahstanul plecând în Rusia, 300.000 au plecat din Kîrgîzstan, mai mult de 500.000 din Uzbekistan, 200.000 din Turkmenistan şi 300.000 din Tadjikistan20. În anii 1990, etnicii ruşi şi rusofonii s-au lovit adesea de discriminare, odată cu intrarea naţiunilor titulare pe scena politică acestora refuzându-li-se accesul la guvernare şi la alte poziţii de conducere. Unele forme de discriminare există şi astăzi. Trebuie specificat însă că aceste politici naţionale nu au fost niciodată îndreptate anume împotriva ruşilor, ci împotriva tuturor minorităţilor – împotriva tătarilor, germanilor şi uzbecilor, în Kazahstan şi Kîrgîzstan, sau împotriva kârgâzilor, în Tadjikistan21. Totuşi, ca urmare a politicilor de rusificare din perioada sovietică, limba rusă a devenit şi rămâne principala limbă folosită nu numai de etnicii ruşi, ci şi de o parte semnificativă a naţiunilor titulare. În anii ’2010, rusa a rămas o limbă populară în rândul populaţiilor urbane din Kazahstan, Kîrgîzstan şi Tadjikistan, unde existau mulţi absolvenţi ai şcolilor şi universităţilor cu predare în limba rusă. De exemplu, 75% dintre etnicii kazahi vorbesc rusa fie ca limbă secundară, fie ca limbă principală22. În Uzbekistan şi Turkmenistan, accentul pus pe renaşterea limbii naţionale a redus întrucâtva rolul limbii ruse, în special în rândul tinerei generaţii, dar ea a continuat să fie des folosită în mediul urban şi, de asemenea, de cei care căutau oportunităţi economice în Rusia23. Aici mă voi concentra în special pe tinerii ruşi şi rusofoni, care reprezintă următoarea generaţie a unei populaţii pe care

Moscova ar vrea să o atragă de partea ei sub titulatura de „compatrioţi ruşi". Atitudinile pe care oamenii le-au adoptat faţă de aceste politici, în general în regiune şi în fiecare stat luat separat, sunt extrem de diverse. La fel ca în cazul celorlalte state foste sovietice, persoanele prezentate aici ne vor ajuta să ne facem o primă impresie despre varietatea punctelor de vedere care caracterizează minoritatea rusă din regiune. Precizez însă din nou că nu este vorba despre un studiu ştiinţific.

Ania este o studentă kazahă24. Fiind pe jumătate rusoaică, simte o mare afinitate pentru literatura, cultura şi filmele ruseşti, dar afirmă că „nu mă consider 100% rusoaică, pentru că nu am locuit niciodată în Rusia şi uneori mă simt puţin străină când mă duc acolo". Ea crede că minoritatea rusă din Kazahstan ar putea avea câteva nemulţumiri: „Discriminare există întotdeauna atunci când este vorba de o minoritate. Din fericire, nici familia mea şi nici eu nu am avut foarte mult de suferit din acest punct de vedere, dar am fost martoră la discriminarea altora". În ciuda acestui fapt, nu se consideră o compatrioată rusă şi se declară împotriva amestecului Rusiei în afacerile interne ale Kazahstanului, în special împotriva eforturilor Rusiei de a-i „proteja" pe cei pe care-i eticheteazǎ drept compatrioţi: „Nu este treaba Rusiei. Noi suntem cetăţeni ai Kazahstanului şi, dacă avem nevoie de protecţie, ar trebui s-o primim de la ţara noastră". Este conştientă de perspectivele extrem de diferite din care prezintă situaţia din Ucraina mass-media rusească şi cea occidentală, dar este oricum categoric împotriva anexării Crimeii de către Moscova: „Simt împotriva anexării. Nu ştiu de ce Moscova a făcut ce-a făcut".

Stanislav este proaspăt absolvent de facultate şi licenţiat în lingvistică. În prezent lucrează la biroul de imigrări al guvernului kazah25. În ciuda faptului că este de etnie rusă, nu se identifică prea mult cu naţionalitatea rusă, considerându-se în schimb mai mult o persoană cosmopolită. El mai declară: „Nu mă consider un compatriot rus. În primul rând, printre îndatoririle

cetăţeneşti ale unui compatriot rus ar fi şi aceea de a susţine politica greşită a lui Putin, deşi, în realitate, eu aş dori să-i susţin pe opozanţii lui Putin”. La fel ca Ania, critică ceea ce a făcut Rusia în Ucraina, considerând că a fost vorba de o acţiune ilegitimă: „Nu sprijin politica pe care o duce Moscova în Crimeea şi în estul Ucrainei. Intervenţia Rusiei în soluţionarea conflictelor ucrainene mi se pare ilegală”.

Viktoria are aproape 40 de ani, este de etnie rusă şi este licenţiată în drept internaţional26. La fel ca Stanislav, se îndoieşte că ar avea nevoie de protecţia Rusiei. În calitate de angajat al unui ONG, nu este de acord cu politica Rusiei în Ucraina, pe care o consideră o „încălcare a normelor internaţionale şi a suveranităţii Ucrainei”. Simte că legătura ei cu Rusia este mai mult de natură lingvistică. Nu vorbeşte limba kazahă pentru că nu îi trebuie în viaţa de zi cu zi. Din toate celelalte puncte de vedere însă, se identifică puternic cu statutul de cetăţeană kazahă: „M-am născut aici, am trăit aici toată viaţa mea şi nu există pentru mine altă patrie decât Kazahstan”. Deşi admite că se poate vorbi de discriminare împotriva ruşilor, din punctul ei de vedere, este vorba mai mult despre „un sistem în general nedrept”, care afectează viaţa tuturor cetăţenilor, sau de cazuri individuale decât de un ansamblu de politici îndreptate împotriva anumitor etnii. Se declară ferm împotriva ofertei Rusiei de a acorda asistenţă minorităţii ruse din Kazahstan şi crede că „trebuie să ne păstrăm independenţa faţă de Rusia”.

Oleg e trecut de 20 de ani şi este profesor de limba engleză şi spaniolă. Vederile lui referitoare la ruşii din Kazahstan sunt ceva mai complexe27. Venind dintr-o familie de ruşi, Oleg declară: „Mă consider rus pentru că rudele mele au venit din Rusia şi rusa este limba mea maternă, dar în toate celelalte aspecte mă consider cetăţean kazah”. Şi continuă să vorbească despre legăturile pe care le are cu Kazahstanul: „Iubesc ţara în care m-am născut şi în care trăiesc acum”. Se îndoieşte că vorbitorii de limba rusă din Kazahstan ar avea prea multe

nemulţumiri legitime şi aduce un argument des întâlnit în ţările baltice în sprijinul acestui punct de vedere: „În majoritatea cazurilor este chiar vina lor. Nu-i interesează să studieze cultura, tradiţiile, obiceiurile şi, bineînţeles, limba locală, ceea ce îi face să se simtă marginalizaţi în ţara în care trăiesc şi să nu se poată integra complet în societate”. Oleg nu este totuşi împotriva ideii de asistenţă din partea Rusiei pentru minoritatea rusă, care însă „ar trebui să se încadreze strict în limitele impuse de normele şi practicile internaţionale”. Deşi se opune intervenţiei Rusiei, Oleg este printre puţinii subiecţi intervievaţi în Kazahstan care sprijină politica Rusiei faţă de Crimeea, pe care o consideră astfel „reunită cu patria istorică”. El mai crede că „poziţia Rusiei în acest conflict este în mare parte defensivă”.

În Turkmenistan, din cauza regimului izolaţionist, a fost destul de greu să realizăm interviuri; totuşi am reuşit să discutăm cu câţiva tineri rusofoni, care ne-au împărtăşit punctele lor de vedere. În multe privinţe, Iolbars este tipul de etnic turkmen din mediul urban care vorbeşte ruseşte28. El studiază în prezent în străinătate şi se consideră a fi turkmen, cu ceva rădăcini tătare. N-ar putea niciodată să se considere compatriot rus, din cauză că „Rusia este pentru mine o ţară străină”. Iolbars subliniază că ruşii din Asia Centrală au o identitate unică: „... Nu numai mulţi ruşi, ci şi mulţi vorbitori de limba rusă simt că fac parte din cultura locală, din aşa-zisa cultură «a ruşilor din Asia Centrală». Mulţi dintre ei chiar s-au întors aici după ce iniţial emigraseră în Rusia la începutul anilor 1990, din cauză că au avut probleme de adaptare acolo”. El mai crede că rusofonii din Asia Centrală ar putea întâmpina ceva greutăţi la angajare sau dacă ar vrea să urmeze cursurile unei instituţii de învăţământ superior, fiindcă nu vorbesc limba locală, dar nu crede în necesitatea implicării Rusiei: „În loc de protecţia Rusiei, ei ar avea nevoie mai mult de sprijinul guvernelor locale, de toleranţă şi acceptare din partea naţiunilor titulare şi de oportunităţi cum ar fi cursuri gratuite de limbă”. Rusia

crede că preluarea Crimeii de către Rusia este „inacceptabilă” şi are următoarea explicaţie: „Ar fi ca şi cum vecinul care ar veni şi mi-ar ocupa o parte din grădină ar pretinde că acolo s-ar găsi rădăcinile copacului lui. Fiecare stat trebuie să respecte suveranitatea celorlalte state şi să rezolve eventualele probleme cu ajutorul instrumentelor diplomaţiei internaţionale”.

Berdi este un student turkmen la inginerie, care are o poziţie ceva mai complexă faţă de politicile ruseşti privind compatrioţii decât cea a lui Iolbars[29]. Bunica lui este rusoaică, astfel încât faptul că la el în familie se vorbeşte limba rusă îl face să se simtă întrucâtva, dar nu în totalitate, rus. Totodată, el a observat că, printre membrii familiei şi prieteni, sentimentul apartenenţei la naţiunea rusă este mai puţin răspândit în rândul tinerei generaţii născute şi crescute după prăbuşirea Uniunii Sovietice decât în rândul generaţiei sovietice. Crede totuşi că s-ar putea considera compatriot rus datorită similitudinilor culturale şi politice dintre fostele republici sovietice şi Rusia: „URSS şi-a pus puternic amprenta asupra evoluţiei guvernamentale şi politice a aliaţilor ei”. Observă de asemenea că, „în Turkmenistan, a existat o vreme când era greu să fii compatriot rus, în special dacă lucrai pentru guvern [din cauza cerinţei legate de vorbirea limbii turkmene]. Dar acum nu mai este aşa de rău”. El crede că ruşii din Turkmenistan au nevoie de protecţia Rusiei: „Bineînţeles, nu mă refer la protecţia militară, ci măcar la câteva reglementări sau la asistenţă pentru a-i ajuta să se întoarcă în Rusia, sau la influenţarea guvernului”.

Mulţi kârgâzi percep Rusia ca partener şi protector al Kîrgîzstanului, ceea ce se poate vedea şi din părerile exprimate în interviuri. Artur are 21 de ani şi lucrează în publicitate în nordul Kîrgîzstanului[30]. Din punct de vedere etnic, este pe jumătate rus şi pe jumătate armean, dar s-a născut în Uzbekistan. În ciuda originii sale, rusa este limba sa maternă, iar el se consideră a fi un compatriot rus. La întrebarea despre nemulţumirile minorităţii ruse din Kîrgîzstan, a răspuns că, după părerea lui, „lucrurile stau

foarte bine în nord, dar în sud există adesea unele probleme naţionaliste [de care se lovesc toate minorităţile]. Pentru o persoană de origine rusă nu există oportunităţi de carieră sau posibilitatea de a-şi deschide o afacere. Situaţia este diferită însă în nord. Oamenilor nu le pasă de naţionalitatea şi înfăţişarea ta". Susţine cu fermitate necesitatea ca Rusia să acorde protecţie compatrioţilor din Kîrgîzstan: „Cred că protecţia militară rusă este necesară. Toată lumea ştie de multă vreme că Rusia ne ajută în orice împrejurare. Suntem foarte dependenţi de Rusia". Deşi Moscova ignoră apelurile facţiunilor proruse din Kîrgîzstan, care solicită intervenţia

Rusiei pentru soluţionarea conflictelor interetnice din sudul ţării, şi în ciuda faptului că, în războiul din 2008 împotriva Georgiei, a luptat de partea Osetiei de Sud şi Abhaziei, Artur crede că Rusia ar acorda asistenţă militară compatrioţilor kârgâzi şi fără să i se ceară. Una peste alta, este convins de bunăvoinţa Moscovei şi de disponibilitatea ei de a-i proteja pe compatrioţii ruşi de pretutindeni şi ar vrea să mai vadă o dată „toate fostele republici sovietice unite într-o ţară puternică".

În ţara vecină, Tadjikistan, care este şi ea dependentă în mare măsură de Rusia şi se numără printre cei mai apropiaţi aliaţi ai acesteia, sentimentul este asemănător. Iusuf are 27 de ani, este vorbitor nativ de limba rusă şi lucrează ca funcţionar31. Deşi s-a născut în Uzbekistan, având sânge evreiesc şi oset, moştenit de la tatăl său, respectiv de la mama sa, el se consideră compatriot rus. Din punctul lui de vedere, compatrioţii din Tadjikistan nu ar avea prea multe lucruri de care să se plângă: „Nu cred că am auzit vreodată pe cineva să zică ceva rău sau discriminatoriu despre mine sau despre vreun prieten al meu vorbitor de limba rusă". Şi totuşi Iusuf crede că s-ar putea să fie nevoie de protecţia Rusiei. Argumentul lui este că „acum suntem în siguranţă... dar cine ştie ce se va întâmpla mâine? Ar putea avea loc schimbări politice sau ar putea interveni anumite situaţii care să-i pună în pericol pe rusofonii din Tadjikistan, aşa că

ar trebui să existe cineva care să le asigure protecţia”. Iusuf sprijină total acţiunile Rusiei în Ucraina, susţinând că „acţiunile fasciste ale Ucrainei (cu sprijinul Occidentului şi al ţărilor europene) împotriva poporului ei nu sunt permise”.

Katerina are 20 de ani, este manager în Tadjikistan, vorbeşte ruseşte şi se consideră o compatrioată rusă pentru că, spune ea, „viaţa noastră depinde în mod direct de Rusia”! 32 Deşi a crescut în Tadjikistan şi nu are niciun fel de rudă în Rusia, Katerina se consideră şi o adevărată patriotă rusă. Nu crede că rusofonii din Tadjikistan ar avea de ce să se plângă: „Chiar dacă există cazuri izolate de hărţuire, nu am fost martora niciunui caz de discriminare sau încălcare a unor drepturi”. Cu toate acestea ea crede cu fermitate că este nevoie în Tadjikistan de protecţia Moscovei: „Bineînţeles că avem nevoie de protecţie, din moment ce depindem în mod direct de Rusia”. În sfârşit, Katerina susţine fără rezerve politica Rusiei faţă de Crimeea, pentru că, „în trecut, Crimeea a aparţinut Rusiei, ceea ce înseamnă că ar trebui să aparţină întotdeauna Rusiei”.

Anatoli are 24 de ani şi este de etnie rusă. Lucrează în domeniul IT, într-o companie din Tadjikistan33. Fiind născut în Uzbekistan, dar fiind acum cetăţean tadjic, lui Anatoli nu-i place eticheta de „compatriot”, explicând că „sunt un patriot al lumii, nu al Rusiei. Nu voi muri nici pentru ţar, nici pentru patrie”. Pe un ton sarcastic, el spune că elementele care ar indica identitatea lui rusă sunt afinităţile pe care le are pentru „balalaică, păpuşile ruseşti *matrioşka* şi urşii purtaţi în lanţ”. Anatoli nu înţelege care ar putea fi nemulţumirile compatrioţilor ruşi din Tadjikistan, spunând că „nu am văzut niciodată să se fi încălcat drepturile omului sau ca vreo persoană să fie discriminată pe criterii etnice”. Întrebat dacă, după părerea lui, ar fi necesară o protecţie a compatrioţilor din partea Rusiei, răspunsul lui a fost că, „pe de o parte, Rusia trebuie să facă tot ceea ce este necesar pentru a asigura pacea şi stabilitatea ţării noastre. Pe de altă parte, în acest

moment nu există ameninţări interne sau externe la adresa compatrioţilor ruşi care să necesite o intervenţie". Anatoli are sentimente amestecate când vine vorba de politica dusă de Rusia în estul Ucrainei şi în Crimeea: „Deşi cred că anexarea Crimeii este un lucru bun, nu pot să spun acelaşi lucru despre implicarea Moscovei în evenimentele din estul

Ucrainei, pentru că un conflict militar nu poate fi decât rău. Rusia ar trebui să-şi folosească resursele pentru a pune capăt conflictului, nu pentru a-l prelungi".

Gaş, un funcţionar rusofon din Uzbekistan, are păreri proruse mult mai accentuate decât Anatoli34. În vârstă de aproape 30 de ani, este născut şi crescut într-o familie de oseţi şi nu se identifică pe deplin nici cu eticheta de patriot rus şi nici cu aceea de compatriot. Cu toate acestea sprijină Federaţia Rusă, pentru că ştie că i-a protejat pe oseţi de Georgia înainte şi după războiul ruso-georgian din 2008. Deşi nu crede că rusofonii ar suferi în general discriminări în Uzbekistan, recunoaşte că există totuşi unele probleme în viaţa de zi cu zi. Prin urmare susţine că este nevoie de protecţia Moscovei, argumentând că „întotdeauna este nevoie de un paznic puternic, iar ambele tabere ar avea de câştigat din această relaţie". Mai mult decât atât, influenţat de mass-media rusească, el crede că politica Rusiei faţă de Crimeea şi estul Ucrainei s-a dovedit a fi fost în esenţă im lucru bun, pentru că „politica Moscovei a reprezentat un răspuns bine cumpănit la intenţia Americii de a crea noi baze militare în regiune", în final, în ciuda poziţiei proruse pe care se pare că a adoptat-o, Gaş se consideră a fi un naţionalist oset care trăieşte în Uzbekistan. În acelaşi timp, crede că, „într-o zi, Osetia de Nord şi Osetia de Sud vor deveni un singur stat independent, nu în cadrul Federaţiei Ruse şi cu atât mai puţin în cadrul Georgiei".

Karina are 31 de ani, este de origine uzbecă, lucrează în sectorul public şi crede într-o mai mare apropiere a Uzbekistanului de Rusia35. Deşi s-a născut şi a crescut în Uzbekistan, într-o familie mixtă ruso-tătară, nu vorbeşte

limba uzbecă şi o înţelege foarte puţin. Este vorbitoare nativă de limba rusă şi se consideră o compatrioată rusă, adăugând că, „în viitorul apropiat, intenţionez să obţin un paşaport rus”. Deşi nu crede că minoritatea rusă din Uzbekistan se poate plânge de probleme serioase, crede că sprijinul Rusiei şi cooperarea ruso-uzbecă sunt cumva necesare, pentru că „Uzbekistanul este înconjurat numai de ţări proruse”. Deloc surprinzător, Karina susţine cu fermitate şi proiectul Uniunii Economice Eurasiatice (UEE). De asemenea, când a fost întrebată ce crede despre politica recentă a Moscovei din Crimeea şi estul Ucrainei, răspunsul ei a fost că sprijină fără rezerve acest curent din politica externă a Rusiei: „Rusia are dreptul de a-şi proteja compatrioţii”.

În general, interviurile din Asia Centrală demonstrează că, în timp ce etnicii ruşi şi rusofonii tineri din regiune se identifică mai puţin cu Rusia decât generaţia părinţilor sau cea a bunicilor lor, ei continuă totuşi să fie preocupaţi de Rusia şi, printre altele, sprijină ferm politicile Moscovei. Deşi mulţi dintre cei intervievaţi din Kazahstan şi din alte părţi se împotrivesc ofertei Rusiei de a acorda protecţie compatrioţilor ruşi din ţările lor, aceasta nu înseamnă că opiniile lor nu se pot schimba, de exemplu, în cazul în care ar considera că există o discriminare crescândă împotriva minorităţii ruse – percepţie care le-ar putea fi indusă ca urmare a campaniilor informaţionale ale Rusiei sau care ar putea rezulta în urma unor schimbări ale politicilor locale. În ciuda opiniilor diferite privitoare la politica externă a Rusiei şi la cea privind compatrioţii, rezultate din aceste interviuri cu tineri din ţările Asiei Centrale, Moscova are în continuare motive puternice să-şi crească influenţa şi să aplice politici de reimperializare în regiune.

Motivele şi interesele Rusiei

Interesele Rusiei în Asia Centrală sunt în primul rând de natură geopolitică – interesul fiind acela de a menţine această regiune în sfera de influenţă a Rusiei, în contextul unei implicări din ce în ce mai puternice a unor puteri

precum China şi SUA36. La fel ca în cazul altor state membre ale CSI, în cea de-a doua jumătate a anilor 2000, atenţia Moscovei s-a concentrat din ce în ce mai mult pe prevenirea prezenţei militare americane şi a NATO în regiune, în timp ce, în prima jumătate a deceniului, Moscova a cooperat cu SUA în timpul operaţiunii *Enduring Freedom* din Afghanistan şi a acceptat înfiinţarea unor baze militare americane în Kîrgîzstan şi Uzbekistan, precum şi aderarea la Parteneriatul pentru Pace al NATO a tuturor celor cinci state din regiune37. La fel, statele din Asia Centrală joacă şi rolul de zonă-tampon pentru Rusia împotriva unor ţări instabile, cum ar fi Afghanistan, Iran şi Pakistan, împotriva islamismului extremist şi împotriva comerţului cu droguri, ultimul constituind o sursă importantă de venituri pentru anumite persoane cu interese din Kîrgîzstan, Tadjikistan şi chiar din Rusia38. Dintre aceste state, Kazahstan are cel mai important rol de tampon, interpunându-se între Rusia, cu care are aproximativ 6 400 de kilometri de graniţă, şi celelalte naţiuni din Asia Centrală. Interesele economice şi de securitate ale Moscovei în regiune vizează tranzitul resurselor energetice, migraţia forţei de muncă, apărarea graniţelor comune şi în special măsurile de combatere a islamismului extremist şi, într-o anumită măsură, a mişcărilor naţionaliste39.

Dintre cele cinci state, Moscova are cea mai mare încredere în Kazahstan ca partener, după care vine imediat Kîrgîzstan40. În contextul crizei din 2014 din Ucraina, Puţin a numit Kazahstanul ca fiind „cel mai apropiat aliat şi partener strategic" al Rusiei, deşi relaţiile ruso-kazahe rămân extrem de complicate41. Statele din Asia Centrală, asemenea Ucrainei şi Belarusului, găzduiesc o mulţime de obiective ruseşti de importanţă militară şi strategică. În Kazahstan se află cel mai mare centru de lansări spaţiale din lume, Cosmodromul Baikonur, Centrul Naţional de Teste de Zbor Nr. 926, aparţinând Ministerului rus al Apărării, Poligonul Central de Stat Nr. 4 (poligon de trageri), staţiile radar de supraveghere spaţială şi

avertizare timpurie de la Dnepr şi Balhaş, poligonul de testare a rachetelor antibalistice de la Sary-şagan şi o bază de transport aerian la Kostanai42. De asemenea, la fel ca Ucraina, Kazahstanul este un fost stat nuclear, care rămâne un jucător important în acest domeniu datorită producţiei sale de uraniu. În anii 2000, Kazahstanul era cel mai mare producător de uraniu din lume, cu o producţie totală care reprezenta 38% din producţia globală43. Industria nucleară a Rusiei se numără printre cei mai mari cumpărători de uraniu kazah, în timp ce gigantul kazah din industria uraniului, Kazatomprom, colaborează strâns cu o firmă asemănătoare din Rusia, Rosatomprom. Această relaţie apropiată nu a fost ocolită de controverse. Fostul şef al Kazatomprom, Muhtar Djakişev, arestat în 2009 pentru corupţie şi condamnat la zece ani de închisoare, a pretins că în spatele condamnării sale s-ar fi aflat anumite interese ruseşti care vizau preluarea controlului asupra uraniului din Kazahstan, în special în contextul opoziţiei pe care acesta o manifestase faţă de achiziţia de către Rosatomprom (finalizată în ianuarie 2013) a uneia dintre cele mai mari companii deţinătoare de mine de uraniu din lume, Uranium One, care deţine active importante în Kazahstan44. Cu toate acestea cooperarea dintre Rusia şi Kazahstan pare să fi rămas neafectată. În mai 2014, cele două ţări au semnat un acord de construcţie a unei centrale nucleare în Kazahstan şi un „Program cuprinzător de dezvoltare a cooperării ruso-kazahe pentru utilizarea paşnică a energiei atomice” 45.

Începând cu anii 2000, Rusia şi-a extins tot mai mult prezenţa militară în Kîrgîzstan şi Tadjikistan, unde are în prezent trupe staţionate permanent în 2003, şi-a redeschis Baza Aeriană 999 din oraşul kârgâz Kant, situat la numai 20 km de capitala ţării, Bişkek46. Principala misiune a acestei baze este să monitorizeze spaţiul aerian din Asia Centrală şi, atunci când este necesar, să lanseze atacuri contrateroriste47. Divizia 201 Infanterie Motorizată, participantă la războiul civil din Tadjikistan, se află staţionată în această ţară încă din 1945. Singurele ţări din

Asia Centrală care nu au baze militare ruseşti pe teritoriul lor sunt Uzbekistanul şi Turkmenistanul. Uzbekistanul a fost totuşi membru al Organizaţiei Tratatului de Securitate Colectivă, patronată de Moscova, timp în care se pare că forţele ruseşti s-ar fi folosit de baza aeriană uzbecă de la Karşi-Hanabad48.

Trei dintre statele din Asia Centrală participă la diferite proiecte de integrare regională iniţiate de Rusia, cum ar fi UEE (Kazahstan, Kîrgîzstan) şi OTSC (Kazahstan, Kîrgîzstan şi Tadjikistan) 49. Lucrurile nu sunt însă chiar atât de simple pe cât par. Deşi a avut aproape întotdeauna unele rezerve legate de integrarea ţării sale în organizaţiile patronate de Moscova, preşedintele Kazahstanului pare să fi devenit mult mai vehement după anexarea Crimeii în 201450. În septembrie 2014, Nazarbaev a ţinut să sublinieze faptul că participarea Kazahstanului la UEE ţine strict de domeniul economic şi că ţara sa nu va face niciodată „parte din organizaţii care constituie o ameninţare la adresa propriei independenţe" 51. De asemenea, guvernul din Uzbekistan, în ciuda faptului că, în trecut, a făcut parte din mai multe organizaţii regionale patronate de Moscova, ori de câte ori este posibil, preferă să trateze cu Rusia pe baze bilaterale52, în ianuarie 2015, Karimov declara că Uzbekistan nu are nicio intenţie de a se alătura vreodată unei organizaţii înfiinţate în epoca post-sovietică53. În ceea ce priveşte Kîrgîzstanul, deşi guvernul lui Atambaev a aderat la UEE în 2015, există anumite grupări naţionaliste în sânul elitei kârgâze care nu sprijină integrarea eurasiatică aşa cum este ea promovată de Moscova54. În sfârşit, ca urmare a relaţiei tensionate cu Occidentul şi a apropierii de China, Rusia pare să aibă o nouă abordare, mai prudentă, în ceea ce priveşte cooperarea din regiune, în contextul în care, în mai 2015, a semnat o declaraţie comună privind integrarea dintre UEE şi proiectul de dezvoltare economică intitulat „Drumul Mătăsii", coordonat de China.

Printre motivele aflate la baza eforturilor depuse de

Moscova în cadrul proiectului de integrare eurasiatică se numără şi abundenţa resurselor energetice ale acestei regiuni. Turkmenistanul, Kazahstanul şi Uzbekistanul dispun de resurse energetice semnificative. Estimările arată că rezervele de gaze naturale din aceste trei state se ridică la 400.000 – 700.000 de miliarde m³ – printre cele mai mari din lume55. Cea mai mare parte a acestor resurse se găseşte în Turkmenistan (între 265.000 şi 618.000 de miharde m³, conform estimărilor), care deţine şi importante resurse de petrol56. Kazahstan deţine aproximativ 2% din rezervele dovedite de petrol ale lumii, 1% din rezervele de gaz şi aproape 4% din rezervele de cărbune. Rezervele de gaze naturale ale Uzbekistanului aproape că le egalează pe cele ale Kazahstanului; ţara deţine şi unele rezerve de petrol57.

Pentru exporturile sale de petrol şi gaze, Kazahstanul depinde foarte mult de conductele controlate de Rusia58. Mai mult de trei sferturi din ţiţeiul exportat de Kazahstan ajung pe teritoriul rusesc cu ajutorul Consorţiului Conductelor Caspice (CCC) şi prin conducta Atirau-Samara, legată la sistemul rusesc de conducte Transneft59. După ce nu a reuşit să ajungă la o înţelegere cu Rusia privind creşterea capacităţii sale de pompare prin CCC şi renegocierea unor taxe de tranzit acceptabile, începând cu anul 2008, Kazahstan se foloseşte de cisterne pentru a-şi transporta petrolul până la oleoductul Baku-Tbilisi-Ceihan din Azerbaidjan, aflat în competiţie cu cele ruseşti, şi, prin intermediul acestuia, dincolo de Marea Caspică. În 2009, Kazahstanul a inaugurat cea mai lungă rută de export necontrolată de Rusia, oleoductul Ataşu-Alaşankou, care ajunge până în regiunea Xinjiang din China60.

Turkmenistanul constituie însă cel mai bun exemplu când vine vorba despre reorientarea rutelor de export dinspre Rusia spre China, care, în anul 2011, a acordat guvernului de la Aşgabat un împrumut în valoare de 4, 1 miliarde $ în schimbul unor livrări viitoare de gaze61. În 2013, 70% din gazul turkmen era deja exportat în China

prin conducta Asia Centrală-China, deschisă în 200962. Cel de-al doilea mare cumpărător de gaz turkmen, furnizat prin intermediul conductei Korpeje-Kurt Kuri începând cu 1997 şi al conductei Dauletabadhanghiran începând cu 2010, a fost Iran, deşi cantităţile livrate ar putea scădea în contextul în care Iranul are în vedere creşterea producţiei interne63. În trecut, exporturile Turkmenistanului depindeau de conductele aflate pe teritoriul rusesc şi de conducta Centrul Asiei Centrale (CAC), dată în exploatare în 200464. După ce, iniţial, Moscova şi guvernul de la Aşgabat căzuseră de acord ca această conductă să ajungă să exporte aproape toată producţia de gaze a Turkmenistanului până în 2009, de aceste planuri ambiţioase s-a ales praful din cauza incapacităţii conductei CAC de a transporta cantităţi mai mari, a unor neînţelegeri între cele două părţi legate de preţ şi a unei explozii produse în anul 2009, care a oprit exploatarea conductei timp de nouă luni65. În 2011, Rusia nu mai voia să cumpere decât o treime din cantitatea de gaz turkmen plănuită iniţial66.

Spre deosebire de Kazahstan, Uzbekistan şi Turkmenistan, ţările cu resurse naturale puţine, Kîrgîzstan şi Tadjikistan, sunt dependente de gazul rusesc, în timp ce majoritatea populaţiei trăieşte din banii trimişi acasă de cei care muncesc în Rusia. Tadjikistanul este mai dependent de banii trimişi acasă de muncitorii emigranţi decât orice altă ţară din lume, în timp ce Kîrgîzstanul se află şi el între primele cinci. O mare parte din populaţia adultă a Tadjikistanului (de 1 – 2 milioane de locuitori) munceşte în Rusia, iar banii pe care aceşti muncitori i-au trimis acasă în 2012 au reprezentat 52% din PIB al ţării67. De asemenea, între 500.000 şi 1 milion de emigranţi kârgâzi muncesc în Rusia6.

La fel ca în cazul Ucrainei şi al Belarusului, există o componentă ideologică în percepţia Rusiei despre Asia Centrală, în timp ce Moscova consideră Ucraina şi Belarusul ca făcând parte, în esenţă, din aceeaşi naţiune cu Rusia, despre republicile din Asia Centrală crede că nu

sunt decât nişte state create artificial de sovietici în anii 192069. Aleksandr Soljeniţîn spunea la un moment dat că teritoriul Kazahstanului este format în esenţă din mai multe teritorii ruseşti, cum ar fi „sudul Siberiei, teritoriul din vecinătatea Uralilor şi spaţiile deşetice centrale”, kazahii ocupând numai regiunile sudice70. Graniţele celor cinci state din Asia Centrală au fost trasate într-adevăr destul de artificial, pe baza unor considerente economice şi, adesea, fără a avea în vedere graniţele etnice. Identitatea naţională a fost slabă în perioada sovietică, deşi, încurajând divizarea naţiunilor, sovieticii duceau în acelaşi timp o politică de persecutare a islamiştilor şi de introducere a alfabetului chirilic în ideea de a rupe legăturile culturale cu Turcia şi Iran. Afirmaţia lui Putin din august 2014, conform căreia „kazahii nu au avut niciodată un stat înainte ca Nazarbaev să făurească unul” reflectă dispreţul Moscovei faţă de Asia Centrală, deşi cuvintele de mai înainte s-au vrut a fi un compliment la adresa regimului lui Nazarbaev71. Preşedintele kazah făcuse şi el o serie de afirmaţii asemănătoare despre sine însuşi în trecut, numai că, având în vedere atacul împotriva statalităţii Ucrainei, nu a primit foarte bine comentariile lui Putin. În octombrie 2014, Nazarbaev anunţa că, pe tot parcursul anului 2015, ţara avea să sărbătorească 550 de ani de statalitate, privind înapoi până în secolul al XV-lea, când a fost întemeiat Hanatul Kazah, în pofida legăturilor mai degrabă arbitrare care există între acesta şi Kazahstanul modern72.

Puterea necoercitivă

La fel ca în cazul statelor baltice şi al Ucrainei, exercitarea de către Rusia a puterii necoercitive în statele din Asia Centrală s-a bazat în primul rând pe prezenţa etnicilor ruşi şi a rusofonilor, pe legăturile economice şi pe doza de nostalgie sovietică, întâlnită mai ales în rândurile generaţiei mai vârstnice – toţi aceşti factori fiind de fapt moşteniţi din epoca sovietică. În Kazahstan, puterea necoercitivă a Rusiei a avut efecte în contextul existenţei unei populaţii masive de ruşi şi a unei deschideri generale

a liderilor naţionali spre cooperarea cu Moscova. Vulnerabilitatea care defineşte în general Kîrgîzstanul a făcut ca această ţară să fie predispusă la a se lăsa influenţată de către Rusia, care este din ce în ce mai bine privită de guvernul de la Bişkek. Toţi aceşti factori sunt într-o anumită măsură contrabalansaţi de un puternic curent naţionalist care domină noile elite kazahe şi kârgâze. Poziţia favorabilă a Tadjikistanului faţă de Moscova şi şubrezenia generală a statului îl fac de asemenea uşor influenţabil de către Rusia, deşi populaţia rămâne prost informată când vine vorba de politicile Rusiei şi programele pe care aceasta le sponsorizează în acea ţară. Uzbekistanul şi Turkmenistanul, prin prisma asemănării dintre regimurile şi societăţile lor, sunt mai puţin predispuse la a se lăsa manipulate şi influenţate de Rusia prin intermediul puterii necoercitive, dar nu sunt nici ele complet imune.

În Kazahstan şi Kîrgîzstan, limba rusă are un statut special, fiind recunoscută prin constituţie ca „limbă oficială" 73, în timp ce constituţia tadjică menţionează rusa ca „limbă a comunicării interetnice" 74. În Kazahstan trăiesc peste 3, 5 milioane de etnici ruşi, dintre care trei sferturi nu vorbesc limba kazahă. În plus, după cum s-a putut vedea din interviuri, rusa este limba maternă pentru cei care provin din familii mixte şi chiar pentru mulţi dintre cei care fac parte din naţiunea titulară şi trăiesc în mediul urban. În anul 2000, în Kazahstan, aproximativ 1, 6 milioane de elevi (51% din total) studiau în limba kazahă, iar 1, 5 milioane (45%) studiau în rusă. Guvernul a început să promoveze limba naţională în anii 2000, dar fără să exercite vreo presiune asupra vorbitorilor de limbă rusă – în ţară există în jur de 2000 de şcoli cu predare în limba rusă. Kîrgîzstan a declarat rusa „limbă oficială" în 2000, deşi o lege din 2004 stipulează că toţi cei care ocupă poziţii oficiale trebuie să ştie obligatoriu limba kârgâză75. În Tadjikistan, ca urmare a prezenţei militare ruse şi a dependenţei economice de ajutorul financiar al Rusiei, statul nu a introdus niciun fel de politică naţionalistă care

să slăbească rolul limbii ruse, cum a făcut, de exemplu, cu limba minorităţii uzbece76, deşi, din 2009, legea prevede că toate documentele guvernamentale trebuie să fie publicate exclusiv în limba tadjică. Cu toate acestea, ca urmare a războiului civil, până în 1993 părăsiseră ţara circa 200.000 dintre cei 388.500 de ruşi, restul reprezentând în prezent mai puţin de 1% din populaţia ţării, ceea ce a dus şi la un declin semnificativ al limbii ruse. Spre deosebire de celelalte trei state din Asia Centrală, în Uzbekistan şi Turkmenistan limba rusă s-a bucurat de o poziţie privilegiată la începutul anilor 1990, în timp ce guvernele se distanţau de trecutul sovietic, concentrându-se pe făurirea naţiunii şi pe promovarea renaşterii culturale a naţiunilor titulare. În Uzbekistan, rusa nu mai are statut oficial începând cu anul 1995, deşi continuă să fie folosită în Taşkent. În Turkmenistan, toţi cei care deţin poziţii oficiale sunt obligaţi, începând cu anul 1992, să vorbească limba turkmenă77.

În ciuda faptului că vorbim despre o regiune predominant musulmană (deşi islamismul nu este neapărat practicat aici), Biserica Ortodoxă Rusă locală se bucură şi ea de o mare influenţă, parţial datorită legăturilor cu Rusia şi prezenţei minorităţilor ruse în regiune78, singura posibilă excepţie fiind Turkmenistanul. Din toată regiunea, se consideră că biserica se bucură de cea mai mare influenţă în Kazahstan. În 2009, ortodoxia constituia cea de-a doua religie din această ţară, aproximativ 26% dintre kazahi declarându-se creştini ortodocşi 79. După cum au observat unii cercetători, succesul relativ al acestei biserici poate fi explicat în mare prin sprijinul considerabil de care s-a bucurat din partea preşedintelui Nazarbaev şi a altor oficiali80. De exemplu, în 2010, Nazarbaev a primit o înaltă distincţie bisericească de la patriarhul rus Chirii pentru că a aprobat şi a sprijinit în plan politic proiectul de construcţie a Catedralei Uspenski din Astana81. Nazarbaev declara în 2013 că „islamul şi ortodoxia sunt fundamente ale spiritualităţii naţionale" a Kazahstanului82. Sprijinul pe care guvernul de la Astana îl

acordă Bisericii Ortodoxe Ruse este surprinzător, în contextul în care, începând cu anul 2011, toleranţa faţă de religie a scăzut, simultan cu creşterea controlului statului, ca urmare a unei legi care obligă comunităţile religioase să se reînregistreze în mod oficial. Acest lucru poate fi însă explicat prin faptul că Biserica Ortodoxă Rusă a renunţat să mai provoace regimurile politice din Asia Centrală, spre deosebire de unele mişcări islamiste din regiune. Tendinţa a fost similară în Kîrgîzstan şi Tadjikistan, unde piedicile puse comunităţilor religioase s-au înmulţit după 2009, creştinii ortodocşi nefiind nici ei excluşi. În Uzbekistan şi Turkmenistan, Biserica Ortodoxă Rusă se bucură de o influenţă mult mai mică, dat fiind că statele respective, care sunt cele mai autocratice din regiune, au limitat în mod considerabil rolul acesteia83.

Influenţa marilor companii ruseşti se vede cel mai bine în Kazahstan, deşi Kîrgîzstanul şi Tadjikistanul sunt în general dependente de ajutorul economic al Rusiei. În Kazahstan, Rusia are interese notabile în domeniul energetic84. Compania rusească Lukoil deţine 15% din Compania Petrolieră Karaceaganak din Kazahstan, care exploatează zăcămintele de petrol şi gaze din Karaceaganak, şi 5% (prin intermediul Lukarco) din compania Tenghizcevroil, care exploatează zăcământul petrolier de la Tenghiz. Operatorul rus de conducte petroliere Transneft deţine 31% din Consorţiul Conductelor Caspice, care transportă petrolul kazah în Rusia85. Cu ocazia celui de-al XI-lea Forum de Cooperare Interregională Rusia-Kazahstan, din septembrie 2014, Nazarbaev a subliniat importanţa unei cooperări care să continue în viitor între Rusia şi Kazahstan, în domeniul petrolului şi gazelor86. În schimb, în alte state din Asia Centrală, companiile ruseşti au avut de înfruntat mai multe probleme. Eşecul companiei Rusăl (Russian Aluminium), deţinute de oligarhul rus Oleg Deripaska, care nu a reuşit să pătrundă pe piaţa din Tadjikistan, reprezintă numai un exemplu în acest sens. În 2004, Rusăl a încercat să încheie o afacere cu guvernul tadjic, care urma să permită

companiei ruse să privatizeze o fabrică de aluminiu87 în schimbul unei hidrocentrale pe care trebuia s-o construiască în această ţară amintita companie. În 2007 însă, guvernul tadjic a pretins că Rusăl nu a respectat înţelegerea şi nu a pus la dispoziţie fondurile convenite, astfel încât a pus capăt afacerii, spunând că ţara îşi va construi singură hidrocentrala şi va păstra totodată şi dreptul de proprietate asupra fabricii de aluminiu88.

La fel ca în alte regiuni din fostul spaţiu sovietic, nostalgia după epoca sovietică, aşa cum este ea percepută, ca însemnând un stat puternic, securitate socială, educaţie şi industrializare, persistă şi în această regiune, în special la nivelul anumitor segmente de populaţie, servind totodată şi ca o altă formă de exercitare a puterii necoercitive a Rusiei în Asia Centrală, în Kazahstan, această nostalgie se datorează faptului că programul moderat de „kazahstanizare” a ţării promovat de guvern începând cu anii 2000, coroborat cu procesul de tranziţie la economia de piaţă, a dus la creşterea inegalităţii economice şi a nemulţumirii sociale, astfel încât un număr de kazahi şi membri ai diferitelor minorităţi tânjesc după perioada sovietică, când viaţa era mai simplă89. Un sondaj din 2005, la care au participat în jur de 1.500 de kazahi puşi să evalueze rezultatele guvernului de atunci şi ale celui sovietic, a arătat că 50% au bifat răspunsul „cred cu tărie” că guvernul sovietic „răspundea nevoilor cetăţenilor”, în timp ce numai 10% au bifat răspunsul „nu sunt deloc de acord” cu această afirmaţie; în acelaşi timp, 48% dintre subiecţi au bifat „nu sunt deloc de acord” cu afirmaţia că guvernul kazah „răspunde nevoilor cetăţenilor”, în timp ce numai 9% au bifat răspunsul „cred cu tărie” în această afirmaţie90. În anumite privinţe, implicarea Kazahstanului în diferite uniuni politice şi economice cu Rusia şi Belarus, asemenea renaşterii multor practici sovietice în CSI, poate fi văzută ca o formă de „neosovietism” 91. De fapt, potrivit unui sondaj din 2013 la care au răspuns cetăţeni kazahi, unul dintre motivele pentru care UEE se bucură de o foarte mare popularitate

(68% dintre kazahi exprimându-se în favoarea Uniunii) îl constituie „nostalgia după Uniunea Sovietică" 92. Cu toate acestea, în urma evenimentelor care au avut loc în Ucraina în 2014, UEE a început să fie din ce în ce mai criticată de opoziţia naţională şi de populaţia kazahă93. În general, dintre statele din Asia Centrală, Rusia a avut cel mai mare succes în exercitarea puterii sale necoercitive în Kazahstan, Kîrgîzstan şi Tadjikistan, fără a fi nevoită să depună eforturi prea mari, mai ales datorită limbii ruse folosite pe scară largă, prezenţei Bisericii Ortodoxe Ruse, influenţei economice şi nostalgiei după epoca sovietică.

Politicile umanitare

Deşi în Asia Centrală nu a mai aplicat în mod activ strategia politicilor umanitare în scopul protejării minorităţilor vorbitoare de limba rusă, cum a încercat să facă în statele baltice, Moscova s-a angajat în schimb în operaţiuni de acordare a unor ajutoare umanitare şi misiuni de menţinere a păcii, în special în Kîrgîzstan şi Tadjikistan. Conform Ministerului rus al Afacerilor Externe, valoarea totală a ajutoarelor umanitare trimise de Rusia în regiune s-ar ridica la 4, 5 miliarde $ pentru perioada 2010 – 2014, cea mai mare parte ajungând în aceste două ţări. De exemplu, în 2013, Rusia s-a situat pe locul al doilea ca ţară donatoare în Tadjikistan, oferind ajutoare economice şi financiare constând în restructurarea datoriilor şi aprovizionarea gratuită cu energie, precum şi ajutoare umanitare constând în produse alimentare94. Cea mai semnificativă misiune de menţinere a păcii desfăşurată de Rusia în Asia Centrală a avut loc în timpul războiului civil din Tadjikistan, între 1992 şi 1997. Rolul ei pacificator nu a fost însă lipsit de controverse. În 1992, garmii şi pamirii, clanuri subreprezentate sau grupări regionale care includeau atât reformişti liberali democratici, cât şi islamişti, au format un grup de opoziţie şi s-au ridicat împotriva guvernului grupărilor regionale leninbadi şi kuliabi, care deţineau puterea încă din perioada sovietică95. Rusia şi Uzbekistan s-au implicat şi ele în conflict de partea miliţiilor guvernamentale, în timp

ce opoziţia a apelat la diaspora tadjică din Afghanistan pentru refugiu şi se pare că şi la Iran pentru sprijin financiar96. În 1993, Rusia, Kazahstan, Kîrgîzstan, Tadjikistan şi Uzbekistan au creat Forţa Comună a CIS de Menţinere a Păcii, numai că, la fel ca în cazul regiunilor georgiene Osetia de Sud şi Abhazia, majoritatea soldaţilor erau de fapt ruşi. În Tadjikistan, trupele erau formate din membrii Diviziei 201 Infanterie Motorizată, staţionată în această ţară încă din 194597. Pe de o parte, eforturile Moscovei au contribuit la încheierea unui acord de pace în 1997 şi la pacificarea ţării; pe de altă parte, au existat o serie de critici interne şi internaţionale conform cărora Moscova s-a folosit de trupele sale de menţinere a păcii, formate din 25.000 de soldaţi, pentru a câştiga influenţă în Tadjikistan98. La acea vreme, Elţîn anunţa că „retragerea trupelor ruseşti din Tadjikistan ar putea duce la dispariţia unei întregi naţiuni, ceea ce Rusia nu ar putea accepta” 99. În 2004, în ciuda opoziţiei Tadjikistanului, Rusia a creat o bază militară permanentă în Tadjikistan pentru trupele sale de menţinere a păcii, cu scopul de a asigura stabilitatea ţării100. Aceasta continuă să fie a doua bază militară a Rusiei din străinătate, ca număr de soldaţi (după cea a Flotei Mării Negre de la Sevastopol), cu un efectiv de 7.000 de oameni (dintre care aproximativ 20% au astăzi statutul de rezidenţi permanenţi ai Tadjikistanului), a căror misiune este de a urmări ce se-ntâmplă la graniţa dintre Tadjikistan şi Afghanistan, pentru a identifica eventualele grupări militarizate ilegale101.

Spre deosebire de cele întâmplate în Tadjikistan, în 2010 Rusia a refuzat să se implice în conflictele din sudul Kîrgîzstanului, unde au avut loc ciocniri între uzbeci şi kârgâzi, în ciuda unei solicitări publice din partea guvernului interimar kârgâz de a o face. În momentul respectiv, preşedintele Dmitri Medvedev a respins imediat ideea unei implicări a trupelor, explicând că Rusia nu voia să se amestece în „treburile interne” 102 ale Kîrgîzstanului. În realitate, Moscova nu avea niciun interes care să justifice implicarea sa în acest conflict, mai ales în

contextul recentelor critici internaţionale care vizau participarea sa la războiul georgian. În plus, Rusia nu avea nicio dorinţă să stârnească ostilitatea Uzbekistanului, care juca pentru Rusia rolul unui aliat nu prea zelos. Evident, această nouă atitudine a Rusiei i-a luat pe mulţi prin surprindere, atrăgând şi o nouă serie de critici legate de intervenţia „umanitară” din Georgia, produsă cu numai doi ani înainte, şi de asistenţa acordată Tadjikistanului în perioada 1992 – 1997103.

Politicile privind compatrioţii

Rusia a pus în practică politicile privind compatrioţii în grade diferite în cele cinci state din Asia Centrală, cu mai mult sau mai puţin succes, în funcţie de reacţiile primite şi de relaţia generală a acestor state cu Moscova. Kazahstanul, Kîrgîzstanul şi Tadjikistanul au cele mai bune relaţii de cooperare cu Moscova, aşa încât au acceptat (dacă nu chiar s-au bucurat de) politicile ruseşti destinate compatrioţilor. Totuşi, după cum o arată interviurile şi profilurile tinerilor din Asia Centrală, etnicii ruşi şi vorbitorii de limba rusă din regiune au păreri diferite despre Rusia şi nu se consideră neapărat compatrioţi. Numeroasa minoritate rusă din Kazahstan, formată din aproape 3, 7 milioane de oameni (21% din populaţia totală), este concentrată în două regiuni, care se învecinează cu Rusia: Kazahstanul de Nord, unde reprezintă peste 50% din populaţie, şi Kostanai, unde reprezintă aproape 43% din populaţie104. După cum s-a văzut în cazurile Ucrainei, Georgiei, Moldovei, Estoniei şi Letoniei, Rusia a reuşit să exploateze cu maxim folos politicile privind compatrioţii, puse în slujba deziderатului reimperializării, mai ales în situaţiile în care aceşti compatrioţi trăiesc concentraţi în teritorii aflate la graniţa cu Rusia.

În schimb, în Kazahstan, în afară de ajutorul acordat celor care au vrut să se întoarcă în patrie, politicile Rusiei privind compatrioţii nu au înregistrat cine ştie ce succes. Aici, minoritatea rusă a încercat încă de la începutul anilor 1990 să-şi consolideze poziţia pe scena politică locală. În

1994, Lad, un partid care reprezenta interesele politice ale acestui grup, a câştigat 80% dintre mandate în alegerile regionale, în oraşele cu populaţie rusă numeroasă, cum ar fi: Temirtau, Aksu, Stepnoi, Rudnîi şi Ust-Kamenogorsk. Acest succes politic, la care se adăuga simpla prezenţă a unei minorităţi ruse numeroase la graniţa cu Rusia, a îngrijorat întrucâtva guvernul lui Nazarbaev. Reacţia acestuia a fost să dea un decret prezidenţial în 1995 pentru a înfiinţa Adunarea Populară, care urma să reprezinte minorităţile etnice105. Organizaţia astfel înfiinţată este percepută însă ca fiind una pur birocratică şi ineficientă, care nu are nicio legătură cu reprezentarea minorităţilor. În orice caz, începând cu acel moment, Lad a început să piardă din ce în ce mai mult teren politic, până când a cedat complet în faţa presiunii guvernului şi, în 2004, s-a divizat în două formaţiuni106. Cu toate acestea numărul formaţiunilor politice care reprezintă minoritatea rusă şi pe rusofoni a continuat să crească între anii 1990 şi 2014, când existau 38 de organizaţii care militau pentru păstrarea culturii slave, „stabilitate interetnică" şi conservarea tradiţiilor căzăceşti107, printre acestea numărându-se Asociaţia Organizaţiilor Minorităţilor Rusă, Slavă şi Căzăcească şi „Russkaia Obşcina" („Comunitatea Rusă"). Totuşi, aparent ca urmare a presiunii exercitate de guvernul de la Astana, aceste organizaţii tind să aibă o abordare moderată în eforturile lor de promovare a identităţii ruse, în ciuda posibilelor obiective politice ascunse, colaborând chiar cu Ministerul Culturii din Kazahstan şi promovând limba kazahă, în plus faţă de cea rusă. Organizaţii cum ar fi Societatea Regională de Cultură Slavă din Estul Kazahstanului şi Centrul Cultural Rus promovează cultura rusă10 e. În 2014, Fundaţia „Russki Mir" a guvernului rus avea zece filiale în Asia Centrală – trei în Kazahstan, trei în Kîrgîzstan şi patru în Tadjikistan. Reprezentanţele „Russki Mir" din Kazahstan, situate în Astana şi în oraşele Aktobe şi Ust-Kamenogorsk, au fost înfiinţate în 2008, în strânsă colaborare cu Centrul Prezidenţial de Cultură al Kazahstanului109.

Minorităţile ruse din Tadjikistan (34.000 de persoane sau 1% din populaţie) şi Kîrgîzstan (420.000 de persoane sau 8% din populaţie) sunt mult mai reduse numeric decât cea din Kazahstan, însă organizaţiile compatrioţilor sunt la fel de active*10. În Tadjikistan, Consiliul de Coordonare a Compatrioţilor Ruşi (fosta „Russkaia Obşcina") colaborează cu diferite organizaţii, inclusiv cele ale tătarilor din Crimeea şi ale oseţilor din Georgia, care sunt şi ei consideraţi „compatrioţi". Potrivit informaţiilor oferite de acest consiliu, există 11 organizaţii ruse în Duşanbe, două în regiunea Hatlon şi una în regiunea Sogd111. În Kîrgîzstan, care este şi cel mai liberal stat din Asia Centrală, dar şi cel care menţine cele mai strânse relaţii cu Rusia, numărul asociaţiilor care promovează limba şi cultura rusă este mult mai mare. Cea mai importantă dintre acestea este Fondul Slav, pe lângă care mai există însă peste 25 de alte organizaţii înregistrate oficial, care reprezintă minoritatea rusă din această ţară, cum ar fi „Russki Soiuz" („Uniunea Rusă") şi Asociaţia „Breasla Compatrioţilor" 112. Comunitatea cazacilor este de fapt reprezentată de un grup semimilitar de slavi estici care trăiesc în Ucraina, Rusia şi în anumite zone din Asia Centrală şi care păstrează legături strânse cu cazacii din Siberia. În Kazahstan, comunitatea îi include pe cazacii din Semirecie, care trăiesc în sudul şi centrul ţării, al căror lider a fost arestat în anii 1990 după ce a organizat o serie de marşuri şi adunări în favoarea separatismului; Uniunea Cazacilor din Urali în vest şi Uniunea Cazacilor de pe Linia Gorki în nord şi est113. Cazacii simt destul de numeroşi în Kîrgîzstan, avându-şi propriul centru cultural, denumit „Vozrojdenie" („Renaştere"), şi propria publicaţie, *Slavianskâie Vesti* („Ştiri slave"), în Bişkek114.

În 2014, în Kîrgîzstan a fost organizat un eveniment foarte controversat, dedicat tinerilor compatrioţi din toată lumea: o tabără militaro-patriotică pentru tinerii ruşi din fostele republici sovietice, „Soiuz 2014 – Moştenitorii Victoriei", la care au fost invitaţi reprezentanţi din toate statele Asiei Centrale, cu excepţia Turkmenistanului115.

Majoritatea liceenilor ruşi sau rusofoni participanţi făceau parte din echipe sportive militare, cum ar fi: Clubul Sportiv Militaro-Patriotic de Tineret „Albatros” din Kostanai (Kazahstan), trei echipe din Kîrgîzstan (Clubul Sportiv Militar „Rodina”, Veteranii Forţelor Aeriene din Kîrgîzstan, Clubul Militar Patriotic „Edelveis”) şi echipa naţională de lupte libere a Uzbekistanului, sau erau pur şi simplu participanţi veniţi pe cont propriu din Tadjikistan116. Aceasta a fost a opta întâlnire anuală „Soiuz” din fostul spaţiu sovietic117. Tabăra le oferă participanţilor instruire militară, antrenându-i inclusiv în războiul informaţional, dar şi lecţii de istorie în varianta agreată de Moscova118. Taberele sunt finanţate de societăţi private, dar beneficiază şi de sprijinul oficial al Ministerului Apărării din Federaţia Rusă, Dumei de Stat, Alianţei Militare Interguvernamentale OTSC A CSI, al unei organizaţii patriotice denumite „Doblest Otecestra” („Cutezanţa Patriei”) şi al diferitelor organizaţii sportive afiliate Ligii Naţionale de Lupte a Rusiei119. Evenimentul reflectă intensificarea eforturilor Rusiei în scopul militarizării populaţiilor de compatrioţi. Unul dintre organizatorii taberei „Soiuz”, Oleg Bakanaci, explică scopul acesteia astfel încât întregul proiect să pară complet inofensiv – „după dizolvarea URSS şi dobândirea independenţei de către fostele republici sovietice, acestea au intrat în regres şi s-au distanţat una faţă de alta. De aceea, ne-a venit ideea să organizăm aceste adunări patriotice militare, cu scopul de a reuni tineretul în jurul ideii de internaţionalism” 120. În realitate însă, se ştie că tabăra recrutează tineri din fostele state sovietice pentru academiile militare din Rusia121.

Spre deosebire de Kazahstan, Kîrgîzstan şi Tadjikistan, atât Turkmenistanul, cât şi Uzbekistanul au rămas imune la politicile ruseşti privind compatrioţii şi s-au opus înfiinţării de organizaţii pentru aceştia. În Turkmenistan, populaţia rusă număra sub 150.000 de locuitori în 2007 (mai puţin de 3% din populaţia totală a ţării). După cum se poate vedea şi din interviuri, unii

turkmeni sunt vorbitori de limba rusă, deşi numărul lor este în scădere. În 1999, preşedintele turkmen Niiazov declara că nu va recunoaşte nicio asociaţie rusească, iar în 2001 a interzis total organizarea de evenimente culturale ruseşti pe teritoriul Turkmenistanului, declarându-le „contrare spiritului poporului turkmen” 122. Liderii organizaţiei „Russkaia

Obşcina” din Turkmenistan au suferit persecuţii, iar guvernul a refuzat să le înregistreze în mod oficial organizaţia123. Din momentul venirii sale la putere, la sfârşitul anului 2006, preşedintele Berdâmuhamedov s-a dovedit ceva mai permisiv în ceea ce priveşte activitatea comunităţii ruse, deşi există puţine informaţii despre o asemenea activitate124. Populaţia rusă din Uzbekistan este şi ea la fel de redusă numeric, numărând în jur de 800.000 de oameni în 2007 (3% din populaţia totală a ţării) 125. Totuşi ambasada rusă din Taşkent raporta în 2009 un milion de compatrioţi ruşi în Uzbekistan, printre care se numărau şi 200.000 – 300.000 de başkiri şi tătari. Jumătate din populaţia minoritară rusă locuieşte în Taşkent (în jur de 400.000 de oameni), iar restul, în regiunile Samarkand, Navoi şi Buhara, precum şi în valea Fergana. Guvernul uzbec este în general precaut când vine vorba despre activităţile organizate de comunităţile de compatrioţi ruşi cu implicarea Moscovei, dar sprijină în mod deschis cea mai mare organizaţie neguvernamentală de acest tip din ţară, Centrul Cultural Rus din Taşkent, care organizează festivaluri culturale şi are un mai puţin de 24 de birouri în toată ţara126.

Programul rus de strămutare a compatrioţilor a înregistrat un oarecare succes în Asia Centrală. Spre deosebire de atitudinea pe care au adoptat-o faţă de alte politici destinate compatrioţilor, Uzbekistanul şi Tadjikistanul nu s-au mai opus în mod direct acestei iniţiative a Rusiei, poate şi fiindcă liderii Uzbekistanului se concentrau pe făurirea unui stat naţional bazat pe naţionalitatea titulară, iar populaţia rusă din ţară era oricum puţin numeroasă. Kazahstanul, care are cea mai

numeroasă minoritate rusă, a înregistrat şi cel mai mare număr de participanţi la acest proiect. Conform Serviciului Federal pentru Migraţie al Rusiei, între 2006 şi 2013, programul de strămutare a cunoscut cea mai mare popularitate în Kazahstan şi Uzbekistan, 41 308, respectiv 29 194 de persoane restabilindu-se în Rusia, în timp ce Tadjikistanul şi Kîrgîzstanul au înregistrat cifre mai scăzute – 13 571, respectiv 8 557 de persoane127. În 2011, ca urmare a unei conjuncturi favorabile existente în Kazahstan, numărul de participanţi la acest program s-a dublat128. Printre cele mai active oraşe din Kazahstan în cadrul programului s-au numărat Karaganda şi Temirtau (regiunea Karaganda), Petropavlovsk (regiunea Kazahstanul de Nord), Ust-Kamenogorsk (regiunea Kazahstanul de Est) şi Semei (regiunea Kazahstanul de Est), unde participanţii au invocat posibilităţile restrânse legate de utilizarea limbii ruse ca principal motiv al dorinţei de a se întoarce în Rusia. În schimb, în Tadjikistan şi în restul statelor din Asia Centrală, ca şi în cazul strămutării etnicilor armeni (vezi capitolul 7), jumătate dintre persoanele care şi-au exprimat dorinţa de a beneficia de acest program sunt etnici tadjici, care doresc să obţină cetăţenia rusă şi să se mute în Rusia mai ales din raţiuni economice şi ca urmare a marginalizării limbii ruse şi a lipsei şcolilor cu predare în limba rusă129. După cum menţionam mai înainte, mulţi tadjici din Rusia sunt de fapt muncitori emigranţi, pentru care posibilitatea de a obţine un statut oficial pare foarte promiţătoare. Totuşi, dacă ne gândim că statele din Asia Centrală, spre deosebire de Armenia, nu s-au opus programelor ruseşti de strămutare, numărul celor care au revenit în Rusia din anii 2000 până în prezent este relativ mic în comparaţie cu populaţia totală a acestor ţări. În general, în afara programelor de strămutare în Rusia, celelalte politici îndreptate către compatrioţii ruşi nu au fost prea bine primite şi au înregistrat astfel un succes limitat în Turkmenistan şi Uzbekistan. Moscova a cules mai multe roade de pe urma acestor politici în cazul minorităţii ruse mult mai

numeroase din Kazahstan, dar şi în Kîrgîzstan şi Tadjikistan, în ciuda ponderii reduse a populaţiei ruse din aceste ţări.

Paşaportizarea în timp ce Kazahstanul, Kîrgîzstanul şi Tadjikistanul au fost în general deschise faţă de politicile ruseşti destinate compatrioţilor, nu se poate spune acelaşi lucru despre programul rusesc de paşaportizare şi promovare a dublei cetăţenii, care a întâmpinat rezistenţă în toate ţările din Asia Centrală, cu excepţia Tadjikistanului. Aceste state, cărora li s-a adăugat Belarus, dată fiind natura autoritară a regimurilor proprii, au reuşit să respingă această politică de paşaportizare a Moscovei cu mai mult succes decât Estonia, Ucraina şi Georgia. Doar Tadjikistanul are încheiat cu Rusia un acord privind dubla cetăţenie, în cadrul căruia circa 75.000 de tadjici au devenit cetăţeni ruşi 130. Această poziţie excepţională adoptată de guvernul de la Duşanbe poate fi explicată prin faptul că ţara este dependentă de banii trimişi acasă de cei care muncesc în Rusia, are o minoritate rusă neglijabilă ca pondere în populaţia totală a ţării şi, în general, prin influenţa pe care Rusia o exercită asupra acestei ţări: prezenţa trupelor ruseşti de menţinere a păcii în timpul războiul civil tadjic din 1992 – 1997, ajutoarele umanitare acordate şi prezenţa unei bazei militare ruseşti de mari dimensiuni pe teritoriul Tadjikistanului131.

Turkmenistaţi în schimb, deşi statul turkmen a semnat cu regimul Elţîn, în 1993, un acord privind dubla cetăţenie, bunăvoinţa nu a durat prea mult, şi regimul de la Aşgabat a trecut la descurajarea politicilor ruseşti privind paşaportizarea turkmenilor132. În 2003, Puţin şi Niiazov au anulat în mod oficial acordul, ca o concesie făcută de Putin, care şi-a motivat gestul în momentul respectiv spunând că toţi etnicii ruşi care au vrut să emigreze din Turkmenistan o făcuseră deja133. În realitate, Rusia căuta să îmbuneze regimul de la Aşgabat, pentru a-şi asigura astfel accesul la resursele de gaz ale Turkmenistanului. Schimbarea de tactică a intervenit după încheierea acordului dintre Moscova şi Aşgabat în

domeniul gazelor naturale, în baza căruia Rusia urma să primească aproape toată cantitatea de gaze naturale exportată de Turkmenistan. În schimbul gazului pus la dispoziţia Rusiei, Turkmenistanului i s-a permis să pună capăt regimului dublei cetăţenii pe teritoriul său. Ulterior, Niiazov a dat un ultimatum de două luni134 tuturor turkmenilor care aveau cetăţenie dublă (între 30.000 şi 50.000 de persoane) să opteze pentru o singură naţionalitate. În consecinţă, numărul ruşilor care au emigrat în Rusia din Turkmenistan a crescut brusc135. Ca urmare a unei noi intervenţii a Ministerului rus al Afacerilor Externe, Turkmenistanul a acceptat ca numai noii solicitanţi să nu mai aibă dreptul la dubla cetăţenie, exceptându-i astfel pe cei care aveau deja cetăţenie rusă136. Totuşi, în septembrie 2008, posibil ca reacţie la războiul ruso-georgian din august, noul preşedinte Berdâmuhamedov a adoptat o nouă constituţie, în care apărea din nou menţiunea potrivit căreia „cetăţenii Turkmenistanului nu pot deţine şi cetăţenia altui stat în acelaşi timp cu cea turkmenă", aceştia având la dispoziţie o perioadă de graţie de cinci ani pentru a opta pentru una dintre cele două cetăţenii deţinute137.

Acordul dintre Moscova şi Aşgabat din 2003 din domeniul gazelor naturale a demonstrat cinismul politicilor Moscovei referitoare la diaspora. Rusia a căutat să „protejeze" şi să paşaportizeze minorităţile ruse din Georgia, Moldova, Ucraina şi statele baltice când acest lucru s-a dovedit a fi în folosul politicii sale externe, însă a abandonat aceste politici de îndată ce nu i-au mai convenit. De fapt, dacă Rusia ar fi dorit cu adevărat să-şi înzestreze compatrioţii cu paşapoarte ruseşti, ar fi trebuit s-o facă în primul rând în Turkmenistan, unde condiţiile de trai ale ruşilor erau cele mai dificile. Începând cu 1992, ruşii au fost eliminaţi treptat din spaţiul public, în 2001 – 2002, majoritatea şcolilor ruseşti erau deja închise (cu excepţia uneia singure, deschise în Aşgabat, în 2002, cu ocazia unei vizite a lui Putin) şi toate instituţiile de învăţământ obligate să folosească limba turkmenă în

procesul educaţional. Şeful programului pentru Asia Centrală al Centrului pentru Drepturile Omului „Memorial”, Vitali Ponomarev, observa în 2013 că acordul din domeniul gazelor naturale dintre Moscova şi Aşgabat a fost interpretat ca un act de trădare de către ruşii din Turkmenistan, amplificând sentimentele antiruse în rândurile acestora. Unii au mers „până la a arde portretele lui Putin în faţa ambasadei ruse” 138.

Kazahstan

Kazahstanul, Uzbekistanul şi Kîrgîzstanul au rezistat cu stoicism politicilor de paşaportizare ale Rusiei încă de la început şi chiar au scos în afara legii dubla cetăţenie. În Kazahstan, în momentul în care Moscova a ridicat pentru prima dată problema în anii 1993 – 1994, Nazarbaev a respins în mod hotărât cetăţenia dublă139. În mai 1994, o delegaţie rusă condusă de preşedintele Comitetului pentru Acordarea Cetăţeniei din Federaţia Rusă, Abdulah Mikitaev, a vizitat Kazahstanul pentru a discuta chestiunea dublei cetăţenii, însă reprezentanţii guvernului de la Almati au refuzat să poarte această discuţie. Dacă Moscova insista pe chestiunea dublei cetăţenii, în ideea de a forţa mai târziu mâna Kazahstanului, reprezentanţii guvernului de la Alinaţi au respins ideea tocmai din acest motiv. Guvernul lui Nazarbaev nu s-a ferit deloc să spună lucrurilor pe nume, explicând faptul că dubla cetăţenie reprezenta o ameninţare la adresa statului naţional pe care încerca să-l făurească şi o şansă pentru Moscova de a-şi băga nasul în treburile interne ale ţării140. În 1994, folosindu-se de o remarcă a poetului kazah Oljas Suleimenov, Nazarbaev spunea că propunerea Rusiei referitoare la dubla cetăţenie semăna întrucâtva cu situaţia în care, în loc să se verifice dacă un avion funcţionează cum trebuie, li s-ar oferi paraşute numai la jumătate dintre pasageri: acesta ar fi efectul concentrării asupra minorităţii ruse, nu asupra făuririi statului kazah141.

În 1995, Moscova şi Almati au semnat două tratate referitoare la cetăţenii fiecăreia dintre cele două ţări aflaţi

pe teritoriul celeilalte, precum şi la dobândirea cetăţeniei kazahe de către cetăţenii ruşi 142. Într-o anumită măsură, aceste tratate ţineau cont de interesele ruşilor din Kazahstan şi introduceau o serie de condiţii favorabile şi de concesii pentru cetăţenii ruşi care trăiau aici. Pentru a încheia o dată pentru totdeauna capitolul legat de dubla cetăţenie, în 1995, autorităţile kazahe au adăugat un nou articol în constituţia ţării, articolul 10, care stipula următorul lucru: „Cetăţenia străină a unei persoane care este deja cetăţean al Republicii nu va fi recunoscută”. 143 în 2014, adjunctul ministrului kazah al afacerilor externe, Samat Ordabaev, sublinia faptul că marele proiect de integrare a Belarusului şi Kazahstanului în Uniunea Economică Eurasiatică nu va avea consecinţe juridice asupra cetăţenilor din Kazahstan, cum ar fi introducerea cetăţeniei comune144. Totuşi este posibil să mai existe cazuri de posesie a dublei cetăţenii în minoritatea rusă. Potrivit unor relatări ocazionale din presa kazahă, s-ar părea că achiziţia ilegală de paşapoarte ruseşti ar fi o practică destul de des întâlnită în Kazahstanul de Nord, deşi nu se citează niciun fel de statistici oficiale în acest sens145.

În Uzbekistan, Legea cetăţeniei din 1992 stipula că nicio altă cetăţenie, în afara celei uzbece, nu le va fi recunoscută cetăţenilor ţării, situaţie care a rămas neschimbată146. Poziţia Kîrgîzstanului a devenit ceva mai ambiguă odată cu aplicarea în 2007 a Legii cetăţeniei, care, teoretic, permite dubla cetăţenie, însă doar în contextul în care există acorduri internaţionale cu ţara în chestiune147. Este foarte posibil ca Rusia să fi fost ceva mai precaută în politica sa de paşaportizare şi mai rezervată în privinţa angajării sale într-un război informaţional împotriva statelor conduse de regimuri autocratice, cum ar fi Kazahstan, Turkmenistan şi Uzbekistan, pentru a nu periclita relaţia cu aceşti lideri politici dominatori.

Războiul informaţional

Aşa cum s-a întâmplat în majoritatea ţărilor din fostul

spaţiu sovietic, mass-media rusească s-a bucurat de o prezenţă puternică în Kazahstan, Kîrgîzstan şi Tadjikistan, în timp ce guvernul din Uzbekistan şi în special cel din Turkmenistan au încercat să-i limiteze drastic acţiunea. La fel ca în Ucraina, statele baltice şi alte state, în Asia Centrală mass-media locală întâmpină mari dificultăţi în concurenţa cu mass-media de limbă rusă, nu doar în rândul etnicilor ruşi sau al rusofonilor, ci şi la nivelul publicului larg din cauza resurselor limitate, a programelor mai puţin interesante, a lipsei de experienţă şi a interesului de care se bucură cultura populară rusească14. După anunţul lansării noului proiect mediatic internaţional rusesc Sputnik, care a însemnat şi deschiderea de noi birouri de presă în toate ţările foste comuniste, cu excepţia Turkmenistanului149, agenţia Sputnik Kîrgîzstan şi-a început activitatea în decembrie 2014, şefa acesteia, Elena Ceremonina, declarând că, în contextul în care Rusia este partenerul strategic al Kîrgîzstanului şi având în vedere aderarea acestei ţări la UEE, exista o nevoie de a le spune oamenilor „ce se întâmplă în ţară” i5° Declaraţia a fost destul de surprinzătoare dacă ţinem cont de faptul că unii membri ai elitelor politice din Kîrgîzstan şi din alte ţări din Asia Centrală îşi exprimaseră deja îngrijorarea în legătură cu poziţia dominantă a mass-mediei ruseşti. Şeful cancelariei fostului guvern interimar, Edil Baisalov, scria într-un editorial din 2014 despre omniprezenţa propagandei ruseşti în Kîrgîzstan, care contribuia la adoptarea unor legi iraţionale şi încuraja homofobia. În Kîrgîzstan, Canalul Unu, un post de televiziune deţinut de statul rus, se află deja pe locul al doilea în topul preferinţelor publicului, după postul naţional OTRK151.

De asemenea, în 2013, fostul secretar de stat kazah Marat Tajin vorbea despre necesitatea urgentării modernizării mass-mediei locale şi a creşterii popularităţii acesteia152. În 2014, conform sondajelor, 50% din populaţia Kazahstanului urmărea constant canalele de televiziune ruseşti, dintre care 38% urmăreau televiziunea

rusă de stat RTR-Planeta, care redifuza programele canalului Rossia în fostul spaţiu sovietic153. Sondajele indică de asemenea că cel mai vizionat canal de televiziune din Kazahstan este „Pervîi Kanal «Eurazia»" (Canalul Unu „Eurasia"), care retransmite programe de televiziune şi ştiri ale Canalului Unu rusesc154. Această dependenţă de televiziunea, presa scrisă şi mass-media on-line rusească influenţează opinia publică din Kazahstan, mai ales în ceea ce priveşte politica externă. În 2014, un studiu al Centrului de Cercetare Strategică Socială şi Politică a arătat că 61% dintre subiecţi susţineau politica Rusiei în Ucraina, doar 5% declarându-se de partea Ucrainei, în timp ce restul subiecţilor rămâneau indecişi 155. Mai mult chiar, dintre cei 31% care au numit mass-media rusă drept principala sursă de informaţii, 84% s-au declarat în favoarea politicii duse de Rusia, în timp ce doar 4% o respingeau. Interesant este faptul că, la întrebarea referitoare la posibilitatea ca Rusia să folosească la un moment dat forţa împotriva Kazahstanului, 57% dintre subiecţi au răspuns că „nu" cred în această posibilitate, 28% au răspuns „mai degrabă nu", 8% s-au abţinut să răspundă şi doar 7% au răspuns „da" sau „mai degrabă da" 156.

Şi în Tadjikistan, Turkmenistan şi Uzbekistan, canalele ruseşti de televiziune prin cablu continuă să se bucure de popularitate, chiar şi în localităţile cele mai izolate, unde oamenii şi-au instalat antene de satelit (în ciuda poziţiei oficiale, dar nu foarte eficiente, a guvernelor turkmen şi uzbec, care încearcă să limiteze accesul la public al acestor televiziuni) 157. În Uzbekistan, difuzarea emisiunilor în limba rusă este restricţionată în mod oficial, iar statul încearcă să interzică anumite posturi de televiziune ruseşti, despre care se spune că ar difuza un conţinut inadecvat158. Uzbekistanul a închis în repetate rânduri importante posturi de televiziune ruseşti, cum ar fi canalul de ştiri de afaceri RBK şi canalele de divertisment REN TV, TNT şi „Domaşnîi" 159. În ciuda acestui fapt, chiar şi populaţia din cele mai izolate zone rurale din Uzbekistan are acces nerestricţionat la canalele de

televiziune ruseşti prin satelit, după cum a putut constata personal însuşi preşedintele Karimov160. Deşi regimurile politice autoritare şi importanţa mai redusă acordată libertăţii de expresie şi diversităţii de opinie au oferit Uzbekistanului şi Turkmenistanului posibilitatea de a contracara mai uşor influenţa mass-mediei ruseşti, eforturile lor n-au fost încununate de un succes deplin.

Spre deosebire de Georgia, Moldova, Ucraina, ţările baltice şi Armenia, ţările din Asia Centrală nu au fost ţinta unor campanii informaţionale concertate, instrumentate de mass-media rusească pornind de la pretextul tratamentului inadecvat aplicat minorităţilor ruse din aceste ţări. Dimpotrivă, se poate spune că mass-media a abordat chiar prea puţin subiectul politicilor dure aplicate de Turkmenistan minorităţilor de pe teritoriul său. Între anii 1990 şi anii ’2010, informaţiile apărute în presă referitoare la compatrioţii ruşi au fost sporadice şi destul de vagi. De exemplu, în 1995, autorităţile kazahe l-au reţinut pentru trei luni pe Nikolai Gunkin, lider al cazacilor din Semirecie care cereau secesiunea Kazahstanului de Nord, pentru participarea la o serie de proteste neautorizate în Almati. Televiziunea rusă a preluat şi a difuzat acuzaţiile bizare formulate de Gunkin la adresa Kazahstanului, care era numit „stat fascist”, angajat în „genocidul ruşilor” 161. Mediatizarea cazului Gunkin a adus într-adevăr în prim-plan solicitările naţionaliste ale cazacilor, dar pentru scurt timp. În afară însă de canalele de comunicare tradiţionale, ruşii se folosesc şi de internet. Site-uri cum ar fi cel al Centrului Rus de Analiză a Ameninţărilor Teroriste, condus de foşti deputaţi ai Dumei de Stat, care şi-a deschis un birou în Kazahstan în 2013, precum şi cel al organizaţiei „Eurasiaticii – Noul Val” din Kîrgîzstan promovează intens teoriile conspiraţioniste antiamericane şi încurajează integrarea Kîrgîzstanului şi a Kazahstanului în UEE162.

De la anexarea Crimeii de către Rusia în 2014, situaţia a rămas în mare parte neschimbată, deşi comparaţii între Crimeea şi Kazahstanul de Nord au fost făcute de ambele părţi. În octombrie 2014, site-ul

independent rus de ştiri Meduza a publicat un reportaj privind situaţia dificilă în care se aflau vorbitorii de limba rusă din Kazahstan. Materialul conţinea şi o serie de interviuri cu reprezentanţii unor organizaţii ruseşti şi kazahe, cum ar fi „Russki Mir”, „Lad”, „Russkaia Obşcina”, care păreau convinşi că istoria Kazahstanului de Est este similară cu cea a Crimeii. „După cum a spus şi Putin, am fost abandonaţi [de Rusia] ca un sac de cartofi”, a declarat Oleg Navozov, de la organizaţia „Lad”. Părere pe care i-o împărtăşeşte şi Oleg Maslennikov de la filiala din Kazahstan a „Russkaia Obşcina”: „Nu ştiu dele lui Lenin i-a venit ideea să renunţe la Rudnîi Altai [teritoriu din estul Kazahstanului]”, făcând referire la graniţa Kazahstanului trasată de către Lenin. Reportajul a fost imediat interzis pe teritoriul Kazahstanului[163]. În afară de aceste incidente sporadice, poate din dorinţa de a evita o deteriorare a relaţiilor cu statele din Asia Centrală şi pentru a nu-i supăra pe liderii acestor state, Moscova s-a abţinut în general să se implice în războaie informaţionale având drept cauză modul în care erau tratate minorităţilor ruse din regiune.

Totuşi Rusia a lansat la un moment dat o campanie împotriva unui lider regional, şi anume împotriva preşedintelui kârgâz Bakiev, la a cărui îndepărtare de la putere, în 2010, a şi contribuit, servind de exemplu pentru ceea ce poate face o campanie de propagandă bine ţintită a Rusiei în Asia Centrală. Deşi protestele din 2010 împotriva lui Bakiev au avut la bază în special factori interni, mai precis nemulţumirea populaţiei cu privire la corupţia generalizată la nivel naţional şi scăderea nivelului de trai, mass-media rusească a avut o contribuţie semnificativă, în acel context general, la destabilizarea regimului Bakiev[164]. Relaţiile lui Bakiev cu Moscova s-au deteriorat în 2009, când liderul kârgâz, contrar dorinţelor Rusiei, a decis nu doar să prelungească contractul de închiriere a bazei de la Manas semnat cu SUA, ci şi să aprobe construirea în parteneriat cu americanii a unui nou centru de instruire militară în sudul Kîrgîzstanului[165]. În

consecinţă, în martie 2010, Rusia a crescut preţul energiei destinate Kîrgîzstanului, ducând în acelaşi timp o intensă campanie de presă împotriva lui Bakiev, care a contribuit la intensificarea sentimentului de nemulţumire resimţit de populaţie faţă de guvernul kârgâz, populaţie care îşi lua cea mai mare parte a informaţiilor de la canalele ruseşti de televiziune prin cablu166. Bakiev a fost criticat atât de ziarele şi posturile de televiziune proruse, cum ar fi *Izvestia* şi canalul de televiziune NTV, cât şi de publicaţiile şi canalele TV relativ independente, cum ar fi ziarul on-line Gazeta. ru şi postul de radio „Ecoul Moscovei". Reportajele făceau referire în special la corupţia şi clientelismul regimului Bakiev (cel mai adesea fiind adus în discuţie fiul preşedintelui, Maxim Bakiev), precum şi la presupusele legături strânse ale acestuia cu SUA, care i-au adus preşedintelui Bakiev inclusiv acuzaţia că ar fi fost implicat, în 2009, în extrem de mediatizata asasinare a jurnalistului kârgâz Ghenadie Pavluk, foarte critic la adresa regimului167. În cadrul aceleiaşi campanii, Bakiev a mai fost comparat cu defunctul dictator turkmen Niiazov168. Deşi nu există dovezi concrete cu privire la participarea deliberată a Rusiei la o campanie al cărei scop îl reprezenta eliminarea lui Bakiev de la putere sau cu privire la faptul că această campanie de presă a Rusiei a avut un rol decisiv în înlăturarea acestuia de la putere, au existat totuşi unele informaţii privind anumite întâlniri ale unor reprezentanţi ruşi cu unii reprezentanţi ai opoziţiei kârgâze. După revoluţie, Rusia a fost prima ţară care a oferit ajutor financiar Kîrgîzstanului şi care a recunoscut guvernul interimar venit la putere după fuga lui Bakiev din ţară169. În general, războiul informaţional dus de Rusia în Kîrgîzstan a reprezentat mai degrabă excepţia decât regula în Asia Centrală, în contextul în care Moscova a profitat de pretextul protejării compatrioţilor ruşi din regiune mai puţin decât a făcut-o în alte părţi.

Protecţia compatrioţilor

Deşi după 2010 s-a putut observa că mass-media rusească se arăta din ce în ce mai interesată de diaspora

rusă din Asia Centrală şi sprijinea tot mai mult organizaţiile culturale ruseşti şi cele ale compatrioţilor ruşi din regiune, nu a fost înregistrat niciun apel oficial din partea guvernului rus în vederea „protejării” acestora. De fapt, singurele apeluri la „protecţie” au fost înregistrate la începutul anilor 1990, în timpul administraţiei Elţîn, şi s-au lovit de o respingere atât de fermă, încât administraţia Putin a decis ca, pe viitor, să-şi aleagă mai bine cuvintele.

În general, la începutul anilor 1990, Moscova nu a arătat o preocupare evidentă pentru soarta compatrioţilor ruşi din Asia Centrală şi nici nu a avut o strategie consecventă în acest sens (vezi capitolul 3). De fapt, în perioada 1993 – 1995, Moscova şi-a exprimat îngrijorarea faţă de soarta acestora numai în două-trei ocazii notabile. Astfel, în 1993, eforturile Moscovei de a crea o nouă zonă monetară, din care statele Asiei Centrale erau excluse, au fost prost primite în Kazahstan, unde au fost interpretate ca un act de trădare, ceea ce a contribuit la intensificarea sentimentelor antiruseşti şi a dat naştere unor zvonuri privind producerea unor posibile violenţe170. În 1993, viceprim-ministrul Şohin a comentat cu privire la presupusele violenţe antiruse din Kazahstan: „Rusia are capacitatea de a riposta la metodele de intimidare ale «diplomaţiei populare» şi îi poate face pe «arhitecţii» acestei politici să regrete… Rusia poate să-şi apere şi îşi va apăra interesele pe care le are”. 171 în acest moment a intervenit Nazarbaev, cu replica sa devenită faimoasă, prin care compara protecţia oferită ruşilor din Kazahstan de către

Moscova cu protecţia oferită de Hitler germanilor sudeţi172. Ulterior, ministrul rus al afacerilor externe, Andrei Kozîrev, şi adjunctul ministrului rus al apărării, Boris Gromov, au efectuat o vizită la Almati, în noiembrie 1993, dar Nazarbaev a refuzat să-i primească personal, delegându-i în locul său pe ministrul afacerilor externe şi pe primul-ministru. Kozîrev a prezentat un memoriu privind situaţia ruşilor din Kazahstan, comentând totodată asupra politicii guvernului kazah referitoare la statutul

limbii ruse, situaţia cazacilor, cultura şi învăţământul în limba rusă şi situaţia militarilor ruşi. De asemenea, el a susţinut o declaraţie publică în care a prezentat pledoaria Moscovei pentru dubla cetăţenie. Prim-ministrul kazah, Serghei Tereşcenko, i-a răspuns în schimb că „toţi cetăţenii Kazahstanului s-au bucurat de drepturi egale şi de protecţia legii”. Pentru ca situaţia să fie şi mai încurcată, excentricul politician rus Vladimir Jirinovski a promis în 1993 şi în timpul campaniei pentru alegerile prezidenţiale din 1996 că va acorda cetăţenia rusă tuturor ruşilor din fosta Uniune Sovietică. Nazarbaev a răspuns spunând că acest tip de declaraţie „făcută sub pretextul protejării populaţiei rusofone creează discordie între ţările noastre... Sarcina noastră este aceea de a-i proteja atât pe ruşi, cât şi celelalte grupuri etnice care trăiesc pe teritoriul Kazahstanului” 173. Partidul politic al lui Nazarbaev a emis inclusiv o declaraţie în care se făcea apel la „forţele democratice [din Rusia] să stopeze iniţiativele acestor apărători ai intereselor poporului rus” 174. În plus, autorităţile guvernamentale i-au îndemnat pe directorii fabricilor din oraşul Semipalatinsk (în care trăieşte o populaţie numeroasă de etnici ruşi) să-i trimită o telegramă lui Elţîn, în care să-i ceară să condamne declaraţia lui Jirinovski175.

În timp ce regimul lui Putin a dus două războaie, în Georgia şi în Ucraina, motivate de nevoia „protejării” compatrioţilor ruşi, în Asia Centrală, cel puţin în discursurile oficiale, Puţin a dat dovadă de mai mult pragmatism şi diplomaţie în chestiunea compatrioţilor. De exemplu, atunci când s-a întâlnit cu liderii organizaţiilor compatrioţilor din Astana, în octombrie 2000, aflându-se încă la început de mandat, Puţin a subliniat faptul că acordurile existente între Rusia şi Kazahstan le asigurau condiţii satisfăcătoare ruşilor din diaspora, punând în schimb accentul pe promovarea culturii şi a limbii ruse176. Deşi şeful filialei „Russkaia Obşcina” din Kazahstan, Iuri Bunakov, a cerut să se asigure mijloacele necesare pentru ca ruşii din Kazahstan să se poată

întoarce în Rusia, Puţin a făcut referire la aspecte mai pozitive şi a dat asigurări că autorităţile kazahe nu aveau niciun interes ca ruşii să părăsească ţara177. Puţin şi-a îmblânzit discursul oficial pe tema protecţiei compatrioţilor ruşi din acelaşi motiv pentru care Moscova a ezitat să promoveze mai agresiv în regiune politicile referitoare la compatrioţi sau paşaportizare. Contrazicerea pe faţă a liderilor unor ţări cu regimuri autoritare şi societăţi „închise”, aşa cum sunt Kazahstan, Uzbekistan şi Turkmenistan, nu are mari şanse de succes. În schimb, în Kîrgîzstan şi Tadjikistan, Moscova poate acţiona mult mai liber, dar aceste ţări simt oricum loiale Rusiei, ceea ce face ca orice efort de a invoca nevoia de protecţie a compatrioţilor ruşi în scopul exercitării de influenţă să devină inutil.

Mişcările separatiste şi secesioniste

Dintre statele Asiei Centrale, doar Kazahstanul are o populaţie numeroasă de etnici ruşi şi rusofoni, concentrată de-a lungul graniţei cu Rusia, care ce ar putea să favorizeze anumite mişcări secesioniste sau separatiste. În timp ce Kîrgîzstanul şi Tadjikistanul au devenit protectorate ruseşti, doar Kazahstanul se confruntă în prezent cu riscuri iminente implicate de traiectoria reimperializării. Riscul izbucnirii unei mişcări separatiste s-a făcut simţit în Kazahstan încă din anii 1990, Nazarbaev depunând în mod constant eforturi pentru a-l contracara. De exemplu, în anul 1994, un sondaj a relevat faptul că 42% din populaţia Kazahstanului de Est şi 37% din cea a Kazahstanului de Nord consideră că aceste regiuni de graniţă ar trebui să facă parte din Rusia178. În general, în anii 1990, ruşii din Kazahstan au rămas orientaţi către Rusia: un sondaj realizat de Agenţia de Informaţii a SUA în anul 1997 a arătat faptul că 66% dintre ruşii din Kazahstan erau în favoarea unei relaţii şi mai strânse cu Rusia, spre deosebire de doar 35% dintre kazahi179. În replică la aceste sentimente proruse care domină minoritatea rusă, guvernul din Kazahstan a introdus în 1997 un program de „raţionalizare administrativă”, prin care se modifica harta

regiunilor ţării, astfel încât regiunile din nord populate de etnici ruşi erau unite cu cele învecinate în scopul dispersării populaţiei de origine rusă180. Cea mai drastică măsură pe care a luat-o Nazarbaev, în 1998, în vederea protejării regiunilor nordice a fost aceea de a muta capitala de la Almati (din sudul ţării) la Astana (în nord) 181. Mişcările separatiste au fost înăbuşite brutal de către guvern. În 1999, într-unul dintre cele mai cunoscute cazuri, în oraşul Ust-Kamenogorsk, unde etnicii ruşi reprezentau 67% din totalul locuitorilor, au fost arestate 22 de persoane acuzate de separatism prorus183. Douăsprezece dintre acestea erau cetăţeni ruşi, ai căror lider era Victor Kazimirciuc, un reprezentat al mişcării patriotice ruse, care încerca să organizeze un referendum cu privire la dorinţa Kazahstanului de Est de a deveni o regiune a Rusiei. Persoanele respective au fost condamnate pentru organizarea de „acte teroriste” 183.

Chiar înainte de anexarea Crimeii şi autoproclamarea „republicii populare” căzăceşti separatiste din estul Ucrainei, în 2014, pe măsură ce retorica separatistă lua tot mai mult avânt, guvernul kazah a adoptat o atitudine din ce în ce mai strictă.

În februarie 2014, mass-media din Kazahstan informa cu privire la faptul că, în partea de est a ţării, cazacii doreau să lupte de partea separatiştilor din Crimeea. Aceste sentimente proruse erau puse pe seama eforturilor Uniunii Tineretului Eurasiatic Rus, înfiinţată de principalul promotor rus al eurasianismului, Aleksandr Dughin, după ce unul dintre membrii acestei organizaţii, Pavel Zarifullin, a spus într-un interviu că membrii kazahi ai Uniunii „susţin în mod activ ideea de imperiu rus şi că rezultatul incidentului din Crimeea va fi decisiv pentru evoluţia întregii lumi eurasiatice” 1*4. În aprilie 2014, aceleaşi sentimente erau exprimate indirect, într-un interviu, de Viktor Şaronov, unul dintre liderii cazacilor kazahi: „În ceea ce priveşte imutabilitatea graniţelor ţării... este pur şi simplu greşit să vorbeşti despre un lucru ca fiind stabilit o dată pentru totdeauna... Atunci ce drept ar avea de

exemplu scoţienii să organizeze un referendum în vederea separării de Marea Britanie?” 185 Cu puţin timp înainte, în aceeaşi lună, Kazahstanul introdusese sancţiuni penale pentru separatism în versiunea actualizată a codului penal186.

Relaţiile dintre Rusia şi Kazahstan au devenit însă şi mai complicate din momentul în care grupările naţionaliste ruse au început să vorbească despre renaşterea Imperiului Rus. Astfel, în februarie 2014, activistul politic rus de extremă stângă Eduard Limonov a solicitat în mod deschis anexarea Kazahstanului de Nord la Rusia187. Patru zile mai târziu, ambasadorul rus din Kazahstan, Mihail Bocearnikov, a încercat să dezamorseze situaţia, descriindu-l pe Limonov ca fiind o „figură marginală, care acţionează pe reţelele sociale”, motiv pentru care nici nu înţelegea de ce trebuia să comenteze declaraţiile acestuia188. De asemenea, în aprilie 2014, preşedintele Consiliului Suprem al Republicii Hakasia (parte a Federaţiei Ruse, situată aproape de Kazahstanul de Nord), Vladimir Ştigaşev, declara că „regiunea

Kazahstanului de Est sau Rudnîi Al tai a făcut dintotdeauna parte din Rusia... iar, în total, noi am cedat cinci regiuni Kazahstanului” 189. Ministerul kazah al Afacerilor Externe a emis imediat un comunicat prin care îşi exprima îngrijorarea cu privire la „presupusele drepturi istorice ale Rusiei faţă de regiunile estice ale Kazahstanului” 190. Rusia a răspuns că „acele comentarii iresponsabile făcute de guvernele regionale ruse” nu reflectă poziţia oficială a Rusiei cu privire la teritoriului Kazahstanului 191. În august 2014, Jirinovski a reiterat faptul că Rusia ar trebui să anexeze şi Kazahstanul, după Ucraina 192. În lumina recentei anexări a Crimeii şi a eforturilor de a crea o „Nouă Rusie” în estul Ucrainei, coroborate cu declaraţiile neoficiale privind pretenţiile Rusiei asupra Kazahstanului, ar fi surprinzător dacă guvernul de la Astana s-ar încrede în asigurările Moscovei.

În concluzie, având în vedere măsurile active luate de Rusia cu privire la compatrioţii ruşi din Kazahstan şi din

Asia Centrală în general, este clar că toate cele cinci ţări din Asia Centrală sunt vizate de traiectoria reimperializării. Totuşi, până în prezent, politicile Moscovei au eşuat în mare măsură în Kazahstan, Turkmenistan şi Uzbekistan. Toate statele din Asia Centrală au avut de a face cu puterea necoercitivă a Rusiei, manifestată inclusiv printr-o serie de acţiuni dedicate compatrioţilor ruşi, care au variat între sponsorizarea unor programe culturale inofensive, organizarea de tabere militare pentru tineri şi iniţierea unor campanii de propagandă, eforturi de paşaportizare şi, probabil, de încurajare a mişcărilor separatiste din Kazahstanul de Nord. Toate cele cinci state din Asia Centrală s-au poziţionat mai mult sau mai puţin ferm împotriva eforturilor de reimperializare ale Rusiei motivate de nevoia de protejare a minorităţii ruse. În timp ce regimul lui Nazarbaev a preferat în general o abordare pragmatică şi diplomată în ceea ce priveşte relaţiile cu Rusia, permiţând existenţa organizaţiilor culturale ruseşti, dar respingând politica de paşaportizare, pretenţiile legate de nevoia de protecţie a drepturilor compatrioţilor şi mişcările separatiste. Pragmatismul lui Nazarbaev şi natura autoritară a regimului său l-au ajutat atât să tempereze naţionalismul kazah, cât şi să câştige de partea sa minorităţile etnice, care îl consideră un garant al păcii interetnice 193. În calitatea sa de cel mai puternic stat din Asia Centrală, Kazahstanul a reuşit să dezvolte un parteneriat cu Moscova fără a se pune pe sine într-o poziţie vulnerabilă.

Tadjikistanul şi Kîrgîzstanul se află într-o situaţie foarte diferită. Aceste state slabe şi sărace depind de Rusia atât economic, cât şi în termeni de securitate, găzduind inclusiv baze militare ruseşti pe teritoriul lor. Ele sunt mult mai vulnerabile la influenţa Rusiei, în ciuda faptului că nu au nici graniţe comune cu această ţară şi nici minorităţi ruse numeroase. De asemenea, Tadjikistanul este singura ţară din Asia Centrală care a acceptat politica Rusiei privind dubla cetăţenie. Aici, Moscova a repurtat un real

succes în urmărirea obiectivelor sale neoimperialiste, în contextul în care Tadjikistanul şi Kîrgîzstanul au devenit state dependente de Rusia, la fel ca Belarusul şi Armenia. Acest succes al Moscovei nu poate fi atribuit decât, eventual, în mică parte prezenţei etnicilor ruşi şi rusofonilor în aceste ţări. În schimb, la fel ca în cazurile Georgiei, Moldovei şi Armeniei, Moscova s-a folosit de vulnerabilitatea acestor state, provocată de războaiele civile, conflictele etnice şi economia slabă, pentru a-şi creşte influenţa. Iar, pe viitor, Kîrgîzstanul şi Tadjikistanul pot deveni şi mai dependente de Rusia din punct de vedere economic, politic şi al securităţii.

Mare parte din capacitatea acestor state din Asia Centrală de a ţine piept Rusiei se datorează naturii regimurilor lor politice. Spre deosebire de Kîrgîzstan şi Tadjikistan, atât Uzbekistanul, cât şi Turkmenistanul, fiind ţări mai bogate, conduse de regimuri politice mai izolate şi autoritare, au cooperat cel mai puţin cu Rusia în ceea ce priveşte acceptarea politicilor referitoare la compatrioţi şi au respins eforturile de paşaportizare, limitând inclusiv iniţiativele culturale susţinute de Rusia. Uzbekistanul şi mai ales Turkmenistanul au fost cel mai puţin afectate de politica de reimperializare a Rusiei, în contextul în care aceste state rămân închise faţă de influenţele venite din exterior, iar regimurile lor autoritare exercită un control mult mai strict asupra societăţii. Totuşi populaţiile ambelor state rămân în mare măsură dependente de mass-media rusă, iar atracţia exercitată de Lumea Rusă este şi ea evidentă, judecând după participarea tinerilor uzbeci la tabăra militară Soiuz.

Dintre statele din Asia Centrală, cel care riscă cel mai mult o ameninţare la adresa integrităţii sale teritoriale este Kazahstanul. Probabilitatea ca această ameninţare să se materializeze este însă destul de mică, atât timp cât politica externă a ţării rămâne similară celei a Moscovei. Totuşi, în cazul în care Kazahstanul s-ar reorienta în politica sa externă, să spunem, către Occident sau în cazul în care ar solicita să adere la NATO, atunci s-ar putea

confrunta cu o creştere bruscă a presiunii exercitate de Moscova, aşa cum s-a întâmplat în Ucraina, Georgia şi alte state. Iar, cel mai probabil, această presiune s-ar exercita prin intermediul compatrioţilor ruşi din Kazahstan. O schimbare de regim politic în Kazahstan sau în oricare dintre statele din Asia Centrală ar putea avea ca rezultat o reorientare a politicii externe a acestor state şi a relaţiilor lor cu Moscova. Având în vedere faptul că atât Nazarbaev (Kazahstan), cât şi Karimov (Uzbekistan) au cu mult peste 70 de ani, iar Rahmon, preşedintele Tadjikistanului, are peste 60 de ani, şansele unor schimbări politice se întrevăd destul de clar în aceste state. În perioadele de tranziţie care vor preceda aceste schimbări, vor apărea probabil momente în care Rusia va putea să-şi crească influenţa şi chiar să se implice în procesul politic. Anumiţi analişti au subliniat importanţa politicii de clan şi a identităţii locale bazate pe relaţii de rudenie în Asia Centrală 194, ceea ce ar putea să indice faptul că există riscul declanşării unor conflicte etnice sau de clan în perioadele de tranziţie. Totuşi, chiar dacă Moscova va încerca probabil să exploateze interesele diverselor grupări etnice regionale şi ale clanurilor, acest risc, precum şi importanţa politicii de clan sunt probabil exagerate, singura excepţie reprezentând-o Tadjikistanul. În timp ce discursurile privind identitatea locală se poate să fi căpătat ceva amploare în perioada imediat următoare dobândirii independenţei de către aceste state, identităţile naţionale formate încă din perioada sovietică, precum şi sistemele politice autoritare existente în Asia Centrală au caracteristici complexe, care depăşesc cadrul definiţiilor referitoare la societăţile tradiţionale bazate pe existenţa clanurilor 195. Elitele kazahe şi uzbece au urmat cu consecvenţă o linie naţionalistă în ultimii 20 de ani, ceea ce înseamnă că Moscovei nu îi va fi deloc uşor să dobândească o influenţă politică semnificativă în aceste state mari, care dispun de resurse energetice considerabile, cum a reuşit să dobândească în Tadjikistan şi Kîrgîzstan. Totuşi, în viitor, pe măsură ce regimurile

izolate şi autocrate din Asia Centrală se vor schimba şi se vor mai deschide, aceste state pot deveni şi ele ţinte mai vulnerabile ale traiectoriei reimperializării, în timp ce contracararea puterii necoercitive şi a politicilor privitoare la compatrioţi, precum şi a războiului informaţional şi a mişcărilor separatiste alimentate de Rusia va deveni mai dificilă în cadrul unor societăţi mai liberale.

Capitolul 7 Aliaţi sau ţinte?

BELARUS ŞI ARMENIA

Belaruşii şi ruşii sunt unul şi acelaşi popor.

Serghei Ivanov, ministrul rus al apărării, februarie 2006

Armenia poate exista doar alături de Rusia sau nu poate exista deloc.

Viaceslav Kovalenko, fost ambasador al Rusiei în Armenia, iulie 2013

Belarus şi Armenia s-au numărat printre cei mai devotaţi aliaţi militari, politici şi economici ai Rusiei încă de la sfârşitul Războiului Rece. Belarus, vecina Rusiei şi aşa-numita naţiune-soră slavă, a luat în considerare, încă de la sfârşitul anilor 1990, posibilitatea de a forma o uniune cu Rusia, preşedintele belarus, Aleksandr Lukaşenko, văzându-se chiar ca un posibil lider şi succesor al lui Boris Elţin1. Cel mai apropiat prieten al Rusiei din Caucaz, Armenia, a căutat tot timpul să-şi asigure sprijinul Moscovei, în contextul unei relaţii problematice pe care o are cu vecina sa Turcia, ca urmare a genocidului armean din 1915 – 1923 înfăptuit de otomani, dar şi cu vecina sa Azerbaidjan, ca urmare a sângerosului război etnic de la începutul anilor 1990, desfăşurat în regiunea Nagorno-Karabah şi împrejurul acesteia. Efortul de a-i plasa cei mai apropiaţi aliaţi ai Rusiei pe traiectoria de reimperializare ar putea părea contrar logicii. Paradoxul constă în contrastul dintre relaţia de cooperare a celor două state cu Moscova şi faptul că traiectoria respectivă implică folosirea unor metode de influenţare coercitive, care ar putea duce inclusiv la agresiune sau chiar anexare. Această analiză axată pe Belarus şi Armenia ne oferă însă

o perspectivă unică asupra relevanţei pe care o au politica privind compatrioţii şi politica de reimperializare dusă de Moscova în raport cu fostele state sovietice cooperante, în care nu există o minoritate rusă numeroasă. Putem învăţa într-adevăr ceva din modul în care este aplicată politica de reimperializare în ţările aliate comparativ cu alte ţări, precum statele baltice şi Georgia, a căror relaţie cu Rusia este mai tensionată şi antagonistă. Deşi, în mod oficial, politica Rusiei faţă de Belarus şi Armenia este una de fraternitate, relaţiile strânse ale acestor ţări cu Rusia şi dependenţa lor faţă de Rusia le fac să fie slabe şi le limitează independenţa2.

Trecut divergent

Deşi Belarus şi Armenia au în comun o relaţie de cooperare cu Rusia, mijloacele prin care Rusia îşi exercită influenţa asupra acestor două ţări simt diferite. În Belarus, această relaţie se bazează pe o puternică afinitate culturală şi politică, dar şi pe dependenţa economică de Rusia. În cazul Armeniei, ameninţarea externă la adresa securităţii ţării reprezentată de Turcia şi Azerbaidjan, percepută ca fiind foarte puternică, constituie motivaţia principală a relaţiilor strânse pe care această ţară le are cu Moscova. Totuşi influenţa Rusiei asupra Armeniei întâmpină şi o oarecare rezistenţă, în contextul în care ţara are o identitate culturală distinctă şi puternică. Chiar şi aşa, se poate argumenta că Moscova a realizat deja într-o oarecare măsură integrarea militară, politică şi economică atât a Belarusului, cât şi a Armeniei (cu toate că, în cel de al doilea caz, mai puţin). Este posibil ca termenul de „reimperializare” să nu fie cel mai potrivit pentru descrierea relaţiilor belaruso-ruse şi armeano-ruse, având în vedere că nici conducerea de la Minsk, nici cea de la Erevan nu au ieşit vreodată din sfera de influenţă a Moscovei. Eforturile pe care le face Rusia în raport cu aceste două ţări pot fi puse pe seama nevoii de a menţine cele două ţări în „imperiu”. După cum a demonstrat-o cazul Ucrainei, chiar şi o naţiune-soră slavă şi un aliat istoric al Rusiei poate deveni însă ţinta eforturilor de

reimperializare şi victima politicii de anexare. În mod asemănător, chiar dacă nu vorbim în cazul Belarusului de o alipire la Rusia, putem vorbi de o fuziune graduală şi lentă – un proces care, din multe puncte de vedere, se poate spune că a început nu înainte de era Puţin, ci chiar înainte de era sovietică3.

Belarus

Dependenţa Belarusului şi a Armeniei de Rusia constituie rezultatul mai multor secole de istorie. Aşa-numita alianţă dintre Belarus şi Rusia a fost de fapt multă vreme o relaţie de vasalitate. Belarus se află sub dominaţie rusă încă din 1772, an în care Imperiul Rus a preluat teritoriile de est ale Belarusului de la Uniunea Statală Polono-Lituaniană. Încă de pe atunci, Belarus s-a confruntat cu o politică dură de rusificare, care implica inclusiv convertirea localnicilor greco-catolici la ortodoxia rusă4. Aşa cum s-a întâmplat în Ucraina, ţările baltice şi multe alte ţări din fostul imperiu ţarist, tipărirea cărţilor în limba locală şi cu litere latine a fost scoasă în afara legii, fiind impus în schimb alfabetul chirilic. Presiunile s-au perpetuat şi în perioada sovietică. Populaţia belarusă a trecut prin purificări etnice masive, în timp ce limba belarusă a fost rusificată şi stigmatizatăă. Sovietizarea şi presiunea exercitată în scopul eradicării identităţii naţionale belaruse au înregistrat un aşa de mare succes, încât belaruşii au fost consideraţi modele de *Homo Sovieticus* (om sovietic) 6.

Venirea la putere, în 1994, a preşedintelui Lukaşenko a marcat o nouă pagină în istoria Belarusului – care aminteşte însă, în mod straniu, destul de mult de trecutul acestei ţări. Victoria sa în alegerile din 1994 a fost una neaşteptată, provocând sentimente diferite, de la surpriză („un preşedinte din greşeală”) la ruşinea de a avea un colhoznic sovietic (membru al unei gospodării colective) la cârma ţării. Monopolizând treptat frânele puterii, marginalizând opoziţia şi dezintegrând societatea civilă în curs de formare, Lukaşenko a rămas preşedinte timp de peste două decenii7. În cele din urmă, Belarus a devenit o

terra incognita autoizolată, cunoscută în primul rând pentru faptul de a fi condusă de „ultimul dictator al Europei”. În era Lukaşenko, autorităţile belaruse au urmărit în acelaşi timp o politică de sovietizare şi rusificare a ţării, pe măsură ce liderul suprem încerca să revină la un stil de guvernare specific Biroului Politic sovietic. În 1995, în urma unui referendum, limba rusă a devenit a doua limbă oficială a ţării, belarusa fiind astfel şi mai mult marginalizată. La fel ca pe timpul sovieticilor, la şcoală, toate materiile erau predate în limba rusă. După mai multe secole de aplicare a acestor politici, naţiunii belaruse i s-a răpit identitatea naţională – propriul „sine”, după cum se exprimă filosoful contemporan belarus Valianţin Akudovici în cartea sa *Nesaties Kodas*? Astăzi, majoritatea belaruşilor folosesc zilnic limba rusă, care, ca urmare a politicii practicate de conducerea de la Minsk, a devenit o parte inseparabilă a proiectului ideologic moscovit „Lumea Rusă”. Totuşi actuala identitate belarusă este una complexă. Lukaşenko declara în 2014 că „nu există altă ţară (în afară de Rusia şi Belarus) care să iubească atât de mult măreaţa limbă rusă şi măreaţa cultură rusă”, dar a sublimat şi că „noi nu suntem ruşi, noi suntem belaruşi” 9. Generaţia mai tânără, mai puţin prinsă în capcana identităţii sovietice, a aderat la tot felul de iniţiative din zona culturii alternative. Vorbirea limbii belaruse, considerată înainte o manifestare a provincialismului, a devenit azi o modă pentru o parte a tineretului urban, în urma unei campanii extrem de populare denumite *Budzma Belarusami* („Să fim belaruşi”), care exprimă mândria naţională cu ajutorul muzicii urbane şi beneficiază de susţinere financiară internaţională10. Diaspora belarusă (numărând aproximativ trei milioane de oameni în toată lumea) sprijină şi ea diverse iniţiative legate de limbă, istorie, literatură şi cultură11.

Armenia

Similitudinile dintre Armenia şi Belarus dispar însă când vine vorba despre sentimentul de identitate naţională. Poziţia geografică a Armeniei, în Caucaz, între

Asia de Vest şi Europa de Est, i-a determinat în mod hotărâtor atât istoria, cât şi identitatea. Această civilizaţie străveche – Armenia fiind primul stat din lume care a adoptat creştinismul – se laudă cu propriul alfabet şi cu o conştiinţă de sine puternică. Identitatea naţională i-a fost ameninţată în numeroase ocazii de romani, părţi, perşi, otomani, turci şi sovietici. În calitatea ei de cea mai apropiată putere „europeană" de Armenia, cu care are în comun credinţa ortodoxă, Rusia a devenit în timp un neverosimil prieten, garant al securităţii şi protector al Armeniei12. Instituţionalizarea relaţiilor ruso-armene poate fi urmărită înapoi în timp până la începutul secolului al XVIII-lea, când diplomatul armean Israel Ori a căutat să încheie o alianţă cu Rusia, în speranţa de a elibera Armenia de sub jugurile otoman şi persan, în contextul în care nu a găsit alţi aliaţi în Europa13. Ceea ce a urmat a fost o istorie lungă şi dificilă, aliata Rusia acţionând de multe ori mai degrabă ca un duşman, care nu s-a dat în lături de la încorporarea forţată a Armeniei în Uniunea Sovietică, deportări ale populaţiei şi impunerea unui program de rusificare după modelul celorlalte republici sovietice. Spre sfârşitul anilor 1980 şi începutul anilor 1990, în Armenia a izbucnit un conflict etnic între armeni şi azeri, care îşi disputau de mult timp regiunea Nagorno-Karabah, aceasta făcând oficial parte din Azerbaidjan, dar fiind locuită de armeni (vezi harta 3) 14. Dorinţa guvernului sovietic era să menţină statu-quo-ul şi să păstreze regiunea Nagorno-Karabah în interiorul graniţelor Azerbaidjanului sovietic. În 1990 – 1991, miliţiile armene intrau deja în conflict armat direct cu armata sovietică, atât în Armenia, cât şi în Nagorno-Karabah, în contextul în care sovieticii încercau să-i deporteze pe armeni din teritoriul care făcea obiectul disputei15. În 1992, proaspăt independenta Azerbaidjan a intrat într-un război total cu Armenia şi autoproclamata Republică Nagorno-Karabah16. Armenia a apelat din nou la ajutorul şi protecţia Rusiei, punând astfel bazele unei alianţe care durează deja de mai multe decenii. Armenia

nu s-a întors însă spre Rusia imediat sau fără să ezite. De fapt, iniţial, activiştii armeni au încercat să obţină sprijinul Occidentului şi al democraţilor ruşi, pentru a pune capăt implicării Moscovei în război de partea Azerbaidjanului17. În 1993, după prăbuşirea Uniunii Sovietice, venirea lui Elţîn la putere şi refuzul Occidentului de a se implica, o nouă ameninţare a venit din partea Turciei, care a impus Armeniei un embargo economic, masând în acelaşi timp trupe la graniţa cu această ţară, pe care o ameninţa cu invazia18. În acest moment, guvernul armean a decis să ceară ajutorul Rusiei, căreia i-a solicitat să deplaseze o divizie în Armenia ca mijloc de intimidare împotriva Turciei 19. Redactorul-şef al publicaţiei *The Armenian Reporter*, Emil Sanamian, spunea: „Deşi atât Armenia, cât şi Azerbaidjan au încercat să atragă Rusia de partea lor pe parcursul conflictului din Nagorno-Karabah şi după aceea, cimentarea alianţei ruso-armene a fost determinată în cele din urmă de potenţialul factor turc”. 20 în final, rolul jucat de Moscova în conflictul din Nagorno-Karabah şi relaţia ulterioară a acesteia cu Armenia au rămas foarte complexe21. Prin corupţie şi decizii politice, Rusia a înarmat şi a susţinut atât Armenia, cât şi Azerbaidjanul în conflictul dintre ele22.

Profiluri de rusofoni în comparaţie cu majoritatea cazurilor celorlalte ţări analizate în această lucrare, precum statele baltice, Ucraina şi Georgia, situaţia compatrioţilor ruşi din Belarus şi Armenia este una excepţională. În Belarus, comunitatea etnică rusă reprezintă doar 8% din totalul populaţiei sau aproximativ 800.000 de persoane23. Mai mult, aceştia sunt dispersaţi destul de uniform pe teritoriul ţării, nemaifiind concentraţi în anumite regiuni. Cea mai mare concentrare de ruşi, reprezentând 10% din populaţie, există în regiunea Vitebsk, situată la graniţa cu Rusia. Totuşi majoritatea belaruşilor sunt vorbitori de limba rusă, în timp ce numai 23% vorbesc belarusa şi mai puţin de 5% o folosesc în comunicarea de zi cu zi24. Având aceeaşi limbă, aceeaşi credinţă şi, probabil, aceeaşi cultură cu Rusia şi dată fiind

apartenenţa lor la Lumea Rusă, marea majoritate a celor 9, 6 milioane de belaruşi pot fi consideraţi compatrioţi ruşi conform definiţiei destul de vagi date acestui termen de Moscova.

În Armenia, situaţia este cu totul alta. Având o limbă şi o cultură distinctă, armenii nu pot primi la fel de uşor eticheta de compatrioţi ruşi, în timp ce comunitatea etnicilor ruşi numără nu mai mult de 11.000 de oameni. Numărul total al vorbitorilor nativi de limba rusă nu depăşeşte 15.000, majoritatea dintre ei locuind în capitala Erevan şi în cel de-al doilea mare oraş al ţării, Giururi, situat în regiunea Şirak, unde se află amplasată o bază militară rusească cu un efectiv de 4.000 de soldaţi (vezi harta 3) 25. Majoritatea armenilor vorbesc, mai mult sau mai puţin fluent, rusa ca a doua limbă, deşi gradul de utilizare a acesteia a scăzut tot mai mult din anii 1980. De fapt, dintre toate fostele republici sovietice, în Armenia rusa este folosită cel mai puţin. Tot aici există şi cele mai puţine şcoli de stat cu predare în limba rusă. Totuşi rusa continuă să fie vorbită de tinerii armeni, dintre care unii studiază în instituţii de învăţământ superior cu predare în limba rusă, cum ar fi Universitatea Ruso-Armeană (Slavonă).

În general, rusofonii armeni şi cei belaruşi diferă foarte mult unii de ceilalţi şi de cei din alte ţări cu care am discutat, în primul rând prin prisma faptului că majoritatea belaruşilor simt vorbitori de limba rusă, în timp ce, în Armenia, aceştia reprezintă o mică minoritate. În Armenia, vorbitorii tineri de limba rusă sunt în special etnici armeni cu studii superioare din zonele urbane. Mulţi dintre ei au locuit ori au studiat în Rusia şi simt o mare afinitate pentru cultura rusă. Viziunile lor asupra politicii externe a Rusiei şi gradul în care aceştia se identifică cu ideea de compatriot rus pot diferi însă foarte mult. Astfel, în timp ce, în Armenia, nostalgia după perioada sovietică a marcat destul de puternic generaţia mai vârstnică (atât pe rusofoni, cât şi populaţia vorbitoare de armeană), generaţia tânără s-a arătat mai critică. Marea majoritate a

belaruşilor sunt rusofoni, dar opiniile lor par să fie destul de diferite – în timp ce unii dintre ei se identifică cu Rusia, alţii au un puternic sentiment de identitate naţională. Date fiind izolaţionismul şi natura autoritară a regimului din Belarus, cei care şi-au dat acordul pentru a fi intervievaţi beneficiază de obicei de o perspectivă mai largă şi au mai multe legături cu Europa şi Occidentul decât au în general membrii societăţii belaruse. Acest factor plus apartenenţa lor la tânăra generaţie le-au influenţat fără îndoială părerile legate de Rusia şi i-au făcut să nu-şi mai dorească să fie identificaţi cu compatrioţii ruşi. Următoarele profiluri de tineri rusofoni armeni şi belaruşi ne prezintă o mare varietate de identităţi şi moduri de raportare a acestora la ideea de compatrioţi ruşi.

Artiom, masterand al Universităţii Ruso-Armene (Slavone) din Erevan şi corespondent al unui ziar străin, demonstrează cât de complexă este identitatea rusofonilor armeni, care au legături puternice cu patria-mamă, dar se identifică în acelaşi timp cu ideea de compatrioţi ruşi 26. Născut la Erevan, într-o familie de armeni, Artiom a crescut în Rusia, unde s-a mutat cu familia în anii 1990, aşa cum au făcut de altfel mulţi armeni în căutare de oportunităţi economice. Astăzi, el consideră rusa ca limbă maternă, dar insistă că se simte armean, „aproape la nivel genetic". Se consideră de asemenea compatriot rus, deoarece „mulţi ani am trăit în Rusia, alături de ruşi, dobândind anumite obiceiuri şi chiar un anumit fel de a gândi". Crede că vorbitorii de limba rusă din Armenia au şanse mari să prospere şi declară că „protecţia [rusă], sub orice formă ar fi ea, nu este necesară, dar unele programe, cum ar fi cel prin care se aduce noua literatură rusă în bibliotecile armene, ar fi binevenite". Critică aspru acţiunile Rusiei din Crimeea şi în special din Ucraina de Est, pentru că „întotdeauna am considerat că Rusia ar trebui să atragă alte ţări de partea ei – dar în niciun caz prin utilizarea forţei. Chiar în timp ce juca rolul unui garant al integrităţii teritoriale a Ucrainei, Rusia, în mod cinic, şi-a însuşit o bucată de pământ de la o ţară-soră.

Convingerea mea este că, în acest moment, Rusia a pierdut Ucraina pentru următoarele decenii”.

Araxia este şi ea născută la Erevan. A fost crescută într-o familie de armeni vorbitori de limba rusă şi se consideră compatrioată rusă27. Şi-a încheiat studiile universitare la Moscova, unde a locuit aproape zece ani, iar acum predă la o universitate din Erevan. Araxia nu se consideră rusoaică, ci „susţinătoare a culturii ruse, cu o puternică identitate etnică armeană” şi o compatrioată rusă, „având în vedere faptul că o mare parte a vieţii mele active a fost legată de Rusia (educaţie, familie, prieteni)”. Nu consideră că vorbitorii de limba rusă din Armenia au nevoie de protecţia Rusiei, însă „ar fi suficientă finanţarea proiectelor educaţionale şi culturale”, deoarece, „în Armenia, cultura rusă nu este suficient promovată, sunt puţine şcoli şi universităţi ruseşti şi puţini tineri vorbitori de rusă”.

Valentina este o altă armeancă crescută în Rusia28. De curând, şi-a luat doctoratul şi predă literatura rusă la Universitatea Slavonă, fiind ataşată în egală măsură de culturile şi literaturile rusă şi armeană. Consideră că poate fi numită compatrioată rusă numai într-o anumită măsură, dat fiind că, în perioada sovietică, era doar un copil şi nu a deţinut niciodată cetăţenia rusă. Totuşi simte „mai degrabă o înrudire spirituală decât una de sânge” cu Rusia, conchizând că „limba comună şi moştenirea culturală, anumite tradiţii şi obiceiuri, legăturile strânse cu Rusia, şederea îndelungată pe teritoriul Federaţiei Ruse… fac din mine un fel de compatrioată”. Ea crede că rusofonii armeni nu au nevoie de protecţie din afară, dar nu s-a decis deocamdată ce poziţie să adopte faţă de politicile Rusiei în Ucraina şi Crimeea, comparând situaţia de acolo cu cea a conflictului îngheţat din Nagorno-Karabah.

Cazul Kristinei demonstrează distincţia pe care o fac între limbă şi identitatea naţională rusofonii care nu se consideră compatrioţi ruşi 29. Kristina este o studentă cu o gândire profundă şi bine conturată, care urmează ultimul an la facultatea de relaţii internaţionale şi speră ca, într-o

zi, să ajungă să lucreze în administrația centrală armeană. Deşi oraşul său natal este în Rusia, s-a născut şi a crescut într-o familie de armeni şi spune că nu se consideră o compatrioată rusă deoarece Rusia nu este patria ei: „Patria mea este Armenia. Aici mă simt cu adevărat acasă”. Întrebată dacă rusofonii din Armenia au anumite nemulţumiri, ea a răspuns foarte hotărât: „În niciun caz! în Armenia, două ziare de mare tiraj sunt publicate în limba rusă, *Golos Armenii* [«Vocea Armeniei»] şi Nevoie *Vremea* [«Timpuri noi»], există mai multe programe de televiziune şi filme în limba rusă, meniurile din cafenele şi restaurante sunt în rusă, armeană şi engleză, inclusiv numeroase indicatoare rutiere sunt în limba rusă, şi aşa mai departe”. Urmăreşte politica internă şi externă a Rusiei, cu precădere situaţia din Ucraina, concluzia ei fiind că „nu-mi place politica actuală a Rusiei. Nu o susţin; o consider imperialistă. Poate că evaluarea mea se bazează şi pe identitatea mea de reprezentantă a unei naţiuni mici, Armenia... Nu cred că e nevoie de prezenţa ruşilor sau rusofonilor şi a tancurilor ruseşti în Ucraina”. Ca tânără studentă la relaţii internaţionale, ea crede de asemenea că, „în primul rând, epoca imperiilor a fost dată de mult uitării şi, în al doilea rând, marile puteri ar trebui să formeze alianţe şi să exercite o putere necoercitivă în loc să folosească tancuri şi artilerie. Pe de altă parte, aşa cum obişnuiau să spună scriitorii clasici, Rusia poate să existe numai ca imperiu, altfel va dispărea”.

Nici Ivan, etnic belarus, nu se consideră compatriot rus, deşi este vorbitor de rusă30. De fapt, el se declară foarte sigur de identitatea lui etnică: „Sunt belarus – punct. Cu toate acestea aşa-zişii compatrioţi există într-adevăr, iar unii dintre ei sunt chiar influenţaţi de doctrina *Zăpadnaia Rus* [«Rusia Occidentală»]31, care spune că, chiar dacă belaruşii sunt diferiţi de ruşi, ei aparţin tot Rusiei şi Lumii Ruse”. Ivan, care are în jur de 30 de ani, este dintr-un orăşel situat în apropierea graniţei cu Lituania, unde a învăţat, în copilărie, şi limba belarusă. După ce şi-a încheiat studiile universitare în Polonia, s-a

întors în Belarus pentru a lucra în sectorul ONG-urilor, ceea ce-i permite să călătorească frecvent. Ivan are mulţi prieteni în Ucraina şi este îngrozit de ce face Moscova acolo şi de alegaţiile manipulatoare privind fascismul guvernului de la Kiev şi discriminarea la care ar fi supusă minoritatea rusă. „Nu, în Belarus, ruşii nu sunt discriminaţi. Ei chiar se simt acasă aici” – oftează Ivan – „deşi nici asta nu e o consolare”.

Nastia are 28 de ani şi a crescut în regiunea Brest, situată la graniţa cu Polonia, într-o familie ortodoxă foarte credincioasă, dar, în prezent, ea se consideră atee32. Fiind istoric de profesie, vorbeşte belarusa, rusa, ucraineana şi polona, dar recunoaşte că, „strict vorbind, majoritatea belaruşilor sunt vorbitori nativi de limba rusă. Toţi vorbim fluent în rusă, cu excepţia câtorva oameni mai în vârstă, care locuiesc în unele sate mai izolate”. Nastia este în prezent casnică şi locuieşte la Minsk, dar, în trecut, a fost o tânără activistă care milita pentru renaşterea identităţii belaruse. Nu se consideră deloc o compatrioată rusă, dar spune că, „din păcate, tendinţa prorusă, deşi latentă, este destul de puternică în societatea belarusă”. Stând acasă, are posibilitatea să urmărească îndeaproape desfăşurarea evenimentelor din Ucraina. Întrebată ce crede despre anexarea Crimeii, ea răspunde făcând o grimasă: „De ce nu-i întrebaţi mai bine pe *vatniki* [”mojici” patrioţi]?” 33 Cu toate acestea, ca urmare a propagandei ruseşti agresive, o mare parte a societăţii belaruse, inclusiv intelectualitatea şi clasa de mijloc, susţine ideea unei „Rusii Mari şi Puternice”, cu Putin la conducerea ei34.

Cazultaţianei dovedeşte că belaruşii care nu se consideră compatrioţi ruşi pot de multe ori să aibă o afinitate pentru vecina lor35.Tatiana este o avocată belarusă foarte comunicativă, are peste cincizeci de ani şi două diplome de studii postuniversitare. Vorbeşte cu plăcere în limba belarusă, când se iveşte ocazia, destul de rar, dar în majoritatea timpului vorbeşte rusa. Face o distincţie clară între limbă şi identitatea naţională: „Mă întreb de ce oamenii ne asociază cu ruşii numai pe baza

faptului că vorbim rusa în viaţa de zi cu zi? Pentru că acest lucru este cu totul greşit. Eu sunt belarusă, părinţii şi bunicii mei au fost belaruşi... Nu mă consider o compatrioată rusă atât timp cât am ţara mea. Rusia este doar o ţară vecină. Atât şi nimic mai mult”. După o scurtă pauză, zâmbeşte şi explică: „E posibil totuşi să ţin cu Rusia în timpul meciului de hochei cu Canada, dar asta e o altă poveste”.Tatiana nu crede că, în Belarus, ruşii sunt discriminaţi: „Din contră, mai degrabă vorbitorii de belarusă s-ar putea simţi mult mai discriminaţi, având în vedere faptul că, în marea majoritate a instituţiilor publice, se foloseşte limba rusă”.

Olga este o tânără specialistă în domeniul IT din Minsk. Ca toţi belaruşii, vorbeşte fluent limba rusă, dar preferă să vorbească în belarusă36. Interesul ei pentru identitatea belarusă a apărut de curând, ca urmare a mişcării naţionale care s-a declanşat în urma alegerilor prezidenţiale frauduloase din 2006. Recunoaşte că rusa este limba ei maternă, dar este categorică în ceea ce priveşte faptul că ea nu este rusoaică şi nici nu are sentimente faţă de Rusia sau Uniunea Sovietică. „Majorităţii belaruşilor nu le pasă de Uniunea Sovietică”, spune ea. „S-a prăbuşit Uniunea Sovietică? S-a refăcut Uniunea Sovietică? Nimănui nu-i pasă”. În acelaşi timp, este convinsă că belaruşii sunt indiferenţi faţă de orice ideologie şi că majoritatea sunt de-a dreptul pragmatici. „Nu există o ideologie a panslavismului sau ceva asemănător”, afirmă ea nerăbdătoare. „Singura motivaţie a acelor propovăduitori este pragmatismul. Este vorba fie de o oportunitate de a face bani, fie de carieră. Aceşti aşa-numiţi ideologi nu sunt altceva decât nişte mercenari”. Este posibil ca cinismul Olgăi să nu fie complet nefondat. Scopul final al politicilor Rusiei nu este neapărat acela de a-i sprijini pe compatrioţi, ca să nu mai vorbim de panslavism, ci acela de a-şi mări resursele, de a-şi apăra propriile interese de securitate şi economice şi de a-şi realiza ambiţiile neoimperialiste.

Motivele şi interesele Rusiei

Deşi interesele Rusiei în Belarus şi Armenia sunt cât se poate de diferite, în ambele cazuri ele vizează domeniile strategic, militar şi economic. Poziţia geopolitică a Belarusului este similară cu cea a Ucrainei – o zonă-tampon interpusă între Rusia şi Europa Occidentală, dar care este în acelaşi timp un coridor către exclava rusă Kaliningrad, cu ieşire la Marea Baltică (harta 4). De-a lungul anilor, Moscova abia dacă a tratat Belarusul ca o entitate separată de Rusia. Încrederea Moscovei în loialitatea Minskului constituie poate singurul motiv pentru care Belarusul nu s-a temut că i-ar fi ameninţată integritatea teritorială, cum a fost cazul cu Ucraina, Moldova, Georgia şi alte state37, între timp, din 2004, de când purtătorul de cuvânt al Dumei, Boris Grâzlov, a inventat această expresie, Armenia este numită „avanpostul rusesc din Caucazul de Sud" 37. De asemenea, în 2000, când cele două ţări au semnat o „Declaraţie de cooperare în secolul al XXI-lea", Puţin a spus că aceasta reflectă faptul că Armenia este „aliatul tradiţional" 39 al Rusiei.

Armenia

Armenia a fost un aliat militar apropiat al Rusiei încă de pe vremea când a invitat trupele ruseşti în ţară cu scopul de a intimida Turcia. În contextul în care o divizie rusească staţiona deja la Givunri, în 1997 a fost încheiat un tratat oficial care a transformat locul în care erau încartiruite trupele respective în bază militară rusească, contractul de închiriere fiind prelungit de Armenia în 2010 până în 2044, în schimbul unor sisteme de rachete cu rază lungă de acţiune livrate de Rusia40. Garnizoana include unităţi de apărare aeriană, o escadrilă de luptă şi unităţi de rachete antiaeriene41. Din ianuarie 2015, baza militară de la Giururi şi zona învecinată au fost zguduite de tensiuni după ce un militar rus a ucis o familie armeană de şapte persoane, inclusiv o fetiţă de doi ani şi un băieţel de şase luni42. Refuzul guvernului rus de a permite ca suspectul să fie judecat de un tribunal armean, aşa cum era stabilit prin tratatul din 1997, a dus la proteste ale

armenilor şi la ciocniri în zona bazei, subminând încrederea armenilor în forţele militare ruse şi, posibil, chiar viitoarea cooperare militară armeano-rusă43.

Armenia a căutat în general să coopereze strâns cu forţele armate ruse, făcând parte, alături de Belarus, Kazahstan, Kîrgîzstan şi Tadjikistan, din Organizaţia Tratatului de Securitate Colectivă (OTSC), condusă de Moscova. Din 2005, Armenia cooperează şi cu NATO, în cadrul „Planului individual de acţiuni în parteneriat”, deşi nu urmăreşte să devină membră cu drepturi depline a acestei organizaţii. Armenia mai cooperează cu alianţa nord-atlantică şi în scopul construirii în ţâră a unui centru de asistenţă pentru managementul crizelor şi combaterea terorismului, trimiţând soldaţi în Irak şi Afghanistan şi participând la misiuni de menţinere a păcii în Kosovo, în schimb, cooperarea militară ruso-armeană se referă la cooperarea dintre Serviciul Federal de Securitate al Rusiei şi grănicerii armeni, în scopul apărării graniţelor armene cu Turcia şi Iran, şi la faptul că forţele armate armene fac parte din sistemul colectiv de apărare aeriană al CSI44. În 2013, Moscova şi Erevan au semnat un tratat de cooperare tehnico-militară în domeniul apărării. În ciuda acestui fapt, în timp ce trei sferturi din armata armeană au participat la conflictul cu Azerbaidjanul, Rusia nu a avut nicio contribuţie directă. În 2013, pentru prima dată, comandantul bazei militare de la Giururi a declarat că, „în cazul în care liderii Azerbaidjanului vor lua decizia de a-şi restabili în mod forţat autoritatea asupra regiunii Nagorno-Karabah, este posibil ca baza să se implice în acest conflict militar, în conformitate cu obligaţiile contractuale ale Federaţiei Ruse în cadrul Organizaţiei Tratatului de Securitate Colectivă” 45, stârnind astfel obiecţiile Azerbaidjanului46. Una peste alta, politicile Rusiei par să aibă ca scop tergiversarea conflictului din Nagorno-Karabah, dat fiind că, pe de o parte, Rusia susţine Armenia prin intermediul bazei militare, iar pe de altă parte, vinde arme Azerbaidjanului – totul pentru a-şi păstra influenţa asupra ambelor părţi.

Cu Armenia, Rusia are de asemenea relaţii economice strânse, chiar dacă vorbim de o ţară mică, cu doar trei milioane de locuitori şi un PIB anual, în 2013, de sub 6.000 $ pe locuitor, care numai cu greu ar putea reprezenta un premiu pentru Rusia în termeni economici. Cu toate acestea Armenia suportă jumătate din cheltuielile bazei militare ruse şi nu percepe Rusiei nici chirie pentru terenul respectiv sau pentru baza în sine47. Economia Armeniei se bazează pe mica industrie, servicii, banii trimişi în ţară de cei care muncesc în străinătate (în special în Rusia, Franţa, Germania şi SUA) şi pe agricultură, dar şi pe împrumuturi de la Banca Mondială, FMI, Banca Asiatică de Dezvoltare şi Rusia48. Rusia este principalul investitor în economia Armeniei, acţionând prin intermediul unor giganţi precum ArmRosGasProm (o companie-soră a Gazprom), Căile Ferate Ruse, operatorii de telefonie MT şi Beeline şi importante bănci şi companii ruseşti de asigurări49. Deşi UE este cel mai mare partener de afaceri50 al Armeniei, ţara rămâne dependentă de Rusia în anumite sectoare economice strategice, precum cel energetic şi, într-un grad mai mic, în cel al comunicaţiilor şi transporturilor. Acest lucru se reflectă în ponderea Rusiei în importurile Armeniei, care este aproape dublă faţă de cea a UE51, incluzând aici şi energia. Rusia a profitat cu succes şi de vulnerabilitatea economică şi dependenţa de energie rusească a Armeniei. În 2002, cele două ţări au lansat proiectul „Proprietate pentru datorie” (sau „Acţiuni pentru datorie”), constând în transferul unor societăţi industriale armene de statcu personal insuficient şi în mare parte neoperaţionale statului rus, în scopul acoperirii împrumutului de 100 de milioane $ acordat de Moscova Erevanului şi al stimulării investiţiilor52. Între timp, Armenia a fost forţată să cedeze alte proprietăţi şi active ale statului pentru a plăti importurile de gaze din Rusia53.

Belarus

Spre deosebire de Armenia, forţele armate belaruse sunt considerate adesea aproape ca o componentă a

armatei ruse. De exemplu, în doctrina militară rusă, se precizează că, în cazul unui conflict cu Occidentul, armata belarusă va interveni ca parte a armatei ruse, pentru a apăra graniţele de vest ale Rusiei54. Rusia şi Belarus au sisteme regionale de apărare aeriană comune şi efectuează periodic ample exerciţii militare, sub numele de „Zăpad" („Vest"), în apropierea graniţelor cu Polonia şi Lituania. Centrul de comunicaţii pentru submarine şi radarul de avertizare timpurie, care aparţin Rusiei şi au ca rază de acoperire Atlanticul de Nord şi Europa55, sunt localizate pe teritoriul Belarusului, la Vileika, respectiv Baranovici. Baza de la Baranovici găzduieşte şi avioane de vânătoare, existând mai multe planuri de amplasare a unor noi baze militare ruseşti în vestul ţării, la Lida, şi în est, la Bobruisk56. De asemenea, Rusia se bazează pe industria militară din Belarus, incluzând companii cum ar fi Belomo, faimoasă pentru dispozitivele de vedere pe timp de noapte, întreprinderi militare precum Beltechexport şi fabrica de tancuri de la Borisov57. Fabrica de Tractoare de la Minsk, în ciuda denumirii sale banale, produce transportoare şi lansatoare mobile pentru rachete balistice intercontinentale58. Prin urmare este un fapt de importanţă strategică şi militară pentru Rusia să păstreze Belarusul în sfera sa de influenţă.

Economia Belarusului este, fără îndoială, mai puţin interesantă pentru Rusia decât poziţia geostrategică a ţării. Totuşi Rusia a încercat mereu să integreze Belarusul în zona sa de influenţă economică şi să obţină acces la resursele şi industria acestei ţări. Din 1995, Belarus este unul dintre membrii fondatori ai Uniunii Vamale Eurasiatice, iar din 2014 a devenit parte, împreună cu Armenia şi Kazahstan, din cel mai nou proiect economic al Moscovei – nou-formata Uniune Economică Eurasiatică. Rusia este cel mai important investitor străin în economia Belarusului şi cel mai mare partener de export şi import, valoarea importurilor fiind dublă faţă de valoarea totală a importurilor celorlalţi zece parteneri comerciali importanţi59. De-a lungul anilor, Rusia a mai încercat să

privatizeze un număr de întreprinderi belaruse strategice, printre care şi cel mai mare producător mondial de carbonat de potasiu, Belaruskali, dar şi mari companii din sectorul energetic, precum rafinăriile de petrol Naftan şi Mozir[60]. Conducta naţională de gaze, Beltransgaz (cunoscută din 2013 sub numele de Gazprom Transgaz Belarus), a fost cumpărată în etape de Gazprom între 2007 şi 2011, procedura fiind considerată de compania rusească de gaze ca „întoarcerea Beltransgaz în sânul familiei Gazprom" – o expresie care reflectă concepţia conform căreia Belarus (la fel ca Ucraina) aparţine familiei ruse[61].

În ceea ce priveşte sectorul energetic rusesc, Belarus se află în aceeaşi poziţie cu Ucraina şi (din perspectivă istorică) cu statele baltice, ca ţară de tranzit pentru exporturi; de fapt, jumătate din exporturile de ţiţei nerafinat ale Rusiei trec prin Belarus. Totuşi, la fel ca în cazul statelor baltice, Moscova a încercat să elimine Belarus de pe traseul conductelor sale, construind rute de transport alternative, cum ar fi North Stream şi Reţeaua Baltică de Conducte-2[62]. Belarus deţine un important câmp petrolifer, precum şi zăcăminte neexploatate de şisturi bituminoase, care sunt estimate la aproximativ 9 miliarde de tone, dar pe care statul belarus nu a fost interesat să le exploateze în contextul preţului subvenţionat la energie oferit de Rusia. S-au făcut de asemenea anumite speculaţii că autorităţile şi companiile ruseşti ar spăla bani în Belarus, aşa cum fac în Osetia şi Abhazia (în special prin comerţul cu arme şi energie) [63].

Ceea ce diferenţiază Belarus şi Armenia de majoritatea fostelor state sovietice este rolul unic ideologic sau poate chiar psihologic pe care îl are ţara în proiectul imperial al Rusiei, de „«ultimă carte» care a mai rămas de jucat pe scena europeană" [64]. Belarus rămâne singura ţară europeană fostă sovietică aflată încă pe orbita Moscovei. Statele baltice au aderat la U şi NATO, Moldova şi Ucraina au avut propriile „revoluţii colorate", iar foste state semnatare ale Tratatului de la Varşovia precum Polonia şi România simt de mult integrate în Occident.

Numai Belarus rămâne, într-un mod straniu, un fel de colonie rusească în mijlocul Europei. În anumite privinţe, se poate spune că poziţia Armeniei în Caucaz este una similară – de ultim bastion care sprijină Rusia, în timp ce Georgia a purtat un război împotriva Rusiei, iar Azerbaidjan se foloseşte de propriile zăcăminte de petrol şi gaze pentru a putea dobândi mai multă autonomie. În plus, Belarus foloseşte acelaşi model politic şi economic ca Rusia. În calitate de politolog şi expert în problemele Belarusului, Vytis Jurkonis explică: „Belarus este un model de urmat pentru Kremlin – este un exemplu de menţinere a puterii vreme de 20 de ani, prin dezintegrarea societăţii, controlul opoziţiei, aplicarea principiului «dezbină şi stăpâneşte» şi oprimarea activiştilor (prin reţinerea, arestarea lor, exmatricularea lor din universităţi)”. [65] în schimb, Pavel Usov, expert şi director al Centrului de Analiză şi Prognoză Politică, susţine contrariul: tendinţele autocrate ale Rusiei, apărute în era Elţîn şi materializate cu multă pricepere sub conducerea lui Putin, au făcut ca un regim autoritar să fie posibil într-o ţară mult mai mică precum Belarus[66]. Totuşi, în timp ce confraţii lor slavi, ucrainenii, au declanşat, în 2004, Revoluţia Portocalie şi, în 2013, mişcarea din Piaţa Maidan pentru a răsturna guvernul, poziţia lui Lukaşenko nu a fost niciodată ameninţată. După cum a explicat Jurkonis, „poate că Lukaşenko nu este foarte iubit de Kremlin, dar i se apreciază loialitatea şi abilitatea de a crea un sistem de control eficient” [67]. În altă ordine de idei, deşi sistemul politic armean nu este chiar unul democratic, este totuşi un sistem pluralist, în care competiţia din timpul alegerilor este foarte acerbă. Spre deosebire de autoizolatul Belarus, Armenia este influenţată în plus de diaspora sa (în special cea din SUA) şi de ONG-urile finanţate de Occident. Şi totuşi Belarus a primit cu braţele deschise modelul economic şi politic de inspiraţie sovietică, iar Armenia a acceptat alianţa şi sprijinul Rusiei, care a putut astfel să-şi exercite cu succes puterea necoercitivă asupra acestor două state.

Puterea necoercitivă

Belarus

Dintre statele CSI, probabil că Rusia a înregistrat cel mai mare succes în exercitarea puterii sale necoercitive în Belarus, apoi în Armenia. Acest succes s-a datorat, în ambele ţări, prevalenţei limbii ruse şi credinţei ortodoxe, dar şi legăturilor economice şi militare puternice. În timp ce Belarus şi Rusia au dezvoltat relaţii extrem de strânse în ultimii 20 de ani, Moscova a continuat să-şi exercite puterea necoercitivă şi influenţa asupra Belarusului şi prin mijloace economice, financiare, culturale, sociale şi politice. După cum foarte bine rezumă politologul Laurynas Jonavicius, „nu ar trebui să uităm nici că televiziunile ruseşti, banii şi investiţiile ruseşti, limba rusă, forţele armate ruseşti, petrolul şi gazul rusesc reprezintă realitatea de zi cu zi în Belarus. Indiferent dacă îi place lui Lukaşenko sau nu” 68. Şi totuşi, în ultimele două decenii, regimul lui Lukaşenko nu a mai opus nicio rezistenţă împotriva puterii necoercitive a Rusiei şi a favorizat în mod constant limba rusă.

În 2014, după anexarea Crimeii, o parte din mass-media rusă începuse să susţină că Lukaşenko ar fi dat unele semne că încearcă o „uşoară belarusizare” 69 a ţării. În discursul său privind starea naţiunii, din aprilie 2014, Lukaşenko a făcut, în mod indirect, referire la eforturile Moscovei de a politiza limba rusă în Belarus şi Ucraina: „Aş vrea să clarific încă o dată un lucru pentru cei care vor să «privatizeze» limba rusă.

Limba este a noastră. Nu este nici a Rusiei şi nici a Ucrainei. Este a noastră. Este de asemenea un lucru viu care ne aparţine nouă, belaruşilor”. 70 în ianuarie 2015, Ministerul Educaţiei din Belarus anunţa că istoria şi geografia aveau să fie predate în belarusă, măsură care a fost imediat interpretată de presă ca fiind una de „derusificare” şi „renaştere” a culturii belaruse71. În realitate însă, pare improbabil ca Lukaşenko să vrea să limiteze în mod direct manifestarea puterii necoercitive a Rusiei printr-o politică de reafirmare a limbii belaruse. În

schimb, probabil că acesta va pretinde că limba rusă este şi limba Belarusului, folosindu-se de limba belarusă doar de ochii lumii, pentru a-şi îmbunătăţi poziţia în negocierile cu Bruxelles-ul şi cu Kremlinul72.

Religia comună reprezintă o altă formă de exercitare a puterii necoercitive de către Rusia. Biserica Ortodoxă Belarusă este subordonată Patriarhiei Moscovei, în contextul în care este instituţia care se bucură de cea mai mare încredere, 63%, mai mult decât armata (44%) şi uniunile de întreprinzători (40%) 73. În jur de 80% din populaţia Belarusului ţine de Biserica Ortodoxă, deşi majoritatea locuitorilor nu sunt practicanţi74. Aproximativ 15% din populaţie ţine de Biserica Romano-Catolică, fiind supusă adesea la diverse presiuni din partea regimului Lukaşenko. Pentru a profita de credinţă, se spune că Rusia a desfăşurat mai multe programe în Belarus prin intermediul unor organizaţii, promovând valorile tradiţionale ortodoxe şi familiale75. Astfel, începând cu anul 2014, organizaţii precum „Sfânta Rusie”, diferite grupări de cazaci şi „Frăţia Ortodoxă” au promovat ideea „Rusiei Occidentale”, o iniţiativă în cadrul căreia Belarusul este prezentat ca făcând parte din lumea slavă şi ortodoxă, precum şi ideea de patriotism şi devotament faţă de ţara-mamă, Rusia76. În special organizaţiile de cazaci se adresează mai ales tinerilor, pentru care organizează inclusiv tabere paramilitare.

Un aspect oarecum neobişnuit şi, într-o anumită măsură, discrepant legat de manifestarea puterii necoercitive a Rusiei în Belarus îl reprezintă nostalgia după epoca sovietică, care se simte în societatea belarusă şi în politicile oficiale. În timp ce regimul lui Putin a încercat, în anii 2000, să reabiliteze anumite evenimente şi lideri din perioada sovietică, în Belarus, regimul sovietic continuă să fie preamărit şi să reprezinte lumina călăuzitoare pentru regimul lui Lukaşenko încă din anii 1990. De exemplu, victoria în cel de-al Doilea Război Mondial nu este doar cel mai important eveniment în conştiinţa naţională rusă, căci, după cum o arată sondajele

de opinie, 80% dintre belaruşi consideră şi ei că victoria reprezintă cel mai măreţ simbol al mândriei lor din secolul al XX-lea. În schimb, numai 36% din populaţie consideră că obţinerea independenţei de către Belarus în 1991 este momentul de care ţara ar trebui să fie cea mai mândră77. De asemenea, Belarus este unic în fostul spaţiu sovietic şi în ceea ce priveşte relaţiile pe care le are cu Rusia, în contextul în care, după cum observam mai devreme, nu numai că a jucat rolul unui importator al puterii necoercitive a Rusiei, dar se poate spune că a fost în acelaşi timp un exportator al propriei ideologii post-sovietice şi al propriului stil de organizare politică, care, dacă nu a constituit chiar un model, cel puţin a fost o oglindă a Rusiei lui Putin.

Armenia

Spre deosebire de Belarus, deşi armenii sunt şi ei creştini ortodocşi, Biserica Apostolică Armeană a reuşit să-şi păstreze independenţa de-a lungul istoriei. Având în spate o lungă tradiţie, în contextul în care Armenia este prima entitate statală care a adoptat creştinismul ca religie oficială, biserica armeană nu s-a aflat niciodată sub influenţa Patriarhiei de la Moscova. De fapt, istoria relaţiilor dintre autorităţile ruse şi biserica armeană a fost una destul de tensionată. În 1902, guvernul rus a încercat să exproprieze bunurile bisericii armene, ceea ce a avut ca rezultat o tentativă de asasinare a viceregelui, în anul următor, de către grupări de revoluţionari armeni. Ulterior, autorităţile ruse au înarmat mai multe grupări regionale, declanşând astfel un val de confruntări violente cunoscute astăzi ca Războiul Armeano-Tătar (1905 – 1906) şi creând totodată un precedent pentru viitoarele conflicte armeano-azere78. Începând cu anii 1990 însă, rolul Bisericii Ortodoxe Ruse a devenit mai vizibil în medierea conflictelor dintre Armenia şi Azerbaidjan. Catolicosul armean Karekin al II-lea a apelat în nenumărate rânduri, în deceniul trecut, la Patriarhia Moscovei, încercând să joace rolul de mediator pe lângă liderii religioşi din Azerbaidjan în conflictul din Nagorno-Karabah79.

În timp ce limba rusă a devenit limba maternă a majorităţii belaruşilor, Moscova a încercat să facă presiuni pentru obţinerea unui fel de statut oficial pentru ruşii din Rusia. Cei mai importanţi participanţi la această campanie au fost instituţiile guvernamentale ruseşti, cum ar fi Rossotrudniceştro, şi ONG-urile sponsorizate de statul rus, cum ar fi „Russki Mir" 80. Şeful biroului Rossotrudniceştro din Erevan, Viktor Krivopuskov, susţinea la un moment dat că „rusa este limba securităţii armene" 81, părând să spună prin aceasta că, dacă Armenia voia să beneficieze de securitate naţională, trebuia să acorde limbii ruse un statut privilegiat. În 2014, purtătorul de cuvânt al Kremlinului şi şeful aparatului de propagandă rus, Dmitri Kiselev, a reiterat şi el ideea că limba rusă ar trebui să se bucure de un statut privilegiat în Armenia82. Totuşi guvernul armean a continuat să se opună acestei iniţiative83. De fapt, puterea necoercitivă şi susţinerea lingvistică acordată de Moscova în Armenia s-au apropiat de constrângere şi chiar şantaj.

S-a mai constatat în Armenia o tendinţă de creştere în ceea ce priveşte utilizarea limbii ruse în învăţământul secundar. În 1997, a fost înfiinţată prin decret interguvernamental Universitatea Ruso-Armeană (Slavonă), care oferă cursuri cu predare în limba rusă, mai puţin în armeană, pentru peste 2.500 de studenţi – inclusiv mulţi dintre armenii ale căror profiluri au fost prezentate mai înainte84. De asemenea, în Armenia funcţionează mai multe fifiale ale altor universităţi ruseşti, iar în august 2014, guvernul armean a fost de acord ca, în 2015, să se înfiinţeze la Erevan o filială a Universităţii de Stat din Moscova, pentru care s-a oferit să acopere costurile de funcţionare, ceea ce a stârnit un val de nemulţumire publică85. În plus, în ţară există diverse centre de învăţare a limbii ruse, sub auspiciile Universităţii Slavone sau fondate de „Russki Mir" 86. Această formă de exercitare a puterii necoercitive a Rusiei a fost bine primită de vorbitorii de limba rusă din Armenia, după cum o arată interviurile de mai sus.

Modul în care s-a manifestat puterea economică necoercitivă (şi mai puţin necoercitivă) a Rusiei în Armenia este cel mai bine exemplificat de presiunea la care Moscova supune guvernul de la Erevan încă din 2012, pentru a-l convinge să se alăture Uniunii Economice Eurasiatice în loc să stabilească legături mai strânse cu UE87. Timp de mai mulţi ani, Armenia a încercat să facă o reformă după modelul UE şi, în acelaşi timp, să păstreze relaţii pragmatice cu Moscova88. Tactica prin care Moscova a căutat să „convingă" Armenia să se alăture Uniunii Economice Eurasiatice a fost cea aplicată de obicei în fostul spaţiu sovietic, fiind bazată pe şantajul în domeniul energetic. Astfel, între 2005 şi 2012, Gazprom a crescut preţul la gaze pentru Armenia de patru ori, deşi, în mare parte, aceasta s-a făcut şi ca urmare a creşterii preţurilor la gaze la nivel global89. În 2012, Moscova a ameninţat Armenia în nenumărate rânduri, atât pe canale oficiale, cât şi neoficiale, că va renunţa la acordurile sale comerciale preferenţiale cu această ţară şi va creşte din nou preţul la gaze90. Printre participanţii la această campanie s-au aflat înalţi funcţionari ruşi, inclusiv consilierul-şef al lui Putin pe probleme economice, Serghei Glazev, şi ambasadorul rus în Armenia (2009 – 2013), Viaceslav Kovalenko91. În decembrie 2013, în timpul vizitei oficiale a lui Putin în Armenia, Gazprom a întins autorităţilor de la Erevan o ramură de măslin şi a stabilit nu numai că nu va mai creşte cu încă 30% preţul la gazele furnizate Armeniei, ci chiar că îl va vinde la un preţ mai mic, cel de pe piaţa internă rusească – însă numai după ce Erevanul hotăra să se alăture Uniunii Economice Eurasiatice92. Această ameninţare cu practicarea unor preţuri mai mari la gaze, care ar fi afectat mai multe sectoare ale economiei, a influenţat în mod cert decizia preşedintelui armean Serj Sargsian, din data de 3 septembrie 2013, de a se orienta către Uniunea Eurasiatică, deşi, după cum vom vedea, războiul informaţional şi problemele legate de securitate au jucat şi ele un rol poate chiar mai important în luarea acestei

decizii. Ulterior, Erevanul nu a mai reuşit să obţină fonduri de la SU şi Franţa pentru a construi o nouă centrală nucleară, care ar fi ajutat ţara să scape de dependenţa faţă de Rusia. În schimb, Armenia a acceptat în mai 2014 un împrumut în valoare de 300 de milioane $ de la Rusia, care urma să fie investit în prelungirea duratei de funcţionare a centralei nucleare existente până în 202693.

Participanți la ședința Consiliului suprem al Uniunii Economice Eurasiatice, Minsk, 24 octombrie 2013. De la stânga la dreapta: Almazbek Atambaev, președintele Kîrgizstanului, Serj Sargsian, președintele Armeniei, Nursultan Nazarbaev, președintele Kazahstanului, Aleksandr Lukașenko, președintele Belarusului, Vladimir Putin, președintele Rusiei, Viktor Ianukovici, președintele Ucrainei, Emomali Rahmon, președintele Tadjikistanului.

Președintele Putin cu patriarhul Chiril al Moscovei și a toată Rusia, mai 2012. Întâistătătorul Bisericii Ortodoxe Ruse a susținut alegerea lui Putin ca președinte în 2012, afirmând că perioada petrecută de acesta la conducerea statului rus reprezintă „o minune a lui Dumnezeu".

Parlamentul Găgăuziei din Comrat, Republica Moldova. În 2014, Rusia a făcut eforturi sistematice, similare cu cele depuse în Donețk și Lugansk, de destabilizare a regiunii moldovenești Găgăuzia.

Soldați ai Armatei 58 ruse în Osetia de Sud, în timpul războiului din 2008 dintre Georgia, pe de o parte, și Rusia și republicile autoproclamate Osetia de Sud și Abhazia, pe de altă parte.

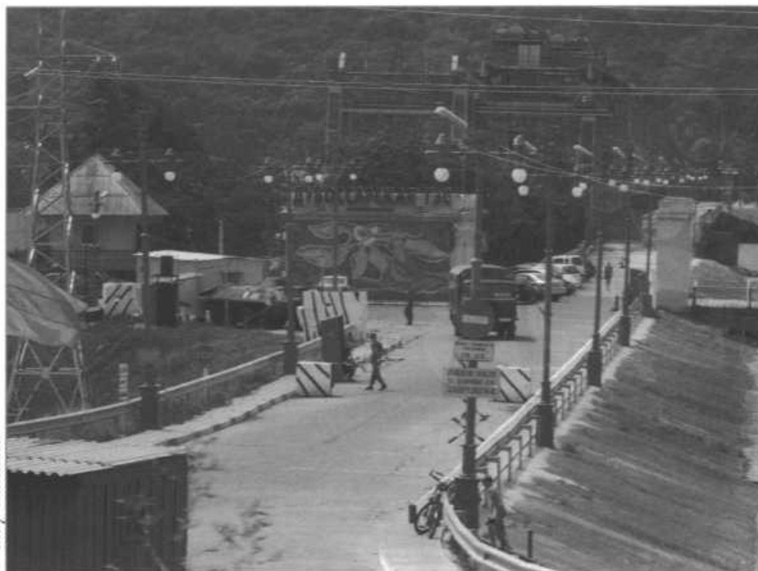
Paradă a navelor de război rusești și ucrainene cu prilejul Zilei Marinei Ruse și al Zilei Marinei Ucrainene, Sevastopol, 28 iulie 2013.

Miting organizat cu ocazia celei de-a doua aniversări a alipirii Crimeii la Rusia. Participanții poartă steaguri și afișe cu imaginea președintelui Vladimir Putin. Sankt-Petersburg, 18 martie 2016.

Refugiați azeri în timpul războiului din regiunea Nagorno-Karabah, 1992.

Soldați ruși din forțele de menținere a păcii la Dubăsari,
la granița dintre Moldova și Transnistria, iulie 2014.

Elevi de naționalitate rusă ai Școlii „Lomonosov" din Riga, sosiți în vizită la Moscova, la invitația președintelui Putin, octombrie 2003.

Protestatari proruși la Donețk, 8 martie 2014.

© Mstislav Cernov

Ucraineni protestând față de hotărârea guvernului țării lor de a nu semna tratatul de asociere cu UE, Kiev, 27 noiembrie 2013.

© Getty Images

Activist cerând Consiliului Național al Radioului și Televiziunii din Ucraina interzicerea postului prorus de radio Vesti, Kiev, 16 februarie 2017.

Imagine din timpul ceremoniei de inaugurare a conductei petroliere Tenghiz-Marea Neagră, care face legătura între câmpul petrolifer Tenghiz din Kazahstan și portul rusesc Novorossiisk, martie 2001.

Bărbat purtând o pancartă pe care este scris „Putin, ia mâna de pe Ucraina! Crimeea este a Ucrainei!", în timpul unui protest organizat la Casa Albă, Washington DC, 6 martie 2014.

Vladimir Putin în timpul vizitei efectuate la baza militară rusă 102 de lângă orașul armean Giumri, decembrie 2013.

Ceremonia de semnare a documentelor adoptate la ședința Consiliului suprem al Uniunii Rusia-Belarus, Moscova, 30 iunie 2017.

Un alt aspect legat de exercitarea puterii necoercitive a Rusiei în Armenia vizează încercarea de a limita influenţa ONG-urilor finanţate din surse occidentale

în această ţară şi a organizaţiilor conduse de diverşi membri ai diasporei armene. Astfel, în mai 2014, ambasadorul rus în Armenia, Ivan Volinkin, îndemna într-un interviu Erevanul „să neutralizeze acele ONG-uri din Armenia care încercau să pericliteze relaţiile ruso-armene”, oferind ca exemplu controversata lege rusă care punea semnul egal între ONG-urile finanţate din fonduri străine şi „agenţii străini” 94. Societatea civilă armeană şi guvernul au protestat, inclusiv printr-un comunicat foarte ferm al Ministerului armean de Externe, de obicei mai reţinut în astfel de declaraţii: „Toate organizaţiile din Armenia sunt înregistrate şi funcţionează conform legilor Republicii Armenia”. 95 în februarie 2015, senatorul rus Konstantin Kosacev reitera însă apelul Moscovei, declarând că aproape 350 de ONG-uri din Armenia se opuneau integrării eurasiatice, favorizând în schimb apropierea de UE, situaţie pe care el o cataloga drept „inacceptabilă” 96. Într-un sens mai larg însă, atât societatea civilă, cât şi guvernul din Armenia au încercat să se opună acestui gen de acţiuni ale Rusiei şi politicilor mai agresive ale acesteia privind compatrioţii.

Politicile umanitare, politicile privind compatrioţii şi politica de paşaportizare

Politicile Rusiei în aceste domenii au fost foarte diferite în Belarus şi Armenia, în ciuda influenţei de care se bucură Moscova şi a cooperării strânse pe care o are cu aceste două state. Acest lucru se întâmplă în special ca urmare a modului diferit în care Rusia percepe cele două ţări, a diferenţei structurale dintre ele, dar şi în contextul conflictului din regiunea armeană Nagorno-Karabah. Reacţiile diferite ale Minskului şi Erevanului la propunerile Moscovei constituie un alt factor distinctiv.

Belarus

După părerea Moscovei, o mare parte din populaţia Belarusului poate intra în categoria compatrioţilor ruşi, din moment ce, împreună cu ucrainenii, aceasta face parte din aşa-zisa naţiune tripartită rusă. După cum susţinea ministrul rus al apărării, Serghei Ivanov, în februarie 2006,

reiterând o credinţă profund încetăţenită printre ruşi, „belaruşii şi ruşii simt unul şi acelaşi popor” 97. Lukaşenko a reluat şi el aceeaşi temă în 2014, când a spus că „noi suntem de fapt o singură ţară” 98. În 2009, un studiu sociologic a arătat că 75% dintre belaruşi nu percep Rusia ca pe o ţară străină99. Aceasta ar putea explica parţial faptul că Rusia nu a insistat la fel de mult pe aplicarea politicilor sale umanitare şi a celor legate de compatrioţi în Belarus cum a făcut-o în celelalte ţări. „Russki Mir” şi-a deschis primul birou în Belarus abia în decembrie 2014, în oraşul Brest, din apropierea graniţei vestice a ţării100. Şi tot aici a fost înfiinţată în 2014 o filială a Centrului Rus pentru Ştiinţă şi Cultură, care mai are un birou deschis la Minsk de la sfârşitul lui 2010 şi se pregăteşte să deschidă un altul în cel de-al doilea mare oraş din Belarus, Gomei, în 2015. Atât „Russki Mir”, cât şi Centrul Rus sunt percepute ca instrumente ale serviciilor secrete ruse101. Rossotrudniceştro are birouri deschise în Belarus încă din iunie 2004, adresându-se în special organizaţiilor de compatrioţi ruşi, cu scopul de a ajuta la consolidarea şi coordonarea activităţii acestora, deşi se implică şi în diverse activităţi culturale, educaţionale şi de propagare a unor informaţii pozitive despre Rusia102. Lukaşenko a pus el însuşi în practică multe politici care tratează Belarusul ca parte constitutivă a Lumii Ruse şi chiar a conferit limbii ruse statutul de a doua limbă oficială a ţării în 1995. De asemenea, a scos în afara legii stema istorică a Belarusului (*Pahonia*) şi steagul alb-roşu-alb al ţării, integrând în schimb în istoria ţării trecutul sovietic103. Conform lui Jurkonis, ca urmare a rusificării de astăzi şi de ieri a Belarusului, ţara a fost percepută de Moscova mai degrabă ca făcând parte integrantă din Lumea Rusă, prin urmare nu mai era nevoie să depună aşa de multe eforturi aici104. Şi totuşi evenimentele din Ucraina au reprezentat un semnal că nimic nu trebuie luat ca atare şi că Lumea Rusă trebuie să fie sprijinită, ceea ce explică intensificarea politicilor Moscovei privind compatrioţii după 2014.

De asemenea, Rusia nu a aplicat cu agresivitate

politica de paşaportizare în Belarus fiindcă legea belarusă nu permite dubla cetăţenie. Acest lucru poate părea surprinzător, având în vedere faptul că Rusia a militat puternic pentru adoptarea dublei cetăţenii de către fostele republici sovietice şi că Minskul a urmat în general linia politică a Moscovei. Totuşi, după cum a observat un diplomat belarus, la începutul anilor 1990, autorităţile belaruse nu se gândeau la Rusia ca la o ţară separată: „Nu aveam suficient timp pentru Rusia. Unii s-au gândit: ne vom descurca noi cumva cu «ai noştri» («ai noştri» fiind ruşii]. Moscova nu era percepută ca fiind străinătatea... Noi mai trăiam [ca şi cum încă mai eram] în Uniunea Sovietică”. 105 Chestiunea paşapoartelor duble nu a fost aşadar niciodată luată în considerare de autorităţile de la Minsk, – în contextul în care ambele ţări se considerau de fapt o singură ţară. Iar faptul că, pe tot parcursul anilor 1990, graniţa dintre cele două ţări a fost trecută fără să existe un control serios al paşapoartelor întăreşte acest lucru.

În 2010, s-a spus că în Belarus nu locuiesc permanent mai mult de 88.000 de cetăţeni ruşi – foarte puţini raportat la populaţia ţării de peste 9 milioane de locuitori106. De asemenea, în 2010, cifrele oficiale au arătat că în jur de 67.000 de emigranţi belaruşi munceau în Rusia, în timp ce, neoficial, numărul acestora putea fi de până la 100.000 – 300.000107. Aşa cum s-a văzut în regiunea Narva din Estonia, în Osetia de Sud şi Abhazia din Georgia şi, după cum vom vedea, şi în Armenia, cetăţenia rusă vine la pachet cu avantaje economice pentru cei care locuiesc în regiunile din apropierea graniţei cu Rusia, în special pentru muncitorii emigranţi şi cei care călătoresc frecvent în Rusia cu afaceri. Totuşi aceşti „cetăţeni economici” se pot transforma rapid în cetăţeni pe care Rusia poate să-şi dorească să-i protejeze. Muncitorii emigranţi belaruşi şi cei care locuiesc de-a lungul graniţei cu Rusia pot foarte bine, într-o zi, să devină ţintele politicii de paşaportizare a Rusiei. Având însă în vedere atitudinea ambivalentă de până acum a Moscovei în

ceea ce priveşte practicarea politicii sale de paşaportizare în Belarus, o schimbare rapidă a politicii nu pare să fie probabilă în viitorul apropiat, dacă nu intervine o schimbare de putere sau o schimbare de politică externă în Belarus.

Armenia

Spre deosebire de situaţia din Belarus, în Armenia, după 1994, Rusia a insistat cel mai mult, în cadrul politicilor sale privind compatrioţii, pe paşaportizare. Surprinzător însă este faptul că ţintele acestei politici nu au fost numai etnicii ruşi sau rusofonii (puţin numeroşi), ci mai degrabă (dacă nu în primul rând) etnicii armeni. După cum notează în memoriile sale primul ambasador rus în Armenia, Vladimir Stupişin, din punctul de vedere al Rusiei, toţi locuitorii Armeniei aveau dreptul să deţină paşapoarte ruseşti, ţinând seama de faptul că aceştia erau „foşti cetăţeni ai Uniunii Sovietice” 108. Era o abordare surprinzătoare a Moscovei, în contextul în care în Armenia nu existau apatrizi, iar ţara acordase automat cetăţenia armeană tuturor locuitorilor ei. Pentru mulţi etnici armeni, care, la începutul anilor 1990, se gândeau să emigreze în Rusia, aflându-se în căutare de noi oportunităţi economice şi sperând totodată să evite războiul din Nagorno-Karabah, posibilitatea de a obţine cetăţenia rusă părea foarte interesantă. Astfel, statutul de compatriot şi cetăţenia rusă i-au atras pe mulţi armeni. Şi totuşi Kremlinul n-a sistematizat procesul de acordare a paşapoartelor ruseşti în Armenia până în 2008 – 2009.

Paşaportizarea a luat avânt în Armenia abia după 2008, dar a fost strâns legată de noile eforturi depuse de Rusia de a-i readuce acasă pe compatrioţii ruşi din toate ţările fostei Uniuni Sovietice. În 2009, la scurt timp după înfiinţarea agenţiei Rossotrudniceştro de către guvernul rus în 2008, aceasta şi-a deschis un birou în Armenia109, având ca principală activitate implementarea programului destinat compatrioţilor care doreau să imigreze. Acesta le oferea cetăţenilor din fostele republici sovietice posibilitatea de a locui în anumite provincii izolate din

Federaţia Rusă110. Programul de strămutare a devenit însă curând o sursă de nemulţumiri în Armenia. În vara lui 2011, mai mulţi activişti ai societăţii civile şi persoane publice şi-au exprimat dezacordul faţă de eforturile concertate ale Moscovei de a-i strămuta pe armeni în Rusia, solicitând, prin intermediul unei scrisori deschise adresate prim-ministrului şi purtătorului de cuvânt al Adunării Naţionale, inclusiv să ia cuvântul în parlament pentru a discuta chestiunea111. Prim-ministrul armean de la acea vreme, Tigran Sargsian, a repetat aceste nemulţumiri în iulie 2011: „Am solicitat partenerilor noştri ruşi să acorde atenţie acestei chestiuni, iar ei ne-au spus că, în Armenia, acest program nu poate fi implementat conform procedurilor standard şi că problema va fi discutată la nivel interguvernamental… Vom rezolva această situaţie la nivel politic”. 112 Consulul general al Rusiei de la Giururi, Vasili Korcimar, a încercat să liniştească spiritele în august 2011, declarând că „programul destinat compatrioţilor nu are ca scop să-i facă pe armeni să părăsească Armenia, ci să întărească legăturile existente între cele două naţiuni” 113. Cu toate acestea criticile la adresa Moscovei au continuat.

În 2012, guvernul armean, presa, personalităţile publice şi ONG-urile finanţate de Occident au început să se opună din ce în ce mai vehement programului de paşaportizare şi strămutare derulat de Rusia114. Astfel, în octombrie 2012, adjunctul ministrului armean de externe, Şavarş Kocearian, declara că Armenia „este îngrijorată de anumite părţi ale programului care se referă în mod expres la strămutarea cetăţenilor armeni în Rusia, aceştia urmând să primească în acelaşi timp şi cetăţenia rusă. Ne opunem cu tărie unei asemenea măsuri” 115. Prim-ministrul Sargsian a declarat şi el: „Poziţia noastră politică este una de respingere a acestui program de stat. Nu suntem de acord cu derularea acestui program în Armenia”. 116 El a reiterat de asemenea faptul că poziţia Armeniei „le este cunoscută liderilor politici din Rusia. Programul referitor la «compatrioţi» nu va mai exista în Armenia în această

formă. Activităţile unei asemenea organizaţii sunt inacceptabile în Armenia”.117 Pentru a putea aprecia semnificaţia unei asemenea opoziţii ferme, trebuie să ne aducem aminte că guvernul armean a promovat mereu relaţii frăţeşti cu Kremlinul şi că a fost întotdeauna reţinut în criticile sale la adresa Rusiei, în contextul în care puterea de la Moscova este privită ca un garant al securităţii Armeniei. În acest caz însă, guvernul de la Erevan, de obicei supus şi cooperant, s-a menţinut ferm pe poziţie, astfel încât, în primăvara anului 2013, programul de strămutare a compatrioţilor în Rusia a fost anulat118.

Şi totuşi, acest program a avut un impact semnificativ. Conform estimărilor unor specialişti, în martie 2014, 200.000 până la 300.000 de cetăţeni armeni îşi procuraseră deja paşapoarte ruseşti, cei mai mulţi dintre ei ajungând astfel să aibă cetăţenie dublă ruso-armeană – o cifră semnificativă dacă o raportăm la populaţia ţării, de numai 3 milioane de oameni119. Mulţi dintre aceştia sunt muncitori emigranţi, care sunt importanţi pentru economia Armeniei: banii trimişi acasă de armenii care munceau în străinătate (inclusiv în Rusia) reprezentau 10% din PIB al Armeniei în 2012120. În plus, există unele implicaţii politice de luat în considerare. În 2014, şeful Serviciului de Stat al Migraţiei, Gagik Eganian, declara că scenariul din Crimeea nu are şanse să se repete în Armenia: „Acolo, principalul factor l-au reprezentat etnicii ruşi... Noi nu avem o comunitate numeroasă de etnici ruşi în Armenia, pentru că suntem un stat monoetnic, cu o populaţie armeană în proporţie de 98%”. 121 Totuşi, în cazuri precum cel al Transnistriei, din Moldova, sau al Osetiei de Sud şi Abhaziei, din Georgia, chiar şi populaţiile neruse au fost asimilate conceptual categoriei compatrioţilor, în cazul Armeniei, majoritatea cetăţenilor sunt într-adevăr etnici armeni, mulţi dintre ei întorşi din Rusia tocmai din motive de ideologie etno-naţionalistă, pentru a face stagiul militar în armata armeană sau pentru a se alătura programelor destinate repatriaţilor sponsorizate de diaspora armeană din

Occident, cum ar fi „Birthright Armenia” şi „Armenia Volunteers Corps”. Acest lucru ar trebui să-i facă mult mai puţin manipulabili de către Rusia în realizarea obiectivelor sale de politică externă. Totuşi, aşa cum o demonstrează cele întâmplate în estul Ucrainei, Moscova s-a folosit de simpla prezenţă a aşa-zişilor compatrioţi ca pretext pentru acţiunile sale militare, indiferent ce îşi doreau în realitate compatrioţii. Prin urmare numărul mare de cetăţeni ruşi din Armenia poate servi scopurilor Rusiei şi poate duce chiar la ameninţări la adresa securităţii ţării pe viitor.

Războiul informaţional

Belarus

Nu este foarte clar dacă Belarus a fost sau n-a fost până acum ţinta unui războiul informaţional dus de Rusia; mass-media rusă rămâne însă extrem de influentă în Belarus. Ne vom putea face o idee despre acest lucru urmărind cursa prezidenţială din Belarus din 2010. Printre altele, se pare că mass-media rusă ar fi iniţiat o campanie de propagandă împotriva lui Lukaşenko, prin lansarea unui documentar, intitulat *Krestnîi Batka* („Naşul naţiunii”), în care acesta era portretizat ca un preşedinte tiranic şi criminal122, în general însă, nivelul de intensitate al propagandei ruse îndreptate împotriva Belarusului şi conducerii acestei ţări a variat, confruntările directe fiind destul de rare. Fără îndoială însă că mass-media rusă (inclusiv reţele de socializare cum ar fi „Vkontakte” şi „Odnoklassniki”) constituie un instrument puternic de influenţă, având în vedere că sunt foarte puţine variante media pentru care belaruşii ar mai putea opta. De fapt, mass-media belarusă şi cea rusă controlate de stat domină întreg peisajul informaţional. Printre cele mai populare canale de televiziune ruseşti din Belarus se numără NTV, RTR, ONT şi, începând cu anul 2014, Russia Today. Singurele mijloace independente de comunicare în masă sunt câteva platforme on-line şi câteva proiecte mediatice finanţate de străini (posturi care transmit din Polonia, cum ar fi televiziunea prin satelit Belsat şi Euroradio), dar ele au o rază de acoperire limitată. În 2014, conform datelor

oficiale, aproape 48% dintre belaruşi au declarat că se uitau în mod regulat la canalele ruseşti de televiziune, în timp ce 41% au spus că făceau asta ocazional123. Cu toate că încrederea în mass-media a scăzut în general în Belarus de la 54% în 2010 la 32% în 2013, majoritatea belaruşilor (52%) credeau în 2014 că programele de ştiri ruseşti simt obiective, în timp ce 31% le considerau complet sau în cea mai mare parte părtinitoare124. În general, relatările mass-mediei belaruse şi cele ale mass-mediei ruse se potrivesc. În 2014, punctul de vedere al mass-mediei din ambele ţări, plus cel exprimat în discursurile oficiale ale Belarusului, a fost unul extrem de critic la adresa mişcării de protest din Piaţa Maidan din Kiev, accentul fiind pus pe ideea că revolta civică, protestele publice şi contestarea acţiunilor guvernului duc la instabilitate, haos, contribuie la prăbuşirea ţării şi, într-un final, pot duce chiar la război125. Potrivit unuia dintre liderii partidului de opoziţie creştin-democrat, Vitali Rimaşeuski, „influenţa mass-mediei de limba rusă este uriaşă în Belarus, de unde şi percepţia existentă la nivelul publicului că păstrarea statu-quo-ului echivalează cu evitarea unui război” 126. Atât Lukaşenko, cât şi Moscova par să se folosească de ameninţarea instaurării haosului şi a războiului pentru a insufla publicului belarus ideea că opţiunile pe care le are sunt restrânse şi pentru a-l descuraja să caute o schimbare de regim sau o reorientare către Occident. Aceasta ar putea fi considerată o formă de război informaţional, cu toate că scopul nu este, de data aceasta, expansiunea teritorială, ci pur şi simplu menţinerea Belarusului în sfera de influenţă a Moscovei.

Armenia

Nici în cazul Armeniei nu există dovezi suficiente care să indice faptul că Rusia ar duce în mod consecvent un război informaţional strategic împotriva acestei ţări, în sprijinul eforturilor sale de protejare a compatrioţilor, instigare la separatism şi acaparare de noi teritorii. În schimb, obiectivul pe care şi l-a asumat mass-media rusă este acela de a menţine Armenia în sfera de influenţă a

Rusiei. În 2013 şi 2014, au existat câteva episoade care indică faptul că Moscova s-a folosit de mijloacele specifice războiului informaţional, de presiuni şi şantaj pentru a „obţine consimţământul” Erevanului de a adera la Uniunea Economică Eurasiatică în loc să caute să aibă o relaţie mai apropiată cu UE127. În primăvara anului 2013, când se părea că Armenia era din ce în ce mai aproape de momentul semnării unui acord de asociere cu UE, Rusia a declanşat o campanie mediatică fără precedent împotriva acestei ţări. Principalul punct de interes al acestei campanii l-a constituit regiunea Nagorno-Karabah, care, după ce îşi proclamase independenţa faţă de Azerbaidjan în 1991, continuase să beneficieze de sprijinul nemijlocit al Armeniei şi de cel indirect al Rusiei. Presa a acuzat Erevanul că s-ar fi pregătit „să vândă” Nagorno-Karabah – cea mai gravă acuzaţie politică pe care o poate face cineva în Armenia128 şi pe care autorităţile armene au continuat să o nege129. Acesta era un subiect extrem de sensibil în Armenia, dat fiind că în teritoriul respectiv trăiesc foarte mulţi etnici armeni, iar acolo se ducea un război total împotriva Azerbaidjanului pentru câştigarea independenţei130. În iulie 2013, ambasadorul rus Kovalenko, recent retras din activitate, declara că „Armenia poate exista doar alături de Rusia sau nu poate exista deloc” şi că relaţiile bilaterale ruso-armene aveau să fie periclitate prin semnarea de către Armenia a unui acord cu UE, pentru că Moscova va trebui atunci să-şi vadă de propriile interese131. Un alt episod care s-a întâmplat cam în aceeaşi perioadă este simptomatic pentru dispreţul cu care mass-media rusă trata Armenia. În iulie 2013, la numai câteva ore după ce a avut loc, în Rusia, un accident mortal în care a fost implicat camionul unui emigrant armean, atât suspectul, cât şi naţionalitatea acestuia au fost luate în râs într-o sală de judecată din Rusia, întregul episod fiind difuzat de cel de-al doilea mare post de televiziune de stat din Rusia, *Rossia-1132*.

La începutul lui septembrie 2013, presat de Moscova, Erevanul a luat hotărârea de a abandona acordul de

asociere, urmând în schimb să se alăture Uniunii Economice Eurasiatice. În decembrie 2014, parlamentul armean a ratificat, cu o majoritate covârşitoare, tratatul Uniunii Economice Eurasiatice – 103 voturi pentru, 7 împotrivă şi o abţinere133. După cum nota politologul Thomas de Waal în 2013, Moscova i-a făcut Erevanului o ofertă de nerefuzat. În contextul în care Rusia îi vindea arme rivalei sale, Azerbaidjan, era clar că Armenia nu avea altă soluţie decât să adere la Uniunea Economică dacă voia să nu-i fie periclitată securitatea134. Între 2010 şi 2013, Azerbaidjan a cumpărat echipament militar modern de la Rusia în valoare de 4 miliarde $, sumă care mulţi se tem că va creşte în anii următori135. Această situaţie, coroborată şi cu incapacitatea SUA de a ajuta la îmbunătăţirea relaţiilor turco-armene, a contribuit în mod semnificativ la adâncirea dependenţei Erevanului de Rusia, în timp ce campaniile de propagandă nu mai conteneau să sublinieze acest lucru. Deşi nu se poate spune cu certitudine dacă Erevanul a fost determinat până la urmă să cedeze din cauza războiului informaţional orchestrat de Rusia, campaniile de propagandă axate pe conflictul din Nagorno-Karabah, economia, preţul gazului şi îngrijorările legate de securitate au avut cu siguranţă darul de a alarma publicul armean, blocând astfel orice variantă pentru guvernul de la Erevan. Deşi Armenia a afirmat insistent că acordul de asociere cu UE nu avea de ce să afecteze în vreun fel cooperarea strânsă cu Rusia în domeniul securităţii, în timp ce opinia publică sprijinea atât apropierea de UE, cât şi direcţiile de integrare propuse de Moscova, gândindu-se la posibilele câştiguri economice, când a venit vremea, Erevanul s-a trezit că nu avea în faţă prea multe opţiuni. După cum prezisese de Waal încă din 2013, în multe privinţe, presiunea la care a fost supusă Armenia nu a fost decât un fel de repetiţie pentru ceea ce urmat în Ucraina, în momentul în care această ţară a început să ia în calcul semnarea unui acord de asociere cu UE, în toamna lui 2013. Pentru Rusia, Ucraina reprezintă un premiu mult mai valoros decât Armenia, pe care nu-şi poate permite să-

l cedeze Occidentului, după cum au demonstrat-o anexarea Crimeii şi războiul din estul Ucrainei136.

Viitorul: protecţie sau anexare?

Belarus şi Armenia reprezintă cazuri unice în contextul traiectoriei de reimperializare pe care o propun, având în vedere că sunt cele mai apropiate şi mai loiale aliate ale Rusiei dintre fostele republici sovietice. Ambele state sunt membre ale Uniunii Economice Eurasiatice, împreună cu celelalte aliate apropiate ale Rusiei, Kazahstan şi Kîrgîzstan. Ambele ţări au o structură foarte omogenă, cu minorităţi etnice puţin numeroase. Limba şi cultura rusă sunt respectate în ambele ţări, ba chiar se bucură de un statut privilegiat în Belarus. De asemenea, nu există mişcări separatiste semnificative – nici din trecut, nici din prezent – în niciuna dintre ele137. Aceasta înseamnă că Rusia nu prea are ce proteja aici prin politicile sale privind compatrioţii. Şi totuşi cazul oraşului Sevastopol din Ucraina demonstrează că până şi o bază militară poate deveni ţinta reimperializării, iar Armenia şi Belarus sunt ambele gazde ale unor astfel de baze militare ruseşti. În general însă, ceea ce se demonstrează în acest capitol este că Rusia nu este nevoită să anexeze teritoriile armean şi belarus în mod oficial, din moment ce se bucură deja de o influenţă puternică asupra politicii externe a acestor state. Influenţa a fost demonstrată încă odată cu ocazia summitului Parteneriatului Estic de la Riga, din mai 2015, când o declaraţie privind condamnarea anexării Crimeii de către Rusia a trebuit să fie refăcută după ce atât Armenia, cât şi Belarus au refuzat să o semneze138. Principalul obiectiv al politicii de reimperializare a Moscovei este să menţină această influenţă la nivel maxim, fără să se consume prea multe resurse pentru aceasta. După cum s-a văzut din modul în care au evoluat lucrurile în Ucraina, misiunile de acaparare a unor astfel de teritorii mai vaste sunt costisitoare, poate chiar imposibile.

Belarus

Deşi Belarus a rămas aliatul Rusiei şi după izbucnirea conflictului din Ucraina, în 2014, conducerea ţării s-a

arătat totuşi întrucâtva preocupată de contextul de securitate regională în schimbare. În discursul său privind starea naţiunii din aprilie 2014 (la puţin timp după anexarea Crimeii), Lukaşenko a făcut câteva aluzii subtile la adresa unor manifestări incipiente ale propagandei ruse împotriva discriminării ruşilor din Belarus: „Astăzi ne este dat să auzim lucruri şi mai surprinzătoare despre Belarus, care ar încerca să-i hărţuiască pe ruşi şi limba rusă. Bineînţeles, nu este deloc lucru uşor nici să inventezi asemenea imbecilităţi... Cât priveşte declaraţiile despre Belarus care ar încerca să-i hărţuiască pe ruşi, nici nu vreau să discut despre o asemenea prostie. Orice discuţie despre spiritul rus, spiritul belarus, proruşi sau proucraineni reprezintă încă un pas făcut în direcţia aceluiaşi haos”. 139 Lukaşenko şi-a reafirmat poziţia în 2015: „Mulţi belaruşi sunt căsătoriţi şi înrudiţi cu ruşi, polonezi, evrei şi alte etnii. Niciodată nu ne-a interesat acest lucru şi nici nu ne va interesa... Ce interes am avea să promovăm o asemenea politică naţionalistă? Numai pentru a-i goni pe cei care s-au născut aici şi ai căror părinţi s-au născut aici? Aceasta e o prostie dintre cele mai mari!” 140 Aparent, Lukaşenko încearcă s-o ia înainte Moscovei şi să împiedice orice tentativă a acesteia de a invoca nevoia de a acorda protecţie compatrioţilor ruşi din Belarus. Chiar şi în acest context însă, în care probabilitatea unei mişcări separatiste şi a unei anexări a teritoriilor locuite de compatrioţii ruşi este mult mai mică, este posibil ca, în viitor, Belarus să devină subiectul unor scenarii diferite în cadrul eforturilor Rusiei de refacere a imperiului.

În viitorul apropiat, Belarus va continua probabil să meargă pe acelaşi drum al integrării economice, politice şi militare cu Rusia. Ţara este deja membră a diferitelor organizaţii conduse de Moscova: Uniunea Statală Rusia-Belarus, CSI, Organizaţia Tratatului de Securitate Colectivă şi Uniunea Economică Eurasiatică. Lukaşenko însuşi a fost cel care a propus crearea Uniunii Statale la sfârşitul anilor 1990, principalul său obiectiv la vremea

respectivă fiind să ajungă preşedinte sau vicepreşedinte al confederaţiei după încheierea mandatului lui Elţin141. Odată cu înscrierea lui Putin în cursa prezidenţială, Lukaşenko a încercat să dea înapoi. Aşa cum pare să indice acest episod important şi cum deduc experţii belaruşi, Lukaşenko s-a concentrat mai mult pe ambiţiile sale personale decât pe interesele Belarusului sau ale Rusiei142. Prin urmare este foarte posibil ca, pe viitor, să cocheteze din nou cu ideea unei uniuni mai strânse cu Rusia. În 2015, Lukaşenko şi-a reafirmat loialitatea faţă de Moscova cu ocazia discursului său privind starea naţiunii, când a spus: „Toată lumea trebuie să afle că noi am fost mereu şi vom fi mereu alături de Rusia. Iată de ce asemenea referiri într-o doară la Crimeea, deviaţii şi schimbări de politică în Belarus nu pot fi permise”. 143

Viitoarele scenarii trebuie să ia în considerare şi viitorul regimului lui Lukaşenko. Preşedintele belarus are 60 de ani şi conduce ţara de 20 de ani, dar este mai tânăr şi are mai puţini ani în funcţie decât liderii autoritari ai Asiei Centrale. Cei trei fii ai săi, precum şi speculaţiile din mass-media conform cărora cel mai mare dintre ei ar urma să-i succeadă în funcţia de preşedinte pot indica posibilitatea întemeierii unei dinastii în Belarus144. În acelaşi timp însă, o manifestaţie prodemocratică în Belarus sau în Rusia ar putea pune în pericol regimul lui Lukaşenko, precum şi legăturile dintre Belarus şi Rusia. În trecut, protestele populare care au urmat alegerilor prezidenţiale din 2006 şi 2010, precum şi paşnicele „proteste tăcute” din vara lui 2011 fie au fost suprimate prin folosirea forţei, fie s-au stins de la sine rapid145.

UE i-a propus lui Lukaşenko o nouă cale, pe care să păşească în viitor, inclusiv prin oferta „neoficială” din 2006, „Ce ar putea oferi Uniunea Europeană statului Belarus”, dar şi prin invitaţia din 2009 de a participa la iniţiativa Parteneriatului Estic146. Dialogul dintre U şi Belarus a fost întrerupt însă după ce autorităţile de la Minsk au înăbuşit protestele din seara zilei de 19 decembrie 2010, când au avut loc alegeri147. De

asemenea, criza ucraineană a intervenit şi ea ca un factor neaşteptat în relaţia dintre U şi Belarus, în contextul în care Lukaşenko a participat la două runde de negocieri, mai întâi între Ucraina, Rusia şi separatişti, în septembrie 2014 (întâlnire cunoscută sub denumirea de Minsk I), iar după prăbuşirea acordului de încetare a focului, la runda de negocieri care a avut loc între Rusia, Franţa, Germania şi Ucraina, în februarie 2015 (Minsk II) 148. Negocierile de la Minsk le-au dat speranţe liderilor europeni cu privire la o posibilă evoluţie pozitivă în relaţia cu Minskul, speranţe infirmate însă de rezerva pe care au demonstrat-o, cu ocazia summitului Parteneriatului Estic din mai 2015, atât Belarusul, cât şi Armenia faţă de perspectiva unor relaţii mai apropiate cu UE şi riscul de a-şi periclita relaţia cu Rusia.

Indiferent cum vor evolua lucrurile în viitor, este clar că Rusia va şti să-şi valorifice câştigurile obţinute în Belarus prin intermediul politicilor sale necoercitive, al politicilor privind compatrioţii şi al propagandei, după care s-ar putea să treacă la metode mai dure de constrângere: şantaj, ameninţări şi război informaţional. Contrar tuturor aşteptărilor, Moscova a reuşit să provoace mişcări separatiste în Ucraina, unde ucrainenii şi ruşii au trăit în pace timp de mai multe decenii, şi în Transnistria din Moldova, unde ruşii reprezintă o minoritate. După 2014, nu ar trebui excluse nici intensificarea activităţii grupărilor paramilitare cazăceşti proruse din Belarus şi nici înăsprirea politicilor ruseşti în această ţară149. Între timp însă, sondajele de opinie indică faptul că majoritatea belaruşilor nutresc sentimente extrem de ambigue faţă de ţara lor şi că aceştia nu au nicio dorinţă de a lupta, nici pentru Belarus, nici pentru Rusia150.

Armenia în Armenia, Rusia s-a poziţionat întotdeauna ca „singurul garant” al securităţii ţării în faţa posibilelor ameninţări venite dinspre Turcia şi Azerbaidjan151. După decenii întregi în care a sprijinit ambele părţi implicate în conflictul din Nagorno-Karabah, respectând bine-cunoscutul principiu „dezbină şi stăpâneşte”, Moscova a

reuşit să-şi menţină influenţa asupra ambelor state. Cu toate acestea Moscova se bucură mai degrabă de o influenţă moderată asupra regiunii: Turcia, care este membră NATO, sprijină necondiţionat Azerbaidjanul, în timp ce Armenia are şi ea o relaţie cu NATO, plus sprijinul diasporei sale, care numără nu mai puţin de 78 de milioane de oameni (marea majoritate stabiliţi în Rusia, SU şi Franţa). De asemenea, spre deosebire de alte foste republici sovietice, Rusia nu a căutat până acum să protejeze mica minoritate rusă din Armenia sau pe cetăţenii ruşi de aici, care, în marea lor majoritate, sunt etnici armeni. Într-adevăr, Armenia este în proporţie de 98% un stat monoetnic, fără grupuri minoritare semnificative şi fără să se fi confruntat vreodată cu mişcări separatiste care să fi necesitat intervenţia specială a Rusiei. În plus, anexarea de către Rusia a unor teritorii armene este improbabilă şi din cauza poziţionării geografice. Cu toate acestea nevoia Rusiei de a-şi proteja soldaţii staţionaţi la baza militară din Giururi poate deveni, la o adică, un pretext pentru Moscova dacă s-ar decide să alimenteze un conflict în Armenia, după cum au sugerat activiştii ruşi pe reţelele ruseşti de socializare, ca răspuns la protestele care au avut loc în Armenia după ce un soldat rus a fost acuzat că a comis mai multe crime152. Totuşi folosirea trupelor ruseşti ca pretext ar fi destul de dificilă, din cauza aceleiaşi poziţionări geografice, în contextul în care soldaţii ar trebui să fie retraşi prin Georgia, a cărei graniţă cu Rusia a fost în mare parte închisă din anii 2000, sau prin Azerbaidjan, o altă soluţie la fel de improbabilă.

În general, Moscova pare mai degrabă interesată să „protejeze" Armenia şi regiunea Nagorno-Karabah de intervenţia unor state străine, care ar putea avea propriile interese în zonă, indiferent de preferinţele Erevanului. Ambasadorul rus în Armenia, Ivan Volinkin, adresându-se participanţilor la un congres al rusofonilor din Erevan, în aprilie 2014, a emis un avertisment atât faţă de Occident, cât şi faţă de armeni: „Vom bloca orice intervenţie agresivă în treburile interne ale statelor prietene, sub pretextul

propagării unor idei străine de minţile şi inimile noastre”. 153 Volinkin făcea referire la criza din Ucraina şi dădea de înţeles, se pare, că orice mişcare prooccidentală sau prodemocratică ar fi avut loc în Armenia, urma să fie imediat înăbuşită de către Moscova, indiferent de acţiunile Erevanului.

Armenia, ca şi Belarus, va continua probabil să urmeze linia integrării economice şi politice cu Rusia, Uniunea Economică Eurasiatică şi Lumea Rusă. Toate partidele politice armene importante, inclusiv Partidul Republican şi cele de opoziţie, au sprijinit (deşi cu un entuziasm discutabil) aderarea Armeniei la Uniunea Economică Eurasiatică în 2015, argumentând că aceasta va aduce probabil unele avantaje economice ţării şi accesul la o piaţă de 170 de milioane de oameni154. Deşi opinia publică sprijină atât integrarea în UE, cât şi integrarea în Uniunea Eurasiatică, se pare că ultima se bucură de mai multă popularitate, cu toate că susţinerea aderării la Uniunea Eurasiatică a scăzut în rândul populaţiei de la 67% în 2013 la 57% în 2014, motívele furnizate de subiecţi variind de la politicile ruseşti la criza din Ucraina155. După cum conchide politologul armean Hovhannes Nikoghosyan, „astăzi, aproape toţi sunt de părere în Armenia că, dacă ţara ar fi forţată să aleagă o singură parte într-un conflict de amploare care s-ar declanşa între Rusia şi Occident, ar fi de preferat să aleagă Rusia, pe baza vechiului considerent legat de securitate” 156. Totuşi, după părerea redactorului-şef al publicaţiei *Armenian Reporter*, Emil Sanamian, „dacă acest «cvasiconsens», care se bazează pe sprijinul continuu al Rusiei în domeniul economic şi în cel al securităţii, slăbeşte un pic, din cine ştie ce motive, sau dacă apare în sfârşit o alternativă occidentală la acest sprijin al Rusiei, atunci el se va evapora pur şi simplu” 157. Tensiunile din 2015 legate de modul în care autorităţile ruse şi armene au înţeles să gestioneze criza declanşată de crimele care au avut loc în Giururi sau altele viitoare legate de evenimente similare ar putea duce la o schimbare de optică în politica

conciliatoare a Erevanului sau în cea bazată pe intimidare a Moscovei. Confruntată cu politica de reimperializare a Rusiei, Armenia se mai poate baza pe identitatea puternică pe care o are ca ţară, care o separă foarte clar de Rusia, dar şi pe diaspora sa din Occident, numeroasă şi foarte activă.

Dacă Armenia şi Belarus se vor afla vreodată în situaţia de a alege Europa şi Occidentul în dauna Rusiei – cum s-a întâmplat cu vecinele Ucraina şi Georgia înaintea lor – este foarte probabil că Moscova nu le va lăsa să se desprindă de ea aşa de uşor. În primul rând, ambele ţări găzduiesc baze militare ruseşti. În al doilea rând, în ultimul deceniu, Moscova şi-a exercitat din plin puterea necoercitivă, a pus presiune şi a recurs la diverse metode de constrângere, pe lângă faptul că a investit atât în domeniul militar, cât şi în cel economic pentru a menţine aceste ţări în sfera sa de influenţă. Iar după cum o arată experienţele prin care au trecut aceste două aliate ale Rusiei, linia de demarcaţie dintre puterea necoercitivă a Rusiei, parteneriat şi alianţă, pe de o parte, şi constrângere şi şantaj, pe de altă parte, este foarte fină. Fosta naţiune-soră Ucraina a văzut deja cât de repede se poate transforma o ţară dintr-un aliat al Rusiei în ţintă a proiectului agresiv de reimperializare al acesteia. Iată de ce nu putem exclude un asemenea scenariu în viitor nici în cazul Armeniei, nici în cel al Belarusului – care au oricum şanse mult mai mici de a rezista presiunii Moscovei.

Concluzie

Un imperiu care s-a format prin război nu se poate menţine decât tot prin război.

Charles de Montesquieu (1680 – 1755)

Preluarea Crimeii de către Rusia în martie 2014 şi războiul care a urmat în estul Ucrainei au trezit Europa şi SUA. Revizionismul Moscovei părea imposibil de negat, iar discuţiile despre politica neoimperialistă a Rusiei şi Războiul Rece abundau, în orice caz, la jumătatea anului 2015, în ciuda sancţiunilor pe care Occidentul nu a încetat să le impună Rusiei, a atacurilor cu rachetă împotriva

oraşului Mariupol din sudul Ucrainei, a încălcării acordurilor de încetare a focului Minsk şi Minsk II, există deja o dorinţă în rândul puterilor europene de a reveni la raporturile obişnuite cu Rusia. Există numeroase explicaţii furnizate de Moscova şi de mulţimea celor interesaţi ca lucrurile să revină la normal, care spun că agresiunea Rusiei în Ucraina constituie un caz izolat şi că nu trebuie să ne îngrijorăm din cauza politicilor practicate de Moscova în fostele republici sovietice. În primul rând, timp de 150 de ani, până în 1954, mai exact, Crimeea a făcut parte din Rusia, ceea ce înseamnă că Moscova are o motivaţie „legitimă" pentru anexare. În al doilea rând, mişcările separatiste din estul Ucrainei sunt puse pe seama localnicilor şi se insinuează că ar fi fost declanşate de „lovitura de stat" de la Kiev (cum numeşte Moscova izgonirea de la putere a preşedintelui ucrainean Victor Ianukovici din februarie 2014). În această logică, sprijinul pe care Rusia îl acordă separatiştilor ar fi unul legitim, în loc să constituie un exemplu de conflict provocat de Moscova, care participă la el atât cu arme, cât şi cu personal militar. Invocând aceste pretexte şi în contextul în care lumea revine încet la starea de lucruri obişnuită, pe măsură ce presa se satură de această poveste şi este interesată de subiecte noi, cazul Crimeii va deveni în curând (şi aproape că a devenit deja) o cauză pierdută. Aşa-zisele republici populare Doneţk şi Lugansk vor rămâne îngheţate în conflict – la fel ca Abhazia şi Osetia de Sud, în Georgia, şi Transnistria, în Moldova, de care atât oamenii de stat, cât şi ziariştii au uitat deja de mult.

Este foarte probabil ca anul 2014 să fie o repetare a anului 2008, când Rusia i-a smuls definitiv Georgiei cele două teritorii, după un război rapid care a pus pe jar atât Occidentul, cât şi fostele republici sovietice. Apoi, la fel ca în 2014, întreaga lume a început să se vaiete, să vorbească despre „un nou Război Rece" şi despre latura mai agresivă a regimului lui Vladimir Putin. Şi totuşi nu a durat mult până când lumea a uitat toate acestea. Au început să apară tot felul de argumente plauzibile în sprijinul ipotezei că

războiul ruso-georgian constituia un eveniment izolat, o excepţie. Era foarte uşor să arăţi cu degetul spre Tbilisi şi să dai vina pe autorităţile georgiene pentru faptul de a fi tras primele focuri de armă într-o tentativă de a recâştiga Osetia de Sud şi Abhazia din mâinile rebelilor separatişti. Era de asemenea uşor să uiţi, sau poate să ignori, mai mult de un deceniu în care Moscova îi încurajase, îi finanţase şi îi înzestrase cu paşapoarte pe separatiştii din aceste teritorii. După un model similar, războiul din 1992, în urma căruia Transnistria îşi obţinea „independenţa" faţă de Moldova cu ajutorul trupelor şi al armamentului sovietic, a ajuns de mult o simplă pagină din cartea de istorie.

În realitate, toate aceste evenimente, aparent fără legătură unul cu altul, şi politicile duse de Rusia în Ucraina, Georgia, Moldova, statele baltice, Armenia şi Asia Centrală se aseamănă foarte mult şi au la bază aceeaşi strategie. Indiferent dacă vorbim de „naţiunea-soră slavă" Ucraina, cu Crimeea ei „rusă", sau de statele baltice, cu statutul lor de membre U şi NATO, sau de aliaţii Rusiei Kazahstan şi Armenia, Rusia a căutat mereu să îşi înzestreze compatrioţii cu paşapoarte, invocând nevoia de a le acorda protecţie şi ducând adevărate războaie informaţionale împotriva acestor ţări. Timp de peste două decenii, în special începând cu a doua jumătate a anilor 2000, Rusia s-a concentrat din ce în ce mai mult pe traiectoria sa de reimperializare, în cadrul căreia vizează fostele state sovietice şi în special regiunile locuite de rusofoni, etnici ruşi şi alte populaţii minoritare. La baza acestei traiectorii de reimperializare se află reconstrucţia politică a diasporei ruse din lumea post-sovietică sub denumirea de „compatrioţi ruşi". Scopul final al acestui proces este acela de a atrage diaspora rusă în tentativa de a extinde teritoriul şi influenţa Federaţiei Ruse în dauna fostelor republici sovietice.

Politicile ruseşti privind compatrioţii au foarte puţin de a face cu îmbunătăţirea condiţiilor de trai ale etnicilor ruşi şi rusofonilor din străinătate, ei fiind folosiţi în schimb de Rusia în politica sa externă şi de securitate. După cum

s-a văzut, Moscovei i-a luat mai mult de un deceniu ca să ofere diasporei sale posibilitatea de a reveni în patrie – şi chiar şi atunci a chemat-o numai pentru a popula anumite regiuni izolate, extrem de neprimitoare, din Siberia. În schimb, politicile ruseşti privind compatrioţii merg mână în mână cu măsurile de constrângere, campaniile de dezinformare şi forţa folosită în unele cazuri împotriva guvernelor din ţările avute în vedere. Din când în când, modul în care sunt folosite aceste politici frizează şantajul, ca mijloc de manipulare a compatrioţilor şi chiar a unor aliaţi precum Armenia, Belarus, Tadjikistan, Kazahstan şi Kîrgîzstan, pentru a-i convinge să ia parte la proiectul de reimperializare al Rusiei. De multe ori, Moscova le oferă protecţie compatrioţilor ruşi împotriva voinţei lor. De asemenea, campaniile de propagandă care au ca temă presupusele discriminări la care ar fi supuşi rusofonii sau celelalte minorităţi etnice din Ucraina, Georgia sau statele baltice nu au făcut decât să pună şi mai mult gaz pe foc. Aceste campanii au împiedicat integrarea paşnică a minorităţilor în societăţile din ţările vecine Rusiei. Atunci când nu s-au pliat pe interesele sale de politică externă, Moscova a ignorat presiunile la care erau supuşi compatrioţii ruşi sau tensiunile etnice existente în Turkmenistan sau Kîrgîzstan. Una peste alta, aceste politici prin care Rusia încearcă să atragă diaspora însă vin în sprijinul proiectelor mai ample pe care le are regimul lui Putin, şi anume acela de a restabili Rusia ca mare putere în lume şi de a relua traiectoria istoriei imperiale a Rusiei. Multe dintre ţările care se confruntă cu aceste politici ale Rusiei legate de compatrioţi reprezintă (şi au reprezentat şi în trecut) ţinte atractive pentru ambiţiile Rusiei în domeniul economic, energetic, militar şi al securităţii. Implicarea insuficientă a Occidentului şi acceptarea tacită a faptului că fostul spaţiu sovietic (cu excepţia statelor baltice) aparţine sferei de influenţă a Rusiei au înlesnit implementarea acestor politici şi chiar au făcut să rămână neobservate.

Rezultatele politicilor ruseşti

Traiectoria de reimperializare a Rusiei a fost implementată cu cel mai mult succes în Ucraina, Georgia şi Moldova. Rusia a reuşit să le smulgă teritorii tuturor acestor trei ţări sub pretextul protejării cetăţenilor şi compatrioţilor ruşi. Lucrurile nu s-au petrecut întotdeauna la fel: în Moldova, armata sovietică a fost cea care i-a „protejat” pe separatiştii rusofoni şi a jucat un rol esenţial în conflict; în Georgia, în schimb, au fost trupele de menţinere a păcii şi politica de paşaportizare dusă de Rusia, care a profitat şi de tensiunile etnice locale; în Ucraina, paşaportizarea locuitorilor din Crimeea şi înzestrarea cu armament şi soldaţi a miliţiilor separatiste din regiunile Lugansk şi Doneţk au contat cel mai mult. Rezultatul tuturor acestor politici îl constituie „republicile populare” autoproclamate din teritoriile separatiste din Transnistria, Osetia de Sud, Abhazia şi estul Ucrainei, care fie au ajuns conflicte îngheţate, fie, cum este cazul Ucrainei, au toate şansele să se transforme în conflicte îngheţate în anii următori. Crimeea este singurul teritoriu care a devenit la propriu parte din Federaţia Rusă. Totuşi Crimeea seamănă şi ea deja, cel puţin deocamdată, cu un teritoriu al nimănui sau cu o zonă de conflict îngheţat, în contextul în care este izolată atât de Ucraina continentală, cât şi de restul lumii, iar populaţia nerusă este supusă la tot felul de intimidări şi presiuni. Este foarte probabil ca, după decenii de izolare şi condiţii de viaţă improprii, inerente în zonele de conflict îngheţat, Osetia de Sud, Abhazia, Transnistria şi, posibil, Lugansk şi Doneţk să fie încorporate în sfârşit Federaţiei Ruse, care a demarat deja procedurile pentru o integrare mai strânsă a acestor regiuni. În final, prea puţine opţiuni mai rămân valabile pentru aceste teritorii care s-au rupt de ţările lor fără a fi recunoscute de comunitatea internaţională şi care primesc sprijin financiar şi militar de la Moscova, în loc să se integreze în ţările care le protejau.

Urmările acestor evoluţii din Ucraina, Georgia şi Moldova nu se opresc la pierderea teritoriilor propriu-zise. Atacul la adresa integrităţii teritoriale a acestor state (şi,

indirect, chiar la adresa statalităţii lor) îşi va pune puternic amprenta şi asupra viitorului lor. Urmările războiului şi pierderile teritoriale vor diviza pentru totdeauna sistemele politice şi societăţile din aceste ţări. Vor apărea tot felul de facţiuni (cum s-a întâmplat în Moldova şi Georgia), care vor dori să facă tot felul de concesii Moscovei, în speranţa că o îmbunătăţire a relaţiilor cu aceasta va duce la recuperarea teritoriilor pierdute sau cel puţin va reduce riscul unor conflicte teritoriale viitoare. În schimb, alte grupări vor începe să promoveze o politică naţionalistă, antirusească şi antiminoritară, la fel de dăunătoare pentru statele şi societăţile lor. Din cauza disputelor teritoriale cu Rusia, Ucraina, Georgia şi Moldova vor întâmpina mari dificultăţi în misiunea de a deveni membre U şi NATO, acesta fiind unul dintre principalele obiective urmărite de Moscova prin declanşarea acestor dispute. Pentru Moscova, conflictele îngheţate şi teritoriile separatiste reprezintă o soluţie ieftină, dar extrem de eficientă la problemele pe care le are, pentru că, prin crearea acestor zone, reuşeşte să le facă viaţa grea vecinilor recalcitranţi şi, totodată, U şi NATO. Ucraina şi Georgia ar putea să calce şi ele pe urmele Moldovei şi să rămână blocate într-o zonă gri de izolare şi stagnare, între Vest şi Est. În anumite privinţe, soarta statelor cărora le sunt ameninţate teritoriile riscă să nu fie foarte diferită de cea a teritoriilor pierdute, cu conflicte îngheţate.

Deşi a reuşit să avanseze într-o oarecare măsură şi în statele baltice, procesul de reimperializare este departe de a fi atins aici faza finală, în care vorbim de separatism şi anexare. Populaţiile numeroase de rusofoni şi celelalte minorităţi s-au aflat timp de mai multe decenii în vizorul Moscovei, care le-a dedicat diferite iniţiative şi politici. Având în vedere comunităţile foarte numeroase de ruşi şi rusofoni care trăiesc pe teritoriul lor, de-a lungul graniţei cu Rusia, şi frecventele alegaţii ale Moscovei cu privire la modul în care tratează aceste comunităţi, Estonia şi Letonia au de ce să se teamă. De asemenea, în ciuda unei percepţii greşite des întâlnite, datorită numărului mic de

rusofoni (care îi include, pe lângă etnicii ruşi, şi pe polonezi), care trăiesc însă concentraţi în anumite zone, şi datorită unei convingeri mai vechi conform căreia integrarea minorităţilor s-ar fi realizat deja cu succes pe teritoriul ei, ca urmare a aplicării unor politici cuprinzătoare privitoare la cetăţenie, Lituania nu este nici ea în afara oricărui pericol. În toate aceste trei state, politica de paşaportizare a minorităţilor practicată de Moscova a înregistrat un oarecare succes. În Estonia şi Letonia, succesul politicii de paşaportizare s-a datorat în special faptului că anumiţi ruşi nu au primit cetăţenia ţării în care trăiesc, ceea ce i-a determinat să obţină cetăţenia rusă mai ales din raţiuni economice. Cel mai îngrijorător nivel de paşaportizare a minorităţilor a fost atins în Estonia, unde, într-un orăşel situat la graniţa cu Rusia, Narva, aproximativ 30% din populaţie are deja cetăţenie rusă. Acest lucru ne aminteşte de nivelul ridicat de paşaportizare atins în Crimeea, Osetia de Sud şi Abhazia înainte ca Moscova să înceapă să practice politici mai agresive în aceste regiuni. Deşi, în general, politica de paşaportizare a înregistrat un succes limitat în ţările baltice, în special în rândul generaţiei mai tinere de ruşi şi rusofoni, cele trei state au început deja să se confrunte cu următoarele etape ale traiectoriei de reimperializare a Rusiei – cea a războiului informaţional şi a pobticii Moscovei privind „protecţia” comunităţilor de vorbitori de limba rusă (dar nu prin acţiuni militare). Campaniile informaţionale s-au intensificat după 2014, concentrându-se în special pe divizarea societăţilor şi defăimarea guvernelor baltice, ca şi pe ameninţări retorice. Dincolo de retorică însă, suveranitatea acestor trei state a fost ţinta unor numeroase atacuri, materializate prin violări ale spaţiului aerian, răpirea unui poliţist de frontieră eston şi ameninţarea cu darea în judecată a lituanienilor care n-au mai vrut să se înroleze în armata sovietică imediat după ce ţara lor şi-a declarat independenţa.

Deşi politica Rusiei faţă de statele baltice nu pare să anunţe un război iminent sau posibilitatea în viitorul

apropiat ca Rusia să încerce să acapareze noi teritorii în regiune, cum a fost cazul în Ucraina, Georgia şi Moldova, este posibil ca, în anumite privinţe, urmările ei să fie mai grave pentru ordinea instaurată în lume după sfârşitul Războiului Rece, ca urmare a statutului pe care îl au aceste ţări, de membre U şi NATO. Integrarea lor nu a împiedicat Rusia să-şi exercite mai departe influenţa asupra acestor state şi asupra minorităţilor de etnici ruşi şi rusofoni care trăiesc aici. Pe măsură ce politicile ruseşti din statele baltice escaladează în adevărate campanii informaţionale concertate şi adevărate războaie informaţionale, revendicarea dreptului de a asigura protecţia compatrioţilor ruşi şi organizarea de tabere în care tinerii compatrioţi fac instrucţie militară, presiunea exercitată de Moscova asupra statelor baltice are toate şansele să tensioneze la modul general relaţia existentă dintre NAT şi Rusia. În timp ce articolul 5 al Tratatului nord-atlantic funcţionează ca o baricadă împotriva agresiunilor Moscovei, chiar şi aceste atacuri indirecte care vizează stabilitatea, teritoriul şi suveranitatea statelor membre se pot traduce printr-o ameninţare la adresa integrităţii alianţei. Ca o primă reacţie, NATO şi-a consolidat deja prezenţa în statele baltice, spulberând astfel speranţele Moscovei de a obţine câştiguri facile în regiune.

Există însă şi unele urmări pe termen lung ale eforturilor de reimperializare ale Rusiei pentru sistemele politice din ţările baltice. Rusia a încurajat cu perseverenţă minoritatea rusă, celelalte minorităţi şi unele partide politice ale minorităţilor să formuleze cereri politice (şi le-a şi finanţat eforturile) – pentru a schimba, de exemplu, legea referitoare la limba oficială, pentru a cere autonomia anumitor regiuni sau organizarea unor referendumuri în regiunile separatiste. În timp însă ce partidele politice care reprezintă interesele minorităţii ruse au avut un oarecare succes (mai ales în Letonia) şi în timp ce aceste interese au fost preluate şi promovate de un spectru mai larg de partide politice de centru-stânga sau partide ale

minorităţilor din Estonia şi Lituania, interesele minorităţilor rămân oarecum reprezentate într-o măsură insuficientă la nivelul principalelor forţe politice. Sprijinul adeseori netransparent acordat de Moscova partidelor minorităţilor baltice, uneori, cu scopul subminării controlului asupra acestora, a făcut ca ele să nu mai prezinte încredere pe scena politică locală, situaţie care a dăunat în final intereselor legitime ale minorităţilor. Între timp, principalele partide politice din statele baltice au neglijat problema integrării minorităţilor în societate, lăsând astfel Kremlinului suficient spaţiu de manevră.

Cele cinci state din Asia Centrală s-au numărat şi ele printre ţintele traiectoriei de reimperializare. Succesul politicilor Moscovei în regiune a variat însă semnificativ ca urmare a diferenţelor dintre regimurile politice locale, a dimensiunii locale a problemei privind compatrioţii şi în funcţie de vulnerabilitatea economică şi în planul securităţii a statelor respective. Uzbekistan şi Turkmenistan, care au cele mai autoritare şi izolate regimuri din regiune, au reuşit să blocheze multe dintre iniţiativele Rusiei legate de compatrioţi, cum ar fi cele de sprijinire a organizaţiilor diasporei ruse, politicile privind compatrioţii şi eforturile de paşaportizare. La polul opus, cele mai vulnerabile, mai sărace şi mai slabe dintre cele cinci state, Tadjikistan şi, mai recent, Kîrgîzstan, nu au avut destulă forţă să se opună multora dintre politicile Moscovei, pe care aceasta din urmă a continuat să le promoveze, inclusiv prin metode de constrângere sau mită, în anumite cazuri. Cea mai mare ţară din regiune, Kazahstan, se încadrează la mijlocul acestui spectru al relaţiilor dintre Moscova şi statele din regiune, deşi numeroasa şi întrucâtva nemulţumita sa minoritate rusă, concentrată de-a lungul graniţei nordice a ţării cu Rusia, rămâne vulnerabilă la politicile ruseşti privind compatrioţii şi poate constitui un pretext pentru eventualele pretenţii pe care le-ar ridica Rusia asupra teritoriilor în care locuieşte aceasta. De-a lungul anilor, Kazahstan a rămas un aliat apropiat al Rusiei şi poate cel mai loial din Asia

Centrală, astfel încât, la fel ca în cazul Tadjikistanului şi Kîrgîzstanului, Rusia a avut suficient spaţiu de manevră pentru a-şi pune în practică politicile necoercitive legate de compatrioţi. Totuşi regimul dur al preşedintelui Nursultan Nazarbaev a ştiut să pună o stavilă paşaportizării populaţiei kazahe de către Rusia şi să blocheze orice mişcare separatistă, cel puţin deocamdată. După cum se întâmplă şi în celelalte state din Asia Centrală şi în majoritatea fostelor republici sovietice, în Kazahstan, mass-media rusă controlată de stat este la fel de prezentă şi populară, exercitându-şi influenţa asupra celei mai mari părţi a populaţiei, în contextul în care aproximativ 75% dintre kazahi vorbesc limba rusă. În acelaşi timp, nu se poate spune despre aceste cinci state din Asia Centrală sau despre liderii lor că ar privi Rusia cu ochi buni, ci mai degrabă că îşi urmăresc propriile interese, din momentul obţinerii independenţei, principala lor preocupare devenind făurirea statului naţional. Au făcut într-adevăr afaceri cu Moscova atunci când acest lucru le-a convenit şi au încercat, atunci când a fost posibil, să-şi protejeze suveranitatea şi securitatea naţională. Numai cele mai vulnerabile dintre aceste ţări, Tadjikistan şi Kîrgîzstan, au suferit mai multe constrângeri în relaţia lor cu Moscova, fără să devină însă complet servile.

Deşi se poate spune că implicaţiile geopolitice ale traiectoriei reimperializării în Asia Centrală sunt mai puţin îngrijorătoare decât în cazul statelor baltice, asta nu înseamnă că pot fi şi ignorate. Date fiind graniţele comune pe care această regiune le are cu state turbulente ca Afghanistan şi Iran, precum şi apropierea faţă de Pakistan, orice efect destabilizator generat de mişcările separatiste sau conflictele provocate de Rusia ar putea fi agravat de mişcările extremiste transfrontalière. Este clar că, dacă în Asia Centrală ar apărea astfel de zone de conflict îngheţat, unde traficul de arme şi droguri de obicei înfloreşte, aşa cum s-a întâmplat în Georgia şi Moldova, aceste zone ar putea deveni adevărate focare de terorism. Apariţia unor

asemenea teritorii dominate de anarhie ar contribui şi mai mult la destabilizarea regiunii, ceea ce ar avea repercusiuni inclusiv pentru securitatea internaţională şi pentru războiul global dus de Occident împotriva terorismului. Eforturile depuse de Rusia în menţinerea unei influenţe de tip neoimperialist în regiune ar putea de asemenea să intre din ce în ce mai mult în conflict cu interesele europene şi, eventual, cu cele ale Chinei. Statele bogate în resurse energetice, cum ar fi Turkménistan, Kazahstan şi Uzbekistan, ar putea în viitor să ajute statele europene în proiectul care vizează reducerea dependenţei energetice faţă de Rusia. China a devenit şi ea un consumator care continuă să importe din ce în ce mai multe resurse energetice din Asia Centrală şi un investitor proeminent în regiune. În contextul în care statele din Asia Centrală încearcă să-şi diversifice aliaţii şi partenerii economici, politicile de reimperializare ale Rusiei ar putea să se transforme într-un obstacol şi, totodată, într-o sursă de tensiuni care să pună în pericol acest deziderat. În viitor, pe măsură ce liderii politici din Uzbekistan şi Kazahstan îmbătrânesc şi vor părăsi scena politică, o schimbare de regim sau de politică externă sau o conducere a ţării mai puţin autoritară ar putea duce la creşterea tensiunilor cu Moscova sau, dimpotrivă, ar putea crea oportunităţi pentru un amestec mai pronunţat al Rusiei în afacerile interne ale acestor ţări, dacă nu chiar pentru o intervenţie.

Cazurile Armeniei şi Belarusului ne demonstrează că nici măcar aliaţii Rusiei nu sunt imuni la politica acesteia de reimperializare. De fapt, este posibil ca aceşti aliaţi să fie capabili de mult mai puţină rezistenţă în faţa politicilor Moscovei privind compatrioţii comparativ cu alte state. Se poate spune că aceste două ţări nu au părăsit niciodată orbita imperialistă a Rusiei şi, fără îndoială, nici sfera acesteia de influenţă. Cazul lor mai este unic şi prin faptul că, aici, Rusia nu a încercat să-i atragă de partea ei în primul rând pe ruşi sau celelalte minorităţi (puţin numeroase), ci întreaga populaţie, care tinde să fie

receptivă la influenţa culturală şi politică a Rusiei. Mass-media rusă tinde să fie omniprezentă în ambele ţări, iar în Belarus, liderii politici au îmbrăţişat adesea – sau nu au putut să respingă – politicile de rusificare. În orice caz, nici Armenia şi nici Belarus nu acceptă fără să crâcnească tot ceea ce le dictează Moscova. Ambele au avut diferite divergenţe cu Rusia. În unele privinţe, cazul Armeniei seamănă cu cel al Tadjikistanului şi Kîrgîzstanului. Fiind cel mai vulnerabil stat din regiune, pe fondul conflictului îngheţat din Nagorno-Karabah cu vecina Azerbaidjan, Armenia a căutat întotdeauna să obţină sprijinul şi protecţia Moscovei. În ciuda identităţii culturale puternice a armenilor, limba rusă continuă să se bucure de o mare popularitate în rândul tinerilor din această ţară, ceea ce nu se întâmplă în multe alte locuri din fostul spaţiu sovietic. Ţara a constituit ţinta mai multor campanii informaţionale ale Rusiei, fiind în acelaşi timp supusă şi unor presiuni economice, în contextul unei tentative de a-şi îmbunătăţi relaţiile cu UE – un proiect pe care Erevanul l-a abandonat în final. Deşi a acceptat multe dintre politicile Rusiei, Armenia a respins totuşi în mod categoric politica de paşaportizare şi strămutare a cetăţenilor săi în Rusia, gest care a avut darul să stârnească un val de riposte oficiale şi neoficiale dure din partea Moscovei.

La fel ca Armenia, ultimul bastion al Rusiei din Caucaz, Belarus a rămas ultima ţară din Europa aflată indubitabil în sfera de influenţă rusească. În timp ce alte ţări europene din fostul Bloc Sovietic au încercat măcar să se reorienteze spre Occident, Belarus a rămas aliatul de încredere al Rusiei şi un participant benevol la proiectul de reimperializare al acestei ţări. Cu toate acestea, la fel ca preşedintele Kazahstanului, Nazarbaev, preşedintele Belarusului, Aleksandr Lukaşenko, s-a folosit în nenumărate rânduri de autoritatea pe care o are pentru a bloca unele aspecte mai agresive ale traiectoriei de reimperializare, inclusiv politica de paşaportizare şi acuzaţiile absurde legate de tratamentul discriminatoriu care le-ar fi fost aplicat rusofonilor într-o ţară cu o

populaţie majoritar vorbitoare de limba rusă. Totuşi, după cum se poate vedea din modul în care Lukaşenko a cochetat cu proiectul de unificare a Belarusului cu Rusia, în contextul în care aspira la cea mai înaltă poziţie în noul stat care ar fi rezultat din această unificare, liderul din Belarus s-a concentrat mai mult pe consolidarea bazei sale de putere şi pe împlinirea ambiţiilor sale personale decât pe făurirea statului. Ca urmare a intervenţiei Rusiei în ţara vecină, Ucraina, în 2014, în Belarus au început să apară anumite semne care indică o întoarcere la identitatea şi limba naţională belarusă – tendinţă pe care poporul belarus a îmbrăţişat-o încă din anii ’2010 – ceea ce n-ar trebui să genereze decât un optimism cel mult moderat, în contextul în care regimul lui Lukaşenko s-a arătat dintotdeauna opresiv faţă de cultura belarusă. În acelaşi timp, deşi a încercat să adopte o poziţie mai degrabă neutră, din postura de gazdă a acordurilor Minsk şi Minsk II, Belarus a rămas suporterul devotat al Rusiei pe tot parcursul crizei ucrainene.

În Armenia şi Belarus, implicaţiile traiectoriei de reimperializare sunt mult mai puţin semnificative decât în celelalte ţări pe care le-am analizat aici. În multe privinţe, niciuna dintre ţări nu mai are nevoie să fie „reimperializată”, dat fiind că amândouă fac deja parte din sfera de influenţă a Moscovei. Cu toate acestea este posibil ca, într-o zi, aceste ţări să-şi reorienteze politica externă. Armenia avusese deja, la un moment dat, planuri să semneze un acord de asociere cu UE, până când a intervenit Rusia şi a forţat-o, în 2014, să semneze în schimb un act de adeziune la Uniunea Economică Eurasiatică, aflată sub patronajul Rusiei. Deocamdată, majoritatea populaţiei armene sprijină această direcţie a politicii externe a ţării; dar dacă va avea loc o reorientare, atunci sunt şanse foarte mari ca Moscova să treacă la politici mult mai agresive faţă de Erevan. Crima pe care un soldat rus a comis-o cu brutalitate în oraşul armean Giururi în ianuarie 2015 a demonstrat deja că tensiunile sociale pot avea repercusiuni politice. Un scenariu de

viitor ar putea implica un război informaţional al Rusiei şi folosirea bazei militare în scopul „protejării” soldaţilor staţionaţi aici, a rusofonilor şi a acelei părţi a populaţiei armene care are deja cetăţenie rusă. La fel, în Belarus, o schimbare la nivelul conducerii ţării sau o schimbare în politica externă are toate şansele să atragă o serie de reacţii mai dure din partea Moscovei. După modelul Ucrainei, Moscova ar putea să provoace anumite diviziuni în societate, ţintind în special cele mai vulnerabile dintre regiunile de graniţă, unităţile militare şi bazele industriale. În general, Moscova pare tot atât de hotărâtă să-şi „protejeze” statele aliate de o eventuală integrare occidentală, pe cât este de hotărâtă să-i „protejeze” pe compatrioţii ruşi, indiferent dacă aceste state, cum ar fi Armenia sau Belarus, îşi doresc această protecţie sau nu. În acelaşi timp, această „protecţie” a statelor aliate este similară în cinismul ei cu „protecţia” compatrioţilor. În trecut, Moscova a jucat rolul unui prieten din interes pentru ambele state, oferindu-şi „protecţia” numai atunci când avea interes să o facă, în timp ce, în momentul în care Kîrgîzstanul i-a cerut să intervină în conflictele etnice, a refuzat să o facă, la fel cum a ales să ignore solicitările venite din partea diasporei ruse din Turkmenistan, care i-a cerut ajutorul pentru a putea încheia o afacere cu autorităţile de la Aşgabat în domeniul gazelor. Pe viitor, este de aşteptat ca Rusia să continue să se folosească de sprijinul acordat statelor aliate şi de politicile sale referitoare la compatrioţi ca de nişte instrumente extrem de adaptabile în atingerea ambiţiilor sale geopolitice.

Învăţăminte pentru viitor

Analizele pe care le-am făcut în această carte pun sub semnul întrebării multe dintre interpretările convenţionale ale politicilor pe care Rusia le practică în ţările imediata ei vecinătate. Ele demonstrează că Rusia a aplicat tot mai mult o politică de reimperializare a teritoriilor care, în trecut, au făcut parte din Imperiul Rus şi din Uniunea Sovietică şi că s-a folosit în atingerea ambiţiilor sale de compatrioţii ruşi ca de un instrument

politic. Este clar că această politică a căpătat amploare în anii 2000 şi în special spre sfârşitul anilor 2000, perioadă care coincide cu regimul lui Vladimir Putin, deşi nu ar trebui s-o privim ca pe o politică pur „puţinistă”. Obiectivul meu a fost să demonstrez modul în care această politică a fost preluată în epoca Puţin de la o serie de predecesori, pe care-i putem urmări înapoi pe firul istoriei până în epoca ţaristă, o epocă de expansiune, rusificare, colonizare şi instigare la conflicte etnice. Deşi rolul lui Putin în misiunea de a restabili Rusia ca mare putere în lume şi în promovarea politicilor privind compatrioţii, puse în slujba ambiţiilor de politică externă, poate constitui în sine un subiect interesant pentru un viitor studiu, mi se pare greu de distins rolul acestuia în contextul celor 25 de ani de politici privind compatrioţii ruşi din perioada post-sovietică sau moştenirea sovietică de cea ţaristă. În momentul în care Elţîn şi apoi Puţin au venit la putere, ei au moştenit diaspora rusă ca produs al dizolvării Uniunii Sovietice şi al politicilor etnice ale lui Stalin. La fel, populaţiile numeroase de rusofoni şi alte minorităţi care trăiesc în teritorii străine vor dăinui mult timp după ce Putin va părăsi politica. Compatrioţii ruşi vor rămâne o prezenţă semnificativă în Europa şi Eurasia în deceniile care vor veni, indiferent cine se va afla în fruntea Kremlinului.

Mai mult decât atât, deşi prea des se insinuează sau se presupune că Rusia are un drept inerent la interese privilegiate (dacă nu chiar la drepturi teritoriale) în ţările care au făcut parte din fostul Imperiul Rus sau din cel sovietic, cartea de faţă porneşte de la o ipoteză cu totul diferită. Cu toate că nu am insistat atât de mult pe interesele şi reacţiile la nivel de politici pe care le-au avut ţările vizate de ambiţiile Rusiei, nu am presupus niciodată că aceste ţări nu ar avea dreptul să îşi aleagă singure propriul drum – indiferent că vorbim de o alianţă sau de integrarea cu

Rusia sau cu Occidentul. De fapt, eu am contestat acel punct de vedere cinic conform căruia aceste state ar „aparţine” sferei de interese a Rusiei. În mod surprinzător,

există o serie întreagă de analize foarte cunoscute, referitoare la criza din Ucraina şi nu numai, care contrazic punctul meu de vedere. Mulţi dintre adepţii abordării teoretice realiste a relaţiilor internaţionale (printre care şi John Mearsheimer) şi ai celor constructiviste (cum ar fi Andrei Ţigankov), dar şi alţii (Noam Chomsky, de exemplu) au pus accentul pe statutul de mare putere al Rusiei în regiunea ei, argumentând că politicile agresive ale Rusiei în Ucraina şi Georgia reprezintă o reacţie la desconsiderarea intereselor Rusiei de către Occident, NAT ŞI UE1. Însă toate aceste abordări, atât ale analiştilor de la Kremlin, cât şi ale celor occidentali, care pornesc de la ideea unui dezacord între interesele Rusiei şi cele ale Occidentului în fostul spaţiu sovietic, care constituie totodată şi sursa conflictului, sau care pun accentul pe modul în care expansiunea U şi NATO a afectat sfera istorică şi ideologică de influenţă a Rusiei, au în ele o doză de „orientalism”, dat fiind că tratează ţările estice ca pe nişte subiecţi pasivi, care nu fac decât să răspundă acţiunilor Occidentului2, în contextul crizei din Ucraina, Kievul a fost de asemenea văzut adesea nu ca un agent activ, ci ca un subiect pasiv, supus fie intereselor Rusiei, fie celor ale Occidentului3. O asemenea abordare neagă însă din start părerile şi interesele acestor ţări şi ale popoarelor în chestiune. În plus, o asemenea abordare devine deosebit de periculoasă în momentul în care dezbaterea duce la o întrebare din start înşelătoare, şi anume aceea legată de măsura în care Crimeea sau estul Ucrainei, sau Belarus este „rus”, neglijându-se astfel nu numai istoria sau identitatea naţională a Ucrainei sau a Belarusului, ci şi preferinţele pe care aceste ţări le exprimă astăzi cu privire la politica lor externă. Acest tip de abordare defectuoasă poate fi identificat la cea mai mare parte a fostelor ţări sovietice, despre care Moscova spune că ar fi, ideologic şi istoric vorbind sau în baza unor considerente legate de securitate, teritorii „ruseşti”. În realitate, Rusia a trecut de la politicile necoercitive la cele mai agresive, în cadrul traiectoriei de reimperializare, în momentul în care un

anumit stat şi-a exprimat dorinţa de a se reorienta spre Occident în politica sa externă (ca în cazurile Ucrainei, Georgiei, Moldovei şi Armeniei). O cercetare mai amănunţită a reacţiilor sistemice ale Moscovei la schimbările survenite în politica externă a fostelor state sovietice ne-ar ajuta să depăşim asemenea presupuneri conform cărora politicile agresive ale Rusiei ar fi „unice", „inexplicabile" sau că ar fi determinate de anumite circumstanţe (cum ar fi faptul că, în Georgia, primul foc de armă a fost tras la ordinul conducerii de la Tbilisi) şi să le vedem în schimb că pe nişte politici continue, practicate cu consecvenţă, aşa cum am propus eu aici.

Am căutat de asemenea să cobor cu o treaptă nivelul analizei şi să prezint, chiar dacă la modul nesistematic, diferitele perspective şi opţiuni exprimate de etnicii ruşi, rusofoni şi membri ai altor minorităţi, de care uităm adesea şi care sunt, de obicei involuntar, politizaţi, manipulaţi şi folosiţi atât de ţările lor, cât şi de Kremlin. Un studiu ştiinţific al diasporei ruse din fostele republici sovietice, bazat pe diferenţele dintre generaţii, socioeconomice, culturale şi geografice ar fi cu siguranţă binevenit, căci ne-ar ajuta să înţelegem mai bine o categorie de oameni care vor continua să joace un rol important în menţinerea stabilităţii şi ordinii instaurate după sfârşitul Războiului Rece. Între timp însă, analiza mea şi interviurile incluse în această carte ne ajută să înţelegem măcar câteva lucruri. În general, nu există un înţeles al termenului „compatriot" care să fie universal valabil printre ruşii şi rusofonii intervievaţi, ale căror puncte de vedere variază de la respingerea cu fermitate a etichetei respective până la acceptarea ei pasivă, dar cu scepticism şi îmbrăţişarea ei cu entuziasm (în cazuri rare). În zonele de conflict îngheţat, cum ar fi Transnistria, Osetia de Sud şi Abhazia, compatrioţii fie sunt din ce în ce mai sceptici faţă de Moscova, ca urmare a unor promisiuni neîndeplinite, fie dau dovadă de un pragmatism cinic în relaţia cu aceasta, fie se identifică din ce în ce mai mult cu politicile Moscovei şi cu Rusia. De asemenea, interviurile

au dezvăluit existenţa unei rupturi între generaţii printre ruşii şi rusofonii din străinătate. În statele baltice, membrii generaţiei mai tinere deţin în general cetăţenia ţării în care trăiesc, vorbesc fluent limba naţiunii titulare şi sunt în general bine integraţi în societate. În ţări precum Ucraina, Belarus, Armenia şi Kazahstan, unde o mare parte a naţiunii titulare şi o mare parte din populaţia minoritară vorbeşte limba rusă, poziţia adoptată de tineri faţă de Rusia şi eforturile acesteia legate de protecţia compatrioţilor nu pare să aibă nimic de a face cu etnia lor sau cu limba maternă a generaţiei mai vârstnice. Tinerii care se identifică drept etnici ruşi, în opoziţie cu ucrainenii rusofoni, pot fi în egală măsură critici sau susţinători ai politicilor Moscovei. În viitor, dacă Kremlinul va continua să-i exploateze pe aşa-zişii compatrioţi în scopul îndeplinirii ambiţiilor sale teritoriale, va depinde numai de liderii fostelor state sovietice să încerce să înţeleagă minoritatea rusă pentru a o integra cu succes în societate. Până în prezent însă, pare să fie valabilă situaţia opusă. Există o lipsă clară de înţelegere a populaţiilor minoritare în rândul guvernelor post-sovietice, iar în anumite cazuri chiar o frică de ele, ca de o posibilă coloană a cincea. Aceasta reduce la minimum oportunităţile de angajare şi integrare în societate a etnicilor ruşi şi rusofonilor şi creşte în acelaşi timp şansele Moscovei de a-i atrage de partea ei.

Un efect secundar al eforturilor de reimperializare şi al politicilor Rusiei referitoare la compatrioţi îl reprezintă zonele de conflict îngheţat. Aproape toate aceste conflicte din fostul spaţiu sovietic (cu excepţia celui din Nagorno-Karabah) au fost create de Rusia sub pretextul protejării compatrioţilor ruşi şi toate au luat forma aşa-ziselor „republici populare” autoproclamate. Condiţiile din aceste „republici” sunt cumplite. Armele, drogurile, traficul de fiinţe umane, terorismul, crima organizată, economia prăbuşită şi dictatura militară reprezintă ceva obişnuit în Transnistria şi, mai recent, în „republicile” Doneţk şi Lugansk. Asemenea condiţii au cu siguranţă şi consecinţe

transnaţionale, ceea ce înseamnă că mişcările separatiste provocate de Rusia care duc la conflicte îngheţate ar trebui să preocupe şi comunitatea internaţională, nu numai statele direct implicate şi cele aliate acestora. Prea adesea, aceste conflicte îngheţate au fost tratate ca nişte cazuri izolate, care au rezultat în urma unor circumstanţe aparte, fără să se acorde prea multă atenţie similitudinilor dintre ele şi faptului că toate constituie rezultatul aceloraşi politici ruseşti, după cum am încercat să arăt aici. Şi acesta însă este un alt subiect care ar putea fi studiat cu mai multă atenţie.

Deşi rolul traiectoriei de reimperializare este să crească puterea Moscovei şi să aducă fostele state sovietice înapoi în braţele Rusiei sau, în unele cazuri, să le împiedice să se elibereze din braţele Rusiei, rezultatul acestor politici poate fi contradictoriu. În primul rând, politicile mai agresive practicate de Rusia faţă de compatrioţi şi teritoriile locuite de aceştia au făcut ca state precum Ucraina, Georgia, Kazahstan, Turkmenistan şi Uzbekistan să devină mai prudente în relaţia lor cu Moscova şi să caute să se reorienteze spre Europa sau China. În al doilea rând, identitatea naţională rusă este din ce în ce mai mult definită pe baza unor criterii etnice şi a apartenenţei la Biserica Ortodoxă Rusă, şi mai puţin pe baza unor criterii civice, ceea ce, pe termen lung, ar putea avea ca rezultat o înstrăinare a neruşilor şi musulmanilor din anumite regiuni ale Federaţiei Ruse, cum ar fi Cecenia, Daghestan, Tatarstan şi Crimeea, anexată recent De asemenea, această tendinţă ar putea să strice şi alte socoteli ale Moscovei, care-i include printre compatrioţi şi pe cei care nu sunt propriu-zis de etnie rusă, cum a făcut în Osetia de Sud şi Abhazia. În al treilea rând, cum politicile privind compatrioţii reprezintă un atentat la adresa suveranităţii ţărilor avute în vedere şi pot duce inclusiv la război, cum s-a întâmplat în Ucraina, este posibil ca ele să stârnească o revoltă chiar printre etnicii ruşi şi rusofonii din străinătate. Acest scepticism în creştere faţă de agenda Moscovei este evident mai ales în

rândul generaţiei mai tinere de rusofoni, pe care am încercat să-i descriu în această carte. Chiar dacă mulţi dintre aceştia se identifică în general cu Rusia şi cultura ei, se îndoiesc totuşi de intenţiile Moscovei ascunse în spatele politicilor de „protecţie" a compatrioţilor. În anii următori, Rusia ar putea să piardă o parte din sprijinul de care se bucură acum din partea diasporei ruse pentru politicile sale necoercitive referitoare la compatrioţi şi politicile sale umanitare.

Având în vedere faptul că nici diaspora rusă şi nici ambiţiile imperialiste ale Moscovei nu vor dispărea într-un viitor previzibil, cel mai probabil eforturile de reimperializare ale Rusiei vor continua să se manifeste sub o formă sau alta. Prin urmare ar fi util ca, între timp, statele vizate şi Occidentul să se gândească la o serie de reacţii politice eficiente. Cu siguranţă, nu va putea fi vorba de o soluţie care să se potrivească tuturor celor 14 state cu caracteristici diferite, care ocupă spaţiul dintre Marea Baltică, Caucaz şi Asia Centrală. Factorii de decizie politică trebuie să fie pregătiţi cu soluţii multidimensionale, adaptate la specificul fiecărei ţări în parte, pe măsură ce politicile Moscovei privind compatrioţii ruşi vor continua să fie aplicate.

Voi oferi aici, pe scurt, şi câteva sugestii privind măsurile care ar putea fi luate în cadrul fiecărei etape a traiectoriei de reimperializare. Astfel, în prima fază – care se desfăşoară deja în toate statele foste sovietice – avem de a face cu puterea necoercitivă a Rusiei. În replică, SU şi Europa ar putea să înceapă prin a renunţa la prezumţia greşită că, odată cu sfârşitul Războiului Rece şi cu lărgirea U şi NATO, Occidentul a câştigat deja competiţia cu Rusia în plan ideologic şi în ceea ce priveşte exercitarea puterii necoercitive. Dimpotrivă, Rusia continuă să consume resurse considerabile în exercitarea puterii sale necoercitive în fostele state sovietice şi mai departe. Moscova se bucură de o influenţă mai mare pentru că se bazează pe măsuri de constrângere. SU ŞI UE ar trebui să continue să se implice în fostul spaţiu sovietic şi să încerce

să arate de ce sunt mai bune democraţia liberală şi valorile pe care ea le reprezintă. Schimburile culturale, educaţionale şi profesionale ar putea face şi ele obiectul unor programe pe care Occidentul le-ar putea aplica în regiune. Fostele state sovietice ar trebui să se gândească şi ele la propriile politici necoercitive cu care să încerce să câştige „inimile şi minţile" ruşilor şi rusofonilor şi să solicite sprijinul aliaţilor în acest demers.

În al doilea rând, dacă ar admite faptul că un anumit număr de ţări dintre cele vizate de Moscova şi în special zonele de conflict îngheţat depind de ajutoarele umanitare de la Moscova, atunci Occidentul ar putea să se gândească la propriile programe de ajutorare destinate acestor regiuni. Ţări precum Moldova, Georgia şi Ucraina ar putea să încerce să ofere ele însele un oarecare sprijin economic, educaţional şi cultural regiunilor separatiste, în loc să le lase cu totul în grija Moscovei. O altă posibilitate de a contracara politicile Rusiei privind compatrioţii şi politica de paşaportizare ar fi adoptarea de legi specifice de către statele-ţintă, după modelul celor din Asia Centrală. Cea mai eficientă cale pentru guvernele acestor state ar fi să adopte politici care să vizeze o mai bună integrare în societate a minorităţilor naţionale, inclusiv politici de susţinere culturală, solicitând în acelaşi timp şi ajutorul aliaţilor pe care îi au. Mai mult decât orice însă, este esenţial să ne gândim ce s-ar putea întâmpla dacă nu am încerca să ne opunem acestor politici legate de compatrioţi şi politicii de paşaportizare.

Abordarea următoarei etape a traiectoriei de reimperializare, cea a războiului informaţional dus de Rusia, este probabil şi cea mai importantă, căci propaganda începe de obicei ca o formă de manifestare a puterii necoercitive, după care se transformă într-un instrument de război. Unele demersuri pozitive în acest sens au fost deja făcute ca urmare a intensificării campaniei informaţionale a Rusiei după anexarea Crimeii. În ianuarie 2015, Marea Britanie, Danemarca, Estonia şi Lituania au apelat la UE pentru a realiza campanii de

informare care să reprezinte o alternativă la campaniile de propagandă ale Rusiei. De asemenea, în 2015, Estonia şi Letonia au anunţat propriile planuri de a înfiinţa noi canale de televiziune în limba rusă, în timp ce Ucraina a lansat un post de televiziune în limba engleză, „Ukraine Today”, în 2014. E nevoie însă şi de alte iniţiative, nu numai pe continentul european, ci şi în Caucaz şi Asia Centrală. În acest context, ar fi bine ca postul de radio creat de Statele Unite ale Americii în perioada Războiului Rece, Radio Europa Liberă-Radio Libertatea, să îşi extindă rolul de sursă alternativă de ştiri şi informaţii în limba rusă şi în celelalte limbi ale fostelor state sovietice. În octombrie 2014, REL-RL şi „Vocea Americii” au lansat un program de ştiri (de televiziune), de treizeci de minute, în limba rusă, care este încă departe de a putea concura chiar numai cu singurul canal de televiziune finanţat de statul rus care emite neîntrerupt în limba engleză, cu un buget anual raportat în 2015 de 236 de milioane $ şi un public care depăşeşte 700 de milioane de telespectatori din peste o sută de ţări. În anii următori, campania de informare menită să contracareze propaganda rusească ar putea beneficia de fonduri mai mari, organizare şi coordonare mai bună între statele vizate, U şi SUA.

Odată ce politicile de reimperializare ale Rusiei ajung în faza finală, cea în care se invocă nevoia de protecţie a compatrioţilor şi se trece la anexare, cea mai mare parte a traiectoriei este deja încheiată şi implementată. În această etapă, politicile de răspuns trebuie să ţină şi mai mult seama de fiecare caz în parte, iar analiza lor depăşeşte cu mult tematica acestei cărţi. Unele dintre fostele state sovietice au început deja să se pregătească timid pentru momentul în care politicile Rusiei ar trece în această fază finală, mai agresivă. În ianuarie 2015, Lituania a publicat un manual de informare publică, *Cum trebuie acţionat în situaţii extreme sau în situaţii de război*, cu scopul de a pregăti populaţia pentru eventualitatea în care ar izbucni un război tradiţional sau unul hibrid. Alte politici de răspuns ar trebui să includă (printre altele) instrucţiuni de

pregătire pentru un posibil război hibrid declanşat de Rusia, organizarea de proteste, contracararea grupărilor paramilitare transnaţionale, precum şi atragerea populaţiei din teritoriile separatiste şi zonele de conflict îngheţat Factorii de decizie politică din statele vizate şi aliaţii lor, precum şi comunitatea internaţională ar trebui să se pregătească pentru a se putea opune demersurilor de reimperializare ale Rusiei pe termen scurt, mediu şi lung. Revenirea la o stare normală în relaţia cu Moscova nu va duce la eliminarea repercusiunilor determinate pe plan local, regional şi internaţional de politicile expansioniste ale Rusiei, care îmbracă forma conflictelor îngheţate şi a statelor dezmembrate, a căror dezvoltare viitoare este astfel blocată.

Note

CAPITOLUL 1 – Întoarcerea la imperiu

1. Leigh Michael, „Transatlantic Relations, Economic Crisis, and the Future of the european Union”, *Bologna Center Journal of International Affairs*, 16, 2013, pp. 48 – 53; Joerg Forbrig, citat în Simon Shuster, „Puţins Latest Moves Tip the Balance of Power Toward Russia”, *Time*, 21 decembrie 2013, http://world. time.com/2013/12/21 /puţins-latest-moves-tip-the-balance-ofpower-toward-russia/; Michal Baranowski, citat în Ian Traynor, „Russia «Blackmailed Ukraine to Ditch EU pact»”, *The Guardian*, 22 noiembrie 2013, http://www.theguardian.com/world/2013/ nov/22/russia-ukraine-eu-pact-lithuania.

2. „Mogherini: Russia Is No Longer the eU's Strategic Partner”.

Curăctiv, 3 septembrie 2014, http://www.euractiv.com/sections/ global-europe/mogherini-russia-no-longer-eus-strategicpartner-308152; Simon Tisdall, „The New Cold War: Are We Going Back to the Bad Old Days?”, *The Guardian*, 19 noiembrie 2014,http://www.theguardian.com/world/2014/nov/19/newcold-war-back-to-bad-old-days-russia-west-putin-ukraine; Alasdair MĂCDonald şi Jan Strupczewski”, EU Leaders

Prepare for Long Confrontation with Russia", Reuters, 19 decembrie 2014, http://www.reuters.com/article/2014/12/19/us-russia-crisis-euid USKBNO JX04M20141219.

3. Theodore R. Weeks, Nation and State în Late Imperial Russia: Nationalism and Russification on the Western Frontier;

1863 – 1914, DeKalb, Northern Illinois University Press, 2008; Edward C. Thaden, *Russification in the Baltic Provinces and Finland, 1855 – 1914*, Princeton, NJ, Princeton University Press, 1981; Darius Staliunas, *Making Russians*: *Meaning and Practice of Russifica*tion in *Lithuania and Belarus after 1863*, Amsterdam, Rodopi, 2007.

1. Gatis Pelnens, ed., The „Humanitarian Dimension" of Russian Foreign Policy Toward Georgia, Moldova, Ukraine, and the Baltic States, Riga, Centre for East European Policy Studies, 2009, pp. 9 – 10.

2. Alexander Motyl, *Imperial Ends*, New York, Columbia University Press, 2001, p. 110.

3. Francis Fukuyama, „The end of History?", *The National Interest*, vara 1989, http://ps321.community. uaf. edu/files/2012/10/ Fukuyama-End-of-history-article. pdf.

4. Motyl, *Imperial Ends*, p. 4.

5. Daniel Litvin, „Oil, Gas and Imperialism", *The Guardian*, *4* ianuarie 2006, http://www.theguardian.com/world/2006/jan/04/ russia. ukraine2.

6. Una dintre cele mai cunoscute personalităţi care au militat pentru reconstrucţia statului rus „umilit" şi a naţiunii ruse este Aleksandr Dughin – fost profesor la Universitatea de Stat din Moscova, celebru pentru punctele sale de vedere naţionaliste. Anton Barbashin şi Hannah Thoburn, „Puţins Brain: Alexander Dugin and the Philosophy Behind Puţins Invasion of Crimea", *Foreign Affairs*, 31 martie 2014, http://www.foreignaffairs.com/articles/141080/anton-barbashin-and-hannah-thoburn/ puţins-brain.

7. Daniel Treisman, „Vladimir Puţins Remarkable Comeback”, CNN, 3 februarie 2014, http://www.cnn.com/2014/02/03/opinion/treisman-putin-comeback-sochizândex.html.

8. Leon Aron, ed., *Puţins Russia*: *How It Rose, How It Is Maintained, and How It Might End*, Washington, DC, American Enterprise Institute, 2015.

9. Jeffrey Mankoff, *Russian Foreign Policy*: *The Return of Great Power Politics*, Lanham, MD, Rowman & Littlefield, 2009; Stephen Sestanovich, „Russia's Foreign Policy is a Near-Complete Failure”, *Financial Times*, 3 noiembrie 2013, http://www.fi.com/cms/s/O/73 d58 caa-4258-l le3 – 8350 – 00144 feabdc?. htmlaxzz3KJbă2Onb.

10. Dmitri Trenin, „What Russian Empire?” *New York Times*, 23 august 2011, http://www.nytimes.com/2011/08/24/opinion/24 ihtedtrenin24.html? r = O.

11. Johan Galtung, „Geopolitics after the Cold War: An Essay în Agenda Theory”, *in The International Sistem After the Collapse of the east-West Order*, ed. Armand Clesse, Richard Cooper şi Yoshikazu Sakamoto, Dordrecht, Martinus Nijhoff, 1994, p. 202, citat în Motyl, *Imperial Ends*, p. 113.

12. Motyl, *Imperial Ends*, p. 103.

13. Edward Lucas, The New Cold War: Puţins Russia and the Threat to the West, New York, Palgrave Macmillan, 2014.

14. Emil Pain, „Russia Between Empire and Nation”, *Russian Politics and LaWy* 47, nr. 2, 2009, pp. 60 – 86.

15. Agnia Grigas, „How Puţin Carries Out Power Grab”, CNN, 4 martie 2014, http://www.cnn.com/2014/03/02/opinion/grigasputin-compatriot-policy-crimeazindex.html.

16. „US Lawmakers Call for Arming Ukraine Government”, Business Insider, 31 august 2014, http://www.businessinsider.com/ us-lawmakers-call-for-arming-ukraine-government20148 ixzz3Lu Je2 Wi D.

17. Indira Lakshmanan, „Congress Passes Tougher

Russia Sanctions But Gives Obama Leeway”, *Bloomberg. comy* 12 decembrie 2014, http://www.bloomberg.com/politics/articles/2014 – 12 – 12/congress-passes-tougher-russia-sancţions-but-gives-obama-leeway.

18. Alexander Motyl, „The Sources of Russian Conduct: The New Case for Containment”, *Foreign Affairăv* 16 noiembrie 2014, http://www.foreignaffairs.com/articles/142366/alexander-j-motyl/ the-sources-of-russian-conduct.

19. Shaun Walker şi Harriet Salem, „Russian Parlament Approves Troop Deployment în Ukraine”, *The Guardian*, 1 martie 2014, http://www.theguardian.com/world/2014/mar/02/russia-parliament-approves-military-ukraine-vladimir-putin.

20. Despre conceptul de „câştigare a inimii şi a minţii” vezi Elizabeth Dickinson, „A Bright Shining Slogan”, *Foreign Policy*, 22 august2009, http://foreignpolicy.com/2009/08/22/a-bright-shining-slogan/.

21. Motyl, *Imperial Ends*, p. 5.

22. Michael W. Doyle, *Empires*, Ithaca, NY, Cornell University Press, 1986, p. 45.

23. Motyl, *Imperial Ends*, p. 4.

24. Richard Pipes, *Russia Under the Old Regime*, Marea Britanie, Penguin, 1995, p. 163.

25. Motyl, *Imperial Ends*, p. 3.

26. Hélène Carrère d’Encausse, *Decline of an Empire*: *The Soviet Socialist Republics în Revolt*, New York, Newsweek Books, 1979, citat în Motyl, *Imperial Ends*, p. 3.

27. Motyl, *Imperial Ends*, p. 3.

28. *Ibid.*, p. 99.

29. Daniel Treisman, „Beyond Horror and Mystery”, IWM – post, nr. 105, septembrie-decembrie 2010, http://www.ssenet. ucla. edu/polisci/faculty/treisman/PAPERS NEW/Beyond%20 Horror%20 and%20Mystery. pdf.

30. Vera Tolz, *Russia*, New York, Oxford University Press, 2001, pp. 235 – 260; Charles Ziegler, „The Russian Diaspora în Central Asia: Russian Compatriots and Moscow's Foreign Policy", *Demokratizatsiya*, 14, nr. 1, 2006, p. 103.

31. „Full Text of Puţins Speech on Crimea", Prague Post, 19 martie 2014, http://praguepost.com/eu-news/37854-full-text-of-putins-speech-on-crimea.

32. George Friedman, „The Medvedev Doctrine and American Strategy", Stratfor, 2 septembrie 2008, http://www.stratfor.com/ weekly/medvedev doctrine and american strategy. Vezi şi „Medvedev Outlines the Five Main Points of Future Foreign Policy", Sputnik International, 31 august 2008, http://sputniknews.com/world/20080831/116422749.html? id =? id.

33. Ivan Egorov şi Nikolai Patrushev, „Ukraine Crisis – The View from Russia", *The Guardian*, 24 octombrie 2014, http://www.theguardian.com/world/2014/oct/24/sp-ukraine-russia-cold-war.

34. Motyl, *Imperial Ends*, p. 3.

35. „National Security Concept of the Russian Federation", Federation of American Scientists, 18 ianuarie 2000, https://fas.org/ nuke/guide/russia/ doctrine/gazetaol2400.htm.

36. Levada-Center, http://www.levada. ru/eng/.

37. Robert Coalson, „Russian Nationalists March On, Under Kremlin's Wary Gaze", Radio Europa Libera-Radio Libertatea, http://www.rferlorg/content/russia-nationalist-march/26672137.html.

38. „Russian Public Opinion 2012 – 2013", Centrul de Studii „Iury Levada", Moscova, 2013, p. 107, http://www.levada. ru/sites/default/files/2012 eng. pdf.

39. Marek Menkiszak, „The Puţin Doctrine: The Formation of a Conceptual Framework for Russian Dominance in the Post-Soviet Area", OSW *Commentary*, nr. 131, 28 martie 2014, p. 4.

40. Doyle, *Empires*, p. 45.

41. Menkiszak, „The Puţin Doctrine”, p. 4.

42. „Indeksi”, Levada-Tentr, http://www.levada. ruzindeksy.

43. Tomas Jivanda, „Vladimir Puţins Approval Rating Hits Three Year High as Russians Back President over Ukraine”, *The Independent*, 14 martie 2014, http://www.independent.co.uk/news/ world/Europe/vladimir-putins-approval-rating-hits-three-yearhigh-as-russians-back-putin-overukraine-9192170.html.

44. Brian C. Black, *Crude Reality – Petroleum în World History*, Lanham, MD, Rowman & Littlefield, 2012, p. 145.

45. Agnia Grigas, The Politics of Energy and Memory Between the Baltic States and Russia, Farnham, MB, Ashgate, 2013; Margarita M. Balmaceda, Politics of Energy Dependency: Ukraine, Belarusy and Lithuania Between Domestic Oligarchs and Russian Pressure, Toronto, Toronto University Press, 2013.

46. Anne Applebaum, „Russia’s Corrupt Chokehold on Europe”, State, 25 iulie 2014, http://www.state.com/articles/news and politics/foreigners/2014/07/russia’s corrupt control of Europe how vladimir puţin keeps the continent.html; Joshua

Keating, „From Russia With Cash”, *ibid.*, 26 noiembrie 2014,http://www.state.com/blogs/the world /2014/11/26/ffom russia with cash.html.

47. Ambrose Evans-Pritchard şi Peter Spence, „Russian Crisis Turns Sistemic as Rouble Crashes 13 pe”, *The Telegraph*, 15 decembrie 2014, http://www.telegraph.co. Uk/finance/economics/l 1295402/ Russian-crisis-tums-systemic-as-rouble-crasheslăpchtml; Peter Spence, „Russian Economic Crisis: As It Happened 16 decembrie 2014”, *ibid.*, 16 decembrie 2014, http://www.telegraph.co.uk/finance/ economics/11296233/Russian-economic-crisis-livelitmL

48. Olga Tanas, „Russia Sees $140 Billion Annual

Loss From Oil Sanctions”, Bloombergbusiness, 24 noiembrie 2014, http://www.bloomberg.com/news/2014-ll-24/russia-sees-140-billion-annual-loss-from oil-sanctions.html.

49. „Medvedev: Were «Not Afraid» of a New Cold War”, Nbenews.com, 26 august 2008, http://www.nbenews.comzid/26403580/ ns/world news-europe/t/medvedev-were-not-affaid-new-coldwar/e. VGEZIYfq9Ro.

50. Oliver Bullough, „Former Aide Says Puţin Has No Strategic Plâns”, *Time*, 5 noiembrie 2014, http://time.com/3547935/ puţin-pugachev-oligarchs/.

51. Thomas Frear, Lukasz Kulesa şi Ian Keams, „Dangerous Brinkmanship: Close Military Encounters between Russia and the West în 2014”, European Leadership Network, Policy Brief, noiembrie 2014, http://www.europeanleadershipnetwork.org/medialibrary/2014/II/09/637 seăda/Dangerous %20Brinkmanship. pdă

52. Ibid.

CAPITOLUL 2 – Reimperializarea Rusiei

Moto: Michal Kacewicz, „A Final Interview With Boris Nemisov”, *Newsweek*, 28 februarie 2015, http://www.newsweek.com/ final-interview-borisnemtsov-310392.

1. În 1989, preţul la ţiţei era de 23, 73 $ pe baril, iar în 1997 a scăzut la 12, 72 $.

2. „Puţin on «Self-Determination of the Russian People»”, Den. Kiev. un, 26 ianuarie 2014, http://www.day. Kiev. un/en/article/ day-after-day/puţin-self-determination-russian-people.

3. Nadia Diuk, „Euromaidan: Ukraine’s Self-Organizing Revolution”, *World Affairs*, martie-aprilie2014, http://www.worldaffairsjoumal.org/article/euromaidan-ukraine%E2%80%99 s-self-organizingrevolution.

4. Joseph S. Nye Jr., *Soft Power*: *The Means to Succes în* World *Politicsy* New York, Public Affairs, 2004, pp. 6, 8, 11 – 15.

5. James Sherr, Hard Diplomacy and Soft Coercion:

Russias Influence Abroad, Londra, Chatham House, 2013, p. 2.

6. James Sherr, „Russian Soft Power in the «New» and «Old» Europe”, Conference on Russian Soft Power, Arlington, VA, 13 ianuarie 2011.

7. Agnia Grigas, „Legacies, Coercion and Soft Power: Russian Influence in the Baltic States”, Chatham House Briefing Paper, august 2012, http://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/ public/Research/Russia%20 and%20Eurasia/ 0812 bp grigas. pdf.

8. Vladimir Rukavishnikov, „Russia's «Soft Power» in the Puţin Epoch”, în *Russian Foreign Policy in the 21st Century*, ed. Roget Kanet, Houndmills, MB, Palgrave Macmillan, 2010, pp. 76 – 97.

9. Russia, Ministry of Foreign Affairs, „A Survey of Russian Federation Foreign Policy”, http://www.mici. ru/brp 4.nsf/e78 a48070 A 28 a7 b43256999005 bebb3/89 a30 băabb65 b4 z32572 d700292 f74.

10. „The National Question”, citat în James Sherr, *Hard Diplomacy and Soft Coercion*, p. 73.

11. Gatis Pelnens, ed., The „Humanitarian Dimension of Russian Foreign Policy Toward Georgia, Moldova, Ukraine, and the Baltic States, Riga, Centre for East European Policy Studies, 2009, p. 39.

12. Sherr, Hard Diplomacy and Soft Coercion, p. 87.

13. *Almanaque Mundial* 1996, México City, Editorial America/Televisa, 1995, pp. 548 – 552.

14. Hilary Pilkington, Migration, Displacement, and Identity în Post-Soviet Russia, Londra, Routledge, 1998, p. 3.

15. Fiona Hill, „Russia's Newly Found «Soft Power»”, Brookings, 26 august2004, http://www.brookings. edu/research/articles/2004/ 08/26 russia-hill.

16. Sherr, Hard Diplomacy and Soft Coercion, p. 90.

17. Marek Menkiszak, „The Puţin Doctrine: The Formation of a Conceptual Framework for Russian Dominance in the Post-Soviet Area”, *OSW Commentary*, nr.

131, 28 martie 2014, p. 2, http://www.osw. waw. pl/sites/default/files/commentary l 31.pdf.

18. Evgeny Verlin, „An Enormous Amount of Work Lies Ahead of Us...”, Russ*kiy Mir Jou*r*nal ian*uarie 2010; Lada Korotun, „Russia to Help Its Compatriots with Words and Deeds”, The Voice of Russia,http://sputniknews.com/voiceofrussia/ 2011/04/21/49267112/.

19. „Russki iazik ukrepliaet svoi poziţii v Gruzii”, MSRS, 18 februarie 2014, http://www.msrs. ru/oiunews/2014 – 02-ll; Valeri Bukhalov şi Yakov Pliner, „Mî blagodamâi fondu «Russki Mir»”, Delfi, 23 martie 2012, http://rus. delfi. lv/news/daily/versions/ valerij-buhvalov-yakov-pliner-my-blagodarny-fondu-russkijmir. de id = 42229746.

20. Vezi Michael Gorham, „Virtual Russophobia: Language Policy as «Soft Power» in the New Media Age”, *Digital Icons*: *Studies* în *Russian*, *Eurasian and Central European New Media*, nr. 5, 2011, pp. 30 – 31; Ilia Azar, „Iazik Kremlia”, Gazeta. ru, 25 iunie 2007, www.gazeta. ru/2007/06/25/ca 242691.shtml.

21. Heather A. Contey şi Theodore P. Gerber, *Russian Soft Power in the 21st Century*: *An Examination of Russian Compatriot Policy* în *Estonia*, Washington, DC, Center for Strategic and International Studies, 2011, p. 13.

22. Tony Halpin, „Russian Orthodox Church Chooses Between «Ex-KGB Candidates» as Patriarch”, *The Times* (Londra), 26 ianuarie 2009, http://www.thetimes.co.uk/tto/faith/article21001 OO.ece.

23. „Russian Patriarch Calls Puţin Era «Miracle of God»”, Reuters, 8 februarie 2012, http://uk. reuters.com/article/2012/02/08/ uk-russia-putin-religion-idUKTRE81722Y20120208.

24. „Patriarch Kirill: Russian World – A Special Civilization, Which Should Be Protected”, newschurch. name, 9 septembrie 2014,http://www.newschurch. name/news/christian-churhes-easterneurope/patriarch-kirill-russian-worid-a-special-civilizationwhich-should-be-

protected/.

25. „Russia’s Patriarch Kirill Given Toy Fighter Jet by Factory Workers”, *Moscow Times*, 17 septembrie 2014, http://www.themoscowtimes.com/news/article/nissia-s-patriarch-kirill-given-fighter-jet-by-factory-workers/507270.html.

26. Thomas de Waal, „Spring for the Patriarchs”, *The National Interest*, 27 ianuarie 2011, citat în Sherr, *Hard Diplomacy and Soft Coercion* p. 89.

27. Potrivit unui nou studiu al Centrului de Cercetări „Pew” bazat pe trei serii de date (1991, 1998 şi 2008) din Programul Internaţional de Cercetare Socială (ISSP), „Russians Return to Religion, But Not to Church”, Pew Research Center, http://www.pewforum.org/2014/02/10/russians-return-to-religion-but-not-to-church/.

28. „Russkaia ţerkov obediniaet svişe 150 min. veruiuşcih v bolee cern 60 stranah – mitropolit Illarion”, Interfax Relighia, 2 martie 2011, http://www.interfax-religion. ru/? act = news & div = 39729.

29. Rusia, Ministrerul Afacerilor Externe, „Studiu cu privire la politica externă a Federaţiei Ruse”, http://www.mici. ru/brp 4. nsf/e78 a48070 fl28 a7 b43256999005 bebb3/89 a30 băabb65 b4 f2 c32572 d700292 f74? Open Document; şi „Osnovnie napravlenia politiki Rossiskoi Federaţii v sfere mejdunarodnogo kulturnogumanitarnogo sotrudniceştra”, http://www.mici. ru/bdomp/ ns-osudoc. nsf/z289 bea62097 f9 c325787 a0034 c255/fdăaa5 cc bOc5 f96 b442579 e c004 ec849%21 Open Document.

30. Pelnens, The „Humanitarian Dimension of Russian Foreign Policy, p. 19.

31. *Ibid.*, pp. 22 – 23; Devon Curtis, „Politics and Humanitarian Aid: Debates, Dilemmas and Dissension”, *HPG Report*, 10, aprilie 2001,http://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odiassets/publicaţions-opinion-files/295.pdf.

32. Jonathan Daniel Weiler, *Human Rights în Russia* –

A Darker Side of Reform, Boulder, Lynne Rienner, 2004, pp. 3 – 22.

33. Pelnens, The „Humanitarian Dimension of Russian Foreign Policy, p. 22.

34. Ibid.

35. *Ibid.*, p. 23.

36. Menkiszak, „The Puţin Doctrine”, pp. 5 – 6.

37. *Ibid.*, p. 22.

38. Mitchell A. Orenstein, „Puţins Western Allies: Why Europe's Far Right Is on the Kremlins Side”, *Foreign Affairs*, 25 martie 2014,http://www.foreignaffairs.com/articles/141067/mitchell-aorenstein/puţins-western-allies.

39. „Puţin: Ukrainianăoldierslike Nazisinleningrad”, Ti*mesofisrael,* 29 august 2014, http://www.timesofisrael.com/puţin-ukrainiansoldiers-like-nazis-in-leningrad/.

40. „Ukraine Run by «Miserable» Jews: Rebel Chief”, Yahoo! News, 2 februarie 2015, http://news.yahoo.com/ukraine-run-miserable-jews-rebelchief-202600090.html.

41. Agnia Grigas şi Marcel van Herpen, „The Media Has Swallowed Five Russian Myths That Have Helped Puţin Win în Ukraine”, Forbes.com, 17 septembrie 2014, http://www.forbes.com/sites/ realspin/2014/09/17/the-media-has-swallowed-five-russianmyths-that-have-helped-putin-win-in-ukraine/.

42. Sinikukka Saari, *Promoting Democracy and Human Rights* în *Russia*, Londra, Routledge, 2004, pp. 21 – 32.

43. „Russian Minorities in the Former Soviet Union”, http://folk. uio. no/palk/PRI0%20Diaspora.htm; Olga Zurjari-Ossipova, „Human Rights As the Political-Juridical Issues of the estonian-Russian Inter-State Relations” (referat în cadrul NATO Research Fellowships Programme, iunie 1997), http://www.nato. int/acad/ fellow/95 – 97/zurjari. pdf, pp. 18 – 22.

44. Ibid.

45. Natalya Kanevskaya, „How The Kremlin Wields Its Soft Power în France”, Radio Europa Libera-Radio Libertatea, 3 noiembrie 2014, http://www.rferl.org/content/russia-soft-power-france/25433946.html.

46. Institute for Democracy and Cooperation, http://www.indemco. orgzindex. php? id = 2 & language = 2.

47. Institut de la Démocraţie et de la Coopération, http://www.ideeurope.org/en/The-Institute-of-Democracy-and-Cooperation.

48. Ibid.

49. Pelnéns, The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy, p. 20.

50. „Rossotrudnichestro to Open Offices în Over 100 Countries – Kosachev”, Tass, 24 aprilie 2012, http://tass.com/en/archive/674112.

51. „New Agreement with Rossotrudnichestro to Strengthen HSE's Presence în Europe”, Higher School of Economics (HSE), 7 noiembrie 2014, http://www.hse.ru/en/news/edu/136894039.html; „Russia Wants «Unbiased Attitude» – Agency Head”, Sputnik International, 3 septembrie 2012, http://sputniknews.com/politics/20120903/175734669.html.

52. „Russia's Soft-Power Agency Is Allocated More Funds”, Sputnik, 24 iulie 2013, http://sputniknews.com/russia/20130724/182398836/Russias-Soft-Power-Agency-Is-Allocated-More-Funds.html.

53. Clifford J. Levy, „Moscow's Mayor Exports Russia's New Nationalism”, *New York Times*, 25 octombrie 2008, http://www.nytimes.com/2008/10/26/world/Europe/26mayor.html? pagewanted = all.

54. Moscow City Government, Departament for Foreign Economic Activity and International Relations, http://www.moş. ru/en/ authority/mir/.

55. Jackie Gower şi Graham Timmins, ed., *Russia and Europe in the Twenty-First Century – An Uneasy Partnership*, Londra, Anthem Press, 2007, pp. 80 – 81.

56. Tatyana Kiile şi Yelena Vladimirova, „Compatriots”, *Russian Federation 2011*: *Short Term Prognosis*, ed. Karmo Tuiir, Tartu, Tartu University Press, 2011, p. 181.

57. Heather A. Contey şi Theodore P. Gerber, „Russian Soft Power in the 21st Century. An Examination of Russian Compatriot Policy în Estonia”, A Report of the CSIS Europe Program, New York, Center for Strategic and International Studies, 2011, p. 13.

58. „Medvedev Approves New Fund to Protect Rights of Russian Compatriots”, *rt.com*, 25 mai 2011, http://rt.com/politics/ medvedev-decree-fund-compatriots/.

59. „Moscow creates fund to protect Russian compatriots abroad”, RT.

18 aprilie 2011, http://rt.com/politics/russia-compatriots-fundprotection/.

60. „Sud podtverdil, cito fond Vitrenko’s pomoşiu rossiskih deneg, finansiroval terrorizm na Donbasse”, Tsenzor. net, 11 iulie 2014, http://cenzor.net. un /news/293495/sud podtverdil chto fond vitrenko’s pomoschyu rossiyiskih deneg finansiroval tei Torizm na don-basse.

61. Contey şi Gerber, „Russian Soft Power in the 21st Century”, p. 14.

62. Heather Contey şi Theodore Gerber, „Russian Soft Power: The evolution of a Strategy”, transcriere a unei discuţii între experţi, Carnegie Europe, 8 septembrie 2011, http://carnegieendowment.org/files/2011 – 9 – 08-Russian Soft%20Power. pdf.

63. Valeriy Dzutsev, „Cossacks în North Caucasus Demand Increased Support from Moscow”, Central Asia – Caucasus Analyst, 9 august 2013, http://cacianalyst.org/publications/analytical-artides/ item/12783-cossacks-in-north-caucasus-demand-increasedsupport-ffom-moscow.html; „Armed Cossacks

Pour în to Fight Georgians", *The Guardian*, 9 august 2008, http://www.theguardian.com/world/2008/aug/09/russia. georgial; Igor Rotar, „The Cossack Factor în Ukrainian War", *Eurasia Daily Monitor*, 11, nr. 149, 13 august 2014, http://www.Jamestown.org/single/? tx ttnews%5Btt news %5D = 42747 & no cache = le VNacwvmsXxU.

64. Contey şi Gerber, „Russian Soft Power in the 21st Century", p. 13.

65. Articolul „Third International", *Encyclopedia Britannica*, http://www.britannica.com/EBchecked/topic/290606/Third-Internaţional.

66. Kiile şi Vladimirova, „Compatriots", p. 180.

67. Paul Goble, „Moscow Seeking To Make Russian Diaspora a Soviet-Style Political Weapon Against West", *interpretermag.com*, 3 februarie 2015, http://www.interpretermag.com/moscow-seeking-to-make-russian-diaspora-a-soviet-style-political-weapon-against-west/.

68. Eleonora Tafuro, „Fatal Attraction? Russia's Soft Power în Its Neighbourhood – Analysis", FRIDE Policy Brief, nr. 181, mai 2014,http://fride.org/download/PB 181 Russia soft power in its neighbourhood. pdf; „World Russian Congress Kicks Off în Moscow", Radio Europa Liberă-Radio Libertatea, 1 decembrie 2009, http://www.rferl.org/content/World Russian Congress Kicks Off în Moscow/1892547.html.

69. Igor Zevelev, „Russia's Policy toward Compatriots in the Former Soviet Union", Russia în Global Affairs, nr. 1, ianuarie-martie 2008, http://eng. globalaffairs. ru/number/n 10351.

70. „Rossia zascitit sootecestrennikov v Abhazii Iuzjoi Osetii voiennimi metodami", Delfi, 25 aprihe 2008, http://rus. delfi. ce/ daily/abroad/rossiya-zaschitit-sootechestrennikov-v-abhazii-iyuzhnoj-osetii-voennymi – metodami? id = 18762901.

71. Pelnéns, The „Humanitarian Dimension „of Russian Foreign Policy, p. 96.

72. *Ibid.*, p. 24.

73. Florian Mühifried, „Citizenship at War: Passports and Nationality in the 2008 Russian-Georgian Conflict", *Anthropology Today*, 26, nr. 2, 2010, p. 9.

74. *Ibid.*, p. 13.

75. Pelnéns, The „Humanitarian Dimension" of Russian Foreign Policy, p. 120.

76. *Ibid.*, p. 111.

77. Robert Coalson, „Pro-Russian Separatism Rises în Crimea as Ukraine's Crisis Unfolds", Radio Europa Liberà-Radio Libertatea, http://www.rferl.org/content/ukraine-crimea-rising-separatism/25268303.html.

78. Gary Peach şi Maria Danilova, „Russian Passport Handout Stirs Fears", *Moscow Times*, 25 februarie 2009, http://www.themoscowtimes.com/sistemap/free/2009/2/arti cle/russian-passporthandout-stirs-fears/374765.html.

79. „Compliance of the Russian Federation with the Convention on the eelimination of All Forms of Racial Discrimination", *Russian* NGOS *Alternative Report*, martie 2008, http://www.memo. ru/ hr/discrim/vor 1/Report-ICERD-eng-site.html.

80. „Thousands of Moldovans Receive Pensions from Foreign Countries", Teleradio Moldova, 16 august 2013, http://trm. md/en/ social/mii-de-moldoveni-primesc-pensii-de-sute-de-eurode-la-state-straiiine/; Kamil Calus, „An Aided Economy: The Characteristics of the Transnistrian Economic Model", OSW

Commentary, nr. 108, 14 mai 2013, http://www.osw. waw. pl/ sites/defaidt/fU es/commentary 108.pdf.

81. Pelnens, The „Humanitarian Dimension1 of Russian Foreign Policy, p. 26.

82. Aleksandr Selivanov, „How Our Land Can Become Foreign Land: On the Architecture of the «Information War» Against Russia", *Voenno-Promişlennîi Kurer*, 21 martie 2007.

83. Allison Quinn, „State Media Giant Rossiya Segodnya to Launch New Agency în 45 Languages – Report", *Moscow Times*, 5 noiembrie 2014,

http://www.themoscowtimes.com/news/article/ state-mediagiant-rossiya-segodnya-to-launch-new-agency-in45-languages-report-/510693.html; Paul Coyer", The Mediabattle for Hearts and Minds în Russia and Central Asia", Forbes.com, 31 decembrie 2014, http://www.forbes.com/sites/paulcoyer/ 2014/12/31 /does-public-opinion-matterto-authoritarian-leaders /.

84. Delphine DAmora, „RT, TASS Face Huge Budget Cuts, Layoffs", Russia Insider, 26 ianuarie 2015, http://russia-insider.com/ en/2015/01/26/2740.

85. „Minkomsviazi: Finansirovanie RT i MIA «Rossia segodnia» v valiute sokratiţia bolee cern v dva raza", *Vedomosti*, 16 ianuarie 2015, http://www.vedomosti. ru/politics/news/2015/01/16/ minkomsvyazi-finansirovanie.

86. Tina Burrett, *Television and Presidential Power în Puţins Russia*, New York, Routledge, 2011, p. 49; Laura Belin, „Politics and the Mass Media under Puţin", în *Russian Politics Under Puţin*, ed. Cameron Ross, Manchester, Manchester University Press, 2004, pp. 136 – 137.

87. „Information Security Doctrine of the Russian Federation", *Rossiskaia gazeta*, http://www.rg. ru/oficial/doc/min and vedom/ mim bezop/doctr. shtm.

88. Ulrich Clauss, „Deutsches Meinungsbild im Visier von Puţins Agenten", *Die Welt*, 12 iunie 2014, http://www.welt. de/pohtik/ deutschland/article 128985210/Deutsches-Meinungsbild-im-Visier-von-Putins-Agenten.html; Luminiţa Kohalmi, „Motorul geopolitic al războiului informaţional rusesc în Crimeea", *Univers strategic*: *revistă universitară de studii strategice interdisciplinary* 5, nr. 4, octombrie-decembrie 2014, p. 247.

89. Jolanta Darczewska, „The Anatomy of Russian Information Warfare: The Crimean Operation, a Case Study", *Point of View*, Centre for Eastern Studies, Varşovia, nr. 42, mai 2014, p. 9.

90. *Ibid*. *y* p. 10.

91. Dmitri Rogozin, ed, *Voina i mir v terminah i*

opredeleniahy Moscova, Vece, 2011, p. 32.

92. Ibid.

93. Timothy L. Thomas, „Russia’s Reflexive Control Theory and the Military”, *Journal of Slavic Military Studies*, nr. 17, 2004, p. 237.

94. *Ibid*. *y* p. 242.

95. „Yle Kioski Traces the Origins of Russian Social Media Propaganda – Never-before-seen Material from the Troll Factory”, Yle Kioski, 20 februarie 2015, http://kioski. yle. fi/omat/ at-the-origins-of-russian-propaganda.

96. Anton Butsenko, „The Sad Life of Puţins «Troll Army»”, Euromaidan Press, 2 noiembrie 2014, http://euromaidanpress.com/2014/11/02/the-sad-life-of-putins-troll-army/.

97. Ibid.

98. Miklel, „Ukrainian Neo-Nazi”, 16 mai 2014, http://miklel. livejoumal.com /4181696.html; Miklel, „Who Are the Real Terrorists în Ukraine?”, 23 mai 2014, http://miklel. livejournal.com/4229360.html.

99. David Hollis, „Cyberwar Case Study: Georgia 2008”, *Small Wars Joumaly* 6 ianuarie 2011, http://smaliwarsjournal.com/ blog/joumal/docs-temp/639-hollis. pdf.

100. John Markoff, „Before the Gunfire, Cyberattacks”, *New York Times*, 12 august 2008, http://www.nytimes.com/2008/08/13/ technology/13 cyber.html.

101. Ellen Nakashima, „Russian Hackers Use «Zero-day» to Hack NATO, Ukraine în Cyber-spy Campaign”, *Washington Post*, 14 octombrie 2014, http://www.Washingtonpost.com/world/ national-security/russian-hackers-use-zero-day-to-hack-natoukraine-in-cyberspy-campaign/2014/10/13/f2452976 – 52 f91 le4 – 892 e-602188 e70 esc story. htmL

102. Miriam Elder, „«Nothing Is True and Everything Is Possible», by Peter Pomerantsev”, *New York Times*, 25 noiembrie 2014, http://www.nytimes.com/2014/11/30/books/review/nothing-

is-trueand-everything-is-possible-by-peter-pomerantsev.html.

103. Alexander Podrabinek, „The Price of Freedom”, Institute of Modern Russia, 7 ianuarie 2015, http://imrussia.org/en/opinions/2148 – the-price-of-ffeedom.

104. Karin Deutsch Karlekar şi Jennifer Dunham, „Overview Essay. Press Freedom în 2013: Media Freedom Hits Decade Low”, în *Freedom of the Press 2014*, http://freedomhouse.org/report/freedom-press-2014/overview-essaye. VFFID77 q9Rp.

105. Elder, „«Nothing Is True and Everything Is Possible.»”.

106. „Kasparov: Russia May Not Live to See Puţins Death”, Euromaidan Press, 21 octombrie 2014, http://euromaidanpress.com/2014/ 10/21 /kasparov-russia-may-not-live-to-see-putins-death/.

107. Damien Sharkov, „Russian Actor Fires at Ukrainian Forces, Wearing Press Helmet”, *Newsweek*, 31 septembrie 2014, http://www.newsweek.com/russian-actor-fires-ukrainian-forceswearing-press-helmet-281465.

108. „Latvia Bans Russian Actor Who Donned «Press» Helmet to Fire at Ukrainian Troops”, Ukraine Today, 3 noiembrie 2014, http://uatoday. tv/politics/latvia-bans-russian-actor-whodonned-lsquo-press-rsquo-helmet-to-fire-at-ukrainian-troops-389737.html.

109. Pelnens, The „Humanitarian Dimensionn of Russian Foreign Policy, p. 25.

110. Tom Parfitt, „Vladimir Putin Says There Was Nothing Wrong with Soviet Unions Pact with Adolf Hitler’s Nazi Germany”, *The Telegraph*, 6 noiembrie 2014, http://www.telegraph.co.uk/ news/worldnews/vladimir-putin/11213255/Vladimir-Putinsays-there-was-nothing-wrong-with-Soviet-unions-pactwith-Adolf-Hitlers-Nazi-Germany.html.

111. Rayyan Sabet-Parry, „Blacklisted Russian Historian Denied Entry into Lithuania”, *baltictimes.com*, 14 august 2014, http://www.newz Jt/link. php? articleid =

19520 & source = O.

112. Simon Shuster, „Russians Rewrite History to Slur Ukraine over War”, Time, 29 octombrie 2014, http://time.com/3545855/ russia-Ukraine-war-history/.

113. Nils Muiznieks, *Manufacturing Enemy Images*? *Russian Media Portrayal of Latvia*, Riga, Academic Press of the University of Latvia, 2008.

114. Pelnens, The „Humanitarian Dimension9 of Russian Foreign Policy, p. 190.

115. Kadri Liik, „The «Bronze Year» of Estonia-Russia Relations”, *Estonia Ministry of Foreign Affairs Yearbook* 2007, http://un ce/ sites/default/files/content-editors/web-static/053/Kadri Liik. pdf.

116. European Parlament Resolution on 2 April 2009 on European Conscience and Totalitarianism, 2 aprilie 2009.

117. Halyaloynash”, Russia Accusesukraineoflommitting «Genocide of Russian Speakers»”, Human Rights în Ukraine, 1 octombrie 2014, http://khpg. orgzindex. php? id = 1412115043.

118. Roy Allison, *Russia, the West, and Military Intervention*, 2013, Oxford, Oxford University Press, p. 127.

119. Ibid.

120. Menkiszak, „The Puţin Doctrine”, p. 6.

121. Ibid.

122. Ibid.

123. „Statement on the Situation in South Ossetia”, august 2008, citat în Pelnens, *The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy*, p. 218.

124. „Public Opinion Survey Residents of Ukraine, April 3 – 12, 2014”, International Republican Institute, http://www.în.org/sites/ default/files/2014%20 April %2024%20Survey%20 of%20Residents%20 of%20Ukraine, %20 April%203 – 12, %202014.pdf.

125. Vladimir Socor, „Puţin Inflates «Russian World» Identity, Claims

Protection Rights”, *Eurasia Daily Monitor*, l, nr. 120,

ziulie2014,http://www.Jamestown.org/single/? tx ttnews %5Btt newsz 5D = 42579 & no cache = 1 e. VF45WPmsXE.

126. Marlene Laruelle, „The «Russian World»: Russia's Soft Power and Geopolitical Imagination", *Centre on Global Interests*, mai 2015, http://globalinterests.org/wp-content/uploads/2015/05/ FINAL-CGI Russian-World Marlene-Laruelle. pdf.

127. George Friedman, „The Medvedev Doctrine and American Strategy", Stratfor, 2 septembrie 2008, https://www.stratfor.com/weekly/medvedev doctrine and american strategy.

128. „Sergei Lavrov: Many Russian «Volunteers» în Ukraine", Bloombergbusiness, 29 septembrie 2014, http://www.bloomberg.com/ video/sergei-lavrov-many-russian-volunteers-in-ukraineoănw PNGORyGVSHU2Poikdg.html; Hunter Walker, „NATO Releases Satellite Evidence that Russia Is Lying about Invading Ukraine", *Business Insider*, 30 august 2014, http://www.businessinsider.com/nato-satellite-photo-evidence-russia-lyingabout-ukraine-2014 – 8.

129. Michael Kelley şi Brett Logiurato, „Ukrainian President Russian Troops Are Advancing Into Ukraine", Business Insider, 28 august 2014, http://www.businessinsider.com/ukrainian-president-russian-troops-are-advancing-in-ukraine-2014 – 8 ixzz3J 80 lbbHQ; „Russian Mercenaries Return în Coffins from Their «Deadly Vacation»", Euromaidan Press, 5 septembrie 2014, http://euromaidanpress.com/2014/09/05/russian-mercenariesretum-in-coffins-from-their-deadly-vacation/.

130. Andrew E. Kramer, „Puţin Declares Soldiers Deaths and Wounds Secret, în War and Peace", *New York Times*, 28 mai 2015,http://www.nytimes.com/2015/05/29/world/Europe/puţin-russian-soldiers-ukraine.html.

131. Coalson, „Top Russian General Lays Bare Puţins Plan for Ukraine".

132. Gerard Toal, John O'Loughlin, „How People în

South Ossetia, Abkhazia and Transnistria Feel about Annexation by Russia", *Washington Post*, 20 martie 2014, http://www.Washingtonpost.com/blogs/monkey-cage/wp/2014/03/20/
how-people-in-south-ossetia-abkhazia-and-transnistria-feelabout-annexation-by-russia/.

CAPITOLUL 3 – Politicile Rusiei privind compatrioţii

Moto: Vladimir Putin, Discursul anual rostit în faţa Adunării Federale a Federaţiei Ruse, 25 aprilie 2005, http://archive. Kremlin. ru/ eng/speeches/2005/04/25/2031 type70029 type82912 87086. shtml.

1. Oxana Shevel, „Russian Nationbuilding from Yel tsin to Medvedev: Ethnic, Civic or Purposefully Ambiguous?", *Europe-Asia Studies*, 63, nr. 2, 2011, p. 186; Sven Gunnar Simonsen, „Compatriot Games: Explaining the «Diaspora Linkage» în Russia's Military Withdrawal from the Baltic States", *ibid.*, 53, nr. 5, 2001, pp. 771 – 791.

2. Pâl Kolsto, „Interstate Integration in the Post-Soviet States", în *Building Security in the New States of Eurasia*: *Subregional Cooperation in the Former Soviet Space*, ed. Renata Dwan şi Oleksandr Pavliuk, Armonk, NY, M.E. Sharpe, 2000, http://folk. uio. no/ palk/Interstate Integration.htm.

3 Calcul făcut de autoare pe baza unor date din *Ethnologue*: *Languages of the World*, ed. a XVII-a, 2013, http://archive. ethnologue.com/16/show language. asp? code = rus.

4. Calcul făcut de autoare, incluzând întreaga populaţie a fostelor republici sovietice (mai puţin cetăţenii Federaţiei Ruse), pe baza ultimelor date oferite de serviciile naţionale de statistică.

5. Neil Melvin, *Russians Beyond Russia*: *The Politics of National Identity*, Londra, Royal Institute of International Affairs, 1995, p. 16.

6. „COMPATRIOT (en. *compatriot*) – *compatriote*, din lat. *cum* – cu şi *patria* – patrie, *sootecestrennik*. *n* Aleksandr Prohorov, ed., *Bolşaia sovetkaiaenţiklopedia*, ed.

a III-a, vol. 12, Moscova, Sovetkaiaenţiklopedia, 1973.

7. Boris Vvedenskâi, *ed.*, *Bolşaia sovetkaiaenţiklopedia*, ed. a II-a, vol. 32, Moscova, Gosudarstvennoie năucinoie izdatelstro „Bolşaia sovetkaiaenţiklopedia”, 1955, p. 236.

8. Stalin, Cuvântare ţinută de Ziua Victoriei, 9 Mai 1945, https-/www.mandsts.org/reference/archive/stalin/works/1945/05/09 vJitm.

9. Szaboles Pogonyi, Maria M. Kovács şi Zsolt Kortvelyesi, „The Politics of External Kin-State Citizenship în East Central Europe”, *EUDO Citizenship Observatory*, octombrie 2014, http://eudo-citizenship. eu/docs/ECE – compreportpdf.

10. Myra A. Waterbury, „Making Citizens Beyond the Borders: Non-resident Ethnic Citizenship în Post-Communist Europe”, *Problems of Post-Communism*, 61, nr. 4, 2014, pp. 36 – 49.

11. Sarah Ansari, „Subjects or Citizens? India, Pakistan and the 1948 British Nationality Act”, *Journal of Imperial and Commonwealth History*, 41, nr. 2, 2013, pp. 285 – 312.

12. Pentru o scurtă prezentare a politicilor ruseşti din anii 1990 privind compatrioţii, vezi Igor Zevelev, *Russia and Its New Diasporas*, Hemdon, United States Institute of Peace, 2001.

13. Joseph S. Nye Jr., *Soft Power*: *The Means to Succes în* World *Politics*, New York, Public Affairs Books, 2004, pp. 6 – 8, 11 – 15.

14. Andy Byford analizează modul în care Rusia se foloseşte de compatrioţi pe plan extern, concentrându-se în special pe cazul ruşilor din Marea Britanie. Andy Byford, „The Russian Diaspora în International Relations: «Compatriots» în Britain”, *Europe-Asia Studies*, 64, nr. 4, 2012, pp. 715 – 735. Oxana Shevel observă că termenul de „compatriot” serveşte diferitelor ambiţii politice ale Rusiei: „Russian Nationbuilding” pp. 179 – 202. Procesul de paşaportizare a fost analizat de Florian Miihiffied în

„Citizenship at War: Passports and Nationality in the 2008 Russian-Georgian Conflict”, *Anthropology Today*, 26, nr. 2, 2010, pp. 8 – 13.

15. Maria Nojenko analizează politicile privind compatrioţii ca instrument folosit pentru soluţionarea crizei demografice: „Motherland Is Calling You! Motives Behind and Prospects for the New Russian Policy on Compatriots Abroad”, *Lithuanian Foreign Policy Review*, 2, nr. 18, 2006, pp. 83 – 99. Tatyana Kiile şi Yelena Vladimirova recunosc faptul că politicile Rusiei privind compatrioţii servesc unor interese diverse, dar nu şi realizării ambiţiilor teritoriale: „Russia's Policy Toward Compatriots”, în

Russian Federation 2011: *Short-term Prognosis*, ed Karmo Tiiur, Tartu, Tartu University Press, 2011, p. 183. Iskra Kirova vede în politica de paşaportizare dusă de Rusia un instrument al diplomaţiei publice şi al politicii necoercitive: „Public Diplomacy and Conflict Resolution: Russia, Georgia and the eU în Abkhazia and South Ossetia”, CPD Perspectives on Public Diplomacy, Paper 7, Los Angeles, Figueroa Press, 2012. Studiile de caz care se referă la politica privind compatrioţii din Estonia se ocupă şi de componentele acesteia din categoria puterii necoercitive. Vezi Heather A. Contey şi Theodore P. Gerber, „Russian Soft Power in the 21st Century. An Examination of Russian Compatriot Policy în Estonia”, A Report of the CSIS Europe Program, New York, Center for Strategic and International Studies, 2011.

16. Despre politica referitoare la compatrioţi ca dimensiune umanitară a politicii externe a Rusiei vezi la Gatis Pelnens, ed., *The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy Toward Georgia, Moldova, Ukraine, and the Baltic States*, Riga, Centre for East European Policy Studies, 2009; James Sherr, *Hard Diplomacy and Soft Coercion*, Londra, Royal Institute of International Affairs, 2013.

17. Punctul meu de vedere este opus celui al lui Charles E. Ziegler, care conchide că, în Rusia, prevalează

deocamdată argumentele tradiţionale privitoare la politică şi securitate: „The Russian Diaspora în Central Asia: Russian Compatriots and Moscow's Foreign Policy”, *Demokratizatsiya*, 14, nr. 1, 2006, pp. 103 – 126.

18. Simon Sebag Montefiore, *Young Stalin*, New York, Knopf, 2007, p. 42.

19. Timothy Snyder, *Bloodiands*, New York, Basic Books, 2010, p. 11.

20. Ronald Grigor Suny şi Terry Martin, *A State of Nations*, New York, Oxford University Press, 2001, p. 12.

21. Amy Knight, „The Political Police and the National Question in the Soviet Union”, în *The Post-Soviet Nations*, ed. Alexander J. Motyl, New York, Columbia University Press, 1992, p. 171.

22. Snyder, *Bloodiands*, p. 89.

23. *Ibid.*, p. 329.

24. *Ibid.*, p. 330.

25. Cele nouă naţionalităţi sunt polonezii, germanii, finlandezii, estonii, letonii, coreenii, chinezii, kurzii şi iranienii. Vezi Terry Martin, „The Origins of Soviet Ethnic Cleansing”, *Journal of Modern History*, 70, nr. 4, 1998, pp. 813 – 861, 815; Philip Boobbyer, *The Stalin Era*, Londra, Routledge, 2001, p. 130.

26. Steven Rosefielde, *Red Holocaust*, Londra, Routledge, 2010, p. 80.

27. Robert Conquest, *The Harvest of Sorrow*: *Soviet Collectivization and the Terror-Famine*, New York, Oxford University Press, 1986, p. 306; Rafal Lemkin citat în Snyder, *Bloocuands*, p. 53.

28. Pavel Polian, *Against Their Will*: *The History and Geography of Forced Migrations in the* USSR, Budapesta, Central European University Press, 2004, p. 44.

29. *Ibid.*, p. 152.

30. În jur de 23 % dintre cei care au emigrat în statele baltice între 1980 şi 1988 erau condamnaţi eliberaţi, care nu aveau voie să se întoarcă în multe dintre oraşele Federaţiei Ruse. Melvin, *Russians Beyond Russia*, p. 30.

31. Timothy Eleniak, „Latvia Looks West, But Legacy of Soviets Remains”, *Migration Policy Institute*, 1 februarie 2006, http://www.migraţionpolicy.org/article/latvia-looks-west-legacy-soviets-remains; Estonia. eu, Population by nationality, http://Estonia. eu/about-estonia/country/population-by-nationality.html.

32. Lietuvos Statistika (Statistica Lituaniană), 2014, http://osp. stat.gov. lt/en/home.

33. Vera Tolz, *Russia*, New York, Oxford University Press, 2001, pp. 235 – 260.

34. Despre „rossisificare în loc de rusificare vezi la Ammon Cheskin, „Russia's Compatriot Policy: The Consolidation and «Rossiisification» of Russian Speakers Abroad”, proiect de referat, https://www.academia. edu/9517418/Russia's compatriot policy The consolidation and Rossiisification of Russian speakers abroad. Potrivit lui Ziegler, termenul *Russkii* se referă la etnicii ruşi, termenul *Rossiane* se referă la cetăţenii Federaţiei Ruse, iar termenul „compatrioţi” la persoanele rusificate şi la cele considerate în general ca fiind etnici ruşi care trăiesc în spaţiul fostei Uniuni Sovietice. Vezi Ziegler, „The Russian Diaspora în Central Asia”, p. 107.

35. Citat în Melvin, *Russians Beyond Russia*, p. 18.

36. Tolz, *Russia* p. 254.

37. Franklyn Griffiths, „From Positions of Weakness: Foreign Policy of the New Russia”, *International Journal*, 49, 1994, p. 699, citat în Simonsen, „Compatriot Games”, p. 772.

38. În noiembrie 1992, Elţîn a semnat un decret „Privind protecţia drepturilor şi intereselor cetăţenilor ruşi din afara Federaţiei Ruse”. Charles King, *Extreme Politics*: *Nationalism, Violence, and the end of Eastern Europe*, New York, Oxford University Press, 2010, p. 140. Vezi Nozhenko, „Motherland Is Calling You!” p. 7.

39. Simonsen, „Compatriot Games”, p. 772.

40. Ibid.

41. Citat în Simonsen, „Compatriot Games”, p. 775.

42. „Yeltsin Asks U.N. to Help Russians in the

Baltics", *New York Times*, 8 noiembrie 1992, http://www.nytimes.com/1992/II/08/ world/yeltsin-asks-un-to-help-russians-in-the-baltics.html, citat în Simonsen, „Compatriot Games", p. 775.

43. Tolz, *Russia*, p. 260.

44. Melvin, Russians Beyond Russia, p. 15.

45. John-Thor Dahiburg, „Stankevich: Fall of a Model Democrat", *Moscow Times*, 9 aprilie 1996, http://www.themoscowtimes.com/ news/article/stankevich-fall-of-a-model-democrat/325898.html.

46. Melvin, Russians Beyond Russia, p. 15.

47. Citat în Nozhenko, „Motherland Is Calling You!", p. 7.

48. Peter J.S. Duncan, „Contemporary Russian Identity between East and West", *Historical Journal*, 48, nr. 1, 2005, pp. 285 – 286.

49. Hilary Pilkington, Migration, Displacement and Identity în Post-Soviet Russia, Londra, Routledge, 1998, p. 58.

50. Nozhenko, „Motherland Is Calling You!", p. 8.

51. Pilkington, Migration, Displacement and Identity, p. 56.

52. Leonid Rîbakovskâi, Transformaţia migrationnih proţessov na post-sovetkom prostranstve, pentru 4: Migrationnîi obmen Rossii I stran Ţentralnoi Asii, Moscova, Akademia, 2008, http://rybakovsky. ru/migracia Ad4.html.

53. Agnia Grigas, The Politics of Energy and Memory between the Baltic States and Russia, Farnham, MB, Ashgate, 2013.

54. În primăvara aceluiaşi an, parlamentul rus a înfiinţat o Comisie pentru refugiaţi şi migraţie forţată. Pilkington, *Migration, Displacement and Identity*, p. 54. În iunie 1995, Comitetul Dumei de Stat pentru afacerile CSI a anunţat înfiinţarea unui Consiliu al compatrioţilor (organ consultativ). Scot Parrish, „Kozyrev: Russians în Baltics Still Suffer Discrimination", *OMRI Daily Digest*, 1, nr. 115, 14 iunie 1995,

http://www.rferl.org/content/article/1140957.html.

55. Deklaraţia Gosudarstvennoi Dumî Federalnogo Sobrania Rossiskoi Federaţii „O podderjke rossiskoi diasporî i o pokrovitelstre rossiskim sootecestrennikam”, http://ignmov. ru/gdrf/sng/ sng-archive/declar sng.html.

56. Nozhenko, „Motherland Is Calling You!”, p. 4.

57. Postanovlenâie Pravitelstra Rossiskoi Federaţii ot 17.05.1996 No. 590 „O programme mer po podderjke sootecestrennikov za rubejom”, http://www.lawmix. ru/pprf/108396/.

58. *Ibid*.

59. Ibid.

60. Ibid.

61. Oleg Shehedrov, „Yeltsin Cozies Up to Lebed Electorate”, *Moscow Times*, 25 iunie 2005, http://www.themoscowtimes.com/sistemap/free/1996/6/article/yeltsin-cozies-up-to-lebed-electorate/322525.html.

62. Pilkington, Migration, Displacement and Identity, p. 54.

63. Igor Zevelev, „Russia’s Policy Toward Compatriots in the Former Soviet Union”, *Russia în Global Affairs*, nr. 1, ianuarie-martie 2008, http://eng. globalaffairs. ru/number/n 10351.

64. Interfax, 11/24/93, citat în Fiona Hill şi Pamela Jewett, „«Back in the

USSR»: Russia’s Intervention in the Internal Affairs of the Former

Soviet Republics and the Implications for United States Policy Toward Russia”, p. 37, Brookings, ianuarie 1994, http://www.brookings. edu/-/media/research/files/reports/2014/03/back%20 inz 20 the%20 ussr%201994%20 hill%20 jewett/back%20 in%20 thez 20 ussr%201994.pdf.

65. Zevelev, „Russia’s Policy Toward Compatriots”.

66. Federalnh zakon ot 24.05.1999 No 99-FZ „O gosudarstvennoi pohtike Rossisko Federaţii v otnoşenii sootecestrennikov za rubejom”, http://base. consultant. ru/cons/cgi/online. cgi? req = doc; base = LAW; n =

150465.

67. Byford, „The Russian Diaspora în International Relations”, pp. 718 – 719.

68. Shevel, „Russian Nationbuilding”, p. 192.

69. Byford, „The Russian Diaspora în International Relations”, p. 716.

70. *Ibid.*, p. 718.

71. Site-ul personal al lui S. Karaganov, http://karaganov. ru/en.

72. „Karaganov Doctrine”, Latvian History, 31 martie 2012, http://latvianhistory.com/tag/karaganov-doctrine/.

73. *Ibid.*

74. Mark Mackinnon, „Sergey Karaganov: The Man Behind Puţins Pugnacity”, *The Globe and Mail*, 30 martie 2014, http://www.theglobeandmail.com/news/world/sergey-karaganovthe-man-behind-putins-pugnacity/ article17734125/.

75. „National Security Concept of the Russian Federation”, Federation of American Scientists, 18 ianuarie 2000, https://fas.org/ nuke/guide/russia/ doctrine/gazetaol2400.htm.

76. „The Foreign Policy Concept of the Russian Federation”, Federation of American Scientists, 28 iunie 2000, http://www.fas.org/ nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm.

77. „Konţepţia podderjki Rossiskoi Federaţii sootecestrennikov za rubejom na sovremennom etape”, http://www.whiteworld. ru/ rubriki/000122/.000/01101302.htm.

78. Ibid.

79. Nicholas Eberstadt, „Russia’s Peacetime Demographic Crisis: Dimensions, Causes, Implications”, National Bureau of Aslan

Research Project Report, mai 2010, http://nbr.org/downloads/ pdfs/psa/Russia PR May 10.pdf.

80. Vladimir Putin, discurs la deschiderea lucrărilor Congresului Compatrioţilor, 11 octombrie 2001, http://eng. Kremlin. ru/ transcripts/8843.

81. Nozhenko, „Motherland Is Calling You!” p. 13.

82. „Konţepţia podderjki Rossiskoi Federaţii sootecestrennikov za rubejom na sovremennom etape”.

83. Alexander Salenko, „Country Report: Russia”, EUDO Citizenship Observatory, iulie 2012, p. 1, http://eudo-citizenship. eu/ docs/Country Reports/Russia. pdf.

84. Pelnens, The yiHumanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy, p. 120.

85. „President Vladimir Putin Gives the Foreign Ministry the Task of Developing Policy Guidelines for Compatriots Living Abroad”, Preşedintele Rusiei, 5 mai 2012, http://eng. Kremlin. ru/ news/16719.

86. Nozhenko, „Motherland Is Calling You!”, p. 11.

87. Vladimir Putin, „Opening Remarks at a State Council Meeting on Russia's International Affairs”, Preşedintele Rusiei, 22 ianuarie 2003, http://eng. Kremlin. ru/transcripts/7279.

88. Rasporiajenie Pravitelstra Rossiskoi Federaţii ot 28.11.2002 No 1663-i. „Osnovnie napravlenia podderjki Rossiskoi Federaţiei sootecestrennikov za rubejom na 2002 – 2005 godi”.

89. Puţin, Discurs anual ţinut în faţa Adunării Federale a Federaţiei Ruse, 25 aprilie 2005.

90. Nozhenko, „Motherland Is Calling You!”, p. 14.

91. Arkady Dvorkovich, „The Russian Economy Today and Tomorrow”, Russia în Global Affairs, 12 iulie 2006, http://eng. globalaffairs. ru/number/n 6863.

92. Olesya Aldushenko, „Russia Interested in the Russian Diaspora Living Abroad”, Russia Beyond the Headlines, 1 octombrie 2012, http://rbth.co.uk/articles/2012/10/01 /russia interested in the russian diaspora living abroad 18739.html.

93. Alexander Zhuravsky şi Olga Vykhovanets, „Compatriots: Back to Homeland”, Russian International Affairs Council, 31 mai 2013, http://russian council. ru/enzinner/? id 4 = 1908 top.

94. „Po programme pereselenia iz Estonii v Rossiu za

tri goda uehali 20 celovek", Delfi, 31 august 2010, http://rus. delfi. ce/ daily/Estonia/poprogramme-pereseleniya-iz-estonii-v-rossiyu-za-tri-goda-uehali-20-chelovek. de id = 32853011; „Interes k programme pereselenia bolşoi, no polzuiuţia ciu-ediniţi", 17 august 2009, Delfi,http://rus. delfi. ce/archivezinteresk-programme-pereseleniya-bolshoj-no-polzuyutsya-eyuedinicy.d? id = 25149335.

95. Nozhenko, „Motherland Is Calling You!", p. 16; Zhuravsky şi Vykhovanets, „Compatriots: Back to Homeland".

96. Pelnèns, The „Humanitarian Dimension" of Russian Foreign Policy y p. 154.

97. Vladimir Putin, Discurs inaugural rostit la Congresul Mondial al Ruşilor din Străinătate, Preşedintele Rusiei, 24 octombrie 2006, http://eng. Kremlin. ru /transcripts/8385.

98. Rasporiajenie Pravitelstra Rossiskoi Federaţii ot 13.10.2011 No 1799-i, Programma po rabote's sootecestrennikami za rubejom na 2012 – 2014 godi, http://government. consultant. ru/ page. aspx? 1576773.

99. *Ibid.*; Alexander Chepurin, „Approaching the Far Away", Russia în Global Affairs, 5 septembrie 2009, http://eng. globalaffairs. ru/number/n 13587.

100. Rasporiajenie Pravitelstra Rossiskoi Federaţii ot 19.11.2014 No 2321-i, Programma raboti's sootecestrennikami, projivauscimi za rubezom, na 2015 – 2017 godi, http://government. ru/media/ files/ZXIQGZ – whewc. pdf.

101. Puţin, Discurs inaugural rostit la Congresul Mondial al Ruşilor din Străinătate.

102. Postanovlenie Pravitelstra Rossiskoi Federaţii ot 20.06.2011 No 492, „O federalnoi televoi programme «Russki iazik» na 2011 – 2015 godi".

103. Ibid.

104. Goethe-Institutbudapest, http://www.mobile-studios.org/? name = Goethe-Institut%20Budapest; Watanabe Yasushi şi David L. McConnell, ed, *Soft Power*

Superpowers: *Cultural and National Assets of Japan and the United States*, Armonk, NY, M.E. Sharpe.

2008, p. 228.

105. Ministerstro inostrannih del Rossiskoi Federaţii, Obzor unesnei politiki Rossiskoi Federaţii, http://www.midm/brp 4.nsf/ spus/3647DA97748 A106BC32572AB002AC4DDE%D0%92%D 0%92%D0%95%D0%94%D0 %95%D0%9D %D0%98%D0%95.

106. Ibid.

107. „War in the Caucasus: Russia Marches into South Ossetia", *Spiegel Online*, 8 august 2008, http://www.spiegel. dezinternaţional/ world/war-in-the – caucasus-russia-marches-into-south-ossetia-a-570834.html.

108. Interviu la *Euronews*, 31 august 2008, Preşedintele Rusiei,http://eng. Kremlin. ru/transcripts/9768.

109. Interviu la *Euronews*, 2 septembrie 2008, Preşedintele Rusiei, http://eng. Kremlin. ru/transcripts/9771.

110. Guvernul Rus, http://government. ru/en/departament/93/.

111. „Strategia de securitate naţională a Rusiei până în 2020", 12 mai

2009, http://rustrans. wikidot.com/russia-s-national-securitystrategy-to-2020.

112. Documentul menţionează numai „creşterea eficienţei în protejarea drepturilor şi intereselor cetăţenilor ruşi din străinătate". Vezi Ukaz Presidenta Rossiskoi Federaţii ot 12.05.2009 No 537, „O Strateghii naţionalnoibezopasnosti Rossiskoi Federaţii de 2020 goda", http://www.rg. ru/2009/05/19/strategia-dok.html.

113. Federalnîi zakon ot 23.07.2010 No 179-FZ, O unesenii izmeneni v Federalnîi zakon „O gosudarstvennoi politike Rossiskoi Federaţii v otnoşenii sootecestrennikov za rubejom", http://www.rg. ru/2010/07/27/sootech-dok.html.

114. Shevel, „Russian Nationbuilding", p. 192.

115. Citat în Byford, „The Russian Diaspora în International Relations”, p. 720.

116. Shevel, „Russian Nationbuilding”, p. 195.

117. Ministerstro inostrannih del Rossiiskoi Federaţii, „Stafia statsekretariia – zamestitelia Ministra inostrannih del Rossii G.B. Karasina”, 2010 citat în Shevel, „Russian Nationbuilding”, p. 195.

118. Există 24 de organizaţii ale compatrioţilor ruşi în Abhazia şi două în Osetia de Sud. Ministerstro inostrannih del Rossiiskoi Federaţii, „Respublika Abhazia”, 22 mai 2014, http://www.mici. ru/bdomp/ns-reuro. nsf/348 bdOda 1 d5 a7185432569 e700419 c 7 a/3 cf2977 ad9223 filc3257927003 d 2 f44! Open Document, şi 22 mai 2014, http://www.mici. ru/bdomp/ns-reuro. nsf/348 bd Oda 1 d5 a7185432569 e700419 c7 a/bz70933881 fb75 c325792 70040 e8 al ÎOpen Document.

119. „Ordin executiv privind înfiinţarea unei fundaţii pentru sprijinirea şi protejarea drepturilor compatrioţilor din străinătate”, Preşedintele Rusiei, 25 mai 2011, http://eng. Kremlin. ru/ news/2267.

120. Despre cuvek. ru vezi Cheskin, „Russia’s Compatriot Policy”.

121. Ukaz Presidenta Rossiskoi Federaţii ot 07.05.2012 No 605, „O merah po realizaţii uneşnepoliticeskogo kursa Rossisko Federaţii”, http://Kremlin. ru/acts/15256.

122. Comisia din 1994: Ministerstro inostrannih del Rossiiskoi Federaţii, „O pravitelstrennoi kommissii po delam sootecest vennikov za rubejom”, http://www.mici. ru/bdomp/ns-dgpeh. nsf/lfl9 z74 cd6969 ac3257249003 e53 ae/băe8 a5763 dob4 b64 c 325768900266323! Open Document.

123. Guvernul Rus, „Government Commission on Compatriots Living Abroad”, http://archive. government. ru/eng/gov/agencies/ 156/.

124. „Cuvântarea rostită de Vladimir Putin la al IV-lea Congres Mondial al Compatrioţilor”, Preşedintele Rusiei, 26 octombrie 2012,http://eng. Kremlin.

ru/news/4562.

125. „Concepţia de politică externă a Federaţiei Ruse”, 12 februarie 2012, http://www.mici. ni/brp 4.nsf/O/76389FEC168189ED44 257B2E0039B16D.

126. Vladimir Putin, Discurs rostit în faţa Adunării Federale, 12 decembrie 2012, http://eng. Kremlin. ru/news/4739.

127. Gosudarstvennoi Dumî Federalnogo Sobrania Rossiskoi Federaţii ot 04.04.2014 No 4077 – 6 GD, O Federalnom zakone „O unesenii izmeneni v staţi 14 i 27 Federalnogo zakona «O grajdanstve Rossiskoi Federaţii» (proiekt N 417698 – 6)”.

CAPITOLUL 4 – Separatism şi anexare

Moto: „În direct cu Vladimir Putin”, 17 aprilie 2014, Preşedintele Rusiei, http://eng. Kremlin. ru/transcripts/7034.

1. Serviciul Naţional de Statistică al Ucrainei, 1 ianuarie 2015,http://www.ukrstat.gov. un/.

2. Eastern Partnership Index, http://www.cap-index. eu/.

3. Mikheil Saakashvili, „Mikheil Saakashvili: The West Must Not Appease Puţin”, *Washington Post*, 6 martie 20 Î 4, http://www.Washingtonpost.com/opinions/mikheil-saakashvili-the-west-mustnot-appease-putin/2014/03/06 /db9 eOc82-a4 a9 – 1 le3 – 8466-d34 c 451760 b9 story.html.

4. Matt Frei, „Ukraine Crisis: Echoes of 2008 Russian Invasion of Georgia?”, 4News, 3 septembrie 2014, http://www.channel4.com/news/ukraine-crisis-echoes-of-2008-russian-invasion-ofgeorgia.

5. Thomas de Waal, *The Caucasus*: *An Introduction*, New York, Oxford University Press, 2010, p. 135.

6. Frankie Martin, „The Olympics Forgotten People”, CNN, 23 ianuarie 2014, http://edition. cnn.com/2014/01/23/opinion/martin-olympics-circassians.

7. De Waal, *The Caucasus*, p. 150.

8. Vicken Cheterian, *War and Peace in the Caucasus*: *Russia*’*s Troubled Frontier*, New York, Columbia University

Press, 2009, p. 189.

9. Charles Upson Clark, *Bessarabia*, New York, 1927, http://depts. Washington. edu/cartah/text archive/clark/be 10. shtmibe 10.

10. Comisia prezidenţială pentru analiza dictaturii comuniste din România, „Raport final”, Bucureşti, 2006, pp. 579 – 596, http://www.presidency.ro/static/ordine/RAPORT FINAL CPADCR.pdf; Leonore A. Grenoble, *Language Policy in the Former Soviet Union*, Dordrecht, Kluwer Academic Press, 2003, p. 90.

11. Michael Bruchis, „The Language Policy of the COSU and the Lingvistic Situation in Soviet Moldavia”, *Europe-Asia Studies*, 36, nr. 1, 1984, p. 119.

12. Curtea Constituţională a Republicii Moldova, „The Text of the Declaration of Independence Prevails over the Text of the Constitution”, 5 decembrie 2013, http://www.constcourt. md/hbriew. php? l = en8 rid = 5128 ride = 78 rt = /Overview/Press-Service/News/ The-text-of-the-Declaration-of-Independence-prevails-overthe-text-of-the-Constitution/; Bertil Nygren, *The Rebuilding of Greater Russia*: *Puţins Foreign Policy Towards the CIS Countries*, New York, Routledge, 2008, p. 82.

13. Dmitro Levus, „Ukrainai Rossia: Razniţa v podhodah k Pridnestrovs-komu uregulirovaniu”, 27 aprilie 2014, http://www.ut. ce/ ABVK – eskus/sisu/kohtumised/2012.04.27/Levus PMR.doc.

14. Vladislav Grosul, ed., *Istoria Pridnestrovskoi Moldavskoi Respubliki*, vol. 2/2, Tiraspol, Riopgu, 2001, p. 108; Anna Volkova, *Referendumî v Pridnestrovskoi Moldavskoi Respublike 198*9 – 2003, Tiraspol, Tipar, 2005.

15. Alexandru Boldur, *Istoria Basarabiei*, Bucureşti, Editura Victor Frunză, 1992.

16. Agnia Grigas şi Marcel Van Herpen, „The Media Has Swallowed Five Russian Myths That Have Helped Puţin Win în Ukraine”, *Forbes*, 17 septembrie 2014, http://www.forbes.com/sites/realspin/ 2014/09/17/the-media-has – swahowed-five-russian-myths-thathave-helped-

putin-win-in-ukraine/.

17. Grigori Pivtorak, Proishojdenie ukrainţev, russkih, belorussov i în iazikov: Mifi i pravda o treh bratiah slovianskih iz obşei kolibeli, Kiev, Akademiia, 2001, pp. 79 – 89.

18. Mihailo Hruşevski, *Istorila Ukraini-Rusi*, vol. 1, sec. 4, p. 4; Natalia Iusova, „Oleksi Şahmatov iak fundator konţepţii davnoruskoi narodnosti”, http://history.org. un/Journă LL/graf/18/12.pdf; Volodimir Biliński, *Kraina Moksel abo Moskoviia*, Kiev, Vidavnitstro imeni Oleni Teligi, 2009, p. 376.

19. Robert Payne şi Nikita Romanoff, *Ivan the Terrible*, New York, Cooper Square Press, pp. 63 – 67.

20. Zoia Hijniak şi Valeri Mankivski, *Istorila Kievo-Mohilianskoi Akademii*, Kiev, Akademiia, 2003, pp. 169 – 170; Aleksei Miller, *Ukraiński Vopros* v *Rossiiskoi Imperii*, Kiev, Laurus, 2013, pp. 147 – 149; Pivtorak, *Proishojdeniye ukrainţev*; *russkih, Morussov i în iazikov*, p. 135.

21. Stanislav V. Kulchitsyi, „Holodomor în Ukraine 1932 – 1933: An Interpretation of Facts”, în *Holodomor and Gorta Mor*: *Histories, Memories and Representations of Famine*, ed. Christian Noack *et ah*, Londra, Anthem Press, 2014, pp. 20 – 34; Robert Conquest, *The Harvest of Sorrow*: *Soviet Collectivization and the Terror-Famine*, New York, Oxford University Press, 1986, p. 306.

22. Olga Klinova, „«Esli vinesto golovî snariad...»: Iak formuvalas identicinist Donbasu”, Ukra*inska pravda, Is*to*ricina pravda, 11* decembrie 2014, http://www.istoravda.com. un/articles/2014/12/ 11/146063/.

23. Ibid.

24. Serviciul Naţional de Statistică al Ucrainei, „National Structure of the Population of Ukraine and Its Language Peculiarities”, Kiev, 2003, pp. 130, 137.

25. Vadim Djuvaga, „Odna z perşih deportaţi imperii: Iak krimskimi grekami zaselili Dike Pole”, *Ukrainska pravda, Istoricina pravda,* 17 februarie 2011, http://www.istoravda.com. un/articles/2011/ 02/17/25350/.

26. Oleksandr Pali, „Ciomu naspravdi Stalin deportuvav krimskih tătar?”, *Ukrainska pravda*, *Istoricina pravda*, 18 mai 2012,http://www.istoravda.com.un/articles/2012/05/18/85876/; „Deportaţiia krimskih tătar u travni 1944 r. (de 70-i riciniţi traghedii)”, http://territoryterror.org.un/uk/publications/details/?newsid = 405.

27. Interviu cu Lilia Muslimova, 31 mai 2015, Washington, DC.

28. *Ibid*.

29. Serviciul Naţional de Statistică al Ucrainei, „National Structure of the Population of Ukraine and Its Language Peculiarities”, p. 244.

30. Interviu cu Muslimova.

31. „Soţopros FBK Harkovskoii Odesskoi oblastiam: Evropa, Rossia, Novorossia”, Navalnîi, 23 septembrie 2014, https://navalny.com/p/3836/.

32. „În direct cu Vladimir Putin”.

33. Interviu cu Margarita, noiembrie 2014, Odessa (Ucraina). Interviu realizat de Adam Stahl.

34. Interviu cu Viktoria, noiembrie 2014, Odessa (Ucraina). Interviu realizat de Adam Stahl.

35. Interviu cu Elena, noiembrie 2014, Kiev (Ucraina). Interviu realizat de Adam Stahl.

36. Interviu cu Denis, noiembrie 2014, Chişinău (Moldova).

37. Interviu cu Evgheni, decembrie 2014, Moldova.

38. Interviu cu Konstantin, decembrie 2014, Moldova.

39. Interviu cu Iana, decembrie, 2014, Moldova.

40. Interviu cu Boris, noiembrie 2014, Abhazia (Georgia).

41. Interviu cu Soslan, decembrie 2014, Osetia de Sud (Georgia).

42. Dimitri Trenin, „Russia’s Spheres of Interest, Not Influence”, *Washington Quarterly*, octombrie 2009, p. 12, http://csis.org/publication/twq-russias-spheres-interest-not-influence-fall-2009.

43. Tunc Aybak, *Politics of the Black Sea*: *Dynamics of Cooperation and Conflict*, Londra, I.B. Tauris, 2009, pp. 168 – 175; George Ciorănescu, *Bessarabia*: *Disputed Land between East and West*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1993.

44. Roy Allison, „Russia Resurgent? Moscow's Campaign to «Coerce Georgia to Peace»", *International Affairs*, 84, nr. 6, 2008, pp. 1160 – 1162.

45. „Separatist Passions Heating Up în Russia's North Caucasus", *Deutsche Welle*, 14 septembrie 2008, http://www.dw. de/separatist-passions-heating-up-in-russias-north-caucasus/a-3643886.

46. „Georgia: Detailed Assessment Report on Anti-Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism", IMF Country Report No. 13/4, ianuarie 2013, http://www.imf.org/external/ pubs/fi/ser/2013/cr1304.pdf; Eric R. Scott, „Uncharted Territory: Russian Business Activity în Abkhazia and South Ossetia", în *Russian Business Power*: *The Role of Russian Business în*

Foreign and Security Relations, ed. Andreas Wenger, Jeronim Perovic şi Robert W. Orttung, New York, Routledge, 2006, p. 231.

47. Jeffrey Mankoff, „The Big Caucasus: Between Fragmentation and Integration", CSIS Report, martie 2012, p. 11, http://csis.org/ files/publication/120326 Mankoff Biglaucasus Web. pdf.

48. Zbigniew Brzeziński, „The Premature Partnership: America and Russia", *Foreign Affairs*, martie-aprilie 1994, http://www.foreignaffairs.com/articles/49687/zbigniew-brzeziński/ the-premature-partnership.

49. Citat în Marek Menkiszak, „The Puţin Doctrine: The Formation of a Conceptual Framework for Russian Dominance in the Post-Soviet Area", *OSW Commentary*, nr. 131, 28 martie 2014, p. 1,http://www.osw. waw. pl/sites/default/files/commentary 131.pdf.

50. „Seliger 2014 National Youth Forum", Preşedintele Rusiei, 29 august 2014, http://eng. Kremlin.

ru/transcripts/22864.

51. Petro Kraliuk, „Mif pro tri «braţerski skidnoslovianśki narodi» (Prodovjenna)”, Den 20 februarie 2014, http://www.day. Kiev. un/uk/article/ukrayina-incognita/mif-pro-tri-braterski-shidnoslov-yanski-narodi-prodovzhennya.

52. Victor Yasmann, „Russia: The Fiction and Fact of Empire”, Radio Europa Liberă-Radio Libertatea, 15 mai 2015, http://www.rferl.org/content/article/ 1072489.html.

53. Matthew Kamiński, „Why Puţin Fears Ukraine: Its an Alternative Russia”, *Wall Street Journal* 7 martie 2014, http://online. wsi.com/ articles/ZB10001424052702303824204579423450214067 982.

54. Maxim Alinov, „Iak im oblaştuvati monopoliiu”, ZN, UA, 9 decembrie 2011, http://gazeta. dt. un/ECONOMICS/yak yim oblashtuvati monopoliyu.html; Mihail Goncear, Andrei Teiubik şi Oxana Işciuk, „Gibridnaia voina Kremlia protiv Ukraini i ES: Energheticeski komponent”, ZN, UA, 23 octombrie 2014, http://gazeta. zn. un/energy market/gibridnaya-voyna-kremlya-protiv-ukrainyi-es-energeticheskiy-komponent-htmL

55. Svetlana Dolinciuk, „Gazovâi zapros: Sekonomit poka ne udaeţia”, *Forbes Ukraine*, 19 septembrie 2014, http://forbes. un/nation/ 1379339-gazovyj-zapros-sekonomit-poka-ne-udaetsya.

Ponderea exporturilor Gazprom destinate Ucrainei în 2013 a fost calculată pe baza datelor preluate din Gazpromexport, „Statistika postavok” http://www.gazpromexport. ru/statistics/; „Ţeni na gas dlia Ukrainîi Evropî: Grafik” *Vedomosti*, 3 aprilie 2014, http://ol (Lvedomosti. ru/special /gaspriceschange. shtml. Ponderea veniturilor din exporturile destinate Ucrainei în 2013 a fost calculată pe baza datelor preluate din „Dohodi Gazproma ot exporta gaza v 2013 godu uvelicilis na 7 procentov”, neftegaz. ru, 13 februarie 2014,http://neftegaz. ni/news/view/l 19861.

56. Gazpromexport, „Statistika postavok”, http://www.gazpromexport. ru /statistics/; „V dekabre rossiski gaz oboşelsia Ukraine doroje evropeiskogo”, Minfin, 21 februarie 2015, http://minfin.com. un/2015/02/2116272146/.
57. Andrew Rettman, „Puţin Threatens to Cut Gas to Ukraine, EU Countries”, Euobserver, 10 aprilie 2014, https://euobserver.com/ economic/123820.
58. Andrei Lipski, „Precistavliaeţia pravilnim iniţiirovat prisoedinie vostocinih oblastei Ukraini k Rossii”, *Novaia Gazeta*, 24 februarie 2015, http://www.novayagazeta. ru/politics/67389.html.
59. „Ukraine Crisis Sharpens Focus on European Shale Gas”, Reuters, 14 martie 2015, http://www.reuters.com/article/2014/03/14/ europe-shale-ukraine-idUSL6NOMBIWI20140314.
60. Serviciul Naţional de Statistică al Ucrainei, http://ukrstat.gov. un/ operativ/operativ2008 /wp/vrp/vrp2008 u.htm.
61. „Vidobutok vuhillia v Ukraini nini vedeţia v 160 şahtah: Infografika”, Ukrinform, 23 august 2013, http://www.ukrinform. un/ukr/ news/vidobutok vugillya v ukraiini nini vedetsya v 160 shahtah infografika 1857135.
62. „OSCE: Ukrainian Coal Taken to Russia”, UNLAN, 6 noiembrie 2014, http://www.uman. info/society/1005904-osce-ukrainiancoal-taken-to-russia.html.
63. Oleksi Volovici, „Ukrainsko-rosiske spivrobitnitstro v ekonomicini sferi”, pp. 1 – 2, www.niss. od. un/p/241.doc; Bohdan Sikora, „Rosiska ekonomicina expansia v Ukraini”, http://universum. lviv. un/archive/joumal /2002/sikora 7.html; „Gazpromu duje ne podobaeţia zaborona na privatizaţiji ukrainskoi GTS”, finance, un, 22 februarie 2007, http://news. finance. Ua/un/news/-/93969.
64. „Iujmaş: Rossii ocen tiajelo otkazaţia ot naşih komplektuiuşcih”, LIGA, 26 septembrie 2014, http://biz. liga. net/all/alizintervyu/ 2847399-yuzhmash-rossii-ochen-

tyazhelo-otkazatsya-ot-nashikh-komplektuyushehikh.htm; „«Motor Sici» polnostiu prekratila po dvihatelei dlia krylatih raket v RF”, 112.un, 13 noiembrie 2014, http://112.un/ekonomika/motor-sich-polnostyuprekratila-postavki-dvigateley-dlya-krylatyh-raket-v-rf-145259.html; Viktor Litovkin, „Stroit avianosţi v Rossii negde”, flotcom, http://flot.com/nowadays/concept/reforms/nowhere.htm.

65. S. Marius Gerald, „Crimea – Geostrategic Base Between Balkans and the Caucasus”, https://www.academia. edu/676272/Crimea – geostrategic base between Balkans and the Caucasus; Michael Peck, „The Battle for Lviv”, *Foreign Policy*, 6 martie 2014,http://www.foreignpolicy.com/articles/2014/03 *106*/ the battle for lviv war game orange crush ukraine.

66. „Kiev’s Blockade of Transnistria a Threat to Regional Security – FM”, Sputnik News, 23 mai 2015, http://sputniknews.com/military/20150523/ 1022490789.htmlixzzăb XnoYFiz.

67. Serhii Plokhy, „The City of Glory: Sevastopol în Russian Historical Mythology”, *Journal of Contemporary History*, 35, nr. 3, 2000, pp. 369 – 383.

68. Vladimir Putin, Discurs prezidenţial rostit în faţa Adunării Federale, Preşedintele Rusiei, 4 decembrie 2014, http://eng. Kremlin. ru/news/23341.

69. Paul N. Schwartz”, Crimeasătrategicvalueto Russia”, CSIS, 18 martie 2014, http://csis.org/blog/crimeas-strategic-value-russia.

70. Discurs al preşedintelui Federaţiei Ruse, Preşedintele Rusiei, 18 martie 2014, http://eng. Kremlin. ru/transcripts/6889.

71. „Rosiski viskovi zahopili korvet «Temopil»”, 5 Kanal, 20 martie 2014, http://www.5.un/kijiv/item/374735-roşiiski-viiskovizakhopyly-korvet-ternopil.

72. „O komplexe mer po vovleceniiu Ukraini v evraziski integratsionnîi proţess”, *Dzerkalo Tijnia. Ukraina9* 16 august 2013, http://gazeta. dt. uazinternal/o-komplekse-mer-po-vovlecheniyuukrainy-v-evâaziyskiy-integracionnyy-processhtml.

73. „Novîi front: Energheticina vina Roşii proti Ukrainii Evropi”, UMAN, 19 septembrie 2014, http://economics. uman. un/energetics/987144-noviy-front-energetichna-viyna-rosiji-protiukrajini-i-evropi.html; „20 rokiv ukraino-rosiskih gazovih vidno – sân: hoceş mini – hotuisia de vini”, BBC Ukraina, 7 februarie 2013,http://www.bbe.co.uk/ukrainian/multimedia/2013/02/130207 ukraine russia gas history new az. shtml.

74. „Roşia zvodit svoiu zvonişniu politiku de torgovelnih vin z susidami”, Tyzhden. un, 12 septembrie 2013, http://tyzhden. un/ News/89104.

75. „Litakobuduvannia iak rozminna moneda”, *Dzerkalo tijnia*. *Ukraina*, 5 aprilie 2013, http://gazeta. câtuazinternal/Îitakobuduvannya-yak-rozminna-monetahtml.

76. Gatis Pelnens, ed., The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy Toward Georgia, Moldova, Ukraine, and the Baltic States, Riga, Centre for East European Policy Studies, 2009, p. 275.

77. „Anons meropriatâi russki kulturnyâi ţentrul. Frunze, 8”, http://www.ruscultura. info/? id = anons.

78. Oleksandr Afonin, „Bazovi indikatori ukrainskoho knijkovoho rinku”, http://ijimvlmukim. edu. un/zbârnyk/1 1 /afbnin o v bazovi indykatory ukrainskoho knyzhkovoho rynku. pdf; „Ukraina plătit sotni mihoniv dolariv za pokazi rosiskoho kino – Ilienko”, *Vgolos*, 24 octombrie 2014, http://vgolos.com. un/news/ukraina

platyt sotni milyoniv dolariv za pokazy rosiyskogo kino illienko 161208.html.

79. Pelnens, The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy, pp. 274 – 282.

80. „Skladeno spisok naibilşih rosiskih aktiviv v Ukraini”, 19 martie 2014, LB.un, http://ukr. lb. un/news/2014/03/19/259973 sostavlen spisok krupneyshih.html.

81. „Na vibori novoho mitropolita UPC MP vitratili 8 milioniv dolariv – djerela”, TSN, 18 august 2014, http://tsn. un/ukrayina/ na-vibori-novogo-mitropolita-upc-mp-vitratili-

8-milyoniv-dolarivdzherela-363590.html.

82. „Vadim Noviński sponsiruet vibori novoho mitropolita UPC MP", Ukrrudprom, 4 august 2014, http://www.ukrrudprom.com/news/Vadimjăiovinskiy sponsiruet vibori novogo mitropolita UPTS MP.htmL

83. Barometrulopinieipublice, ipp. md, noiembrie 2014, http://ipp. md/ public/files/Barometru/Broşura BOP l 1.2014 prima parter. pdf.

84. Interviu cu Iuliana Marcinschi, 10 decembrie 2014, Chişinău (Moldova).

85. Anatol Gudim, „Republic of Moldova: Current Trends of Development", Institutul Rus de Studii Strategice, http://cisr-md.org/ reports/cont-russint.html.

86. „Dour Grapes: Russia Bans Moldovan Wine, Again", Radio Europa Liberă-Radio Libertatea, 11 septembrie 2013, http://www.rferl.org/content/moldova-wine-russia-import-ban/25102889.html; „Why Has Russia Banned Moldovan Wine?", *Economist*, 25 noiembrie 2013, http://www.economist.com/blogs/economist-explains/2013/ 11/economist-explains-18.

87. „Gagauziavozobnovilapostavkivinav Rossiu", REGNUAF, 25 martie 2014, http://www.regnum. ru/news/polit/1782456.html.

88. Irina Pancheva, „Transnistria Is Supplying Militants to Donbass", Centrul de Presă pentru Criza din Odessa, 15 septembrie 2014, http://www.oderisis.org/transnis-tria-is-supplyingmilitants-to-donbass/.

89. „Voronin: Divizarea datoriilor Chişinăului şi Tiraspolului pentru gaze înseamnă recunoaşterea Transnistriei", Politikmd, 29 martie 2011, http://www.politik. md/articles/politic/voronindivizarea-datoriilorchisinaului-şi-tiraspolului-pentru-gaze-inseamna-recunoaşterea-transnistriei/5831 /.

90. Charles King, „The Benefits of Ethnic War: Understanding Eurasia's Unrecognized States", *World Politics*, 53, nr. 4, 2001, p. 539.

91. Steven Woehrel, „Russian Energy Policy Toward

Neighboring Countries”, CRS Report for Congress, 2 septembrie 2009, http://fas.org/zgp/crs/row/RL34261.pdf.

92. „Russia Blamed for «Gas Sabotage»”, BBC, 22 ianuarie 2006,http://news. bbe.co. Uk/2/hi/Europe/4637034.stm.

93. King, „The Benefits of Ethnic War”, pp. 537 – 546.

94. Ellen Barry, „Georgia Holds 13, Saying They Spied for Russia”, *New York Times*, 5 noiembrie 2010, http://www.nytimes.com/ 2010/11/06/world/Europe /obgeorgia.html? r = O.

95. Pavel Felgenhauer, „Russian Policy în Georgia în a State of Flux”, The Jamestown Foundation, 4 octombrie 2012, http://www.Jamestown. orgprograms/edm/single/? tx ttnews%5Bttnews %5D = 39928 & tx ttnews%5Bback Pid %5D = 587 & no cache = 1.

96. „Russkaia ţerkov obediniaet svişe 150 min. veruiuşcih v bolele cern 60 stranah – mitropolit Illarion”, Interfax Relighia, 2 martie 2011, http://www.interfax-religion. ru/? act = news & div = 39729.

97. „«Gruzia nikogda ne smiriţia snaruşeniem ieie territorialnoi ţelostnosti»”, Russkaia narodnaia linia, 16 octombrie 2013, http://ruskline. ru/news îl/2013/10/16/gruziya nikogda ne smiritsya’s narusheniem eyo territorialnoj celostnosti/.

98. Vladimir Socor, „Georgia Between Russia and the european Union: Toward the Vilnius Summit and Beyond”, The Jamestown Foundation, 25 noiembrie 2013, http://www.Jamestown.org/programs/edm/single/? tx ttnews [tt news] = 41676 & tx ttnews [back Pid] = 685 & no cache = le VI7SKXtHEXG.

99. Giorgi Menabde, „Kremlins Followers în Georgia Become Active”, ecoi. net, 3 aprilie 2014, http://www.ecoi. net/local link/273098/388779 en.html.

100. Giorgi Kalatozishvili, „Georgian Opposition Is Going Through a Slight pro Russian Shift”, *Vestnik Kavkaza*, 12 decembrie 2014, http://vestnikkavkaza. net/analysis/politics/63249.html.

101. Victor Chirila, „Why Do We Need Transnistria?”,

ipn Archives, 21 decembrie 2011, http://www.ipn.md/en/arhiva/43295.

102. Misiunea Internaţională Independentă de Anchetă privind Conflictul din Georgia, „Raport”, septembrie 2009, http://news.bbe.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/30 09 09 iiffmge reportpdf, pp. 11 – 12.

103. Robert Coalson, „Top Russian General Lays Bare Puţins Plan for Ukraine”, The World Post, 2 septembrie 2014, http://www.

huffingtonpost.com/robert-coalson/valery-gerasimov-putinukraine b 5748480.html.

104. Misiunea Internaţională Independentă de Anchetă privind Conflictul din Georgia, „Raport”, p. 9.

105. *Ibid*. *y* p. 14.

106. „Rossia gotovit pocivu dlya wedenia mirotvorceskih vojsk na territoriu Ukraini”, Obozrevatel, 14 mai 2014, http://obozrevatel.com/politics/26195-rossiya-gotovit-pochvu-dlya-wedeniya-mirotvorcheskih-vojsk-na-territoriyu-urainyi-is.htm; „Lidery DNR poprosili Puţina westi mirotvorceskie voiska”, Novorossia, 21 iunie 2014, http://novorossia. su/ru/node/2968.

107. Misiunea Internaţională Independentă de Anchetă privind Conflictul din Georgia, „Raport”, p. 247.

108. Pelnens, The „Humanitarian Dimensionn of Russian Foreign Policy, p. 249.

109. „Ukraini potribno reformuvati zakonodavstro tşodo naţionalnih menţin”, Golos. un, 5 noiembrie 2008, http://www.golosua.com /suspilstro/2008/II/05/ukrayini-potribno-reformuvati-zakonodavstro-shodo-/.

110. Pelnens, The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy, p. 251.

111. „Mir ne viucil uroki *vo\m\ pravorf.org*> http://pravorf. orgzindex. php/news/85-lessons-of-war.

112. King, „The Benefits of Ethnic War”, p. 543.

113. Citat în Pelnens, The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy, p. 113.

114. *Ibid*. *y* pp. 113 – 117.

115. Ministerul Dezvoltării Economice din Republica Moldovenească Nistreană, „Raport pe anul 2014”, http://www.mepmr.org/pechatnye-izdaniya/statisticheskij-ezhegodnik-pmr.

116. Pelnens, The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy> p. 224.

117. „Gotovimsia ucitsia v Rossii”, Kongress Russkih Obşcin Respubliki Moldova, 20 decembrie 2013, http://krorm. ru/news/412 gotovimsya-uchitsya-v-rossii.html; „Dvijenie «Ravnopravie» idet na vibori pod lozungom «Za Moldovu v sostave Rossii!» „Kongress Russkih Obşcin Respubliki Moldova, 8 noiembrie 2014, http://krorm. ru/news/718-dvizhenie-ravnopravie-idetna-vybory-pod-lozungom-za-moldovu-v-sostave-rossii.html.

118. „V Moskve prosto zasedanie Vsemirnogo koordnatsionnogo soveta rossiskih sootecestrennikov”, Kongress Russkih Obşcin Respubliki Moldova, 10 aprilie 2013, http://krorm. ru/news/ rossiya/288-zasedanie-vkss.html.

119. Pelnens, The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy, p. 222.

120. „Gosudarstvennaia politika po zaşcite prav naţionalnih menşistr” *Nezavisimaia Moldova,* 1 august2006, http://www.µm. md/ article/gosudarstvennaya-politika-po-zashehite-prav-nacionalnyh-menshinstv.

121. „Zakon o pravah liţ, prinadlezhaşcih k naţionalnim menşistram, i pravovom stătuse în organizaţi”, http://lex. justice. md/ viewdoc. php? action = view8 cview = doc8 rid = 3128178 dang = 2.

122. Pelnens, The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy, pp. 252 – 259.

123. „Dughin gotovil provozglaşenie DNR prin Ianukovice”, Hârtia 97, 30 iulie 2014, http://charter97.Org/ru/news/2014/7/30/ 109103/; „ZBU zapit de Roşii dlia ziasuvannia pricetnosti Oleksandra Dughinai Pavla Zarifullina de vandalizmu v Ukraini”, TSN, 18 august 2007, http://tsn. un/ukrayina/zbuvidpravila-zapit-na-dugina-ta-zarifiillina.html.

124. „Doneţkie separatişti gotovilis k voine's 2009 goda", Sirgis inform, 3 august 2014, http://sirgis. info/2014/08/03/donetsk separatists prepeared to fight from 2006/.

125. „Organizaţii sootecestrennikov za rubejom: Vseukraiński koordinationnîi sovet organizaţii rossiskih sootecestrennikov Ukraini", *materik*. *ru*> http://www.materik. ru/nationals/database/migrants/detail. php? ID = 13524.

126. Misiunea Internaţională Independentă de Anchetă privind Conflictul din Georgia, „Raport", septembrie 2009, http://news. bbe.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/30 09 09 iiffmge report. pdf, p. 18.

127. Tengiz Pkhadze, ed., *Soft Power*: *The New Concept of Russian Foreign Policy toward Georgia*, Tbilisi, International Centre for Geopolitical Studies and Konrad Adenauer Stiftung, 2010, pp. 68 – 71.

128. Pelnens, The „Humanitarian Dimension" of Russian Foreign Policy, p. 122.

129. Misiunea Internaţională Independentă de Anchetă privind Conflictul din Georgia, „Raport", p. 18.

130. See Pelnens, The „Humanitarian Dimension" of Russian Foreign Policy, pp. 119 – 121.

131. „Ponad 1, 5 tisiaci viskovici ChF RF nezakonno otrimali pasporti Ukraini", Krimska svidiţia, 12 septembrie 2008, http://svitlytsia. crimea. un/? section = article & artlD = 6311.

132. „Devuşka Olia iz biblioteki Sevastopolia zaprosto «vydaet» rossiskie pasporta?" UMAN, 20 august 2008, http://www.uman. net/politics/139055-devushka-olya-iz-biblioteki-sevastopolyazaprosto-vyidaet-rossiyskie-pasporta.html.

133. „Rossia utverjdaiet, cito ne vidaiet pasporta v Krimu", 6 septembrie 2008, Newsru. un, http://rus. newsru. un/ukraine/obsep2008/ passports.html.

134. „National Security and Defense", Centrul Ucrainean de Studii Economice şi Politice, nr. 10, 104,

2008, p. 7, http://www.uceps.org/eng/files/category journal/NSD 104 eng. pdf.

135. Interviu cu Muslimova.

136. „Frankfurter Allgemeine: Esli my hoţim voiţi v NATO, to eto iskliucitelno naş vibor. Interviu Ohrizko”, *1Correspondent*, 5 septembrie 2008, http://korrespondent. net/worldabus/576256.

137. Volodimir Sagaidacinîi, „Offiţialnîi Kiev prihrozil ukraintsam’s dvoinim grajdanstvom”, *Pressa Ukraini*, 6 ianuarie 2015, http://uapress. info/ru/news/show/55575.

138. „Russian Passport Holders în Moldova’s Transnistria on the rise”, Moldova.org, 3 noiembrie 2009, http://www.Moldova.org/russian-passport-holders-in-moldovas-transnistria-ontherise-204295-eng/; Serviciul Naţional de Statistică al Republicii Moldoveneşti Transnistrene, „Soţialno-ekonomiceskoie razvitie PMR za 2013 god (okonceatelnie dannie)”, 2014, p. 3, http://www.mepmr.org/gosudarstvennaya-statistikazinformacziya/62-o-soczialno-ekonomicheskom-polozhenii-pmr/ 2051 – soczialno-ekonomicheskoe-razvitie-pmr-za-2013-godokonchatelnye-dannye.

139. Pelnens, The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy, p. 225.

140. Interviu cu Dmitro Kondratenko, 28 noiembrie 2014, Kiev (Ucraina). Interviu realizat de Adam Stahl.

141. „Glazev: Ukrainu jdet defolt, iesli era podpişet soglaşenie’s ES”, *Ria-novostiukrainia*, 17 octombrie 2013, http://nan.com. un/analytics/20131017/338854402.html.

142. „Evromaidan – ieto faşizm”, Segodnya. ru, 18 februarie 2014, http://www.segodnia. ru/content/135322.

143. „Ukraiński filii rosiskih radiostanţi pereviriatime ZB”, *Pohliady* 31 iulie 2014, http://pohlyad.com: 8080/news/n/56570.

144. „Kornilov: Iednistrennîi vinod dlia Ukraini – federalizaţia i referendum”, *BUI Harkov*, 21 decembrie 2013, http://sân. kharkov. un/uk/journalism/45-novosti/2613-hsrn.html.

145. „Lavrov: Ukraine Should Abandon Unitarity [sic]

Position and Ukrainization", UMAN, 22 aprilie 2015, http://www.uman. info/politics/1070203-lavrov-ukraine-should-abandon-unitarity-position-and-ukrainization.html.

146. „FAKE: Ukrainţi massovo begut v Rossiu", stopfake.org, 2 martie 2014, http://www.stopfake.org/fake-ukraintsy-massovo-begutv-rossiyu/.

147. Slava Taroşcina, „Svoboda, Slava", *Novaia Gazeta*, 27 octombrie 2014, http://www.novayagazeta. ru/columns/65867.html; „Interprediahaiut lişit liţenzii za prorossiski novohodni konţert", Gordon, 1 ianuarie 2015, http://gordonua.com/news/culture/Inter-prediagayut-lishit-licenzii-za-prorossiyskiy-novogodniy-koncert-58946.html.

148. „«Inter teper» polnostiu prinadlejit Firtaşui Levocikinu", *Ukrainskaia Pravda*, 3 februarie 2015, http://www.pravda.com. un/rus/news/2015/02/3/7057259/; Slawomir Matuszak, „The Oligarchic Democracy: The Influence of Business Groups on Ukrainian Politics", OSW Studies Nr. 42, Varşovia, septembrie 2012, pp. 17 – 19,http://www.osw. waw. pl/sites/default/fi les/ place 42 en. pdf.

149. „Spivrobitniki gazeti «Vesti blokuiut» redakţiu i zavajaiut provodiţi obşciuk – Mindohodiv (DOPOVNENO)", Tele Kritika, 22 mai 2014, http://www.telekritika. un/pravo/2014 – 05 – 22/93916.

150. „Kabelni operatori Krimu vidkliucih ukraiński kanali, bo im pogrojuvali zbroeiu – djerela «1 + 1»", TSN, 10 martie 2014, http://tsn. un/politika/kabelni-operatori-krimu-vidklyuchiliukrayinski-kanali-bo-yim-pogrozhuvali-zbroyeyu-dzherela-l-l-338916.html; „U Doneţku vidkliucih vsi ukraiński kanali", *Ukrainska pravday* 15 iulie 2014, http://www.pravda.com. un/news/2014/07/15/7031995/.

151. Vladi Vovchuk, „Crimea Colludes With Russia to Block Ukrainian Web-sites", vocativ, 22 februarie 2015, http://www.vocativ.com/world/russia/russian-censorship-crimea-ukraine/.

152. Tim Maurer şi Scott Janz, „The Russia-Ukraine Conflict: Cyber and Information Warfare în a Regional Context", ISN ETH Zürich, 17 octombrie 2014,

http://www.isn. ethz. ch/ Digital-Library/Articles/Detail/? id = 184345.

153. Ibid.

154. Randell Şuba”, Ukraine Was Bitten by Sophisticated Cyber Virus Snake During Crimea Tension: Did Russia Set It Loose?”, Tech Times, 12 martie 2014, http://www.techtimes.com/artides/4250/20140312/ukraine-wasbitten-by-sophisticated-cybervirus-snake-during-crimea-tension-did-russia-set-it-loose.htm.

155. „West accuses Russia of cyber-warfare”, IHS Janes Intelligence Review, 28 decembrie 2014, http://www.janes.com/article/ 47299/west-accuses-russia-of-cyber-warfare.

156. Institutul de Politici Publice, „Barometrul opiniei publice”, ipp. md, octombrie-noiembrie 2014, http://ipp. md/public/files/ Barometru/Broşura BOP 11.2014 prima parte-i.pdf.

157. Vezi Ioan Strelciuc, „Moscow's Geopolitical Interests Jeopardize the Security of Moldova”, Centrul de Studii Politice Europene, 4 decembrie 2009, http://appe. lv/? p = 375.

158. Ibid.

159. Pelnens, The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy, p. 135.

160. Ministerul Afacerilor Externe din Georgia, „Timeline of Russian Aggression in Georgia”, 21 septembrie 2008, http://uşa. rufa.gov. gezindex. php? Iang id = ENG & sec id = 5958 rinfo id = 79.

161. „Russia's Blunt Warning over Peacekeepers”, Civil Georgia, 19 iunie2008, http://www.civil. ge/eng/article. php? id = 18576%20 accessed: %2014/12/2014.

162. Pelnens, The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy, p. 100.

163. Citat în Allison, „Russia Resurgent?”, p. 1152; „On the Situation in South Ossetia (Press Review)”, Ambasada Rusă, Turcia, 10 august 2008, http://www.turkey. mici. ru/hron/press e 07.html.

164. Misiunea Internaţională Independentă de Anchetă privind Conflictul din Georgia, „Raport”, p. 27.
165. Pkhadze, *Soft Power*, pp. 77 – 90.
166. David Hollis, „Cyberwar Case Study: Georgia 2008”, *Small Wars Journal* 6 ianuarie 2011, http://smaliwarsjournal.com/ blog/joumal/docs-temp/639-hollis. pdf.
167. John Markoff, „Before the Gunfire, Cyberattacks”, *New York Times*, 12 august 2008, http://www.nytimes.com/2008/08/13/ technology/13 cyber.html.
168. Alexander Melikishvili, „The Cyber Dimension of Russia’s Attack on Georgia”, *Eurasia Daily Monitory* 5, nr. 175, 12 septembrie 2008.
169. Hollis, „Cyberwar Case Study: Georgia 2008”.
170. Pelnens, The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policyy pp. 252 – 263.
171. „Aleksandr Dughin: Ukrainskuiu neonazistskuiu kliku nado nakazat”, http://zerkalov.org. un/node/2493; „Na referendume krimeeane i segodnia progolosovali bi za prisoiedinenie k Rossii – krimski deputat”, *Novîi Reghiony* 15 octombrie 2013, http://nr2.com. un/News/Ukraine and Europe/na-referendume-krymehane-i-segodnja-progolosovali-by-za-prisoedinenie-k-rossii-%E2%80%93-krymskij-deputat-46443.html.
172. „«Onotole» Vasserman: Referendum nado bilo provesti ne tolko v Krimu, a na vsei Ukraine”, Piter. TV, 25 martie 2014, http://piter. tv/event/Vasserman pro Ukrainu/.
173. „Puţin: Voina”, Puţin-Itogi, http://www.putm-itogi. ru/puţin-voina/.
174. „Rosiski desaniniki u formi «Berkuta» zahopliuvali Krim, dehto teper na Donbasi”, *Ukrainskaia Pravda*, 3 septembrie 2014,http://www.pravda.com. Ua/news/2014/09/3/7036657/.
175. Simon Shuster, „Puţins Man în Crimea Is Ukraines Worst Nightmare”, *Time*, 10 martie 2014, http://time.com/19097/ puţin-crimea-russia-ukraine-aksyonov/.

176. „Memorandum on Security Assurances în Connection with Ukraines Accesion to the Treaty on the NPT”, Consiliul de Securitate al ONU, 19 decembrie 1994, https://www.msz.gov. pl/en/p/wiedenobwe at s’en/news/memorandum on security assurances în connection with ukraine’s accesion to the treaty on the npt.

177. Ilya Somin, „Russian Government Agency Reveals Fraudulent Nature of the Crimean Referendum Results”, *Washington Post*, 6 mai 2014, http://www.Washingtonpost.com/news/volokhconspiracy/wp/2014/05/06/russian-government-agency-reveals-fraudulent-nature-of-the-crimean-referendum-results/.

178. „Puţin Acknowledges Russian Military Serviceman Were în Crimea”, Russia Today, 17 aprilie 2014, http://rt.com/news/ crimea-defense-russian-soldiers-108/.

179. „Hronologhiia perebihu vini na Shodi Ukraini. Kviten 2014”, Kolona, 11 iulie 2014, http://www.kolona. net/xronologiyaperebigu-vijni-na-sxodi-ukraini-kviten-2014/.

180. „Separatişti: Poste referendu-mă v stătuse Doneţkoi oblasti ne izmeniţia nicego”, *Ukrainskaia Pravday* 11 mai 2014, http://www.pravda.com. un/rus/news/2014/05/11/7025013/; „DNR provozglasila sebia suverannim gosudarstrom”, RIA.ru, 11 mai 2014,http://na. ru/world/20140512/1007507367.html.

181. Pavel Felghengauer, „Malaiziski Boing – oşibka, kotoruiu nikto ne priznaiet”, *Novaia Gazeta*, 21 iulie 2014, http://www.novayagazeta. ru/columns/64483.html; „MH17 Crash: Ukraine Releases Alleged Intercepts”, BBC News, 18 iulie 2014, http://www.bbe.com/news/world-asia-28362872; „Flight MH17: Searching for the Truth”, CORECT! V, https://mhl7.corectiv.org/english/.

182. „Ţeliu ukrainskoi raketi mog bit samolet prezidenta Rossii”, Teleradio-kompania Zvezda, 17 iulie 2014, http://tvzvezda. ru/news/ vstrane i mire /content/201407172217-uyse.htm; „Rossiskaia propaganda

vidala v efir sfalsifitsirovannie «dokazatelstra» o zbitom Boinghe-777”, *Ukrainskaia Pravda*, 15 noiembrie 2014, http://www.pravda.com. un/rus/news/2014/11/15/7044336/.

183. Maria Epifanova, „Iscezaiuşcie obiekti”, *Novaia Gazeta*, 4 august 2014, http://www.novayagazeta. ruzinquests/64688.html.

184. „Ukraine Forces Brace for Fighting with pro Russian Troops at «Second Front»”, *The Guardian*, 28 august 2014, http://www.theguardian.com/world/2014/aug/28/ukraine-russian-fightingsecond-front-mariupol.

185. „Ukraine Crisis: Fighting în Donetsk Despite Ceasefire”, *BBC News*, 14 September 2014, http://www.bbe.com/news/worldeurope-29195880.

186. „Details of the Ukraine Cease-Fire Negotiated în Minsk”, *New York Times*, 12 februarie 2015, http://www.nytimes.com/ 2015/02/13/world/Europe/ukraine-cease-fire-negotiated-inminsihtml.

187. Maksymilian Czuperski, John Herbst *et aly* „Hiding în Plain Sight: Puţins War în Ukraine”, Consiliul Atlantic, mai 2015, https://dl. dropboxusercontent.com/content link/xFPdlHC7 wă7 bUFLbvZvzvDzNOZ – evăvp9Dglml Iob4ZDh45 xXrOidlwu ZKON4 dGji.

188. „Odessiti prosiat zaşcitit în ot boievikov «Pravogo sektora»”, Vesti, ru, 3 martie 2014, http://www.vesti. ru/doc.html? id = 1343074; „Odesskie separatişti prosiat Puţina o voennoi pomoşci”, 048. un, 13 aprilie 2014, http://www.048.un/article/515057.

189. „În direct cu Vladimir Putin”.

190. „Vladimir Putin Answered Journalists Questions on the Situation in Ukraine”, Preşedintele Rusiei, 4 martie 2014, http://eng. Kremlin. ru/transcripts/6763.

191. Julia Ioffe, „Russia and Georgia, Three Years Later”, *New Yorker*, 9 august 2011, http://www.newyorker.com/news/news-desk/ russia-and-georgia-three-years-later.

192. „Interview by Minister of Foreign Affairs of the Russian Federation Sergey Lavrov to BBC”, Ministerul Afacerilor Externe din Federaţia Rusă, 9 august 2008, http://www.mici. ru/brp 4. nsf/O/F87A3FB7A7F669EBC325 74A100262597.

193. *Ibid.*; Allison, „Russia Resurgent?”, p. 1152.

194. Citat în Allison, „Russia Resurgent?”, p. 1153.

195. Misiunea Internaţională Independentă de Anchetă privind Conflictul din Georgia, „Raport”, p. 21; „Georgia and Russia: Clashing over Abkhazia”, Celula Internaţională de Criză, 5 iunie 2008, http://www.crisisgroup.org/en/publicaţion-type/ media-releases/2008/Europe/Georgia%20 and%20 russia%20 clashing%20 over%20 abkhazia. aspx.

196. Allison, „Russia Resurgent?”, pp. 1152 – 1153.

197. „Security Council Holds Third Emergency Meeting as South Ossetia Conflict Intensifies, Expands to Other Parts of Georgia”, comuncat de presă al Consiliului de Securitate, 10 august 2008, http://www.un org/press/en/2008/sc9419.doc.htm; discursul lui Vitali Ciurkin la şedinţa Consiliului de Securitate al ONU, 14 august 2008, https://www.youtube.com/watch? v = usâiuPz4 xr4.

198. Misiunea Internaţională Independentă de Anchetă privind Conflictul din Georgia, „Raport”, p. 21.

199. Stephen Blank, „Russia and the Black Seas Frozen Conflicts în Strategic Perspective”, *Mediterranean Quarterly*, 19, nr. 3, vara 2008, pp. 23 – 54.

200. Dumitru Minzarari, „The Gagauz Referendum în Moldova: A Russian Political Weapon?”, *The Jamestown Foundation*, 5 februarie 2014, http://www.Jamestown.org/programs/edm/ single/? tx ttnews%5Btt news%5D = 41922 & cHash = 8 ffd794 ad 44 b029 fOb95198 c743709 d4 e. VIkp44 vq9Ro.

201. Vezi Radu Pădure, „Terorist arestat pe Aeroportul din Chişinău. Venea de la Moscova!”, evz.ro, 29 octombrie 2014, http://www.evz.ro/terorist-gagauz-arestat-pe-aeroportul-dinchisinau-veneade-la-moscovalitml;

„Mama unui demnitar găgăuz: Fiul meu se teme să revină în Moldova”, nolând, 6 noiembrie 2014, http://www.nolând/md/news id/50586.
202. „Diversioniştii lui Formuzal, condamnaţi la cinci ani de închisoare cu... suspendare”, Ştirimd, 8 martie 2014, http://stirimd. net/? p = 2014.
203. „Extremists Were Preparing for Violent Riots after the elections in Moldova”, Moldova.org, 27 noiembrie 2014, http://www.Moldova.org/extremists-were-preparing-for-violent-riots-after-the-elecţions-in-moldova/.
204. „Rusia încearcă să destabilizeze situaţia din Moldova prin intermediul unor organizaţii extremiste”, *publika. mdy* 11 noiembrie 2014, http://www.publika. md/rusia-incearca-sa-destabilizezesituatia-din-moldova-prin-intermediul-unor-organizatii-extremiste 2150831.html.
205. „At Long Last, Ukraine Puts Formal End to Military Cooperation with Russia”, UMAN, 26 mai 2015, http://www.uman. info/politics/1081894-at-long-last-ukraine-puts-formal-endto-military-cooperaţion-with-russia.html.
206. Inna Vedernikova, „Mejdu federalizaţiei i blokadoi”, ZN, UA, 21 noiembrie 2014, http://gazeta. zn. uazinternal/mezhdu-federalizaciey-i-blokadoyhtml.
207. „Ukaz Prezidenta Soiuza Soveţkih Soţialisticeskih Respublik o Merah po Normalizaţii Obstanovki v SSR Moldova”, *Sovetkaia Moldova*, nr. 295, 17249, 23 decembrie 1990, p. 1.
208. „Anxiety Grows în Europe as Transnistria Asks for Russian Annexation”, Curăctiv.com, 20 mai 2014, http://www.euractiv.com/ europes-east/romanian-president-fears-moldova-news-534219.
209. Ceslav Ciobanu, Frozen and Forgotten Conflicts in the Post-Soviet States: Genesis9 Political Economy; and Prospects for Solution New York, Distributed by Columbia University Press, 2009, p. 4.
210. Andrei Sinitsyn, „Russian Cash Hurts Breakaway Republics”, *Moscow Time Sy* 4 iunie 2014,

http://www.themoscowtimes.com/opinion/article/russian-cash-hurts-breakaway-republics/501552.html.

211. „Ruse Tisa da afxaze Tis e.w. xelăekruleba euâos mudmivi sab Wos sxdomaze ganixiles”, 28 noiembrie 2014, http://news. ge/ge/news/story/114454-rusetisa-da-afkhazetis-e. ts. – khelshekruleba-eutos-mudmivi-sabchos-skhdomaze-ganikhiles; „Russia-Proposed Treaty with Abkhazia on «Alliance and Integration»”, Civilge, 13 octombrie 2014, http://www.civil. ge/ eng/article. php? id = 27714.

212. „Axali etapă saqartvelo-rusetis urtiertobebsi: anti-aneqsiuri strategiis Camoyalibebis aucilebloba”, interpressnews. ge, 12 noiembrie 2014, http://www.interpressnews. ge/ge/thvalsazrisi/ 304688-akhali-etapi-saqarthvelo-rusethis-urthierthobebshianti-aneqsiuri-strategiis-chamoyalibebis-aucilebloba.html; „On Crimea Anniversary, Russia Signs South Ossetia Deal”, *Deutsche Welle*, 18 martie 2015, http://www.dw. de/on-crimea anniversary-russia-signs-south-ossetia-deal/a-18323719.

213. „Aslan Basaria: U menia takoie ocişuşcenie, cito nad cum dogovorom rabotali lyudi, kotorie soverşenno ne razbiraiuţia v abhazskoi speţifike”, *Nujnaia gazeta*, 16 octombrie 2014, http://abh-n.ru/aslan-basariya-u-menya-takoe-oshhushhenie-chtonad-etim-dogovorom-rabotali-lyudi-kotorye-sovershennone-razbirayutsya-v-abxazskoj-specifike/.

214. Interviu cu Elguja (Ghia) Gvazava, 13 decembrie 2014, Tbilisi (Georgia).

CAPITOLUL 5 – Punctul vulnerabil al NATO

Moto: „Puţin Calmed the Baltic States: We Will Not Bring în Military Forces”, *Lithuania Tribune*, 6 ianuarie 2014, http://www.lithuaniatribune.com/60283/puţin-calmed-the-balticstates-we-wiU-not-bring-in-military-forces-201460283/.

1. Agnia Grigas, *The Politics of Energy and Memory between the Baltic States and Russia*, Farnham, MB, Ashgate, 2013; Jânis Sapiets, „The Baltic Republics”, în

The Soviet Union and Eastern Europe, ed. George Schopflin, New York, Facts on File, 1986, p. 273.

2. „PHC 2011: 157 Native Languages Spoken în Estonia”, Statistics Estonia, 30 august 2012, http://www.stat. ce/64629? parent id

= 39113. Rezultatele finale ale recensământului populaţiei şi locuinţelor din Letonia din 2011: „Gyventojai pagal tautybş în gimtqjş (-şsias) kalbş (-aş)”, http://statistics. bookdesign. lt/dalis 04.pdf, p. 164. Minoritatea rusă din Lituania reprezintă în jur de 15% din totalul populaţiei. Meilute Ramoniene, ed., „Miestq gyventojai, gimtqja jvardijş rusij kalbş”, Kalbos Lietuvos miestuose, http://www.kalbuzemelapis. fif. vu. lt/lt/ zemelapiai/miestu-gyventoju-gimtoji-kalba/miestu-gyventojaigimtaja-ivardije-rusu-kalba/.

3. Interviu cu Daria, Riga (Letonia), octombrie 2014. (Unele nume au fost schimbate la cererea subiecţilor.)

4. Interviu cu Artiom, Riga (Letonia), octombrie 2014.

5. Interviu cu Nadia, Riga (Letonia), octombrie 2014.

6. Svetlana Djackova, „Statelessness among Children în Latvia: Current Situation, Challenges and Possible Solutions”, European Network on Statelessness, 29 septembrie 2014, http://www.statelessness. eu/blog/statelessness-among-children-latvia-current-situation-challenges-and-possible-solutions.

7. Interviu cu Anton, Tallinn (Estonia), octombrie 2014.

8. Interviu cu Elena, Tallinn (Estonia), octombrie 2014.

9. Interviu cu Alisa, Vilnius (Lituania), octombrie 2014.

10. Interviu cu Iaroslav, Vilnius (Lituania), octombrie 2014.

11. Interviu cu Natalia, Vilnius (Lituania), octombrie 2014.

12. Interviu cu Aliona, Tallinn (Estonia), octombrie 2014.

13. Interviu cu Lidia, Kohtla-Jărve (Estonia), octombrie 2014.

14. Interviu cu Raivo Vetik, Tallinn (Estonia), februarie 2015; Raivo Vetik şi Jelena Helemăe, ed., *The Russian Second Genera*tion in *Tallinn and Kohtla-Jărve*: *The TIES Study în Estonia*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2011, p. 220; Raivo Vetik, ed., *Nation-Building in the Context of Post-Communist Transformation and Globalization*: *The Case of Estonia*, New York, Peter Lang, 2012, p. 328.

15. Interviu cu Laurynas Kasciunas, Vilnius (Lituania), septembrie 2014.

16. „Transcript: Puţin Says Russia Will Protect the Rights of Russians Abroad", *Washington Post*, 18 martie 2014, http://www.

Washingtonpost.com/world/transcript-putin-says-russia-wiliprotect-the-rights-of-nissians-abroad/ 2014/03/18/432 ale60-ae 99 – 11 e3-a49 e-76 adc921 Of 19 story.html.

17. Hugh Ragsdale, ed., *Imperial Russian Foreign Policy*, New York, Cambridge University Press, 1993, p. 36.

18. Jerzy Lukowski, *The Partitions of Poland*: *1772, 1793, 1795*, Londra, Addison Wesley Longman, 1999, pp. 1 – 3.

19. Edward C. Thalen, *Russification in the Baltic Provinces and Finland, 1855 – 1914* (Princeton, NJ: Princeton University Press), 2014.

20. Romual J. Misiunas, „Soviet Occupation", *Encyclopedia Britannica*, 4 ianuarie 2013, http://www.britannica.com/EBchecked/ topic/50985/Baltic-states/37263/Soviet-occupation; Raivo Vetik, „The Cultural and Social Makeup of Estonia", în *National Integra*tion *and Violent Conflict în Post-Soviet Societies*: *The Cases of Estonia and Moldova*, ed. Pâl Kolsto, Lanham, MD, Rowman & Littlefield, p. 74.

21. Stéphane Courtois et al., *The Black Book of Communism*: *Crimes, Terror, Repressions*, Cambridge, Harvard University Press, 1997, pp. 4, 212, 235 – 236.

22. Mark Kramer, „NATO, the Baltic States and Russia: A Framework for Sustainable Enlargement”, *International Affairs*, 78, nr. 4, 2002, pp. 731 – 756.

23. „Regions and Territories: Kaliningrad”, BBC News, 22 noiembrie 2011, http://news. bbe.co. Uk/2/hi/Europe/country profiles/ 6177003. stm; Laura Secorun Palet, „Russia’s Strongest Foothold în Europe: Its Not the Ukraine”, *USA Today*, 26 aprilie 2014,http://www.usatoday.com/story/news/world/2014/04/26/ozy-russiakaliningrad/8194403/; „Russia Stations Iskander Missiles în Kaliningrad: NATO Cries Wolf”, Sputnik News, 28 mai 2015, http://sputniknews.com/us/20150528/1022658842.html.

24. Wayne C. Thompson, *Nordic, Central, and Southeastern Europe 2014*, Lanham, MD, Rowman & Littlefield, 2014, p. 165; Stasys Gudavicius, „Rusijos karinis tranzitas per Lietuvma zéja”, 9 septembrie 2014, http://vz. lt/article /2014/9/9/rusijoskarinis-tranzitas-per-lietuva-mazeja? pageno = 1.

25. Janusz Bugajski, *Cold Peace – Russia’s New Imperialism*, Westport, CT, Praeger, 2004, p. 129.

26. „The Russian Quest for Warm Water Ports”, Globalăecurity.org, 9 iulie 2011, http://www.globalsecurity.org/military/world/russia/warm-water-port.htm.

27. Agnia Grigas, „The eUs Unresolved Issue of the Russian Embargo against Lithuania’s Oil Refinery”, Curăctiv.com, 31 octombrie 2014, http://www.euractiv.com/sections/energy/eus-unsolved-issue-russian-embargo-against-lithuanias-oil-refinery-309661.

28. Grigas, The Politics of Energy and Memory, p. 45.

29. „Interviu Dmitria Medvedeva telekanalam Rossia pervomu, NTV”, 31 august 2008, http://Kremlin. ru/events/president/news/1276.

30. Interviu cu Andis Kudors, Riga (Letonia), noiembrie 2014.

31. Gatis Pelnens, eel, The „Humanitarian Dimension

of Russian Foreign Policy Toward Georgia, Moldova, Ukraine, and the Baltic States, Riga, Centre for East European Policy Studies, 2009, p. 10.

32. Agnia Grigas, „Legacies, Coercion and Soft Power: Russian Influence in the Baltic States”, Chatham House Briefing Paper, august 2012, pp. 2 – 3, http://www.chathamhouse.org/publications/papers/view/185321.

33. Grigas, The Politics of Energy and Memory, p. 184.

34. Heather A. Contey şi Theodore P. Gerber, „Russian Soft Power in the 21st Century: An Examination of Russian Compatriot Policy în Estonia”, A Report of the CSIS Europe Program, New York, Center for Strategic and International Studies, 2011, p. 13.

35. Nils Muiznieks, *Latvian-Russian Relations: Dynamics since Latvia's Accesion to the eU*, Riga, University of Latvia Academic Press, 2011, pp. 63 – 64.

36. Ambasada Rusiei în Estonia, http://rusemb. ce/relations/.

37. „PHC 2011: Over a Quarter of the Population Are Afiliated with a Particular Religion”, Statistics Estonia, 29 aprilie 2013, http://www.stat. ce/65352? parent id = 39113; „Latvia 2012 International Religious Freedom Report”, U.S. State Departament, 2012, http://www.state.gov/documents/organization/208544.pdf.

38. „Sviateişâi Patriarh Kirill prizval Precistoiatelei Pomestnih Ţerkvei vozvisit golos v zaşcitu pravoslavnih kristian vostoka Ukraini”, 14 august 2014, https://mospat. ru/ru/2014/08/14/newslob782/.

39. Margarita Kornişeva, „Obraşcenie Russkoi pravoslavnoi ţerkvi: Niet pricini, pocemu Estonia doljna delat şag, kotorâi grozit oslabit naşi gosudarstvo”, Delii, 22 mai 2014, http://rus. delf! ce/daily/Estonia/obraschenie-russkoj-pravoslavnoj-cerkvinet-prichiny-pochemu-estoniya-dolzhna-delat-shag-kotoryjgrozit-oslabit-nashe-gosudarstvo? id = 68728737; Kook Urmet, „Kooseluseaduse vastu on eram Keskerakonna valijad”,

Err. ce, 5 august 2014, http://uudised. err. ce/v/eesti/f006277516 lf-43 al8 ae8 – 3 cad644 e5 af6.

40. Dovydas Pancerovas, „Krendiaus propagandos arsenale – în tradicinés seimos vertybés”, lrytas. lt, 14 decembrie 2013, http://www.lrytas. lt/lietuvos-diena/aktualijos/kremliaus-propagandosarsenale-ir-tradicines-seimos-vertybes.htm.

41. Laurynas Kasciùnas, „L. Kasciùnas: «Liberalizmas», kuris naudingas Rusijai”, Delfi, 10 octombrie 2014, http://www.ddfi. lt/news/ringas/lit/l-kasciunas-liberalizmas-kuris-naudingasrusijai. de id = 66080996.

42. Interviu cu Kasciùnas.

43. Muiznieks, *Latvian-Russian Relations*, pp. 60 – 61.

44. „Sustabdzius «Okio banko» veikl –, «2 algiris» situacijos kol kas nekomentuoja”, baschetnews. lt, 12 februarie 2013, http://www.baschetnews. lt/news-58987-sustabdzius-ukio-banko-veikla-zalgiris-situacijos-kol-kas-nekomentuoja. htmle. VGfDD2 cqOKW.

45. Muiznieks, Latvian-Russian Relaţionsy p. 62.

46. Laurynas Kasciùnas, Marius Laurinavicius şi Vytautas Kersanskas, „Vladimir Puţins Pyramid of Rule: Who Really Governs Russia?”, 5 august 2014, http://en. delfi. lt/central-eastern-europe/vladimir-putins-pyramid-of-rule-who-really-govems-russ ia. de id = 65432116 ixzz3HHZIRbB0.

47. „«Lietuvosrytas» în «Neptùnas» nezaisvieningojelygoje, JLKL – primti Mazeikiai”, ka*uno. d*i*ena. lt,* http://kauno. diena. lt/naujienos/sportas/krepsinis/lietuvos-rytas-nezais-vieningoje-lygoje-i-lklpriimti-mazeikiai-641078; „Geography”, VTB United League, http://www.vib-league.com/en/content/geography.htm.

48. Grigas, The Politics of Energy and Memory, p. 179.

49. Grigas, „Legacies, Coercion and Soft Power”, p. 3.

50. Agnia Grigas, „Klaipėda’s LNG Terminal: A Game Changer”, Curăctiv, 22 septembrie 2014, http://www.euractiv.com/ sections/energy/klaipedas-lng-terminal-game-changer-308613.

51. Licia Cianetti, „Granting Local Voting Rights to Non-Citizens în Estonia and Latvia: The Conundrum of Minority Representation in Two Divided Democracies”, *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues în Europey* 13, nr. 1, 2014, pp. 86 – 112; Graham Smith, „Transnational Politics and the Politics of the Russian Diaspora”, *Ethnic and Racial Studies*, 3, nr. 22, 2010, pp. 500 – 523; Ruta M. Kalvaitis, „Citizenship and National Identity in the Baltic States”, *Boston University International Law Journal*, 1, nr. 16, 1998, pp. 231 – 271.

52. Interviu cu Kudors.

53. Stephen Shulman, „Challenging the Civic/Ethnic and West/East Dichotomies in the Study of Nationalism”, *Comparative Political Studies*, 35, nr. 5, 2002, pp. 554 – 585, http://www.Columbia. edu/ite/journalism/stille/Politics %20Fall%202007/readings%20 weeks%206 – 7/Civic%20 and%20Ethnic%20 Nations%20 and%20 Nationalism. pdf.

54. Sven Gunnar Simonsen, „Compatriot Games: Explaining the «Diaspora Linkage» în Russia’s Military Withdrawal from the Baltic States”, *Europe-Asia Studies*, 53, nr. 5, 2001, p. 771.

55. J.A.S. Grenville şi Bernard Wasserstein, ed., *The Major International Treaties of the Twentieth Century*, Londra, Routledge.

2001, p. 886.

56. Tony Barber, „Fury în Baltics over Yeltsin Troops Decree”, *The Independent*, 31 octombrie 1992, http://www.independent.co.uk/news/world/Europe/fury-in-baltics-over-yeltsin-troopsdecree-1560583.html.

57. „Yeltsin Asks U.N. to Help Russians in the Baltics”, *New York Times*, 8 noiembrie 1992, http://www.nytimes.com/1992/II/08/ world/yeltsin-asks-un-to-help-russians-in-the-baltics.html.

58. „Yeltsin Denounces Latvian Citizenship Law”,

Moscow Times, 5 august, 1994, http://www.themoscowtimes.com/news/article/ yeltsindenounces-latvian-citizenship-law/349704.html.

59. Martin Smith, Russia and NATO since 1991 – From Cold War Through Cold Peace to Partnership? Londra, Routledge, 2006, p. 48.

60. Rita Peters, „Russia Pressures the Baltic States”, *Perspective*, 4, nr. 3, 1994, http://www.bu.edu/iscip/vol4/Peters.html.

61. Ibid.

62. Thomas Ambrosio, Russian Resis tance to Democratization in the Former Soviet Union Farnham, MB, Ashgate, 2009, pp. 92 – 96.

63. Tony Barber, „Baltic States Fear Kremlin Focus on Ethnic Russians”, *Financial Times*, 2 septembrie 2014, http://www.fi.com/cms/s/O/7 ld9145 c-3268-lle4-a5 a2 – 00144 feabdc?. htmlaxzz3JoqsdvlJ; „Latvijas iedzivotaju sadalijums pec valstiskas pierderibas”, 1 ianuarie 2014, http://www.pânip.gov. lv/lv/assets/01072013/01.01.2014/ISVP Latvija pec VPD.pdf.

64. Judith Kelley, „International Actors on the Domestic Scene: Membership Conditionality and Socialization by International Institutions”, *International Organization* 58, nr. 3, 2004, pp. 425 – 457.

65. Shulman, „Challenging the Civic/Ethnic and West/East Dichotomies in the Study of Nationalism”, pp. 554 – 585.

66. „Katalog «Ves Russki Mir»”, Russki Mir, http://www.russkiymir. ru/catalogue/; Donata Motuzaite, „Moscow, We Have a Problem în Lithuania”, re: baltica, 19 martie 2012, http://www.rebaltica. lv/enzinvestigations/money from russia/a/603/moscow we have a problem în lithuania.html; „Cito finansiruiet v Latvii fond Puţina «Russki Mir»”, TVnet, 22 martie 2012, http://rus. tvnet. lv/novosti/kommjentariy/195556-chto finansirujet v latvii fond puţina russkiy mir; Sulev Vedler, „Moscow's Spin Machine în Estonia”, re: baltica, 20 martie 2012, http://www.rebaltica. lv/enzinvestigation/money from

russia/a/608/ moscow%E2%80%99 s spin machine în Estonia html.

67. Ambasada Rusiei în Estonia, „Sootecestrenniki”, rusemb. ce,http://www.rusemb. ce/relations/compatriots/.

68. Nadejda Şirinskaia, „Vsemirnîi koordinatsionnîi sovet – unikalnîi kanal, kotorim ia imeiu vojmojnost polzovaţia”, *vksrs. comy* 21 noiembrie 2014, http://vksrs.comzinfo/2014/II/21/ vsemirnyj – koordinaczionnyj – sovet-unikaln.

69. Ambasada Rusiei în Lituania, „O konferenţii rossiskih sootecestrennikov, projivaiuşcih v Litve”, 5 octombrie 2011, http://www.lithuania. mici. ru/ doc/konf rs.htm.

70. Interviu cu Vytis Jurkonis, Vilnius (Lituania), octombrie 2014.

71. Pelnens, The „Humanitarian Dimension of Russian Foreign Policy, p. 11.

72. Serghei Gurkin, „Jizn russkih obşcin Pribaltiki poste ukrainskih sobitri”, *vksrs.com*, 5 august 2014, http://vksrs.comzinfo/2014/ 08/05/zhizn-russkix-obshhin-pribaltiki-posle-u.

73. *Ibid*.

74. „Komandi-uceastniki”, http://soldatru. ru/game8/docs/comands.htm.

75. Dovydas Pancerovas, „Vilniaus S. Kovalevskajos mokyklos mokiniai rengiami tapţi Rusijos desantininkais” 15 min. lt, 8 octombrie 2014, http://www.15 miri. lt/naujiena/aktualu/lietuva/ vilniaus-s-kovalevskajos-mokyklos-mokiniai-rengiami-taptirusijos-desantininkais-56 – 458524 ixzz3FkD6 hb22.

76. „Interes k pereseleniu iz Latvii v Rossiu’s kajdim godom rastet”, Newsbalt, 4 aprilie 2014, http://www.newsbalt. ru/detail/? ID = 26261.

77. Jevgenijus Bradauskas *et al*. *y* „Koks tikrasis Rusijos tevynainii} programos tikslas?”, Delfi, 22 iunie 2014, http://www.delfi. lt/ news/daily/lithuania/koks-tikrasis-rusijos-tevynainiu-programos-tikslas. de id = 65107565.

78. „Po programme pereselenia iz Estonii v Rossiu za tri goda uiehali 20 celovek”, 31 august 2010, http://rus. delfi. ce/daily/Estonia/ poprogramme-pereseleniya-iz-estonii-v-rossiyu-za-tri-godauehali-20-chelovek. de id = 32853011; „Interes k programme pereselenia bolşoi, no polzuiuţia ieiu – iediniţi”, 17 august 2009, http://rus. delfi. ce/archivezinteres-k-programme-pereseleniyabolshoj-no-polzuyutsya-eyu-edinicy.d? id = 25149335.

79. Statistics Estonia, 2014, http://pub. stat. ce/px-web.2001/I Databas /Population/01 Population indicators and composition/ 04Population figure and composition/04Population figure and composition. asp.

80. Municipalitatea Oraşului Tallinn, *Anuarul statistic al oraşului Tallinn 2013*, 2013, p. 21, http://www.Tallinn. ce/g2677 s70004.

81. „Keskerakond on mitte-eestlaste seas jătkuvalt populaarseim partei”, Postimees, 23 septembrie 2012, http://www.postimees. ce/982022/keskerakond-on-mitte-eestlaste-seas-jatkuvalt-populaarseim-partei.

82. Koorits Vahur, „LOC kapo kirjeldust, kuidas Savisaar 2010 aastal Keskerakonna jaoks Venemaalt raha küsis”, 3 ianuarie 2014,http://www.delfi. ce/news/paevauudised/eesti/loe-kapo-kirjeldust-kuidas-savisaar-2010-aastal-keskerakonna-jaoks-venemaalt-raha-kusis? id = 67547848.

83. „Erakonnad”, e-ariregister, https://ariregister. rik. ce/erakonnad. py? sess = 5012266922925887594664262873225099600303852207842045368920836635 8 dang = est; „Riigikogu valimised”, http://www.wk. ce/arhiiv/riigikogu-valimised/.

84. „Vene Erakond Eestis (VEE)”, erakonnadinfo, 2012, http://www.erakonnad. info/erakond/reg/vana/vee.html.

85. „Populaţia pe sexe, etnii, naţionalităţi şi districte”, ianuarie 2014, http://pub. stat. ce/px-web.2001/Dialog/varval. asp? ma = P002228 dang = l.

86. „Narva în cifre 2012”, http://web. narva. ce/files/5620.pdf, p. 9; Gordon F. Sander, „Could Estonia

Be the Next Target of Russian Annexation?”, *Christian Science Monitor*, 3 aprilie 2014, http://www.csmonitor.com/World/Europe/2014/0403/ Could-Estonia-be-the-next-target-of-Russian-annexation.

87. „Omavalitsusiiksuste vordlus”, 20 octombrie 2014, http://www.stat. ce/ppe-46953; „Linda Clinic Campaign Goes to Court”, Baseline Hiv, 19 februarie 2014, http://www.basehne-hiv.co.uk/ hiv-artides/2014/2/19/linda-dinic-campaign-goes-to-court.

88. Katri Raik, *minunarva*, Tallinn, Petroni Print, 2013.

89. „Narva în cifre 2012”, p. 9.

90. Matt Withers, „«Narva Is Not Another South Ossetia» Russia Says”, *Baltic Times*, 1 octombrie 2008, http://www.baltictimes.com/news/articles/21444/e. U6MkKPmăx Zk.

91. Robert Anderson, „Estonia’s Russian Passport Holders Show Little Sign of Being 5th Column”, bnelntellinews, 22 august 2014, http://www.bine. eu/content/estonias-russian-passport-holdersshow-little-sign-being-5 th-column.

92. Ott Ornelas, „Puţin’s 21 Year Quest to Be Russian Guardian Began în Estonia”, Bloombergbusiness, 13 aprilie 2014, http://www.bloomberg.com/news/2014 – 04 – 13/puţin-21 – year-questto-be-guardian-of-russians-began-in-estonia.html.

93. Interviu cu Ivan Lavrentjev, Tallinn (Estonia), octombrie 2014.

94. Rezultatele finale ale recensământului populaţiei şi locuinţelor din 2011; Agnia Grigas, „Compatriot Games: Russian-Speaking Minorities in the Baltic States”, *World Politics Review*, 11 octombrie 2014, http://www.worldpoliticsreview.com/articles/14240/ compatriot-games-russian-speaking-minorities-in-the-balticstates.

95. Kristine Berzina, „Latvia: EU Presidency at a Time of Geopolitical Crisis”, în *A Region Disunited? Central European Responses to the Russia-Ukraine Crisis*,

ed. Joerg Forbrig, German Marshall Fund Europe Policy Paper, februarie 2015, http://www.gmfus.org/file/4250/download.

96. Steven Musch, „Russian Speakers Protest în Riga for Prezervation of Their Language”, Euroviews, 13 aprilie 2014, http://www.euroviews. eu/2014/04/13/russian-speakers-protest-in-riga-forpreservation-of-their-language/; Steven Lee Myers, „World Briefing: Europe: Latvia: Students Protest Language Law”, *New York Time Sy* 6 februarie 2004, http://www.nytimes.com/2004/02/06/world/world-briefing-europe-latvia-students-protest-languagelaw.html.

97. Grigas, The Politics of Energy and Memory, pp. 49 – 77.

98. Rezultatele finale ale recensământului populaţiei şi locuinţelor din Letonia din 2011, http://data. csb.gov. lv/pxweb/lv/? rxid = 319 dd78 d-d7 bb-4814-bel8 – 9 c8 le3357 a89.

99. Ibid.

100. Ibid.

101. Ibid.

102. Ludmila Vessel, „Jiteli Latgalii stabilno poluceaiut rossiskoie grajdanstvo”, Grani. lv, 10 ianuarie 2013, http://www.grani. lv/ Latvia/31800-zhiteli-latgalii-stabilno-poluchayut-rossiyskoegrazhdanstvo.html.

103. Evgheni Pavlov, „Jiteli Latgalii perehodiat graniţu's Rossiei”, Vesti. lv, 10 decembrie 2009, http://telegraf. vesti. lv/news/ zhiteli-latgalii-perehodyat-granicu-s-rossiei.

104. Andrew Higgins, „Latvian Region Has Distinct Identity, and Allure for Russia”, *New York Times*, 20 mai 2015, http://www.nytimes.com/2015/05/21/world/Europe/latvian-region-hasdistinct-identity-and-allure-for-russia.html? r = O.

105. Jurga Andriejauskaite, „Latvians Celebrate Referendum Results and Claim They Voted against Foreign Language, Not against Nation”, 15 min. lt, 19 februarie

2012, http://www.15 min. lt/ en/article/world/latvians-celebrate-referendum-results-andelaim-they-voted-against-foreign-language-not-against-nation-529 – 197310 ixzz3LQJhHYCW.

106. „Antros valstybines kalbos Latvijoje nebus”, Delfi, 18 februarie 2012, http://www.delfi. lt/news/daily/world/antros-valstybines-kalbos-latvijoje-nebus.d? id = 55645739; „Latvijoje surinkta pakankamai parasq uz referendumdel rusij kalbos paskelbimo antrqja valstybine”, Bernardinai. lt, 20 decembrie 2011,http://www.bernardinai. lt/straipsnis/2011 – 12 – 20-latvijoje-surinktapakankamai-parasu-uz-referenduma-del-rusu-kalbos-paskelbimo-antraja-valstybine/74055.

107. Aleksandr Nosovici, „Russkie v politiceskom proţesse Latvii: Krugli stol v Kaliningrade”, Rubaltic. m, 5 decembrie 2013,http://www.rubaltic. ru/article/politika-i-obshehestro/russkiev-politicheskom-protsesse-latvii-kruglyy-stol-v-kaliningrade05122013/.

108. „Opros: V Krimskom voprose u russkih Latvii net edinoduşia”, *mixnews. lv*, 11 aprihe 2014, http://www.mixnews. lv/ru/society/ news/2014 – 04 – 11/148108.

109. Vitali Portnikov, „Russkie Băltii i ukraiński krizis”, svoboda.org, 21 februarie 2015, http://www.svoboda.org/content/transcript/26852885.html.

110. Interviu cu Kudors.

111. Inga Springe, Donata Motuzaite şi Gunita Gailâne, „Spreading Democracy în Latvia, Kremlin Style”, re: baltica, 19 martie 2012, http://www.rebaltica. lv/enzinvestigations/money from russia/a/606/spreading democracy în Latvia Kremlin style.html.

112. Vita Petrusauskaite şi Vilana Pilinkaite Sotirovic, „Rusai Lietuvoje: Etnines grupes raida în socialines integracijos issukiai 2001 – 2011 m” *LSTQ* 2012, http://www.ces. lt/wp-content/ uploads/2013/01/Etăt Petruzl5%Alauskait%C4%97 Pilinkait%C4%97-Sotirovi %C4%8D 2012.pdf.

113. „Lithuanian 2011 Population Census în Brief”,

2012, p. 23, http://wwwl. unece.org/stat/platform/download/attachments/ 64881183/Lithuanian%20201 l%20Population%20Censusz 20 in%20Brief%20 rev. pdf? version = 1 8 nnodification Date = 135 0633816572 & api = v2; Ramoniene, „Miestq gyventojai, gimtşja jvardijş rusij kalb”.

114. „Lithuanian 2011 Population Census în Brief”, p. 23; Ramoniene.

„Miestij gyventojij gimtoji kalba”.

115. Ramoniene, „Miestij gyventojij gimtoji kalba”.

116. Lietuvos Statistikos Departamentas, „Gyventojai pagal tautybş, gim-jkalbş în tikyb”, 15 martie 2013, p. 2, https://osp. stat.gov. lt/documents/10180/217110/Gyv kalba tikyba. pdf/ld9 dac9 a-3 d45 – 4798 – 93 f5 – 94 lfed00503 f; Ramoniene, „Miestij gyventojai, gimt-ja jvardijş rusij kalb”.

117. Vytene Stasaityte, „Miti} griovimas Visagine: ar tai lietuviskasis Krymas?”, 23 mai 2014, Delfi, http://www.delfi. lt/news/daily/ lithuania/mitu-griovimas-visagine-ar-tai-lietuviskasiskrymas. de id = 64856511.

118. Interviu cu Kasciunas.

119. Tomas Janeliunas, „Politine nekrofilija”, IQ, 18 octombrie 2010, http://iq. lt/lietuva/politine-nekrofilija; Steven Lee Myers, „Lithuanian Parlament Removes Country’s President after

Casting Votes on Three Charges”, *New York Times*, 7 aprilie 2004, http://www.nytimes.com/2004/04/07/world/lithuanianparliament-removes-country-s-president-after-casting-votesthree.html.

120. Pelnens, The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy, p. 19.

121. Grigas, The Politics of Energy and Memory, pp. 127 – 173; Nerijus Aleksiejunas, Didziyjy în mazyjy valstybiy santykiy teorijy taikymas: Lietuvos în Rusijos santykiy analize, Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla, 2003, pp. 30 – 31.

122. Grigas, The Politics of Energy and Memory, pp.

127 – 173.

123. Alvars Strângă, „Russia and the Security of the Baltic States: 1991 – 1996”, în *The Baltic States*: *Search for Security*, ed. Atis Lejins şi Daina Bleiere, Riga, Latvian Institute of International Affairs, 1996, p. 144.

124. Grigas, *The Politics of Energy and Memory*, pp. 131 – 132; Kadri Liik, „The «Bronze Year» of Estonia-Russia Relations”, 2007, http://unce/sites/default/files/content-editors/web-static/053/Kadri Liik. pdf.

125. „Bush Denounces Soviet Domination”, BBC News, 7 mai 2005, http://news. bbe.co. Uk/2/hi/Europe/4521663.stm.

126. Aleksiejunas, *Didziyjy în mazyjy valstybiy santykiy teorijy taikyma-Sy* p. 34; Liik, „The «Bronze Year» of Estonia-Russia Relations”.

127. „Kremlin Denies Soviet «Occupation» of Baltics”, *Daily Timesy 6* mai 2005, http://archives. dailytimes.com. pk/foreign/06-May2005/Kremlindenies-soviet-occupation-of-baltics.

128. Interviu cu Nerijus Maliukevicius, Vilnius (Lituania), octombrie 2014.

129. Pelnens, The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy.

130. Studiu privind mass-media realizat de iNS, menţionat de Mantas Martisius în „Nori stabdyti Kremliaus mel – reikia dr-sos”, 15 min. lt, 27 octombrie 2014, http://www.15 min. lt/naujiena/ ziniosgyvai/komentarai/mantas-martisius-nori-stabdytikremliaus-melareikia-drasos-500 – 462599 ixzz3HTlbklzf.

131. Milda Seputyte, „Snoras Bank Likely Over-Reported 300 Million Euros în Assets”, Bloombergbusiness, 18 noiembrie 2011,http://www.bloomberg.com/news/articles/2011 – 11 – 18/ snoras-bank-likely-over-reported-300-million-euros-inassets; „Snoras UK High Court Appeal Scheduled for 22 July”, *Lithuania Tribune*, 14 martie 2014,

http://www.lithuaniatribune.com/65147/snoras-uk-high-court-appeal-scheduled-for22-july-201465147/.

132. Interviu cu Maliukevicius.

133. Grigas, „Legacies, Coercion and Soft Power”, pp. 2 – 3.

134. Ibid.

135. Interviu cu Lavrentjev.

136. Grigas, „Legacies, Coercion and Soft Power”, pp. 3 – 5; Ian Traynor, „Russia Accused of Unleashing Cyberwar to Disable Estonia”, *The Guardian*, 17 mai 2007, http://www.theguardian.com/world/2007/may/17/topstoriesă. russia; „Estonia Hit by «Moscow Cyber War»”, BBC News, 17 mai 2007, http://news. bbe.co.uk/2/hi/Europe/6665145. stm.

137. Przemysław Zurawski vei Grajewski, „The Military Aspect of the National Security Strategy of the Republic of Poland of2007 and the Programme of Professionalization of the Polish Armed Forces of 2008 in the Context of NATO”, în *NATO Towards the Challenges of a Contemporary World 2013 y* ed. Robert Czulda şi Robert Los, Varşovia, International Relations Research Institute, 2013, p. 106.

138. Anda Rozkalne, „Sleptă reklăma nogalina maigi”, Providus, 12 octombrie 2010, http://new. politika. lv/article/sleptareklama-nogalina-maigi.

139. „Too Russian to Have Rights? Latvia to Vote on «Alien» Language”, RT, 6 februarie 2012, http://rt.com/news/russian-latvialanguage-referendum-559/.

140. „Language Inquisition: Estonia Bans Speaking Russian”, RT, 3 decembrie 2012, https://www.youtube.com/watch? v = o Y gwăyac7Iw.

141. „Estonian, Latvian Russian-language TV Channels Plan Cooperation”, news. err. ce, 31 martie 2015, http://news. err. ce/v/ politics/cd4 f475 b-2 c59 – 4721 – 8087 – 583 ba9 dd92 d7.

142. „Rossiiskoe TV o Evromaidane: «Mest şvedov za Poltavu»”, *podrobnosti. un*, 2 decembrie 2013,

http://podrobnosti. un/945652 rossijskoe-tv-o-evromajdane-mest-shvedov-za-poltavu. htmL

143. „Prigovorennie: Kapkan dlia gruppi Alfa”, NTV, http://www.ntv. ru /peredacha/Prigovorennye/last23589540/.

144. Aceste canale erau NTV Mir, Primul Canal Baltic PB ŞI RTR Planeta; „Temporal [sic] Suspension of NTV Mir Lithuania Programme Parts”, 19 martie 2014, http://www.rtk. lt/en/news/ news/temporal suspension of ntv mir lithuania programme parts.

145. „VSD: salyje kurstoma etnine nesantaika”, lzinios. lt, 4 septembrie 2014, http://lzinios. lt/lzinios/Lietuvoje/vsd-salyjekurstoma-etnine-nesantaika/1 86781.

146. Lietuvos Respublikos valstybes saugumo departamentas, „2014 metij veiklos ataskaita”, martie 2015, http://www.vsd. lt/Files/ Documents/635645217977365.000.pdf.

147. Dalia Grybauskaite, „Privalome ginţi Lietuvos informacinş erdvş”, 12 decembrie 2014, http://www.president. lt/lt/spaudos centras 392/pranesimai spaudai/privalome ginti lietuvos informacine ertive.html.

148. „Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje – kratos: Rusijş slovino ne staip său”, Delfi, 19 martie 2015, http://www.delfi. lt/news/ daily/lithuania/vilniuje-kaune-klaipedoje-kratos-rusija-slovinonesiaip-sau. de id = 67477918.

149. Interviu cu Lavrentjev.

150. „Puţin Calmed the Baltic States: We Will Not Bring în Military Forces”.

151. „Kremliaus provokacija: Prijunkime Klaipėdos kraste prie Rusijos”, lrytas. lt, 12 martie 2014, http://www.lrytas. lt/lietuvos-diena/aktualijos/kremliaus-provokacija-prijunkime-klaipedos-krasta-prie-rusijos.htm.

152. Vytene Stasaityte, „Mitij griovimas Visagine: Ar tai lietuviskasis Krymas?”, Delfi, 23 mai 2014, http://www.delfi. lt/news/ daily/lithuania/mitu-griovimas-visagine-ar-tai-lietuviskasiskrymas. de id = 64856511.

153. „Sulaike Latvijos gyventoj –, rinkusi parasus uz salies prisijungimă prie Rusijos”, Delfi, 27 februarie 2015, http://www.delfi. lt/
news/daily/world/sulaike-latvijos-gyventoja-rinkusi-parasusuz-salies-prisijungima-prie-rusijos. de id = 67300506 ixzz3T4K
U8 jă.

154. Edgars Skvarik, „Rally at Latvian Embassy în Russia Propagates Latgale as Part of Russia”, LETA, 17 aprilie 2014, http://www.leta. lv/eng/homezimportant/6E450BC2-FB58 – 4FDA860C-EEBA83F9BBbl/.

155. Neil Melvin, *Russians Beyond Russia*: *The Politics of National Identity*, Londra, Royal Institute of International Affairs, 1995, p. 49.

156. Liis Kangsepp şi Juhana Rossi, „Estonia Says Officer Abducted Ne-ar Russian Border”, *Wall Street Journal*, 5 septembrie 2014, http://www.wsi.com/articles/estonian-officer-abducted-nearborder-with-russia-1409928475.

157. „Russia Reopens Criminal Cases against Lithuanians Who Refused to Serve în Soviet Army”, 8 septembrie 2014, http://en. ddfi. lt/lithuania/foreign-affairs/russia-reopens-criminal-casesagainst-lithuanians-who-refused-to-serve-in-sovietarmy. de id = 65776132 ixzz3JohOuZbh; Edmundas Jakilaitis, „Lithuanian Defence Minister: We Are Doing All to Protect Our Citizens against Prosecution in Russia”, 9 septembrie 2014, http://en. ddfi. lt/lithuania/defence/lithuanian-defence-minister-we-aredoing-all-to-protect-our-citizens-against-prosecution-in-russi a. de id = 65786158 ixzz3 Joi 1 zYd.

158. „J. Olekas apie skandaling-Rusijos uzmojj: Reaguoti butina”, Delfi, 9 septembrie 2014, http://www.delfi. lt/news/daily/lithuania/j-olekas-apie-skandalinga-rusijos-uzmoji-reaguoti-butina.d? id = 65785428; „Going after Tomas”, *Economist*, 13 ianuarie 2015,http://www.economist.com/news/Europe/21638345-russia-wants-prosecute-former-deserters-army-country-no-

longer-exists-going-after.

159. Arturas Jancys, „Seimas gr-zino sauktiniq kariuomen”, Lietuvos Rytas, 19 martie 2015, http://www.lrytas. lt/lietuvos-diena/ aktualijos/seimas-grazino-sauktiniu-kariuomene.htm.

160. Lauryna Vireliunaite, „Seimas apsisprende – sauktiniij kariuomene bus”, 19 martie 2015, http://www.15 min. lt/naujiena/aktualu/lietuva/seimas-apsisprende-sauktiniu-kariuomene-bus-56 – 491729.

161. „Estonia: Defense Leagues on the rise”, Deutsche Welle, 15 aprilie 2015, http://www.dw. de/estonia-defense-leagues-on-therise/ av-18386445.

162. „Russian Air Incursions Rattle Baltic States”, *Financial Times*, 24 septembrie 2014, http://www.fi.com/cms/s/O/9 d01627643 c3 – 11 e4-baa7 – 00144 feabdc?.htmlaxzz3ZqjkLDoo.

163. „Baltic Fleet Holds Exercises în Framework of Surprinse Inspection”, Tass, 3 martie 2014, http://en. itar-tass.com/russia/721751.

164. „Secretary General Announces North Atlantic Council to Meet Following Poland’s Request for Article 4 Consultations”, NATO/OTAN, 3 martie 2014, http://www.nato. int/cos/en/natolive/news 10771 l.htm? selected Locale = en.

165. „U.S. Troops Head to the Baltics”, Ba*ltic Times,* 23 aprilie 2014, http://www.baltictimes.com/news/articles/34750/cu4K a AaWm8 s.

166. „Russia Sends 24 Warships, Bombers to Baltic Drills as NATO Stages War Games”, RT, 12 iunie 2014, http://rt.com/ news/165464-russia-baltic-drills-nato/.

167. „Iron Sword 2014: NATO Stages Massive Military Drill în Lithuania”, RT, 3 noiembrie 2014, http://rt.com/news/201771-lithuania-iron-sword-wargame/.

168. „NATO Foreign Ministers Announce Interim Spearhead Force”, NATO/OTAN, 2 decembrie 2014, http://www.nato. int/cos/ en/natohq/news l 15552.htm; Julian Borger, „NATO Will Establish Rapid Reaction Force

to Counter Perceived Threat of Russian Aggression”, *The Guardian*, 5 februarie 2015, http://www.theguardian.com/world/2015/feb/05/nato-rapid-reacţionforce-counter-russia-ukraine.

169. Agnia Grigas, „The Media Has Swallowed Five Russian Myths that Have Helped Puţin Win în Ukraine”, *forbes.com*, 17 septembrie 2014, http://www.forbes.com/sites/realspin/2014/09/17/ the-media-has-swallowed-five-russian-myths-that-have-helped-putin-win-in-ukraine/; Anne Applebaum, „Nationalism Is Exactly What Ukraine Needs”, *newrepublic. comy* 12 mai 2014, http://www.newrepublic.com/article/117505/ukraines-onlyhope-nationalism.

CAPITOLUL 6 – Făurirea statului şi loialităţile schimbătoare

Moto: Citat de Fiona Hill şi Pamela Jewett în „Back in the USSR: Russia’s Intervention in the Internal Affairs of the Former Soviet Republics and the Implications for United States Policy Toward Russia”, Cambridge, Mass., Harvard University Ethnic Conflict Project, ianuarie 1994, p. 37, http://www.brookings. edu/-/ media/research/files/reports/2014/03/back in the ussr 1994 hill jewett/back in the ussr 1994.pdf.

1. Martha Brill Olcott, „Central Asia’s Catapult to Independence”, *Foreign Affairs*, vara 1992, http://www.foreignaffairs.com/articles/47979/martha-brill-olcott/central-asiascatapult-to-independence.

2. Marlene Laruelle, „Russia în Central Asia: Old History, New Challenges”, EUCAM Working Paper No. 3, septembrie 2009, http://www.ceps. eu/publications/russia-central-asia-oldhistory-new-challenges.

3. „GDP Per Capita 2013”, *worldbank.org*, http://data. worldbank. orgzindicator/NY. GDP. PCAP. CD.

4. Edward Schatz şi Elena Maltseva, „Kazakhstan’s Authoritarian «Persuasion»”, *Post-Soviet Affairs*, 28, nr. 1, 2012, pp. 45 – 65.

5. „N. Nazarbaev: Poka mi bili koloniei Rossii – iedva

ne lişilis svoih”, Ţentrăsia, 14 octombrie 2012, http://www.centrasia. ru/ news A.php? st = 1350219540.

6. „Zaiavlenie dlia pressi po itogam foruma mejregionalnogo sotrudnihestra mejdu Rossieii Kazahstanom”, Informationno-Analiticeskii Ţentr, 12 noiembrie 2013, http://www.ia-centr. ru/ publications/16960/.

7. Marlene Laruelle şi Sebastien Peyrouse, *Globalizing Central Asia*: *Geopolitics and the Challenges of Economic Development*, Armonk, NY, M.E. Sharpe, 2013, pp. 128 – 130.

8. Neil J. Melvin, *Uzbekistan*: *Transition to Authoritarianism on the Silk Road*, Amsterdam, Harwood Academic Publishers, 2000, p. 43.

9. Alexey Malashenko, „Uzbekistan: What Changes Can Be Expected”, *Carnegie Moscow Center Briefing*, 14, nr. 5, decembrie 2012, http://carnegieendowment.org/files/Malashenkobriefing 145 – 12 eng uz. pdf; Wojciech Ostrowski, „Rentierism, Dependency and Sovereignity în Central Asia”, în *Sovereignity After Empire*: *Comparing the Middle East and Central Asia*, ed. Sally N. Cummings şi Raymond Hinnebusch, Edinburgh, Edinburgh University Press, 2011, p. 298.

10. Andrei Kolesnikov, „Vivod fanatizma iz regiona”, *Kommersant*, 16 aprilie2013, http://www.kommersant. ru/doc/2171124; Andrei Kolesnikov”, S ciuvstrom vicerknutogo dolga”, Ko*mmersant,* 11 decembrie 2014, http://www.kommer şanţ. ru/doc/2630128.

11. „Uzbekistan prizval ucitivat interesi RF v ukrainskom konflikte”, RIA, 12 septembrie 2014, http://na.rU/politics/20140912/l 023791209.html.

12. „Rossia iavliaejia osnovnim strateghiceskim partnerom Kirghistana – Almazbek Atambaiev”, Trend, 1 decembrie 2011, http://www.trend. az/casa/kyrgyzstan/1963950.html.

13. Annette Bohr, „Revolution in Kyrgyzstan – Again”, REP Programme Paper 03/10 Chatham House, aprilie

2010, p. 4, http://www.chathamhouse.org/publications/papers/view/109326.

14. Sebastien Peyrouse, *Turkmenistan: Strategies of Power, Dilemmas of Development*, Armonk, NY, M.E. Sharpe, 2012, p. 222.

15. Alexander Cooley, Great Games, Local Rules: The New Great Power Contest în Central Asia, Oxford, Oxford University Press, 2012, p. 204.

16. „Berdimuhamedov: Rossiai Kitai – strateghiceskie partneri Turkmenistana”, Vestnik Kavkaza, 12 decembrie 2014, http://www.vestikavkaza.ru/news/Berdymukhamedov-Rossiya-i-Kitaystrategicheskie-partnery-Turkmenistana.html.

17. Barbara A. West, *Encyclopedia of the Peoples of Asia and Oceania*, vol. 2/2, New York, Facts on File, 2009, p. 770.

18. Jim Nichol, „Tajikistan: Recent Developments and U.S. Interests”, Congressional Research Service, 25 septembrie 2013, https://www.fas.org/zgp/crs/row/98 – 594.pdf.

19. Ambasada Republicii Tadjikistan în Republica Kîrgîzstan, „Rakhmon: Rossia – glavnîi strateghiceski partner Tadjikistana”, 17 aprilie 2012, http://www.tajikemb. kgzindex. php? option =.com content & task = view & id = 1314 & Itemid = 67.

20. Vezi Sebastien Peyrouse, „The Russian Minority în Central Asia: Migration, Politics, and Language”, Kennan Institute Occasional Paper 297, Washington, DC, 2008, pp. 3 – 5, http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/OP297 russian minority central asta peyrouse 2008.pdf.

21. Interviu cu Sebastian Peyrouse, Washington D.C., februarie 2015.

22. Olga Altânbekova, „Migraţia v Kazahstane: Novîi status russkogo iazika”, Demoscop Weekly, 19 iunie 2006, http://www.demoscope. ru/weekly/2006/0251/analit05.php.

23. Interviu cu Peyrouse; Rachel van Horn, „Central

Asia: Russian Language Experiencing Rapid Decline”, Eurasianet.org, 15 decembrie 2011, http://www.eurasianet.org/node/64711.

24. Interviu cu Ania, decembrie 2014, Almati (Kazahstan).

25. Interviu cu Stanislav, decembrie 2014, Almati (Kazahstan).

26. Interviu cu Viktoria, decembrie 2014, Almati (Kazahstan).

27. Interviu cu Oleg, decembrie 2014, Almati (Kazahstan).

28. Interviu cu Iolbars, decembrie 2014, Turkmenistan.

29. Interviu cu Berdi, decembrie 2014, Turkmenistan.

30. Interviu cu Artur, decembrie 2014, Kîrgîzstan.

31. Interviu cu Iusuf, decembrie 2014, Tadjikistan.

32. Interviu cu Katerina, decembrie 2014, Tadjikistan.

33. Interviu cu Anatoli, decembrie 2014, Tadjikistan.

34. Interviu cu Gaş, ianuarie 2015, Uzbekistan.

35. Interviu cu Karina, ianuarie 2015, Uzbekistan.

36. Alexei Malaşenko, „Interesi i şansi Rossii v Ţentralnoi Azii”, *Pro et Contra*, ianuarie-aprilie 2013, p. 21, http://carnegieendowment.org/files/Proetlontra 58 21 – 34.pdf. Pentru evoluţia relaţiei dintre Rusia şi China vezi „Russia, China Agree to Integrate Eurasian Union, Silk Road; Sign Deals”, RT, 8 mai 2015, http://rt.com/business/256877-russia-china-deals-cooperation/.

37. Cooley, Great Games, Local Rules, p. 7.

38. Frank Shanty, The Nexus: International Terrorism and Drug Trafficking from Afghanistan, Santa Barbara, Greenwood, 2011, pp. 37 – 41.

39. Rossiiski Sovet po Mejdunarodnim Delam, „Interesi Rossii v Ţentralnoi Azii”, Rossiiski Sovet po Mejdunarodnim Delam, 2013, pp. 6 – 7, http://russiancouncil. ru/common/upload/RIAC Central Asia. pdf.

40. Malaşenko, „Interesi i şansi Rossii v Ţentralnoi Azii”, p. 21.

41. „Vserossiiski molodiojnii forum «Seliger-2014»”, *Kremlin. ru*, 29 august 2014, http://Kremlin. ru/events/president/news/46507.

42. Nuria Kutnaieva, „Inostrannie voiennie bază na territorii post-sovetkoi Ţentralnoi Azii”, Ţentralnaia Aziai Kavkaz, 13, nr. 2, 2010, pp. 85 – 86.

43. Vezi „Governing Uranium”, http://uranium. csis.org/production/; „Uranium and Nuclear Power în Kazakhstan”, Asociaţia Nucleară Mondială, decembrie 2014, http://www.world-nuclear. orgzinfo/Country-Profiles/Countries-G-N/Kazakhstan/.

44. Isabel Gorst, „Former Kazakh Nuclear Chief Given Jail Term”, *Financial Times*, 12 martie 2010, http://www.fi.com/cms/s/O/965 ba 1 f2 – 2 dfc-11 df-b85 c-00144 feabdc?.html.

45. Asociaţia Nucleară Mondială, „Uranium and Nuclear Power în Kazakhstan”.

46. Anna Matveeva, „Selective Engagement: Russia’s Future Role în Central Asia”, Central Asia Policy Brief No. 3, Elliott School of International Affairs, iulie 2012, p. 3, http://037 eabi. netsolhost.com/wordpress/wp-content/uploads/2013/10/Policy Brief 3 July 2012.pdf.

47. Kutnaieva, „Inostrannie voiennie bază na territorii post-sovetkoţ Ţentralnoi Azii”, pp. 85 – 86.

48. Viktor Baraneţ, „Vo cito n-am obhodiaţia voiennie bază za graniţei”, *Komsomolskaia pravda*, 14 iunie 2012, http://www.kp. ru/daily/25899.4/2856991/.

49. Rustem Faliahov, „Rossia zaplatit za soiuznikov”, Gazeta. ru, 23 decembrie 2014, http://www.gazeta. ru/business/2014/12/23/ 6356133. shtml.

50. Andrei Kolesnikov, „Integraţioznie processi”, *Kommersant*, 25 octombrie 2013, http://kommersant. ru/doc/2327907; Nargis Kassenova, „Kazakhstan and Eurasian Economic Integration: Quick Start, Mixed Results and Uncertain Future”, RusseLNei. Reports nl4, Centre Russie/NEI, noiembrie 2012, p. 24.

51. Serghei Strokan, „Nursultan Nazarbaev vstupilsia za nezavisimost", *Kommersant*, 1 septembrie 2014, http://www.kommersant. ru/doc/2557170.

52. Rossiiski Sovet po Mejdunarodnim Delam, „Interesi Rossii v Ţentralnoi Azii", p. 12.

53. „Uzbekistan Will Never Join Any Union That Resembles Soviet Union: Islam Karimov", Tengri News, 16 ianuarie 2015, http://en. tengrinews. kz/politics sub/Uzbekistan-will-never-join-anyunion-that-resembles-Soviet-union-Islam-Karimov-258399/.

54. Rossiski Sovet po Mejdunarodnim Delam, „Interesi Rossii v Ţentralnoi Azii", p. 15.

55. „BP Statistical Review of World Energy June 2013", p. 20,https://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/statistical-review/statistical review of world energy 2013.pdf. Pentru alte estimări vezi „International Energy Outlook 2010", Washington, DC: U.S. Energy Information Administration, iulie 2010, p. 57, http://www.era.gov/forecasts/archive/ieo 10/pdf/0484%282010%29. pdf.

56. „BP Statistical Review of World Energy June 2013", p. 6.

57. Jim Nichol, „Central Asia: Regional Developments and Implications for U.S. Interests", Congressional Research Service, 21 martie 2014, p. 53, http://www.fas.org/zgp/crs/row/RL33458.pdf.

58. Roy Allison şi Lena Jonson, *Central Aslan Security*: *The New International Context*, Teheran, Institute of Political and International Studies, 2003.

59. Adnan Vatansever, *Russia's Oil Exports*: *Economic Raţionale Vs. Strategic Gains*, Washington, Carnegie Endowment for International Peace, 2010, pp. 18 – 19.

60. Nichol, „Central Asia: Regional Developments and Implications for U.S. Interests", p. 52.

61. Alexander Vershinin, „China Loans Turkmens $4 bin în Exchange for Gas", *Bloombergbusinessy* 26 aprilie 2011,

http://www.businessweek.com/ap/finandalnews/D9MRG3C OO.htm.

62. Chris Rickleton, „Is Turkmenistan's Gas Flowing Toward a One-Country Policy?”, Eurasianet.org, 18 august 2014, http://www.eurasianet.org/node/69591.

63. „Is Turkmenistan Losing Iran as a Gas Customer?”, Radio Europa Libera-Radio Libertatea, 14 august 2014, http://www.rferl.org/ content/qishloq-ovozi-turkmenistan-iran-gas/26530894.html.

64. U.S. Energy Information Administration, „Turkmenistan”, ianuarie 2012, http://www.era.gov/countries/country-data. din? lips = TX.

65. Boris Barkanov, „The Geo-Economics of Eurasian Gas: The evolution of Russia-Turkmen Relations in Natural Gas (1992 – 2010)”, în *Export Pipelines from the CIS Region*, ed. Andreas Heinrich şi Heiko Pleines, Stuttgart, Ibidem Press, 2014, pp. 165 – 167.

66. Alexandras Petersen şi Katinka Barysch, *Russia, China and the Geopolitics of Energy în Central Asia*, Londra, Centre for European Reform, 2011, p. 52.

67. „World Bank, Migration and Remittances: Recent Developments and Outlook”, *Migration and Development Brief* 22, 1 aprilie 2014, p. 4, http://siteresources. worldbank.org/INTPROSPECTS/ Resources/334934 – 1288990760745/Migraţionând Developmentbrief22.pdf.

68. Malaşenko, „Interesi i sansi Rossii v Jentralnoi Azii”, p. 25.

69. Alexei Malashenko, „Turning Away From Russia: New Directions For Central Asia”, în *Commonwealth and Independence* în *Post-Soviet Eurasia*, ed. Bruno Coppieters, Alexei Zverev şi Dmitri Trenin, Londra, Frank Cass, 1998, p. 158.

70. Aleksandr Soljeni-in, *Kak n-am obustroit Rossiyu*? *Posilnie soobrjenia*, Leningrad, Sove-ki pisatel, 1990, p. 110, http://www.solzhenitsyn. ru /proizvedeniya/publizistika/staţi i rechi/v izgnanii/kak n-am obustroit rossiyu. pdf.

71. „Puţin zaiavil, cito Kazahstan nikogda ne bil

gosudarstrom", TSN, 29 august 2014, http://ru. tsn. un/svit/puţin-zayavil-chtokazahstan-nikogda-ne-byl-gosudarstrom-383871.html.

72. „Kazakhstan Celebrating 500 Years of Statehood", neurope. eu, 18 ianuarie 2015, http://www.neurope. eu/article/kazakhstancelebrating-500-years-statehood.

73. „The Constitution of the Republic of Kazakhstan", Preşedintele Republicii Kazahstan, http://www.akorda. kz/en/category/konstituciya; „Constituţia Republicii Kîrgîzstan", Guvernul Republicii Kîrgîzstan, http://www.gov. kg/? page id = 263.

74. „Constituţia Republicii Tadjikistan", Preşedintele Republicii Tadjikistan, http://www.prezident. ti/ru/taxonomy/term/5/l 12.

75. Peyrouse, „The Russian Minority în Central Asia", pp. 16 – 18.

76. Kamoludin Abdullaev şi Shahram Akbarzaheh, *Historical Dictionary of Tajikistan* Lanham, MD, Scarecrow Press, 2010, p. 218; Zarina Ergasheva şi Bilol Shams, „Uzbeks Face Obstacles în Increasingly Tajik State", Institute for War & Peace Reporting, 28 July 2014, https://iwpr. net/global-voices/uzbeks-faceobstacles-increasingly-tajik-state.

77. Peyrouse, „The Russian Minority în Central Asia", pp. 4 – 5, 17 – 18.

78. Sebastien Peyrouse, „Christian Minorities on the Central Aslan Silk Road", în *The Oxford Handbook of Christianity în Asia*> ed. Felix Wilfred, Oxford, Oxford University Press, 2014, p. 60.

79. Didar Kassymova, Zhanat Kundakbayevaa şi Ustina Markus, *Historical Dictionary of Kazakhstan*, Lanham, MD, Scarecrow Press, 2012, p. 206.

80. Martha Brill Olcott, *Kazakhstan*: *Unfulfilled Promise*, Washington, DC, Carnegie Endowment for International Peace, 2010, p. 208.

81. „Nazarbaev budet nagrajden odnim iz vizşih ordenov russkoi pravoslavnoi ţerkvi", Novosti Kazahstan,

17 ianuarie 2010,http://newskaz. ru/society/20100117/418536.html.

82. „Nazarbaev: Islam i pravoslavie iavliaiuţia stolpami naşey duhovnosti”, Novosti Kazahstan, 5 mai 2013, http://newskaz. ru/ society /20130505/5061581.html.

83. Peyrouse, „Christian Minorities on the Central Aslan Silk Road”, pp. 57 – 60.

84. Maureen S. Crandall, *Energy*; *Economics, and Politics in the Caspian Region*: *Dreams and Realities*, Londra, Praeger Security International, 2006, pp. 122 – 126.

85. *Kazakhstan*: *Oil & Gas Report 2013*, Londra, Business Monitor International, 2013, pp. 72 – 75.

86. „XI Forum Mejregionalnogo Sotrudniceştra Rossiii Kazahstana”, Preşedintele Rusiei, 30 septembrie 2014, http://www.Kremlin. ru/transcripts/46700/work.

87. Muriel Atkin, „Tajikistan: From de Facto Colony to Sovereign Dependency”, în *Sovereignity after Empire*: *Comparing the Middle East and Central Asia*, ed. Sally N. Cummings şi Raymond Hinnebusch, Edinburgh, Edinburgh University Press, 2011, p. 318.

88. „Prezident Rakhmon otkazal RUSALu”, Newsru.com, 29 august 2007, http://www.newsru.com/finance/29 aug2007/rusal.html.

89. Donnacha O Beachiin şi Rob Kevlihan, „Statebuilding, Identity and Nationalism în Kazakhstan: Some Preliminary Thoughts”, Working Paper în International Studies No. 1, Centre for International Studies, Dublin City University, 2011, p. 4, http://doras. deu. le/16243/1/1101.pdf.

90. Kelly M. McMann, „Central Asians and the State: Nostalgia for the Soviet Era”, National Council for Eurasian and East European Research, Washington, DC, 16 februarie 2005, pp. 3 – 10, http://www.ucis. pitt. edu/neeer/2005 818 09 McMann. pdf.

91. John Heathershaw, „New Great Game or Same Old Ideas? Neo-Sovietism and the International Politics of Imagining Central Asia”, în *The CIS*: *Form or Substance*? *y*

ed. David Dusseault, Helsinki, Aleksanteri, 2007, pp. 237 – 268.

92. „V Kazahstane nostalghiruiut po SSSR", Respublika, 16 martie 2013, http://www.respublika-kaz.info/news/society/29282/.

93. Interviu cu Peyrouse.

94. Ministerul Afacerilor Externe din Federaţia Rusă, *Kommentari departamenta informaţii i peceaţi MID*, 21 aprilie 2014,http://www.mici. ru/brp 4.nsf/newsline/3FFD899DE26AB99044257C C100337622.

95. Lena Johnson, Tajikistan in the New Central Asia: Geopolitics, Great Power Rivalry and Radical Islam, Londra, I.B. Tauris, 2006, p. 42.

96. Muriel Atkin, „Tajikistan: Reform, Reaction and Civil War", în *New States, New Politics*: *Building the Post-Soviet Nations*, ed. Ian

Bremmer şi Ray Taras, Cambridge, Cambridge University Press, 1997, pp. 619 – 620.

97. Anuradha M. Chenoy, *The Making of New Russia*, New Delhi, Har-Anand Publications, 2001, p. 155.

98. Andres Smith Serrano, „CIS Peacekeeping în Tajikistan", în *Regional Peacekeepers*: *The Paradox of Russian Peacekeeping*, ed. John Mackinlay şi Peter Cross, Tokio, UN University Press, 2003, pp. 178 – 179.

99. Catherine Poujol, „The Tajik Conflict and the Wider World", în *Tajikistan*: *The Trials of Independence*, ed. Mohammad-Reza Djalibi, Frederic Grare şi Shirin Akiner, Londra, Routledge, 1998, p. 115.

100. Chenoy, The Making of New Russia, p. 155.

101. Nichol, „Tajikistan: Recent Developments and U.S. Interests", p. 14.

102. Miriam Elder, „Kyrgyzstan Tests Russia's Regional Commitments", global-post, 15 iunie 2010, http://www.globalpost.com/dispatch/russia/100614/kyrgyzstan-ethnic-violence.

103. Brian Whitmore, „Sphere of Reluctance: Russia Hesitant About Kyrgyz Intervention", Radio Europa Liberă-Radio Libertatea, 15 iunie 2010,

http://www.rferl.org/content/Sphere Reluctance Russia Hesitant Kyrgyz Intervention/2072776.html.

104. Minoritatea rusă din Kazahstanul de Est reprezintă 14% din totalul populaţiei ruse din Kazahstan, cea din Karaganda (centrul Kazahstanului), tot 14%, cea din Almati (Kazahstanul de Sud), 12%, iar cea din regiunea Kostanai (nordul Kazahstanului), 10%. Date statistice despre Kazahstan, „Structura etnică a populaţiei statului Kazahstan la începutul lui 2014”, Agenţia de Statistică, Almati, 2014.

105. Assambleia Naroda Kazahstana, „Deiatelnost Assamblei Naroda Kazahstana”, http://www.assembly.kz/ru/deyatelnost-assambleinaroda-kazahastana.

106. Peyrouse, „The Russian Minority în Central Asia”, pp. 10 – 12.

107. Conform datelor din 2014 ale agenţiei federale ruse Rossotrudniceştro, Precistavitelstro Rossotrudniceştra v Respublike Kazahstan, „organizaţii rossiskih sootcestrennikov v Respublike Kazahstan”, http://kaz. rs.gov. ru/node/16.

108. Ibid.

109. Principalul scop îl reprezintă „asigurarea resurselor şi sprijinirea în orice fel a activităţilor de predare a limbii, literaturii, culturii şi istoriei ruse” în Kazahstan. „Katalog russkih ţentrov”, Russki Mir, http://www.russkiymir. ru/rucenter/catalogue. php.

110. Ekaterina Şcerbakova, „Dolia titulnoi naţionalnosti vozrastaiet vo vseh stranah SNG krome Rossii”, Demoskop, iunie 2013, http://www.demoscope.ru/weekly/2013/0559/barom02.php; Nikita Mkrtcian şi Rulat Sangulov, „Izmenenir etniceskogo sostava naselenia”, în *Naselenie Kirghizstana v naceale XXI veka*, ed. Mihail Denisenko, Bişkek, Fond OON, 2011, pp. 82 – 92.

111. Koordinationnîi Sovet Rossiskih Sootecestrennikov Respubliki Tadjikistan, http://www.russ.ti.

112. KSPSK, http://www.korsovet. kg.

113. Charles Ziegler, „The Russian Diaspora în Central Asia: Russian Compatriots and Moscow's Foreign Policy", *Demokratizatsiya*, 13, nr. 5, 2006, p. 119.

114. Peyrouse, „The Russian Minority în Central Asia", p. 11.

115. „Soiuz" (Uniune), precum şi numele de „Moştenitorii Victoriei" se referă la victoria Uniunii Sovietice în al Doilea Război Mondial.

116. „Komandi-uceastniki", http://www.soldatru. ru/game8/docs/ comands.htm.

117. „Soiuz 2014 – Nasledniki Pobedi", http://soldatru. ru/game8/ game. php.

118. „Organizationnîi plan", 18 august 2014, http://soldatru. ru/ game8/game. php.

119. „Polojenie o provedenii Pervogo Mejdunarodnogo zbora «Soiuz-2007 – Issik-Kul»", http://www.soldatru. ru/gamel/polojenie.htm.

120. Sarünas Cerniauskas, „Cernu v rossiskom voiennom laghere ucili «kadetov» iz Litvi", ru. delfi. lt, 9 septembrie 2014, http://ru. delfi. lt/news/live/chemu-v-rossijskom-voennom-lagereuchili-kadetov-iz-litvy. de id = 65786078.

121. „Voienno-patrioticeskie zbori naslednikov Pobedi napugali natselitu Litvi", Newsbalt, 9 octombrie 2014, http://www.newsbalt. ru/detail/? ID = 43605.

122. Peyrouse, „The Russian Minority în Central Asia", pp. 4 – 10.

123. Mihail Boiarinţev, „«Dobrososetistro» i «vzaimovigodnoie sotrudnici-estro» mejdu Rossieii Turkmenistanom: Igra v odni vorota", *Vremea Vostoka*, 19 august 2010, http://www.casttime. ru/analitic/1/4/840.html.

124. „Rossiskie sootecestrenniki v Turkmenistane proveli vstreciu v posolstre RF", *asgabat. net*, 4 noiembrie 2011, http://www.asgabat. net/novosti/roşiiskie-sotechestreniki-v-turkmenistaneproveli-vstrechu-v-posolstre-rf.html.

125. Peyrouse, „The Russian Minority în Central Asia", p. 4.

126. „Rossiskie sootecestrenniki v Respublike Uzbekistan”, Ambasada Rusiei, Uzbekistan, 16 august 2009, http://www.russia. uz/ index. php/2009 – 08 – 16 – 10 – 30 – 58/2009 – 08 – 16 – 10 – 34 – 21/692 dekada2009.

127. Polina Nikolskaia, „Mi nikogo ne zastavliaiem vozvraşatsia”, *Kommersant*, 3 februarie 2014, http://www.kommersant. ru/ doc/2394915.

128. „Kolicestvo uiejaiuşcih russkih iz Kazahstana udvoilos”, yk. kz, 23 septembrie 2011, http://www.yk. kz/news/show/! 1692.

129. „Tadjiki hoţiat uiehat v Rossiu kak «sootecestrenniki»”, BBC Russian Service, 18 noiembrie 2012, http://www.bbe.co.uk/ russian/russia/2012/11/121118 tajik compatriots.

130. „75 tisiaci grajdan Tajikistana imeiut rossiskoie grajdanstvo”, Hovar, 15 iulie 2008, http://khovar. ti/rus/archive/12157-m. – shabozov-75-tysyach-grazhdan-tadzhikistana-imeyut-rossiyskoe-grazhdanstvo.html.

131. Peyrouse, „The Russian Minority în Central Asia”, p. 13.

132. Igor Zevelev, „Russia’s Policy Toward Compatriots in the Former Soviet Union”, *Russia în Global Affairs*, nr. 1, ianuarie-martie 2008, http://eng. globalaffairs. ru/number/n 10351.

133. Bertil Nygren, The Rebuilding of Greater Russia: Puţins Foreign Policy Towards the CIS Countries-Londra, Routledge, 2008, p. 203.

134. Jennet Nazarova, „The Question of Turkmen-Russian Dual Nationality”, News Central Asia, 31 martie 2013, http://www.newscentralasia. net/2013/03/31 /the-question-of-turkmenrussian-dual-nationality/; Rein Mullerson, *Central Asia*: *A*

Chessboard and Player in the New Great Game, Londra, Routledge, 2007, p. 177.

135. Peyrouse, Turkmenistan: Strategies of Power, Dilemmas of Development, pp. 91 – 92.

136. „Kak reşaieţia «russki vopros» v Turkmen»”, *Russki Mir*, 9 aprilie 2013, http://russkiymir.

ru/publications/86154/.

137. „Cego stoit zastupnicestvo Kremlia v Turkmen»?”, BBC Russian Service, 4 aprilie 2013, http://www.bbe.co.uk/russian/russia/ 2013/04/130404 russia Turkmenistan compatriots.

138. Ibid.

139. Olcott, Kazakhstan: Unfulfilled Promise, pp. 56 – 57.

140. Mikhail Alexandrov, Uneasy Alliance: Relations Between Russia and Kazakhstan in the post-Soviet Era, Westport, Greenwood Press, 1999, pp. 125 – 129.

141. Ziarul *Azia*, 13 aprilie 1994, citat în Sally Cummings, *Kazakhstan*: *Power and the elite*, Londra, I.B. Tauris, 2005, p. 82.

142. „Tratat privind statutul juridic al cetăţenilor Federaţiei Ruse cu domiciliul permanent pe teritoriul Republicii Kazahstan, precum şi al cetăţenilor Republicii Kazahstan care au domiciliul permanent pe teritoriul Federaţiei Ruse” şi „Acord între Republica Kazahstan şi Federaţia Rusă cu privire la simplificarea procedurii de obţinere a cetăţeniei de către cetăţenii Federaţiei Ruse care vor să se stabilească permanent în Kazahstan şi de către cetăţenii Republicii Kazahstan care vor să se stabilească permanent în Federaţia Rusă”, în Alexandrov, *Uneasy Alliance*, p. 129.

143. Alexandrov, *Uneasy Alliance*, *pp*. 131 – 135.

144. „Obşcego grajdanstva u Rossii, Kazahstanai Belorussii ne budiet”, RBK, 26 mai 2014, http://top. rbe. ru/economics/26/05/ 2014/926214. shtml.

145. „Kazahstanţi nezakonno poluceaiut dvoinoie grajdanstvo”, *Kazahstanskaia Pravda*, 7 august 2014, http://www.kazpravda. kz/ news/view/23830.

146. Zakon Respubliki Uzbekistan o Grajdanstve Respubliki Uzbekistan, http://wwwl. umn. edu/humantrs/asylum/Ruzbek4.1.12.html.

147. „Deistruiuşci zakon Kirghizskoi Respubliki «O Grajdanstve KR»”, http://russkg. ruzindex. php? option =.com content8 cview = article8 nd = 5153: – q-q & catid

= 96: 2013 – 05 – 24 – 22 – 5530 & Itemid = 71.

148. „Rossiiskaia propaganda gluboko zapustila svoi şciupalţa v obşcestvo Kazahstana”, Uainfo, 31 octombrie 2014, http://uainfo.org/blognews/428005-rossiyskaya-propaganda-glubokozapustila-svoi-schupalca-v-obschestro-kazahstana.html.

149. Vezi mai sus, capitolul 2, nota 83.

150. „On December 10, Sputnik Launches Its Multimedia Hub în Kyrgyzstan”, Sputnik International, 10 decembrie 2014, http://sputniknews.com/agency news/20141210/1015685102.html.

151. Chris Rickleton, „Kyrgyzstan: Russian «Information Wars» Heating Up”, Eurasianet.org, 16 aprilie 2014, http://www.eurasianet.org/node/68280.

152. „Modernizaţia trendov i razvitie kontenta”, *Delovoi Kazakstan*, 29 februarie 2013, http://dknews. kz/modernizaciya-trendovi-razvitie-kontentov/.

153. „Rossiiskaia propaganda gluboko zapustila svoi şciupalţa v obşcestvo Kazahstana”, Uainfo, 31 octombrie 2014, http://uainfo.org/blognews/428005-rossiyskaya-propaganda-glubokozapustila-svoi-schupalca-v-obschestro-kazahstana.html.

154. J’Son & Partners Consulting, „Obzor rinka televizionnogo kontenta v Respublike Kazahstan”, Json. tv, 27 iunie 2014, http://json. tvzict telecom

155. „Kazahstanţi ob Ukraine, Rossii i integraţii”, Nomad, 25 aprilie 2014, http://www.nomad. su/? a = 10 – 201404250025.

156. Rickleton, „Kyrgyzstan: Russian «Information Wars» Heating Up”.

157. „Russkiev Tadjikistane”, Radio Eho Moskvi, 3 aprilie2013,http://www.echo. msk. ru/programs/linguafranca/1044568-echo/.

158. „Jizn russkih v Uzbekistane”, Radio Eho Moskvi, 23 iulie 2013, http://echo. msk. ru/programs/linguafranca/1120730-echo/.

159. „V Uzbekistane otkliucili rossiski telekanal RBK i telekanal SNG «MIR»”, Newsru.com, 20 octombrie 2014,

http://www.newsru.com/world/20 oct2014/uz.html.

160. „V Uzbekistane prekrasno osvedomlenii o tom, cito proishodit v Ukraine”, 12 news. uz, 13 octombrie 2014, http://www.zews. uz/news/2014/10/v-uzbekistane-prekrasno-osvedomleni/.

161. Olcott, Kazakhstan: Unfulfilled Promise, p. 78.

162”. „Jentralno-Aziatskoie napavlenie JATU”, Jatu, 17 august 2012, http://catu. suzindex. php? option =.com content & view = category8 dayout = blog & id = 39 & Itemid = 28; David Timerman”, NPO v Jentralnoi Azii – taktika «serogo kardinala»”, 12 news. uz, 18 august 2014, http://www.12 news. uz/news/2014/08/ ipo-v-tentralnoi-azii-taktika-cep/.

163. Ilya Azar”, Ust-Kamenogorskaia Narodnaia Respublika”, Meduza, 20 octombrie 2014, https://www.meduza. io/news/2014/10/20/ ust-kamenogorskaya-narodnaya-respublika.

164. Jeffrey Mankoff, *Russian Foreign Policy*: *The Return of Great Power Politics*, Lanham, MD, Rowman & Littlefeld, 2012, p. 252.

165. Bohr, „Revolution in Kyrgyzstan – Again”, p. 4.

166. Mankoff, *Russian Foreign Policy*, p. 252.

167. Erica Marat, „Russian Mass Media Attack Bakiyev”, *Eurasia Daily* Monitor, 7, nr. 63, 1 aprilie 2010, http://www.Jamestown.org/ programs/edm/single/? tx ttnews%5Btt news%5D = 36226 & tx ttnews%5Bback Pid %5D = 484 & no cache = le VYgqnGqD670.

168. Bohr, „Revolution in Kyrgyzstan – Again”, p. 4.

169. Roy Allison, *Russia, the West, and Military Intervention*, Oxford, Oxford University Press, 2013, p. 37.

170. Alexandrov, *Uneasy Alliance*, p. 122.

171. *Izvestia*, 16 noiembrie 1993, citat *ibid*., p. 123.

172. Hill şi Jewett, „Back in the USSR”, p. 37.

173. „President Nazarbayev Visits Maastricht Conference”, BBC Monitoring Service: Former USSR, 4 decembrie 1993, citat în Alexandrov, *Uneasy Alliance*, p. 124.

174. Ibid.

175. Ibid.

176. Ziegler, „The Russian Diaspora în Central Asia”, p. 118.

177. „Puţin vstretilsia's rukovoditeliami asso-iati rossiskih sootecestrennikov v Kazahstane”, Newsru.com, 10 octombrie 2000,http://www.newsru.com/russia/10 oct2.000/russ.html.

178. Lev Gudkov, *Russkie v Kazahstane*, Moscova, Nauka, 1995, tabelul 16.

179. Citat în Olcott, *Unfulfilled Promise*, p. 277.

180. /bid., pp. 76 – 79.

181. Dmitri Trenin, 77 ze o/ *Eurasia*: *Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization*, Washington, DC, Carnegie Endowment for International Peace, 2002, pp. 189 – 190.

182. Olcott, Kazakhstan: Unfulfilled Promise, p. 79.

183. Dmitri Starostin, „Viktor Kazimirciuk: Nas hoteli pokazatelno udavit”, *Moskovskie novosti*, 47, 8 decembrie 2006, pp. 12 – 13, http://www.arba. ru/news/870/.

184. „Kazahstanskie kazaki hoţiat boroţia za Krim?”, Kursivkz, 28 februarie 2014, http://www.kursiv. kz/news/details/obshestro/ Kazahstanskie-kazaki-hotyat-borotsya-za-Krym/.

185. Joanna Lillis, „Kazakhstan: Russians Blend Loyalty to Nazarbayev with pro Kremlin Sentiments”, Eurasianet.org, 14 aprilie 2014, http://www.eurasianet.org/node/68270.

186. „Kazahstan ujestoceaiet nakazanie za separatizm”, Newsru. un, 9 aprilie 2014, http://rus. newsru. un/world/09 apr2014/kazasepar.html.

187. Elena Korotrkova, „Eduard Limonov prizivaiet Rossiu k okkupaţii severa Kazahstana”, News-Asia, 20 februarie 2014, http://www.news-asia. ru/view/5948.

188. „Posol RF: zaiavlenie o vozmojnosti prisoiedinenia severa RK k Rossii – bespocivenno”, inform. kz, 24 februarie 2014, http://www.inform. kz/rus/article/2633733.

189. „V Rossii zagovorili o prisoiedinenii Vostocinogo

Kazahstana. Astana obespokoiena”, Newsru. un, 11 aprilie 2014, http://rus. newsru. un/world /l lapr2014/vostokazahstan.html.

190. „MID Respubliki Kazahstan otreagiroval na reci Ştigaşeva”, Kapital, 11 aprilie 2014, http://kapital. kz/gosudarstvo/28852/ mid-rk-otreagirovalo-na-rech-shtygasheva.html.

191. „V MID Rossii nazvali bezotvetvennimi viskazivania regionalnih politikov o Kazahstane”, Tengri News, 11 aprilie 2014,http://tengrinews. kz/kazakhstan news/mid-rossii-nazvalibezotvetstrennyimi-vyiskazyivaniya-253494/.

192. „Vladimir Jirinovski: «Poste Ukraini mi zahvatim Kazahstan»”, Haqqin. az, 29 august 2014, http://haqqin. az/news/29045.

193. Interviu cu Narghis Kassenova, 1 ianuarie 2015, Almati, Kazahstan.

194. Kathleen Collins, *Clan Politics and Regime Tran*sition in *Central Asia*, Cambridge, Cambridge University Press, 2009; Edward Schatz, *Modern Clan Politics*: *The Power of* «*Blood*» *în Kazakhstan and Beyond*, Seattle, University of Washington Press, 2004; Eric McGlinchey, *Chaos, Violence, Dynasty*: *Politics and Islam în Central Asia*, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press, 2011.

195. Olcott, Kazakhstan: Unfulfilled Promise, pp. 186 – 187; Bhavna Dave, Kazakhstan: Ethnicity; Language and Power, Londra, Routledge, 2007.

CAPITOLUL 7 – Aliaţi sau ţinte?

Motouri: Interviu dat publicaţiei *Frankfurter* Allgemeine *Zeitung*, citat în Robin Sheperd, „The United States and Europe’s Last Dictatorship”, în *Prospects for Democracy în Belarus*, ed. Joerg Forbrig et al., Washington, GMF, 2006, p. 74; Emil Danielyan, „Ex-Russian Envoy Warns Armenia Over European Integration Drive”, Azatutyun. am, 8 iulie 2013, http://www.azatutyun. am/ content/article/25040228.html.

1. Piotr Kravcenko, Belarus na Rasputie, în Pravda o

belovejskom soglaşenii: Zapiski diplomata i politika, Moscova, Vremea, 2006, pp. 297, 305.

2. Laure Delcour, „Faithful But Construined? Armenia's Half-Hearted Support for Russia's Regional Integration Policies in the Post-Soviet Space", London School of Economics Ideas: Geopolitics of Eurasian Integration, 2014, http://ssrn.com/abstract = 2460335.

3. Interviu cu Vytis Jurkonis, 13 decembrie 2014, Vilnius (Lituania).

4. Andrew Wilson, *Belarus*: *The Last European Dictatorship*, New Haven, CT, Yale University Press, 2011, p. 51; Jovita Praneviciute-Neliupsiene et al., *Belarusian Regime Longevity*: *Happily Ever After*, Vilnius, Vilnius University Press, 2014, p. 67.

5. Vytis Jurkonis, „Fate and Role of the Belarusian Language", în Praneviciute-Neliupsiene et al., *Belarusian Regime Longevity*, pp. 81 – 84.

6. Kathleen J. Mihalisko, „Belarus: Retreat to Authoritarianism", în *Democratic Changes and Authoritarian Reactions in Russicty Ukraine, Belarus, and Moldova*, ed. Karen Dawisha şi Bruce Parrott, Cambridge, Cambridge University Press, 1997, p. 233.

7. Interviu cu Jurkonis.

8. Valiancin Akudovic, *Nesaties kodas,* Vilnius, Versus Aureus, 2008.

9. Alexander Lukashenko, State of the Nation Address to the Belarusian people and the National Assembly, 22 aprilie 2014, http://president.gov. by/en/news en/view/alexander-lukashenko-todeliver-state-of-the-nation-address-on-22-april-8550/.

10. Mai multe informaţii sunt disponibile la http://budzma. by.

11. Interviu cu Roman Iakovlevski, ianuarie 2015, Minsk (Belarus).

12. Interviu cu Hovhannes Nikoghosian, 10 decembrie 2014, Erevan (Armenia).

13. Rossiski ţent, nauki i kulturi v Erevane, „Armiano-rossiskie otnoşenia", http://arm. rs.gov.

ru/node/406.

14. Ohannes Geukjian, Ethnicity Nationalism and Conflict in the South Caucasus: Nagorno-Karabakh and the Legacy of Soviet Nationalities Policy Farnham, MB, Ashgate, 2012.

15. Thomas de Waal, *Black Garden*, New York, New York University Press, 2003, pp. 116 – 118.

16. *Ibid*., p. 162.

17. Interviu cu Nikoghosian.

18. Peter Pry, *War Scare*: *Russia and America on the Nuclear Brinks* Westport, Greenwood, 1999, pp. 122 – 125.

19. „Dogovor mejdu Rossiskoi Federaţieii Respublikoi Armenia o rossiskoi voiennoi baze na territorii Respubliki Armenia”, 16 martie 1995, http://docs. cntd. ru/document/901933348.

20. Interviu cu Emil Sanamyan, ianuarie 2015, Washington, DC.

21. De Waal, *Black Garden*, p. 202.

22. Thomas de Waal, *The Caucasus*: *An Introduction*, Oxford, Oxford University Press, 2010, p. 116.

23. Comitetul Naţional de Statistică al Republicii Belarus, Recensământul populaţiei 2009, http://belstat.gov. by/en/perepis-naseleniya/perepis-naseleniya-2009-goda/.

24. Oleg Manaev, ed., *The Future of Belarus*: *The Perspective of Independent Experts*, Sankt-Petersburg, Nevskii prostor, 2012, p. 36.

25. Serviciul Naţional de Statistică al Republicii Armenia, Recensământul naţional armenesc 2011, http://armstat. am/file/ doc/99478358.pdf.

26. Interviu cu Artiom, noiembrie 2014, Erevan (Armenia).

27. Interviu cu Araxia, noiembrie 2014, Erevan (Armenia).

28. Interviu cu Valentina, noiembrie 2014, Erevan (Armenia).

29. Interviu cu Kristina, noiembrie 2014, Erevan (Armenia).

30. Interviu cu Ivan, decembrie 2014, Minsk

(Belarus).

31. Vezi mai multe la Zăpadnaia Rus, http://zăpadrus.su/.

32. Interviu cu Nastia, decembrie 2014, Minsk (Belarus).

33. *Vatniki* este un termen jignitor folosit pentru patrioţii ruşi. La origine, însemna „jachetă matlasată”, dar, din 2012, este folosit de site-urile de limba rusă cu referire la ruşii bădărani.

34. Interviu cu Pavel Usov, ianuarie 2015, Minsk (Belarus).

35. Interviu cutaţiana, decembrie 2014, Minsk (Belarus).

36. Interviu cu Olga, decembrie 2014, Minsk (Belarus).

37. Interviu cu Jurkonis.

38. „Boris Grizlov: Armenia iavliaieţia forpostom Rossii na Iujnom Kavkaze”, Regnum, 15 decembrie 2004, http://www.regnum. ru/ news/polit/376296.html.

39. „Armenian, Russian Presidents Sign New Cooperation Agreement”, Radio Europa Liberă-Radio Libertatea, 27 septembrie 2000, http://www.rferl. Org/content/article/l 142248.html.

40. „Russia Extends Lease on Military Base în Armenia Through 2044”, Sputnik International, 20 august 2010, http://sputniknews.com/military/20100820/160276128.html.

41. Delcour, „Faithful But Construined?”

42. Anna Dolgov, „Russian Activists Ask Puţin to Send Troops Into Armenia”, *Moscow Timesy* 19 ianuarie 2015, http://www.themoscowtimes.com/news/article/russian-activists-ask-putin-tosend-troops-into-armenia-/514546.html.

43. Emil Sanamyan, „Gruesome Killings Threaten Russian-Armenian Rapport”, *Janes Defence Weekly*, 4 februarie 2015.

44. Sergey Markedonov, „Russia and Armenia in the

South Caucasus Security Context: Basic Trends and Hidden Contradictions”, în *Armenia’s Foreign And Domestic Politics*: *Development Trends*, ed. Mikko Palonkorpi şi Alexander Iskandaryan, Erevan, Caucasus Institute and Aleksanteri Institute, 2013, p. 30.

45. Sargis Arutiunian, „V sluceale năpădenia Azerbaidjana na Karabah «v konflikt mojet bit vovlecena» rossiskaia baza v Armenii”, Azatutyun. am, 31 octombrie 2013, http://rus. azatutyun. am/ content/article/25153651.html.

46. Vadim Dubnov, „Kak polkovnik Ruziński possoril Rossiui Azerbaidjan”, RIA Novosti, 7 noiembrie 2013, http://na. ru/ analytics/20131107/975370885.html.

47. „Rusakan razmabazai tsaxseri kesi Hayastani aghqatik biujei userin e”, azatutyun. am, 6 noiembrie 2014, http://www.azatutyun. am/content/article/26678066.html.

48. Heritage Foundation, 2014 Index of Economic Freedom: Armenia, http://www.heritage. orgzindex/country/Armenia.

49. Sergey Minasyan, „Russia and Armenia”, în *Russian Federation 2013*: *Short-term Prognosis*, ed. Karmo Tuiir şi Viacheslav Morozov, Tartu, Tartu University Press, 2013, http://www.ut. ce/ ABVK – eskus/sisu/prognoosid/2013/en/pdf/VF2013.pdf.

50. Directoratul General pentru Comerţ al Comisiei Europene, „European Union, Trade în Goods with Armenia”, http://trade. ec. Europa. eu/dodib/docs/2006/september/tradoc l 13345.pdf.

51. Armen Sahakyan, „Threading the Needle: Armenia’s Policy towards the eU and the e AU”, The european Institute, aprilie 2013,http://www.europeaninstitute. orgzindex. php/173-europeanaffairs/ea – april-2013/1722-threading-the-needle-armenias-policy-towards-the-eu-and-theeau.

52. „Veghe storagrvelu e «Guik» partk i dimaţ hamadzainagire”, azatutyun. am, 16 iulie 2002, http://www.azatutyun. am/content/article/1569922.html;

Ian McGinnity, „Selling Its Future for Short: Armenia's Economic and Security Relations with Russia" (lucrare de absolvire, Claremont McKenna Collège, 2010), pp. 7 – 8, http://scholarship. claremont. edu/cgi/viewcontent. cgi? article = 1059 & context = cm³ theses.

53. Vladimir Socor, „Armenia's Giveaways to Russia: From Property-For-Debt to Property-For-Gas", *Eurasia Daily Monitor*, 3, nr. 7, 19 aprilie 2006, http://www.Jamestown.org/single/Tno cache = 1 & tx ttnews [tt news] = 31599.

54. Vitali Silitski, „Belarus în an International Context", în *Belarus and the eU*: *From Isolation Towards Cooperation* ed. Hans Georg Wieck şi Stephan Materius, Berlin, Konrad Adenauer Stiftung, 2011, p. 15.

55. Ben Judah *et aly Dealing With a Post-BRIC Russia*, Bruxelles, ECFR, 2011, http://www.ecfr. eu/page/-/ECFR44 POST-BRIC RUSSIA.pdf; „Anteri Volga: Rossiskie voiennie bază na territorii Belarusi", 19 octombrie 2014, http://1863 x.com/antei-volga/; Civile Dambrauskaite et al., *Belarusian Challenge to the New EU Policy*: *Ignorance Equals Legitimation*, Vilnius, EESC, 2010, http://www.eesc. lt/uploads/newszid452/Belarusian %20Challenge%20 to%20 the%20New%20EU%20Policy-Ignorance%20 Equals%20Legitimation EN.pdf.

56. „V belorusskom Bobruiske raspolojiţia rossiskaia voiennaia baza", Pravda. ru, 15 octombrie 2014, http://www.pravda. ru/news/ world/formerussr/belorussia/15 – 10 – 2014/1231181 – baza-o/.

57. Asociaţia Belarusă de Optică şi Mecanică, http://www.belomo. by/ en/; Balâechexport, http://www.bte. by/en/o-kompanii/; Joint Stock Company, „140th Repair Plant", http://www.140 zavod.org/en.

58. Anna Maria Dyner, „Prospects and Consequences of Military Cooperation between Belarus and Russia", PIZM Bulletin, nr. 61, 514, 4 iunie 2013, http://www.pizm. pl/files/? id plik = 13796.

59. Vytis Jurkonis şi Tadas Pikciunas, „ (În)

dependent Economy of Belarus Through the Lenses of International Trade and FDI”, în

Praneviciute-Neliupsiene *et al.9 Belarusian Regime Longevity*, pp. 254 – 256.

60. Laurynas Jonavicius, „From Russia with Love: Internal Balance of Power în Russia and the Survival of Lukashenkos Regime”, în Praneviciute-Neliupsiene *et al.*, *Belarusian Regime Longevity*, p. 238.

61. „Beltransgaz Returns to Gazprom Family”, Gazprom, 4 aprilie

2014, http://www.gazprom.com/press/reports/2012/beltransgazphoto-reportage/.

62. Silitski, „Belarus în an International Context”, pp. 14 – 17.

63. Interviu cu Jurkonis; „Belorusskie kompanii nevolno «otmili» milliard! rossiskih dollarov”, Myfin. by, 12 iunie 2013, http://myfin. by/staţi/view/1711 – belorusskie-banki-nevolno-otmylimilliardy-rossijskih-dollarov.

64. Robin Sheperd, „The United States and Europe’s Last Dictatorship”, în Forbrig *et aly Prospects for Democracy în Belarus*, p. 74.

65. Vytis Jurkonis, „Kremlin Is Forcing Belarus to Be Part of the Russian World”, svaboda.org, 20 iunie 2014, http://www.svaboda.org/content/article/25429862.html.

66. Interviu cu Usov.

67. Jurkonis, „Kremlin Is Forcing Belarus to Be Part of the Russian World”.

68. Laurynas Jonavicius, „Epilogue”, în Praneviciute-Neliupsiene et al., *Belarusian Regime Longevity*, p. 318.

69. „Lukaşenko dal ukazanie snijat vlianie russkogo iazika i ukrepliat «belorusskuiu naţiu»”, Novorossia, 25 noiembrie 2014,http://novorus. info/news don/policy don/30642-lukashenkodal-ukazanie-snizhat-vliyanie-russkogo-yazyka-i-ukreplyat-belorusskuyu-naciyu.html.

70. Aleksandr Lukaşenko, Discurs despre starea naţiunii adresat poporului belarus şi Adunării Naţionale, 22 aprilie 2014.

71. „Belarus nacinaiet derussifikaţiu şkol”, Belnovosti, 24 ianuarie 2015, http://belnovosti. by/society/34845-belarus-nachinaetderusifikaciju-shkolhtml; „After Decades of Russian Dominance, Belarus Begins to Reclaim Its Language”, *The Guardian*, 28 ianuarie 2015, http://www.theguardian.com/world/2015/ jan/28/-sp-russian-belarus-reclaims-language-belarusian.

72. Interviu cu Jurkonis.

73. „Negativnaia dinamika Doveria institutam”, http://iiseps.org/ old/12 – 13 – 05.html.

74. „Veruiuşcihvbelarusimenşe, chem... pravoslavnikah”, 31 decembrie 2011, http://naviny. by/rubrics/society/2011/12/23/ic articles.l 16.176268 /.

75. „«Cernii internaţional»: Kak Moskva kormit pravie pârtii po vsemu miru”, *The Insider*, 27 noiembrie 2014, http://theins. ru/ politika/2113/.

76. „Sviataia Rus”, http://www.holyrussia.com/; „Kazaki v Respubliki Belarus”, http://www.kazaki. by/; „Zăpadnaia Rus”, http://zăpadrus. su/; „Ustav ROO «Belorusskoie kazacestvo»”, http://belkazak. by/org/ ustav.html.

77. Nezavisimi institut soţialno-ekonomiceskih i politiceskih issledovanii, „Pobeda kak obediniauşci simvol raskolotogo obşcestra”, http://iiseps.org/old/03 – 12 – 08.html.

78. Vezi Pavel Şehtman, „Plamia davnih pojarov”, Armenian House, 1992, http://www.armenianhouse.org/shekhtman/docsru/contents .html.

79. „Hogevor arracinordnere koci en anum het kaşel dipukaharnerin”, azatutyun. am, 29 noiembrie 2011, http://www.azatutyun. am/content/article/24404406.html; „Armenian, Azeri Faith Leaders Make Karabakh Pledge”, Todays Zaman, 27 aprilie 2010, http://www.todayszaman.com/world armenian-azeri-faith-leaders-make-karabakh-pledge 208622.html.

80. „Fond «Russki mir» otkrivaiet v Erevane «Russki

ţentr»", Russki Mir, 5 februarie 2008, http://russkiymir. ru/news/12911/; „Naira Airapetian: russki iazik v Armenii ne doljen bit inostrannim", Russki Mir, 29 august 2014, http://www.russkiymir. ru/ publications/149085/.

81. „Russki iazik v Armenii ne ciujoi – precistavitel Rossotrudniceştra", 12 noiembrie 2010, http://newsarmenia. ru/arml/2010 1112/42341498.html.

82. „Russia's Chief Propagandist", *Economist*, 10 decembrie 2013, http://www.economist.com/blogs/casternapproaches/2013/ 12/

Ukraine; „Nelzia kulturno integrirovaţia v odnom napravlenii, a bezopasnost iskat v drugom – Kiselev ob Armenii", *Regnum*, 12 iunie 2014, http://regnum. ru/news/fd-abroad/Armenia/1813489.html/.

83. „Russki iazik iavliaeţia opredelennim tegom armiano-rossiskih otnoşenii – Aşotian", 26 august 2014, http://newsarmenia. ru/ society/20140826/43094546.html; „Ministr obrazovania Armenii: Armianskaia molodej nujdaieţia v russkom iazike", Fond Gorceakova, 13 noiembrie 2014, http://gorchakovfund. ru/ news/9059/; „Karravaruţiune rrusaţ lezvin petakan karkavidjak şnorhelu anhrajeştutiun ci tesnum", azatutyun. am, 12 iunie 2014,http://www.azatutyun. am/content/article/25419398.html; „Armen Arzumanyan: «HH nahagahe drakan e verabervum miceazgain ceapanişnerov dprots himnadrelun»", panorama. am, 9 iunie 2010,http://www.panorama. am/am/education/2010/06/ 09/armen-arzumanyan/.

84. „Soglaşenie mejdu Pravitelstrom Rossiskoi Federaţiii Pravitelstrom Respubliki Armenia ob usloviah cucerejdenia i deiatelnosti v gorode Erevane Rossisko-Armanskogo universiteta", http://rău. am/uploads/blocks/O/6/650/files/650 l soglashenie old. pdf.

85. „Rashodi na filial MGU v Erevane vozmet na seba Armenia", rus. azatu-tyun. am, 27 august 2014, http://rus. azatutyun. am/ content/article/26552713.html.

86. „Dose: Rossisko-armianskie otnoşenia", Tass, 2

decembrie 2013, http://itar-tass.comzinfo/803765.

87. Sahakyan, „Threading the Needle: Armenia's Policy towards the eU and the eAU".

88. Laure Delcour şi Hrant Kostanyan, „Towards a Fragmented Neighbourhood: Policies of the eU and Russia and Their Consequences for the Area That Lies în Between", CEPS Essays No. 17, 17 octombrie 2014, http://ssrn.com /abstract = 2513712; Sergey Minasyan, „Russian-Armenian Relations: Affection or Pragmatism?", PONARS Eurasia Policy Memo No. 269, iulie 2013, http://www.ponarseurasia.org/memo/russian-armenianrelations-affecţion-or-pragmatism.

89. Sergey Markedonov, „Russia and Armenia in the South Caucasus Security Context: Basic Trends and Hidden Contradictions", în Palonkorpi şi Iskandaryan, *Armenia's Foreign and Domestic Politics*, pp. 29 – 36.

90. „Nevstuplenie Armenii v EAES moglo by priveşti k kollapsu i potere $3 – 4 mird. za piat let – ekonomist", 29 noiembrie 2014, http://www.newsarmenia.ru/politics/20141129/43132272.html.

91. Sergey Glazyev, „Who Stands to Win?", *Russia în Global Affairs*, 27 decembrie 2013, http://eng.globalaffairs. ru/number/Who-Stands-to-Win-16288; „Viaceslav Kovalenko: Vstuplenie Armenii v Evraziski soiuz stalo bî dlia nee bolşim blagom", Panărmenian. net, 4 decembrie 2011, http://www.panarmenian.net/ruszinterviews/85626/.

92. Delcour şi Kostanyan, „Towards a Fragmented Neighbourhood".

93. „Nuclear Power în Armenia", http://www.world-nuclear.org/ info/Country-Profiles/Countries-A-F/Armenia/.

94. Natalia Oganova, „Rossisko-armianskie otnoşenia nahodiţia na bespreţedenino visokom urovne", *Noyev Koveheg*, nr. 8, mai 2014,http://www.noev-koveheg.ru/mag/2014 – 08/4466.html.

95. Sargis Arutyunyan, „Posol RF prediagaiet «neitrolizovat» NPO, «vbivaiuşcie klin» v rossisko-armianskie otnoşenia", rus. azatutyun. am, 7 mai 2014,

http://rus. azatutyun. am/content/article/25376316.html.

96. Tigran Avetisian, „Russian Senator Slams proEU NGOS în Armenia", azatutyun. am, 27 februarie 2015, http://www.azatutyun. mobi/a/26872870.html.

97. Interviu acordat publicaţiei *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, citat în Sheperd, „The United States and Europe's Last Dictatorship", p. 74.

98. „Lukaşenko pro zapret na postavki belorusskoi produkţii: Mî fakticeski odna strana. Zăcem vî eto delaiete?", Tut. by, 27 noiembrie 2014, http://news. tut. by/economics/425473.html.

99. Manaev, The Future of Belarus, p. 56.

100. „«Russki Mir» otkroiet ţent, v Breste", Regnum, 2 decembrie 2014, http://www.regnum. ru/news/fd-abroad/belarus/1872496.htmL

101. Interviu cu Usov.

102. Precistavitelstro Rossotrudniceştra v Respublike Belarus, „O precistavitelstre", http://bir. rs.gov. ru/node/1.

103. *Pahonia* (sau *Vitis*) a fost stema Marelui Ducat al Lituaniei, din care Belarus a făcut parte.

104. Interviu cu Jurkonis.

105. Kravcenko, *Belarus na Rasputie*, pp. 303 – 307.

106. Oksana Ianovskaia, „Inostranţi budut jit v Belarusi po novim pravilam", Naviny. by, 6 aprilie 2010, http://naviny. by/rubrics/ society/2010/04 /06/ic articles l 16 167351/.

107. „Portret belorusskogo gastarbaitera", *Delovaia gazeta*, 16 decembrie 2014, http://bdg. by/news/society/31946.html; Andrei Yeliseyeu, „Response to the Research Report «The Impact of Labour Migration on Belarus: A Demographic Perspective»", CARIM-East Analytic and Synthetic Notes 2012/13, 2012, http://www.carim-east. eu/media/CARIM-East-AS2012 – 13.pdf.

108. Vladimir Stupişin, *Moia missia* v *Armeniu. 1992 – 94*, Moscova, Academia, 2001, http://armenianhouse.org/stupishin/docsru/ mission/48.html.

109. Ovannes Nikogosian, „Armenia mejdu drumia Evro: Evropa ili Evrazia”, *The Analitikon*, noiembrie 2011, http://theanalyticon.com/? p = l 127 & Iang = ru.

110. „End of «Compatriots»? Government says Russian Immigration Program Unacceptable for Armenia”, Armenia Now.com, 4 octombrie 2012, http://www.armenianow.com/society/40234/russian program compatriots concems Armenia labor migration.

111. „Ieritasardakan nahadzerrnuţiune pahanjum e pakel «Hamierkraţiner» tragire”, azatutyun. am, 2 august 2011, http://www.azatutyun. am/content/article/24284913.html; „Mtavorakannere ahatsang en hnceţnum”, azatutyun. am, 1 iulie 2007, http://www.azatutyun. am/content/article/24252709.html.

112. „Haiastane kghakakan makardakum kluţi «Hamierkraţiner» tragri hndire”, azatutyun. am, 22 iulie 2011, http://www.azatutyun. am/content/article/24273494.html.

113. „«Hamierkraţiner» tragrov HH marzeriţ Rusastan e meknel 600 entanik, nor tragir”, news. am, 11 august 2011, http://news. am/arm/news/70646.html.

114. Fundaţia „Eurasia pentru Parteneriat”, sprijinită de USAID, s-a numărat printre cele mai vizibile.

115. „«Hamierkraţiner» – i viange tegh hasav (tesaniut)”, al +, 12 octombrie 2012, http://www.alplus. am/64516.html.

116. „Haiastani karravaruţiune dimakaium e rrusakan «Hamierkraţi» tragrin”, panorama. am, 3 octombrie 2012, http://www.panorama. am/am/politics/2012/10/03/government/.

117. „End of «Compatriots»?”

118. „Derr dimum cea endunum”, armtimes.com, 24 mai 2013,http://www.armtimes.com/hy/6500; „Haiastaniţ Rusastan ugharkoh rusakan «Hamierkraţiner» tragir sarretsvel e”, news. am, 22 ianuarie 2014, http://news. am/arm/news/190319.html.

119. „Haiastani bnakciutiun 10 tokose Rusastani qahaqaţiutiun uni”, azatutyun. am, 21 martie 2014,

http://www.azatutyun. am/ content/article/25305438.html.

120. „End of «Compatriots»?”

121. „Haiastani bnakciutiun 10 tokose Rusastani qahaqaţiutiun uni”.

122. Dmitry Travin, „Belarusian «Godfather» Falls Out with His Masters”, Open-Democracy, 12 iulie 2010, https://www.opendemocracy. net/dmitry-travin/belarusian-godfather-falls-outwith-his-masters.

123. „TV-Propaganda and Life”, IISEPS, 10 octombrie 2014, http://iiseps.org/analitica/812/Iang/en.

124. „Negativnaia dinamika Doveria institutam”; „TV-Propaganda and Life”.

125. Interviu cu Jurkonis.

126. Konstantinămeliuşkin, „Belorusski oppoziţioner: Lukaşenko nabiraiet ociki ne bez pomoşci ES”, 25 noiembrie 2014, http://ru. delfi. lt/news/politics/belorusskij-oppozicioner-lukashenko-nabiraetochki-ne-bez-pomoschi-es. de id = 66491042 ixzz3MFcBNLce.

127. Edward S. Herman şi Noam Chomsky, *Manufacturing Consent*: *The Political Economy of the Mass Media*, New York, Pantheon Books, 1988.

128. „Gerakşorgh karţik: Haiastan-Gharabagh sahmanin (irakan) maksaketcilini”, Armenia Now.com, 3 iunie2014, https://www.armenianow.com/hy /economy/54888/Armenia karabakh eurasian union customs border; „Maksain mtahozutiunner: Gharabaghi het sahmanin hnaravor maksaketi”, Armenia Now.com, 6 octombrie 2014, http://armenianow.com/hy/karabakh/57358/ Armenia karabakh customs border eurasian union.

129. „Gharabaghi yev Haiastani micev maksaket ci divelu: Ekonomikai naharar”, henaran. am, 15 octombrie 2014, http://henaran. am/news view. php? post id = 48778.

130. „Enddimadirnere ţankanum en gharabaghi hantsnel”, octombrie 2013, http://www.iravunk.comzindex. php? option =.com content & view = article & id = 10567: 2013 – 10 – 16 – 16 – 02 – 48; „Rus portsaget: Haiastani iev

Gharabaghi sahmanin maksaket, tekuzev dzevakan, baiţ klini", azatutyun. am, 29 septembrie 2014, http://www.azatutyun. am/content/article/26611093.html; „Hmagrakan: Gharabaghi prkuţiune Gharabaghe «Gharabaghi prkoghneriţ» prklene", ilur. am, 19 octombrie 2013, http://www.ilur. am/news/view/19934.html.

131. „Ex-Russian Envoy Warns Armenia Over European Integration Drive", azatutyun. am, 8 august 2013, http://www.azatutyun. am/content/article/25040228.html.

132. Hayk Hovhannisyan, „Russia Tightens Grip as Armenia Moves Closer to Europe", *asbarez.com*, 1 august 2013, http://asbarez.com/112324/russia-tightens-grip-as-armenia-moves-doserto-europe/.

133. „Armenian Parlament Ratifies Treaty on Joining Eurasian Economic Union", Tass, 4 decembrie 2014, http://itar-tass.com/ en/economy/765194.

134. Thomas de Waal, „An Offer Sargsyan Could Not Refuse", Eurasia Outlook, Carnegie Moscow Center, 4 septembrie 2013,http://carnegie. ru/eurasiaoutlook/? fa = 52841.

135. Zulfugar Agayev, „Azeri-Russian Arms Trade $4 Billion Amici Tension With Armenia", Bloombergbusiness, 13 august 2013,http://www.bloomberg.com/news/articles/2013 – 08 – 13/azerirussian-arms-trade-4-billion-amid-tension-with-armenia.

136. Ibid.

137. În trecut, Lukaşenko şi-a exprimat îngrijorarea cu privire la o posibilă mişcare separatistă numai în legătură cu regiunea Grodno, în cazul căreia însă potenţială instigatoare era considerată Polonia, şi nu Rusia. „Lukaşenko zanialsia poiskami proiavleni separatizma v Belarusi", uaru. info, 16 noiembrie 2014, http://www.uaru. info/news/37017-lukashenko-zanyalsya-poiskami-proyavleniy-separatizma-v-belarusi. htmL

138. „Reuters: Armenia, Belarus Refuse to Sign up EaP Declaration over Crimea Reference", Armenia Now, 21

---

mai 2015,http://armenianow.com/news /63646/Armenia riga summit eu castern partnership crimea.

139. Aleksandr Lukaşenko, Discurs despre starea naţiunii adresat poporului Belarus şi Adunării Naţionale, 22 aprilie 2014.

140. Alexander Lukashenko, Address of the President to the Belarusian People and the National Assembly, 29 aprilie 2015,http://president.gov. by/en/news en/view/belarus-presidentto-address-nation-parliament-on-29-april-11303/.

141. Jonavicius, „From Russia with Love”, p. 229; Piotr Kravcenko, *Belarus na Rasputie*, p. 305.

142. Jonavicius, „Epilogue”, p. 208; Vytis Jurkonis, „Vitis Jurkonis: Partnerstro's Kremlem – eto igra se spicikami u benzokolonki”, *belaruspartisan.org*, 31 mai 2014, http://www.belaruspartisan.org/politic/268531 /.

143. Alexander Lukashenko, Address of the President to the Belarusian people and the National Assembly, 29 aprilie 2015,http://president.gov. by/en/news en/view/belarus-presidentto-address-nation-parliament-on-29-april-11303/.

144. Shaun Walker, „Who's That Boy in the Grey Suit? Its Kolya Lukashenko – the Next Dictator of Belarus...”, The *Independent, 29* iunie 2012, http://www.independent.co.uk/news/world/ Europe/whos-that-boy-in-the-grey-suit-its-kolya-lukashenkothe-next-dictator-of-belarus-7897089.html; „Belarus Leader Denies Building Dynasty”, Sputnik International, 2 iulie 2012, http://sputniknews.com/world/20120702/174366944.html.

145. „Belarus: «Silent Protests» Outlawed”, *New York Times*, 5 octombrie 2011, http://www.nytimes.com/2011/10/06/world/Europe/belarus-silent-protests-outlawed.html? r = O.

146. European Union External Action, „What the european Union Could Bring to Belarus”, http://ceas. Europa. eu/delegations/belarus/documents/eu belarus/non paper l 106.pdf.

147. „Belarus: Presidential Election Day Ends în

Protests and Crackdown”, Globalvoices, 19 decembrie 2010, http://globalvoicesonline.org/2010/12/19/belarus-presidential-elecţionday-ends-in-protests-and-crackdown/.

148. Paul Roderick, „Puţin Comes Out On Top în New Minsk Agreement”, *Forbes*, 13 februarie 2015, http://www.forbes.com/sites/paulroderickgregory/2015/02/ 13/puţin-comesout-on-top-in-new-minsk-agreement/.

149. See „Ustav ROO «Belarusskoie Kazacestvo»”, Belorusskoie Kazacestvo, http://belkazak. by/org/ustav.html; „Kazaki v Respublike Belarus”, http://www.kazaki. by/.

150. „Ukrainian Compass for Geopolitical Poles of Belarus”, IISEPS, 4 octombrie 2010, http://iiseps.org/analitica/808/Iang/en; „Attitude to Separatism în Belarus: «Doves» and «Hawks»”, UPS, 6 octombrie 2014, http://iiseps.org /analitica/809/Iang/en.

151. Delcour, „Faithful But Construined?”

152. Dolgov, „Russian Activists Ask Puţin to Send Troops Into Armenia”.

153. Irina Hovhannisyan, „Yerevan Silent after Russian «Threat»”, azatutyun. am, 18 aprilie 2014, http://www.azatutyun. mobi/a/ 25354760.html.

154. „Mitinguiuşcie v Armenii posovetovali Puţinu «idti domol»”, BBC Russian Service, 2 decembrie 2013, http://www.bbe.co.uk/ russianzinternaţional/2013/12/131202 russia Armenia rally.

155. Sargis Arutiunian, „V Armenii znacitelno sokratilos cislo storonnikov Evraziskogo soiuza”, azatutyun. am, 10 septembrie 2014,http://rus. azatutyun. am/content/article/26576404.html.

156. Interviu cu Nikoghosian.

157. Interviu cu Sanamian.

Concluzie

Moto: R.J.W. Evans şi Hartmut Pogge von Strandmann, ed., *The Corning of the First World War*, Oxford, Clarendon Press, 2001, p. 120.

1. Alexander J. Motyl, „The Surrealism of Realism: Misreading the War în Ukraine”, *World Affairs*, ianuarie-

februarie 2015, http://
www.worldaf Fairsjournal.org/article/surrealism-realism-misreading-war-ukraine; John J. Mearsheimer, „Why the Ukraine Crisis Is the Wests Fault: The Liberal Delusions That Provoked Puţin”, *Foreign Affairs*, septembrie-octombrie 2014, http://www.foreignaffairs.com/artides/141769/john-j-mearsheimer/whythe-ukraine-crisis-is-the-wests-fault; Noam Chomsky, „Ossetia-Russia-Georgia”, chomsky. info, 9 septembrie 2008, http://www.chomsky. info/articles/200809 – 2.htm; Andrei Tsygankov, „The High Cost of Ignoring Russia în Ukraine”, *Moscow Times*, 28 februarie 2014, http://www.themoscowtimes.com /opinion/article/the-high-cost-of-ignoring-russia-in-ukraine/495336.html.

2. Edward W. Said, *Orientalism*, New York, Vintage, 1978.

3. Fabio Belafatti, „Orientalism Reanimated: Colonial Thinking în Western Analysts Comments on Ukraine”, Euro Maidan, 27 octombrie 2014, http://euromaidanpress.com/2014/10/27/ western-commentators-should-rid-themselves-of-old-prejudices-dating-back-from-the-age-of-colonialism-before-commenting-on-eastern-european-affairs/.

Listă de abrevieri

CSI Comunitatea Statelor Independente

OTSC Organizaţia Tratatului de Securitate Colectivă

DDcă Atac cibernetic de blocare a serviciului (în engl. *Distributed denial of service*)

UE Uniunea Europeană

FSB Serviciul Federal de Securitate

PIB Produs intern brut

IDE Institutul pentru Democraţie şi Cooperare

KGB Comitetul Securităţii de Stat

GNL Gaz natural lichefiat

NATO Organizaţia Tratatului Atlanticului de Nord

ONG Organizaţie neguvernamentală

OSCE Organizaţia pentru Securitate şi Cooperare în Europa

RSFSR Republica Sovietică Federativă Socialistă Rusă

SVR Serviciul Federal de Informaţii

ONU Organizaţia Naţiunilor Unite

URSS Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste

Mulţumiri

Această carte, în care mă ocup de 15 state diferite plus alte şase teritorii separatiste, populate de o multitudine de naţionalităţi şi grupuri etnice, a putut apărea numai datorită observaţiilor, comentariilor şi ajutorului mai multor experţi regionali şi din Rusia. De aceea, aş dori să-mi exprim aici recunoştinţa faţă de toţi aceşti specialişti şi participanţi la diferitele evenimente, care m-au ajutat să depăşesc barierele de limbă, mi-au oferit informaţii utile pentru studiile de ţară şi m-au ajutat să discut cu oameni din locuri îndepărtate sau zone în care conflictul a fost îngheţat. În ceea ce priveşte Ucraina, îi sunt recunoscătoare pentru ajutor lui Dmitro Kondratenko, precum şi lui Dmitro Levus şi Liliei Muslimova pentru observaţiile lor. În cazul Georgiei, aş vrea să-i mulţumesc asistentului meu de cercetare Tenghiz Sultanişvili, ca şi lui Vytis Jurkonis, Elguja Gvazava şi Tenghiz Phaladze pentru comentariile lor pertinente. Pentru contribuţia pe care au avut-o la analiza situaţiei din Moldova, aş vrea să-mi exprim aprecierea cu privire la ajutorul şi observaţiile făcute de Iuliana Marcinschi, Victor Chirilă şi Dmitri Gavrilov. În legătură cu statele baltice, le sunt recunoscătoare pentru ajutor asistentului meu de cercetare Lukas Trakimavicius, precum şi lui Juljan Jachovic, Laurynas Kasciunas, Andis Kudors, Ivan Lavrentjev, Nerijus Maliukevicius şi Raivo Vetik. Pentru Asia Centrală, aş vrea să-i mulţumesc în primul rând asistentei mele de cercetare Dinara Pisareva; de asemenea, aş vrea să menţionez contribuţia lui Fabio Belafatti, Alexander Cooley, Nargis Kassenova, Askar Nursha, Sebastian Peyrouse, Otto Pohl şi Charles E. Ziegler. Pentru informaţiile legate de Belarus, îi sunt îndatorată lui Vytis Jurkonis, care m-a ajutat pe parcursul

cercetării legate de această ţară, şi, de asemenea, lui Pavel Usov şi Roman Iakovlevski, pentru observaţiile lor avizate. Privitor la Armenia, le sunt recunoscătoare pentru ajutor lui Hovhannes Nikoghosyan şi lui Emil Sanamyan. Pentru cercetările legate de politicile ruseşti privind compatrioţii, aş vrea să-i mulţumesc asistentei mele de cercetare Sabina Karmazinaite, ca şi lui Ammon Cheskin, pentru observaţiile lui folositoare.

Aş mai vrea să le mulţumesc pentru comentariile şi sugestiile lor colegilor şi mentorilor mei din cadrul comunităţii de ştiinţe politice şi relaţii internaţionale, printre care se numără Alexander Motyl, Jack Snyder, Daniel Treisman şi Douglas Becker. Ţin să-mi exprim de asemenea recunoştinţa pentru grija şi atenţia de care a dat dovadă editorul meu Gavin Lewis şi vreau să-i mulţumesc lui Amy Benson Brown, care m-a încurajat să scriu această carte în aşa fel încât să devină accesibilă unui public mai larg. Editoarei mele de la Yale University Press, Jaya Aninda Chatterjee, îi sunt deosebit de recunoscătoare pentru entuziasmul ei şi pentru devotamentul dovedit faţă de acest proiect.

Sunt totodată cât se poate de recunoscătoare unui număr de aproximativ o sută de vorbitori de limba rusă care locuiesc în oraşele din statele baltice sau Asia Centrală – în unele dintre ele domneşte pacea, iar în altele, războiul; protejaţi fiind numai de anonimatul lor, aceştia au fost de acord să-mi furnizeze informaţii pentru această carte, spunându-mi părerile lor, cu toate că simpla lor prezenţă este politizată şi, adesea, exploatată atât de ţările în care locuiesc, cât şi de guvernul rus. În sfârşit, îmi asum întreaga responsabilitate pentru conţinutul acestei cărţi şi pentru eventualele neajunsuri sau greşeli neintenţionate.

Index

Cuprins